



TRA1 DÜZEY 2 BÖLGE PLANI TASLAĞI

2014-2023

**T.C.
KUZEYDOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI**



**TRA1 DÜZEY 2 BÖLGE PLANI
(2014 – 2023)**

TRA1
2013

Her hakkı saklıdır.

2023 yılında üreten, kazanan, yaşanan bir bölge olmak.

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2014 – 2023 Kalkınma Bakanlığının tarih
vesayılı yazısı ile kabul edilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023), Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) koordinasyonunda bölgede yeralan kamu kurumları, STK ve özel temsilcilerinin katılımıyla ve katkıları ile hazırlanmıştır.

KUDAKA Araştırma ve Planlama Birimi personeli Doç. Dr. Süleyman TOY (Birim Başkanı; alışma Grubu Koordinatörü), Emine Bilgen EYM RL  (Uzman), Dr. Mehmet Ali ÇAKAL (Uzman), Güvenç GÜRBÜZ (Uzman), Ozan GÜNDÜZ (Uzman), Erzincan Yatırım Destek Ofisi Koordinatörü Fatih SERT ve Bayburt Yatırım Destek Ofisi Uzmanı Melih TAHANCI'dan oluşan plan hazırlık ekibine Erzincan Yatırım Destek Ofisi Uzmanı Arda AKBULUT değerli katkılar sağlamıştır.

Hazırlık süreci boyunca başta KUDAKA Genel Sekreteri Sayın Talha Bekir ÖZMEN ve Yönetim Kurulu her aşamada en önemli katkısı sağlamıştır. Ayrıca, bölge ilçelerinin kaymakamlıkları ve başta ilçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri olmak üzere kamu kurumları; sekörel komisyonlarda yer alan özel sektör, kamu,  niversite ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de çalışmalara aktif olarak katılmış ve önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çalışma gruplarına ve ilçe toplantılarına ait listeler plana ait referans dokümanlar olan sektör ve ilçe raporlarında yer almaktadır.

ÖNSÖZ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi içerisinde bağlantı olma özelliği ve coğrafi avantajları nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Bu bölgenin sosyoekonomik açıdan kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesi bahsi geçen bölgelere de katkı sağlayacaktır. Bu maksatla bölgenin planlı ve sürdürülebilir biçimde kalkınmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) emek yoğun bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Başkanı olduğum KUDAKA Yönetim Kurulu olarak hazırlanan bu planı önemsemiğimizi, hazırlık aşamalarına katkı verdiğimizi ve uygulama boyutunda da bölgeye yön vereceğini düşünmekteyiz.

Plan hazırlığı aşamasında yoğun çaba gösteren başta Ajans personeli olmak üzere bölge genelinde anketler, komisyonlar, kurullar ve komitelerde katkı veren bütün kamu, STK ve özel sektör temsilcilerine teşekkürlerimi sunarım.

Hasan İPEK
Bayburt Valisi
KUDAKA Yönetim Kurulu Başkanı

SUNUŞ

Güncel veriler, dünyadaki genel gidişat, Türkiye'nin gelecek on, kırk ve elli yıllık vizyonu, TRA1 Düzey 2 Bölgesi, bölgeden dünyaya bakış, yakın dış ekonomik çevre, saha verileri, halkın görüşü, bölgenin ulusal, yakın dış çevre ve küresel hedeflerle uyumlu vizyonu ve bu vizyona giden yolda kullanılacak araçlar, TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) konusunda akla gelen anahtar kelimeler ve cümle parçalarıdır. 2010 yılı içerisinde yine Ajansımızın koordinasyonunda bölgede hazırlanan ilk bölge planı olan TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2011 – 2013) sonrasında gerek hazırlık gerekse uygulama konusunda edinilen tecrübeler bu plana fazlasıyla aktarılmıştır. Planın hazırlık planı, yöntemi, kurgusu ve nihayetinde bölgenin geleceğine dair ortaya koyduğu vizyon, gelişme eksenleri ve öncelikleri son derece gerçekçi, saha verilerini içeren, bilimsel analiz tabanlı olan, katılımcı ve kapsayıcı bir özellik göstermektedir. Son derece titizlikle, zaman ve emek harcanarak hazırlanan bu planın hazırlık sürecinde Ajansımız Araştırma ve Planlama Birimi uzmanlarına ilçelerde yapılan çalışmalarda katkı sağlayan başta kaymakamlıklarımız ve diğer kurum personeline, anketlere katılarak bölge geleceğine yön verme inisiyatifini alan değerli halkımıza, sektörel komisyonlarda görev alan değerli akademisyenlere, kamu kurumları, STK'lar ve özel sektör temsilcilerine, Ajansımızın Kalkınma Kuruluna ve nihayetinde bize her aşamada yön veren, katkı sunan önümüzü açan Yönetim Kurulumuza teşekkürü borç bilirim.

Talha Bekir ÖZMEN
KUDAKA Genel Sekreteri

YÖNETİCİ ÖZETİ

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGE PLANI (2014 – 2023) HAZIRLIK SÜRECİ VE KATILIMCILIK

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) çalışmaları 2011 yılı Mart ayında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı (İDBTSEP) hazırlığı ile başlamıştır. 9 aylık bir süreçte çok yenilikçi yöntemler kullanılarak tamamlanan çalışma süresince; 6 büyük çalıştay, 157 yayın ve 70 adet proje envanteri, 12 alt sektörde 20 il çalışma grubu, 60 toplantı ve 2000 kişilik paydaş katkısı, bir adet internet sitesi, bir adet bölge turizmi logosu, biri bölgede ilk olmak üzere 3 büyük konferans, biri yabancı olmak üzere 2 adet tur operatörleri ve gazeteci gezisi, bir adet bölge paydaşları gezisi, Turizmde İnovasyon ve İnovatif Girişimci İş Planı Yarışması, 13 alt basamakta ulusal ve uluslararası rekabet analizi, 14 başlıkta tespit edilen toplam 1290 adet değer varlığı envanteri, Değer Zinciri, Sosyal Ağ Analizi, Sektörel İnovasyon Arz ve Talebi ve İhtiyaç Analizi, Kamu ve Özel Sektör Konaklama Tesislerinin Karşılaştırılması ve Ziyaretçi Memnuniyet Anketi yapılmıştır.

Yine 2011 yılında planın hazırlıklarına katkı sağlaması açısından Erzincan Ekonomisi 2023 Vizyonu adlı strateji ve eylem planı ile destek sağlanmıştır. Çalışma kapsamında Erzincan merkez ilçede bir çalıştay gerçekleştirilmiş ve kamu, üniversite STK ve özel sektörden 110 katılımcı görüş ve önerilerde bulunmuştur. Erzincan'ın 8 ilçesinde yine aynı tarafların katıldığı çalıştaylar yapılmış ve toplam 157 kişiye ulaşılmıştır. Bu çalıştaylarda, anket ve SWOT analizi uygulamaları yapılmış ve 2023 vizyonuna yönelik görüş ve öneriler alınmıştır. İstanbul'da Erzincanlı Sanayici ve İşadamları Derneği (ERSİAD) ile Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı (EKEV) üyelerinin katıldığı anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ankete katılan 51 kişi görüşlerini bildirmişlerdir. Bunun dışında Erzincan Valiliğinde yapılan son toplantıya da toplam 21 kişi katılım sağlamıştır.

Plan çalışmalarına 2012 yılında hız ve ağırlık verilerek bir yandan da İDBTSEP'nin uygulama süreci başlatılmıştır. Bu süreç gerek sahadan doğrudan veri temini ve sahayı tanıma açısından gerekse bölge özelinde hazırlanmış bir stratejik eylem planının nasıl uygulanacağı ile ilgili tecrübe kazandırması açısından son derece olumlu sonuçlar vermiştir. Bu kapsamda, plan hazırlık çalışmalarına il ve bölge ölçeğinde kurulan ve çalışmalar yürüten Turizmi Geliştirme Komitelerinin yaptığı çalışmalar, çalıştaylar ve faaliyetler katkı sağlamıştır.

2013 yılı başından itibaren TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) hazırlık çalışmaları kapsamında ilçelerde mevcut durum analizine ve vizyon belirlemeye yönelik olarak ilçe toplantıları düzenlenmiştir. İlçe toplantılarının organizasyonu sırasında katılımcılık konusunda daha yenilikçi bir yaklaşım güdülerek, belediye başkanları, muhtarlar, kamu kurum ve kuruluşu temsilcilerinin yanı sıra; özellikle köy veya mahallelerde görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin, tarım danışmanlarının, din görevlileri ile sivil toplum kuruluşları (meslek odaları, dernek, birlik veya kooperatif) temsilcilerinin, özel sektör temsilcilerinin, kanaat önderlerinin ve katkı sağlayabilecek vatandaşların katılımının sağlanmasına büyük özen gösterilmiştir. Bu kapsamda bölgede merkez ilçeler dışındaki 27 ilçede 600'ü aşkın katılımcı ile toplantılar düzenlenmiştir. İlçe toplantılarında ilçenin genel sosyo-ekonomik durumu, lokomotif sektörleri, mevcut kalkınma potansiyelleri ile geleceğe dair beklentiler ve vizyonlar ele alınmış ve her ilçe için ayrı ayrı raporlar oluşturularak ilçe kamuoyunun görüşleri tekrardan alınarak raporlar son haline getirilmiştir.

Bölgenin üretken sektörlerinden olan tarım sektörünün planda yer alması bakımından tarımın alt sektörlerine dair 8 adet rapor 2012 ve 2013 yılları içerisinde hazırlanmıştır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Et Ve Et Ürünleri Sektör Analizi, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Süt Ürünleri Sektörü, TRA1 Düzey 2 Bölgesinde Organik Tarım Sektörü, TRA1 Düzey 2 Bölgesi Su Ürünleri Sektörü, TRA1 Düzey 2 Bölgesi Yem Bitkileri Üretimi Sektörü, TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tıbbi Aromatik Bitkiler Sektörü, TRA1 Bölgesi Arıcılık ve Arı Ürünleri ve TRA1 Düzey2 Bölgesi Tohumculuk Sektörü adlı bu raporların hazırlık sürecinde; bölgede et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, organik tarım, su ürünleri, yem bitkileri üretimi, tıbbi aromatik bitkiler, arıcılık ve arı ürünleri ile tohumculuk sektörü ayrı ayrı ele alınarak üniversite, STK ve kamu kurumlarının temsilcilerinin ve uzmanlarının katıldığı 8 adet sekörel komisyon oluşturulmuş, bu komisyonların koordinasyonunda 6 adet çalıştay düzenlenmiş, 2 adet Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi çıktısı ele alınmış, her sektör için 2 adet bilgilendirme toplantısı, 4 adet köy ve 10 adet işletme ziyareti ve yaklaşık 100 kişinin katıldığı anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların sonuçlarından yararlanılarak raporlamaya gidilmiş ve her sektör için TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ni özel olarak ele alan raporlar üretilmiştir. Bu raporlar plan için referans belge olarak alınmış ve komisyon katılımcılarının listesi bu raporların ekinde verilmiştir. Ajansın 2012 yılında yapılan dokuzuncu ve 2013 yılında yapılan onuncu Kalkınma Kurulu toplantılarında plan ele alınmış vizyon ve sektörel bazdaki öncelikler tartışılmıştır. Ajans Yönetim Kurulu toplantısında planın ilerleyiş süreci ile ilgili bilgilendirme yapılmış ve son olarak planın Kalkınma Bakanlığına gönderilmesi ile ilgili 46. Yönetim Kurulu toplantısında karar alınmıştır.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı koordinasyonunda bölge paydaşlarıyla beraber hazırlanan TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) için plan kurgusu;

1. Bölge içerisinden bölgeye ve dışarıya bakış,
2. Bölge dışından bölgeye bakış,
3. Sektörel odaklardan yansıyan bölgenin durumu
4. Nihayetinde bütün bunlardan süzülüp gelen rafine bilgi ve fikirler ışığında bölgeyle ilgili öngörülerin benzer dış merkezlerle kıyaslamaların bulunduğu bir öngörü literatürünün oluşturulması,
5. Bu öngörüden yola çıkılarak türetilen ve sahadan doğrulanan bir vizyon,
6. Bu vizyona bağlı eksenler, tedbirler, öncelikler ve projeler silsilesinden oluşmaktadır.

DIŞARIDAN BAKINCA TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ

Türkiye'nin kuzeydoğusunda (38° 16'-42° 35'D; 39° 02'-40° 57'K) yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi kuzeyden TR90, güneyden TRB1, doğudan TRA2, batıdan TR72 ve güneydoğudan TRB2 Düzey 2 Bölgeleri ile çevrelenmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden müteşekkil olup bölgede 30 ilçe, 73 belediye ve 1.665 köy yer almaktadır. Bölge toplam 40.842 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye toplamının %5,2'sini oluşturmaktadır. Erzurum, 25.066 km²'lik alanıyla bölgenin en büyük, Türkiye'nin ise 4.büyük ilidir. Bölgede yer alan diğer illerden Erzincan 11.903 km², Bayburt ise 3.739 km² yüzölçümüne sahiptir. DAP Bölgesi Düzey 2 Bölgeleri arasında alansal büyüklüğü en fazla olan bölgedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi topografik olarak büyük oranda yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir. Erzurum'un deniz seviyesinden yüksekliği 1.859, Erzincan'ın 1.180, Bayburt'un ise 1.550 metredir. Bölgede yükseltiye bağlı olarak oluşan sert iklim şartları ve bitki çeşitliliği farklı turizm tipleri ve hayvancılık açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır. Türkiye çayır-mera alanlarının %15,7'si TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer almaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, hakim iklim tipi ve coğrafi konumu nedeniyle zengin su potansiyeline sahiptir. Bölge en zengin su kaynaklarının başlangıç noktası konumundadır. Bölge Türkiye'nin en önemli akarsularından Çoruh, Aras, Fırat ve çok küçük bir parçası olsa da Yeşilırmak nehirlerinin havzaları üzerindedir.

Bölgede Erzincan ilinin tamamına yakını ve Erzurum'un Çat, Hınıs ve Karaçoban ilçeleri 1. Derece deprem kuşağındadır ve zaman zaman büyük depremler (1939 ve 1992 Erzincan, 1983 Erzurum depremleri gibi) yaşanmıştır.

Bölge üzerinde bulunduğu coğrafi konum itibarıyla bugün olduğu gibi tarih boyunca da geçiş güzergahı olmuştur (bölge İpekyolu'nun kuzey kolu üzerinde yer almaktadır). Bölge Türkiye'nin kara ve demiryolu güzergahları ile ham petrol ve doğalgaz boru hatlarının önemli bir geçiş noktasıdır. Bölge, dünya, Avrupa ve Türkiye'nin en önemli ulaşım akslarından birinin üzerinde ve ayrıca kuzey – güney bağlantılarıyla bu aksın kesişim noktasındadır.

Bölgenin bu konum ve önemi devam eden büyük uluslararası projelerle de giderek artmaktadır. Edirne'den başlayıp İstanbul, Ankara, Sivas, Erzurum, Kars-Tiflis-Bakü'yü bağlayan ve Erzincan'da ikiye ayrılarak Erzincan-Trabzon- Batum üzerinden Ufa'ya ve buradan da Trans-Sibirya hattı ile Vladivostok'u bağlayan Trans-Anadolu Demiryolu Koridoru Projesi bölgenin önemini artırmaktadır. Bunun yanında Doğu-Dikey Koridoru adı verilen ve Erzincan'ı Gaziantep'e bağlayan koridor ile ülkenin kuzey doğusu ile güney doğusunu bağlamak ve kuzey ülkelerine hızlı Ortadoğu erişimi sağlamaktadır (Ulaştırma Bakanlığı 2011).

Bölge 2023 ve 2030'da kara, demir ve havayolları bağlantısı açısından son derece olumlu bir özellik sergileyecektir. Kara ve demiryolu bağlantısının iyileşmesiyle kuzey ve güney limanlara bağlantı konusunda da avantajlı duruma geçecek olan bölgenin kuzeyden Trabzon ve Rize limanlarına güneyde ise İskenderun limanı ile dış dünyaya açılması mümkündür. Karadeniz üzerinden Tuna nehri boyunca Avrupa'nın ortasına kadar su yolu ile erişebilirliği olan bölgenin doğu aksında Orta Asya ve Kafkaslar ile coğrafi ve kültürel yakınlığı vardır.

Bölge enerji doğu – batı ana aksı üzerindedir. Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında bulunan zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında geçiş konumuna sahiptir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum ve Doğu Anadolu Doğalgaz Boru Hattı bölge içerisinden geçmektedir.

Bölge ülke sınırına sahip olmasa da İran, Azerbaycan, Gürcistan ve daha doğuda Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine coğrafi ve kültürel olarak oldukça yakındır. Türkiye'nin doğu sınırı girişinden başlayarak en büyük nüfus, yerleşme, ticaret ve eğitim merkezi (Erzurum) de bölge içinde yer almaktadır. Bölgenin 1000 km çapındaki bir çember içerisine giren coğrafyada oldukça önemli bir artalanı ve hitap ettiği ve bölgeye hitap eden bir yerleşim merkezleri grubu vardır. Bu çember içerisinde nüfus büyüklüğü olarak İran ve Rusya en önemli iki ülke olarak dururken Tahran, Tebriz ve Urumiye ile Rusya'nın Karadeniz liman kentleri coğrafi yakınlığa sahiptir. Bunun yanında Azerbaycan etnik, kültürel ve sosyal açıdan bölge ile çok önemli bir yakınlık ve benzerlik gösterirken iki önemli merkez olan Bakü ve Gence şehirleri sosyal ve ekonomik gelişmeye oldukça açık bir konumdadır. Gürcistan ile bölgenin kuzeydoğu kesiminin tarihsel ve dinsel açıdan bir bağı olup Gürcü halkının her zaman hatırladığı e tanındığı bir coğrafyadır. Bölge Batum ve Tiflis şehirlerine oldukça yakındır ve ticari ilişkiler başta olmak üzere turistik açıdan da gidiş gelişler yoğun biçimde yapılmaktadır. Kafkaslar Bölgesi ile de geçmişte bağı olan bölge önemli bir nüfusunu bu bölgeden yaşanan göçlerle kazanmıştır. Karadeniz kıyısındaki Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ın önemli limanlarına bağlantı konusunda bölgenin karayolu bağlantıları önemli bir avantaj

sağlamaktadır. Güneyde yine karayolu ile kuzey – güney bağlantıları geliştikçe ulaşılabilir önemli yerleşim yerleri de mevcuttur. Bunlardan en önemlileri Halep, Şam, Musul, Kerkük, Beyrut, Amman, Kudüs ve Bağdat'tır.

İSTATİSTİKTE TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2012 yılı sonu itibariyle nüfusu 1.072.848 kişidir (Türkiye nüfusunun %1,4). Bölgenin nüfus yoğunluğu 26 kişi/km² olup Türkiye geneli olan 98 kişi/km²'den oldukça düşüktür. Bölge 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde nüfus yoğunluğu bakımından son sıradadır. Bölgede kentli nüfus toplam nüfusun %63'ü kadardır ve Türkiye ortalaması olan %77'nin altındadır. Bölge kentli nüfus oranı açısından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 23'üncü sıradadır. Bölge nüfus artış hızı da son iki yıllık duruma bakıldığında Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmakta ve nüfus azalış eğilimi göstermektedir. TÜİK'in 2012 ADNKS sonuçlarına göre hazırladığı nüfus projeksiyonuna göre Türkiye toplam nüfusu için beklenen artış hızıyla bölge için tahmin edilen oran arasındaki fark doğal doğum oranındaki düşüş ve göç kaynaklı olurken TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfusunun Türkiye toplam nüfusu içerisindeki payının 2023'e kadar azalma göstermesi beklenmektedir. 2023 yılında Erzurum, Erzincan ve Bayburt'un toplam nüfusları sırasıyla 797241, 239010 ve 73041 olarak tahmin edilirken ülke nüfusu içerisindeki payının %1,3 olması beklenmektedir.

Toplam nüfusun yaş aralıklarına dağılımına bakıldığında bölge 0-14, 15-64 ve 65+ yaş gruplarında yer alan nüfus sayısı bakımından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında sırasıyla 22, 24 ve 23'üncü sırada yer alırken, toplam yaş bağımlılık oranı (TYBO), genç bağımlılık oranı (GBO) ve yaşlı bağımlılık oranı (YBO) konusunda ilk on bölge içerisinde yer almaktadır (sırasıyla 6, 7 ve 10'uncu). Bu durum nüfusun genç olmasına rağmen çalışabilir nüfusun oldukça az olduğunu, bunun yanında çalışma çağı dışındaki nüfus oranının gittikçe arttığını göstermektedir.

Ortalama hane halkı büyüklüğü verilerine göre (TÜİK 2011, 2012) TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin toplam, kent ve kır hane halkı büyüklükleri 2012 yılında 3,7 kişi olan ülke ortalamasını Erzincan dışındaki iki il aşmaktadır. Erzurum 4,6 kişi ile 17'inci sıradayken Bayburt 3,9 kişi ile 27'inci sıradadır.

1995 - 2000 dönemine göre bölge illeri net göç hızına göre 27 (Erzincan), 68 (Erzurum) ve 71'inci (Bayburt) sırada yer almaktadır. Bölge illeri son dönem olan 2011 - 2012 yılları arasında alınan göç bakımından 81 il içinde sırasıyla 30 (Erzurum), 55 (Erzincan) ve 81'inci (Bayburt) sırada yer alırken verdiği göç bakımından yine sıralama bozulmadan 18, 61 ve yine 81'inci sırada yer almıştır. Verilen ve alınan göçün yüksek olması Erzurum'u net göç konusunda Türkiye ortalamasının üzerine taşıyarak 81 il içinde en çok göç veren 6'ncı il sırasında olmasını sağlamıştır. Bayburt 38, Erzincan ise 52'inci sırada yer alırken Erzincan'ın göç veren değil alan durumunda olduğu dikkate değerdir. Net göç hızına bakıldığında ise Erzurum ülke içerisinde en yüksek göç hızına sahip 12'nci, Bayburt 28 ve Erzincan ise 68'inci sıradadır.

Bölgenin işgücü özellikleri 2004 – 2012 yılları arasını kapsayan bir döneme ait trendine göre son dokuz yılda ülke çapında çalışabilir nüfus (15+), işgücü ve istihdam sayı ve oranlarında artış gözlenirken TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde bu oran ve sayılarda azalış görülmektedir. İşsiz sayısına bakıldığında son dokuz yılda ülke genelinde önemli bir azalma mevcut olmasına rağmen TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bu azalma 2009 yılına kadar hissedilmemiş ancak 2009 yılından sonra işsiz sayısında ve oranından nispi bir azalma yaşanmıştır. 2012 yılında çalışanların %41,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu oran Türkiye ortalaması olan %24,6'nın çok üzerindedir. Erkeklerin çoğunluğu

%62,9 tarım dışı sektörlerde çalışmakla birlikte, bu oran Türkiye ortalaması olan %81,3'ün çok altındadır. Erkeklerin %37,1'i tarımda çalışmakta iken bu oran Türkiye ortalamasının 18,4 puan üzerindedir.

Bölgede 2011 yılında 15+ yaş kurumsal olmayan nüfus 689.000 kişi iken bu nüfusun %15,5'i okuryazar olmayıp %60,9'u lise altı eğitilmiş, %16,4'ü lise ve dengi okul mezunu ve %7,1'i ise yüksekokul mezunudur (İŞKUR 2012). Bölge istihdamının %9,8'ini okuma yazma bilmeyenler oluştururken %60,1'ini de lise altı eğitimliler oluşturmaktadır. Lise ve dengi okul mezunlarının istihdamdaki oranı %18,4, yükseköğretim mezunlarının oranı da %11,7'dir (İŞKUR 2012).

Toplam çalışanların %43,6'sı ücretli veya yevmiyeli, %28,5'i işveren veya kendi hesabına çalışmaktadır. Tarım sektörünün hâkimiyeti ücretsiz aile işçiliğini de beraberinde getirmektedir. Bölgede çalışanların %27,9'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Erkeklerin %52,8'i ücretli veya yevmiyeli, %34,1'i işveren veya kendi hesabına, %13,1'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kadınların %63,5'i ücretsiz aile işçisi, %20,8'i ücretli veya yevmiyeli, %15,6'sı işveren veya kendi hesabına çalışmaktadır.

Toplam nüfusun bölge genelinde eğitim seviyesine bakıldığında en yüksek oran lise ve dengi okul mezunlarında görülmektedir. Bu özelliği ile bölge ülke ortalamasının üzerinde bir oran göstermektedir. En düşük oran yüksek lisans ve doktora mezunlarında görünse de Türkiye ortalamasından yüksek bir seyrin görülmesi bölgede güçlü olan üniversitelerin varlığı nedeniyledir. İkinci en yüksek eğitim seviyesi aralığı olan okuma yazma bilen ancak okul bitirmemiş olanların varlığı ise ilköğretim çağındaki nüfusun varlığından kaynaklanmaktadır. Bu oran da yine ülke ortalamasındadır. Kırsal nüfusun toplam okuryazarlık oranları dikkate alındığında merkez ve merkeze yakın ilçelerde oranların yüksek olduğu (%90 civarı) nüfusu hızlı artan ve çok göç veren ilçelerde ise okuryazarlık oranının düşük olduğu görülmektedir. Kentli nüfusun okuryazarlık oranı dikkate alındığında ise en yüksek oranın merkez ilçelerde ve %90'ın üzerinde olduğu görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sırasıyla ilkökul toplam, erkek ve kız net okullaşma oranlarında 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde %98,81; 98,92 ve 98,70'lik oranlarla 10, 9 ve 15'inci olurken ilkökul toplam, erkek ve kız brüt okullaşma oranlarında yine 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde sırasıyla %109,1; 108,31 ve 109,73'lük oranlar ile 20, 5 ve yine 20'inci sırada yer almıştır. Bu oranlarla ülke ortalamasına yakın bir seyir göstermektedir. Bölge ortaokul toplam ve erkek net okullaşma oranında 22, kız net okullaşma oranında ise 20'inci sıradadır (%90,22; 90,42 ve 90,01). Bölge ortaokul toplam, erkek ve kız brüt okullaşma oranlarında %103,62; 101,34 ve 106,01'lik oranlarla 23, 25 ve 20'inci sırada yer almakla beraber bu oranlarla ülke ortalamasının altında görünmektedir. Ortaöğretim toplam, erkek ve kız net okullaşma oranlarında sırasıyla 22, 21 ve 22; brüt okullaşmada ise 18, 20 ve 22'inci sıradadır (sırasıyla %61,22; 65,66; 56,53; 88,52; 95,27 ve 81,4) bu oranlarla ülke ortalamasının oldukça altında kalmıştır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 4 adet üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerden üç tanesi eski olup son dönemde açılan bir teknik üniversite mevcuttur. Üniversiteler öğrenci ve yetişmiş insan kaynağı olarak bölgede en önemli kurumsal yapılanmalardır. 2012- 2013 eğitim öğretim döneminde 104.415 kişi olan öğrenci sayısının ileriki yıllarda gerek kurumsallaşmasını sürdürerek yeni birimler oluşturmaya çalışan üniversitelerin gerekse de yeni açılan ve açılması muhtemel olan vakıf ve özel üniversitelerin varlığı ile artacağı tahmin edilmektedir. Girişimcilik ve Yenilikçilik Kültürü, Ekonomik Katkı ve Ticarileşme ve altındaki 23 göstergeden oluşan Girişimci ve Yenilikçi

Üniversite Endeksi sıralamasına göre bölge üniversitelerinden sadece Atatürk Üniversitesi 126 üniversiteden ilk elli içerisine (33'üncü sırada) girebilmiştir.

Bölgede sağlık personeli sayısının 2000 – 2011 yılları arasındaki seyrine bakıldığında toplam hekim, sağlık memuru ve hemşire sayılarında son dönemde belirgin artışlar olmuştur. Bölge ülkede yer alan toplam hekim sayısının %1,6, diş hekimi sayısının %1,0, eczacı sayısının 1,0, sağlık memuru sayısının 1,9, hemşire sayının 1,8 ve ebe sayının 1,6'sını barındırmaktadır. Bununla beraber bölge özellikle Erzurum'da oluşturulan fiziksel ve insan kaynağı altyapısı ile kamu hastanelerine ilave olarak özel sektör hastanelerini de çekmeyi başarması durumunda Sağlık Bakanlığının stratejik hedefleri doğrultusunda sağlık turizmine yönelik önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Son yıllarda düzenli olarak Türkiye'de de tekrarlanan CNBC-e Dergisi'nin "Türkiye'nin Yaşanabilir İller Araştırması"na göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) sırasıyla 41, 43 ve 37'inci olmuşlardır. Bölge il ve ilçelerinin yaşanabilirlik seviyelerinin düşük olmasının sebepleri ekonomi, eğitim, sağlık ve güvenlik başlıklarında elde edilen düşük skora ilave olarak kent hayatı ve kültür – sanat başlıkları altında değerlendirilen spor tesisleri, sporcu sayısı, trafik, yeşil alan miktarı, sinema koltuk ve seyirci, opera, bale ve tiyatro koltuk ve seyircisi, alışveriş merkezi, kütüphane ve eser ile müze ve ziyaretçi sayısı gibi sosyal yaşamla ilgili değişkenlerdir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi il ve ilçe merkezleri sosyal, rekreatif, kültürel ve sanatsal faaliyetler açısından çok geniş imkanlara sahip olmadıklarından sosyokültürel aktivitelerin çeşitliliği açısından çok olumlu özellikler de taşımamaktadırlar.

İÇERİDEN BAKINCA TRA1

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2014 – 2023 hazırlık çalışmaları kapsamında ilçelerde üç türlü analiz yapılmış ve analiz sonuçları bir arada değerlendirilerek elde edilen sonuçlar sahadan ilçe toplantıları ile elde edilen verilerle doğrulanmıştır. Yapılan bu üç analiz; eğitim, demografik ve ekonomik verilerin bir arada değerlendirildiği bir sosyal ve ekonomik gelişmişlik derecelendirme (EDE) analizi, ilçelerin birbirlerine göre mesafelerini ve nüfuslarını ele alan coğrafi ve potansiyel erişilebilirlik (yayılma ve cazibe) analizi ve son olarak ilçe merkezlerinin birbirleri arasında mal ve hizmet taşınımını ele alan taşıt yoğunluğu analizi şeklindedir. Analiz sonuçlarıyla paralel olarak ilçelerden saha verileri de elde edilmiştir. Bütün veriler birlikte ele alındığında TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri toplam 4 grupta ele alınmıştır. Bunlar aşağıdaki şekilde verilmiştir.

1. Bölgesel Kalkınma odağı ilçeler; tarımsal ürün üretimi, turizm potansiyeli ve sanayi odakları olma özelliği gösteren ilçelerdir. İlçe merkezi ve kırsal arasında nüfus bakımından makas aralığı açık değildir.
2. Bölgesel Kalkınma odağı olmaya uygun ilçeler; İlçe genel nüfusu az, aktivite çeşitliliği düşük, maden veya turizm ile gelişen veya gelişebilecek ilçelerdir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri düşük yoğunluktadır.
3. Tarım ve hayvancılık ürünleri üretim merkezleri; Kırsal nüfusu genelde ilçe merkez nüfusundan fazla, tarımsal üretim konusunda bölgenin en yüksek oranlarına sahip olan ve olabilecek durumda olan ilçelerdir.
4. Özel kalkınma potansiyeli olan ilçeler; Kırsal ve kentsel nüfus oldukça düşük, meyvecilik, hayvancılık, turizm odaklılık ve inovatif yaklaşımlarla nüfusun geri kazanılması çabalarının harcanacağı ve az üretimle değeri yüksek ürün elde etme yoluna gidilecek ilçeler

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde öne çıkan sektörler tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörleridir.

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIMI

Plan içerisinde bölge tarımı et ve et ürünleri, süt ürünleri, organik tarım, su ürünleri, yem bitkileri, tıbbi aromatik bitkiler, arıcılık ve arı ürünleri ve tohumculuk sektörü özelinde ele alınmıştır.

Bölgede et sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılabilen sorunlar belirlenmiştir. Et sektöründeki bu kategoriler; girdi maliyetlerine bağlı sorunlar, işletme yapısına bağlı sorunları, satış ve pazarlama sorunları ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Bu sorunlar ise bölgede profesyonel ve entansif hayvancılıktan ziyade çayır-meraya veya yaylacılığa dayalı geçimlik hayvancılık yapılmaktadır. Ayrıca hayvanların sürekli gezmesi de et veriminde düşüşe sebep olmaktadır. Ekonomik olarak getirisi yeterli olmayan bu hayvancılık tipinde verim düşüşüne bağlı olarak girdi maliyetleri artmaktadır.

Süt sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılabilen sorunlar belirlenmiştir. Süt sektöründeki bu kategoriler; fiziki şartların yetersizliğine bağlı sorunlar, örgütlenme sorunları, satış ve pazarlama sorunları ve beşeri sermaye yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Her bir kategori, kendi içerisinde detaylandırılacak farklı sebeplere dayalı, fazla sayıda faktörün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi organik tarım için oldukça uygun toprak, su ve çevre şartlarına sahiptir. Bununla beraber, bölgede organik tarım faaliyetleri istenilen seviyede yapılmamaktadır. Bölgede her geçen gün organik üretim için gereken ilgi artmakta ve bölge şartları dolayısıyla geleneksel tarımdan daha fazla katma değer imkanı sunacak olan sektörde girişimci sayısı da artmaktadır. Bölgede buğday, yonca, yem bitkileri, çayırotu, meyve, bal, arpa, fiğ, korunga, mısır, patates, elma, erik, dut, ceviz gibi organik ürünlerin üretimi yapılmaktadır. Bölgede organik tarım sektörünün en önemli sorunu eğitime dayalı bilinç ve bilgi eksikliği olarak ortaya çıkmıştır. Yine aynı gerekçeyle örgütlenme yetersizliği ve buna bağlı sektörden elde edilen gelirin azalması da önemli bir problemdir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi su ürünleri üretim ve pazarlamasında istenilen düzeyde olmamakla birlikte mevcut su kaynakları potansiyeli üretim açısından avantaj olduğu gibi yüksek rakıma bağlı olarak su sıcaklığında aşırı yükselmelerin yaşanmaması üretimi kolaylaştırmakta ve özellikle yavru üretimi konularında ayrıca avantajlar sağlamaktadır. Bölgede iç su balıkları yetiştiriciliği yapılmakta olup alabalık üretimi söz konusudur. İşletmeler genel olarak küçük ve aile işletmesi şeklindedir. Gerek ülke içindeki pay gerekse mevcut potansiyellerin kullanımı noktasında bölge yeterli düzeyde değildir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Türkiye'nin en zengin akarsu havzalarının başlangıç noktasında bulunduğu için bölgenin tamamında su ürünleri üretimi yapılabilecek alanlar mevcuttur.

Türkiye'nin yaklaşık %5,43 ünü kapsayan TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde tarım yapılan alanlar 500 – 2000 m yükseklikler arasında değişmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde de mera alanlarının fazlalığına rağmen Türkiye geneline benzer olarak mera alanlarından yeterince faydalanılamamaktadır. Dolayısıyla da bölgede hayvansal üretimde ihtiyaç duyulan yem kaba yemden karşılanmak zorundadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki 802.612 adet olan büyükbaş hayvan varlığının (TÜİK 2012) ihtiyaç duyduğu kaba yem ihtiyacı yaklaşık olarak 3,67 milyon tondur. Bölge meralarının ortalama ot verimi yaklaşık 60kg/da (DATAE 2012) olduğu kabul edilirse TRA1 Düzey 2 Bölgesi meralarının yaklaşık 750.000 ton ot üreteceği görülür. Bölgede çayır-meradan ve yem bitkileri üretimden elde edilen üretim bölgenin ihtiyacının ancak %84,5 ini karşılayabilmektedir.

Türkiye, Mediterranean, İrano – Turanian ve Euro – Siberian olmak üzere üç fitocoğrafik bölgenin kesiştiği bir noktada bulunması nedeniyle oldukça zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Türkiye'nin barındırdığı yaklaşık 12.000 bitki türünden 3000'e yakını endemiktir (dünyanın başka yerinde yoktur) ve Avrupa'daki bitki çeşitliliğinin %75'i tek başına Türkiye'dedir. Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye içerisinde bitki çeşitliliği bakımında 862 endemik bitkiye sahip Akdeniz Bölgesi'nden sonra 471 endemik tür ile ikinci sıradadır. Bu bitkilerin çoğunluğu bitki ile ilgili kimya sektöründe (kozmetik ve parfümeri sanayi gibi) hammadde olarak kullanılabilecek niteliktedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerden ilaç hammaddesi olarak yararlanılmasına ilaveten değişen sağlık anlayışı nedeniyle de alternatif ürünler geliştirilmekte ve tüm dünyada önemli bir ticari potansiyele sahip hale gelmektedir.

Bölgede tıbbi aromatik bitkiler sektörünün en önemli sorunu var olan ve halihazırda üretilen tıbbi aromatik ürünlerin yeterince değerlendirilememesi ya da yerel seviyede kalarak toplanan ve yerelde tüketilen tıbbi aromatik ürünlerin gerektiği seviyede ele alınamıyor olmasıdır. Yapılan analiz sonucu 1 ile 7 puan arasında değişmesi gereken puanlar, 3,13 ten başlayıp 4,11

TRA1 Düzey 2 Bölgesi 224.503 adet koloni varlığı ile 3.760 ton bal ve 180 ton bal mumu üretmektedir. Bölgede koloni başına bal verimi 16,72 kg/koloni ile Türkiye ortalamasına (15,68 kg/koloni) yakındır. Koloni başına bal mumu üretimi 1,05 kg/kolonidir. Bu değer Türkiye ortalamasının (0,7 kg/koloni) üzerindedir (GTHB, 2012). TRA1 Düzey 2 Bölgesi koloni sayısı olarak Türkiye koloni varlığının %3,73'ünü, bal üretiminin %3,98 ve bal mumu üretiminin %4,2'sini karşılamaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre oluşturulan illerin arıcılık sektöründeki gelişmişlik sıralamasına göre koloni varlığı bakımından Erzurum onuncu, Erzincan ve Bayburt sırasıyla 23 ve 60'ıncı sırada yer almaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılığı yapılan analizlere dayalı olarak değerlendirildiğinde bölgede arıcılığın yeterince etkili ve verimli yapılamamasının ve bölge arıcısının genelinde eğitim eksikliği bulunmasının üretilen ürün kalitesinden verimine, ürün çeşidinden pazarlama organizasyonuna kadar çok geniş bir yelpazede etkili olduğu görülmektedir. Bölgede km²'ye düşen kovan sayısının uygun olmaması (yerleşim problemi), koloni yönetiminin yapılamaması, damızlık sorunu, hastalık ve zararlılar, arıcıların kışlatma kayıpları ve erken dönem kayıpları, sonbahar hazırlıklarının uygun yapılmaması sorunlar arasında sayılabilir. Bu sorunların sonucu olarak bölge arıcılık sektöründe; yeterli olmayan verimlilik, standart olmayan ürün, ürün çeşidinin azlığı, pazarda dengeli olmayan fiyatlar oluşmaktadır. Yeterli organizasyonun yapılamıyor olması da diğer sorunların daha da kemikleşmesine sebep olmaktadır. Bölgenin potansiyeli düşünüldüğünde sektörün mevcut durumu gelişmeye ve geliştirilmeye açık bir alan olarak görülmektedir. Özellikle arıcılık ürünlerinin çeşitlerinin azlığı ve ikincil ürünlere dönüştürülebilmesi bölgeye ve sektöre olumsuz yansımaktadır.

Bölgede özellikle Erzurum ve Bayburt için ağırlıklı tahıl ve yem bitkisi tohumluğu geliştirme faaliyetleri yürütülmekte ve sebze ve meyve tohumu geliştirme yoluna gidilmektedir. Erzincan ili için meyve ve sebze tohumu geliştirilmesi bir ihtiyaç olarak görülmesine rağmen henüz bu konuda yeterli bir faaliyet bulunmamaktadır. Tohumculuk Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre 2 adet Erzurum'da, 1 adet Erzincan'da tohumculuk firması bulunmaktadır. Ancak bölgede tohumculuk sektörü genelde alım satım yapan ticarethaneler seviyesinde yürümektedir. Bölgede baharatçılar, bakliyatçılar, yem satıcıları ve bakkallar gibi ilgili ilgisiz birçok işletme tarafından tohum satışının yapıldığı görülmektedir. Sertifikalı tohumculuk üretimi bölgede hemen hemen mevcut değildir. Bölgenin yüksek rakım ve düşük nem şartları gibi avantajları tohumculuk faaliyetlerini bölge ekonomisine katkıya dönüştürülebilir. Özellikle tohumların soğuğa dayanımının önemli olduğu düşünüldüğünde bölgenin bu

konudaki önemi daha da ön plana çıkmaktadır. Çiftçiler çoğu zaman tohumu tohumluk olarak algılamakta ve işlem görmektedir.

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SANAYİ SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki sanayi sektöründe 2013 Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD) verilerine göre, bölgenin sanayi sektörü payının ülke geneline oranı 2008 yılı itibarıyla %0,55 olup, GSKD sıralamasında bölge, ülke genelinde yer alan 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 24'üncü sırada yer almaktadır. Bölge içi gayri safi katma değerine ise sanayi sektörü ortalama %17 oranında katkıda bulunmaktadır. Bölge sanayisinin bölgenin toplam elektrik tüketimi içerisindeki payı ortalama %22 olup, sanayi elektrik tüketimi bölge genelinde düzenli bir artış göstermektedir. Bölge illerinin ekonomik durumu incelendiğinde; Erzurum ekonomisinin başta tarım olmak üzere hizmetler ve inşaat sektörlerine bağlı olduğu, ilde imalat sanayinin ise henüz istenen düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Sanayi sicil kayıtlarına göre Erzurum'da mevcut sanayi işletmesi sayısı 166 olup ülkenin toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,2'lik bir oran ile Erzurum sanayisi az gelişmiş bir ildir. İlde bulunan sanayi işletmelerinin %32'si mikro ölçekli, %56'sı küçük ölçekli, %10'u orta ölçekli, %2'si büyük ölçekli işletmelerdir (BSTB 2012). Erzincan ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 117'dir. Bunların %57'si mikro ölçekli, %36'sı küçük ölçekli, %6'sı orta ölçekli, %1'i büyük ölçekli işletmelerdir. Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,2'lik bir oran ile Erzincan, sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır. Devlet katkısıyla yapılmış bulunan Erzincan Şeker Fabrikası ve bu kuruluş bünyesinde faaliyet gösteren makine fabrikası en fazla istihdam sağlayan büyük işletmelerdir. Orta büyüklükteki işletmeler ağırlıkla organize sanayi bölgesinde bulunmaktadır. Bunların da büyük bir kısmı tarıma dayalı sanayidir. Bu sanayi kolunu OSB dışında kurulu bulunan un ve yem fabrikaları da desteklemektedir. Şehrin ikinci sanayi kolu ise madencilığe dayanmaktadır. Diğer işletmeler ise ağaç, cam, toprak, metal ve kimya işkolunda faaliyet göstermektedirler (Şekil 66). Bayburt'ta sanayi, küçük ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. İlde yem, un, kepek, tuğla, çivi, tel, çelik kapı, mermer, taş ocaklığı, giyim ve çuval üretimi yapan sanayi tesisi bulunmaktadır. Sanayi sicil kayıtlarına göre ilde kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 29'dur. Bayburt'taki bulunan sanayi işletmelerinin %52'si mikro ölçekli, %35'i küçük ölçekli, %13'ü orta ölçeklidir. Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,05'lik bir oran ile sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır.

Bölge genelinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta olmak üzere 3 adet OSB, il ve ilçe merkezlerinde toplam 8 adet KSS faaliyet göstermektedir. Erzurum Merkez 2. OSB, Erzurum Besi OSB ve Oltu OSB, bölgede kuruluş aşamasında olan OSB'lerdir. Bununla beraber, Erzurum'un Hınıs ilçesinde, Erzincan Merkez ve Üzümlü ilçesinde toplam 3 adet KSS kuruluş aşamasındadır. Bölge ihracatının büyük bir bölümünün Erzurum tarafından yapılmasına karşın her üç ilin ülke ihracatına oranı 2012 yılı için sadece %0,032 olup oldukça düşüktür (TİM 2012).

Bölgede inşaat sektörü; madencilik, imalat sanayi, ulaştırma ve enerji gibi sektörlerden girdi temin ettiği için bu sektörlerin gelişmesine de öncülük etmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi, endüstriyel hammadde potansiyeli bakımından oldukça zengin olmasına rağmen bölgenin jeopolitik durumu, iklim koşulları, inşaat, madencilik sanayinin ve pazarlama imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle endüstriyel hammaddelerin büyük çoğunluğu kullanılamamakta ve yeraltına mahkûm bırakılmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer alan Erzurum ve Bayburt illeri 5'inci, Erzincan ise 4'üncü bölge kapsamında yer almaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ekonomisinin tarıma dayalı olması, imalat sanayinde katma değeri düşük olan ürünlerin üretilmesi, ürün yelpazesinin çeşitlenememiş olması, OSB ve KSS'lerdeki altyapı yetersizlikleri, eğitilmiş ve nitelikli iş gücü yetersizliği, ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması, pazarlama faaliyetlerine gerekli önemin ve kaynağın ayrılamaması gibi temel sıkıntılar ülke genelinde olduğu gibi Bölge'de de imalat sanayisinin gelişememesindeki temel etkenlerdir. Diğer taraftan, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde coğrafya ve iklim koşullarının olumsuzluğu, Bölge'nin başlıca ithal ve ihraç pazarlarına olan uzaklığı, Bölge'deki ham madde çeşit ve miktarının sınırlılığı, kişi başına gelirin düşük olması gibi nedenlerle bölgesel ve yerel pazarların yeterince güçlü olamaması da, Bölge'nin kendi cazibesi ile sanayi yatırımı çekmesine engel olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, Doğu Anadolu Projesi, 2000). Sanayinin bölgedeki sorunları; sermaye yetersizliği, ortaklık bilincinin gelişmemiş olması, kümelenme modeli eksikliği, yetersiz kurumsallaşma, nitelikli işgücüne ulaşamama, hammaddeye uzaklık ve nakliye maliyetleri, dış ticaret kapasitesinin düşük olması, Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin düşük olması, eğitim ve danışmanlık hizmet alımında yetersizlik, girişimcilik kültürünün gelişmemiş olması şeklindedir.

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ HİZMETLER SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde hizmet sektörü, tarım ve hayvancılıktan sonra bölge ekonomisine yön veren kilit sektördür. Bölge illerinden Erzurum geçmişten günümüze coğrafi yapısı ve ulaşım altyapısının gelişmiş olması özellikleri ile çevre bölgeler için önemli bir ticaret merkezi konumundadır. Üniversitelerin, kamu kurumlarının ve özel sektör kuruluşlarının bölge idarelerinin bölgede bulunması nedeniyle kentlerde yaşayan yoğun öğrenci, memur ve asker nüfusun ihtiyaçlarının karşılanarak bölge dışından gelen sermayenin bölge içinde birikimini sağlaması nedeniyle hizmet sektörünün ekonomik yapı içinde önemi artmaktadır. Çevre bölgelere hizmet verecek sağlık merkezi, lojistik merkez ve çağrı merkezlerinin kurulmasına yönelik yatırımlar ve gelişen turizm faaliyetleri sektörün bölge için gelecekte de önemini sürdüreceğini göstermektedir.

Bölgedeki istihdamın 2009-2012 yılları arasındaki sektörel dağılımına bakıldığında; hizmet sektöründe çalışan işgücünün %8,8'lik bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum daralan tarım sektöründen ayrılan işgücünün büyük bir bölümünün ticaret ve hizmetler sektörüne geçişinden kaynaklanmaktadır (Şekil 72).

Bölgenin ürettiği katma değer içinde tarım sektörünün payı %16,8 iken, bölge GSKD'sinin %66,4'ünü hizmetler sektörü oluşturmaktadır. Sektörün toplam katma değer içindeki payının Türkiye ortalaması için %64,3 olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında bölge ekonomisi için hizmet sektörü hayati önem taşımaktadır. Bölge için öne çıkan alt hizmet sektörleri ticaret, otel ve lokantacılık, lojistik ve çağrı merkezleri olarak verilebilir.

TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE TURİZM SEKTÖRÜ

Turizm, sağladığı ekonomik ve toplumsal kazanımların büyüklüğü ve kalkınma sürecini hızlandırma özelliğinden dolayı, TRA1 Düzey 2 Bölgesi için öncelikli sektörlerin başında gelmektedir. Sektörün diğer bir özelliği ise, değer zincirinde diğer bazı kritik sektörleri barındırmasıdır. Kuzeydoğu Anadolu için bu sektörlerin başında, bölgenin ekonomisinde önemli yer tutan tarım, gıda ve hayvancılık gelmektedir. Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan bölge, başta 4000 yılı aşkın tarihi geçmişi, özgün iklimi ve coğrafi yapısı, zengin su kaynaklarının başlangıç noktasında bulunması ve termal kaynakları nedeniyle farklı turizm tipleri için çok yönlü ve oldukça geniş bir yelpazede değer ve varlık potansiyeli sunmaktadır. 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi dahil yukarıda bahsi geçen 11 ili kapsayan bölgeye gelen toplam turistlerin %21'ini (535.077 turist) Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne

gelen turistler oluşturmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu’da en fazla sayıda turist çeken il Erzurum olup, bölgenin Türkiye genelinde turist sayısı bazında sahip olduğu payı ciddi oranda yükseltmektedir. Erzurum, Türkiye’deki toplam turist sayısının %0,76’sına sahip olması ile Trabzon’dan sonra (%1,39) çevre illerde en fazla turist çeken ildir. Bununla birlikte Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi illerinden Bayburt, Türkiye’deki toplam turist sayısı içinde sahip olduğu %0,02’lik pay ile çevre iller içinde en düşük orana sahiptir. Erzincan ise, Türkiye’ye gelen toplam turistlerin %0,18’ini çekmektedir. Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’ne gelen turist sayısı, Türkiye’ye gelen turistlerin %0,96’sını oluşturmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu’nun ve çevre illerin turizm performansına birlikte bakıldığında ise bu oran oldukça düşük seviyede olup, 11 ilin tamamına gelen turist sayısı, Türkiye’ye gelen turistlerin ancak %4,60’ına tekabül etmektedir. Ortalama geceleme süreleri ele alındığında, bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin ortalama kalış sürelerinin Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Türkiye’de yerli turistlerin ortalama geceleme süresi 1,8 gece iken, bu süre Erzurum için 1,3; Erzincan için 1,6 ve Bayburt için 1,1’dir. Yabancı turistler için bu sayılar, Türkiye genelinde 3,9 iken, Erzurum’da 1,9 ve Erzincan’da 3,2 gecedir.

ÖNGÖRÜ LİTERATÜRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı için benimsenen planlama yaklaşımında bölgeye dışarıdan ve içeriden bakışla birlikte sektörel odakların yansımalarıyla bölgenin durumunun belirlenmesi, oluşturulan öngörüler doğrultusunda bölgenin vizyonunun çizilmesi yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncü bölge olarak TRA1 Düzey 2 Bölgesi ile kıyaslanan merkezler belirlenmiştir. Bu merkezlerin seçiminde; tümüyle bölge ile örtüşmesi yerine coğrafi özelliklerinin, öncü ekonomik faaliyetlerin ve kent kimliklerinin benzer olmasına özen gösterilmiştir. Bu anlamda inovasyonu, katılımcılığı ve yerel uyumluluğu öngören yaklaşımları içeren uygulamalara sahip öğrenci kenti Edinburg, kış turizm merkezi Andora, alternatif turizm faaliyetleri yürüten Pays Vasco Bölgesi öncü bölgeler olarak ele alınmıştır.

VİZYON, EKSEN, ÖNCELİK, TEDBİR ve PROJELER

Öngörü literatürü, analizler ve saha verilerinden yola çıkılarak bölgenin 2023 vizyonu, bu vizyona hizmet eden eksenler, öncelikler, tedbirler ve projeler ortaya çıkarılmıştır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin vizyonu “2023 yılında üreten, kazanan ve yaşanan bir bölge olmak” şeklinde belirlenmiştir. BTRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin gelişme eksenlerinin çıkış noktası vizyon cümlesindeki üretim, kazanç ve yaşam kelimeleridir. Bölge özelinde yapılan detaylı sektörel analizler ve saha verilerinden ortaya çıkan sonuçlar da bölgenin gerçeklerinin üretme konusunda daha fazla performans harcanması, üretilen ürünlerin değerinde pazarlanması ve bölgenin tamamında yerleşim yerlerinde yaşanabilirlik göstergelerinin iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bölge özelinde üretim, kazanç ve yaşamın odağındaki faktör olan insan ortak bileşen olarak ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında insan üretim için kaynak, kazanç için sermaye, yaşam için de odak kabul edilmiştir. Bölgede mal ve hizmet üreten (üretken) sektörler olan tarım, turizm, sanayi ve diğer hizmetler sektörlerinde kaliteli insan kaynağı olmadan nitelikli üretimin olmayacağı, nitelikli üretimin kazanca dönüşebilmesi için düşük maliyetin ve yüksek karlılığın sağlanması açısından sosyal sermayenin geliştirilmesi gerekliliği ve son olarak da bölgede ekonomik ve sosyal canlılığı

sağlamak ve sürdürmek için odağına insanı koyan ve iç ve dış çevresine yönelik cazibesi olan yerleşim mekanlarına sahip bir bölgenin oluşturulması gerekliliği tespit edilmiştir. TRA1 Düzey 2 Bölge Planı içerisinde bölge için belirlenmiş vizyona katkı sağlayacak eksenlerin şekillenmesiyle bu eksenler çerçevesinde ele alınan öncelikler; üretken sektörlerde sosyal altyapının geliştirilmesi ve üretken sektörlerde teknik altyapının geliştirilmesi şeklindedir. Bu iki ana öncelik grubu altında sektörlere ait toplam 14 öncelik ve 37 tedbir yer almaktadır.

1. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarım sektöründe insan kaynağının niteliğinin artırılması
 - 1.1. Bilinçli üretimin sağlanması
 - 1.2. Bölgede organik ürün üretim ve pazarlamasının yaygınlaştırılması
2. Bitkisel ve hayvansal üretimde sosyal altyapının iyileştirilmesi
 - 2.1. Ortak iş yapma ve işbirliği kültürünün oluşturulması
 - 2.2. Modern hayvancılık uygulamalarının yaygınlaştırılması
 - 2.3. Modern bitkisel üretim uygulamalarının yaygınlaştırılması
3. Hayvansal üretimde teknik altyapının oluşturulması
 - 3.1. Hammaddenin elde edilmesi, taşınması ve işlenmesine yönelik alt yapı ve organizasyon eksikliklerinin giderilmesi,
4. Bitkisel üretimde teknik altyapının oluşturulması
 - 4.1. Hammaddenin elde edilmesi, taşınması ve işlenerek dayanıklı ürünlere dönüştürülmesine yönelik alt yapı ve organizasyon eksikliklerinin giderilmesi
5. Bölgenin temiz toprak ve su potansiyeli dolayısıyla organik üretime geçişin hızlandırılması
 - 5.1. Organik tarım alt yapısının iyileştirilmesi
6. Bölgenin su sıcaklığı ve yükseltisi nedeniyle su ürünleri üretimi açısından sağladığı avantajlardan yararlanılması
 - 6.1. Üretim ve pazarlamanın güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması
7. Bölgeye doğrudan yatırım çekilmesi
 - 7.1. Bölgede yatırım cazibesi oluşturacak altyapının oluşturulması
 - 7.2. Bölgenin yatırım imkânlarını ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtılması
 - 7.3. Bölgeye yatırım yapacak işletmelere yol gösterecek bilgi altyapısının oluşturulması
 - 7.4. Bölgenin erişilebilirliğinin artırılması ve lojistik merkezi olma konusunda bağlantısının güçlendirilmesi
 - 7.5. Bölgenin girişimcilik kültürünün geliştirilmesi
 - 7.6. Bölgenin madencilik potansiyelinin değerlendirilmesi
8. Bölgedeki ortaklık bilincinin geliştirilmesi
 - 8.1. Ortak çalışma kültürü ve işbirliği ağlarının oluşturulması
 - 8.2. Bölgenin ortak kullanımına yönelik altyapıların oluşturulması
 - 8.3. Komşu bölgelerle işbirliğinin artırılması
 - 8.4. Rekabet gücü olan ve kümelenme potansiyeli taşıyan alanlarda kümelenmeler oluşturulması
9. Bölgedeki KOBİ'lerin yönetim becerilerinin ve kurumsal yetkinliklerinin geliştirilmesi
 - 9.1. Sermaye birikiminin oluşturulması ve alternatif finansman kaynaklarına erişimin kolaylaştırılması
 - 9.2. Bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünün niteliklerinin ve beceri düzeyinin artırılması
 - 9.3. Bölgedeki KOBİ'lere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması
10. Bölgenin dış ticaret kapasitesinin artırılması
 - 10.1. Bölgede ihracat kültürünün oluşturulması
11. Bölgenin ar-ge ve yenilikçilik kapasitesinin güçlendirilmesi
 - 11.1. Bölgedeki araştırma merkezlerinin altyapılarının geliştirilmesi
 - 11.2. Üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanması
 - 11.3. Firmaların ar-ge ve yenilik konularında bilinçlendirilmesi
 - 11.4. Bölgedeki işletmelerin teknoloji kullanım düzeyinin geliştirilmesi
 - 11.5. Bölgede markalaşma kültürünün geliştirilmesi
12. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde mevcut turizm potansiyelinin harekete geçirilerek değer zincirindeki tüm sektörlerle beraber mümkün olan en yüksek soyo-ekonomik faydanın sağlanması
 - 12.1. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2012 – 2023) 2012 yılında başlayan uygulamasının devam ettirilmesi
 - 12.2. Çevre düzey 2 bölgeleri ile tematik turizm koridorlarının oluşturulması ve ortak tanıtım yapılması
13. Hizmetler sektöründe sosyal altyapının geliştirilmesi
 - 13.1. Bölgede yerli halk ve bölge dışından çalışmak için gelen yerleşikler, üniversite öğrencileri ve turistler için doğrudan temas halinde olan hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin insan kaynaklarının geliştirilmesi

- 13.2. Hizmetler sektöründeki işletmelerin ortak iş yapma bilincinin oluşturulması ve becerilerinin geliştirilmesi
sektörde sivil toplum örgütlenmesinin sağlanması (oteller birliği vb.)
14. Hizmetler sektöründe teknik altyapının geliştirilmesi
- 14.1. Bölgede yerli halk ve bölge dışından çalışmak için gelen yerleşikler, üniversite öğrencileri ve turistler ile
doğrudan temas halinde olan hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin fiziki altyapısının geliştirilmesi
- 14.2. Bölgenin sosyal, kültürel ve rekreasyonel yönden cazibesinin artırılması
- 14.3. Bölgenin yakın dış coğrafya için cazibe merkezi haline getirilmesi
- 14.4. Bölgenin tersine göçü hızlandıracak cazibeye kavuşması
- 14.5. Bölgede kent merkez ilçeler dışında yaşanabilirliğin artırılması

KISALTMALAR

BGUS	:Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
İDBTSEP	:Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı
DAP	:Doğu Anadolu Projesi
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
GTHB	:Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
UKKS	:Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
IPA	:Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance)
IPARD	:Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPA Rural Development)
DOKAP	:Doğu Karadeniz Projesi
BKH	:Binyıl Kalkınma Hedefleri
KSEP	:KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı
DTM	:Dış Ticaret Müsteşarlığı
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
ABGS	:Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
TESK	:Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
KOSGEB	:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
AZUTİB	:Anadolu'nun Zirvesinde Uluslararası Tanıtım ve İşbirliği Buluşması
TÜRSAB	:Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
İAV	:İktisadi Araştırmalar Vakfı
KUDAKA	:Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
STK	:Sivil Toplum Kuruluşu
ERSİAD	:Erzincanlı Sanayici ve İşadamları Derneği
EKEV	:Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
UNDP	:Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YTÜ	:Yıldız Teknik Üniversitesi
AÜ	:Atatürk Üniversitesi
HIV	:Human Immunodeficiency Virus / İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü
AIDS	:Acquired immunodeficiency syndrome
GİTES	:Girdi Tedarik Stratejisi
KENTGES	:Kentsel Gelişme Stratejisi
ADNKS	:Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
GBÖ	:Genç bağımlılık oranı
YBO	:Yaşlı bağımlılık oranı
İDON	:İşgücüne dahil olmayan nüfus
İKO	:İşgücüne Katılma Oranı
TDİÖ	:Tarım Dışı İşsizlik Oranı
YÖK	:Yüksek Öğrenim Kurumu
SODES	:Sosyal Destek Programı
BAP	:Bilimsel Araştırma Projeleri
AB	:Avrupa Birliği
BTC	:Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

TÜBİTAK	:Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TTGV	:Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
DASİDEF	:Doğu Anadolu Sanayici ve İşadamları Dernekleri Federasyonu
GZFT	:Güçlü ve Zayıf Yönler, Fırsat ve Tehditler
OSB	:Organize Sanayi Bölgesi
KSS	:Küçük Sanayi Sitesi
TBB	:Türkiye Bankalar Birliği

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
SUNUŞ	iii
YÖNETİCİ ÖZETİ	iv
KISALTMALAR	xvii
PLANA GİDEN YOL	1
1. HAZIRLIK SÜRECİ	1
2. PLANLAMA MANTIĞI	10
MEVCUT DURUM ANALİZİ	13
1. DIŞARIDAN BAKINCA TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ	13
1.1. YER TESPİTİ	13
2. PLANLAR VE KURUMSAL STRATEJİLER DÜZLEMİNDE TRA1	22
3. İSTATİSTİKTE TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ	33
3.1. NÜFUS	33
3.2. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	36
3.3. GÖÇ	45
3.4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM	53
3.5. EĞİTİM	60
3.6. SAĞLIK	68
3.7. YAŞANABİLİRLİK	73
4. PROJELERLE TRA1	75
5. İÇERİDEN BAKINCA TRA1	77
5.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ İLÇELERİ	77
5.1.1. İLÇE ÖLÇEĞİNDE YAPILAN ANALİZ ÇALIŞMALARI	79
5.1.1.1. İLÇERİN NÜFUS, EĞİTİM, DEMOGRAFİ ve EKONOMİK (EDE) SIRALAMASI	80
5.1.1.2. İLÇELERİN ERİŞİLEBİLİRLİK ANALİZİ	83
5.1.1.3. EDE ve ERİŞİLEBİLİRLİK DEĞERLERİNİN BİRLİKTE YORUMLANMASI	90
5.1.1.4. TRAFİK YÜKÜ YOĞUNLUK ANALİZİ	95
5.1.2. İLÇE TOPLANTILARI SONUÇLARI	100
6. ANKETLER ve RAPORLAR	104
7. SEKTÖREL ODAKLANMALAR	105
7.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIMI	105
7.1.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ET VE ET ÜRÜNLERİ SEKTÖR ANALİZİ	105
7.1.1.1. BÖLGEDE ET ÜRETİM SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI	105
7.1.1.2. BÖLGEDE ET İŞLEME SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI	107
7.1.1.3. BÖLGEDEKİ ET SEKTÖRÜNÜN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	108
7.1.2. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE SÜT ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ	109
7.1.2.1. SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ	109
7.1.2.2. BÖLGEDE SÜT ÜRETİM VE İŞLEME SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI	111
7.1.2.3. BÖLGEDEKİ SÜT SEKTÖRÜNÜN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	114
7.1.2.3.1. FİZİKİ ŞARTLARIN YETERSİZLİĞİ	114
7.1.2.3.2. ÖRGÜTLENME SORUNLARI	114
7.1.2.3.3. SATIŞ VE PAZARLAMA SORUNLARI	115
7.1.2.3.4. BEŞERİ SERMAYE YETERSİZLİĞİ	116
7.1.3. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE ORGANİK TARIM SEKTÖRÜ	117
7.1.3.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİNDE ORGANİK TARIM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI	124
7.1.4. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ	129
7.1.4.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ PAYI	130
7.1.5. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ YEM BİTKİLERİ ÜRETİMİ SEKTÖRÜ	132
7.1.6. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TIBBİ AROMATİK BİTKİLER SEKTÖRÜ	135
7.1.7. TRA1 BÖLGESİ ARICILIK ve ARI ÜRÜNLERİ	141
7.1.8. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TOHUMCULUK SEKTÖRÜ	146
7.2. SANAYİ	155
7.2.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ İMALAT SANAYİ	160
7.2.2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ VE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ (OSB VE KSS'LER)	160

7.2.3.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE İTHALAT VE İHRACAT	163
7.2.4.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ İNŞAAT SEKTÖRÜ	167
7.2.5.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ YERALTI KAYNAKLARI	167
7.2.6.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİNİN YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNDEKİ YERİ	172
7.2.7.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SANAYİ SEKTÖRÜNÜN SORUNLARININ TESPİTİ	175
7.2.7.1.	SERMAYE YETERSİZLİĞİ	175
7.2.7.2.	ORTAKLIK BİLİNCİNİN GELİŞMEMİŞ OLMASI	176
7.2.7.3.	KÜMELENME MODELİ EKSİKLİĞİ	176
7.2.7.4.	YETERSİZ KURUMSALLAŞMA	177
7.2.7.5.	NİTELİKLİ İŞGÜCÜNE ULAŞAMAMA	177
7.2.7.6.	HAMMADDEYE UZAKLIK VE NAKLİYE MALİYETLERİ	178
7.2.7.7.	DIŞ TİCARET KAPASİTESİNİN DÜŞÜK OLMASI	178
7.2.7.8.	AR-GE VE YENİLİKÇİLİK KAPASİTESİNİN DÜŞÜK OLMASI	179
7.2.7.9.	EĞİTİM VE DANIŞMANLIK HİZMETİ ALIMINDA YETERSİZLİK	181
7.2.7.10.	GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜNÜN GELİŞMEMİŞ OLMASI	181
7.3.	HİZMETLER	182
7.3.1.	TİCARET OTEL VE LOKANTACILIK	183
7.3.2.	ÇAĞRI MERKEZLERİ	184
7.3.3.	LOJİSTİK MERKEZ	185
7.4.	KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE TURİZM PERFORMANSI VE SEKTÖRÜN MEVCUT DURUMU	187
7.4.1.	MEVCUT TURİZM VARLIK VE DEĞERLERİ	188
7.4.2.	MEVCUT TURİZM PERFORMANSI	188
7.4.3.	BÖLGEDEKİ MEVCUT TURİZM FAALİYETLERİNE İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN MÜLAKATLARDAN ELDE EDİLEN BULGULAR	194
7.4.4.	BÖLGEDEKİ MEVCUT TURİZM FAALİYETLERİNE İLİŞKİN YAPILAN MEMNUNİYET ANKETLERİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR	196
7.4.5.	SEKTÖREL DURUM	197
7.4.6.	BÖLGEDEKİ MEVCUT TURİZM DEĞER ZİNCİRİNDEKİ KURULUŞLARIN OLUŞTURDUĞU SOSYAL AĞIN ANALİZİ ...	197
7.4.7.	BÖLGEDEKİ TURİZM DEĞER ZİNCİRİNDE YERALAN KURULUŞLARIN İNOVASYON ARZ VE TALEP DURUMU	198
7.4.8.	TURİZMİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YANLARI İLE FIRSATLARI VE TEHDİTLERİNİN (GZFT) VE DIŞ FAKTÖRLERİN ANALİZİ	199
7.4.9.	KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN TURİZM AÇISINDAN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ	204
7.4.9.1.	DOĞAL VE COĞRAFİ AYIRT EDİCİLİK	204
7.4.9.2.	MEVCUT TURİZM ÜRÜNLERİNE YÖNELİK AYIRT EDİCİLİK	204
7.4.9.3.	TARİHSEL VE KÜLTÜREL AYIRT EDİCİLİK	204
7.4.9.4.	TARIM VE GIDAYA DAYALI AYIRT EDİCİLİK	205
	ÖNGÖRÜ LİTERATÜRÜ	206
1.	ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLERİYLE BÖLGENİN TANIMLANMASI	206
2.	ÖNCÜ BÖLGELER	208
2.1.	EDINBURG - İSKOÇYA	208
2.2.	ANDORA	211
2.3.	PAYS VASCO	212
3.	VİZYONA GİDEN YOL	213
	VİZYON	215
1.	GELİŞME EKSENLERİ	215
2.	ÖNCELİKLER	215
3.	TEDBİRLER	217
4.	ÖNCELİK, TEDBİR VE PROJELER	218
4.1.	PLANIN ÖNCELİKLERİ	218
4.2.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜ	218
4.2.1.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ET ÜRETİM VE İŞLEME SEKTÖRÜ	218
4.2.2.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SÜT ÜRETİM VE İŞLEME SEKTÖRÜ	219
4.2.3.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ORGANİK TARIMI	220
4.2.4.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ	221
4.2.5.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ YEM BİTKİLERİ ÜRETİMİ SEKTÖRÜ	221
4.2.6.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TIBBİ ve AROMATİK BİTKİLERİ	221
4.2.7.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ARICILIK SEKTÖRÜ	221
4.2.8.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TOHUMCULUK SEKTÖRÜ	222
4.3.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SANAYİ SEKTÖRÜ	227

4.3.1.	BÖLGEYE DOĞRUDAN YATIRIM ÇEKİLMESİ.....	227
4.3.1.1.	BÖLGEDE YATIRIM CAZİBESİ OLUŞTURACAK ALTYAPININ OLUŞTURULMASI	228
4.3.1.2.	BÖLGENİN YATIRIM İMKÂNLARININ ULUSAL VE ULUSLARARASI ALANLARDA TANITILMASI	229
4.3.1.3.	BÖLGEYE YATIRIM YAPACAK İŞLETMELERE YOL GÖSTERECEK BİLGİ ALTYAPISININ OLUŞTURULMASI	229
4.3.1.4.	ERİŞİLEBİLİRLİĞİNİN ARTIRILMASI VE LOJİSTİK MERKEZİ OLMA KONUSUNDA BAĞLANTISININ GÜÇLENDİRİLMESİ	230
4.3.1.5.	BÖLGENİN GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ.....	231
4.3.1.6.	BÖLGENİN MADENCİLİK POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	233
4.3.2.	BÖLGEDEKİ ORTAKLIK BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ	234
4.3.2.1.	ORTAK ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ VE İŞBİRLİĞİ AĞLARININ OLUŞTURULMASI	234
4.3.2.2.	BÖLGENİN ORTAK KULLANIMINA YÖNELİK ALTYAPILARIN OLUŞTURULMASI.....	234
4.3.2.3.	KOMŞU BÖLGELERLE İŞBİRLİĞİNİN ARTIRILMASI	235
4.3.2.4.	REKABET GÜCÜ OLAN VE KÜMELENME POTANSİYELİ TAŞIYAN ALANLARDA KÜMELENMELER OLUŞTURULMASI.....	236
4.3.3.	BÖLGEDEKİ KOBİ'LERİN YÖNETİM BECERİLERİNİN VE KURUMSAL YETKİNLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ	236
4.3.3.1.	SERMAYE BİRİKİMİNİN OLUŞTURULMASI VE ALTERNATİF FİNANSMAN KAYNAKLARINA ERİŞİMİN KOLAYLAŞTIRILMASI	237
4.3.3.2.	BÖLGENİN İHTİYAÇ DUYDUĞU İŞGÜCÜNÜN NİTELİKLERİNİN VE BECERİ DÜZEYİNİN ARTIRILMASI	237
4.3.3.3.	BÖLGEDEKİ KOBİ'LERE YÖNELİK EĞİTİM VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI	239
4.3.4.	BÖLGENİN DIŞ TİCARET KAPASİTESİNİN ARTIRILMASI	239
4.3.4.1.	BÖLGEDE İHRACAT KÜLTÜRÜNÜN OLUŞTURULMASI.....	240
4.3.5.	BÖLGENİN AR-GE VE YENİLİKÇİLİK KAPASİTESİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ	241
4.3.5.1.	BÖLGEDEKİ ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN ALTYAPILARININ GELİŞTİRİLMESİ	241
4.3.5.2.	ÜNİVERSİTE SANAYİ İŞBİRLİĞİNİN SAĞLANMASI	242
4.3.5.3.	FİRMALARIN AR-GE VE YENİLİK KONULARINDA BİLİNÇLENDİRİLMESİ	243
4.3.5.4.	BÖLGEDEKİ İŞLETMELERİN TEKNOLOJİ KULLANIM DÜZEYİNİN GELİŞTİRİLMESİ.....	243
4.3.5.5.	BÖLGEDE MARKALAŞMA KÜLTÜRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ	244
4.4.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TURİZM SEKTÖRÜ	250
4.5.	TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ HİZMETLER SEKTÖRÜ	251
5.	ÜRETKEN SEKTÖRLERE AİT MARKA PROJE ÖNERİLERİ.....	255
6.	MEKANSAL GELİŞME ŞEMALARI	258
7.	FİNANSMAN İMKÂN LARI	264
7.1.	KUZEYDOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI KAYNAĞI	264
7.2.	KAMU YATIRIMLARI.....	264
7.3.	DOĞU ANADOLU PROJESİ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN PROJELER	264
7.4.	CAZİBE MERKEZLERİNİ DESTEKLEME PROGRAMI.....	265
7.5.	YATIRIM TEŞVİKLERİ	265
7.6.	İHRACAT DESTEKLERİ.....	266
7.7.	KÖYDES	266
7.8.	SODES PROGRAMI	267
7.9.	KOSGEB DESTEKLERİ	267
7.10.	AB DESTEK PROGRAMLARI.....	268
7.11.	GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI DESTEKLERİ	268
7.12.	İŞKUR DESTEKLERİ	270
7.13.	TÜBİTAK DESTEKLERİ.....	270
7.14.	BİLİM SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI DESTEKLERİ	271
7.15.	TÜRKİYE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VAKFI DESTEKLERİ.....	271
7.16.	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI DESTEKLERİ	272
8.	UYGULAMA, KOORDİNASYON, İZLEME VE DEĞERLENDİRME.....	273
9.	PERFORMANS GÖSTERGELERİ	274
10.	BÖLGE PLANININ TANITIM STRATEJİSİ	287
	YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	288

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. İDBTSEP uygulama yöntemi.....	8
Şekil 2. Planlama yaklaşımı şeması	12
Şekil 3. Düzey 2 Bölgeleri Haritası	13
Şekil 4. TRA1 Düzey 2 Bölgesi topoğrafik yapısı.....	14
Şekil 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi havza dağılımı	15
Şekil 6. Bölgedeki deprem kuşakları (BİB,1995)	16
Şekil 7. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin dünya üzerindeki yeri	17
Şekil 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi önemli ulaşım aksları üzerindedir (U.B 2011)	18
Şekil 9. TRA1 Düzey 2 Bölgesi bağlantı aksları.....	19
Şekil 10. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yakın coğrafyası	21
Şekil 11. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık nüfus trendi	34
Şekil 12. Nüfusun mekansal dağılımı	35
Şekil 13. Düzey 2 Bölgeleri son dört yıllık ortalama toplam doğurganlık hızı	37
Şekil 14. Nüfusun yaş aralıklarına dağılımı	38
Şekil 15. İlçeler özelinde nüfusun yaş aralıklarına dağılımı.....	39
Şekil 16. Altı yıllık nüfus yaş aralıkları trendi.....	41
Şekil 17. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri nüfus piramidi	42
Şekil 18. Hanehalkı büyüklükleri ve toplam YBO mekansal dağılımı.....	44
Şekil 19. İller bazında net göç ve net göç hızı	45
Şekil 20. Bölge ve illerin aldığı göç yüzdesi dağılımı	48
Şekil 21. Bölge ve illerin verdiği göç yüzdesi dağılımı.....	49
Şekil 22. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden verilen göçün yaş grubuna göre dağılımları (%)	50
Şekil 23. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin aldığı göçün yaş grubuna göre dağılımları (%).....	51
Şekil 24. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%)	52
Şekil 25. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%)	53
Şekil 26. Temel işgücü göstergelerinin seyri.....	54
Şekil 27. İşgücüne katılım, işsizlik, tarım dışı işsizlik ve istihdam oranları.....	56
Şekil 28. İstihdamın sektörel seyri	57
Şekil 29. Eğitim durumuna göre sektörel istihdamın oransal dağılımı (İŞKUR 2012)	58
Şekil 30. İller bazında nüfusun eğitim durumu	61
Şekil 31. Okuma yazma durumu ve cinsiyete göre belde/köy nüfusu (6 +yaş) - 2012	62
Şekil 32. Düzey 2 Bölgeleri kent okuryazarlık oranı sıralaması.....	62
Şekil 33. Düzey 2 Bölgeleri kır okuryazarlık oranı sıralaması	63
Şekil 34. Kır nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı	64
Şekil 35. Kent nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı.....	65
Şekil 36. Sağlık personeli sayısının bölgede seyri	69
Şekil 37. Düzey 1 Bölgelere göre sağlık personelinin nüfusa oranı istatistikleri	70
Şekil 38. Sağlık personeli oranının seyri.....	71
Şekil 39. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumu ve yatak sayısı	72
Şekil 40. TRA1 Düzey 2 proje envanteri araştırması sonuçları.....	75
Şekil 41. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kamu yatırımları	76
Şekil 42. İlçelerin EDE sonuçlarına göre karşılaştırması	81
Şekil 43. İlçelerin EDE değerlerine göre dağılımı	82

Şekil 44. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ana ulaşım aksları şematiği	84
Şekil 45. Coğrafi erişilebilirlik	87
Şekil 46. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma)	88
Şekil 47. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe)	89
Şekil 48. Coğrafi erişilebilirlik ve EDE çaprazlaması	91
Şekil 49. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma) ve EDE çaprazlaması	92
Şekil 50. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe) ve EDE çaprazlaması	93
Şekil 51. İlçe bağlantıları ve trafik yükleri oranı	97
Şekil 52. İlçeler arası güzergâhların trafik yoğunlukları	98
Şekil 53. Bölgenin trafik yoğunluğu	99
Şekil 54. TRA1 Düzey 2 Bölgesi büyükbaş hayvan sayısı	109
Şekil 55. Büyükbaş hayvan sayısındaki yıllar itibariyle değişim	110
Şekil 56. Yıllara Göre Organik Üretici Sayılarındaki değişim (GTHB 2013)	117
Şekil 57. Yıllara göre organik üretim alanları (ha) ve üretim (ton) miktarları (GTHB 2013)	118
Şekil 58. Yıllara Göre Doğadan Organik Ürün Toplama Alanları (ha) (GTH 2013)	118
Şekil 59. Su ürünleri ihracat rakamları, TİM 2013.	129
Şekil 60. Baharat ürünlerinin yıllar itibariyle üretim alanlarındaki (dekar) değişim (TÜİK 2012)	136
Şekil 61. Türkiye bal yetiştirme alanları (MTO, 2012)	142
Şekil 62. Yıllara göre dünyadaki tohum ticaretindeki değişim (ISF, 2012)	148
Şekil 63. Dünya’da 2011 yılı tohumluk pazarı- milyon dolar (TIGEM 2011)	148
Şekil 64. Tohum ihracatının parasal değeri ile ithalatının parasal değerlerini karşılama oranı	153
Şekil 65. Erzurum’da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)	157
Şekil 66. Erzincan’da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)	158
Şekil 67. Bayburt’ta yer alan firmaların sektörel dağılımı	159
Şekil 68. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS’lerin Dağılımı	161
Şekil 69. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin son 5 yıllık ihracat-ithalat performansı	163
Şekil 70. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden rezervleri haritası (MTA 2013)	168
Şekil 71. Türkiye yatırım teşvik haritası	173
Şekil 72. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde istihdamın sektörel eğilimi	183
Şekil 73. 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’ne ve çevre illere gelen turist sayısı	189
Şekil 74. Bölgenin Türkiye’ye gelen turist sayısı içindeki payı	190
Şekil 75. 2009-2011 yılları arasında bölge ve çevre illere ait turist sayısındaki değişim	191
Şekil 76. En güçlü bağlantılara göre Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nin sosyal ağ diyagramı	198
Şekil 77. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ve Edinburg	209
Şekil 78. Erzurum ve Edinburg nüfus ve öğrenci sayısı	209
Şekil 79. Erzurum ve Edinburg’un turist sayısı	210
Şekil 80. Erzurum ve Edinburg’un turist sayıları	210
Şekil 81. Andora’nın yeri	211
Şekil 82. Pays Vasco Bölgesi’nin yeri	213
Şekil 83. Vizyon, eksenler ve öncelikler ilişkisi	216
Şekil 84. Yerleşimlerin fonksiyonları ve bağlantıları	258
Şekil 85. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçe kademeleri	259
Şekil 86. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yerleşim yerleri kimlikleri	260
Şekil 87. TRA1 Düzey 2 Bölgesi turizm değerleri ve varlıkları dağılımı	261
Şekil 88. TRA1 Düzey 2 Bölgesi DAP ve DOKAP’la entegre olabilecek turizm koridorları	262
Şekil 89. İlçelerin tarımsal üretim kimlikleri	263

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1. TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 - 2023) iş planı	10
Tablo 2. Üst ölçek plan ve kurumsal stratejiler	22
Tablo 3. TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfusuna ait bazı göstergeler (TÜİK 2012ADNKS).....	33
Tablo 4. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne ait bazı nüfus göstergeleri.....	33
Tablo 5. Yıllara Göre İl Nüfusları, 2013-2023	35
Tablo 6. Bölge kaba doğum hızı	37
Tablo 7. Yaş grupları sıralaması.....	40
Tablo 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri hane halkı verileri	43
Tablo 9. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç göstergeleri	46
Tablo 10. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç oranları.....	46
Tablo 11. Bölgenin göç verdiği ve aldığı bölgeler	47
Tablo 12. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden verilen göçün yaş grubuna göre dağılımları.....	49
Tablo 13. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne gelen göçün yaş grubuna göre dağılımları	51
Tablo 14. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı	52
Tablo 15. Alınan göçün eğitim düzeyine göre dağılımı.....	53
Tablo 16. Temel işgücü verileri.....	55
Tablo 17. İller bazında iş gücü göstergeleri (TÜİK 2011)	56
Tablo 18. İstihdamın sektöre dağılımı.....	57
Tablo 19. Eğitim seviyesi ve sektörlere göre istihdam (İŞ KUR 2012)	58
Tablo 20. Yaş gruplarına göre istihdam oranı (%)	59
Tablo 21. İşteki Duruma Göre İstihdam, TRA1, Bin kişi, 2011	59
Tablo 22. TRA1 Düzey 2 Bölgesi eğitim sektörü gelişmişliği	60
Tablo 23. TRA1 Düzey 2 Bölgesi okullaşma oranları.....	66
Tablo 24. TRC3 Bölgesi'nde Yer Alan Üniversiteler, Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayısı*	67
Tablo 25. Üniversitelerin akademik birim ve araştırma merkezleri	67
Tablo 26. Üniversitelere göre lisansüstü tezlerin dağılımı	68
Tablo 27. Sağlık personeli sayısı.....	69
Tablo 28. Bölgedeki sağlık kurumu ve yatak sayıları	71
Tablo 29. TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bazı yaşanabilirlik değişkenleri	73
Tablo 30. İlçelerin sosyal, ekonomik ve nüfus göstergelerine göre sıralanması	80
Tablo 31. Coğrafi Erişilebilirlik Endeksine göre ilçe sıralaması	84
Tablo 32. Yayılma ve cazibe bakımından ilçelerin potansiyel erişilebilirlik endeksine göre sıralaması	86
Tablo 33. İlçelerin analiz sonuçlarına göre gruplandırılması	90
Tablo 34. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri güçlü yönler tablosu	101
Tablo 35. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri zayıf yönler tablosu	102
Tablo 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri fırsatlar ve tehditler tablosu	103
Tablo 37. TRA1 Düzey 2 Bölgesi et üretim sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları.....	105
Tablo 38. TRA1 Et İşleme Sektörünün Sorun Önceliklendirme Analiz Sonuçları	107
Tablo 39. Düzey 2 Bölgeleri büyükbaş hayvan mevcudu	110
Tablo 40. Süt ürünleri üretim miktarları.....	111
Tablo 41. TRA1 Düzey 2 Bölgesi süt üretim sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları ...	112
Tablo 42. TRA1 Düzey 2 Bölgesi süt işleme sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları ...	113
Tablo 43. 2012 yılı organik hayvancılık verileri (GTHB 2013)	119

Tablo 44. 2012 Yılı Geçiş Süreci Hayvancılık Verileri (GTH, 2013).....	119
Tablo 45. 2012 yılı organik arıcılık verileri (GTHB 2013)	119
Tablo 46. 2012 yılı organik tarımsal üretim verileri (GTHB 2013).....	120
Tablo 47. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2012 yılı organik tarım geçiş süreci üretim verileri (GTHB 2013) .	122
Tablo 48. Organik tarım sektöründe belirlenen sorunlar ve öncelik puanları	124
Tablo 49. Organik tarım sektöründeki hatalı uygulamalar öncelik sıralaması	126
Tablo 50. Bölgede üretilen organik tarım ürünlerinin pazar sorununu önceliklendirmesi.....	126
Tablo 51. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Tarım Sektörü GZFT Analizi (KANTAR ve Ark, 2011)	127
Tablo 52. TRA1 Düzey 2 Bölgesi su ürünleri sektörü GZFT analizi tablosu	131
Tablo 53. Türkiye Yem Bitkisi Üretimi Verileri (TÜİK, 2012)	133
Tablo 54. Doğu Anadolu Bölgesi'nde toplam kaba yem üretiminin ihtiyacı karşılama oranı.....	133
Tablo 55. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yem bitkileri üretimi sektörü GZFT Analizi	134
Tablo 56. Bazı ürünlerin 2012 yılına ait üretim alan ve miktar değerleri (TÜİK,2012)	136
Tablo 57. Bazı ürünlerin birim ihracat değerleri ve değişim oranları (YÜCER, 2012).	136
Tablo 58. Tıbbi aromatik bitkiler sektöründe belirlenen sorunlar ve öncelik puanları	137
Tablo 59. Tıbbi aromatik bitkiler sektörünün pazar sorunu önceliklendirme tablosu.....	139
Tablo 60. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tıbbi aromatik bitkiler Sektörü GZFT analizi	139
Tablo 61. Dünya bal üreticileri sıralaması (FAO, 2011)	141
Tablo 62. 2011 Yılı Koloni Sayısına Göre İl Sıralaması (GTHB, 2012)	143
Tablo 63. TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılık sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları	143
Tablo 64. Arıcılık sektörü pazarlama sorununa etki eden alt faktörler önem sıralaması	144
Tablo 65. Arıcılık sektörü kalite ve standart sorununa etki eden alt faktörler önem sıralaması	145
Tablo 66. TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılığının GZFT analizi tablosu	146
Tablo 67. Türkiye'nin yıllara göre sertifikalı tohum üretimi miktarları (ton) (TDB, 2012)	149
Tablo 68. GTHB'nin verdiği tohumculuk destekleri (TDB, 2013).....	150
Tablo 69. Türkiye'nin yıllara göre tohum ihracat rakamları (ton) (TDB, 2012).	150
Tablo 70. Tohumlukların birim ton başına ihraç geliri sıralaması.....	151
Tablo 71. Türkiye'nin Yıllara Göre Tohum İthalat Rakamları (ton) (TDB, 2012).....	152
Tablo 72. Tohumlukların birim ton başına ithalat gideri sıralaması	152
Tablo 73. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tohumculuk sektörünün GZFT analizi sonuçları	154
Tablo 74. TRA1 Düzey 2 Bölgesi gayri safi katma değerinin Türkiye ortalamasına oranı	155
Tablo 75. TRA1 Düzey 2 Bölgesi elektrik tüketimi (TÜİK, 2013).....	156
Tablo 76. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin durumu (BSTB ve OSBÜK 2012)	162
Tablo 77. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık dış ticaret performansı (Ekonomi Bakanlığı, 2012) ..	164
Tablo 78. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sektörel ihracat performansı, (TİM 2012)	165
Tablo 79. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke bazında ihracat performansı (TİM 2012)	166
Tablo 80. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden ve doğaltaş potansiyeli (MTA, 2013).....	171
Tablo 81. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu	174
Tablo 82. 2011 yılı iş kayıtlarına göre girişim sayıları karşılaştırması	184
Tablo 83. Turistlerin ortalama geceleme ve kalış süreleri (TÜİK 2013)	191
Tablo 84. Bölge illeri ve Türkiye'nin 2009 yılı tesis doluluk oranları (KTB 2011).....	192
Tablo 85. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve turizm alanlarında bölgeye rakip olan illerdeki konaklama tesisi kapasiteleri	193
Tablo 86. Erzurum Havalimanı'ndan giriş yapan yabancı turist sayısı ve uyrakları (TÜİK 2013)	194
Tablo 87. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi turizminin GZFT tablosu.....	200
Tablo 88. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarım sektörü öncelik, tedbir ve projeleri	223
Tablo 89. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayi sektörü öncelik, tedbir ve projeleri.....	245

Tablo 90. TRA1 Düzey 2 Bölgesi turizm sektörü öncelik, tedbir ve projeleri.....	251
Tablo 91. TRA1 Düzey 2 Bölgesi hizmetler sektörü öncelik, tedbir ve projeleri.....	253
Tablo 92. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son üç yıllık kamu yatırım tahsisleri (bin TL)	264
Tablo 93. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son üç yıllık KÖYDES proje ödenekleri.....	267
Tablo 94. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin MFİB tarafından yürütülen IPA programlarından yararlanma durumu	268

EKLER DİZİNİ

Ek 1.İDBTSEP uygulama komiteleri ve danışma kuruluna.....	291
--	------------

PLANA GİDEN YOL

1. HAZIRLIK SÜRECİ

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) çalışmaları 2011 yılı Mart ayında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı (İDBTSEP) hazırlığı ile başlamıştır. UNIVERSTADE 2011 Dünya Üniversiteler Kış Oyunları'nın ardından bölgenin turizm potansiyelinden turizmin değer zincirinde yer alan tüm sektörlerle birlikte en yüksek ekonomik ve toplumsal faydayı yaratacak şekilde geliştirilmesine katkı sağlaması beklenen İDBTSEP hazırlık sürecinde gerçekleştirilen faaliyetler ve uygulanan pilot etkinlikler şu şekildedir:

30.03.2011 tarihinde Bölgesel Mutabakat ve Vizyon Çalıştayı ile başlatılan ve Technopolis Türkiye Direktörlüğünün danışmanlığında yürütülen Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı Geliştirme (Zirvede İnovasyon) Faaliyeti kapsamında ikisi Erzurum ve Bayburt'ta olmak üzere toplam 6 çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylar ile bölge içinden ve dışından kamu, özel sektör, STK ve üniversitelerden toplam 852 temsilciye ulaşılmış, bu kişilerin bölgenin turizm potansiyelinden ve yürütülen faaliyetlerden haberdar olması sağlanarak katkıları alınmıştır. Daha ilk çalıştayda, bölgenin turizm açısından çok zengin bir potansiyele sahip olduğu elde edilen sonuçlardan anlaşılmıştır. Başta kış turizmi, doğa sporları turizmi, termal turizm ve kültür ve inanç turizmi gibi turizm tiplerine kaynak olacak toplam 430 adet turizm değer ve varlığı tespit edilerek yayınlanan sonuç bildirgesi ile bu potansiyelin bölge içi ve dışına duyurulması sağlanmıştır.

Yine her üç ilde, bu illerin turizm açısından güçlü ve zayıf yanlarının, fırsat ve tehditlerin yanı sıra politik, ekonomik, sosyal, çevresel ve yasal alt yapılarının tespit ve analiz edildiği SWOT ve PESTEL çalıştayları yapılmıştır. Bu çalıştayların sonuçları da yine bölge içi ve dışından ilgili taraflarla paylaşılmıştır. Bu çalıştaylar sonucunda bölgenin hangi turizm tiplerinde geliştirilebileceğine dair çok güçlü tespitler yapılmıştır.

Oluşturulacak strateji ve eylem planının katılımcı bir şekilde toplumun her kesiminin desteğini ve görüşünü alarak ortaya çıkarılmasına azami derecede dikkat edilmiştir. Bu amaçla, ilgili taraflarla temasa geçebilmek için etkili bir iletişim stratejisi oluşturulmuştur. Bu stratejiye göre; turizme destek sağlayan 12 alt sektörde kamu, STK, özel sektör ve üniversite temsilcilerinden oluşan aktörler arasında işbirliği, koordinasyon, bilgi alışverişi ve ortak

hareket etme anlayışını ortaya çıkarmak ve tabandan gelen görüş ve önerileri strateji belgesine aktarmak amacıyla il çalışma grupları oluşturulmuş ve koordineli bir biçimde çalışmaları sağlanmıştır. Bu çalışma grupları; konaklama, yeme – içme hizmetleri, perakende hizmetler (turistik hediyelik eşya), turlar ve etkinlik organizasyon hizmetleri, diğer hizmetler, ulaşım, kent estetiği, tanıtım – medya, girişimcilik, eko-inovasyon, eğitim ve ekolojik tarım – gıda – hayvancılık şeklindedir.

Bu 12 alt sektörde her ilde çalışma gruplarının oluşturulması hedeflenerek çalışmalar yürütülmüşse de bu grupların tamamı aktif olarak sadece Erzurum’da çalıştırılmıştır. Bununla beraber, Erzincan’da bu 12 sektörün tamamını içine alan toplam 7 çalışma grubu, Bayburt’ta ise geniş katılımlı tek bir grup oluşturulmuş ve katkıları alınmıştır. Strateji geliştirme çalışmasının başlamasından bir ay sonra çalışmalarına başlayan ve ayda bir kez toplanan bu gruplardan elde edilen görüşler ve öneriler eksiksiz bir biçimde Ajans uzmanlarının koordinasyonunda veri tabanına aktarılmıştır. Bu çalışma gruplarına davet edilen ve aktif olarak çalışmalara katılan temsilcilerin sayısı yaklaşık 500’dür. Bu sayıya çalıştay ve konferanslara katılan kişiler de ilave edilince yaklaşık 2000 kişilik bir katkı veren grup ortaya çıkar ki bu da katılımcılığın sağlanması, bölgede turizm faaliyetlerinin yapılabileceği konusunda tüm kesimlerde farkındalık oluşturulması ve bu konuda gönüllü olarak görev alınması adına çok büyük bir adımdır. Bu gruplarda sadece turizm sektörü konuşulmamış, bunun yanında sektörlerin kendi sorunları da analiz edilmiştir. Aynı sektörde faaliyet gösteren tarafların tanışması, kaynaşması ve ortak iş yapma becerisi geliştirilmiş ve bu sayede kümelenme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu grupların çalışmalarına stratejinin oluşturulmasından sonra da devam etmesi teşvik edilmiştir.

Gerek strateji geliştirme faaliyeti kapsamında gerekse sonrasında bölge turizmine hizmet etmesi açısından www.kudakaturizm.org adlı bir internet sitesi kurulmuş ve 2011 Haziran ayında yayına başlamıştır. Faaliyet kapsamında yapılan çalışmaların duyurusunu ve bölgenin tanıtımını yapan sitenin proje sonunda strateji gereği bölgenin turizm portalı haline getirilmesi planlanmış ve portal 2012 yılında <http://www.kuzeydoguanadolu.org> adresinden yayına başlamıştır.

23 Haziran 2011 tarihinde bölgede ilk defa Ulusal Turizmde İnovasyon Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta dünya çapında faaliyet gösteren büyük tur operatörlerinin, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütünün ve ulusal basının önde gelen temsilcileri ile konunun yerli ve yabancı uzmanları bir araya getirilmiştir. Bölgede bir gün boyunca gözlemlerde bulunan bu temsilciler tecrübe ve önerilerini konferans sırasında aktarmışlardır. Bu sayede hem bölgenin turizm potansiyeli medya ve büyük tur operatörlerine tanıtılmış hem de onların bölge hakkındaki görüşlerinden istifade edilmiştir. Aynı konferansta bölgenin turistik değerlerinin sergilendiği bir de stant alanı kurulmuş ve üç ilden gelen kamu, STK ve özel sektör temsilcileri turistik ürünlerini bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçekte sergileme ve tanıtma imkanı bulmuştur.

17 – 18 Temmuz tarihleri arasında Ajansın düzenlediği Anadolu'nun Zirvesi'nde Uluslararası Tanıtım ve İşbirliği Buluşması (AZUTİB) 2 organizasyonunda da strateji çalışmasının etkisi nedeniyle iş adamlarının yanı sıra bölgeye yabancı tur operatörleri ve gazeteciler getirilmiştir. İran'dan Rusya ve Ukrayna'ya kadar oldukça çeşitli bir ülke profiline sahip olan toplam 22 kişilik bir gazeteci ve tur operatörü grubu bölgenin önemli turistik alanlarını gezmiş ve görüş ve katkılarını sunmuşlardır.

Turizm stratejisi geliştirme faaliyeti kapsamında, bölgenin turizmini ele alan iç ve dış kaynaklı yazılı materyallerin de envanteri tutulmuştur. Buna göre, toplam 157 adet yazılı ve dijital yayın toplanmış ve veri tabanına aktarılmıştır. Bunun yanında, turizm ile ilgili olan mevcut durumda devam eden, tamamlanmış ve daha başlanmamış projelere ait bir envanter de oluşturulmuştur. Bu envanterde ise bölgede turizmle ilgili toplam 70 adet projenin varlığı tespit edilmiştir.

Strateji geliştirme çalışması kapsamında hem İDBTSEP çalışmasını temsil edecek hem de bölge turizmini uygun biçimde tanımlayarak markalaşmasına yardımcı olacak ve turizmle ilgili bütün çalışmalarda standart bir sembol olacak bir logo tespit edilmiştir. Çalışmanın pilot etkinlikleri arasında yer alan turizmde inovasyon yarışması düzenlenmiştir. Turizmde yenilikçi uygulamaların teşvik edilmesi amacıyla kamu, STK ve özel sektör kuruluşlarından turizm konusunda aktif ve yenilikçi bir biçimde çalışanlar tespit edilmiş ve ödülleri verilmiştir.

Stratejiye daha sağlam verilerin girmesi ve daha isabetli bir yol haritası çizilmesi amacıyla bölge ile yurt içinden tespit edilen alanların toplam 13 alt basamakta kıyaslandığı ulusal rekabet

analizi de tamamlanmıştır. Bunun yanında, bölge ile benzer turizm tiplerinde faaliyet gösteren yurt dışı destinasyonlarla da uluslararası rekabet analizi gerçekleştirilmiştir.

Bölgenin turizm açısından potansiyellerinin bir arada ve toplam 14 başlıkta listelendiği oldukça geniş bir turizm değerleri envanteri oluşturulmuş ve ilgili tarafların görüş ve onayına sunulmuştur. Bu envanterde bölgede turizm konusunda basılmış tez, envanter ve rehberler taranmış ve toplam 1290 adet değer varlığı tespit edilmiştir.

Turizm sektöründe alt sektörler arası ilişkilerin belirlenmesine ve turistik işletmelerin kendilerini geliştirmesine katkı sağlayacak bir yol haritası oluşturmak amacıyla “Değer Zinciri, Sosyal Ağ Analizi; Sektörel İnovasyon Arz ve Talebi ve İhtiyaç” anketleri, “Kamu ve Özel Sektör Konaklama Tesislerinin Karşılaştırılması” anketi ve son olarak da “Ziyaretçi Memnuniyet Anketi” bölge içinde uygulanmış ve sonuçları stratejiye aktarılmıştır.

Bölgede üç ilde yaşayan bir grup katılımcıya kent merkezleri ve yakın çevresi gezdirilmiş ve izlenimleri anket formları aracılığı ile elde edilmiştir. “Bölgede Turist Olmak” adlı bu çalışmanın sonuçları gerek stratejiye girdi sağlaması gerekse ilgili taraflara iletilerek gerekli tedbirleri almaları açısından oldukça önemli olmuştur.

30 Eylül 2011 tarihinde yabancı uzmanların katılımı ile bir fikir ve senaryo çalıştay düzenlenmiştir. Her üç ilden konuyla en yakından ilgilenen paydaşların katılımıyla bölgede turizm konusunda uygulanabilecek toplam 4 başlıkta proje fikirleri toplanarak stratejiye girdi sağlanmıştır. Bölge genelinden katılımcılarla bir araya gelinerek 1 Ekim 2011 tarihinde yapılan Bölgesel Paylaşım Konferansı’nda bölgede turizm konusunda en inovatif yaklaşımı sergileyen kamu, STK ve özel sektör temsilcilerine plaketleri verilmiş, turizm girişimcisi yetiştirme programına katılan girişimci adayları kamuoyuna tanıtılmış, bölgede turist olmak gezisi sonuçları katılımcılarla paylaşılmış ve bölgenin turizm konusunda sembolü olarak tasarlanan logo taraflara tanıtılmıştır.

Bölgenin turizm açısından tanıtımı ve stratejiye somut girdi sağlamak adına 10 – 13 Ekim 2011 tarihlerinde tur operatörleri gezisi gerçekleştirilmiştir. 11 Ekim tarihinde Bayburt’tan başlayan geziye TÜRSAB’a üye olan seyahat acentelerinden temsilciler katılmıştır.

24 Ekim 2011 tarihi itibarıyla taslak olarak hazır hale getirilen İDBTSEP Ajans uzmanlarının revizyonundan sonra ajansın resmi internet sitesinden ve strateji geliştirme faaliyeti için kurulan www.kudakaturizm.org sitesinden bölgedeki paydaşların görüşüne sunulmuştur.

Bunun yanında, bölgedeki kurum ve kuruluşlara resmi yazılar gönderilerek önerileri alınmıştır. Bu görüş ve önerilerin toplu olarak alınması, sunulması ve ilave önerilerin düşünülmesi amacıyla 8 Aralık 2011 tarihinde ilgili tarafların katılımıyla İstisare Çalıştayları yapılmış ve ortaya çıkan talepler de stratejiye aktarılmıştır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İDBTSEP taslak metni üzerinde görüşlerin alınması ve strateji belgesine son halinin verilmesi amacıyla 8 Aralık 2011 tarihinde İstisare Çalıştayları yapılmıştır. Çalıştaya; Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ile üniversitelerden akademisyenler katılmışlardır. Üniversite – özel sektör işbirliğinin gerçekleşmesi için bir ön deneme çalışması olarak üç üniversitede toplantılar yapılmış ve sonuçları değerlendirmeye alınmıştır. Strateji belgesinin son hali 25 Aralık 2011 tarihinde gerçekleştirilen Kapanış Konferansı ile bölge içinden ve dışından üst düzey bir katılımı kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Planın hazırlığına 2011 yılında Erzincan Ekonomisi 2023 Vizyonu adlı strateji ve eylem planı ile destek sağlanmıştır. İktisadi Araştırmalar Vakfı'nın (İAV) koordinatörlüğünde, Erzincan Valiliği ve KUDAKA işbirliği ile hazırlanan çalışma kapsamında Erzincan merkez ilçede bir çalıştay gerçekleştirilmiş ve kamu, üniversite STK ve özel sektörden 110 katılımcı görüş ve önerilerde bulunmuştur. Erzincan'ın 8 ilçesinde yine aynı tarafların katıldığı çalıştaylar yapılmış ve toplam 157 kişiye ulaşılmıştır. Bu çalıştaylarda, anket ve SWOT analizi uygulamaları yapılmış ve 2023 vizyonuna yönelik görüş ve öneriler alınmıştır. İstanbul'da Erzincanlı Sanayici ve İşadamları Derneği (ERSİAD) ile Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı (EKEV) üyelerinin katıldığı anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ankete katılan 51 kişi görüşlerini bildirmişlerdir. Bunun dışında Erzincan Valiliğinde yapılan son toplantıya da toplam 21 kişi katılım sağlamış ve çalışma son haline getirilmiştir.

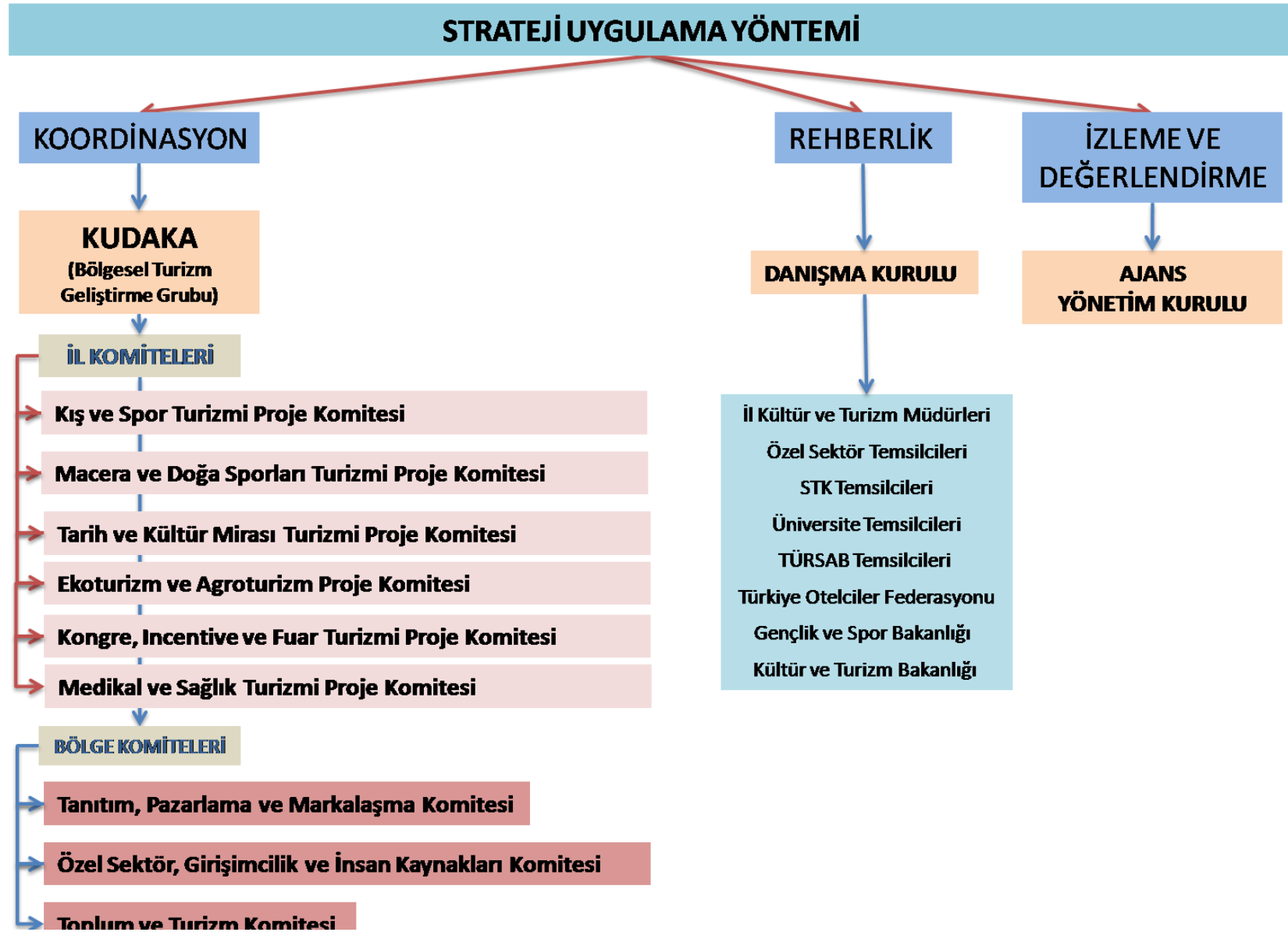
Plan hazırlık çalışmaları 2012 yılında İDBTSEP'nin uygulaması kapsamında il ve bölge ölçeğinde kurulan ve çalışmalar yürüten Turizmi Geliştirme Komitelerinin yaptığı çalışmalar, çalıştaylar ve faaliyetler ile devam edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak uygulamaya dönük yapılanmalardan biri olan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turizm Koordinasyon Grubu Ajans içerisinde oluşturulmuş ve ardından "Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turizm Geliştirme Komiteleri"nin

kurulması için 27, 28 ve 29 Şubat 2012 tarihlerinde sırasıyla Bayburt, Erzincan ve Erzurum’da çalıştaylar yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak eylem planında yer alan faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde koordinasyonu sağlamak amacıyla Ajans uzmanlarının katılımıyla “Bölgesel Turizm Koordinasyon Grubu” oluşturulmuştur. Ardından iller ve bölge düzeyinde uygulama faaliyetlerini yürütecek “Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turizm Geliştirme Komiteleri” oluşturulmuştur. Komiteler bölgedeki STK, kamu kurumları ve özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinden oluşturularak İDBTSEP içerisinde yer alan turizmi geliştirme faaliyetlerine koordinasyon, işbirliği, lobi ve proje hazırlama gibi bir dizi faaliyetler gerçekleştirerek katkı sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Komitelerin fonksiyonları İDBTSEP uygulama süreci yöntemini anlatan Şekil 1’de verilmiştir.

Komiteler bir yandan İDBTSEP içerisinde kendi komiteleri ile ilgili faaliyetleri gerçekleştirirken diğer yandan yeni proje fikirleri üretip bunları hayata geçirmek, bölge içerisinde kurumlar arası koordinasyonu sağlayarak önemli konularda ortak karar almak için önemli çalışmalara girmişlerdir. Bu kapsamda; Kış ve Spor Turizmi bölgenin profesyonel spor branşları açısından yaz kampı merkezi olması konusunda uzmanlarla bir araya gelmiş ve yeni fikirler geliştirmiştir. Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Geliştirme Komitesi bölgede turizme kazandırılmaya çalışılan yapılar hakkında toplantı ve çalıştaylar düzenlemiştir. Bu kapsamda Nenehatun Tarihi Milli Parkı’nın işlevselleştirilmesi çalıştay, Kemah ve Kemaliye ilçelerinin turizm açısından ihtiyaçlarının belirlenmesi amacına dönük saha gezisi ve ilçe toplantıları yapılmış ve Aydıntepe ilçesine inovatif yaklaşımların transferi ile ilgili toplantısı gerçekleştirilerek sonuçları raporlanmıştır. Eko – Agro Turizm Geliştirme Komitesi yapması gereken faaliyetlere ilave olarak bölgeye ikincil tarımsal ürünler sektörünün kazandırılması hedefini geliştirmiş, konuyla ilgili yapılan çalıştayda ilk olarak arıcılık sektörünün değerlendirilmesi kararı çıkmıştır. Bu kapsamda komite ikincil arı ürünlerinin geliştirilmesi ve arı ürünlerinin tedavi amaçlı kullanılmasının yaygınlaştırılması amacıyla ulusal ve uluslararası girişimlerde bulunmuş, konferanslar, toplantılar ve geziler düzenleyerek sonuçlarını raporlamıştır. Yine aynı komite bölgede var olan tıbbi ve aromatik bitkilerin potansiyelini belirleme, bu potansiyelden yararlanma ve imkanlarını araştırma konusunda saha gezileri düzenlemiş ve sonuçlarını raporlamıştır.

Uygulama sürecinde II. Ulusal Turizmde İnovasyon Konferansı düzenlenmiş, stratejinin temel uygulama boyutunda rehberlik etme görevinde olan Danışma Kurulu oluşturulmuş ve bölge

dışı üst düzey turizm profesyonelleri ve STK'larından oluşan kurulun görüş ve önerileri de raporlanarak diğer komite görüşleri ile beraber plana aktarılmıştır. Raporlanan görüşler sadece turizm sektörünü değil değer zincirinde bulunan bütün sektörleri ilgilendirdiği için TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'na da sağlam girdiler teşkil etmiştir. İDBTSEP uygulama komiteleri ve danışma kuruluna ait üye listeleri Ek 1'de verilmiştir.



Şekil 1. İDBTSEP uygulama yöntemi

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) hazırlık çalışmaları kapsamında ilçelerde mevcut durum analizine ve vizyon belirlemeye yönelik olarak ilçe toplantıları düzenlenmiştir. İlçelerden saha verilerinin elde edilmesi için Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansının 09.01.2013 tarih ve 13 sayılı resmi yazısı ile ilçe kaymakamlıklarından ilçe toplantılarının organizasyonu ve katılımcıların bir araya getirilmesi ile ilgili yardım talebinde bulunulmuştur. İlçe kaymakamlıkları ile koordineli olarak merkez ilçeler dışındaki tüm TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçelerinde belirli bir takvim çerçevesinde Ajansın Araştırma ve Planlama Birimi uzmanlarından oluşan üç ekip tarafından toplantılar gerçekleştirilmiştir. Toplantı takvimi, sorumlu ekipler ve katılımcı listeleri planın ilçelerle ilgili referans dokümanı olan TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlçeler Raporu'nda yer almaktadır. İlçe toplantılarının organizasyonu sırasında katılımcılık konusunda daha yenilikçi bir yaklaşım güdülerek, belediye başkanları, muhtarlar, kamu kurum ve kuruluşu temsilcilerinin yanı sıra; özellikle köy veya mahallelerde görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin, tarım danışmanlarının, din görevlileri ile sivil toplum kuruluşları (meslek odaları, dernek, birlik veya kooperatif) temsilcilerinin, özel sektör temsilcilerinin, kanaat önderlerinin ve katkı sağlayabilecek vatandaşların katılımının sağlanmasına büyük özen gösterilmiştir. İlçe toplantılarında ilçenin genel sosyo-ekonomik durumu, lokomotif sektörleri, mevcut kalkınma potansiyelleri ile geleceğe dair beklentiler ve vizyonlar ele alınmıştır. Katılımcılara tiyatro düzeninde konunun önemi ve toplantıdan beklentiler anlatıldıktan sonra yaşadıkları ilçe ve yerleşim yerleri hakkında belirlenen başlıklarda söz alıp konuşmaları ve kurum adı, ilçenin sosyo-ekonomik yönden kalkınması açısından potansiyelleri, zayıf yönleri, önerilen öncelikli yatırım alanları, ilçede ihtiyaç duyulan kamu yatırımları ve katılımcı görüş ve önerilerini içeren bir form doldurmaları istenmiştir. Doldurulan formlar ve kaydedilen konuşmalar daha sonra çözümlenerek ilçe hakkındaki saha verileri elde edilmiştir. Bu veriler daha sonra ilçeler hakkında yapılan mevcut durum değerlendirmelerine, analizlere, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ortak kalkınma vizyonunun oluşturulmasına ve bu vizyonu destekleyen eksen, öncelik, tedbir ve hatta projelerin geliştirilmesi için kullanılmıştır. Toplantılar genelde bir ilçenin kalkınmasının yaklaşık yarım gün boyunca konuşulduğu bir ortamlar oluşturduğu için ilçelerde kalkınma ve karar alma sürecine katılımcılık bilincinin oluşması için oldukça önemli ve öncü rol üstlenmiştir.

2. PLANLAMA MANTIĞI

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı koordinasyonunda bölge paydaşlarıyla beraber hazırlanan TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) için plan kurgusu ve iş planı Tablo 2’de verilmiştir.

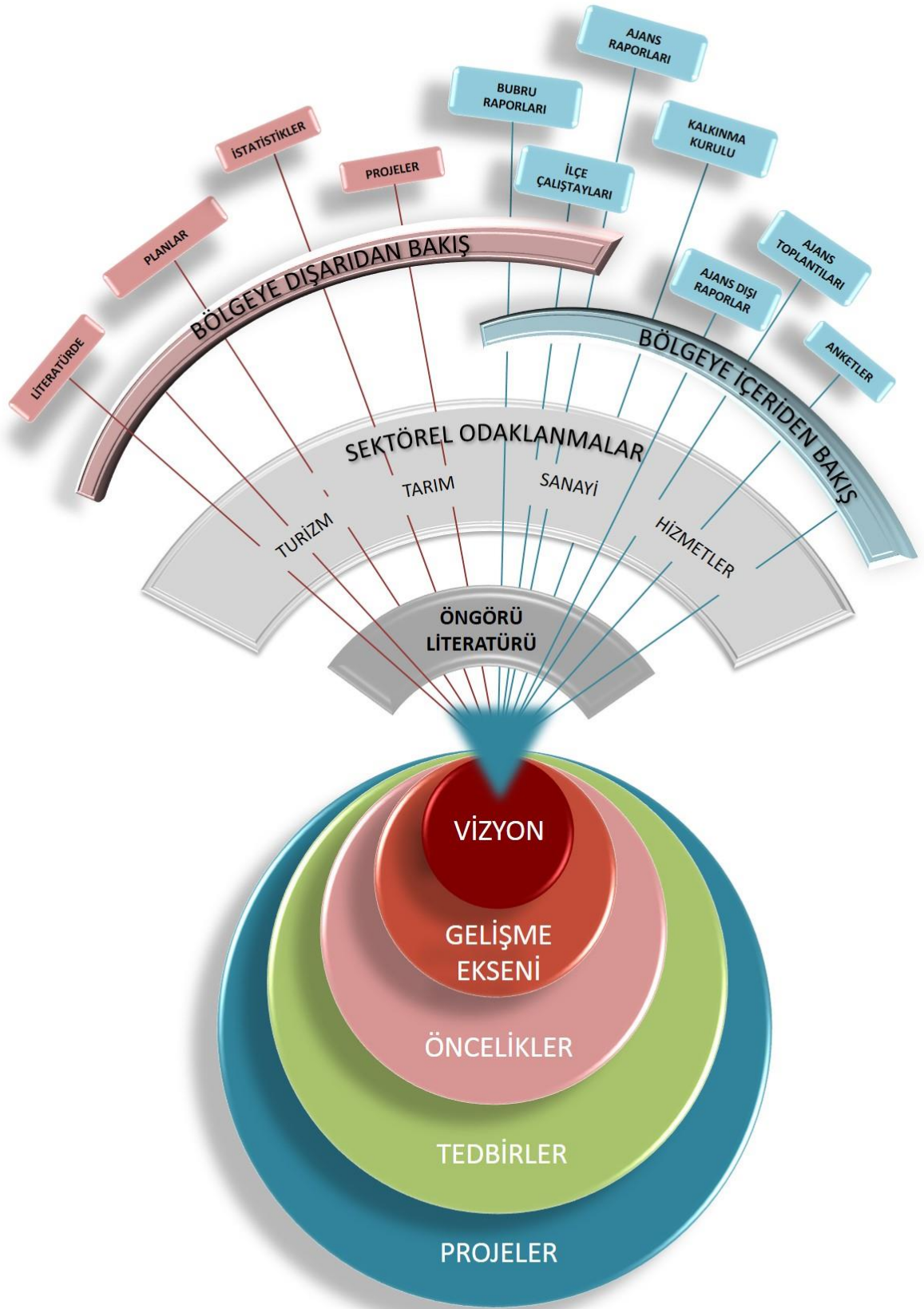
Tablo 1.TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 - 2023) iş planı

1	Mevcut Durum Analizi	1.3.1.7	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Süt ve Süt Ürünleri Sektörü
1.1.	Dışarıdan Bakınca TRA1	1.4.	Turizm
1.1.1.	Literatürde TRA1,	1.4.1.	İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı
1.1.2.	Plansal Düzlemde TRA1,	1.5.	Diğer Hizmetler Sektörü
1.1.3.	İstatistikte TRA1,	2.3.2.	Sektörel Grup Toplantıları
1.1.4.	Projelerle TRA1,	1.6.	Sanayi Sektörü
1.2.	İçeriden Bakınca TRA1	1.6.1.	Sektörel Sorunların Tespiti
1.2.1.	İlçe Çalıştayları (İlçe raporları)	1.6.2.	Madencilik Sektörü
1.2.2.	Anketler (internet üzerinden doldurulan anket formları)	1.6.3.	Oltu Taşı Sektör Analizi
1.2.3.	2 Adet Kalkınma Kurulu Toplantısı	2	Öngörü Literatürü
1.2.4.	Toplantı Sonuçları (Tematik çalıştaylar, konferanslar il çalışma grupları ve komite toplantıları)	3	Vizyon, Eksen, Öncelik, Tedbir ve Projeler
1.2.5.	Ajans Tarafından Hazırlanan Raporlar	3.1.	Fikirlerin toplanması
1.2.6.	Ajans Dışı Raporlar	3.1.1.	Ajans, Kurumlar, Planlardan Çalıştaylardan gelenler
1.2.7.	BUBRU (Bir Uzman Bir Rapor Uygulaması)	3.1.2.	Üretken sektörlerle ve altyapıya yönelik marka proje önerileri
1.3.	Sektörel Odaklanmalar	3.1.3.	Mekânsal gelişme şemaları
1.3.1.	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tarımının İncelenmesi	4	Finansman imkânları
1.3.1.1	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Tarım Çalışması	5	Taslak Bölge Planı
1.3.1.2	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Su Ürünleri Sektörü	6	Taslak Metne Geri Beslemeler
1.3.1.3	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Yem Bitkileri Çalışması	7	Nihai Bölge Planının Oluşturulması
1.3.1.4	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tıbbi ve Aromatik Bitki Sektörü	8	Bölge Planı Tanıtım Stratejisi
1.3.1.5	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Arıcılık ve Arı Ürünleri Sektörü		
1.3.1.6	TRA1 Düzey 2 Bölgesi Tohumculuk Çalışması		

Planın hazırlık örgüsü ve mantığı ile ilgili çizilmiş olan Şekil 2’den anlaşılacağı üzere TRA1 Düzey 2 Bölge Planı;

1. Bölge içerisinden bölgeye ve dışarıya bakış,
2. Bölge dışından bölgeye bakış,
3. Sektörel odaklardan yansıyan bölgenin durumu

4. Nihayetinde bütün bunlardan süzölüp gelen rafine bilgi ve fikirler ışığında bölgeyle ilgili öngörülerin benzer dış merkezlerle kıyaslamaların bulunduğu bir öngörü literatürünün oluşturulması,
5. Bu öngörüden yola çıkılarak türetilen ve sahadan doğrulanan bir vizyon,
6. Bu vizyona bağlı eksenler, tedbirler, öncelikler ve projeler silsilesinden oluşmaktadır.



Şekil 2. Planlama yaklaşımı şeması

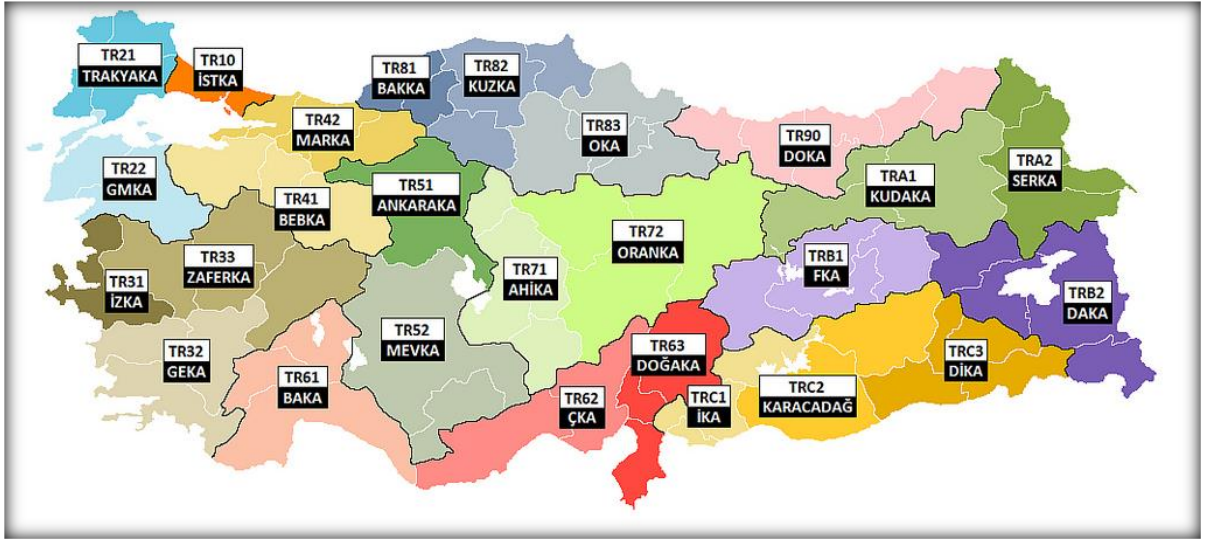
MEVCUT DURUM ANALİZİ

1. DIŞARIDAN BAKINCA TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ

1.1. YER TESPİTİ

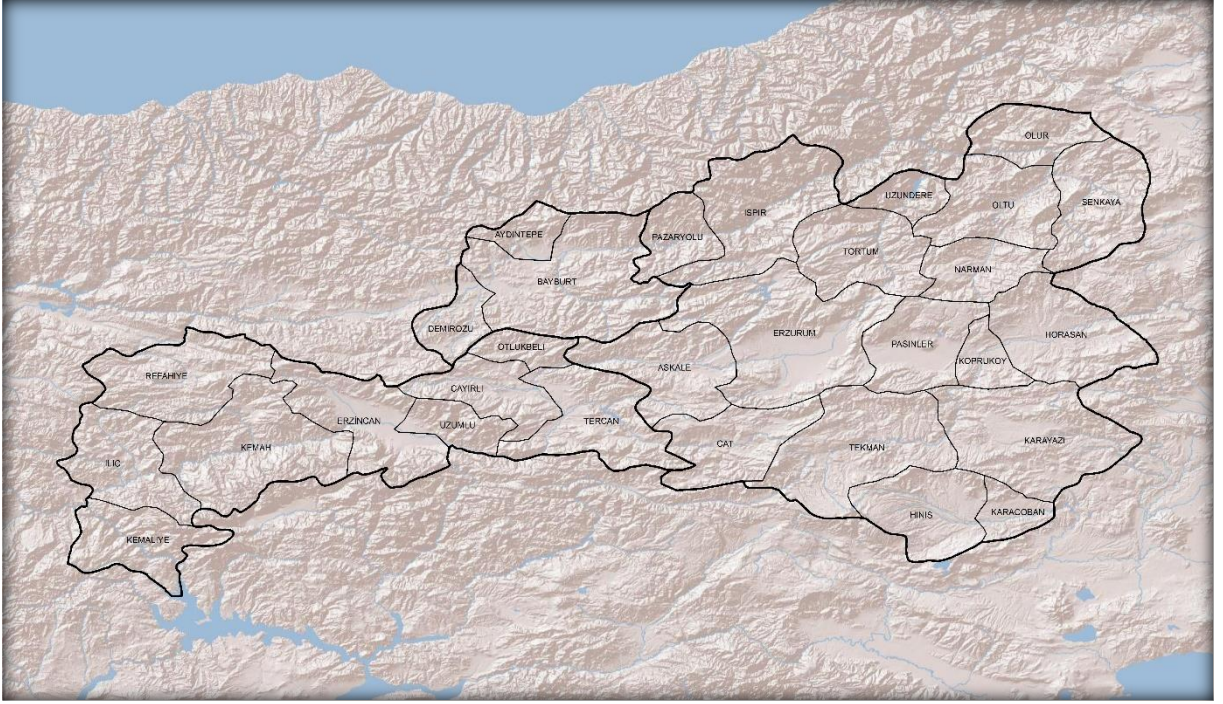
Türkiye'nin kuzeydoğusunda (38° 16'-42° 35'D; 39° 02'-40° 57'K) yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi kuzeyden TR90, güneyden TRB1, doğudan TRA2, batıdan TR72 ve güneydoğudan TRB2 Düzey 2 Bölgeleri ile çevrelenmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Düzey 2 Bölgeleri Haritası



TRA1 Düzey 2 Bölgesi Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden müteşekkil olup bölgede 30 ilçe, 73 belediye ve 1.665 köy yer almaktadır. Bölgenin toplam 40.842 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye toplamının %5,2'sini oluşturmaktadır. Erzurum, 25.066 km²'lik alanıyla bölgenin en büyük, Türkiye'nin ise 4. büyük ilidir. Bölgede yer alan diğer illerden Erzincan 11.903 km², Bayburt ise 3.739 km² yüzölçümüne sahiptir. DAP Bölgesi Düzey 2 Bölgeleri arasında alansal büyüklüğü en fazla olan bölgedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi topografik olarak büyük oranda yüksek ve engebeli bir yapıya sahiptir. Erzurum'un deniz seviyesinden yüksekliği 1.859, Erzincan'ın 1.180, Bayburt'un ise 1.550 metredir. Bölgede yükseltiye bağlı olarak oluşan sert iklim şartları ve bitki çeşitliliği farklı turizm tipleri ve hayvancılık açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır. Türkiye çayır-mera alanlarının %15,7'si TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer almaktadır.



Şekil 4. TRA1 Düzey 2 Bölgesi topoğrafik yapısı

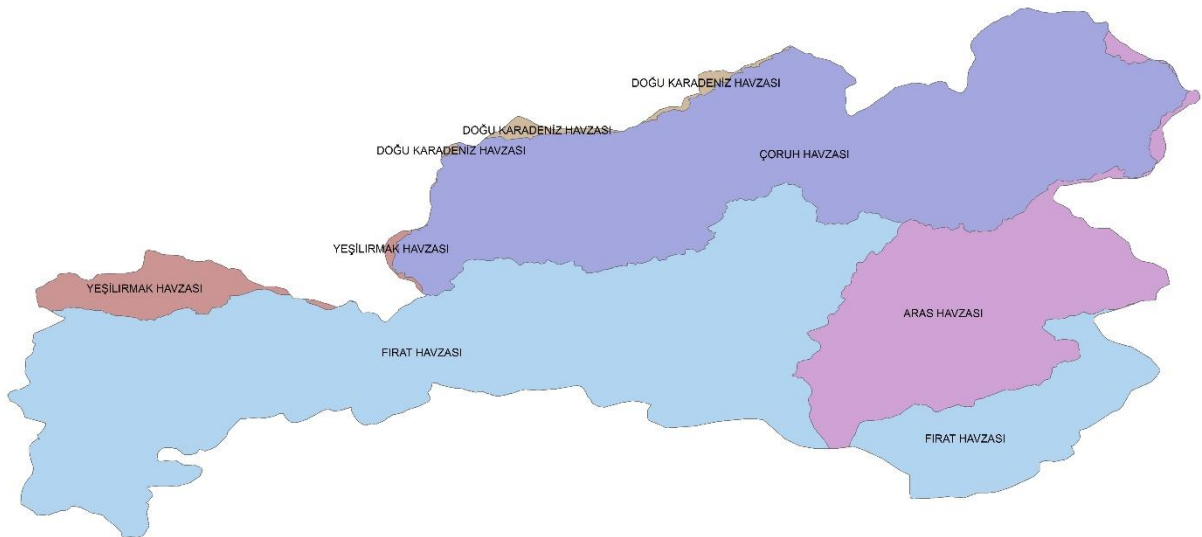
TRA1 Düzey 2 Bölgesi dağlık bir yapıya sahip olup bölgenin yaklaşık %63'ünü dağlar oluşturmaktadır. Bölgedeki diğer yeryüzü şekilleri ise platolar (%22), yaylalar (%9) ve ovalar (%6) şeklindedir. Bölgede yer alan önemli dağlar; Gavur, Dumlu, Palandöken, Keşiş, Munzur, Allahuekber, Kop ve Kırklar Dağları'dır. Bölgedeki yerleşimler ise dağlar arasında yer alan ovalar üzerine kuruludur. Erzurum, Erzincan, Bayburt, Aşkale, Pasinler ve Hınıs Ovası bölgede yer alan başlıca ovalardır.

Bölgede genel olarak uzun ve soğuk kış şartlarının hakim olduğu karasal iklim özellikleri görülmektedir. Yükseltisi ve deniz etkisine kapalı oluşu nedeniyle Erzurum ve Bayburt illerinde daha sert karasal iklim özellikleri hüküm sürerken daha düşük yükseltiyeye sahip olan Erzincan kent merkezi ve çevresinde iklim daha yumuşaktır. Bölgede yıllık ortalama yağış miktarı 33 mm düzeyinde olup en fazla yağışlar sonbahar ve ilkbahar aylarında yaşanmaktadır.

Bölge genelinde düşük yükselti ve korunaklı alanların var oluşu (Erzurum'un kuzey ilçeleri ve Erzincan'ın Kemaliye ilçesi gibi) mikroklima sahalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tür mikroklima alanlarında seracılıktan meyveciliğe ve süs bitkileri yetiştiriciliğine kadar çok çeşitli tarımsal üretim tipleri yapılabilmektedir. Bu nedenle bölge içerisinde tarımsal ürün çeşitliliği oldukça zengindir.

Genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan İran-Turan floristik zonu, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde de etkisini göstererek yükselti farkları ile birlikte bitki örtüsü çeşitliliğinin artmasına sebep olmaktadır. Bölgede her ne kadar bozkır-step vejetasyonu hakim olsa da ormanlık alanlar da önemli bir varlık göstermektedir. Alçak rakımlarda; meşe, gürgen, kayın, karaağaç, karaçalı, kuşburnu yapraklı tür denilen ağaç ve bitkiler, yüksek rakımlarda ise; sarıçam, titrek kavak ve huş ağaçları mevcuttur. Kırssalda ise; kiraz, şeftali, kayısı, elma, armut, erik, ceviz gibi meyve ağaçları bulunmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, hakim iklim tipi ve coğrafi konumu nedeniyle zengin su potansiyeline sahiptir. Bölge en zengin su kaynaklarının başlangıç noktası konumundadır. Bölge Türkiye'nin en önemli akarsularından Çoruh, Aras, Fırat ve çok küçük bir parçası olsa da Yeşilırmak nehirlerinin havzaları üzerindedir (Şekil 5).



Şekil 5. TRA1 Düzey 2 Bölgesi havza dağılımı

Bölgede bu nehirlerin kolları olan yüzey suları bulunmaktadır. Karasu Nehri, Aras Nehri, Tortum Çayı, Hınıs Çayı, Oltu Çayı ve Çoruh Nehri gibi debisi yüksek akarsulardan sulama, enerji üretimi (HES) ve su sporları gibi çok çeşitli amaçlarla yararlanılmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde büyük göller bulunmamakla birlikte turistik ve rekreasyon amaçlı kullanılan Tortum, Munzur ve Otlukbeli Gölleri; enerji üretimi ve sulama için kullanılan Kuzgun, Tercan, Göyne ve Keban Baraj gölleri bölgenin önemli su yüzeyleridir. Bölgede gerek göllerde gerekse akarsularda rafting, kano, yelkenli gibi su sporları faaliyetleri yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ilgi çekmekte, hem eğlence amaçlı hem de profesyonel müsabakalar ile bu sporlar aktif olarak yapılmaktadır.

Bölgede Erzincan ilinin tamamına yakını ve Erzurum'un Çat, Hınıs ve Karaçoban ilçeleri 1. Derece deprem kuşağındadır (Şekil 6) ve zaman zaman büyük depremler (1939 ve 1992 Erzincan, 1983 Erzurum depremleri gibi) yaşanmıştır.



Şekil 6. Bölgedeki deprem kuşakları (BİB,1995)

Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu fay hatlarının kesişim noktasında yer alan TRA1 Düzey 2 Bölgesi doğal madensuyu ve jeotermal kaynaklar bakımından da zengin bir potansiyele sahiptir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin dünya üzerindeki yeri Şekil 7'te verilmiştir.

bağlayan ve Erzincan'da ikiye ayrılarak Erzincan-Trabzon- Batum üzerinden Ufa'ya ve buradan da Trans-Sibirya hattı ile Vladivostok'u bağlayan Trans-Anadolu Demiryolu Koridoru Projesi bölgenin önemini artırmaktadır. Bunun yanında Doğu-Dikey Koridoru adı verilen ve Erzincan'ı Gaziantep'e bağlayan koridor ile ülkenin kuzey doğusu ile güney doğusunu bağlamak ve kuzey ülkelerine hızlı Ortadoğu erişimi sağlamaktadır (Ulaştırma Bakanlığı 2011).

Şekil 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi önemli ulaşım aksları üzerindedir (U.B 2011)

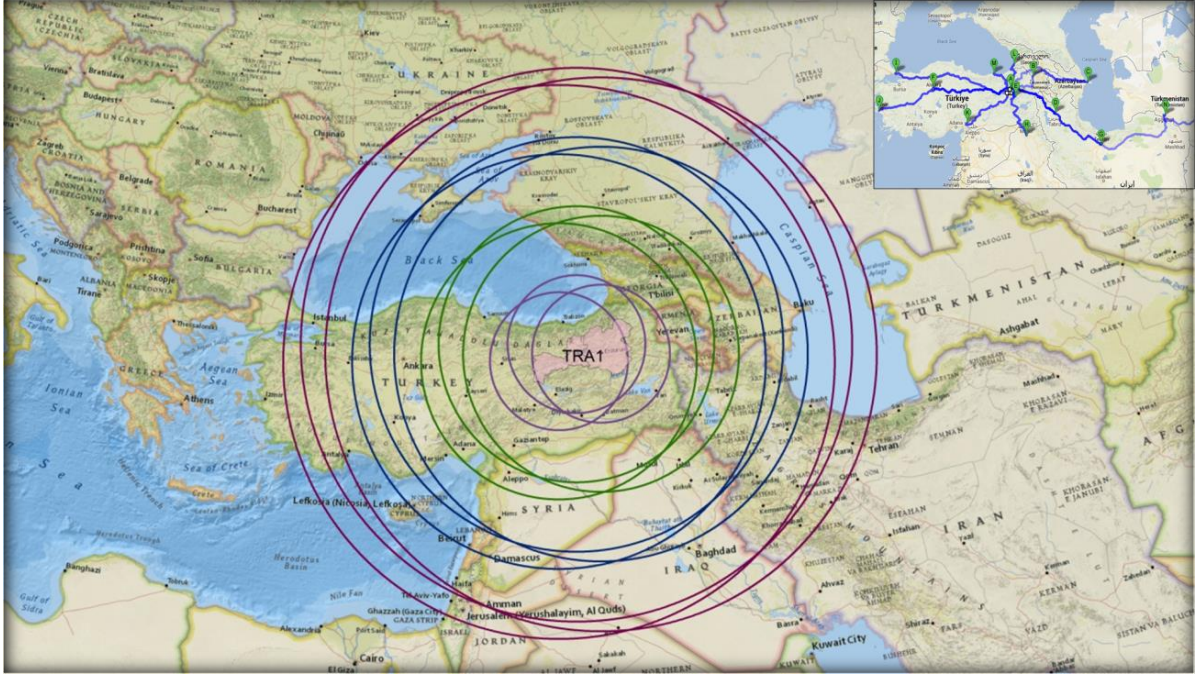
Bölge 2023 ve 2030'da kara, demir ve havayolları bağlantısı açısından son derece olumlu bir özellik sergileyecektir. Kara ve demiryolu bağlantısının iyileşmesiyle kuzey ve güney limanlara bağlantı konusunda da avantajlı duruma geçecek olan bölgenin kuzeyden Trabzon ve Rize limanlarına güneyde ise İskenderun limanı ile dış dünyaya açılması mümkündür. Karadeniz üzerinden Tuna nehri boyunca Avrupa'nın ortasına kadar su yolu ile erişebilirliği olan bölgenin doğu aksında Orta Asya ve Kafkaslar ile coğrafi ve kültürel yakınlığı vardır (Şekil 9).



Şekil 9. TRA1 Düzey 2 Bölgesi bağlantı akları

Bölge enerji doğu – batı ana aksı üzerindedir. Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasında bulunan zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında geçiş konumuna sahiptir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum ve Doğu Anadolu Doğalgaz Boru Hattı bölge içerisinde geçmektedir (Şekil 9).

Bölge ülke sınırına sahip olmasa da İran, Azerbaycan, Gürcistan ve daha doğuda Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine coğrafi ve kültürel olarak oldukça yakındır. Türkiye'nin doğu sınırı girişinden başlayarak en büyük nüfus, yerleşme, ticaret ve eğitim merkezi (Erzurum) de bölge içinde yer almaktadır. Bölgenin 1000 km çapındaki bir çember içerisine giren coğrafyada oldukça önemli bir artalanı ve hitap ettiği ve bölgeye hitap eden bir yerleşim merkezleri grubu vardır (Şekil 10). Bu çember içerisinde nüfus büyüklüğü olarak İran ve Rusya en önemli iki ülke olarak dururken Tahran, Tebriz ve Urumiye ile Rusya'nın Karadeniz liman kentleri coğrafi yakınlığa sahiptir. Bunun yanında Azerbaycan etnik, kültürel ve sosyal açıdan bölge ile çok önemli bir yakınlık ve benzerlik gösterirken iki önemli merkez olan Bakü ve Gence şehirleri sosyal ve ekonomik gelişmeye oldukça açık bir konumdadır. Gürcistan ile bölgenin kuzeydoğu kesiminin tarihsel ve dinsel açıdan bir bağı olup Gürcü halkının her zaman hatırladığı ve tanıdığı bir coğrafyadır. Bölge Batum ve Tiflis şehirlerine oldukça yakındır ve ticari ilişkiler başta olmak üzere turistik açıdan da gidiş gelişler yoğun biçimde yapılmaktadır. Kafkaslar Bölgesi ile de geçmişte bağı olan bölge önemli bir nüfusunu bu bölgeden yaşanan göçlerle kazanmıştır. Karadeniz kıyısındaki Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ın önemli limanlarına bağlantı konusunda bölgenin karayolu bağlantıları önemli bir avantaj sağlamaktadır. Güneyde yine karayolu ile kuzey – güney bağlantıları geliştikçe ulaşılacak önemli yerleşim yerleri de mevcuttur. Bunlardan en önemlileri Halep, Şam, Musul, Kerkük, Beyrut, Amman, Kudüs ve Bağdat'tır.



Şekil 10. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yakın coğrafyası

Bölge bu şekilde geniş bir coğrafyaya erişebilir olsa da ticari ve ekonomik ilişkileri daha çok yakın coğrafyası olan Azerbaycan, Rusya, Gürcistan ve İran ile. Bunun yanında İran bölgede 1000'in üzerinde öğrencisi olan ve Azeri nüfusu barındıran bir ülke olması nedeniyle bölge açısından önemli bir ülkedir. Bu ülkede birikmiş nitelikli insan gücü ve sermaye birikimi bölge için bir fırsat niteliğinde olabilir.

2. PLANLAR VE KURUMSAL STRATEJİLER DÜZLEMİNDE TRA1

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı hazırlığı kapsamında bölgeyi doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren ulusal ve bölgesel planlar ile strateji belgeleri (Tablo 2) incelenmiş ve ilişkiler aşağıda özet halde verilmiştir.

Tablo 2.Üst ölçek plan ve kurumsal stratejiler

1	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Stratejik Planı (2013-2015)
3	Bilim ve Teknoloji İnsan Kaynağı Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2016
4	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS)
5	Çevre Şehircilik Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)
6	Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
7	Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) ve Eylem Planı 2013-2015
8	Gümrük Müsteşarlığı Stratejik Planı (2010-2014)
9	İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı_2011-2023
10	İş -Kur Stratejik Plan 2011-2015
11	Katılım Öncesi Ekonomik Program (2012-2014)
12	KENTGES 2023 100 Eylem
13	KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023
14	KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı (2011 - 2013)
15	KOSGEB Stratejik Planı (2011-2015)
16	Orta Vadeli Program (2012-2014)
17	Sağlık Bakanlığı Stratejik Eylem Planı (2010-2014)
18	Savunma Sanayi Müsteşarlığı (2012 - 2016) Stratejik Planı
19	T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü Stratejik Plan (2010 – 2014)
20	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013)
21	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014)
22	Turizm Kıyı Yapıları Master Plan Çalışması Sonuç Raporu
23	Türkiye Demir-Çelik ve Demir Dışı Metaller Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2012-2016
24	Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi ve EYLEM PLANI(2011 -2014)
25	Türkiye Turizm Stratejisi 2023
26	Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023
27	Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı
28	Ulaştırma Kıyı Yapıları Master Plan Çalışması Sonuç Raporu
29	Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi
30	Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi 2011-2016
31	Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2023
32	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013)

Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve öngörülen vizyonunun gerçekleşmesi yolunda rekabet gücünün ve istihdamın artırılmasını, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesini, bölgesel gelişmenin sağlanmasını, kamu hizmetlerinde

kalitenin ve etkinliğin artırılmasını stratejik hedef olarak belirlemiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği Katılım Öncesi Ekonomik Program ve Uyum İçin Stratejik Çerçeve gibi dokümanların yanında, başta Orta Vadeli Program olmak üzere diğer ulusal ve bölgesel plan ve programlar ile sektörel ve kurumsal strateji belgelerinin dayanağını oluşturmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan ekonomik ve sosyal gelişme eksenleri TRA1 Düzey 2 Bölgesi için hazırlanan TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2014 – 2023 için genel çerçeveyi teşkil etmektedir.

Öte yandan küresel ekonomide devam eden sorunlara rağmen, büyümeyi potansiyel seviyesine çıkarmayı, istihdamı artırmayı, kamu dengelerini iyileştirmeyi, enflasyonla mücadeleyle devam etmeyi, cari işlemler açığındaki düşüş eğilimini sürdürmeyi, yurtdışı tasarrufları artırmayı ve bunların sonucunda makroekonomik istikrarı güçlendirmeyi amaçlayan Orta Vadeli Program (2013-2015)'da belirtilen hususlar da plan çalışmalarında göz önünde bulundurulmuştur.

Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde koordinasyonu sağlamak, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasında uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli (bölge ve il) plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere Kalkınma Bakanlığınca hazırlanmakta olan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2013-2023) Taslak Çalışması, plana altlık oluşturan önemli bir referans belge durumundadır.

Ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin hızlandırılarak dengeli ve sürdürülebilir kılınmasını gözetken Kalkınma Bakanlığı Stratejik Planı 2009-2013 belgesinde belirtilen amaç ve hedefler de plan çalışmalarında dikkate alınmıştır.

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin tamamını kapsamı ve Erzurum'un hedeflenen öncelikler kapsamında Alt Bölge Merkezi olarak belirlenmiş olması nedeniyle bölge planında hem mevcut durumun tespitine yön göstermesi hem de hedeflerin belirlenmesine dair ipuçları vermesi bakımından yararlanılan ana dokümanlar arasında yer almıştır. 2000 yılında Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncüyıl Üniversitelerince hazırlanan plan başlangıçta ülkenin doğusunda yer alan ve 16 ili kapsamına rağmen 2011 yılında kurulan DAP Bölge Kalkınma İdaresinin sorumluluk alanına Bayburt ve Gümüşhane'nin girmemesi nedeniyle bu iller DAP kapsamından çıkarılmıştır. Planda, bölgenin mevcut durumu ile avantaj ve dezavantajları, gelecek 20 yıl içinde ülkedeki ve ülkenin ekonomik ilişkiler içinde

bulunduğu ÷lkelerdeki muhtemel gelişmeler çerçevesinde oluşturulan hedef ve stratejiler ile gelişme senaryoları yer almaktadır. DAP Bölgesi'nin görece geri kalmışlığı; tarım ve diğler sektörler arasında iş gücü verimliliğı farklılıklarından, yeterli ölçüde sanayiye, özellikle imalat sanayine sahip olmamasından, sanayide ve diğler sektörlerde, alt sektörler ve bölgeler arası verimlilik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Planda sorunlara yönelik ekonomik, sosyal, çevresel ve mekansal hedefler belirlenmiştir. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, örgütlenmenin yaygınlaştırılması, alt yapı temini, mera ıslahı ve yönetimi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele, finansman öncelikli müdahale alanı olarak belirlenmiştir. DAP kapsamında ifade edilen sorunlar ve çözüme yönelik strateji ve projelerin TRA1 Düzey 2 Bölgesi için geçerliliğini devam ettirmektedir. Kısmi iyileştirmelerin ve uygulanan tedbirlerin bölge gelişmesine katkı sağlamasıyla birlikte programın tüm araçlarıyla uygulanmaya devam edilmesine ihtiyaç vardır. DAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından güncellenen DAP Eylem Planı çalışmalarından elde edilen sonuçlar ve proje fikirleri de TRA1 Düzey 2 Bölge Planı kapsamına alınarak değerlendirilmiştir.

Bölge Planı hazırlık çalışmaları kapsamında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer alan 27 adet ilçenin mevcut durumlarının ve potansiyellerinin belirlenmesine yönelik olarak ilçelerin tümü ziyaret edilmiş, ilçelerdeki yerel aktörlerin ve vatandaşların katıldığı çalıştaylar düzenlenmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışma sonrasında hazırlanan TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlçe Raporları bölge planının bünyesinde mekânsal analizlerin yapılmasında ve stratejilerin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. İlçeler özelinde yapılan bu çalışmada TRA1 Düzey 2 Bölgesi için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Kalkınma Bakanlığı, Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ) ve Atatürk Üniversitesi (AÜ) işbirliğiyle hazırlanan Ekonomik-Toplumsal - Mekânsal Örgütlenme İçin Dar Bölgeli Polarize Model Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesel Gelişme Planı da incelenmiş ve ilçe kademelemeleri konusunda yararlanılmıştır.

Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğünün teknik desteğı ile Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda hazırlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005 plan hazırlık sürecinde ele alınan bir diğler belgedir. Birleşmiş Milletlere üye olan 189 ÷lke tarafından 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan hedefleri içeren Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (Millenium Development Goals), aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesini, evrensel ilköğretimin sağlanmasını, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesini, çocuk ölüm oranının azaltılmasını, anne sağlığının iyileştirilmesini, HIV/AIDS, sıtma ve diğler hastalıklarla

mücadele edilmesini, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasını, kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Ülkenin refah seviyesinin artırılması nihai hedefi doğrultusunda büyümeye istikrar kazandırmayı, istihdamı artırmayı, kamu dengelerini iyileştirmeyi, fiyat istikrarını sağlamayı ve cari açığı kontrol altında tutmayı öngören Katılım Öncesi Ekonomik Program (2012-2014) bölge planına referans teşkil eden önemli belge konumundadır.

Birey, aile ve toplum refahını artırmak amacıyla dezavantajlı kesimler öncelikli olmak üzere tüm toplumu hedefleyen katılımcı anlayışla, adil ve arz odaklı bütüncül sosyal politikalar üretmek ve uygulamak misyonunu güden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017), bölge planı çalışmalarında detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Yine bu kapsamda başvuru bir diğer kaynak ise Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı olmuştur.

Yüksek karakterli ve nitelikli insanlar yetiştirmek ve bunun için politikalar geliştirmek, eğitim ve öğretim programları hazırlamak, ilgili standartları ve öğretmen yeterliklerini belirlemek, eğitimle ilgili AR-GE çalışmaları yapmak, eğitim ortamını hazırlamak, eğitim öğretimi yapmak, mesleki eğitim-istihdam bütünlüğünün sağlanmasına katkıda bulunmak, rehberlik, denetim ve değerlendirme sistemleri oluşturmak gayelerine sahip Milli Eğitim Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı ve Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi belgeleri bölge planının eğitimle ilgili bölümüne önemli bir yol haritası olmuştur.

İnsan merkezli yaklaşımla birey ve toplum sağlığını en üst düzeyde korumak, sağlık sorunlarına zamanında, uygun ve etkili çözümleri sunma misyonuna sahip Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)’na uygun bir çalışma sergilenmiştir.

Temel yaşam alanlarımız olan şehirlerimizi ülkenin gelişimi, insanımızın refah düzeyinin artırılması, küresel rekabete hazır olması için farklı alanlarda marka şehirler haline getirmeyi hedefleyen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2013-2017 Stratejik Planı detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve planda belirtilen stratejik amaç ve hedefler dikkate alınmıştır.

Türkiye’nin iklim değişikliğiyle küresel mücadele kapsamında temel amacı, insanlığın ortak kaygısı olan iklim değişikliğini önlemeye yönelik uluslararası taraflarla işbirliği içerisinde, tarafsız ve bilimsel bulgular ışığında ortak akılla belirlenmiş küresel çabalara, sürdürülebilir

kalkınma politikalarına uygun olarak, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar prensibi ve Türkiye'nin özel şartları çerçevesinde katılmayı hedefleyen İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (2011-2023)'nda belirtilen stratejilere uygun hareket edilmiştir.

Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023 dokümanı, planın ulaştırma ve iletişim ile ilgili bölümlerinde faydalanan önemli bir referans kaynağı olmuştur.

Ulaşım ve iletişim hizmetleri ile bilgi teknolojilerinin çağdaş uygarlık seviyesinin de üstünde sunulmasını sağlayarak ülkenin küresel rekabet gücünü ve insanların yaşam kalitesini artırmayı amaç edinen Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Stratejik Planı (2009-2013) incelenerek TRA1 Düzey 2 Bölgesi için önem arz eden hususlar belirlenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ülkenin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerinden koruma-kullanma dengesi içinde yararlanılması ve turizm alternatiflerini geliştirerek ülkenin turizmden alacağı payın arttırılmasını hedefleyen Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ile TRA1 Düzey 2 Bölgesi arasında ilişki kurulmuştur. Türkiye Turizm Stratejisi, turizm sektöründe, kamu ve özel sektörün yönetim ilkesi çerçevesinde işbirliğini gündeme taşıyan ve stratejik planlama çalışmalarının yönetim ve uygulamasına yönelik açılımlar sağlamasını hedefleyen bir çalışmadır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023, ülkenin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruma-kullanma dengesi içinde kullanmayı ve turizm alternatiflerini geliştirerek ülkenin turizmden alacağı payı arttırmayı hedef almaktadır. Türkiye Turizm Strateji çalışması planlama, yatırım, örgütlenme, iç turizm, araştırma-geliştirme (Ar-Ge), hizmet, ulaşım ve altyapının güçlendirilmesi, tanıtım ve pazarlama, eğitim, kentsel ölçekte markalaşma, turizmin çeşitlendirilmesi, mevcut turizm alanlarının rehabilitasyonu ve varış noktalarının geliştirilmesi konularında uzun erimli stratejiler önermektedir. Turizm Stratejisi'nde TRA1 Düzey 2 bölgesi kış turizmi koridoru olarak belirlenmiş olup doğal, kültürel ve tarihi çekim kaynaklarının yakın çevredeki diğer değerlerle ilişkilendirilerek bölgenin kış turizmine hizmet verebilecek turizm çeşitliliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Ülkenin doğal, kültürel ve tarihi değerlerini ortaya çıkarmayı, korumayı, geliştirmeyi, gelecek nesillere aktarmayı ve toplumsal bilincin oluşmasında bilgiye erişimi kolaylaştırmayı; turizmi çeşitlendirmeyi, pazarlamayı, teşvik etmeyi, dinamik kültür ve turizm politikaları ile ülkenin dünya turizminde alacağı payı artırmayı amaçlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014), bölge planı ile benzer stratejilere sahiptir.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) koordinasyonunda katılımcı bir yaklaşımla hazırlanan, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki turizm performansını ve sektörün mevcut durumunu başarılı bir şekilde yansıtan ve bölge için bir "ziyaretçi ekonomisi" oluşturmayı amaçlayan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı, bölge planının turizm başlığı altındaki çalışmaların hazırlanmasında faydalanılan başlıca referanslardan birisi olmuştur.

Planda belirtilen hedef ve önceliklerin temel sanayi politikası öncelikleri ile uyumlu olması için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından Türkiye'de sanayinin rekabet edebilirliğini ve verimliliğini yükseltme, dünya ihracatından daha fazla pay alma, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknolojiye sahip ürünler üretme, nitelikli işgücüne sahip olma ve çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısını oluşturma amacıyla hazırlanan Türkiye Sanayi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2011-2014 dikkate alınmıştır. 2011-2014 yıllarını kapsayan Türkiye Sanayi Stratejisi'nin genel amacı, "Türk Sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümü hızlandırmak" olarak belirlenmiştir. Bu amaca yönelik; orta ve yüksek teknoloji sektörlerinin üretim ve ihracat içindeki payının arttırılması, düşük teknoloji sektörlerinde katma değeri yüksek ürünlere geçişin sağlanması, becerilerini sürekli geliştirebilen şirketlerin ekonomideki ağırlığının arttırılması temel stratejik hedefler olarak tespit edilmiştir. Sanayi Stratejisi, Bölgesel kalkınma için ulusal politikalara uyumlu bölgesel hedeflerin belirlenmesini ve devlet yardımları sisteminin mekansal odaklı olması gerektiğini ifade etmektedir. Yatırım, iş yapma ve verimlilik önündeki engellerin kaldırılması ve bölgesel aktörler arasındaki yönetim mekanizmasının etkin olması gerektiğini ifade etmektedir.

Girişimciliğe, yenilikçiliğe, bilimsel gelişmeye ve yüksek katma değerli teknoloji üretimine dayalı, bilgi tabanlı ve rekabetçi ekonomik yapısıyla dünyanın en gelişmiş on ülkesi arasında yer alan bir Türkiye'nin oluşumunda öncü olmayı planlayan Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)'nda belirtilen hedefler ve eylemler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Ulusal boyutta işletmeler arasında girişimciliği geliştirmeyi, iş ortamlarını iyileştirmeyi, nitelikli personel yetiştirmeyi ve KOBİ'lerin teknolojik ve yenilikçilik kapasitelerini geliştirmeyi

hedefleyen KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013 ile TRA1 Düzey 2 Bölgesi  ncelikleri arasında uyum sağlanmıştır.

Plan hazırlık çalışmalarında; KOBİ'lerin rekabet güçlerini geliştirmeye ve girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik nitelikli hizmet ve destekler sunarak, KOBİ'lerin ekonomik ve sosyal kalkınmadaki paylarını artırmayı amaçlayan KOSGEB 2011-2015 Stratejik Planı'nda belirtilen stratejik amaçlar göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışma hayatını düzenlemeyi, çalışma barısını sağlamayı, iş sağlığı ve güvenliğini geliştiren tedbirler almayı, toplumun tüm kesimlerinin sosyal güvenliğini sağlayacak ve istihdamı artıracak şartları geliştirmeyi gözetten çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Stratejik Planı (2009-2013), bölge planı çalışmalarında başvurulan bir diğer kaynaktır.

Öte yandan; etkin bir işgücü piyasası bilgi sistemi oluşturarak, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda işgücü arz ve talebini eşleştirmek, işgücü programları yoluyla istihdamı kolaylaştırmak, korumak, geliştirmek, işini kaybedenlere geçici gelir desteği sağlamak ve çalışma hayatına ilişkin düzenlemeleri uygulamak amaçıyla hazırlanan İşKUR 2013-2017 Stratejik Planı'nda belirlenen stratejik amaç ve hedefler dikkate alınmıştır.

Enerji ve maden kaynaklarını verimli, etkin, güvenli, zamanında ve çevreye duyarlı şekilde değerlendirme misyonuna sahip Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı (2010-2014)'nın yanı sıra yer bilimleri ve madencilik alanında arama, araştırma, analiz, alt yapı ve bilgi hizmetlerini bilimsel ve teknolojik yöntemler kullanarak, etkin ve verimli bir şekilde çevresel faktörleri de göz önüne alarak sanayinin ve toplumun hizmetine sunmayı hedefleyen Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Stratejik Planı (2010-2014), planın enerji ve yer altı kaynakları ile ilgili bölümlerinin hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

Bölge planı çalışmaları kapsamında ülke ekonomisinin gelişimine ve sosyal refaha katkı sağlamak amaçıyla, dış ticaret ve yatırımlara ilişkin politikaları geliştirmeyi planlayan Ekonomi Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)'na ve Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) ve Eylem Planı (2013-2015)'na uygun bir yaklaşım sergilenmiştir.

Dış ticaret konusundaki çalışmalarda dikkate alınan bir diğer doküman ise uluslararası eşya, taşıt, yolcu hareketlerini konulmuş kurallar çerçevesinde yürüterek ülke ekonomisine katkı sağlamayı hedefleyen Gümrük Müsteşarlığı Stratejik Planı 2013-2017 olmuştur.

Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin önemli düzeyde geliştirilmesine yönelik ülkede yakalanan başarının ivmelenerek sürdürülebilirliğinin sağlanması hedefleyen Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi'nin yanı sıra Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi (2011-2016) bölge planı çalışmalarına önemli ölçüde katkı sunmuştur. Ayrıca; Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Stratejik Planı (2013-2015) ve Bilim ve Teknoloji İnsan Kaynağı Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2016) bu kapsamda başvurulmuş diğer referans dokümanlardır.

Kırsal alanda yaşam standardını yükseltmeyi hedefleyen Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı (2013-2017)'nda belirtilen stratejik amaç ve hedeflere paralel bir yaklaşım sergilenmiştir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nca (GTHB) hazırlanan Stratejik Plan'da tarımsal üretim ve arz güvenliği, gıda güvenilirliği, bitki ve hayvan sağlığı, kırsal kalkınma ve kurumsal kapasite stratejik alanlar olarak belirlenmiştir. Belirlenen alanlar için; tarımsal üretimi yönlendirmek ve arz güvenliğini sağlamak, tarımsal altyapıyı geliştirmek, çevre ve doğal kaynakları korumak, iyileştirmek, sürdürülebilirliği sağlamak ve doğal afetlerin etkisini azaltmaya yönelik tedbirler almak, güvenilir gıda ve yem arzını sağlamak, bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarını eradike etmek, ürün kayıplarını önlemek ve halk sağlığını korumak, kırsal alanda tarımsal altyapı hizmetlerini, insan kaynaklarını ve örgütlenme düzeyini geliştirmek, pazar entegrasyonunu sağlamak, kırsal nüfusun gelirini çeşitlendirmek, yerel kalkınma kapasitesini ve yaşam kalitesini artırmak, etkin ve kaliteli hizmet sunmak üzere yönetsel ve kurumsal mükemmeliyeti sağlamak amaçlanmıştır. GTHB Stratejik Plan 2010-2014 tarımsal hedeflerin belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde bir çerçeve plan olmuş ve rehberlik ederek TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nda üretimden tüketime tarımsal konularda ana kaynak olmuştur.

Türkiye'nin tarım ve kırsal kalkınmasını amaçlayan ve bu yönde stratejiler öneren Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013) ve bu stratejiye dayalı olarak hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı (2010-2023) incelenmiş ve TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde uygulanabilecek hususlar tespit edilmiştir. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi kırsal kalkınma faaliyetlerine bütüncül bir politika çerçevesi oluşturmak ve ulusal ve uluslararası kaynaklara kırsal kalkınma anlamında perspektif sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. UKKS, kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artırılmasını, kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle bölgeler ve kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasını, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulmasını,

denge ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle uyumlu bir nüfus yapısına ulaşılmasını, tarımın yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik ve çevresel olumsuzlukların azaltılmasını, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanılmasını, AB ile ekonomik ve sosyal yakınsamanın ve müktesebat uyumunun sağlanmasını hedeflemektedir. UKKS'ye paralel olarak TRA1 Düzey 2 Bölgesi için de kırsalda altyapının iyileştirilmesi, iş imkanlarının artırılarak ekonominin ve insan kaynaklarının geliştirilmesi hedefine yönelik önceliklere yer verilmiştir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) temel alınmak suretiyle hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı, ülkenin kırsal kalkınma alanındaki öncelikli tedbirlerini/faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Kırsal alanda, ülkenin güncel nitelikteki sorunlarını, ihtiyaçlarını ve potansiyellerini gösteren plan; kırsal toplumun kendi yöresinde sürdürülebilir iş ve yaşam koşullarına ulaşmasını temin etmek üzere hazırlanan referans (çerçeve) bir dokümandır. Kırsal kesimin mevcut koşulları, gelişme düzeyi ve potansiyelleri ışığında belirlenmiş bulunan 30 tedbir ve 96 faaliyeti kapsayan plan; söz konusu faaliyetler hakkında geliştirilen izleme göstergeleri ve hedefleri aracılığıyla kırsal kesimin ekonomik ve sosyal gelişme düzeyinin ölçülmesine imkan verecektir. Planın önemli işlevlerinden biri de, Avrupa Birliği üyelik sürecinde tarım ve kırsal kalkınma faslından kaynaklanan yükümlülüklerimizin yerine getirilmesine sağlayacağı katkıdır. Yine ülkenin “Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine” ulaşabilmesine sağlayacağı katkılar ile Onuncu Kalkınma Programı'nda mekansal analizler ve sektörel politikaların hazırlanmasına zemin oluşturması önemlidir. Plan, iş imkânlarının; insan kaynakları, örgütlenme düzeyi ve yerel kalkınma kapasitesinin artırılmasını; kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin, yaşam kalitesinin ve kırsal çevrenin korunması çabalarının artırılarak ekonominin geliştirilmesini stratejik amaç olarak belirtmiştir.

Avrupa Birliği Katılım Öncesi Aracı IPA'nın beşinci bileşeni olan Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD); AB Ortak Tarım Politikası, kırsal kalkınma politikası ve ilgili diğer politikalarının uygulanması ve yönetimi için katılım öncesi dönemde aday ülkelerin bu yöndeki kurumsal kapasite gelişimini ve yapısal uyumunu artırmayı hedefleyen bir bileşendir. Bu amaçla, tarım sektörünün modernizasyonu ve kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına hizmet edecek şekilde IPARD kapsamında aday ülkelere mali destek sağlanmaktadır. İki fazda uygulanacak olan IPARD Programı'nın temel hedeflerine bölge ölçeğinde yer verilerek TRA1 Düzey 2 illerinden Bayburt'un program kapsamı dışında olması dikkate alınmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan Doğu Karadeniz Bölgesi için hazırlanan planın amacı; bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmek ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmek, bölgenin sosyal gelişmesini ve dayanışmayı sağlayarak bölge içi entegrasyonu sağlamak ve bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Plan dört temel strateji olarak ana ulaşım altyapısının ve çok amaçlı su kaynaklarının geliştirilmesini, toprak mülkiyeti ve kullanımının iyileştirilmesini ve mahalli idarelerin güçlendirilmesini belirlemiştir. Plan, istenen başarıya ulaşılmasını bölgenin insan kaynaklarının geliştirilmesine bağlamaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinden Bayburt DOKAP kapsamında yer almakta ve ölçek ekonomiyeye ulaştırılması ve büyümeye yeni bir ivme kazandırılması öncelikli amaç olarak belirtilmektedir. 2011 yılında kurulan DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından güncellenen eylem planı içerisinde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin Bayburt özelindeki öncelikleri de dikkate alınmıştır.

Türkiye’de kentsel yerleşmelerin mekânsal yaşam kalitesinin artırılması, ekonomik ve toplumsal yapının güçlenmesi ve mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)’ında yer alan stratejiler de bölge planı hazırlık sürecinde değerlendirmeye alınmıştır. Bütünleşik Kentsel Gelişim Strateji ve Eylem Planı (KENTGES) 2010-2023 Dokuzuncu Kalkınma Planı 2010 Yılı Programı’nda ifade edilen “Kentlerin Yaşam Standartlarının Yükseltilmesi ve Sürdürülebilir Gelişmenin Sağlanması” amacıyla ve Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007-2013) kapsamında hazırlanan, kısa adı Kentsel Gelişme Stratejisi (KENTGES) olan “Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı”; sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yerleşme ve kentleşme ile yerleşme ve mekânsal planlamanın alan, tema ve boyutlarını kapsamakta, mekâna ilişkin sektörleri bütünleşik bir yaklaşımla ilişkilendirmekte, temel ulusal politikalarla uyumu sağlamaktadır. KENTGES; kentleşme, yerleşme ve mekânsal planlamaya ilişkin değerler sistemini ve ilkelerini benimseyen bir anlayıştan hareketle, ulusal düzeyde referans çerçeve belgesi niteliği taşıyan bir strateji dokümanı olarak ele alınmaktadır. KENTGES’in temel amacı, yerleşmelerimizin yaşanabilirlik düzeyinin, mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının güçlendirilmesine yönelik yol haritasının oluşturulmasıdır. Bu amaca yönelik, mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması, yerleşmelerin mekân ve yaşam kalitesinin artırılması, ekonomik ve toplumsal yapılarının

güçlendirilmesi 3 ana gelişme eksenini olarak belirlenmiştir. KENTGES kapsamında, AB uyum sürecinde, sosyal gelişme eksenleri olarak rekabet gücünün artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinin kalite ve etkinliğinin artırılması belirlenmiştir. KENTGES gelişme eksenleri paralelinde bölgede uygulanmakta olan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı ile özellikle mekansal planlamalar yapılarak tarihi ve kültürel yapıların turizme kazandırılması ve kentin yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.

3. İSTATİSTİKTE TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ

3.1. NÜFUS

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2012 yılı sonu itibariyle nüfusu 1.072.848 kişidir (Türkiye nüfusunun %1,4). Bölgenin nüfus yoğunluğu 26 kişi/km² olup (Tablo 3) Türkiye geneli olan 98 kişi/km²'den oldukça düşüktür.

Tablo 3. TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfusuna ait bazı göstergeler (TÜİK 2012ADNKS)

Parametre	Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR
Toplam (kişi)	2011	780.847	215.277	76.724	1.072.848	74.724.269
	2012	778.195	217.886	75.797	1.071.878	75.627.384
Artış (kişi)	2012 – 2011	-2652	2609	-927	-970	903.115
Artış Hızı %	2011	15,2	-43,9	30,6	0,6	13,5
	2012	-3,4	12,0	-12,2	-1,2	12,0
Kentli nüfus (kişi)	2011	505.254	125.324	40.354	670.932	57.385.706
	2012	509.474	129.439	40.564	679.477	58.448.431
Artış (kişi)	2012 – 2011	4.220	4.115	210	8.545	1.062.725
Nüfus yoğ. (kişi/km ²)	2012	31	19	20	26	98
Kentli nüfus (%)	2012	65	59	54	63	77

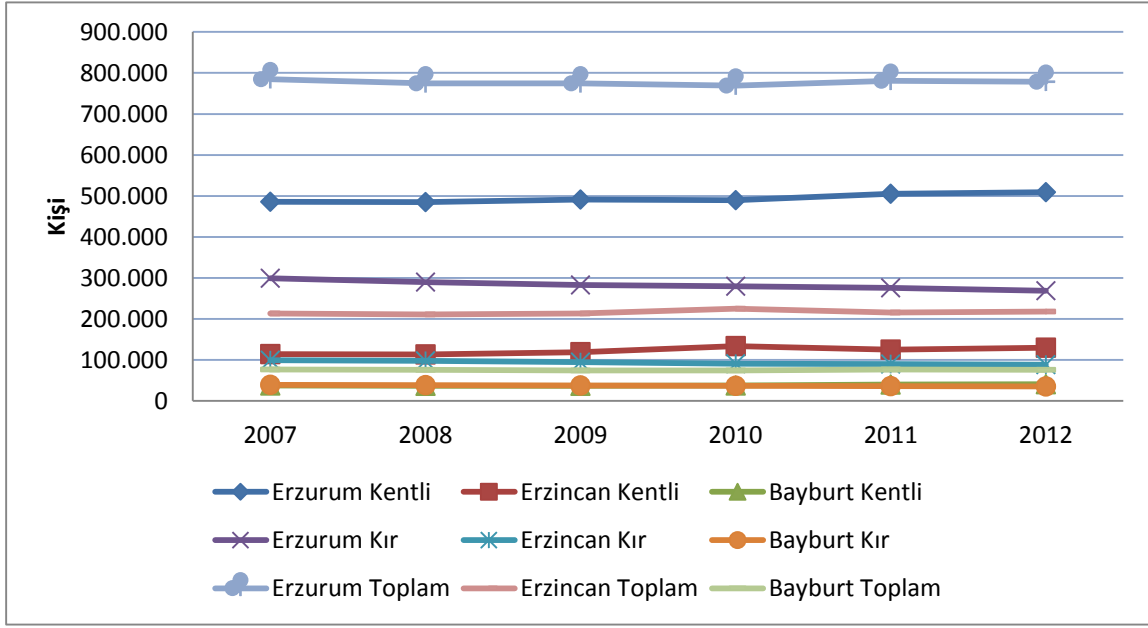
Bölgede kentli nüfus toplam nüfusun %63'ü kadardır ve Türkiye ortalaması olan %77'nin altındadır. Bölgede yer alan ilçelerin büyüklüğü ve kentleşme durumları ele alındığında bu yüzdelik diliminin pratikte daha da aşağı seviyelerde olduğu düşünülebilir. Bölge kentli nüfus oranı açısından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında 23'üncü sıradadır (Tablo 4). Bölge nüfus artış hızı da son iki yıllık duruma bakıldığında Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmakta ve nüfus azalış eğilimi göstermektedir. Bölge 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde nüfus yoğunluğu bakımından son sıradadır (Tablo 4).

Tablo 4. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne ait bazı nüfus göstergeleri

Bölge Kodu	Nüfus Yoğunluğu	Sıra No	Kentli Nüfus	Kentli oranı (%)	Bölge Kodu	Bölge Kodu	Nüfus Yoğunluğu	Sıra No	Kentli Nüfus	Kentli oranı (%)	Bölge Kodu
TR10	2666	1	13.710.512	98,96	TR10	TRC3	80	13	1775893	65,34	TR83
TR31	333	2	4842136	97,51	TR51	TR61	77	14	1729427	75,6	TR52
TR51	203	3	3661930	91,42	TR31	TR83	72	15	1656595	58,99	TR32
TR42	167	4	3267794	88,75	TR41	TR90	72	16	1467952	57,67	TR90
TRC1	165	5	3214494	84,4	TR62	TR22	68	17	1347786	64,64	TRC3
TR62	130	6	2740512	81,17	TR42	TR33	66	18	1131687	67,61	TRB1
TR63	130	7	2130713	63,52	TRC2	TRB2	50	19	1097782	68,9	TR21
TR41	129	8	2059248	81,74	TRC1	TR52	48	20	1042237	50,05	TRB2
TR81	107	9	1933823	69,98	TR61	TR71	48	21	989798	59,83	TR22
TRC2	99	10	1891284	63,77	TR33	TRB1	47	22	966822	64,4	TR71
TR32	87	11	1810909	77	TR72	TR72	39	23	679477	63,39	TRA1
TR21	85	12	1781246	58,61	TR63	TRA2	38	24	562765	48,75	TRA2
						TR82	28	25	528401	51,8	TR81
						TRA1	26	26	427208	57,3	TR82

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kentli nüfus, toplam nüfusun ve kırsal nüfusunun aksine devamlı bir artış eğilimindedir. Bu eğilim iller özelinde de görülmektedir. Bununla beraber ilçeler özelinde kırsal nüfusun daha yüksek olması da bilinen bir gerçek olmasına rağmen şehir merkezlerinde görülen yığılma ile toplam kentli nüfus kırsal nüfus oranının üzerine çıkabilmiştir. Bu açıdan bakıldığında TRA1 Düzey 2 Bölgesi kırsal nüfusu kentsel alana ve bölge dışına kaybeden ve toplam nüfusta negatif eğilim gösteren bir bölge özelliği göstermektedir (Şekil 11).

Şekil 11. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık nüfus trendi



2012 yılı yıllık nüfus artış hızına göre 81 il içerisinde Bayburt en fazla negatif görünüm sergileyen ikinci il olurken Erzurum yine negatif görünümde olmak üzere onuncu ildir. Erzincan ise pozitif yönde bir eğilim göstermektedir.

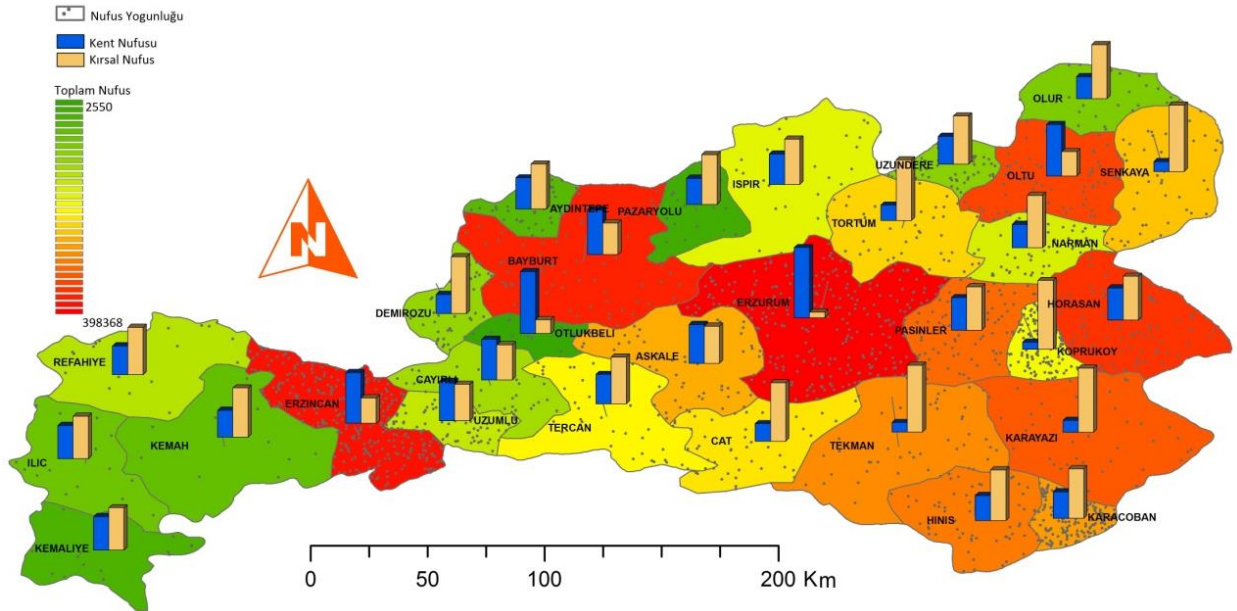
TÜİK'in 2012 ADNKS sonuçlarına göre hazırladığı nüfus projeksiyonuna göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin toplam nüfusu 2023 yılına kadar artış yönlü görünse de dönem içerisinde nüfusu en fazla azalış göstererek ülke genelinde en az nüfusa sahip olması beklenen il Bayburt'tur. Erzurum ve Erzincan'ın ise göstermesi beklenen artış ile 81 il içerisinde sırasıyla 28 ve 69'uncu sırayı almaları beklenmektedir. Türkiye toplam nüfusu için beklenen artış hızıyla bölge için tahmin edilen oran arasındaki fark doğal doğum oranındaki düşüş ve göç kaynaklı olurken TRA1 Düzey 2 Bölgesi nüfusunun Türkiye toplam nüfusu içerisindeki payının 2023'e kadar azalma göstermesi beklenmektedir.

Tablo 5. Yıllara Göre İl Nüfusları, 2013-2023

Yıllar	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR	TRA1/TR*100
2013	780478	219813	75663	1075954	76.481.847	1,4
2014	782634	221721	75485	1079840	77.323.892	1,4
2015	784693	223613	75280	1083586	78.151.750	1,4
2016	786659	225527	75068	1087254	78.965.645	1,4
2017	788538	227451	74830	1090819	79.766.012	1,4
2018	790306	229384	74589	1094279	80.551.266	1,4
2019	791979	231320	74330	1097629	81.321.569	1,3
2020	793541	233277	74050	1100868	82.076.788	1,3
2021	794956	235204	73746	1103906	82.816.250	1,3
2022	796213	237119	73408	1106740	83.540.076	1,3
2023	797241	239010	73041	1109292	84.247.088	1,3
Sıra	28	69	81			

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçelerinin toplam, kent ve kır nüfusu ile nüfus yoğunluğunun alansal dağılımı Şekil12’de verilmiştir.

Şekil 12. Nüfusun mekansal dağılımı

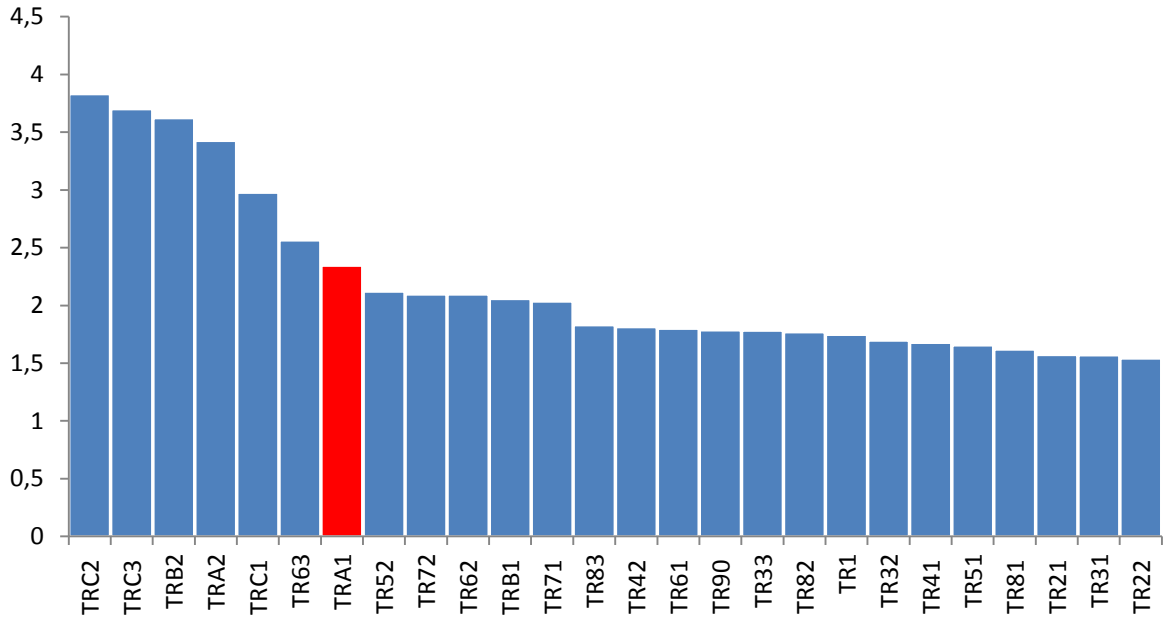


Nüfus yoğunluklarına göre ilçeler değerlendirildiklerinde 3 – 12 kişi /km² aralığında 9, 12 – 21 kişi /km² aralığında 11, 21 – 30 kişi /km² aralığında 6, 39 – 48 kişi /km² aralığında 2, 75 – 84 kişi /km² aralığında 1 ve 84 – 93 kişi /km² aralığında ise yine 1 ilçe bulunmaktadır.

Nüfus yoğunluğu en düşük olan ilçeler bölgenin batısında yer alan ve uzun dönemli göç veren ilçelerdir. Özellikle Erzincan'ın nüfusu 10.000'in altında olan ilçeleri ile nispeten daha geniş yüz ölçüme sahip olan ilçelerde nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Nüfus yoğunluğu birinci kategoride yer alan (3 – 12 kişi /km²) 9 ilçenin sadece iki tanesinde toplam nüfus 10 binin üzerindedir. Bunlardan Otlukbeli ve Çayırılı dışındaki ilçelerde kırsal nüfus kentsel nüfustan oldukça fazladır. Diğer ilçelerde kırsal nüfus oranı kentsel nüfustan oldukça fazladır. Nüfus yoğunluğu ikinci kategoride (12 – 21 kişi /km²) yer alan 11 ilçe arasında toplam nüfusu 10.000 üzerinde olanların sayısı sekizdir. Yüzölçümü küçük olan Aydıntepe, Demirözü ve Üzümlü'de nüfus yoğunluğu yüksek çıkarak bu aralıkta yer almıştır. Bu aralıktaki ilçelerde kırsal nüfus sadece Aşkale dışında diğer ilçelerde oldukça yüksektir. Nüfus yoğunluğu üçüncü kategoride (21 – 30 kişi /km²) yer alan 6 ilçeden tamamı toplam nüfus olarak 10.000'in üzerindedir. Bu aralıkta Bayburt merkez ilçenin de yer alması ilçe merkezinin hem nüfusunun azlığından hem de merkez ilçe yüz ölçümünün ilçelerden daha geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Yine bu aralıkta yer alan ilçelerde kırsal nüfus Hınıs, Pasinler ve Horasan ilçelerinde yüksek iken diğer ilçelerde kentsel nüfus daha fazladır. Nüfus yoğunluğu 5'inci kategoride (39 – 48 kişi /km²) yer alan iki ilçe (Köprüköy ve Karaçoban) yüzölçümlerinin küçük olması ve kırsal nüfusun artış göstermesinden dolayı bu aralığa girmiştir. En yüksek iki kategori (9 ve 10'uncu aralık; (75 - 84 ve 84 – 93 kişi /km²) aralığında iki merkez ilçe bulunmaktadır. Erzincan merkez ilçe yüz ölçümü küçük olduğu için en yüksek kategoride yer almıştır.

3.2. DEMOGRAFİKÖZELLİKLER

Son dört yıllık (2009 – 2012) toplam doğurganlık ortalamalarına göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 7'inci sıradadır (Şekil 13). Bölge yüksek doğurganlık hızına sahip bölgelerden biridir. Toplam doğurganlık ortalaması ‰ 2.34 olan TRA1 Düzey 2 Bölgesi Türkiye ortalaması olan ‰ 2.06'dan daha yüksek bir doğurganlık hızına sahiptir. 81 il içerisinde Erzurum, Bayburt ve Erzincan sırasıyla ‰ 2.49, 2.28 ve 1.85 ortalama ile 21, 24 ve 43'üncü sırada yer almaktadır.



Şekil 13. Düzey 2 Bölgeleri son dört yıllık ortalama toplam doğurganlık hızı

Düzey 2 Bölgelerine ve illere göre kaba doğum hızları dikkate alındığında(Tablo 6) TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin 26 bölge içerisinde %19,0'lık ortalama ile 7'inci sırada olduğu buna karşılık illerin sıralamasının daha düşük olduğu görülmektedir. Bununla beraber, bölge ortalaması ülke ortalamasının üstündedir. Ayrıca Erzurum'un ortalaması en yüksek ve ülke ortalamasından oldukça yüksek iken Erzincan'ın ortalaması hem bölge hem de ülke ortalamasından oldukça düşüktür.

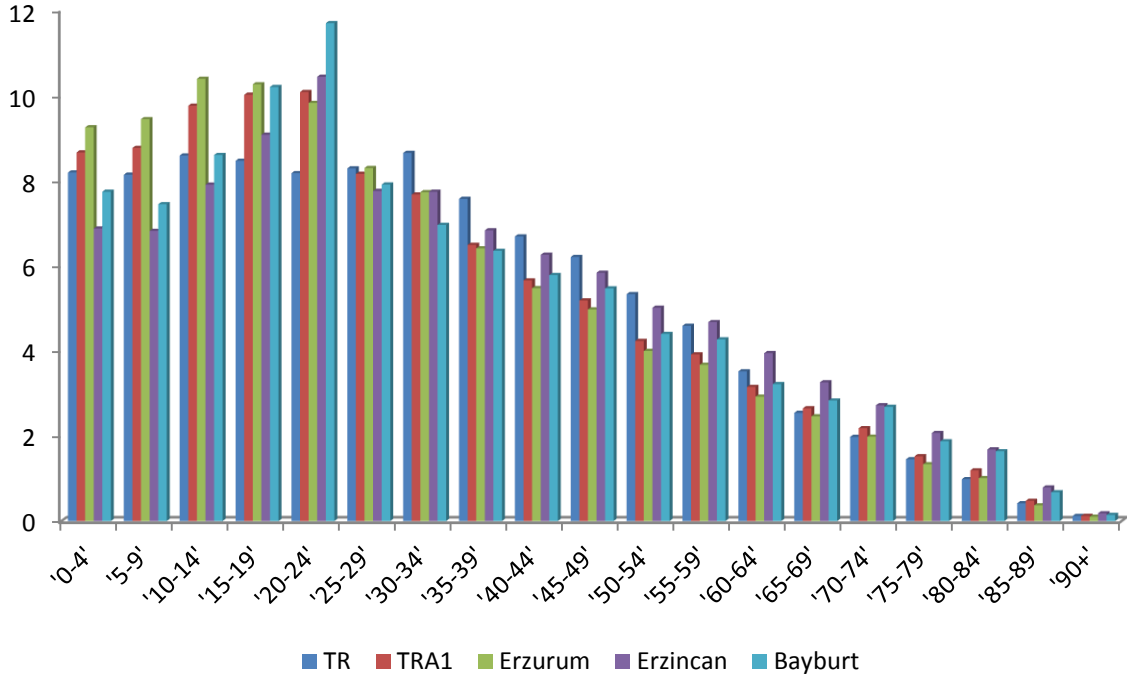
Tablo 6. Bölge kaba doğum hızı

Yerleşim	2009	2010	2011	2012	Ort.	Sıra
TR	17,5	17,2	16,8	17	17,1	
TRA1	19,3	19	19	18,8	19	7
Erzurum	20,8	20,6	20,8	20,3	20,6	19
Erzincan	14,2	13,9	13,8	14,4	14,1	50
Bayburt	18,1	17,6	16,3	16,8	17,2	27

Bölgenin doğurganlıkla ilgili durumu oldukça ilginç sonuçlar vermektedir. Son dört yıllık ortalama doğurganlık hızı en düşük olan Erzincan ili nüfus artış hızı konusunda en yüksek değere sahiptir. Buna karşılık en yüksek doğurganlık oranına sahip il olan Erzurum, Bayburt'tan sonra en düşük nüfus artış hızına sahiptir.

Toplam nüfusun yaş aralıklarına dağılımına bakıldığında nispeten yüksek doğurganlık oranının genç nüfusun yüksek yüzde oranında etkili olduğu görülmektedir. Ülke ortalamalarının çok da

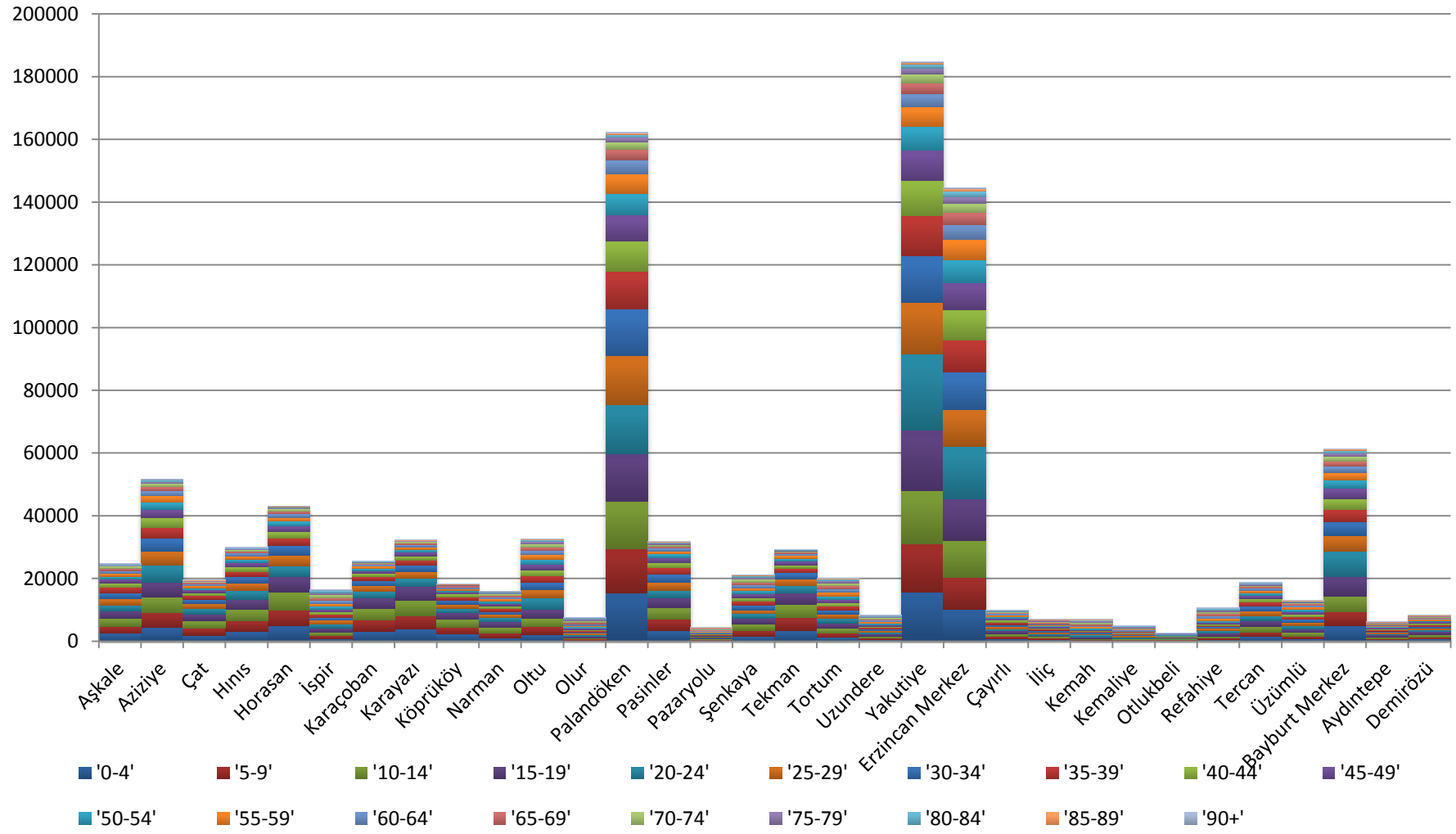
üzerinde olmayan bir seyirle 0 ile 29 yaş aralıklarında yüksek yüzdelerde bulunan bölge nüfusunun %55,5'i bu aralıkta ve ülke ortalamasının (%49,9) üzerinde yer almaktadır. 0 – 14 yaş aralığında bölge nüfusunun %27,2'si bulunurken bu oran da yine ülke ortalamasından fazladır (Şekil 14).



Şekil 14.Nüfusun yaş aralıklarına dağılımı

Toplam bölge nüfusu içerisinde 65 ve üstü yaştaki nüfusun oranı %8,2 ile ülke ortalaması olan %7,5'in üzerinde seyretmiştir. Bu durum, 65 yaş üstü nüfus oranının arttığını gösterirken bu duruma sebep olarak bölge dışından geri dönen emekli vatandaşların varlığı gösterilebilir. Bir diğer önemli bulgu ise 0 – 29 yaş aralığından sonraki aralık olan 30 – 64 yaş aralığında bölge nüfusunun %36,4'ünün yer aldığı, bu oranın ülke ortalamasından (%42,6) düşük olduğu ve bu orana en yakın ilin %40,4 ile Erzincan olduğu görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde nüfusun ilçeler özelinde yaş aralıklarına dağılımı Şekil 15'te verilmiştir. Şekilde ilgi çeken kısım merkez ilçeler dışında özellikle Erzurum'da kırsal alan niteliği gösteren ilçelerde 0-14 yaş aralığı nüfusun dağılımının oldukça fazla oluşudur. Bu durum o ilçelerde doğurganlık hızının yüksek olduğunu gösterse de bağımlılık oranlarının yüksek çıkacağı da göstergesidir.



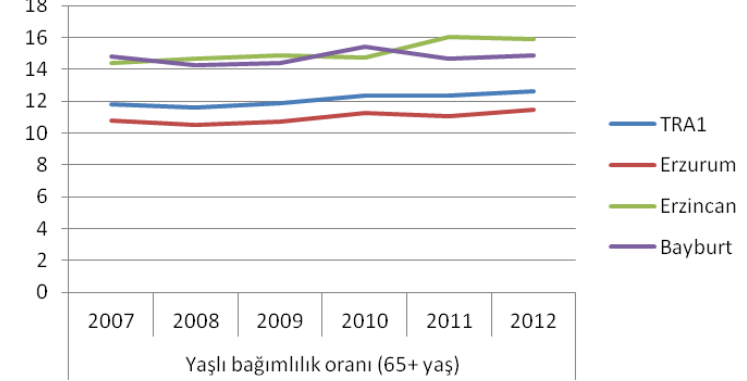
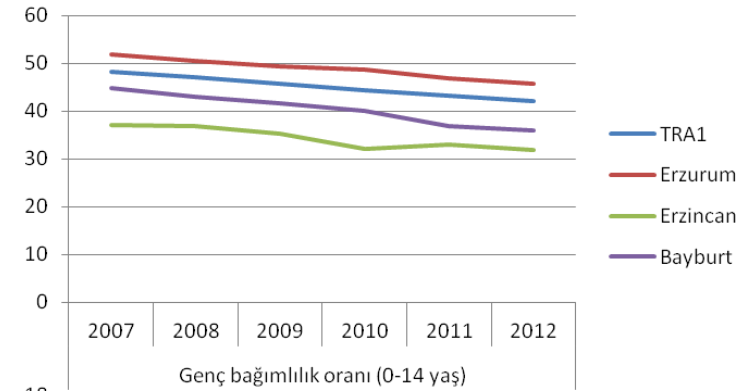
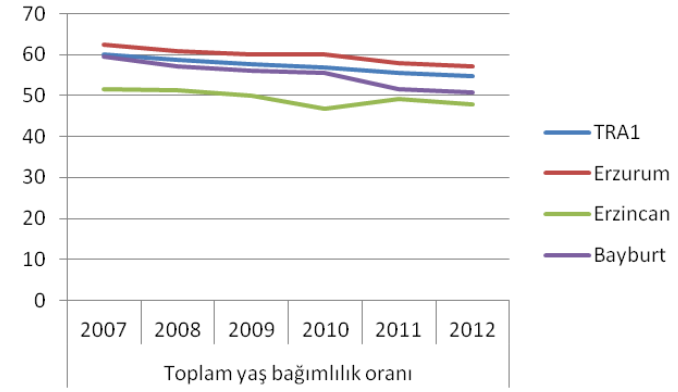
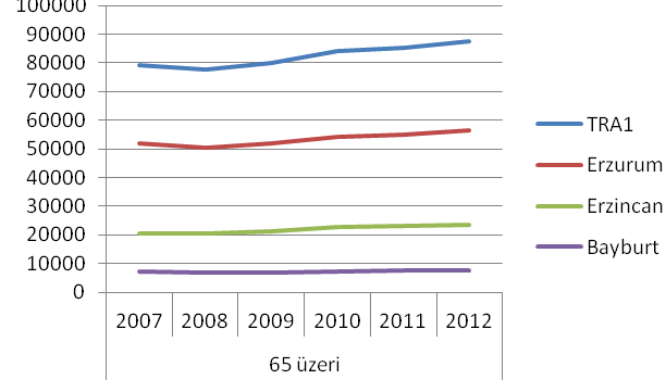
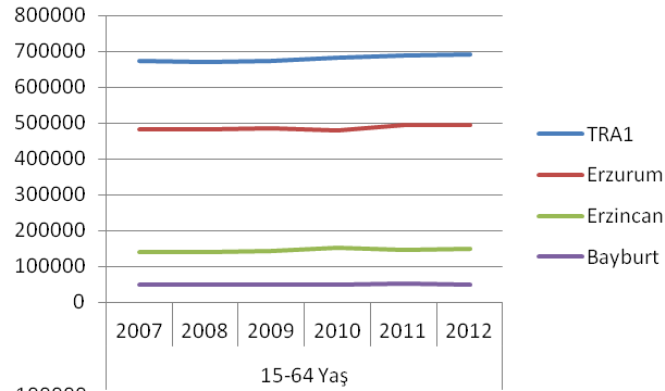
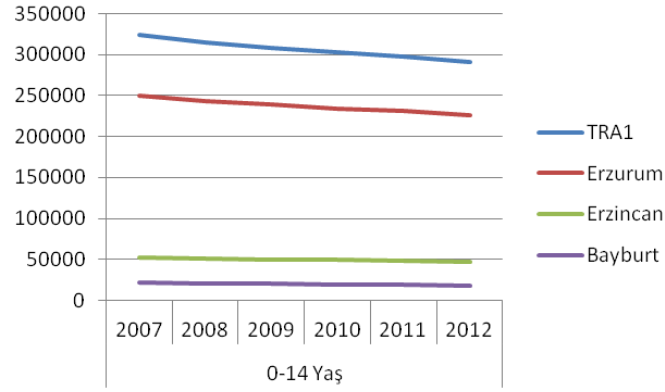
Şekil 15. İlçeler özelinde nüfusun yaş aralıklarına dağılımı

0-14, 15-64 ve 65+ yaş gruplarında yer alan nüfus sayısı bakımından TRA1 Düzey 2 Bölgesi, 26 Düzey 2 Bölgesi arasında sırasıyla 22, 24 ve 23'üncü sırada yer alırken, toplam yaş bağımlılık oranı (TYBO), genç bağımlılık oranı (GBO) ve yaşlı bağımlılık oranı (YBO) konusunda ilk on bölge içerisinde yer almaktadır (sırasıyla 6, 7 ve 10'uncu). Bu durum nüfusun genç olmasına rağmen çalışabilir nüfusun oldukça az olduğunu, bunun yanında çalışma çağı dışındaki nüfus oranının gittikçe arttığını göstermektedir. Göç istatistiklerinden de anlaşılabileceği üzere bu durumun sebebi genç nüfusun göç etmesidir.

Tablo 7. Yaş grupları sıralaması

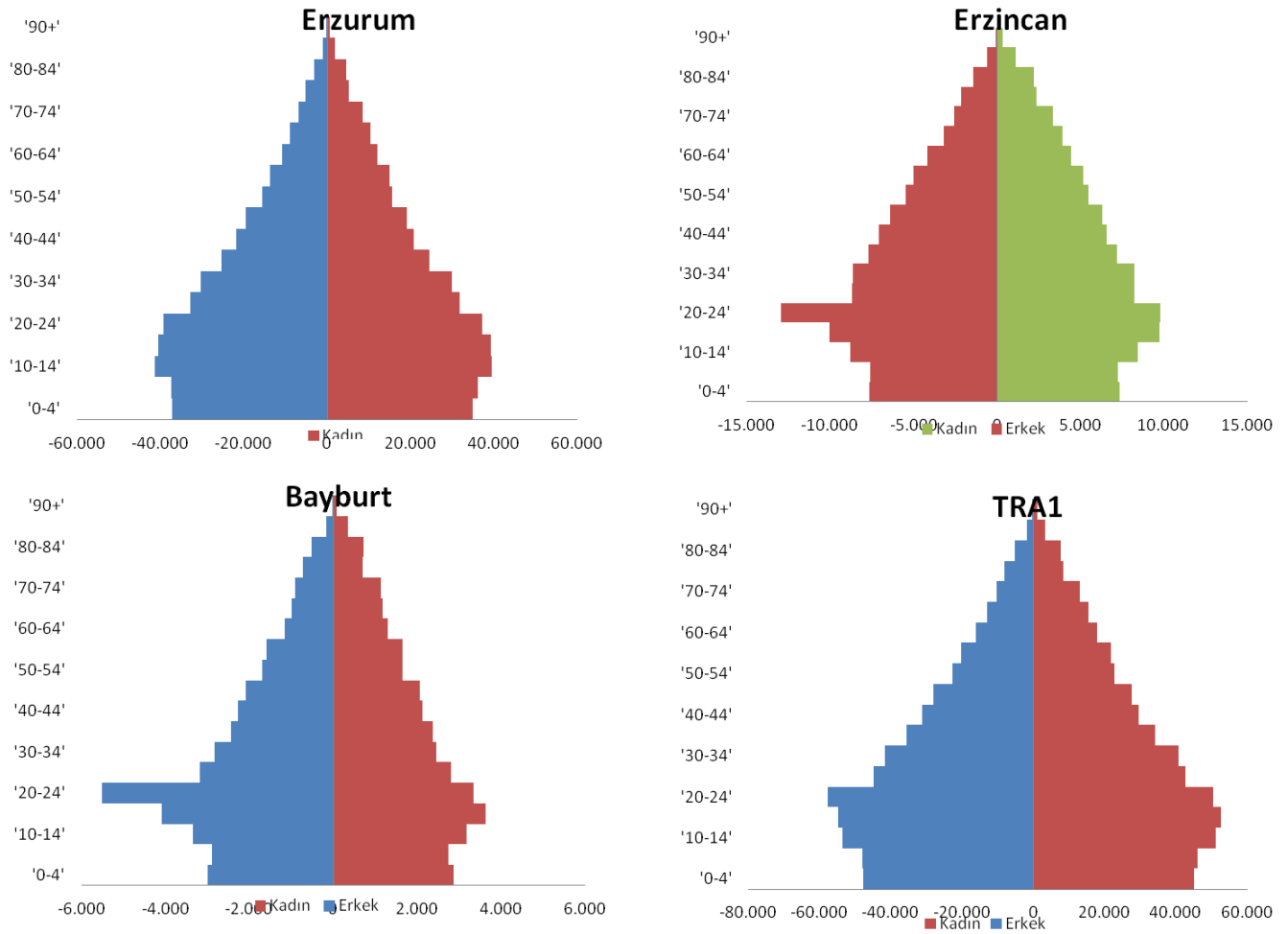
0-14 yaş	15-64	65 +yaş	T.Y.B.O	G.B.O	Y.B.O	Sıra	0-14	15-64	65 +	TYBO	GBO	YBO	Sıra
3142065	9278083	733322,7	80,51	73,34	22,82	1	TR10	TR10	TR10	TRC3	TRC3	TR82	1
1254202	3346402	330416	76,33	70,59	17,08	2	TRC2	TR51	TR31	TRB2	TRB2	TR22	2
1053096	2778283	316276,7	76,30	69,82	16,55	3	TR51	TR31	TR51	TRC2	TRC2	TR90	3
983145,2	2497029	282513,7	69,16	60,47	14,81	4	TR62	TR62	TR41	TRA2	TRA2	TR83	4
896411,3	2484017	278686	64,35	56,11	13,79	5	TR63	TR41	TR33	TRC1	TRC1	TR33	5
816097	2219837	277313	57,22	47,46	13,74	6	TRC1	TR42	TR90	TRA1	TR63	TR32	6
810753,5	2020180	269031,7	56,72	45,12	13,66	7	TRC3	TR33	TR83	TR63	TRA1	TR81	7
807381,5	1889474	258651,5	53,49	40,81	12,68	8	TRB2	TR63	TR32	TR82	TR52	TR21	8
778497,2	1880911	234206,5	52,18	40,07	12,46	9	TR31	TR32	TR42	TR52	TR72	TR71	9
772506,5	1820415	228705,8	52,14	39,95	12,10	10	TR41	TR61	TR62	TR72	TRB1	TRA1	10
765349,3	1815747	199260	51,53	39,39	12,07	11	TR42	TR83	TR61	TRB1	TR62	TR72	11
652572,2	1798230	193747,7	51,45	39,00	11,88	12	TR33	TRC2	TR22	TR71	TR71	TR31	12
642549	1674907	184884,8	50,24	35,40	11,58	13	TR83	TR90	TR72	TR90	TR83	TRB1	13
613181,2	1531060	175098,3	50,21	34,51	11,37	14	TR72	TR72	TR63	TR83	TR42	TR41	14
600469,2	1469536	167107,2	48,54	33,90	11,36	15	TR61	TR52	TR52	TR62	TR10	TR52	15
599428,8	1455577	138250,7	46,11	33,70	10,94	16	TR52	TRC1	TR21	TR33	TR90	TR61	16
582155,7	1146238	125056,8	45,06	33,02	10,54	17	TR32	TRB2	TRB1	TR42	TR61	TR42	17
563966,7	1133654	123041,7	44,71	32,31	9,44	18	TR90	TR22	TR71	TR32	TR33	TR51	18
430810,5	1107946	119947	43,95	31,49	9,26	19	TRB1	TRC3	TRC1	TR61	TR51	TR63	19
408553,3	1089727	116465,2	43,43	31,12	9,15	20	TRA2	TR21	TRC2	TR22	TR41	TR62	20
384910,3	1079460	110139,3	42,95	30,97	8,70	21	TR71	TRB1	TR82	TR81	TR32	TRA2	21
306506	987394,3	97776,83	42,49	30,67	8,24	22	TRA1	TR71	TR81	TR41	TR82	TRC1	22
298469,8	715711,8	82311,83	41,80	29,29	7,90	23	TR22	TR81	TRA1	TR10	TR81	TR10	23
298087	679807,5	79435,17	40,93	28,04	7,18	24	TR21	TRA1	TRC3	TR51	TR31	TRC3	24
209624,7	675928,3	65815,83	40,06	27,37	6,48	25	TR81	TRA2	TRB2	TR21	TR21	TRC2	25
147985,5	482646	58782,5	39,92	26,34	5,74	26	TR82	TR82	TRA2	TR31	TR22	TRB2	26

Nüfus yaş aralıklarının son altı yıllık seyrine bakıldığında 0-14 yaş aralığında sürekli belirgin bir azalışın, 15-64 aralığında durağanlığın, 65+ yaş aralığında ise devamlı belirgin bir artışın varlığı gözlenmektedir. Bu durum genç ve toplam yaş bağımlılık oranlarında kısmi düşüşe yaşlı bağımlılık oranında ise belirgin bir artışa neden olmaktadır (Şekil 16).



Şekil 16. Altı yıllık nüfus yaş aralıkları trendi

Bölge illerine ve toplamına ait nüfus piramidinden (Şekil) anlaşılacağı üzere 0-14 yaş aralığında gerileme, 20 – 24 yaş arası (üniversite öğrencisi) artış, 25 yaşından itibaren de göçle ve mezuniyet nedeniyle bir azalma görülmektedir. Türkiye'nin orta yaş grubunda daha fazla nüfusa sahip gibi görünmesine neden olan ülke grafiğine benzemeye başlayan bölgenin nüfus piramidi 0 – 24 yaş aralığında küçük farklılıklar göstermektedir.



Şekil 17. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri nüfus piramidi

Ortalama hane halkı büyüklüğü verilerine göre (TÜİK 2011, 2012) TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin toplam, kent ve kır hane halkı büyüklükleri Tablo 8'de verilmiştir. Buna göre, 2012 yılında 3,7 kişi olan ülke ortalamasını bölgede Erzincan dışındaki iki il aşmaktadır. Erzurum 4,6 kişi ile 17'inci sıradayken Bayburt 3,9 kişi ile 27'inci sıradadır.

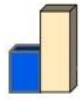
15-64 yaş aralığı Erzurum, Erzincan ve Bayburt toplam nüfusunun sırasıyla %63,6, 67,6 ve 66,3'ünü ifade etmektedir. Bunun yanında toplam yaş bağımlılık oranları ise %50 – 60

aralığındadır. Ülkenin genel durumuyla paralellik gösteren bu sonuca göre; sosyoekonomik kalkınma açısından olmazsa olmaz olan işgücü varlığının bölgede mevcut olduğu ve bunun bir potansiyel fırsat olarak görülerek harekete geçirilmesi gerektiği düşünülmelidir.

Tablo 8. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri hane halkı verileri

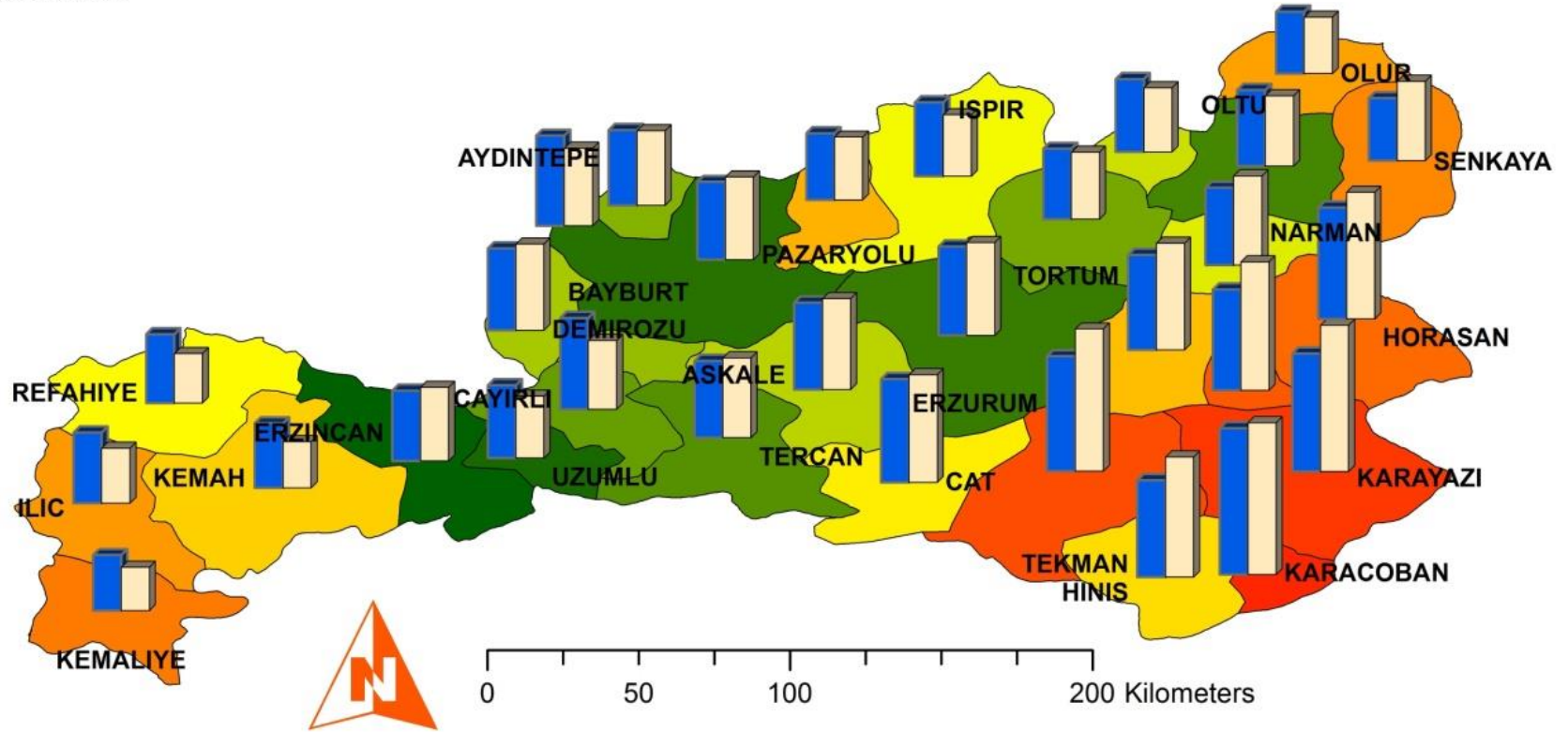
	Toplam	Kentli	Kır
Erzurum	4,72	4,54	5,08
Erzincan	3,49	3,6	3,36
Bayburt	4,05	3,94	4,17
TR	3,69	İl sırası	
Erzurum	4,57	17	
Bayburt	3,90	27	
Erzincan	3,37	50	

Ortalama hanehalkı büyüklüğü özellikle Erzurum'un güneyinde yeralan kırsala yakın ilçelerinde bölge ortalamasının iki katına yakın seyrederken Erzurum'un kuzey ilçelerinde ve Erzincan'ın göç veren ilçelerinde bu oranların dörtte birine kadar düşüş görülmektedir. Hane halkı büyüklüklerine paralel olarak toplam yaş bağımlılık oranları da bahsi geçen ilçelerde oldukça yüksek olup bölgenin kuzey ve batısına doğru gidildikçe bu oranın yarı yarıya azaldığı gözlenmektedir (Şekil 18).



Kent Ha Halk
Kir Ha Halk

Toplam Yaş Bağımlılık Oranı

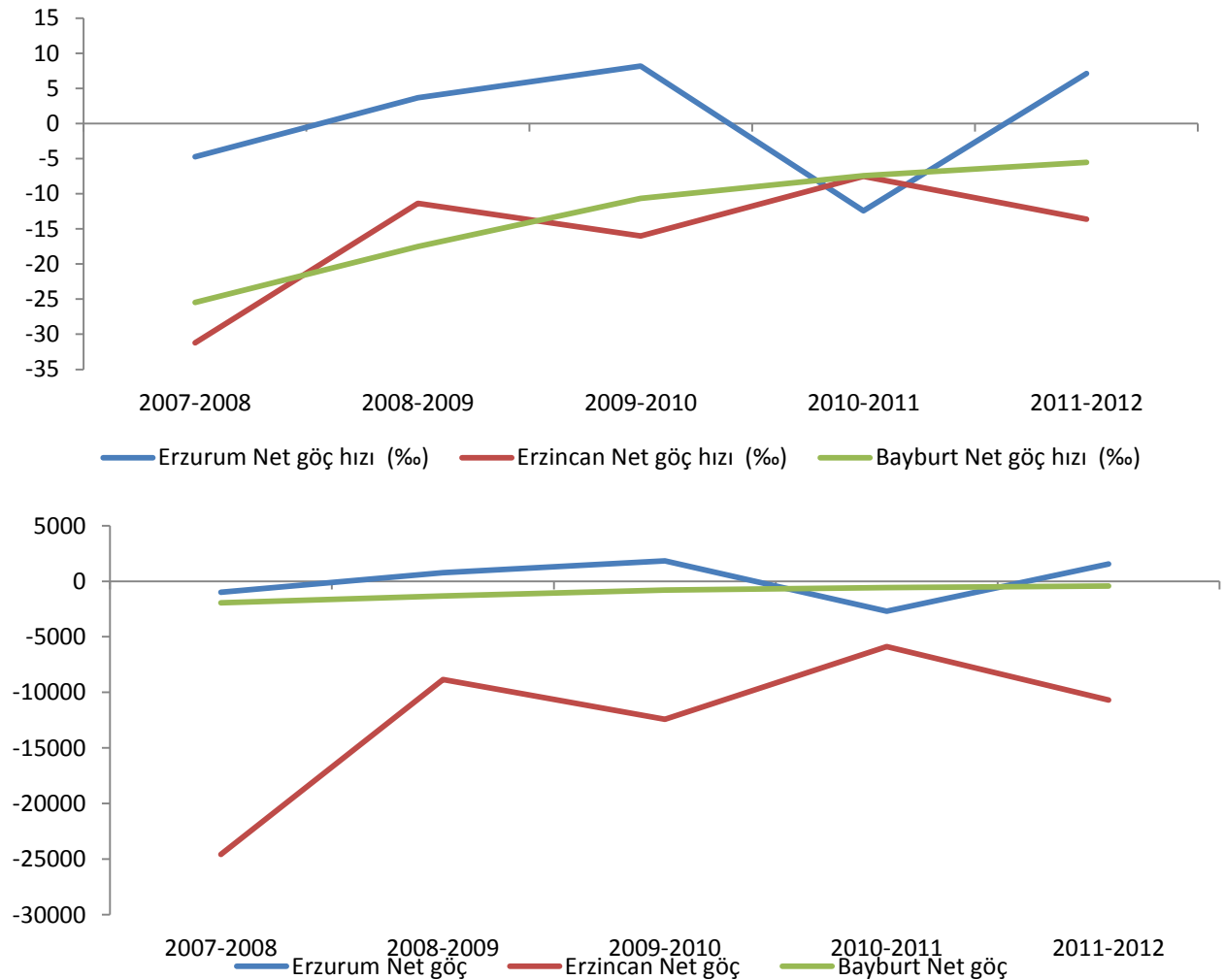


Şekil 18. Hanehalkı büyüklükleri ve toplam YBO mekansal dağılımı

3.3. GÖÇ

Bölge illeri 1995 - 2000 dönemindeki net göç hızına göre ülke içindeki Erzincan (27), Erzurum (68) ve Bayburt (71) şeklinde sıralanmıştır. Bölge illeri son dönem olan 2011 - 2012 yılları arasında alınan göç bakımından 81 il içinde sırasıyla 30 (Erzurum), 55 (Erzincan) ve 81'inci (Bayburt) sırada yer alırken verdiği göç bakımından yine sıralama bozulmadan 18, 61 ve yine 81'inci sırada yer almıştır. Verilen ve alınan göçün yüksek olması Erzurum'u net göç konusunda Türkiye ortalamasının üzerine taşıyarak 81 il içinde en çok göç veren 6'ıncı il konumuna getirmiştir. Bayburt 38, Erzincan ise 52'inci sırada yer alırken Erzincan'ın göç veren değil alan durumunda olduğu dikkate değerdir. Net göç hızına bakıldığında ise Erzurum ülke içerisinde en yüksek göç hızına sahip 12'nci, Bayburt 28 ve Erzincan ise 68'inci sıradadır.

Şekil 19'dan anlaşılacağı üzere 2007 – 2012 yılları arasını kapsayan dönemde hem net göç hem de net göç hızı iller özelinde bazı aralıklarda düşme eğiliminde olsa da genelde artıştır.



Şekil 19. İller bazında net göç ve net göç hızı

TRA1 Düzey 2 Bölgesi gerek bölge gerekse iller ölçeğinde göçün yoğun olduğu bir bölgedir. Ortalama net göç hızı 2007 – 2008 arasında ‰-20,48’den 2008 – 2009 arasında ‰-8,4’e gerilemiş ancak yine de sonraki yıllarda (2009 – 2010; 2010 – 2011; 2011 – 2012) ‰-6,16, -9,13, -4,02 ve -8,88’lik değerlerle göç devam etmiştir. Bölge 2011 – 2012 döneminde -9562 kişilik net göç ile 26 Düzey 2 Bölgesi arasında en yüksek göç hızına sahip üçüncü bölgedir. Net göç sayısı bakımından yine 26 Düzey 2 Bölgesi’nden dokuzuncu sırada yer almıştır. Türkiye nüfusunun %1,4’ünden sorumlu olan bölge alınan ya da verilen göç içerisinde yaklaşık %4’lük bir paya sahiptir (Tablo 9).

Tablo 9. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç göstergeleri

Bölge	2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı ‰
TRA1	1.071.878	36.528	46.089	-9.561	-8,88
TR	75.627.384	2142580	2142580	0	0
%	1,4	1,7	2,2		

Son altı yıllık dönemin ortalamasına göre Erzurum’un aldığı ve verdiği göç miktarı hemen hemen birbirine eşit görülürken Erzincan gerek verdiği ve aldığı göçün büyüklüğü gerekse net göç miktarının değeri bakımından oldukça dikkat çekici bir durumdadır. Bu haliyle Erzincan altı yıllık dönemde bölgede en çok göç alan ve veren il konumundadır.

Tablo 10. TRA1 Düzey 2 Bölgesi göç oranları

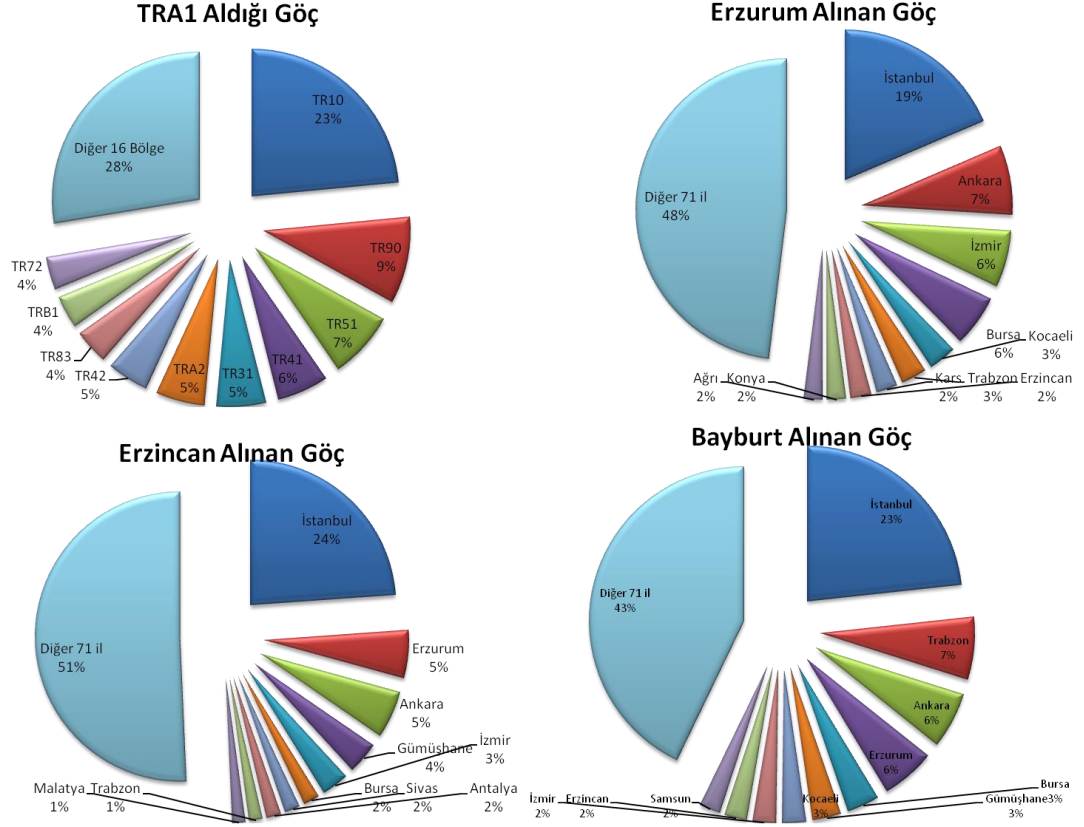
		2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	Ortalama
Erzurum	Aldığı göç	10.977	11.966	14.198	11.523	12.192	12.171
	Verdiği göç	11.976	11.189	12.365	14.218	10.649	12.079
	Net göç	-999	777	1.833	-2.695	1.543	92
	Net göç hızı (‰)	-4,73	3,65	8,18	-12,44	7,11	0
Erzincan	Aldığı göç	18.999	24.830	23.294	27.719	22.551	23.479
	Verdiği göç	43.585	33.681	35.711	33.599	33.234	35.962
	Net göç	-24.586	-8.851	-12.417	-5.880	-10.683	-12.483
	Net göç hızı (‰)	-31,23	-11,37	-16,02	-7,50	-13,63	-16
Bayburt	Aldığı göç	2.996	3.101	3.984	3.997	3.664	3.548
	Verdiği göç	4.949	4.420	4.780	4.570	4.085	4.561
	Net göç	-1.953	-1.319	-796	-573	-421	-1.012
	Net göç hızı (‰)	-25,48	-17,5	-10,64	-7,44	-5,54	-13
TRA1	Aldığı göç	32.972	39.897	41.476	43.239	38.407	39.198
	Verdiği göç	60.510	49.290	52.856	52.387	47.968	52.602
	Net göç	-27.538	-9.393	-11.380	-9.148	-9.561	-13.404
	Net göç hızı (‰)	-20,48	-8,40667	-6,16	-9,12782	-4,02214	-10

Bölge genelini ele alarak 2008 – 2012 yılı arası dönem ortalamalarına göre en çok göç alınan bölge %23 ile TR10 (İstanbul), %9 ile TR90 (Doğu Karadeniz) ve TR51 (Ankara) Düzey 2 Bölgeleri iken en çok göç verilen bölgeler ise %27 ile yine TR10, %9 ile TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), %8 ile TR51 (Ankara), %7 ile TR90 (Doğu Karadeniz), %7 ile TR42 (Doğu Marmara) ve %7 ile TR31 (İzmir) Düzey 2 Bölgeleridir (Tablo 11).

Tablo 11. Bölgenin göç verdiği ve aldığı bölgeler

TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin ortalama verdiği göç (ilk on il ve bölge; kişi)								
	Erzurum	Kişi	Erzincan	Kişi	Bayburt	Kişi	TRA1	Kişi
1	İstanbul	8916,8	İstanbul	3423	İstanbul	1275,6	TR10	13615,4
2	Bursa	3335,4	Ankara	908,2	Ankara	336,4	TR41	4590,4
3	Ankara	2773,6	İzmir	568	Trabzon	259,4	TR51	4018,2
4	İzmir	2645,8	Erzurum	525,8	Bursa	233,2	TR90	3439,8
5	Kocaeli	1563,8	Bursa	403,8	Kocaeli	206,4	TR42	3426
6	Tekirdağ	887,2	Gümüşhane	398,8	Erzurum	176,6	TR31	3343,2
7	Erzincan	742,8	Antalya	336	Gümüşhane	134,4	TRA2	1546,6
8	Antalya	705,8	Kocaeli	298,2	Erzincan	131,6	TR21	1525,6
9	Trabzon	667,4	Sivas	217,2	İzmir	129,4	TR32	1428
10	Konya	586,8	Balıkesir	176,2	Samsun	84,4	TR61	1416,6
11	Diğer 71 il	13136,6	Diğer 71 il	4824,2	Diğer 71 il	1593,4	Diğer 16 Bölge	12393,8
TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin ortalama aldığı göç (ilk on il ve bölge; kişi)								
1	İstanbul	4363,2	İstanbul	3302,2	İstanbul	826,4	TR10	8491,8
2	Ankara	1739,4	Erzurum	742,8	Trabzon	233	TR90	3443,4
3	İzmir	1441	Ankara	732,6	Ankara	209,4	TR51	2681,4
4	Bursa	1311,6	Gümüşhane	498,8	Erzurum	200	TR41	2039,6
5	Kocaeli	707,4	İzmir	422	Bursa	119,8	TR31	1949,6
6	Trabzon	648,6	Bursa	249	Gümüşhane	105,4	TRA2	1932
7	Kars	534,4	Sivas	236,8	Kocaeli	87,6	TR42	1644,2
8	Erzincan	525,8	Antalya	226,8	İzmir	86,6	TR83	1386,6
9	Konya	463,4	Trabzon	208,2	Erzincan	81,8	TRB1	1308,4
10	Ağrı	454,2	Malatya	200,4	Samsun	77,2	TR72	1296,2
11	Diğer 71 il	11289,6	Diğer 71 il	7011,6	Diğer 71 il	1521,2	Diğer 16 Bölge	9974

2008 – 2012 döneminde iller özelinde bakıldığında ise Erzurum’un göç aldığı iller sırasıyla %29, 12, 10, 9 ve 5’lik oranlarla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli; Erzincan’ın göç aldığı iller sırasıyla %23, 8, 6 ve 4’lük oranlarla İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana; Bayburt’ta ise %30, 9, 8, 7, 4’lük oranlarla İstanbul, Trabzon, Ankara, Erzurum, Bursa ve Gümüşhane’dir (Şekil 20).

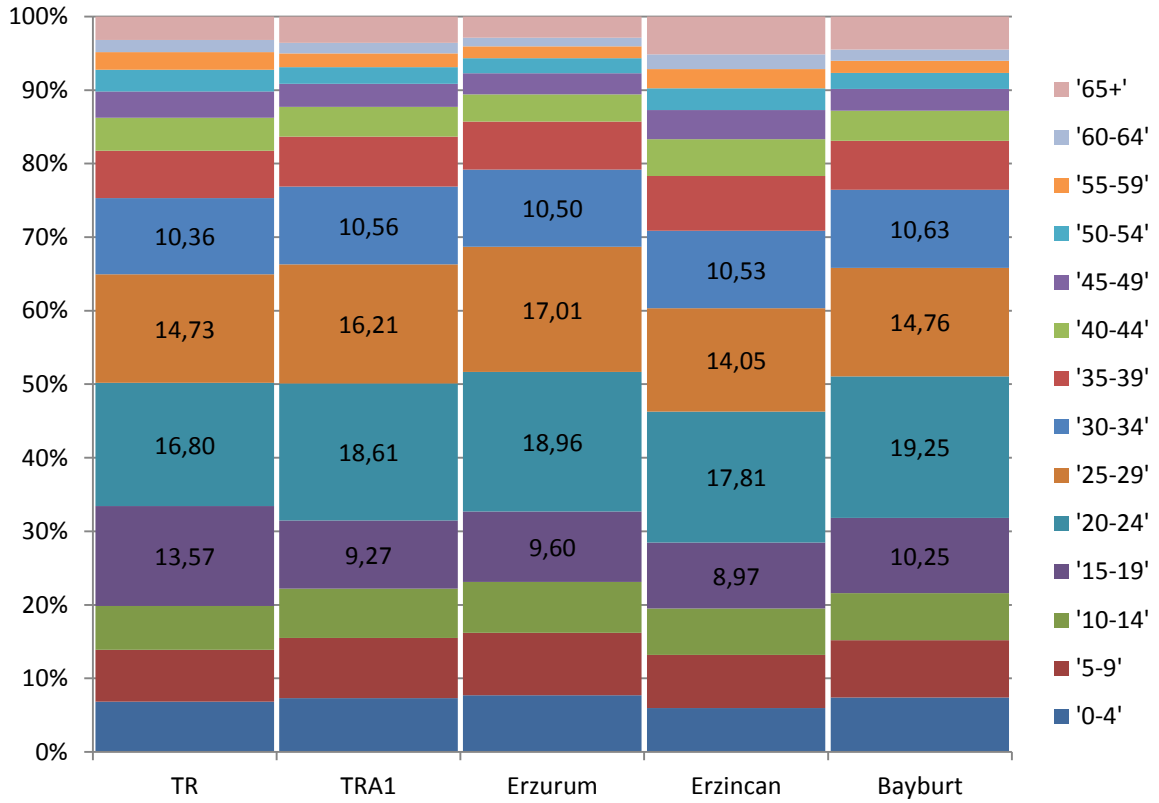


Şekil 20. Bölge ve illerin aldığı göç yüzdesi dağılımı

Erzincan'ın göç verdiği iller İstanbul (%39), Ankara (%10), İzmir (%7), Erzurum (%6) ve Bursa (%5) iken Erzurum'un göç verdiği iller sırasıyla %34, 13, 10, 10 ve 6'lık oranlara sahip İstanbul, Bursa, Ankara, İzmir ve Kocaeli, Bayburt'un ise %38, 10, 8, 7,6 ve 5'lik oranlarla İstanbul, Ankara, Trabzon, Bursa, Kocaeli ve Erzurum'dur.

'10-14'	138342	3417	2483	761	292
'15-19'	314421	4702	3451	1083	467
'20-24'	389306	9445	6820	2152	878
'25-29'	341391	8223	6118	1698	673
'30-34'	240034	5359	3776	1272	485
'35-39'	150193	3452	2348	902	303
'40-44'	103261	2053	1327	603	187
'45-49'	83200	1590	1035	477	135
'50-54'	68024	1150	731	358	98
'55-59'	55590	951	584	315	76
'60-64'	39009	722	429	243	68
'65+'	73322	1822	1030	621	205

Bölge illeri bazında nüfusuna göre en yüksek oranda bu aralıkta göç veren il Bayburt iken en az göç verilme aralığı 60 – 64 yaş olarak görülmektedir. Bölge ve illerin verdiği göçün en fazla olduğu geniş aralık 15 - 34 yaş arasındır. Bu yaş aralığı göç edenlerin %50 - 60'ını ifade etmektedir.



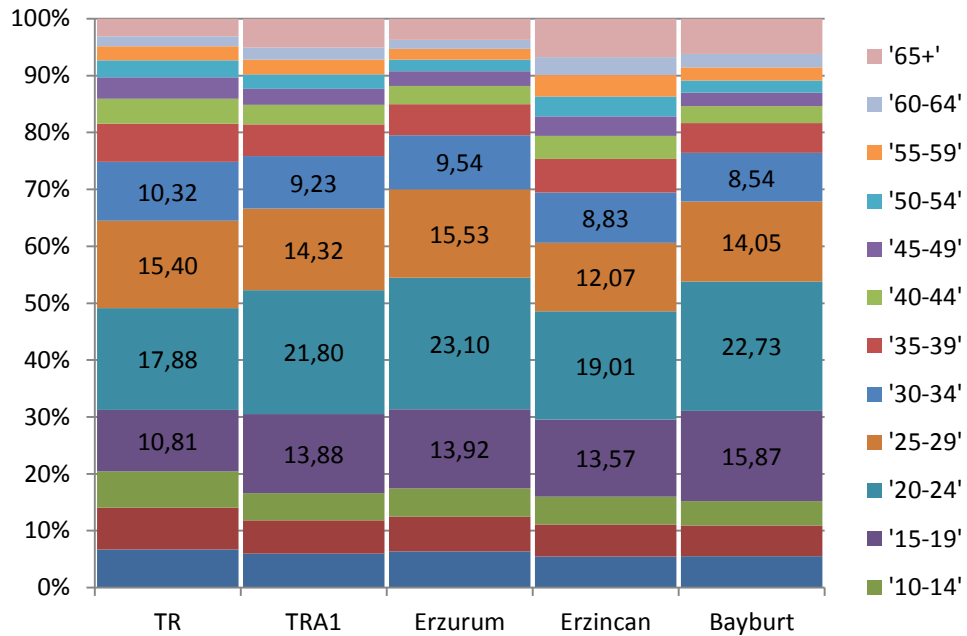
Şekil 22. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden verilen göçün yaş grubuna göre dağılımları (%)

TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinin aldığı göçün 2008 - 2012 yılları arası beş yıllık bir dönemdeki ortalaması alındığında bu dönemde 81 ilin (26 Düzey 2 Bölgesi'nin) aldığı toplam 2.148.575 kişilik göçün 37340 kişisi yani %1,7'lik bir kısmı TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne gelmektedir (Tablo 13, Şekil 23).

Tablo 13. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ne gelen göçün yaş grubuna göre dağılımları

Alınan göçün yaş grubuna göre dağılımları (kişi; 2008 - 2012)					
	TR	TRA1	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Toplam	2148575	37340	23479	12171	3548
'0-4'	144437	2235	1498	666	195
'5-9'	158361	2173	1434	681	192
'10-14'	135718	1795	1163	598	152
'15-19'	232291	5184	3268	1652	563
'20-24'	384180	8138	5423	2313	806
'25-29'	330819	5349	3646	1469	499
'30-34'	221708	3445	2241	1074	303
'35-39'	143884	2083	1283	716	186
'40-44'	94991	1287	750	495	107
'45-49'	80540	1048	603	419	83
'50-54'	64591	944	481	424	76
'55-59'	52994	962	448	457	81
'60-64'	37232	814	363	384	85
'65+'	66830	1884	876	823	219

İllerin aldığı göçün yaş aralığına bakıldığında en çok göçün Türkiye, TRA1 Düzey 2 Bölgesi ve bölge illeri genelinde 20-24 yaş aralığında alındığı görülmektedir. Bölge illeri bazında nüfusuna göre en yüksek oranda bu aralıkta göç alan il Bayburt iken en az göç alınma aralığı yine 60 - 64 olarak görülmektedir. Bölge ve illerin verdiği göçün en fazla olduğu aralık 15 - 34 yaş arasındır. Bu yaş aralığı göç edenlerin yaklaşık %50 - 60'ını ifade etmektedir.



TRA1

Düzey 2

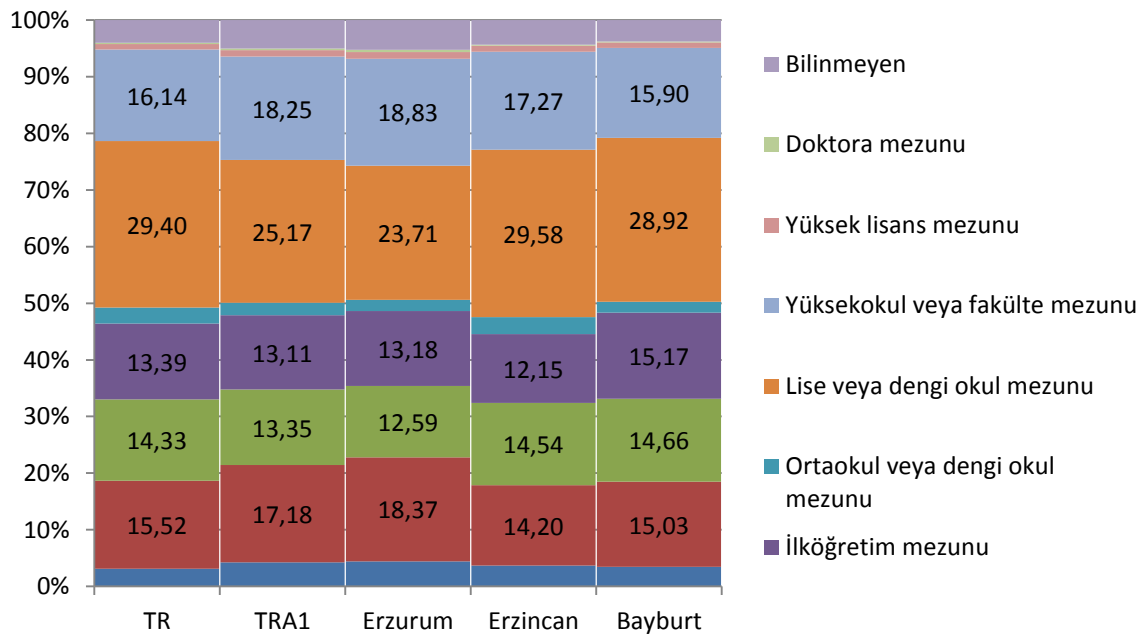
Şekil 23. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin aldığı göçün yaş grubuna göre dağılımları (%)

Bölgesi'nin geneline ve iller özeline göre alınan ve verilen göçün eğitim durumu ele alınırsa en yüksek alınan ve verilen eğitim düzeyinin lise ve dengi okul mezunlarına ait olduğu görülür. Bunu okul bitirmeyenler ve ilkokul mezunları takip etmektedir. Bunun ardından ise yüksekokul

mezunları gelmektedir. Bölgenin aldığı göç en yüksek oranda lise mezunu iken lise altı profilin toplamı da lise mezunu oranına yaklaşmaktadır (Tablo 14, 15; Şekil 24, 25).

Tablo 14. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı

İllere göre verilen göçün eğitim düzeyi (kişi; 2008 - 2012)					
Bitirilen eğitim düzeyi	TR	TRA1	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Toplam	2138791	44235	30786	11200	4071
Okuma yazma bilmeyen	67296	1878	1369	411	140
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	332042	7598	5657	1590	612
İlkokul mezunu	306387	5904	3877	1629	597
İlköğretim mezunu	286440	5798	4059	1361	618
Ortaokul veya dengi okul mezunu	60896	985	612	333	80
Lise veya dengi okul mezunu	628730	11136	7300	3314	1177
Yüksekokul veya fakülte mezunu	345293	8073	5797	1934	647
Yüksek lisans mezunu	20708	501	367	124	39
Doktora mezunu	4792	140	126	19	6
Bilinmeyen	86207	2224	1624	487	154

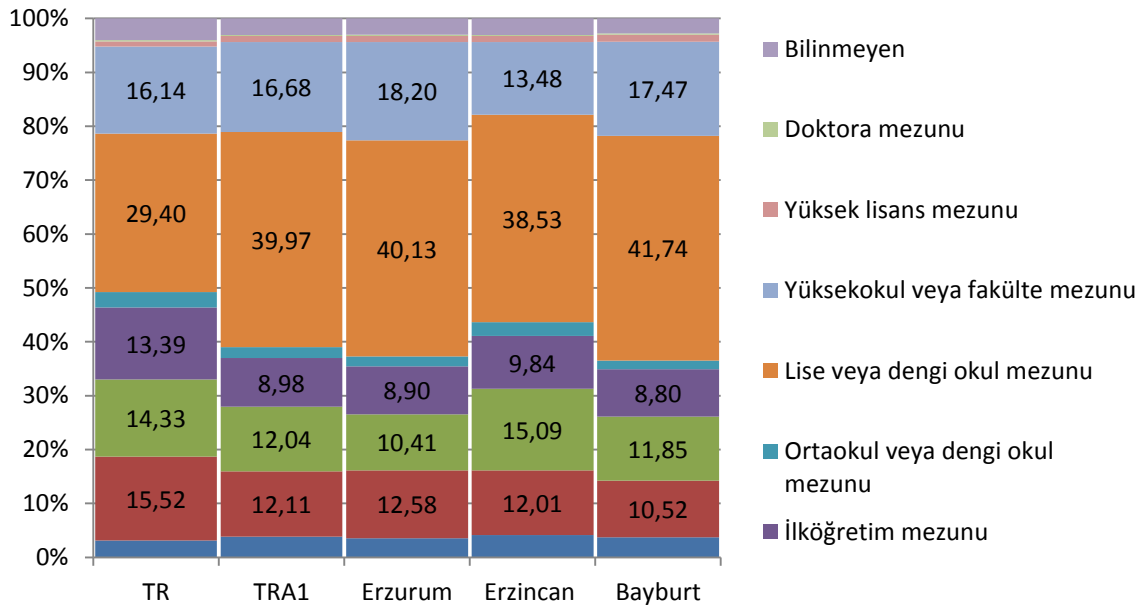


Şekil 24. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%)

Buna karşılık yüksek okul ve fakülte mezunları lise altı grubun oranından daha düşük kalmaktadır. Bölgenin alınan ve verilen göç eğitim profili Türkiye genelinden daha olumlu bir yapıdadır. Lise üstü mezun oranı ülke ortalamasından daha yüksektir. Bunun yanında yine de alınan göçte lise üstü profilin oranı lise altından daha düşüktür. Verilen göçte ise lise altının oranı yüksekokul ve fakülte mezunlarından oldukça fazladır.

Tablo 15. Alınan göçün eğitim düzeyine göre dağılımı

İllere göre verilen göçün eğitim düzeyi (kişi; 2008 - 2012)					
Bitirilen eğitim düzeyi	TR	TRA1	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Okuma yazma bilmeyen	67296	1382	811	484	129
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	332042	4367	2864	1401	363
İlkokul mezunu	306387	4340	2370	1760	409
İlköğretim mezunu	286440	3237	2026	1147	303
Ortaokul veya dengi okul mezunu	60896	726	414	296	56
Lise veya dengi okul mezunu	628730	14409	9134	4492	1439
Yüksekokul veya fakülte mezunu	345293	6011	4143	1572	602
Yüksek lisans mezunu	20708	401	257	128	45
Doktora mezunu	4792	69	53	21	8
Bilinmeyen	86207	1105	690	360	96

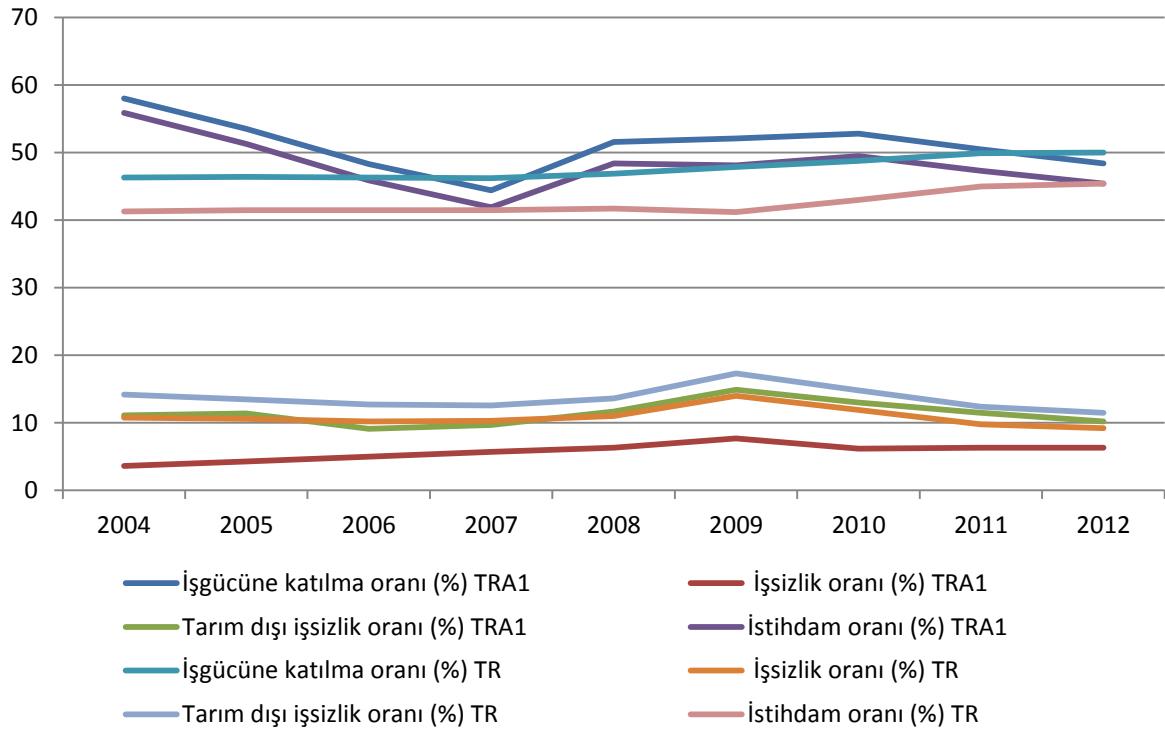


Şekil 25. Verilen göçün eğitim düzeyine göre dağılımı (%)

3.4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

Bölgenin işgücü özellikleri 2004 – 2012 yılları arasını kapsayan bir döneme ait trendi gösteren Şekil 26 ve değerleri içerecek şekilde hazırlanan Tablo 16’da verilmiştir. Buna göre son dokuz yılda ülke çapında çalışabilir nüfus (15+), işgücü ve istihdam sayı ve oranlarında artış gözlenirken TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde bu oran ve sayılarda azalış görülmektedir. İşsiz sayısına bakıldığında son dokuz yılda ülke genelinde önemli bir azalma mevcut olmasına rağmen TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bu azalma 2009 yılına kadar hissedilmemiş ancak 2009 yılından sonra işsiz sayısında ve oranından nispi bir azalma yaşanmıştır. İşgücüne dahil olmayan nüfus

sayısında (İDON) ülke genelinde 2008 yılına kadar yaşanan artış yerini kademeli bir şekilde azalmaya bıraksa da bölge özelinde bu durum devamlı artış niteliğindedir.

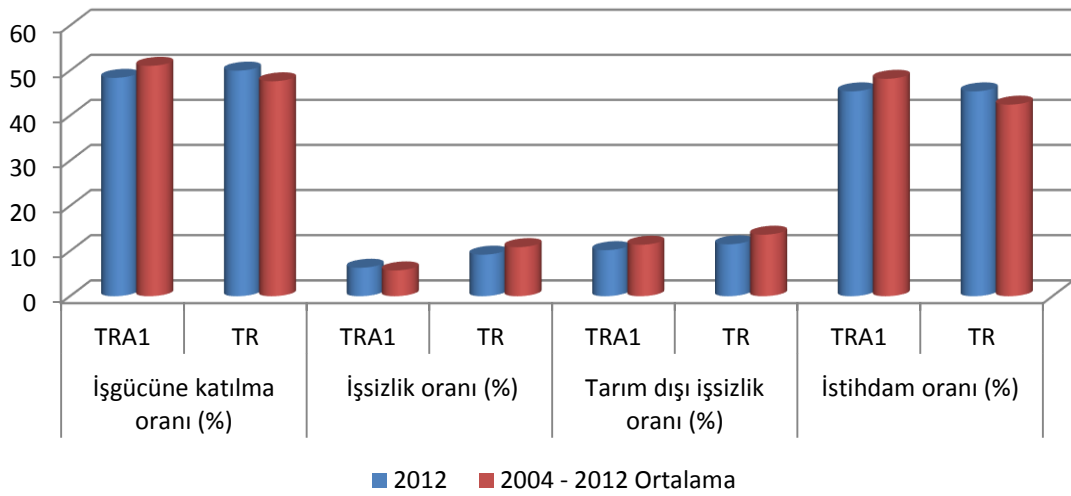


Şekil 26. Temel işgücü göstergelerinin seyri

Tablo 16. Temel işgücü verileri

	15+ nüfus (1000)		İşgücü (1000)		İstihdam (1000)		İşsiz (1000)		İDON (1000)		İKO (%)		İşsizlik oranı (%)		TDİO (%)		İstihdam oranı (%)	
	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR	TRA1	TR
2004	704	47544	408	22016	393	19632	15	2385	296	25527	58	46,3	3,6	10,8	11,1	14,2	55,9	41,3
2005	713	48359	381	22454	365	20067	16	2388	331	25905	53,5	46,4	4,3	10,6	11,4	13,5	51,3	41,5
2006	722	49174	348	22751	331	20423	17	2328	373	26423	48,3	46,3	5	10,2	9,1	12,7	45,9	41,5
2007	712	49994	317	23114	299	20738	18	2376	396	26879	44,4	46,2	5,7	10,3	9,7	12,6	41,9	41,5
2008	713	50772	368	23805	345	21194	23	2611	345	26967	51,6	46,9	6,3	11	11,7	13,6	48,4	41,7
2009	722	51686	376	24748	348	21277	29	3471	346	26938	52,1	47,9	7,7	14	14,9	17,3	48,1	41,2
2010	716	52541	378	25641	354	22594	24	3046	338	26901	52,8	48,8	6,2	11,9	13	14,8	49,5	43
2011	689	53593	348	26725	326	24110	22	2615	341	26867	50,5	49,9	6,3	9,8	11,5	12,4	47,3	45
2012	675	54724	327	27339	306	24821	21	2518	348	27385	48,4	50	6,3	9,2	10,2	11,5	45,4	45,4
Ort.	707,33	50931,89	361,22	24288,11	340,78	21650,67	20,56	2637,56	346	26643,56	51,07	47,63	5,71	10,87	11,4	13,62	48,19	42,46
İDON; İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus, İKO; İşgücüne Katılma Oranı (%), TDİO; Tarım Dışı İşsizlik Oranı																		

Şekil 27’den işgücüne katılma, işsizlik, tarım dışı işsizlik ve istihdam oranlarının ülke ve bölge genelindeki seyrine bakıldığında iş gücüne katılma oranının son dokuz yılda ülke genelinde artış göstermesine rağmen bölgede 2009 yılından beri düşüşe geçtiği görülmektedir. İşsizlik ve tarım dışı işsizlik oranında ülke genelinden daha düşük bir değere sahip olan bölgede 2009 yılından beri nispeten stabil bir durum söz konusudur. İstihdam oranlarının seyrine bakıldığında ise ülke genelinden yüksek bir istihdam oranı görünmektedir ve seyir de yine ülke geneliyle aynıdır.



Şekil 27. İşgücüne katılım, işsizlik, tarım dışı işsizlik ve istihdam oranları

2011 yılında TÜİK’in Nüfus ve Konut Araştırması’nda il düzeyinde açıklanan işgücü piyasası verilerine göre hazırlanan Tablo 17’den anlaşılacağı üzere Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranları ülke ortalamasından yüksek bir seyir (daha olumlu) göstermektedir.

Tablo 17. İller bazında iş gücü göstergeleri (TÜİK 2011)

İl	15 + nüfus (000)	İşgücü (000)	İstihdam (000)	İşsiz (000)	İşgücünde Olmayan Nüfus (000)	İşgücüne Katılım Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
TR	55 639	26 420	24 320	2 100	29 219	47,5	43,7	7,9
Erzurum	549	259	242	17	290	47,2	44,1	6,6
Erzincan	167	79	74	5	88	47,4	44,4	6,4
Bayburt	58	33	32	2	25	57,4	54,5	4,9

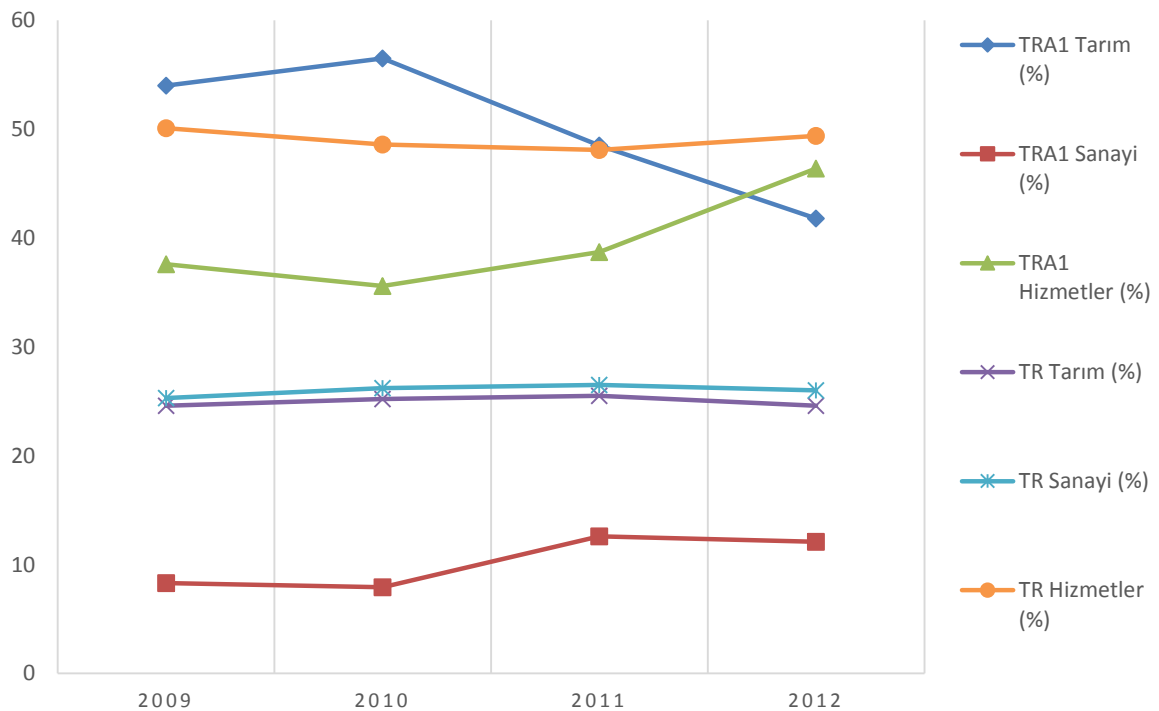
Bölge istihdamında hakim sektör tarımdır (Tablo 18). 2012 yılında çalışanların %41,8’i tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu oran Türkiye ortalaması olan %24,6’nın çok üzerindedir. Erkeklerin çoğunluğu %62,9 tarım dışı sektörlerde çalışmakla birlikte, bu oran Türkiye

ortalaması olan %81,3'ün çok altındadır. Erkeklerin %37,1'i tarımda çalışmakta iken bu oran Türkiye ortalamasının 18,4 puan üzerindedir.

Tablo 18. İstihdamın sektöre dağılımı

	TRA1 Tarım (%)	TRA1 Sanayi (%)	TRA1 Hizmetler (%)	TR Tarım (%)	TR Sanayi (%)	TR Hizmetler (%)
2009	54	8,3	37,6	24,6	25,3	50,1
2010	56,5	7,9	35,6	25,2	26,2	48,6
2011	48,5	12,6	38,7	25,5	26,5	48,1
2012	41,8	12,1	46,4	24,6	26	49,4

2009 - 2012 yılları arası dönemde tarım istihdamında bölgede %54'ten %41,8'e gerileme olurken ülke ortalamalarının oldukça üzerinde bir seyir izlenmiştir. İstenen istihdam tipi olan sanayi kolunda istihdam ise dört yıl içerisinde %4 artsa da yine ülke ortalamalarından oldukça geride bir seyir sergilenmiştir. Ülke ortalamalarına en yakın istihdam oranı yaklaşık %10 artış gösteren hizmetler sektöründedir (Şekil 28).



Şekil 28. İstihdamın sektörel seyri

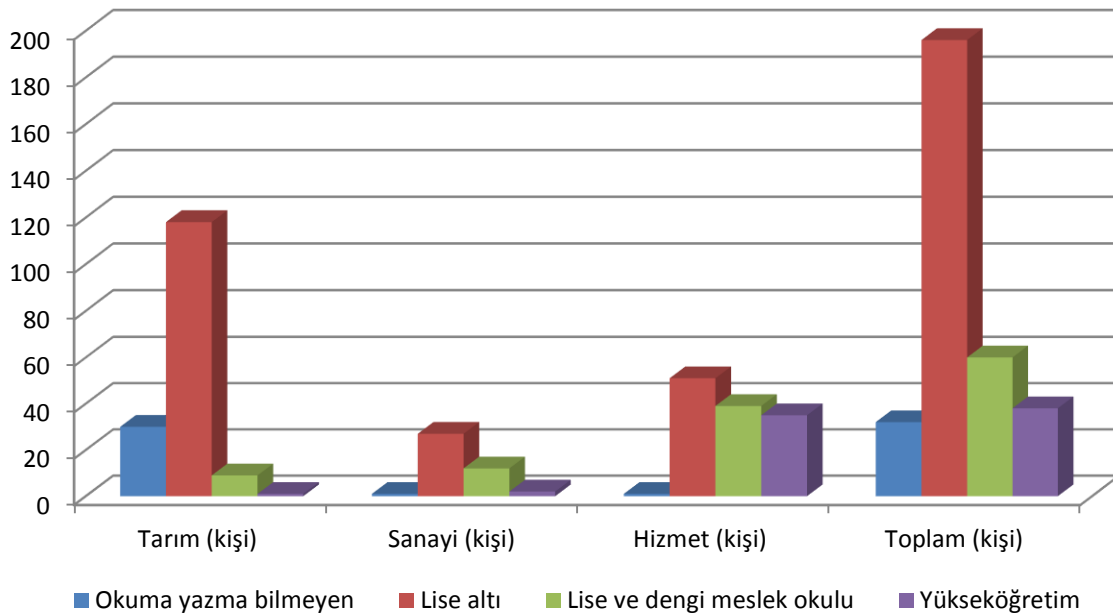
Bölgede 2011 yılında 15+ yaş kurumsal olmayan nüfus 689.000 kişi iken bu nüfusun %15,5'i okuryazar olmayıp %60,9'u lise altı eğitilmiş, %16,4'ü lise ve dengi okul mezunu ve %7,1'i ise

yükseköğretim mezunudur (İŞKUR 2012). Sektörel istihdamın eğitim seviyelerine göre çalışan sayısı bakımından dağılımı Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Eğitim seviyesi ve sektörlere göre istihdam (İŞ KUR 2012)

Bin kişi	Okuma yazma bilmeyen	Lise altı	Lise ve dengi meslek okulu	Yükseköğretim	Toplam
Tarım	30	118	9	1	158
Sanayi	1	27	12	2	42
Hizmet	1	51	39	35	126
Toplam	32	196	60	38	326

Bölge istihdamının %9,8’ini okuma yazma bilmeyenler oluştururken %60,1’ini de lise altı eğitilmişler oluşturmaktadır. Lise ve dengi okul mezunlarının istihdamdaki oranı %18,4, yükseköğretim mezunlarının oranı da %11,7’dir (İŞKUR 2012). Sektörel istihdamın eğitim seviyelerine göre oransal dağılımı Şekil 29’da verilmiştir.



Şekil 29. Eğitim durumuna göre sektörel istihdamın oransal dağılımı (İŞKUR 2012)

Bölgede 2011 yılında Çalışan 207 bin, işsiz 23,6 bin, işgücü dışı nüfus 342 bin kişidir (İŞKUR 2012). 2012 yılı verilerine göre bölgede istihdam oranı %45,4 iken erkeklerde bu oran %65,2, kadınlarda ise %26,1’dir. Bu oranlarla her iki cinsiyette de istihdam oranı ülke ortalamasıyla hemen hemen aynıdır. Nüfusun eğitim seviyesi yükseldikçe istihdam oranları da artmaktadır. Türkiye ortalamasında kadınların çoğunluğu tarım dışı sektörlerde çalışırken (kadın istihdamının %57,8’si) bölgede durum bunun tam tersidir. Kadınların %75,3’ü tarımda çalışmaktadır. En yüksek istihdam oranı her iki cinsiyette de 25-34 ve 35-54 yaş gruplarındadır.

ve cinsiyetler arası fark çok fazladır. Bu yaş gruplarında erkeklerdeki istihdam oranı kadınların istihdam oranının 2 katından fazladır. Bu yaş gruplarını 20-24 yaş grubu takip etmektedir (İŞKUR 2012).

Tablo 20. Yaş gruplarına göre istihdam oranı (%)

	15-19	20-24	25-34	35-54	55+	Toplam
Toplam	23,7	42,3	62,1	60,4	27,9	43,3
Erkek	32	60,8	84,4	85,3	40,4	60,6
Kadın	16,1	25,6	37	35,3	16,8	26,2

Toplam çalışanların %43,6'sı ücretli veya yevmiyeli, %28,5'i işveren veya kendi hesabına çalışmaktadır. Tarım sektörünün hâkimiyeti ücretsiz aile işçiliğini de beraberinde getirmektedir. Bölgede çalışanların %27,9'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Erkeklerin %52,8'i ücretli veya yevmiyeli, %34,1'i işveren veya kendi hesabına, %13,1'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kadınların %63,5'i ücretsiz aile işçisi, %20,8'i ücretli veya yevmiyeli, %15,6'sı işveren veya kendi hesabına çalışmaktadır.

İşteki durum ve istihdamın sektörel dağılımı cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkeklerin yarısından fazlası ücretli veya yevmiyeli olarak çalışırken, bu oran kadınlarda %20,8'e gerilemektedir. Buna karşın ücretsiz aile işçisi olarak çalışan erkeklerin oranı %13,1 iken, bu oran kadınlarda %63,5'e çıkmaktadır. Ücretsiz aile işçilerinin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Diğer taraftan erkeklerin %34,1'i işveren veya kendi hesabına çalışırken, bu oran kadınlarda %15,6'ya kadar gerilemektedir.

Tablo 21. İşteki Duruma Göre İstihdam, TRA1, Bin kişi, 2011

ERKEK (bin kişi)	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
Ücretli veya yevmiyeli	4	31	86	121
İşveren veya kendi hesabına	54	5	19	78
Ücretsiz aile işçisi	27	0	2	29
Toplam	85	36	107	228
KADIN (bin kişi)				
Ücretli veya yevmiyeli	0	3	17	20
İşveren veya kendi hesabına	12	1	2	15
Ücretsiz aile işçisi	61	0	0	61
Toplam	73	4	19	96

2012 yılı verilerine göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde toplam istihdamın %12,1'i sanayi sektöründedir. Lise altı eğitilmişlerin istihdamdaki oranı %46,6 iken sanayi sektöründe çalışanların %69,9'unu lise altı eğitilmişler oluşturmaktadır. Sanayi sektöründe çalışanların %18,4'ü lise ve dengi okul mezunu, %11,7'si de yükseköğretim mezunudur (İŞKUR 2012).

Bölge istihdamının %56,3'ü kayıt dışındadır. Bölge kayıt dışı çalışma oranları itibariyle Türkiye ortalamasından %14,3 daha fazladır. Bölge tarım dışı çalışma oranı %51,5 ile Türkiye ortalamasını %23 daha azdır. Diğer taraftan bölge tarımda çalışma oranı %48,5 ile Türkiye ortalamasından %23 daha fazladır. Tarımın payının yüksekliği kayıt dışı çalışma oranlarını yükseltmektedir (İŞKUR 2012).

3.5. EĞİTİM

TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde sosyoekonomik sıralama hesaplarında dikkate alınan eğitim göstergelerine göre bir değerlendirme yapıldığında Tablo 22'ye göre bölgenin durumu ülkeye kıyasla kadın okuryazarlığı konusunda olumsuz özellik sergilemektedir. Diğer göstergeler ülke ortalamalarına yakın seyretmektedir

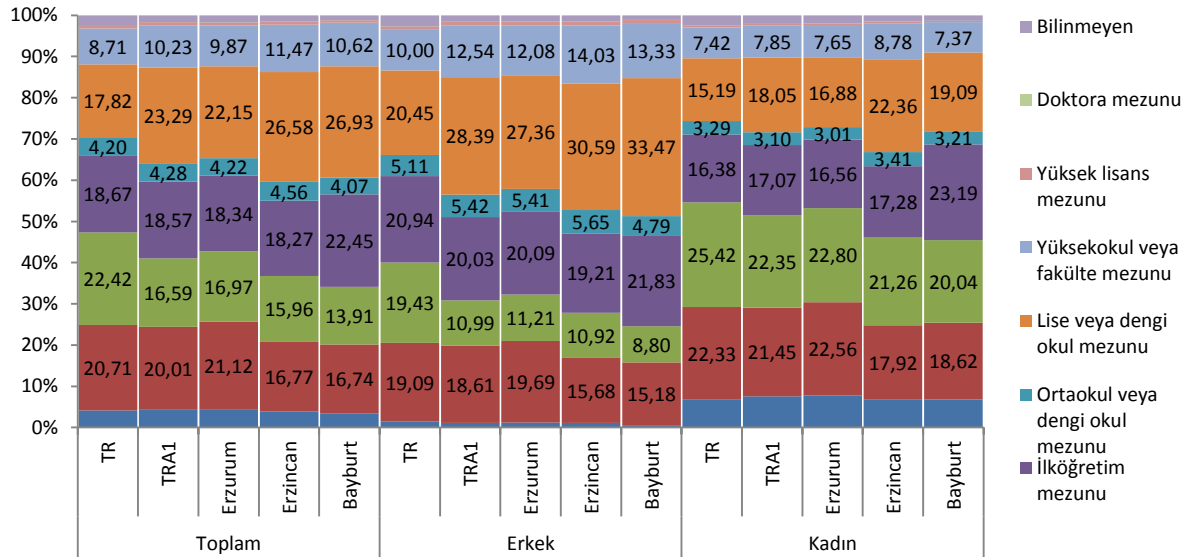
Tablo 22. TRA1 Düzey 2 Bölgesi eğitim sektörü gelişmişliği

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TRA1	TR
Okuryazarlık oranı (6 yaş ve üzeri; TÜİK 2012)	92,85	92,91	93,94	92,94	93,33
Okuryazarlık durumuna göre nüfus (6 yaş ve üzeri; TÜİK 2012)	68640	199386	690190	958216	67.877.379
Okuryazar kadın nüfusun toplam nüfusa oranı	37,71	38,56	37,70	37,929	45
Okuryazar kadın nüfusun toplam okuryazar nüfusa oranı	47,2	46,6	45,3	46,97	48
Üniversite bitirenlerin 22 ve üstü yaş nüfusa oranı	12,15	11,42	12,61	10,02	14,60561
İlköğretimde okullaşma oranı (TÜİK 2007-2011)	97,44	98,62	99,06	97,73	98,67
Lise veya Dengi mezunu oranı (TÜİK 2012)	21,2	24,8	21,94	22,04	17,8
Mesleki ve teknik kurumlar okullaşma oranı	31,63	48,6	42,8	41,01	40,68
Orta öğretimde net okullaşma oranı (TÜİK 2012)	55,01	81,86	76,93	61,22	92,56

Toplam nüfusun bölge genelinde eğitim seviyesine bakıldığında en yüksek oran lise ve dengi okul mezunlarında görülmektedir. Bu özelliği ile bölge ülke ortalamasının üzerinde bir oran göstermektedir. En düşük oran yüksek lisans ve doktora mezunlarında görünse de Türkiye ortalamasından yüksek bir seyrin görülmesi bölgede güçlü olan üniversitelerin varlığı nedeniyledir. İkinci en yüksek eğitim seviyesi aralığı olan okuma yazma bilen ancak okul bitirmemiş olanların varlığı ise ilköğretim çağındaki nüfusun varlığından kaynaklanmaktadır. Bu oran da yine ülke ortalamasıdır.

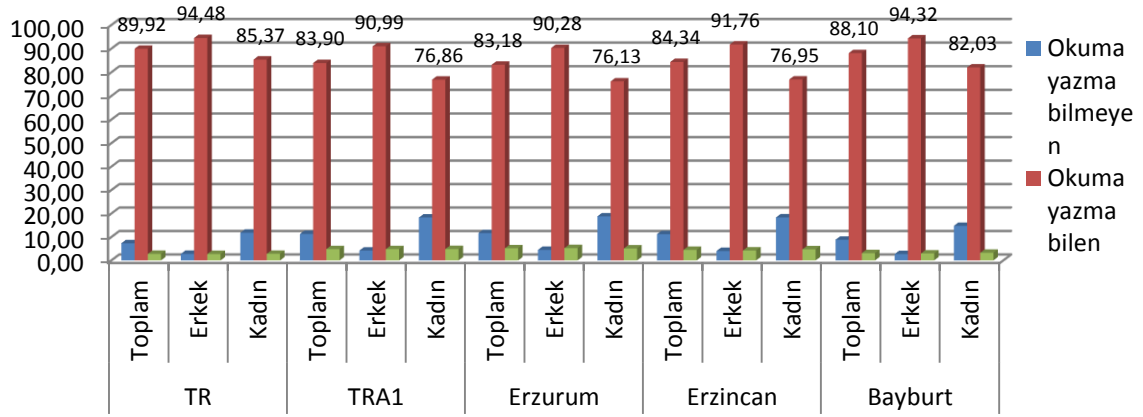
Toplam nüfusun iller özelindeki eğitim durumu benzer oranlarla ifade edilebilirken erkek nüfusun lise ve dengi okul mezunu oranı iller ölçeğinde oldukça belirginleşmekte ve ülke ortalamasının oldukça üzerinde seyretmektedir. En yüksek lise ve dengi okul mezunu erkek nüfus oranı Bayburt'ta görülürken yükseköğretim mezunu erkeklerin oranı bölge

ortalamasının üzerine çıkmaktadır. En yüksek yükseköğretim mezunu erkek nüfus yüzdesi Erzincan'da mevcuttur. Kadın nüfusun eğitim durumuna bakıldığında bölge ve ülke ortalamalarından farklı bir oranla karşılaşılmaktadır. Bölge genelinde kadınların en yüksek oranda ilkokul mezunu olduğu bunu okuma yazma bilen ancak okul bitirmemiş grubun takip ettiği ve ardından da lise mezunlarının geldiği görülmektedir. Bu duruma neden olarak kız çocuklarının okutulmaması ve ilköğretim çağındaki nüfusun fazlalığı gösterilebilir. Kadın nüfusunun okuma yazma bilmeme oranı da bölge ölçeğinde yüksek bir değer göstermektedir. Bu hem bölge, hem ülke hem de erkeklerde görülen oranlardan daha yüksektir. Kadınlarda lise altı eğitim oranı bölge genelinde ve iller bazında %70'in üzerindeyken bu oran ülke geneline göre biraz daha iyi bir durumdadır. Kadınların yükseköğretim mezunu olma oranı bölge genelinden düşük olsa da ülke geneline göre daha iyi bir durumdadır (Şekil 30).



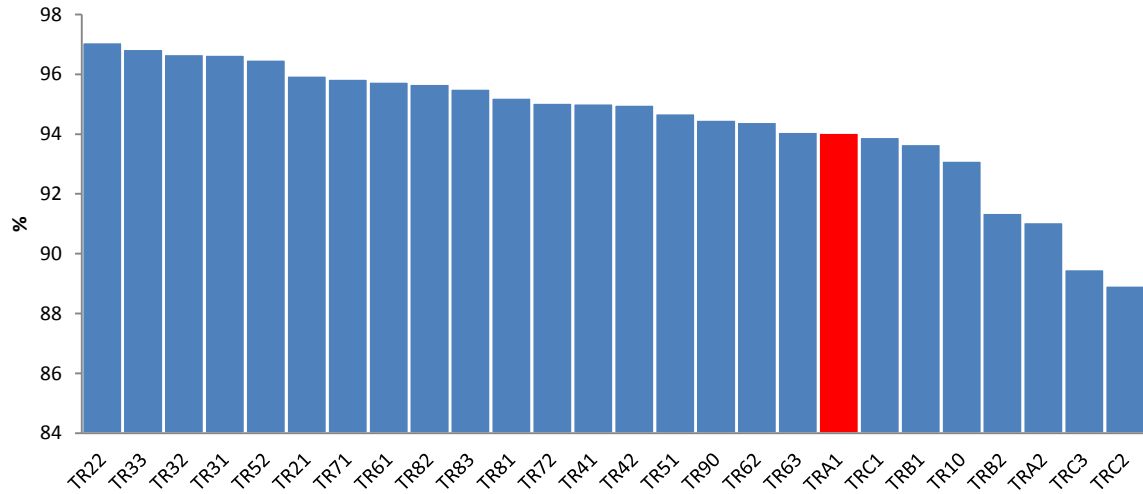
Şekil 30. İller bazında nüfusun eğitim durumu

Belde – köy okuryazarlık oranına bakıldığında (Şekil 31) bölge genelinin hem toplam, hem de kadın ve erkek nüfus okuryazarlığında ülke ortalamasının az da olsa gerisinde olduğu görülmektedir. Belirgin bir durum kadın okuryazarlığının erkek okuryazarlığından iller ve bölge ölçeğinde geride olduğu bunun yanında hem ülke, hem bölge hem de il ortalamasının altında kaldığı da önemli bir göstergedir.

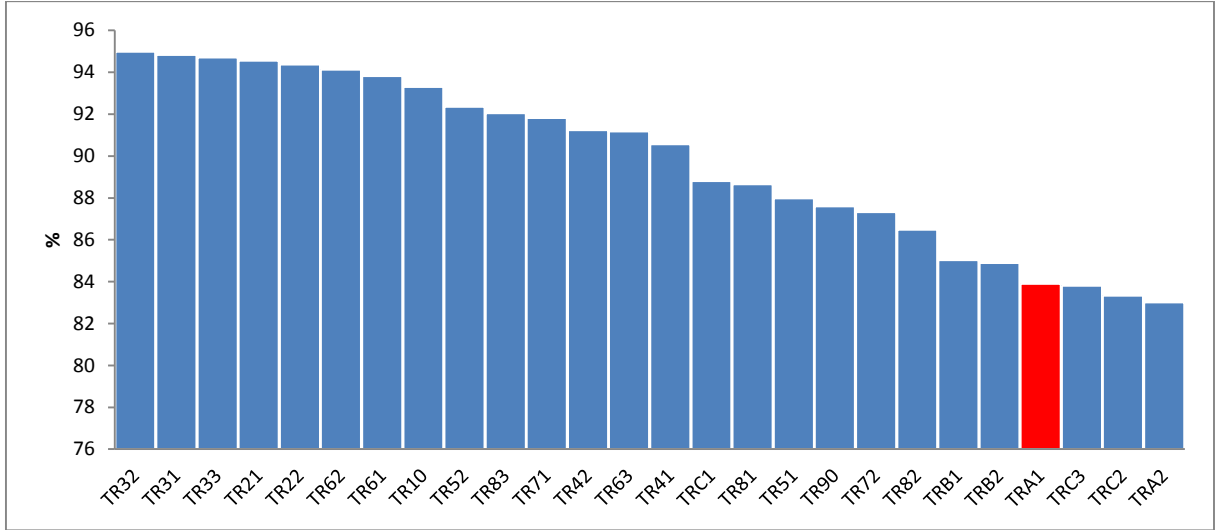


Şekil 31. Okuma yazma durumu ve cinsiyete göre belde/köy nüfusu (6 +yaş) - 2012

Genelde %80'e yakın da olsa bir oran ile bölge ve illerdeki kadın okuryazarlık oranı ülke genelinden daha aşağıdadır. Bölgede kırsal nüfus erkek okuryazarlık oranı toplam okuryazarlık oranı ve kadın nüfus okuryazarlık oranı en yüksek olan il Bayburt'tur. Kentli ve kır okuryazarlık toplamına göre bölge diğer Düzey 2 Bölgeleri arasında çok iyi durumda olmasa da kent okuryazarlığında 18 kır okuryazarlığında 22'inci sıradadır (Şekil 32, 33).



Şekil 32. Düzey 2 Bölgeleri kent okuryazarlık oranı sıralaması



Şekil 33. Düzey 2 Bölgeleri kırsal okuryazarlık oranı sıralaması

Kırsal nüfusun toplam okuryazarlık oranları dikkate alındığında merkez ve merkeze yakın ilçelerde oranların yüksek olduğu (%90 civarı) nüfusu hızlı artan ve çok göç veren ilçelerde ise okuryazarlık oranının düşük olduğu görülmektedir (Şekil 34).

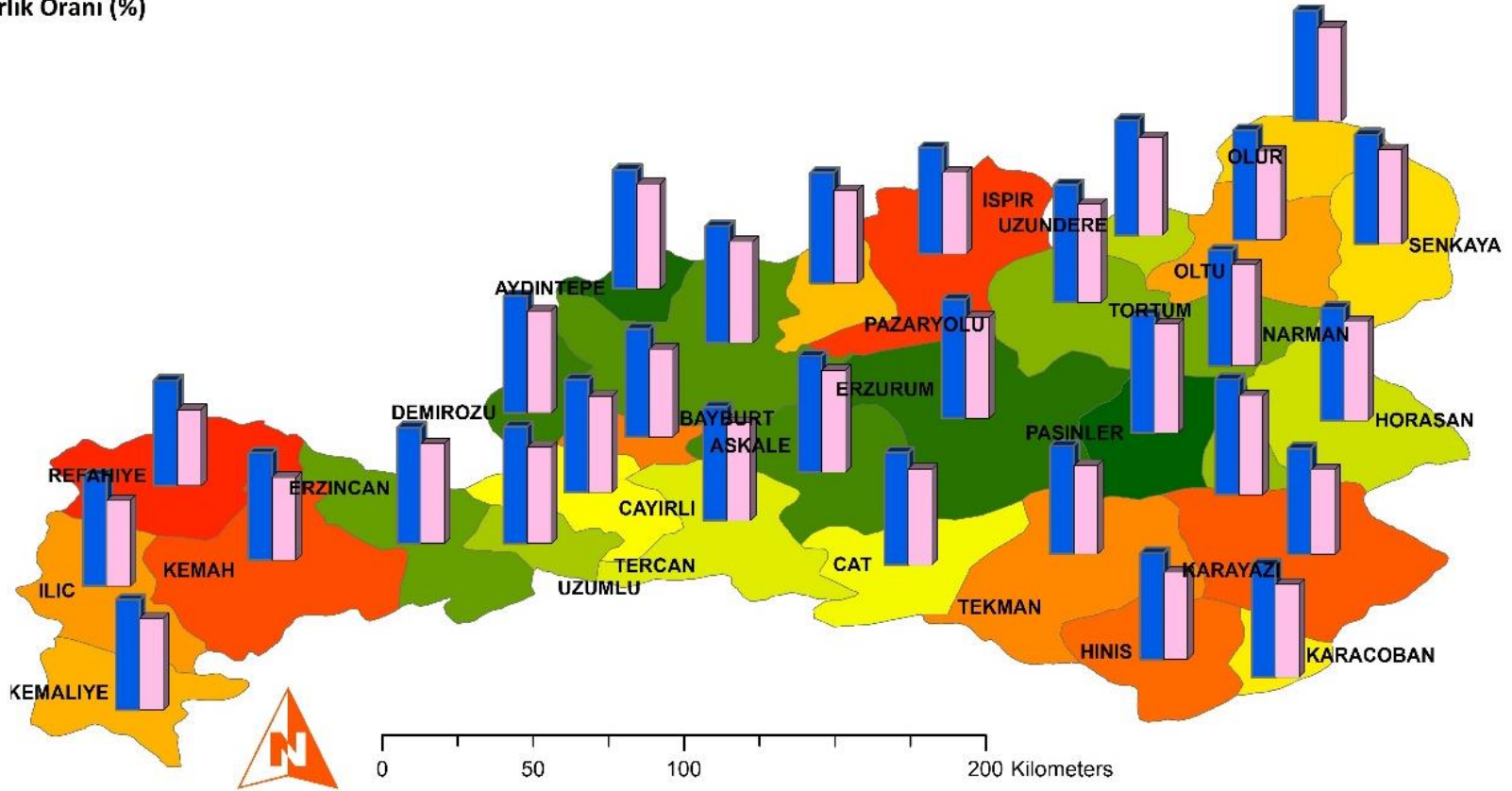
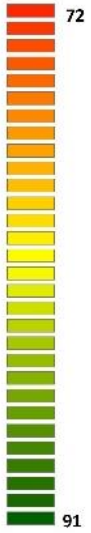
Kentli nüfusun okuryazarlık oranı dikkate alındığında ise en yüksek oranın merkez ilçelerde ve %90'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Tersine göç ve ilçe merkezleri nüfuslarının az oluşu ortalamanın yüksek çıkmasında etken olarak görülebilir (Şekil 35).

Kırsal Okur Yazarlık Oranı



Erkek
Kadın

Kırsal Okur Yazarlık Oranı (%)



Şekil 34. Kırsal nüfusun okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı

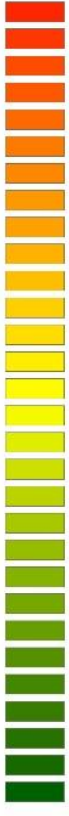
Kentsel Okur Yazar Oranı (Erkek/Kadın)



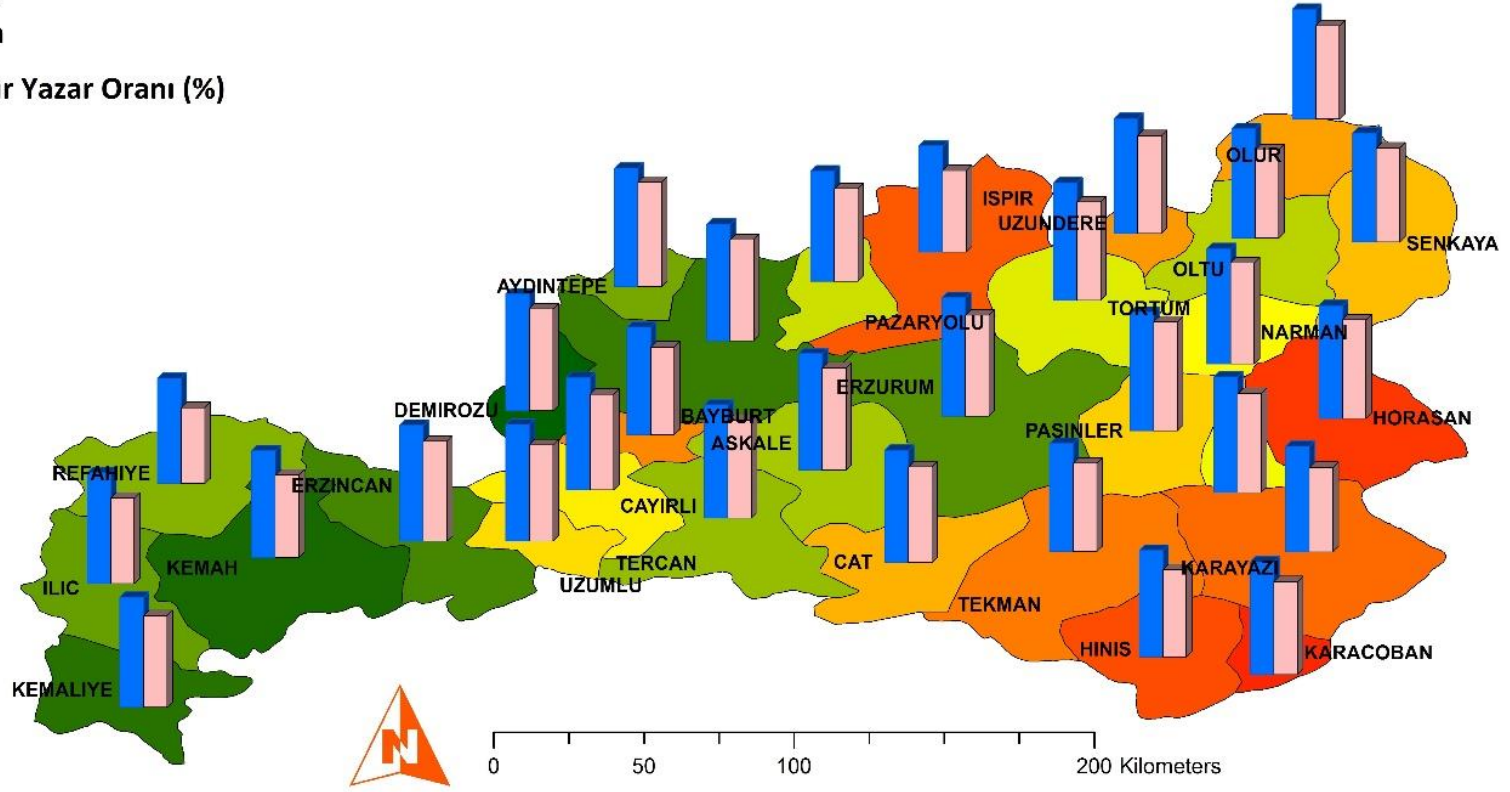
Erkek
Kadın

Kentsel Okur Yazar Oranı (%)

86



96



Şekil 35. Kent nüfusu okuryazarlığı (6 +yaş) ve cinsiyete göre dağılımı

Kırsalda kadın okuryazarlığı ile ilgili olarak ilk söylenebilecek şey oranların oldukça düşük olmasıdır. Kentsel alanlarda genelde %90'ın hemen altında seyreden oranlar merkez ilçelerin kırsal alanlarında bile aniden %80'ler civarına düşmektedir. Mekansal dağılıma bakıldığında ise nüfus artış hızı yüksek olan ve göç veren ilçelerde daha düşük oranlarla karşılaşılmaktadır. Kırsal okuryazar erkek oranında ise ortalamalar yüksek çıkmaktadır. Bununla beraber kadın okuryazar oranı ile erkek okuryazar oranları arasında oldukça önemli oransal farklar mevcuttur. Tersine göçün yaşandığı ilçelerde ve nüfus artış hızının düşük olduğu ilçelerde okuryazar erkek oranı daha fazladır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sırasıyla ilkokul toplam, erkek ve kız net okullaşma oranlarında 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde %98,81; 98,92 ve 98,70'lik oranlarla 10, 9 ve 15'inci olurken ilkokul toplam, erkek ve kız brüt okullaşma oranlarında yine 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde sırasıyla %109,1; 108,31 ve 109,73'lük oranlar ile 20, 5 ve yine 20'inci sırada yer almıştır. Bu oranlarla ülke ortalamasına yakın bir seyir göstermektedir. Bölge ortaokul toplam ve erkek net okullaşma oranında 22, kız net okullaşma oranında ise 20'inci sıradadır (%90,22; 90,42 ve 90,01). Bölge ortaokul toplam, erkek ve kız brüt okullaşma oranlarında %103,62; 101,34 ve 106,01'lik oranlarla 23, 25 ve 20'inci sırada yer almakla beraber bu oranlarla ülke ortalamasının altında görünmektedir. Ortaöğretim toplam, erkek ve kız net okullaşma oranlarında sırasıyla 22, 21 ve 22; brüt okullaşmada ise 18, 20 ve 22'inci sıradadır (sırasıyla %61,22; 65,66; 56,53; 88,52; 95,27 ve 81,4) bu oranlarla ülke ortalamasının oldukça altında kalmıştır.

Tablo 23. TRA1 Düzey 2 Bölgesi okullaşma oranları

		Okul öncesi				İlköğretim			Ortaöğretim			Genel ortaöğretim			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim		
	Yaş	T	E	K	OO	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
TR	3-5	30,9	31,2	30,49	Brüt	108,4	108,2	108,7	92,56	95,7	89,3	51,9	52,0	51,7	40,7	43,6	37,6
	4-5	44,0	44,6	43,5	Net	98,67	98,8	98,6	67,37	68,5	66,1	35,1	33,8	36,5	32,2	34,7	29,6
	5	65,8	66,2	65,16													
Erzurum	3-5	30,8	31,2	30,46	Brüt	106,0	105,1	107,0	77,58	85,4	69,4	46,0	50,5	41,2	31,6	34,9	28,2
	4-5	43,8	44,4	43,25	Net	97,5	97,4	97,5	52,48	58,0	46,6	29,8	32,0	27,6	22,6	26,0	19,1
	5	63,7	65,0	62,36													
Erzincan	3-5	34,5	34,8	34,25	Brüt	107,3	106,0	108,3	105,77	112,9	98,5	57,2	58,1	56,2	48,6	54,7	42,3
	4-5	48,1	48,7	47,38	Net	98,5	98,6	98,5	80,86	86,2	75,4	42,1	42,1	42,1	38,8	44,1	33,3
	5	71,9	72,3	71,58													
Bayburt	3-5	33,3	33,4	33,22	Brüt	106,8	107,3	106,2	93	101,0	84,3	50,2	54,5	45,5	42,8	46,4	38,8
	4-5	49,7	49,4	50,09	Net	98,6	99,0	98,1	69,48	76,7	61,6	36,9	40,8	32,7	32,5	35,9	28,9
	5	81,1	81,2	81,08													
Okullaşma Oranı: OO; Toplam: T; Erkek: E; Kız: K																	

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 4 adet üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerden üç tanesi eski olup son dönemde açılan bir teknik üniversite mevcuttur. Bölgede bulunan üniversitelere ait öğrenci, öğretim elemanı ve akademik birimlerin sayısı Tablo 24 ve 25'te verilmiştir.

Tablo 24. TRC3 Bölgesi'nde Yer Alan Üniversiteler, Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayısı*

Üniversitenin Adı	Öğrenci Sayısı	Akademik Personel Sayısı								
		Toplam	Profesör	Doçent	Yrd. Doç.	Öğr.Grv.	Arş.Grv.	Okutman	Uzman	Diğer
Atatürk Üniversitesi	83362	2545	439	304	584	111	924	119	64	
Bayburt Üniversitesi	5257	203	5	1	38	37	106	14	2	-
Erzincan Üniversitesi	15334	1349	680	28	29	209	133	239	31	11
Erzurum Teknik Üniversitesi	462	71	6	6	18	0	39	2	0	0
Toplam	104415	4168	1130	339	669	357	1202	374	97	11

*Üniversitelerden resmi yazı ile talep edilen bilgilerden derlenmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere üniversiteler öğrenci ve yetişmiş insan kaynağı olarak bölgede en önemli kurumsal yapılanmalardır. 2012- 2013 eğitim öğretim döneminde 104.415 kişi olan öğrenci sayısının ileriki yıllarda gerek kurumsallaşmasını sürdürerek yeni birimler oluşturmaya çalışan üniversitelerin gerekse de yeni açılan ve açılması muhtemel olan vakıf ve özel üniversitelerin varlığı ile artacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak da üniversiteler nitelikli insan kaynağı olarak bölgeye akademik ve idari personel çekmeye devam edecektir.

Tablo 25. Üniversitelerin akademik birim ve araştırma merkezleri

	Fakülte Sayısı	Yüksekokul Sayısı	MYO Sayısı	Enstitü Sayısı	Araştırma ve Uygulama Merkezleri Sayısı
Atatürk Üniversitesi	20	3	12	7	22
Bayburt Üniversitesi	4		2	2	
Erzincan Üniversitesi	7	2	11	3	
Erzurum Teknik Üniversitesi	3			1	
Toplam	34	5	25	13	22

Bölge üniversitelerinin yapmış oldukları bilimsel çalışmalarla ilgili olarak YÖK'ün Ulusal Tez Tarama Merkezinden (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>) Detaylı Taramayı üniversite kısmına Atatürk Üniversitesi ve dizin kısmına Erzurum yazdığınızda tüm bilim gruplarında (Fen, Sosyal ve Tıp) yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin 01. 06 2013 tarihine kadarki sayısı 381'dir. Aynı şartlar altında dizininde Erzincan yazan tez sayısı 54 ve Bayburt yazan tez sayısı 41'dir. Bayburt Üniversitesinde kayıtlı bir adet tez varken o da Bayburt'la ilgilidir. Erzincan Üniversitesinde 2 adet tez Erzincan'la ilgiliyken Erzurum ve Bayburt'la ilgili tez mevcut değildir (Tablo 26). Bölge üniversiteleri ile ilgili detay bilgiler Ek 1'de verilmiştir.

Tablo 26.Üniversitelere göre lisansüstü tezlerin dağılımı

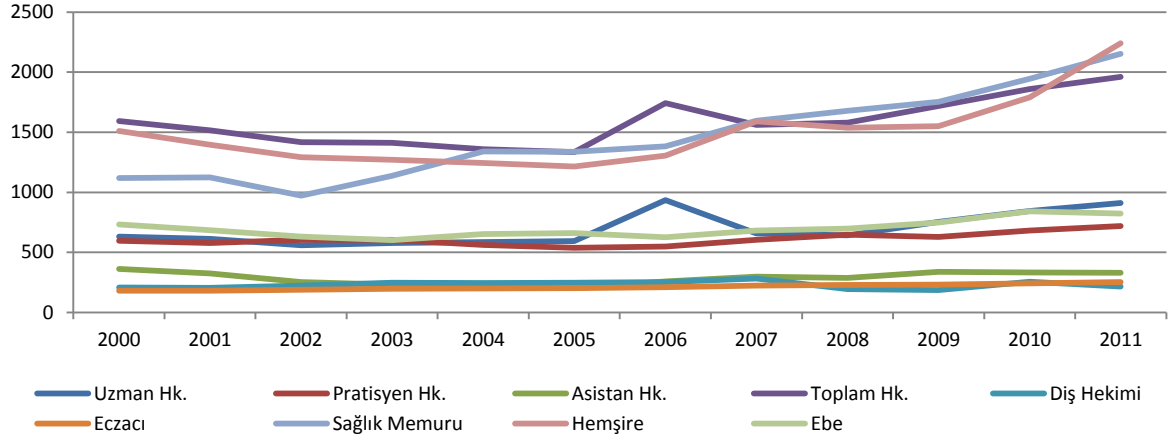
Adı	Y.Lisans	Doktora	Tıp Uzm.	San.Yet.	Toplam
Atatürk Üniversitesi	4431	2138	1309	0	7878
Bayburt Üniversitesi	1	0	0	0	1
Erzincan Üniversitesi	94	0	0	0	94
Erzurum Teknik Üniversitesi	0	0	0	0	0

Kavramsal çerçevesi TÜBİTAK tarafından oluşturulan YÖK, TÜİK, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü, KOSGEB, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı ve Türkiye Bilimler Akademisi tarafından katkı sağlanarak 5 boyuttan (Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Yetkinliği, Fikri Mülkiyet Havuzu, İşbirliği ve Etkileşim, Girişimcilik ve Yenilikçilik Kültürü, Ekonomik Katkı ve Ticarileşme) ve altındaki 23 göstergeden oluşan Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi sıralamasına göre bölge üniversitelerinden sadece Atatürk Üniversitesi 126 üniversiteden ilk elli içerisine (33'üncü sırada) girebilmiştir. Bu da göstermektedir ki bölge üniversitelerinin öğrenci, öğretim üyesi ve oluşturulmuş kurumsal altyapıları ile sosyoekonomik kalkınmaya daha fazla katkı sağlaması bir ihtiyaçtır.

3.6. SAĞLIK

Sağlık hizmetlerine erişebilirliğin göstergesi olan hastane ve 10.000 kişi başına düşen yatak sayısı, 100.000 kişi başına düşen sağlık personeli ve bunların ülke, bölge ve iller düzeyindeki toplam sayıları ile birbirlerine göre durumları değerlendirilerek bölgenin sağlık açısından durumu ortaya konulmuştur.

Bölgede sağlık personeli sayısının 2000 – 2011 yılları arasındaki seyrine bakıldığında her personel grubunda devamlı bir artış trendinin varlığı göze çarpmaktadır. Özellikle toplam hekim, sağlık memuru ve hemşire sayılarında son dönemde belirgin artışlar olmuştur (Şekil 36).



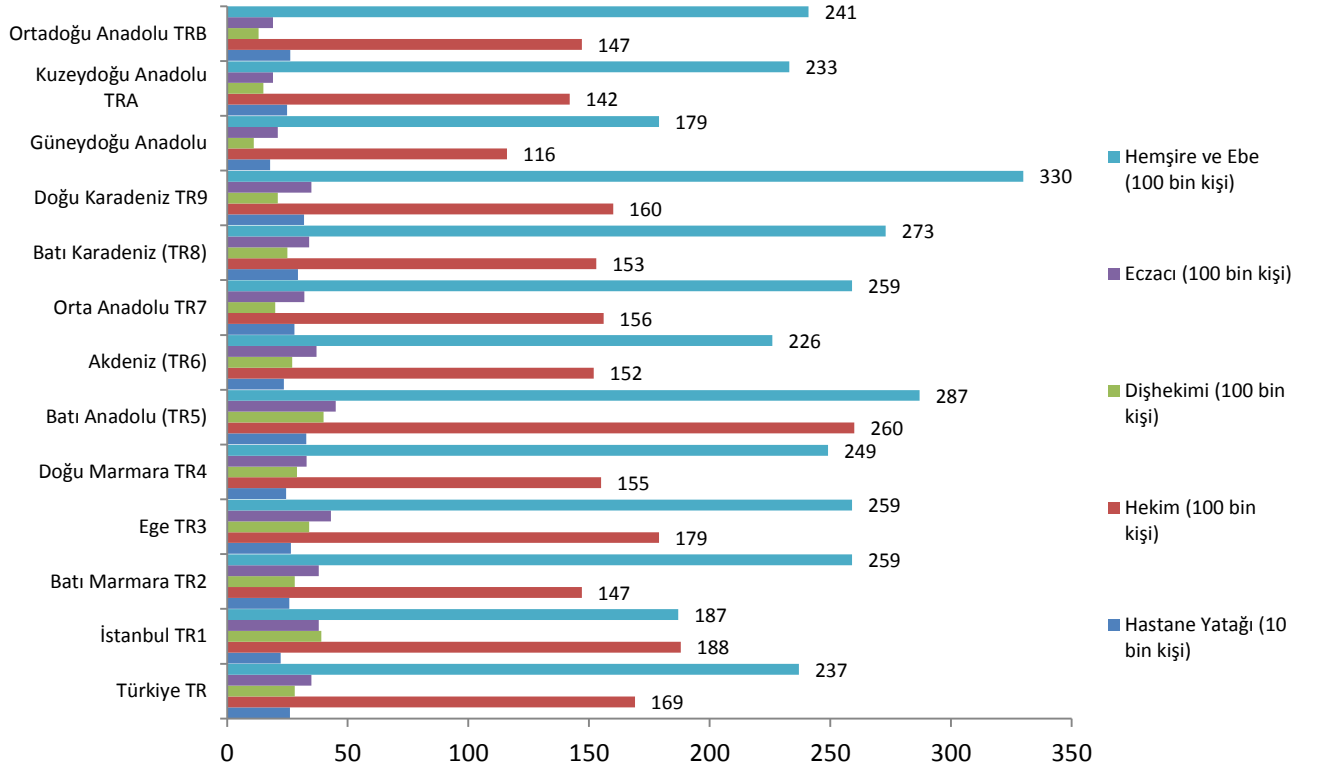
Şekil 36. Sağlık personeli sayısının bölgede seyri

Bölge ve bölge illerinde bulunan sağlık personelinin 2011 yılı itibarıyla sayısı ve ülke geneline göre durumu Tablo 27’de verilmiştir. Buna göre bölge ülkede yer alan toplam hekim sayısının %1,6, diş hekimi sayısının %1,0, eczacı sayısının 1,0, sağlık memuru sayısının 1,9, hemşire sayısının 1,8 ve ebe sayısının 1,6’sını barındırmaktadır.

Tablo 27. Sağlık personeli sayısı

	Hekim								Diğer									
	Uzman	%	Pratisyen	%	Asistan	%	Toplam	%	Diş Hekimi	%	Eczacı	%	Sağlık Memuru	%	Hemşire	%	Ebe	%
TR	66064		39712		20253		126029		21099		26089		110862		124982		51905	
TRA1	911	1,4	719	1,8	330	1,6	1960	1,6	216	1,0	252	1,0	2154	1,9	2241	1,8	823	1,6
Erzurum	718	1,1	508	1,3	330	1,6	1556	1,2	154	0,7	178	0,7	1455	1,3	1664	1,3	551	1,1
Erzincan	147	0,2	156	0,4	-	0,0	303	0,2	47	0,2	57	0,2	529	0,5	443	0,4	222	0,4
Bayburt	46	0,1	55	0,1	-	0,0	101	0,1	15	0,1	17	0,1	170	0,2	134	0,1	50	0,1

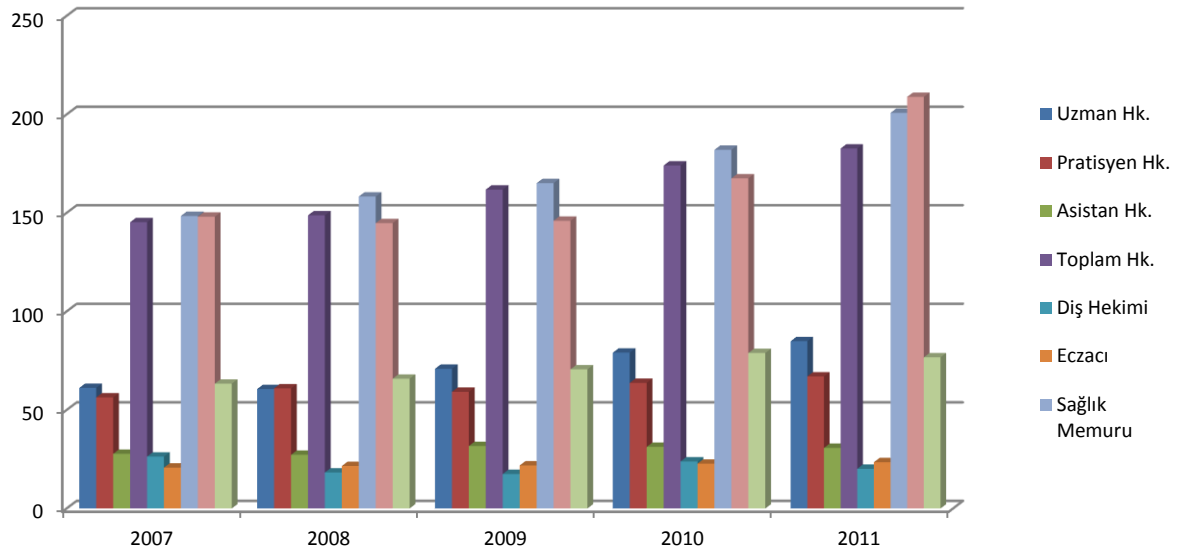
Sağlık Bakanlığının Sağlık İstatistiklerine (2011) göre Düzey 1 Bölgeleri özelinde verilen sağlık personeli istatistiklerinden TRA1 Düzey 2 Bölgesi’ni içine alan Kuzeydoğu Anadolu (TRA) Bölgesi nüfusa göre sağlık personeli sayısı bakımından ülke ortalamalarına yakın olsa da diğer bölgelere göre son sıralarda yer almaktadır (Şekil 37).



Şekil 37. Düzey 1 Bölgelere göre sağlık personelinin nüfusa oranı istatistikleri

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2007 - 2011 yılları arası sağlık personelinin 100.000 kişi başına oranındaki artış Şekil 38'den net biçimde görülmektedir. Bölge genelinde her yıl azalan nüfus ve önceki yıla göre artan personel sayısı bu artış trendinde oldukça etkili olmuştur.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2011 yılında 100.000 kişi başına düşen uzman, pratisyen, asistan ve toplam hekim sayısı sırasıyla 85, 67, 31 ve 183 iken diş hekimi, eczacı, sağlık memuru, hemşire ve ebe sayısı ise yine sırasıyla 20, 23, 201, 209 ve 77'dir. Bu oranlar Şekil 37'de verilen ülke ortalamasından daha yukarıda yer almaktadır.



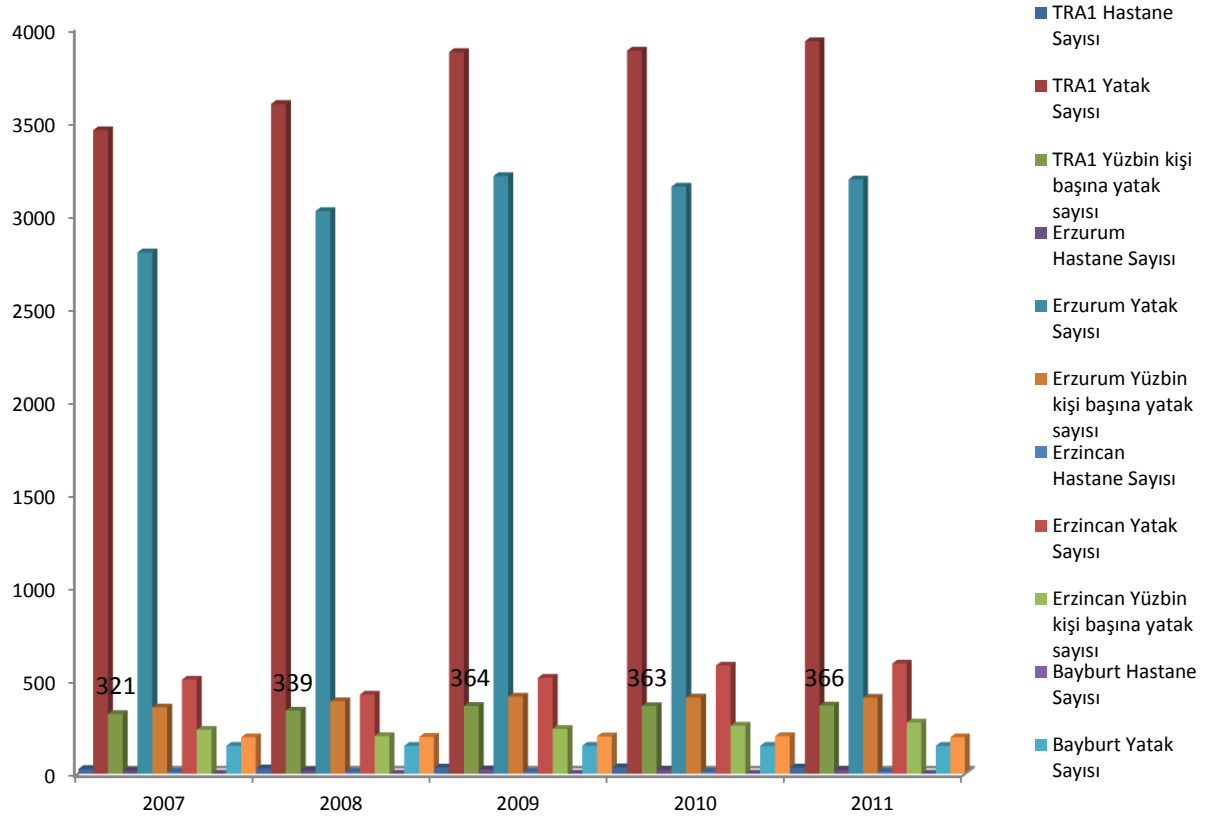
Şekil 38. Sağlık personeli oranının seyri

Ülke, bölge ve iller özelinde sağlık kuruluşları ve yatak sayıları ile ilgili 2011 yılı bilgileri Tablo 25'te verilmiştir. Buna göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumları açısından Sağlık Bakanlığı, üniversite, özel ve toplam sağlık kurumlarının sırasıyla %3,7; 1,5; 0,4 ve 2,4'ünü; yatak sayısının ise %2,1; 3,4; 0,5 ve 2,1'ine sahiptir. Bölgede 100.000 kişi başına düşen yatak sayısı 366'dır. Bölge içerisinde Erzurum 408 ve Erzincan 275 yatak ile ülke ortalamasının üzerindedir.

Tablo 28. Bölgedeki sağlık kurumu ve yatak sayıları

Kurum sayısı										
	Toplam	%	Sağlık Bakanlığı	%	Üniversite	%	Özel	%	Diğer Kamu	
TR	1410		840		65		503		2	
TRA1	34	2,4	31	3,7	1	1,5	2	0,4	-	Yüz bin kişi başına yatak sayısı
Erzurum	22	1,6	20	2,4	1	1,5	1	0,2	-	
Erzincan	11	0,8	10	1,2	-	0,0	1	0,2	-	
Bayburt	1	0,1	1	0,1	-	0,0	-	0,0	-	
Yatak Sayısı										
TR	188047		121297		34802		31648		300	252
TRA1	3929	2,1	2569	2,1	1188	3,4	172	0,5	-	366
Erzurum	3188	1,7	1903	1,6	1188	3,4	97	0,3	-	408
Erzincan	591	0,3	516	0,4	-	0,0	75	0,2	-	275
Bayburt	150	0,1	150	0,1	-	0,0	-	0,0	-	196

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2007 – 2011 yılları arasındaki sağlık kurumu ve yüz bin kişi başına yatak sayısı değişimi Şekil 39'd verilmiştir. Şekilden bölge ve iller düzeyinde hastane ve yatak sayısında düzenli bir artış olduğu görülmektedir.



Şekil 39. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağlık kurumu ve yatak sayısı

Bölge kamuya ait sağlık kurumları ve sağlık personeli açısından ülke ortalamasına göre daha iyi durumda bulunmasına rağmen özel hastanelerin bölgede sayı ve kapasite bakımından yeterli olmayışı önemli bir eksikliktir. Bunun yanında ortalamaların yüksek olmasının nedeni bölgede Sağlık Bakanlığı sağlık kurumlarına ilave olarak çok önemli bir üniversitenin tıp fakültesinin varlığıdır. Ancak ilçeler ölçeğine inildiğinde bu olumlu durumun sağlık personelinin homojen dağılımının sağlanamaması nedeniyle devam etmediği görülmektedir.

Bununla beraber bölge özellikle Erzurum'da oluşturulan fiziksel ve insan kaynağı altyapısı ile kamu hastanelerine ilave olarak özel sektör hastanelerini de çekmeyi başarması durumunda Sağlık Bakanlığının stratejik hedefleri doğrultusunda sağlık turizmine yönelik önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

3.7. YAŞANABİLİRLİK

Dünyada bir yerleşim yerinin tamamının ya da sadece kentsel alanlarının genel olarak belirli bir kriter setine göre değerlendirildiği yaşanabilirlik endekslerinden bir tanesi de son yıllarda düzenli olarak Türkiye’de de tekrarlanan CNBC-e Dergisi’nin “Türkiye’nin Yaşanabilir İller Araştırması”dır. Toplam 6 kategoride (ekonomi, eğitim, kent hayatı, sağlık, güvenlik ve kültür sanat) altında 34 değişkeni ele alan endeks sıralamasında TRA1 Düzey 2 Bölgesi illeri (Erzurum, Erzurum ve Bayburt) sırasıyla 41, 43 ve 37’inci olmuşlardır (Parlak 2011).

Bölge il ve ilçelerinin yaşanabilirlik seviyelerinin düşük olmasının sebepleri ekonomi, eğitim, sağlık ve güvenlik başlıklarında elde edilen düşük skora ilave olarak kent hayatı ve kültür – sanat başlıkları altında değerlendirilen spor tesisleri, sporcu sayısı, trafik, yeşil alan miktarı, sinema koltuk ve seyirci, opera, bale ve tiyatro koltuk ve seyircisi, alışveriş merkezi, kütüphane ve eser ile müze ve ziyaretçi sayısı gibi sosyal yaşamla ilgili değişkenlerdir. Bu değişkenlerden bazılarına göre bölgenin durumu Tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29. TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde bazı yaşanabilirlik değişkenleri

Değişken	TR	TRA1	Erzurum	Erzurum	Bayburt
Sinema salonu sayısı	1917	19	17	2	0
Koltuk sayısı	257604	2832	2575	257	0
Gösteri sayısı	37892	352	307	45	0
Seyirci sayısı	37439786	384918	375818	9100	0
Tiyatro salonu sayısı	511	7	5	2	0
Koltuk sayısı	194020	2785	1785	1000	0
Gösteri sayısı	23361	275	254	21	0
Seyirci sayısı	5385588	95291	76691	18600	0
Kütüphane sayısı	1118	38	20	14	4
Kitap sayısı	15621478	519081	323911	136917	58253
Yararlanma sayısı	18826715	434153	255117	134852	44184
Bin kişi başına yararlanma sayısı	252	405	327	626	576
Ödünç verilen materyal sayısı	6215605	104078	49576	27195	27307
Spor tesisi sayısı			45	24	7
Lisanslı sporcu sayısı			13111	38702	6108
Motorlu araç sayısı			93 835	45 367	10 717
Trafik kazaları	1 195 172		8 833	2 383	585
Orman alanı			231.626	157.936	14.363
İl alanı			2.477.791	1.176.040	361.133
Dernek Sayıları			818	339	22
TÜİK, GHSİM, OGM verilerinden türetilmiştir.					

Sosyal anlamda rekreasyon (eğlence ve dinlence) aktiviteleri ve insan konforu iş yaşamının yorucu etkisinin insanlar üzerinden atılmasında ve toplumun ruh ve beden sağlığı üzerinde çok olumlu etkilere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında insanların iklimin ve çevre şartlarının el verdiği sürece dış mekanlarda aksi durumlarda da iç mekanlarda yenilenmeleri ekonomik kalkınma ve iş verimliliği açısından da son derece önemlidir.

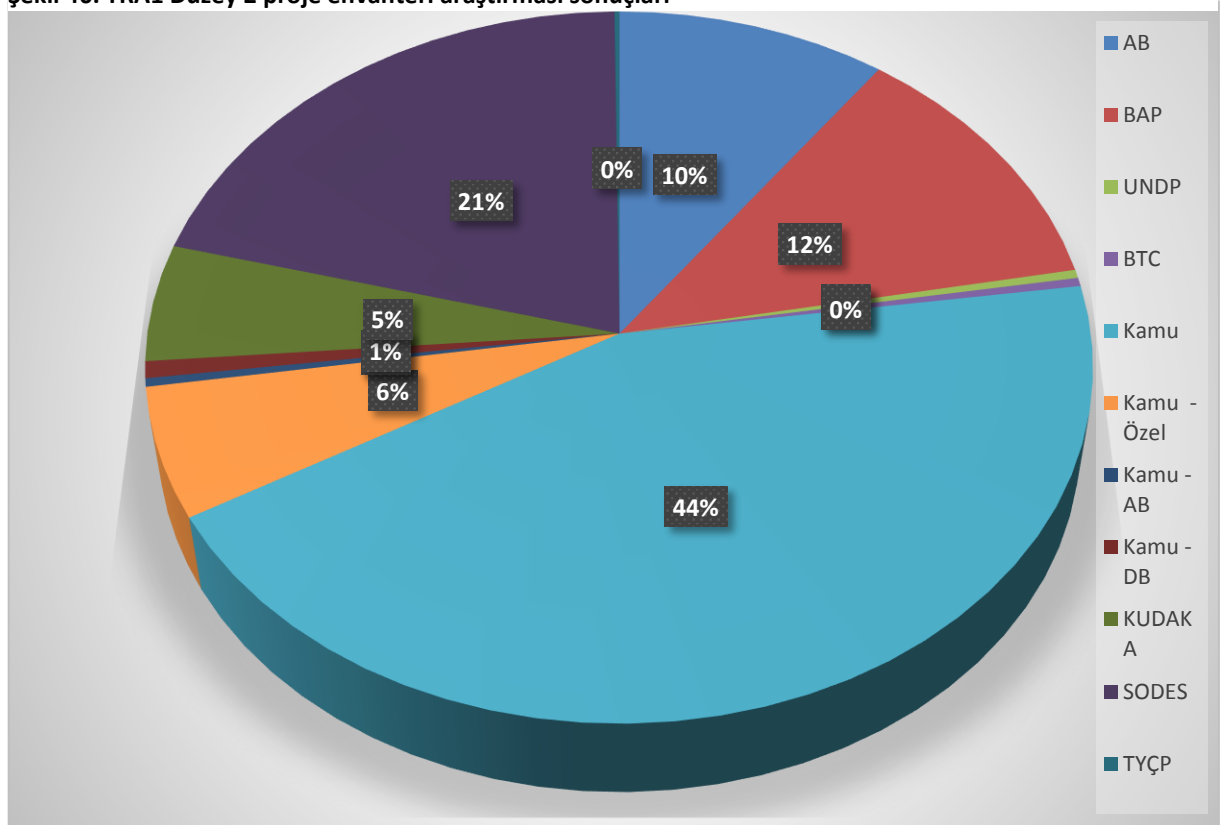
TRA1 Düzey 2 Bölgesi il ve ilçe merkezleri sosyal, rekreatif, kültürel ve sanatsal faaliyetler açısından çok geniş imkanlara sahip olmadıklarından sosyokültürel aktivitelerin çeşitliliği açısından çok olumlu özellikler de taşımamaktadırlar. Bölgenin genelinde hakim olan uzun ve ağır kış şartları nedeniyle dış mekanda vakit geçirme açısından kısıtlı imkanı ve zamanı olan halk genelde iç mekan toplanma alanlarında veya evlerinde vakit geçirmeyi tercih etmektedirler. Kış turizmi amaçlı oluşturulan altyapıdan da yerel halkın kayak dışında yararlanma imkanlarının olmadığı göz önüne alınırsa bölge halkı ciddi biçimde rekreasyon ve sosyal aktivitelere ve bu aktiviteleri rahatlıkla yapabilecekleri alanlara ihtiyaç duymaktadır. Bölge genelinde halkın vakit geçirebileceği kapalı alan imkanı Erzurum'da bulunan bir adet AVM dışında hemen hemen mevcut değildir.

Bütün bunlara ilave olarak kent içi trafik yoğunluğu, konut, işyeri ve trafik kaynaklı hava kirliliği, engelsiz erişim, kişi başına düşen yeşil alan ve rekreasyon alanı miktarı gibi değişkenler konusunda da merkez ve diğer ilçelerde altyapı ihtiyacı mevcuttur.

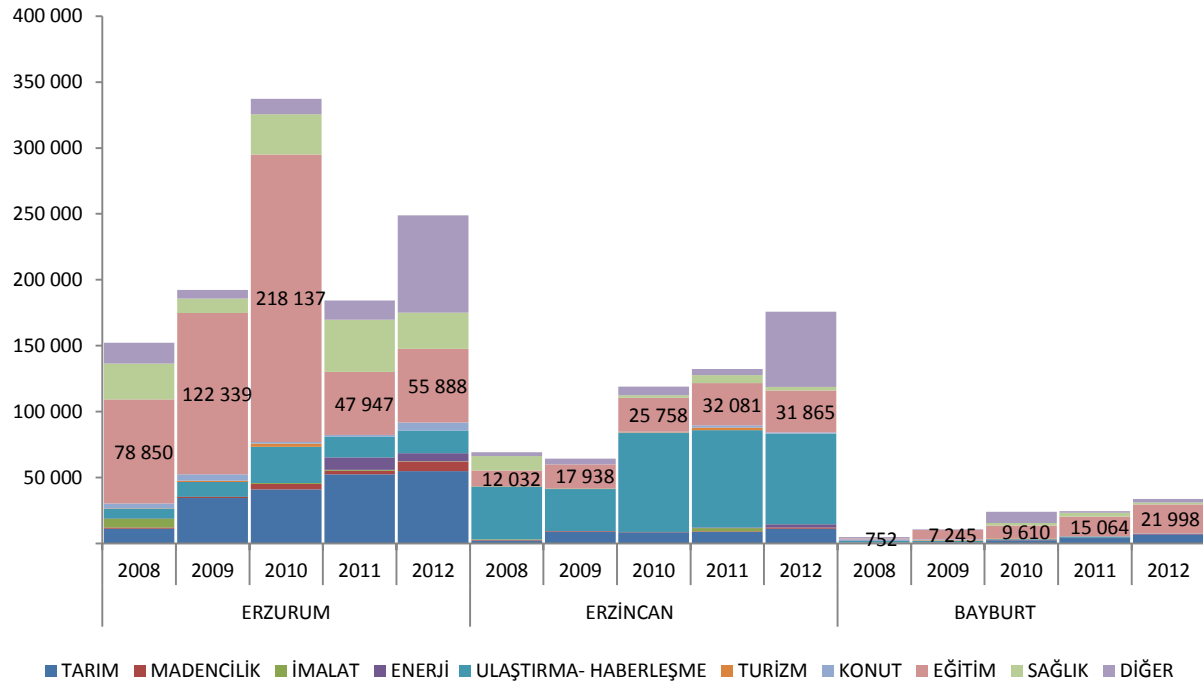
4. PROJELERLE TRA1

Plan hazırlık döneminde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kurulu bulunan tüm kamu ve sivil toplum kuruluşlarından son beş yıl içerisinde bitirdikleri, halihazırda yürüttükleri ve planladıkları projeler talep edilmiştir. Toplam 110 kuruluştan 54'ünün cevap verdiği proje envanteri çalışmasında kurumların gönderdiği bilgiler ilgili projelerin finansman kaynaklarının veri tabanlarından da kontrol edilerek bölgeyle ilgili ilave projeler de envantere eklenmiştir. Böylece bölgede sermaye birikimine neden olabilecek proje üretme ve finansman kaynaklarına ulaşma konusundaki imkan ve kabiliyetleri ele alınmıştır. Bilgi talep edilen kurum ve kuruluşlardan gelen cevaba göre projelerin finansman kaynaklarının dağılımı Şekil 40'ta verilmiştir. Buna göre SODES, KUDAKA ve Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) de dahil edildiğinde bölgede çok yoğun bir kamu desteğinin varlığı göze çarpmaktadır. AB, UNDP ve özel sektörün dahil olduğu projelerin oranlarının düşük olması ise bölge açısından bu kaynaklardan ve projelerin sonuçlarından halkın yararlanamamasının bir göstergesidir.

Şekil 40. TRA1 Düzey 2 proje envanteri araştırması sonuçları



Bölgede kamu yatırımlarının 2008 – 2012 yılları arası iller ve sektörlere göre dağılımlarına bakıldığında (Şekil 41), iller bazında en yüksek payın Erzurum’a ait olduğu sektörlerde ise en yüksek payın eğitime aktarıldığı görülmektedir. Bununla beraber 2008’den itibaren her yıl bölge genelinde kamu yatırımlarında sürekli bir artışın devam ettiği de görülebilir.



Şekil 41. TRA1 Düzey 2 Bölgesi kamu yatırımları

TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin tamamını veya bir kısmını kapsayan program, proje ve destekler Erzurum ve Erzincan’ı içine alan Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Eylem Planı (2014 – 2018), Bayburt’u içine alan DOKAP ve Eylem Planı (2014 – 2018), Erzurum, Erzincan ve Bayburt’u içine alan Sosyal Destek Programı (SODES), sadece Erzurum’u kapsayan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, Erzurum ve Erzincan’da yer alan KOSGEB Müdürlükleri, İŞ-KUR Müdürlükleri (Erzurum, Erzincan ve Bayburt), üç ili kapsayan IPA (BROP, İKGOP, ÇOP), IPARD (Erzurum ve Erzincan), UNDP, Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi (Erzurum ve Bayburt), Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Sosyal Sorumluluk Projeleri (Erzurum, Erzincan), Sivas - Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi, KUDAKA, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, TÜBİTAK, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı) destekleri, Kültür ve Turizm Yatırımları Teşvikleri, İhracatta Devlet Yardımları, Sigorta Prim Teşviki Uygulamaları şeklindedir (DASİDEF 2012).

5. İÇERİDEN BAKINCA TRA1

5.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ İLÇELERİ

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2014 – 2023 hazırlık çalışmaları kapsamında ilçelerde mevcut durum tespitine ve vizyon belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen ilçe toplantıları sonuçlarından, ilçe kaymakamlıkları, belediyeleri ve milli eğitim müdürlüklerine ait internet sitelerinden, kaymakamlıklarca hazırlanan ilçe brifing raporlarından, başta Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olmak üzere Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı il ve ilçe müdürlükleri, il dernekler müdürlükleri ve bölge üniversiteleri gibi ulusal ve yerel kurum ve kuruluşlardan talep edilen ve derlenen veriler kullanılarak TRA1 Düzey 2 Bölgesi İlçeler Raporu hazırlanmış ve plana referans belge olarak verilmiştir.

Rapor çalışmasında ilçelerin birbirleriyle karşılaştırmalarının, sıralamalarının, gruplandırmalarının ve gruplar arasında göreceli üstünlüklerine göre kademelendirmelerinin yapılabilmesi için üç türlü analiz yapılmış ve analiz sonuçları bir arada değerlendirilerek elde edilen sonuçlar sahadan ilçe toplantıları ile elde edilen verilerle doğrulanmıştır. Yapılan bu üç analiz; eğitim, demografi ve ekonomi verilerinin bir arada değerlendirildiği bir sosyal ve ekonomik gelişmişlik derecelendirme (EDE) analizi, ilçelerin birbirlerine göre mesafelerini ve nüfuslarını ele alan coğrafi ve potansiyel erişilebilirlik (yayılma ve cazibe) analizi ve son olarak ilçe merkezlerinin birbirleri arasında mal ve hizmet taşınımını ele alan taşıt yoğunluğu analizi şeklindedir.

Analiz sonuçlarıyla paralel olarak ilçelerden saha verilerinin elde edilmesi için Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansının 09.01.2013 tarih ve 13 sayılı resmi yazısı ile ilçe kaymakamlıklarından ilçe toplantıların organizasyonu ve katılımcıların bir araya getirilmesi ile ilgili yardım talebinde bulunulmuştur. İlçe kaymakamlıkları ile koordineli olarak merkez ilçeler dışındaki tüm TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçelerinde belirli bir takvim çerçevesinde Ajansın Araştırma ve Planlama Birimi uzmanlarından oluşan üç ekip tarafından toplantılar gerçekleştirilmiştir.

İlçe toplantılarına katılımcılık konusunda daha yenilikçi bir yaklaşım güdülerek, belediye başkanları, muhtarlar, kamu kurum ve kuruluşu temsilcilerinin yanı sıra; özellikle köy veya mahallelerde görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin, tarım danışmanlarının, din görevlileri ile sivil toplum kuruluşları (meslek odaları, dernek, birlik veya kooperatif)

temsilcilerinin, özel sektör temsilcilerinin, kanaat önderlerinin ve katkı sağlayabilecek vatandaşların katılımının sağlanmasına büyük özen gösterilmiştir (ilçelerde yapılan toplantılara ait katılımcı listesi referans belge ekinde verilmiştir. Listede bazı nedenlerle katılımcı kayıt formu tutulamayan ilçelere yer verilmemiştir).

İlçe toplantılarında ilçenin genel sosyo-ekonomik durumu, lokomotif sektörleri, mevcut kalkınma potansiyelleri ile geleceğe dair beklentiler ve ilçelere ait vizyon ele alınmıştır. Katılımcılara tiyatro düzeninde konunun önemi ve toplantıdan beklentiler anlatıldıktan sonra yaşadıkları ilçe ve yerleşim yerleri hakkında belirlenen başlıklarda söz alıp konuşmaları ve kurum adı, ilçenin sosyo-ekonomik yönden kalkınması açısından potansiyelleri, zayıf yönleri, önerilen öncelikli yatırım alanları, ilçede ihtiyaç duyulan kamu yatırımları ve katılımcı görüş ve önerilerini içeren bir form doldurmaları istenmiştir. Doldurulan formlar ve kaydedilen konuşmalar daha sonra çözümlenerek ilçe hakkındaki saha verileri elde edilmiştir. Bu veriler daha sonra ilçeler hakkında yapılan mevcut durum değerlendirmeleri, analizler, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ortak kalkınma vizyonunun oluşturulması ve bu vizyonu destekleyen eksen, öncelik, tedbir ve hatta projelerin geliştirilmesi için kullanılmıştır.

Toplantılar genelde bir ilçenin kalkınmasının yaklaşık yarım gün boyunca konuşulduğu bir ortam oluşturduğu için ilçelerde kalkınma ve karar alma sürecine katılımcılık bilincinin oluşması için oldukça önemli ve öncü rol üstlenmiştir.

Her ilçe hakkında elde edilen istatistik ve saha verilerine dayanarak bir ilçe raporu hazırlanmış, ilçe kaymakamlıkları vasıtasıyla ilçe kamuoyuna sunulmuş ve öneri ve görüşler talep edilmiştir. Gelen değişiklik talepleri doğrultusunda revize edilen raporlar da referans belgede verilmiştir.

5.1.1. İLÇE ÖLÇEĞİNDE YAPILAN ANALİZ ÇALIŞMALARI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri özelinde analiz çalışmaları yaparak bu ilçeleri belirli bir metoda göre kategorize eden, kademelendiren, ilişkilerini tarif eden ve öneri projeler getiren ilk plan çalışması UNDP, DPT, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi işbirliği ile 2005 yılında hazırlanan “Ekonomik - Toplumsal - Mekansal Örgütlenme İçin Dar Bölgeli Polarize Model; Erzurum – Erzincan – Bayburt Bölgesel Gelişme Planı”dır. Bu planda, TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde yer alan ilçe merkezlerinde bölgenin bütününe göre daha yoğun bulunan sektörler “lokasyon katsayısı” belirlenerek ifade edilmiştir. Bu katsayılar ilçeler özelinde öne çıkan sektörlerin belirlenmesine yardımcı olmuştur. Sektörlerin katsayısının büyüklüklerine göre bazen bir ilçede tek bir sektörün o ilçenin ekonomisini ayakta tuttuğu belirlenmiştir. Bu plan kurgusu içerisinde bölgedeki dört ilçe merkezinin – Aşkale, Oltu, Olur ve Refahiye – madencilik sektöründe, 22’sinin ise tarım ve hayvancılık sektöründe uzmanlaşmış olduğu tespit edilmiştir. Bu 22 ilçenin 18’inde – Çat, Hınıs, Horasan, İspir, Karaçoban, Karayazı, Köprüköy, Narman, Pasinler, Pazaryolu, Tekman, Aydıntepe, Demirözü, Çayırlı, İliç, Otlukbeli, Tercan ve Üzümlü – tarım birinci derecede uzmanlaşmış sektör konumunda bulunmuştur. Yine lokasyon katsayılarına göre yönetsel bakımdan kentsel merkez konumunda olmasına rağmen pek çok ilçe işgücü ve uzmanlaşma açısından kırsal niteliktedir.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) koordinasyonunda hazırlanan TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2011 – 2013 kapsamında ilçeler özelinde bir kademelendirme ve ilişkilendirme yapılmamış olmasına rağmen odak sektörlerin geliştirilmesi ile ilgili oluşturulan sektörel amaç, hedef ve stratejiler bölge genelini ilgilendirmektedir (www.kudaka.org.tr). Yine Ajansın koordinasyonunda hazırlanan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı’nda da turizm özelinde potansiyeli olan ilçelerde projelerin gerçekleştirilmesi önerilmiştir (www.kudaka.org.tr).

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı 2014 – 2023 kapsamında yapılan ilçe ölçekli analizlerde iki yönlü bir yaklaşım izlenmiştir. Bu yaklaşıma göre ilk olarak her bir ilçe için üç analizden oluşan (EDE, erişebilirlik ve taşıt yoğunluğu analizi) bir analiz seti uygulanmış ve her ilçe için bulunan değerlere göre ilçeler sıralanmış, gruplanmış ve kademelendirilmiştir. İkinci aşamada ise sahadan alınan verilerle bu sonuçlar doğrulanmıştır.

Her ilçeye ait Nüfus, Eğitim, Demografi ve Ekonomi (EDE) verilerinden oluşturulan bir set tüm ilçelerde sabit olacak şekilde kullanılarak ilçelerin birbirlerine göre avantajlı ve dezavantajlı oldukları yönler tespit edilmiştir. Aynı veri seti her ilçe için ayrı ayrı oluşturulduğu için ilçelerin karşılaştırmaları da objektif bir şekilde yapılmıştır. Bu analiz çalışmasında sosyo-ekonomik göstergeler içerisinde bölgeyi tam olarak yansıtabilecek veri setleri seçilerek modele girdi sağlanmış ve çıkan sonuçlar ışığında ilçeler sıralanmıştır.

İkinci analizde ilçelerin erişilebilirlikleri incelenmiştir. Burada amaç ilçelerin ürettikleri veya talep ettikleri ürün ve hizmetleri nerelere gönderebilecekleri ya da bu mal ve hizmetleri nerelerden alabilecekleri ile ilgili imkânları araştırmaktır. Bu analizin temelini ise ilçelerin birbirlerine olan mesafeleri ve sahip oldukları nüfuslarına ait veriler oluşturmaktadır.

Son analiz çalışması ise Karayolları Genel Müdürlüğü'nün ilçeler arasında yaptığı taşıt sayımlarından yola çıkılarak her ilçenin yakın çevresinden mal ve hizmet alımının ne durumda olduğunun araştırılması ile ilgilidir.

5.1.1.1. İLÇERİN NÜFUS, EĞİTİM, DEMOGRAFİ ve EKONOMİK (EDE) SIRALAMASI

Bu çalışmada amaç, TRA1 Düzey2 Bölgesi'nde merkez ilçeler hariç diğer 27 ilçenin bölge içinde nüfus, eğitim, demografi ve ekonomik göstergelerin ortaya koyduğu tek bir katsayı ile objektif olarak sıralamasını yapmak, bu sıralamayı mekânsal boyuta taşımak, nihai olarak ilçeler arasında bir derecelendirme ve ilişkilerini kademelendirme yoluna gitmektir. Analize ait detay bilgilere referans dokümanda yer verilmiştir.

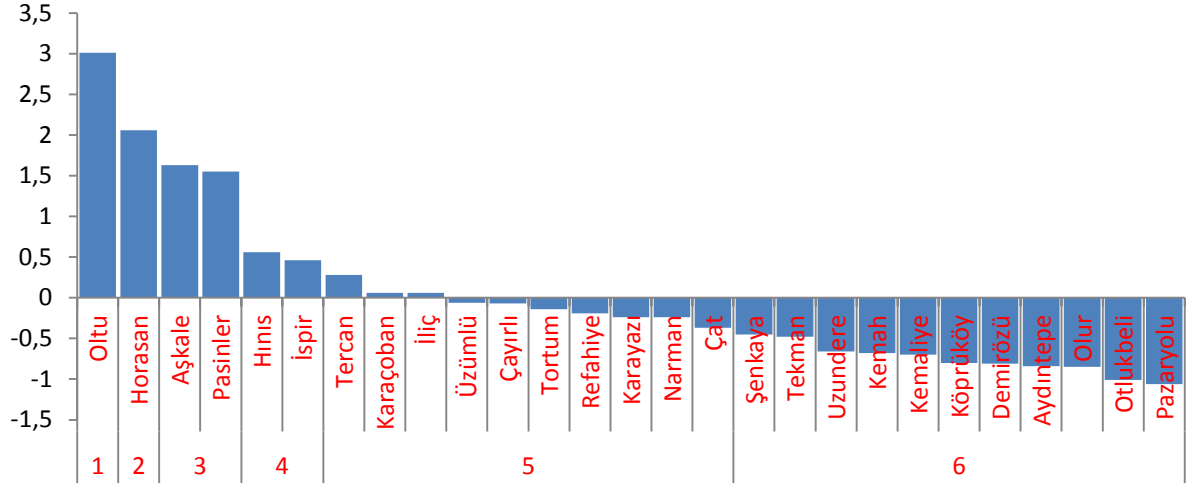
Değişkenlerin temel bileşenler üzerindeki ağırlıkları dikkate alınarak yapılan hesaplamalardan ve normalizasyondan sonra ilçelere ait nüfus, eğitim, demografi ve ekonomik değişkenlerinin tek bir değerle gösterildiği sıralama tablosu ve değerleri Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30. İlçelerin sosyal, ekonomik ve nüfus göstergelerine göre sıralanması

Sıra	İlçe Adı	EDE	Sıra	İlçe Adı	EDE	Sıra	İlçe Adı	EDE
1	Oltu	3,01	10	Üzümlü	-0,06	19	Uzundere	-0,66
2	Horasan	2,06	11	Çayırli	-0,07	20	Kemah	-0,68
3	Aşkale	1,63	12	Tortum	-0,14	21	Kemaliye	-0,7
4	Pasinler	1,55	13	Refahiye	-0,19	22	Köprüköy	-0,8
5	Hınıs	0,56	14	Karayazı	-0,24	23	Demirözü	-0,81
6	İspir	0,46	15	Narman	-0,24	24	Aydıntepe	-0,84
7	Tercan	0,28	16	Çat	-0,37	25	Olur	-0,85
8	Karaçoban	0,06	17	Şenkaya	-0,45	26	Otlukbeli	-1,01
9	İliç	0,06	18	Tekman	-0,48	27	Pazaryolu	-1,06

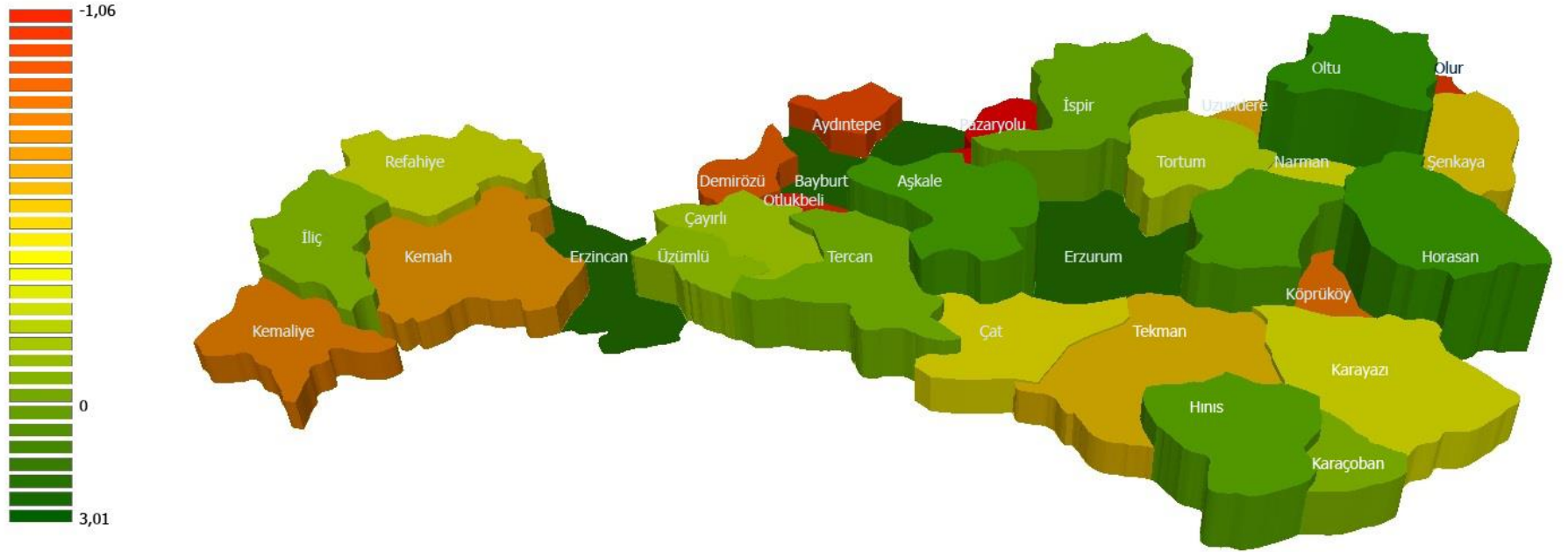
EDE değerlerine göre ilçelerin dahil olduğu kategoriler Şekil 42’de verilmiştir.

Şekil 42. İlçelerin EDE sonuçlarına göre karşılaştırması



Hesaplama ele alınan kriterlere göre altı kategoriden en yüksek değere sahip ve tek başına kategori oluşturan ilçe Oltu ilçesidir. Oltu’yu ikinci kategoride yine tek başına yer alan Horasan, 3. kategoride Pasinler ile beraber yer alan Aşkale ve 4. kategoride İspir ile beraber yer alan Hınıs takip etmektedir. Bu ilçeler, nüfus yoğunlukları, kentli nüfusun fazlalığı, hizmetlere erişim imkânının fazlalığı, kişi başı ortalama kazanç miktarı gibi önemli parametrelerde yüksek skorlar aldıkları için kategorileri de yüksek çıkmıştır. Beşinci kategori geçiş kategorisi olarak değerlendirilebilir ve yüksek skorlular ile düşük skorlular arasında orta dereceli gelişmiş ilçe grubunu niteleyen on ilçeyi içine almaktadır. Altıncı grupta yer alan düşük skorlu ilçeler gerek nüfus yoğunlukları, kentli nüfus oranları ve diğer parametrelere göre en düşük skorları alan gruptur. Sonuçların mekânsal düzlemde gösterimi Şekil 43’te verilmiştir.

İlçe Sosyo ekonomik Gelişmişlik Sıralaması



Şekil 43. İlçelerin EDE değerlerine göre dağılımı

5.1.1.2. İLÇELERİN ERİŞİLEBİLİRLİK ANALİZİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sahip olduğu geniş yüzölçümü ve engebeli arazi yapısıyla ulaşım imkânları bakımından dezavantajlı bir konuma sahiptir. Ulaşım altyapısı yıllar itibari ile iyileşiyor olsa da pazara erişilebilirlikte yaşanan zorluklar bölgenin sosyoekonomik gelişmişliğine etki eden önemli faktörlerdendir.

Bölgenin engebeli yapısı kuzey – güney bağlantısını doğu – batı aksı kadar geliştirmemiştir. Dolayısıyla bölgenin kuzey ve güneyindeki yerleşimler arasındaki coğrafi erişilebilirlik sınırlıdır. Ayrıca bölgenin kırsal ve kentsel yerleşimleri arasında yaşanan ulaşım kısıtlarına bağlı olarak mal, insan ve hizmet akımlarında zorluklar yaşanmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı hazırlık çalışmaları kapsamında yapılan bu erişilebilirlik analizi çalışması bölge içindeki ilçelerin birbirlerine olan erişim imkânlarının ve dolayısıyla her birinin pazara olan erişim seviyelerinin tespitine yönelik somut bulgular ve bunlara bağlı stratejiler elde etmek amacıyla gütmemektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde yerleşim alanlarının ve nüfusun coğrafyaya bağlı dağılımı homojen bir yapı göstermemektedir. Bu çalışma ile bölge ilçelerinin coğrafi anlamda erişilebilirlikleri ve nüfus bakımından da pazar olma özellikleri bir arada değerlendirilerek her bir ilçenin pazara erişilebilirlik seviyesi tespit edilmiş ve sıralaması yapılmıştır. Çalışmanın kapsamında TRA1 Düzey 2 Bölgesi içinde yer alan Erzurum, Erzincan ve Bayburt merkez ilçeleri dahil olmak üzere toplam 30 ilçe yer almaktadır ¹.

Erişilebilirlik seçilen ulaşım türüne bağlı olarak bir kişinin bulunduğu nokta ile erişmek istediği nokta arasındaki mesafenin ölçülebilir değeridir. Erişilebilirlik analizinde yerleşim yerleri arasındaki bağlantı mesafe olarak hesaplanır. Bu ölçü uzaklık veya zaman olarak ele alınabilir. Erişilebilirliğin ölçümünde en çok kullanılan yöntemler “coğrafi erişilebilirlik” ve “potansiyel erişilebilirlik”tir. Analizin yöntemi ile ilgili detaylı açıklamalar referans belgede verilmiştir.

Hesaplamalardan sonra elde edilen sonuç değerler Tablo 31, 32 ve 33’te verilmiştir. Tablo 31’de verilen coğrafi erişilebilirlik değerlerine göre en düşük değere sahip olan yerleşim en iyi coğrafi ulaşılabilirliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında bölgenin merkezinde yer alan Erzurum merkez ilçesinin en erişilebilir yerleşme olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla doğu-batı ulaşım

¹ Erzurum’a bağlı üç merkez ilçe tek bir yerleşim yeri olarak ele alınmıştır.

aksı üzerinde yer alan Aşkale, Pasinler ve Tercan ilçeleri takip etmektedir. En az erişilebilir ilçe ise Kemaliye olup, bunu İliç ve Karaçoban ilçeleri izlemektedir.

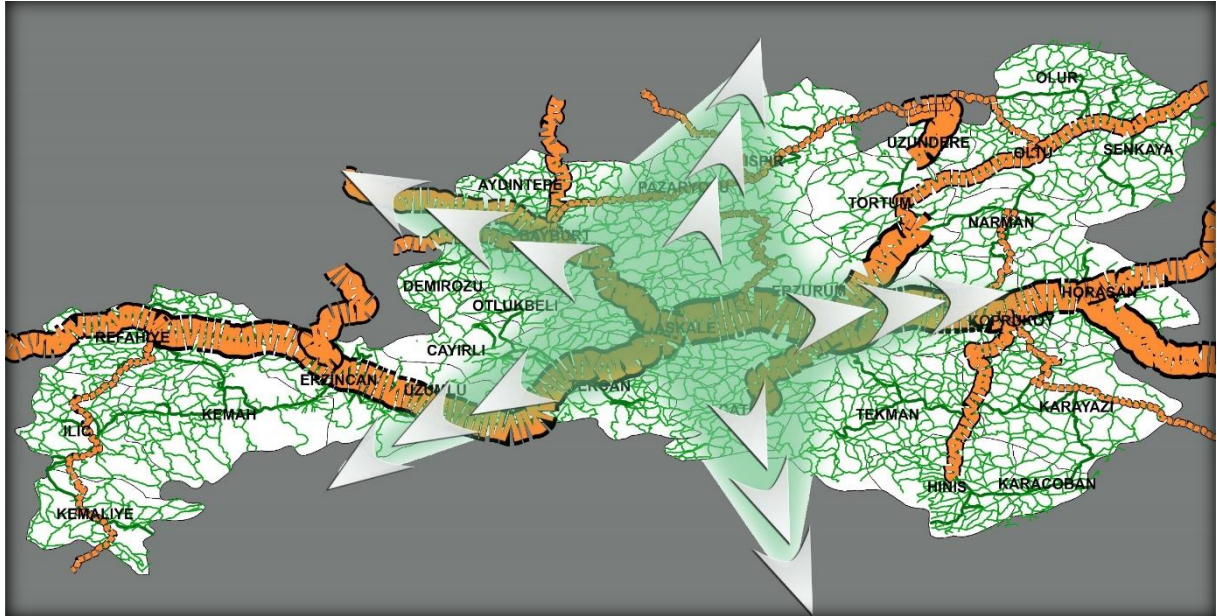
Tablo 31. Coğrafi Erişilebilirlik Endeksine göre ilçe sıralaması

S. No	İlçe Adı	C. E.	C.E.N.	S. No	İlçe Adı	C. E.	C.E.N.	S. No	İlçe Adı	C. E.	C.E.N.
1	Erzurum	97,87	0	11	Çayırılı	136,93	24	21	Otlukbeli	174,47	47
2	Aşkale	101,83	2	12	Aydıntepe	140,4	26	22	Şenkaya	175,87	48
3	Pasinler	105,83	5	13	Uzundere	141,77	27	23	İspir	179,93	51
4	Tercan	111,07	8	14	Üzümlü	142,77	28	24	Kemah	182,97	53
5	Köprüköy	111,6	8	15	Erzincan	147,17	30	25	Tekman	183,7	53
6	Tortum	122,07	15	16	Karayazı	148,53	31	26	Olur	184,73	54
7	Bayburt	127,33	18	17	Demirözü	149,73	32	27	Refahiye	187,37	55
8	Horasan	128,27	19	18	Oltu	150,2	32	28	Karaçoban	192,9	59
9	Çat	132,4	21	19	Pazaryolu	160,47	39	29	İliç	228,9	81
10	Narman	133,87	22	20	Hınıs	162,43	40	30	Kemaliye	259,7	100

C. E; Coğrafi Erişilebilirlik

C. E.N; Coğrafi Erişilebilirlik (Normalize)

Elde edilen coğrafi erişilebilirlik değerleri ile gerçek ulaşım ağı dikkate alındığında birbirleriyle tutarlı oldukları görülmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ni içerisine alan bir karayolu haritası yıldız şekline getirildiğinde (Şekil 44) net bir biçimde karayolu bağlantıları ortaya çıkarılmış olur.



Şekil 44. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ana ulaşım aksları şematifi

Yıldızın kuzey kanadı Karadeniz Bölgesi (Rize ve Trabzon) bağlantısını içine alırken batı ve doğuya bakan kollar bölgenin en güçlü bağlantısını içine alır ki uluslararası bir yol olan D -100 karayolu bu aksı oluşturur.

Bu aks üzerinde veya yakınında bulunan ilçeler erişilebilirlik konusunda daha avantajlı bir konumdadır. Bölgeyi ülkenin üretim bölgesine bağlayan ana güzergâh da yine bu akstır çünkü İstanbul’dan mal akımı bu güzergâh üzerinden sağlanır. Yıldızın güneye bakan iki kolu bölgenin nispeten en zayıf bağlantı aksları olsa da mevcut iyileştirmeler sayesinde (Erzurum – Bingöl, Refahiye – Malatya güzergâhları) gittikçe güçlenmektedir. Bu iki kol bölgenin Akdeniz limanlarına (batı kolu) ve GAP Bölgesi’ne (doğu kolu) bağlanması açısından son derece önemlidir. Bu sayede GAP ile Karadeniz, DAP ile de Akdeniz Bağlantısı sağlanmaktadır. Bölgede zayıf olan akslar yıldız kollarının olmadığı ara alanlardır. Güneydoğu yönünde Karayazı, Hınıs, Karaçoban ve Tekman bağlantısı, güneybatıda Kemah, İliç ve Kemaliye bağlantısı, kuzeydoğuda Şenkaya, Olur, Oltu, Narman bağlantıları ile kuzeybatıda Bayburt, İspir, Aydıntepe, Demirözü ve Erzincan bağlantıları mevcut durumda güçsüz olduğu için coğrafi erişilebilirlik konusunda merkezden uzak ilçeler dezavantajlı çıkmıştır. Coğrafi erişilebilirlik endeksi sonuçlarına göre ilçelerin mekansal dağılımı Şekil 45’te verilmiştir.

Bir ilçe ile diğer ilçeler arasındaki karayolu mesafesi kullanılarak aralarındaki potansiyel ilişkinin ifade edilmesi yayılma bakımından potansiyel erişilebilirlik endeksi demektir. Burada nüfusun etkisi de hesaba katılmaktadır. Tablo 32’de yayılma ve cazibe bakımından potansiyel erişilebilirlik değerleri verilmiştir. Yayılma ve cazibe bakımından potansiyel erişilebilirlik değeri en düşük olan ilçe ulaşılabilirlik açısından en dezavantajlı ilçedir. Bu bakımdan ilk olarak yayılma değerlerine bakıldığında en düşük değerli ilçenin “0” endeks değeriyle Karaçoban olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla Pazaryolu, Kemaliye ve Aydıntepe ilçeleri izlemektedir. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma) endeksi sonuçlarının ilçelere göre mekansal dağılımı Şekil 46’da verilmiştir.

En erişilebilir ilçe “100” endeks değeriyle Erzurum merkez ilçesidir. Bunu sırasıyla Erzincan ve Bayburt merkez ilçeleri ve Horasan, Pasinler, Oltu ilçeleri takip etmektedir. En düşük değere sahip ilçeler yine yıldız kollarının olmadığı alanlardaki ilçelerdir. Burada nüfusun etkisi dikkate alınmasına rağmen (örneğin Karaçoban ilçesinde nüfus yoğunluğu fazla olsa da değer düşük

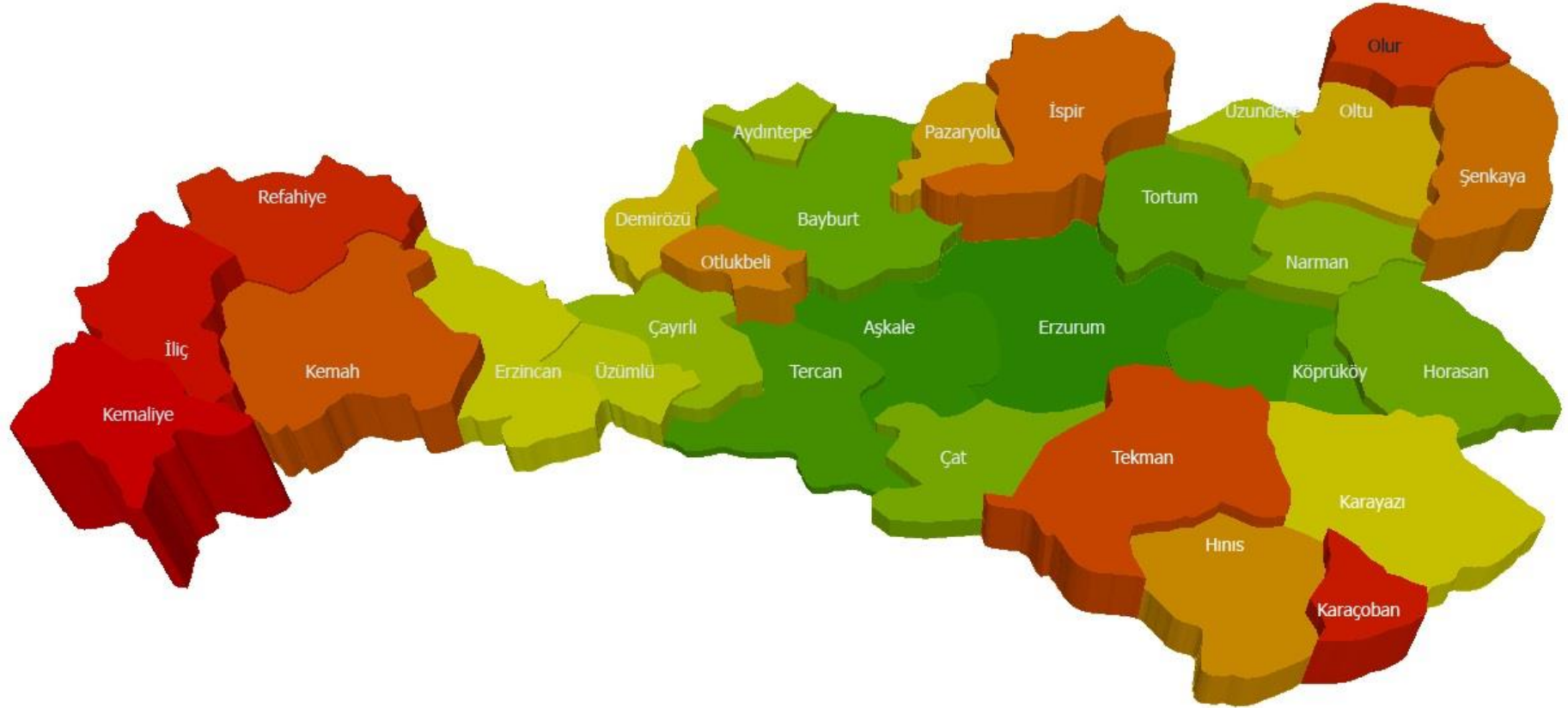
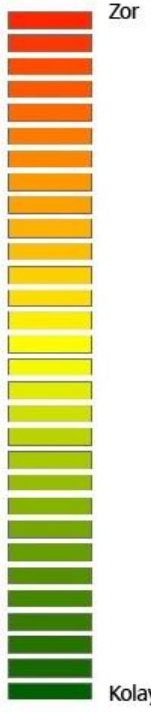
çıkmiştir) uzaklık açısından erişilebilir olmayan alanların yine düşük değere sahip olduğu gözlenmektedir.

İlçelerin cazibe bakımından potansiyel erişim kapasiteleri değerlendirildiğinde en az erişilebilir olan ilçe 0 endeks değeriyle Kemaliye'dir. Kemaliye'yi sırasıyla Otlukbeli, İliç ve Pazaryolu izlemektedir. En erişilebilir ilçe "100" endeks değeriyle Erzurum merkez ilçesidir. Bunu sırasıyla Erzincan ve Bayburt merkez ilçeleri ve Horasan, Pasinler, Aşkale ilçeleri takip etmektedir. Bu konuda da yine en işlek aksa yakın ve nüfusu da nispeten yüksek olan ilçelerin değerleri yüksek çıkmıştır. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe) endeksi sonuçlarının ilçelere göre mekânsal dağılımı Şekil 47'de verilmiştir.

Tablo 32. Yayılma ve cazibe bakımından ilçelerin potansiyel erişilebilirlik endeksine göre sıralaması

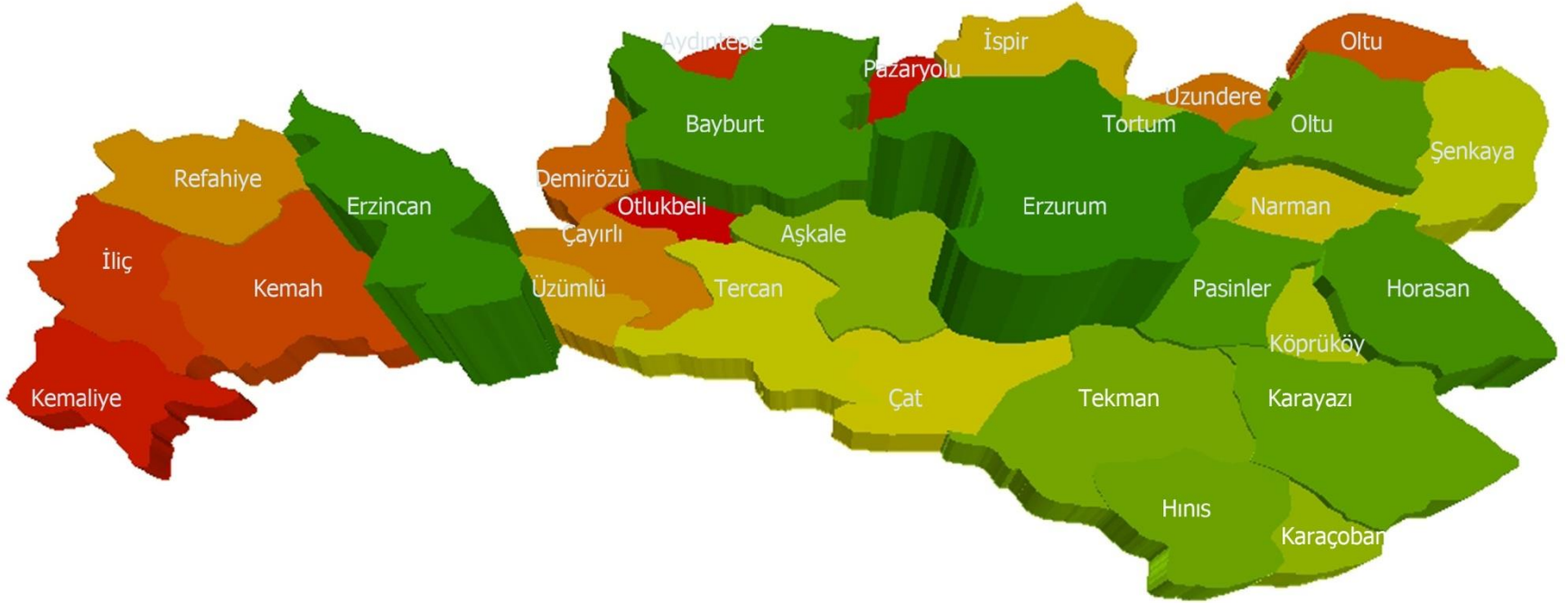
Sıra No	İlçe Adı	Yayılma	Yayılma (Normalize)	Sıra No	İlçe Adı	Cazibe	Cazibe (Normalize)
1	Otlukbeli	3.044,47	0,00	1	Kemaliye	9.737,73	0,00
2	Pazaryolu	5.368,48	0,42	2	Otlukbeli	10.213,74	0,12
3	Kemaliye	5.715,46	0,48	3	İliç	12.606,84	0,72
4	Aydıntepe	8.002,48	0,90	4	Pazaryolu	13.981,65	1,07
5	İliç	8.205,05	0,94	5	Olur	15.299,03	1,40
6	Kemah	8.284,00	0,95	6	Kemah	15.476,72	1,44
7	Olur	8.995,09	1,08	7	Refahiye	18.610,84	2,23
8	Demirözü	10.375,70	1,33	8	Demirözü	19.058,20	2,34
9	Uzundere	10.394,45	1,33	9	Aydıntepe	19.602,48	2,48
10	Çayırılı	12.365,33	1,69	10	Çayırılı	20.282,19	2,65
11	Refahiye	12.490,25	1,71	11	Uzundere	20.473,68	2,70
12	Üzümlü	16.746,68	2,49	12	İspir	24.025,73	3,59
13	İspir	19.871,69	3,05	13	Narman	28.708,13	4,77
14	Narman	20.719,08	3,21	14	Şenkaya	29.425,19	4,95
15	Çat	24.409,40	3,88	15	Üzümlü	30.083,04	5,11
16	Tercan	24.745,95	3,94	16	Karaçoban	33.358,25	5,93
17	Şenkaya	25.653,69	4,10	17	Tercan	33.504,30	5,97
18	Köprüköy	25.957,39	4,16	18	Çat	35.745,42	6,53
19	Tortum	26.570,01	4,27	19	Tortum	36.563,56	6,74
20	Karaçoban	30.557,99	4,99	20	Tekman	37.087,13	6,87
21	Aşkale	33.500,94	5,53	21	Hınıs	39.514,14	7,48
22	Tekman	34.862,34	5,77	22	Köprüköy	40.434,13	7,71
23	Hınıs	36.932,61	6,15	23	Oltu	42.832,16	8,31
24	Karayazı	40.278,54	6,76	24	Karayazı	42.962,03	8,35
25	Oltu	42.334,00	7,13	25	Aşkale	44.837,76	8,82
26	Pasinler	45.275,67	7,66	26	Pasinler	56.765,90	11,81
27	Horasan	56.747,34	9,75	27	Horasan	57.415,81	11,98
28	Bayburt	82.398,65	14,40	28	Bayburt	72.402,74	15,74
29	Erzincan	186.197,61	33,24	29	Erzincan	152.281,56	35,81
30	Erzurum	554.115,11	100,00	30	Erzurum	407.825,36	100,00

Erişilebilirlik



Şekil 45. Coğrafi erişilebilirlik

Potansiyel Erişilebilirlik
Yayılma



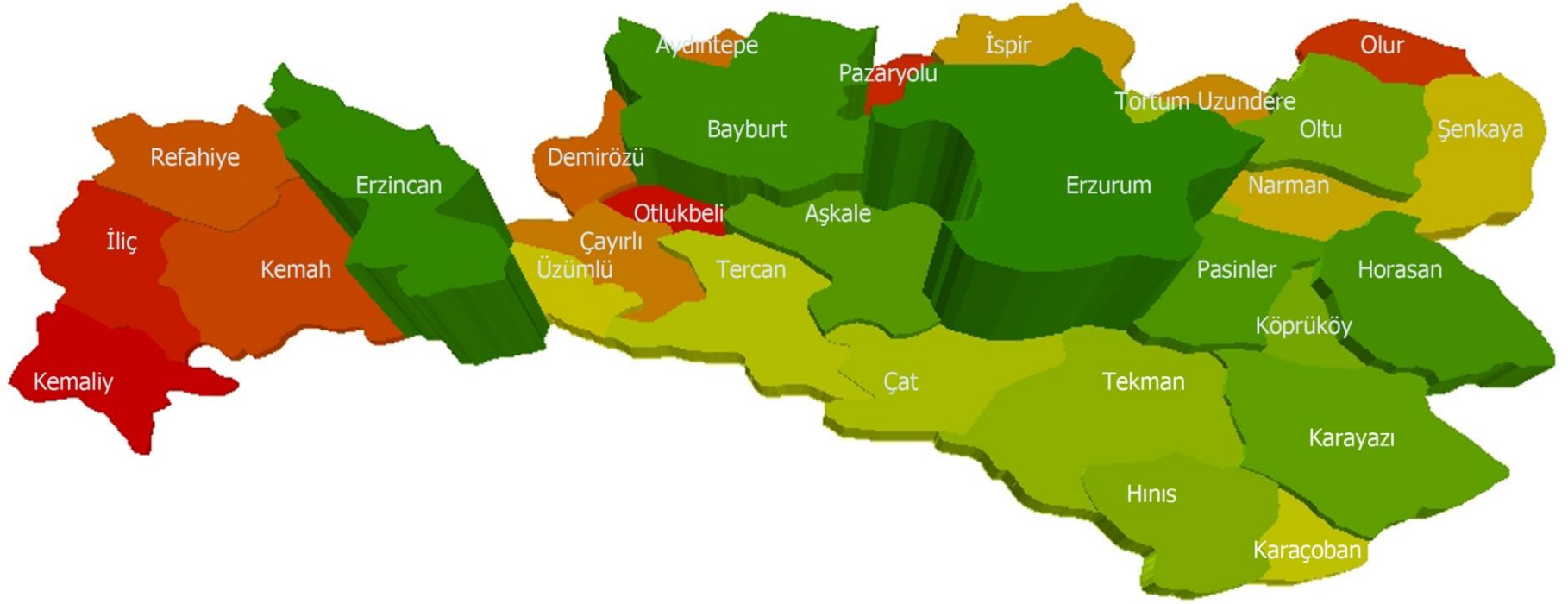
Şekil 46. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma)

Potansiyel Erişilebilirlik
Cazibe

0



100



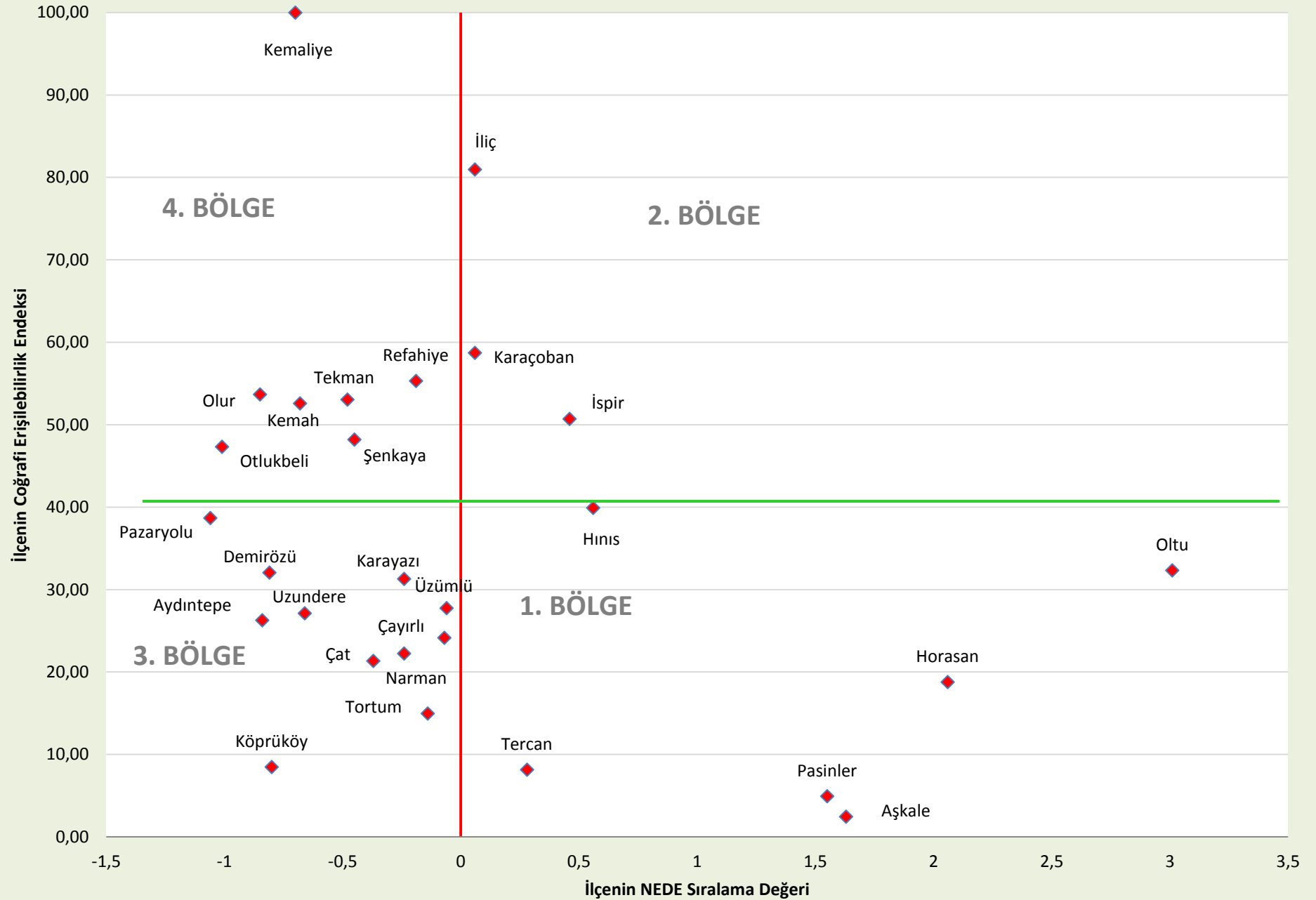
Şekil 47. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe)

5.1.1.3. EDE ve ERİŞİLEBİLİRLİK DEĞERLERİNİN BİRLİKTE YORUMLANMASI

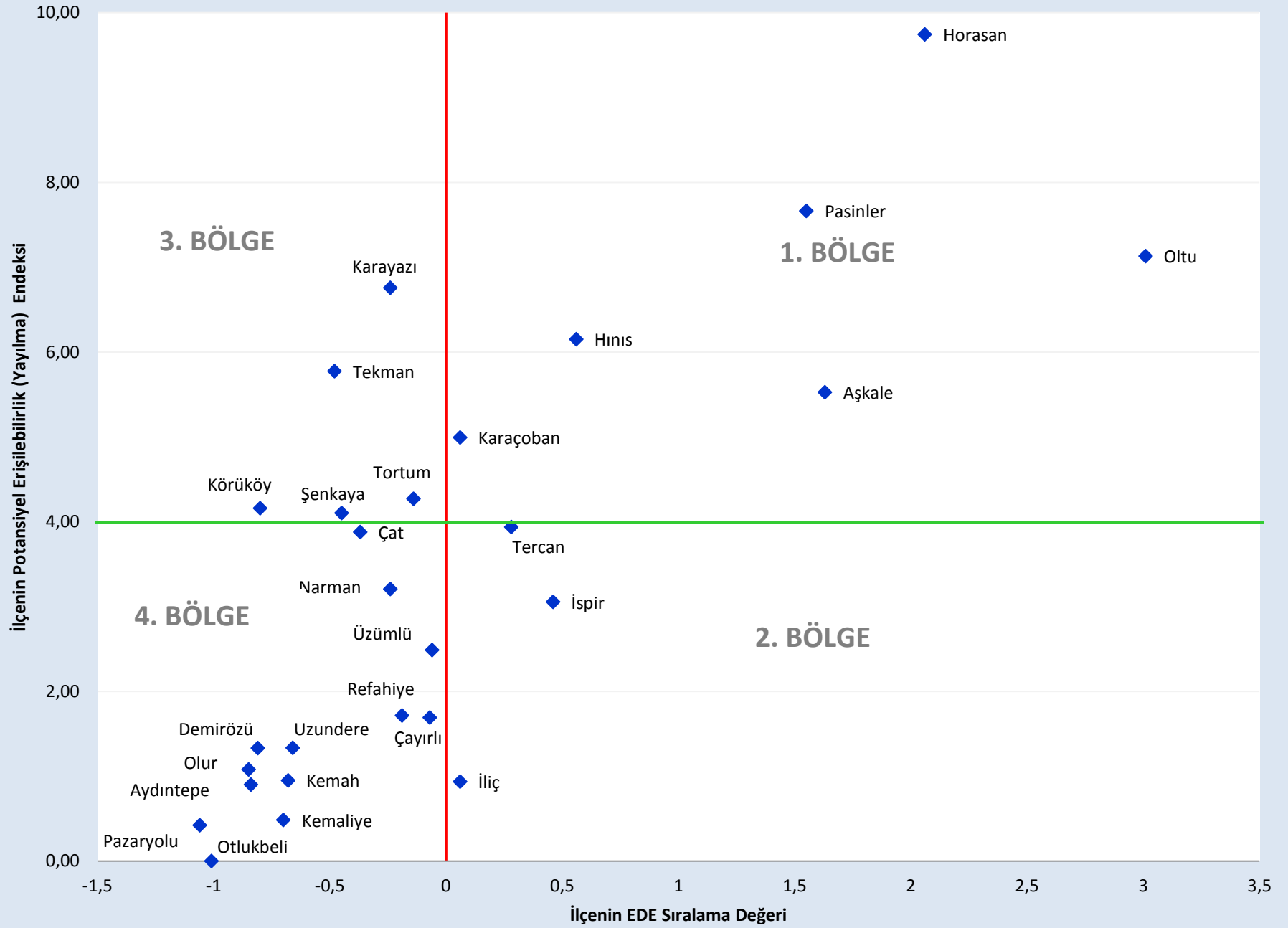
Nüfus, eğitim, demografik ve ekonomik veriler ışığında yapılan gelişmişlik sıralamasına göre elde edilen bir derecelendirmenin anlamlı olabilmesi için bu verilerin ikinci bir değer ile çaprazlanması ve ilçeler arasında bir gruplandırmaya daha gidilmesi sağlanmıştır. Çaprazlama işlemi EDE ile sırasıyla coğrafi, yayılma potansiyel ve cazibe potansiyel erişilebilirlik değerleri ile yapılmış ve üç ayrı dağılım elde edilmiştir. İlçelerin analiz sonuçlarına göre gruplandırmaları Tablo 33'te ve çaprazlama sonucu ortaya çıkan bölgelendirme ve kademelendirme şemaları ise Şekil 48, 49, 50'de verilmiştir.

Tablo 33. İlçelerin analiz sonuçlarına göre gruplandırılması

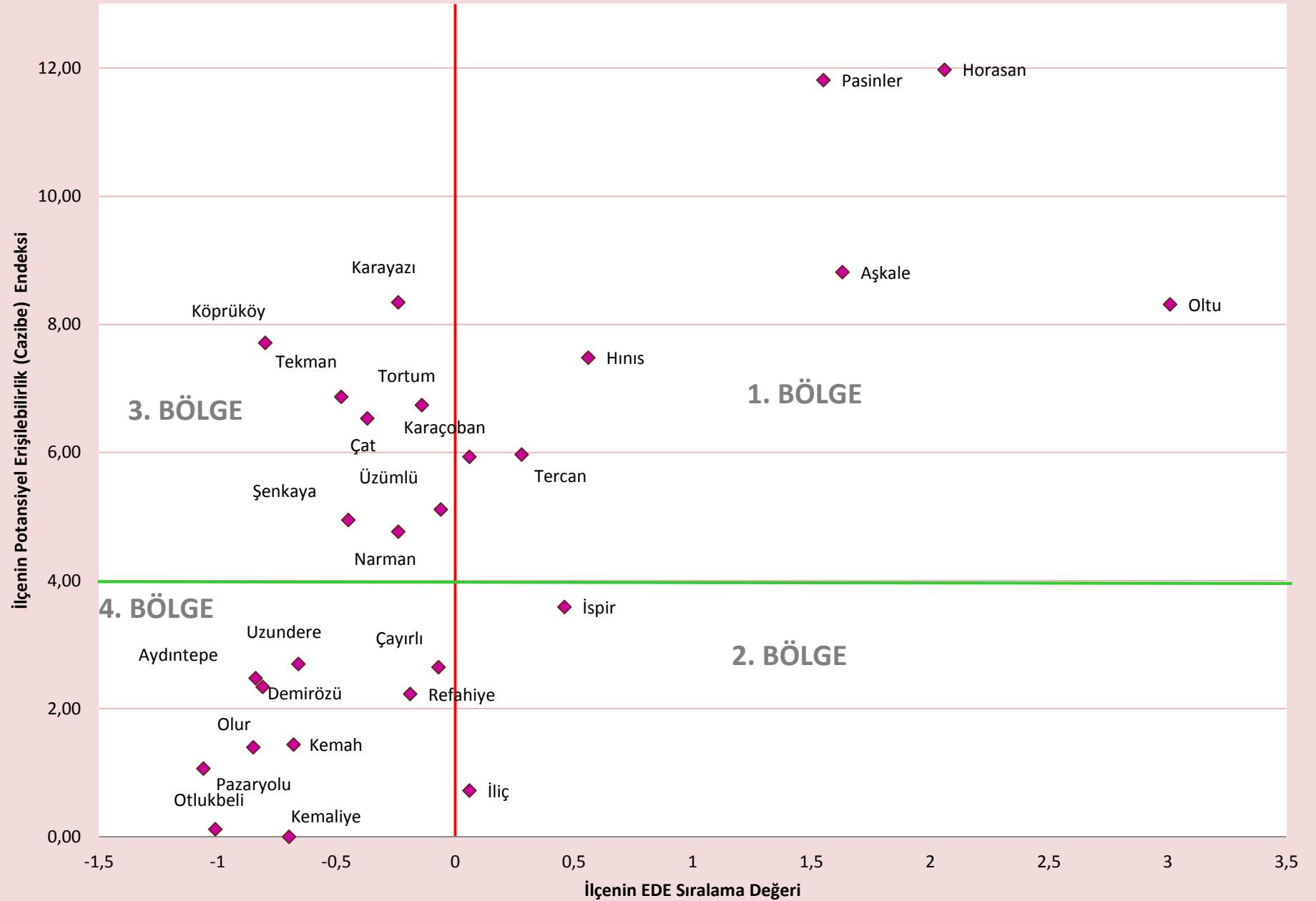
EDE değerlerine göre gruplama					
1	2	3	4	5	6
Oltu	Horasan	Aşkale, Pasinler	Hınıs, İspir	Tercan, Karaçoban, İliç, Üzümlü, Çayırılı, Tortum, Refahiye, Karayazı, Narman, Çat	Şenkaya, Tekman, Uzundere, Kemah, Kemaliye, Köprükøy, Demirözü, Aydıntepe, Olur, Otlukbeli, Pazaryolu
Coğrafi erişilebilirlik ve EDE değerlerine göre gruplama					
1		2	3		4
Oltu, Hınıs, Aşkale, Pasinler, Horasan, Tercan		İspir, Karaçoban, İliç	Karayazı, Demirözü, Pazaryolu Aydıntepe, Uzundere, Üzümlü, Çayırılı, Narman, Çat, Tortum, Köprükøy		Şenkaya, Tekman, Kemah, Kemaliye, Olur, Otlukbeli, Refahiye
Potansiyel erişilebilirlik (yayılma) ve EDE değerlerine göre gruplama					
1		2	3	4	
Hınıs, Pasinler, Aşkale, Horasan, Oltu, Karaçoban		İliç, Tercan, İspir	Karayazı, Tekman, Tortum, Şenkaya, Köprükøy	Pazaryolu, Otlukbeli, Olur, Aydıntepe, Demirözü, Kemaliye, Kemah, Uzundere, Çat, Narman, Refahiye, Çayırılı, Üzümlü	
Potansiyel erişilebilirlik (cazibe) ve EDE değerlerine göre gruplama					
1		2	3	4	
Pasinler, Horasan Hınıs, Aşkale, Oltu, Tercan		İliç, İspir	Karayazı, Tekman, Tortum, Şenkaya, Köprükøy Karaçoban, Çat, Üzümlü, Narman	Pazaryolu, Otlukbeli, Olur, Aydıntepe, Demirözü, Kemaliye, Kemah, Uzundere Refahiye, Çayırılı	



Şekil 48. Coğrafi erişilebilirlik ve EDE çaprazlaması



Şekil 49. Potansiyel erişilebilirlik (yayılma) ve EDE çaprazlaması



Şekil 50. Potansiyel erişilebilirlik (cazibe) ve EDE çaprazlaması

Tek başına EDE değerine göre ele alındığında ilçeler altı kategoriye ayrılmış olsa da buna erişilebilirliğin etkisi de ilave edilince özellikle ilk dört kategoride pozitif EDE değeri olan ilçeler aynı kategoriye yerleşmişlerdir. En yüksek EDE değerine sahip ilk beş ilçe coğrafi erişilebilirlik endeksi değerine göre çaprazlandığında sırası değişse de yine aynı kalmıştır. Bu duruma etken olarak zaten bu ilçelerin ulaşım altyapısı ve ana aksa yakınlık gibi özelliklere de sahip olması gösterilebilir.

Coğrafi erişilebilirlik ve EDE çaprazlamasının sonuçlarına göre çizilen Şekil 48'den görülebileceği gibi 1. Bölge'de yer alan ilçeler yüksek EDE değerine sahip ve erişilebilirlik açısından da diğer ilçelere göre daha avantajlı konumdadır ya da altyapısı iyi özellikler göstermektedir. Bu ilçeler ilk bakışta nüfusun ve hareketliliğin yüksek olduğu ilçelerdir. Bu yönleri ile hizmet çeşitliliği sunabilecek, mal akışlarında durak ya da merkez olabilecek, etrafındaki yerleşim yerleri için rahat ulaşılabilir ve ihtiyacı karşılayabilir bir merkez niteliğinde olan ya da dönüşebilecek olan merkezler konumundadır. Aşkale ve Pasinler ilçeleri Erzurum merkez ilçeye yakınlıkları nedeniyle çevresi için bir sunum merkezi olma konusunda zayıf kalabilirler. Bununla beraber özellikle Pasinler'in çevresindeki köyler için tarımsal üretim nedeniyle bir cazibe merkezi konumunda olması bir gerçektir. Oltu ve Hınıs gerek merkez ilçeye olan uzaklık gerekse mevcut durumda bu ilçeleri diğer ilçelerden yoğun biçimde tercih eden nüfusun fazlalığı nedeniyle doğal bir sunum ve cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle bu iki ilçe bu özelliklerini ileride de devam ettirebilecek durumdadır. Horasan doğu ve kuzeydoğu yol bağlantılarının kesişim noktasında yer alması ve nüfusunun fazla olması nedeniyle sosyal ve ekonomik anlamda diğer ilçelerden daha canlıdır. Horasan TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin doğudaki en son ilçesi olması nedeniyle TRA2 Bölgesi il ve ilçeleri ile de ilişkisi yüksektir. İlçe, Kars ve Ağrı'nın ilçeleri ile ticari ve sosyal ilişkiler kurmuştur. Bu nedenle mevcut durumda TRA1 Düzey 2 Bölgesi için değil diğer bölge ilçeleri için (Eleşkirt, Karakurt, Sarıkamış ve Kağızman) sunum merkezi olabilir.

Potansiyel erişilebilirlik (yayılma) ile EDE değerlerinin birlikte değerlendirilmesinde ilçelerin kategorik sıralamasında yine değişiklik olmamıştır. Bu gösterge üzerinde mesafeye ilave olarak gerek nüfus büyüklüğü ve bu nüfusun hareket etme potansiyeli de değerlendirildiği için ilçelerde değişiklik olmamış sadece birinci bölgeye Karaçoban dahil olmuştur.

Potansiyel erişilebilirlik (cazibe) ve EDE değerlerine göre yapılan grupta da birinci grupta yer alan ilçeler değişiklik göstermezken ikinci gruptan birinci gruba, üçüncü gruptan da ikinci gruba girip çıkmalar olmaktadır. Bununla beraber insan hareketliliği ve bu hareketlilik için cazibe merkezi olma durumuna göre bakıldığında hem yayılma hem de cazibe çaprazlamasında ilk iki grupta devamlılığı olan ilçeler Oltu, Hınıs, Pasinler, Horasan, Aşkale, İliç, İspir ve Tercan ilçeleridir. Bu ilçeler gerek yayılma, yani diğer ilçeler için hareketin kaynağı gerekse cazibe yani diğer ilçelerden gelen hareketliliğin son noktası olması açısından sıralamadaki ilk sekiz ilçedir. Plan içerisinde ilçelerin cazibe oluşturma potansiyeli ve mevcut durumdaki sosyoekonomik verileri ele alınarak geleceğe dair bir öngöründe bulunmak adına erişilebilirlik (cazibe) endeksinin EDE ile olan sentezi sonucunda çıkan ilçe gruplaması ele alınmış ve ilçeler aşağıdaki şekilde özelleştirilmiştir.

Bölge 1. Bölgesel Kalkınma odağı ilçeler; tarımsal ürün üretimi, turizm potansiyeli ve sanayi odakları olma özelliği gösteren ilçelerdir. İlçe merkezi ve kırsal arasında nüfus bakımından makas aralığı açık değildir.

Bölge 2. Bölgesel Kalkınma odağı olmaya uygun ilçeler; İlçe genel nüfusu az, aktivite çeşitliliği düşük, maden veya turizm ile gelişen veya gelişebilecek ilçelerdir. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri düşük yoğunluktadır.

Bölge 3. Tarım ve hayvancılık ürünleri üretim merkezleri; Kırsal nüfusu genelde ilçe merkez nüfusundan fazla, tarımsal üretim konusunda bölgenin en yüksek oranlarına sahip olan ve olabilecek durumda olan ilçelerdir.

Bölge 4. Özel kalkınma potansiyeli olan ilçeler; Kırsal ve kentsel nüfus oldukça düşük, meyvecilik, hayvancılık, turizm odaklılık ve inovatif yaklaşımlarla nüfusun geri kazanılması çabalarının harcanacağı ve az üretimle değeri yüksek ürün elde etme yoluna gidilecek ilçelerdir.

5.1.1.4. TRAFİK YÜKÜ YOĞUNLUK ANALİZİ

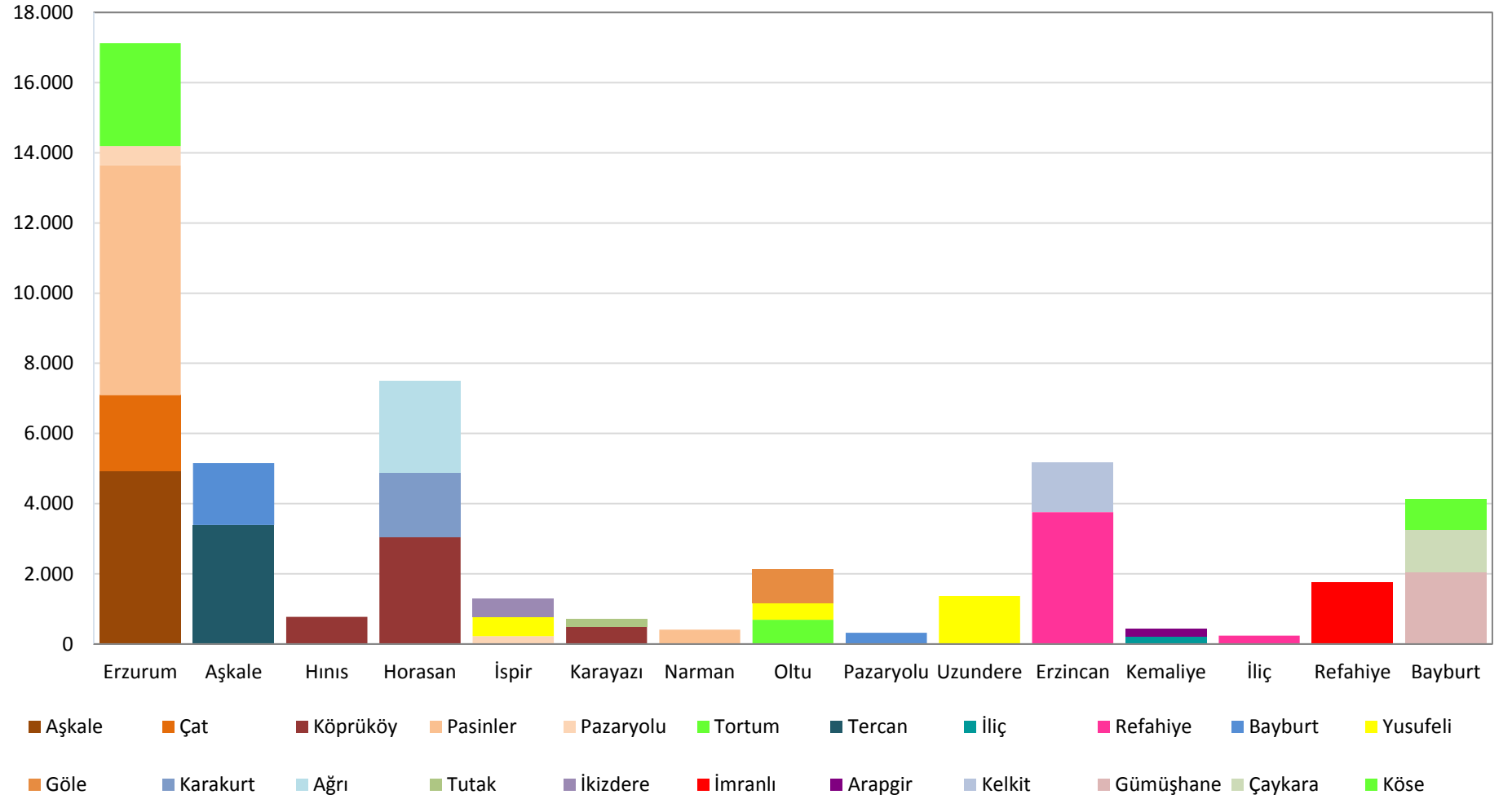
İlçeler arası mal ve insan taşınımı ile oluşan ilişkilerin en iyi biçimde anlaşılması için Karayolları Genel Müdürlüğü'nün yol güzergâhları üzerinde kurduğu ölçüm istasyonlarından aldığı günlük araç sayıları analiz edilmiştir. İlçelere bağlanan yollar ve bu yollardaki yük miktarı kıyaslanarak ilçelerin birbirleriyle mal ve hizmet alışverişi yapıp yapmadıkları tespit edilmiş ve bölgesel kalkınma odağı olabilecek ilçelerin belirlenmesinde bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda bölge içi ve dışıyla ilçelerin ilişkileri de belirlenmiştir. İlçelerin bağlantılı olduğu ilçeler ve araç yükü oranları Şekil 51'de verilmiştir. Merkez ilçeler en çok ilçe bağlantısı olan merkezler olurken Erzurum merkez ilçenin 5 ilçeye yoğun bağlantısı bulunmaktadır. En yüksek yoğunluk Aşkale - Erzurum merkez ilçe - Pasinler güzergâhında (uluslararası yol D -100)

gözlenirken bu yolun batı bağlantısı olan Erzincan – Refahiye ana yolu ile bölgeyi kuzeye bağlayan Bayburt - Gümüşhane – Trabzon yolu yine en yoğun noktalardır. Bölge dışı ile bağlantısı olan ilçelerin yoğunluklarına bakıldığında Horasan - Karakurt (Kars) ve Horasan - Ağrı bağlantıları, İspir - Yusufeli ve İspir - İkizdere, Karayazı – Tutak, Oltu - Yusufeli, Oltu - Göle, Uzungözü - Yusufeli (Erzurum - Artvin), Kemaliye - Arapgir, Refahiye'nin İmranlı ile ana yol bağlantısından dolayı trafik akışı mevcuttur. İlçeler arası bağlantılara bakıldığında (Şekil 52) burada güneyden başlayarak Hınıs - Tekman ve Karaçoban'ın birbirleri ile ilişkileri ve bağlantıları olmasına rağmen ölçüm değerleri olmadığından analize yansıtamamıştır. Bununla beraber Hınıs'ın Tekman ve Karaçoban ile ilişkisi Hınıs - Köprüköy bağlantısının yüksek yoğunluğundan da anlaşılmaktadır. Bir diğer düğüm noktası olan Horasan ise güney ve kuzey yönlü yol ayrımının merkezinde yer almaktadır. Köprüköy ise Hınıs ve Karayazı bağlantıları ve ana yol ile bağlantısı nedeniyle yüksek yoğunluktadır. Kuzeyde en yoğun düğüm Oltu üzerindeyken Narman, Olur, Şenkaya bağlantıları yoğunluğun artmasına sebep olurken buna bölge dışı alanlara doğru oluşan yoğunluk da dahildir. Kuzeyde diğer bir kesişme noktası İspir'dir. Bayburt, Yusufeli ve Pazaryolu güzergâhları yoğunluğun sebebi olarak görülmektedir.

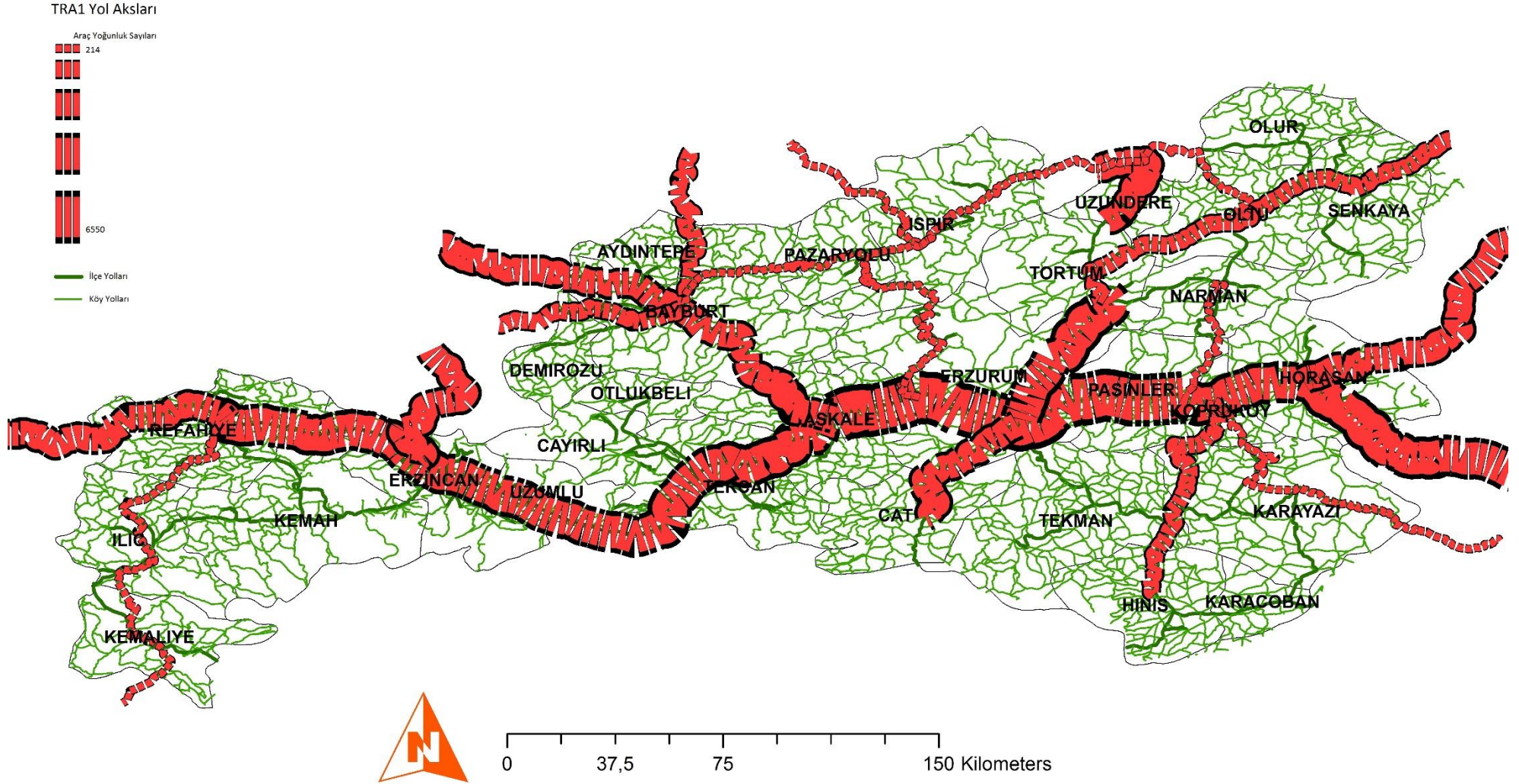
TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin araç yoğunluk kuşaklarını oluşturmak için jeoistatistik yöntemlerden "Kriking Analizi" yapılmıştır. Analiz sonucunda oluşturulan Şekil 53'te bölgenin genel trafik yük dağılımı ile ilgili durumu verilmiştir. Bölge genelinde taşıt yoğunluğunun ölçüm istasyon değerleri izin verdiği ölçüde batı – doğu ana aksı ve kuzey güney aksları (uluslararası yol ve Bayburt – Trabzon, Erzincan – Gümüşhane, Erzurum – Artvin) üzerinde olduğu görülür. Buna karşılık ilçeler arası yoğunluklar ise genelde ana güzergâhlara bağlanmak içindir. Bölge geneline bakıldığında ilçeler arası gidiş gelişler Oltu ve Hınıs dışındaki bağlantılarda tamamen merkez ilçelere giden ana yolların tercih edilmesi nedeniyle olup o ilçelerin tercih edilmesinden dolayı değildir.

Buna göre bölgenin batı – doğu yönü ile Karadeniz bağlantısında yoğunluk belirgindir. Kemaliye – İliç – Refahiye bağlantısı ile Erzincan'a ulaşmak için kullanılması yanında Kemah üzerinden de bir Erzincan yoğunluğu oluşmaktadır. Burada ana yol güzergâhı ve iyi bir çekim merkezi olmak üzere Refahiye tercih sebebi olabilir. Doğuya doğru gidildikçe Tercan, Otlukbeli ve Çayırılı ilçeleri için ilişkili kalkınma odağı olabilir. İspir, Pazaryolu ve bölge dışı yerleşimlerle bir merkez olabilir.

İlçeler Arası Taşıt Yoğunluğu

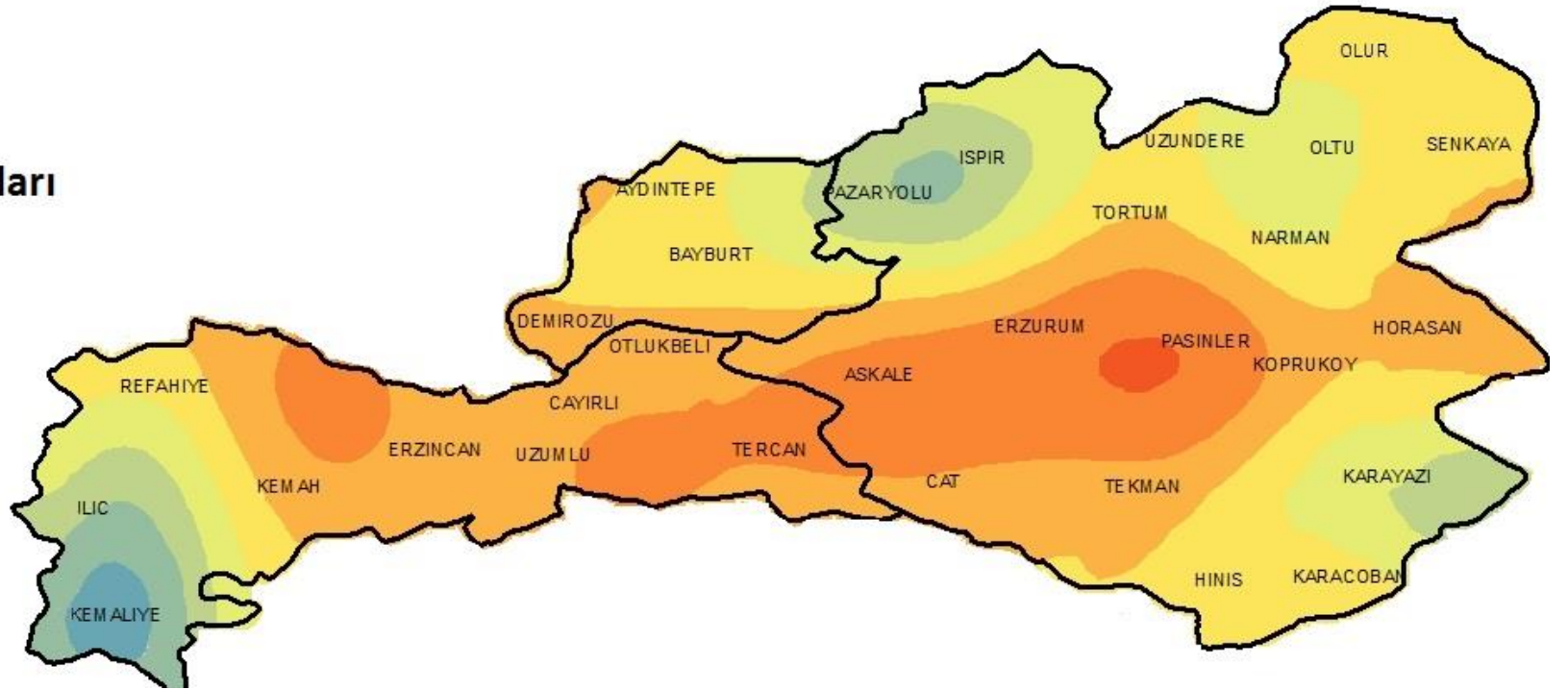
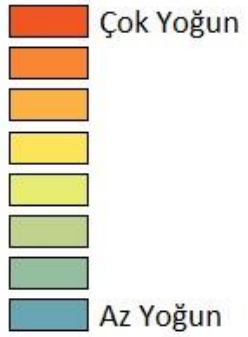


Şekil 51. İlçe bağlantıları ve trafik yükleri oranı



Şekil 52. İlçeler arası güzergâhların trafik yoğunlukları

TRA1 Bölgesi Araç Yoğunluk Kuşakları



Şekil 53. Bölgenin trafik yoğunluğu

5.1.2. İLÇE TOPLANTILARI SONUÇLARI

İlçelerde yapılan toplantı sonuçlarının değerlendirilmesinin ardından ilçelerin genel durumu ile ilgili olarak “tarımsal üretim kaliteli ve katma değerli olarak devam ettirilmesi, turizmde potansiyelin altyapı ve tanıtımla harekete geçirilmesi, ilçelerin sosyal açıdan daha yaşanabilir ve cazip hale getirilmesi” şeklinde özetlenebilecek bulgulara ulaşılmıştır. İlçelerden elde edilen GZFT analizi tablosu Tablo 34, 35 ve 36’da verilmiştir. Bölge ilçelerinden elde edilen görüşlere dayanarak hazırlanan bu tablolara göre ilçelerin kalkınmayla ilgili potansiyelleri ilk olarak bitkisel ve hayvansal üretimdir. İlçelerin tamamının ortak güçlü yanlarından biri bu özellikleridir. Üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin yüksek katma değerli hale getirilememesi bu konuda üreticilerin rekabet güçlerini yok ettiği gibi sektörün ve bölgenin geleceği için tehdit oluşturmaktadır. Tarımsal ürün üreticisi devlet desteklerinden yararlanma konusunda çok mesafe kat edemediği ve ortak iş yapma kültür ve becerisi de yetersiz olduğu için girdi maliyetlerini azaltamamaktadır. Bu nedenle genelde küçük ölçekli aile işletmesi olan üreticiler çareyi tarımsal üretimden vazgeçmekte veya bölge dışına göç etmekte aramaktadır. İlçelerde öne çıkan bir diğer potansiyel ise bir iki ilçede nispeten altyapısı tamamlanmış ama geriye kalan tüm ilçelerde potansiyel halinde duran turizme hizmet edebilecek değer ve varlıklardır. Bu değer ve varlıklardan yetersiz ve olmayan sosyokültürel ve fiziksel altyapı nedeniyle yerli halk fayda sağlayamamaktadır. Altyapısı nispeten tamamlanmış olan ilçelerde ise tanıtım konusunda etkin faaliyetler gerçekleştirilememektedir.

İlçeler özelinde potansiyel olarak değerlendirilebilecek bir diğer özellik ise doğal kaynaklar ve sanayi üretimidir. Genelde yine sadece potansiyel olarak duran ve araştırma ve fizibilite ihtiyacı olan alanlar özellikle alternatif enerji kaynakları (biyogaz, rüzgar, güneş ve jeotermal su), doğal taş, çeşitli madenler ve tuz rezervleri, atıl bulunan sanayi tesisleri, KSS ve OSB’ler ve maden suyu potansiyeli şeklindedir. Yine ilçeler özelinde değerlendirilmeye alınması gereken bir diğer alan ise sosyal yaşama dair iyileştirme çalışmalarının olmayışıdır. Bu açıdan, ilçelerin sosyal aktivite imkânlarını geliştirme, cazip hale getirme ve gerek yerli halkın gerekse dışarıdan gelen kamu görevlileri ve memurların ilçede vakit geçirmelerini ve yerel ekonomiye katkı vermelerini sağlayabilecek yapılanmaya gidilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Son olarak ilçelerde özellikle kırsal alanda yapılacak çalışmalarla ilçelerin kırsal kesimlerinde de yaşanabilirlik seviyesinin artırılması gerekliliği mevcuttur.

Tablo 34. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri güçlü yönler tablosu

GÜÇLÜ YÖNLER	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	İSPIR	KARACOBAN	KARAYAZI	KÖPRÜKÖY	NARMAN	OLTU	OLUR	PASINLER	PAZARYOLU	ŞENKAYA	TEKMAN	TORTUM	UZUNDERE	ÇAYIRLI	İLİÇ	KEMAH	KEMALIYE	OTLUKBELİ	REFAHİYE	TERCAN	ÜZÜMLÜ	AYDINTEPE	DEMİRÖZÜ
Jeotermal su kaynaklarının varlığı																											
Büyük ölçekli kamu yatırımlarının olumlu etkisi																											
Hayvancılıkla uğraşan nüfus, hayvan ve kaliteli ürün varlığı																											
Taşa toprağa dayalı sanayi ve üretim																											
Maden ve tuz rezervi varlığı																											
Tarım arazisi ve mera varlığı																											
Arıcılığın yapıyor olması																											
Maden suyu potansiyelinin olması																											
Su ürünleri sektörünün gelişimine müsait alanların varlığı																											
Marka olabilecek veya tescilli bitkisel, hayvansal ve diğer ürünlerin varlığı																											
Turizme kazandırılacak değer ve varlık potansiyeli (yayla, doğa ve macera, inanç ve mağara turizmi)																											
Turizmde marka özelliğine sahip olma																											
Tıbbi, aromatik, endemik bitki ve fauna ve yaban hayatı varlığı																											
Doğal ve kültürel meyve varlığı ve sebze yetiştiriciliği																											
Organik tarıma uygun alanların varlığı																											
OSB ve KSS ile cazibe oluşturabilecek alanlar																											
Kayak tesisi için uygun alanlar																											
Alternatif enerji potansiyeli (güneş ve rüzgar) araştırılması gereken alanların varlığı																											
Büyükbaş hayvancılıkta damızlık merkezi olma özelliği																											
Sulamada güçlü altyapıya sahip olma																											
Genç nüfusa ve nitelikli iş gücüne sahip olma																											
Sermaye birikimi sağlamış olmak																											
Mesire alanları ile talep gören alanlara sahip olma																											
Tekstil atölyelerinin varlığı																											
Petrol rezervi araştırılabilir alanların varlığı																											
Geliştirilen bağlantı yollarının avantaj sağlaması																											

Tablo 35. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri zayıf yönler tablosu

ZAYIF YÖNLER	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	İSPİR	KARAOBAN	KARAYAZI	KÖPRÜKÖY	NARMAN	OLTU	OLUR	PASINLER	PAZARYOLU	ŞENKAYA	TEKMAN	TORTUM	UZUNDERE	ÇAYIRLI	İLİÇ	KEMAH	KEMALİYE	OTLUKBELİ	REFAHİYE	TERCAN	ÜZÜMLÜ	AYDINTEPE	DEMİRÖZÜ
Sosyal aktivite imkanının sınırlı oluşu																											
Tarımsal arazilerin çok parçalı ve küçük olması																											
Sulama altyapısı eksikliği																											
Maden ocaklarının kapanması veya işletilmemesi																											
Kentsel alandaki hayvancılık tesisleri																											
Eğitim hizmetleri konusunda eksikler																											
Merkez ilçeye uzaklık																											
Üretilen tarımsal ürünlerin pazar sorunu																											
Yayla, köy ve mezra ile ilçe merkezlerinin ulaşım altyapısı yetersizliği																											
HES inşaatlarının olumsuz etkisi																											
Bilinçsiz tarımsal üretim																											
Tarımsal desteklerden yararlanamama																											
Hayvansal ürün işleme depolama altyapısı eksikliği																											
Sağlık hizmetlerine erişim problemi																											
Katı atık toplama ve depolama sistemi ile kanalizasyon sistemi eksikliği																											
Güven eksikliği ve birlikte çalışma kültürünün olmaması																											
Turizm potansiyelinden altyapı ve tanıtım eksikliği nedeniyle yararlanılamaması																											
Tarımsal arazi kıtlığı																											
Sebze ve meyvecilik için teşviklerin olmayışı																											
Merkez ilçeye yakınlığın ticari dezavantajı																											
Hayvancılık girdi maliyetlerinin yüksekliği																											
Tarıma dayalı sanayide özel sektör yatırımlarının yetersiz oluşu																											
Bitkisel ve hayvansal üretimde sosyal (işbirliği kültürü) ve teknik altyapının (işleme ve paketleme tesisleri) eksik oluşu																											
Meraların verimsizleşmesi																											
Hayvan ırklarının verimsiz oluşu																											
Tarımsal ürün çeşitliliğinin az oluşu																											
Doğal ve kültürel meyvelerin ve meyve bahçelerinin atıl kalmış olması																											
Seracılık için iklim ve termal su mevcut olmasına rağmen yeterince yararlanılamaması																											
Canlı hayvan pazarının olmayışı																											
Orman varlığından kereste dışında yararlanılamaması																											
Su ürünleri potansiyeli olan alanlardan yararlanılamaması																											
Bitkisel ve hayvansal ürünlerde paketleme ve markalaşmanın yetersiz oluşu																											
Modern tarım ve hayvancılık uygulamalarının yaygınlaşmamış olması																											
Tarımsal üretici birliklerinin sayıca ve nitelikçe yetersiz oluşu																											
Arı ürünlerinde paketleme ve markalaşmanın olmayışı																											
Hayvancılık ürünlerinin tektip oluşu																											
Potansiyel olmasına rağmen modern organize hayvancılık bölgelerinin olmayışı																											

Tablo 36. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçeleri fırsatlar ve tehditler tablosu

FIRSATLAR	AŞKALE	ÇAT	HINIS	HORASAN	İSPİR	KARAOBAN	KARAYAZI	KÖPRÜKÖY	NARMAN	OLTU	OLUR	PASINLER	PAZARYOLU	ŞENKAYA	TEKMAN	TORTUM	UZUNDERE	ÇAYIRLI	İLİÇ	KEMAH	KEMALİYE	OTLUKBELİ	REFAHİYE	TERCAN	ÜZÜMLÜ	AYDINTEPE	DEMİRÖZÜ
Güçlü STK yapısı ve ilçe dışındaki diasporanın kullanılabilir olması																											
Alternatif enerji potansiyelinin varlığı																											
Büyük özel sektör ve kamu yatırımlarının katkıları																											
Büyük ölçekli kamu ve özel sektör yatırımlarının (yol güzergahları, barajlar vs) avantajları																											
TEHDİTLER																											
Beşeri sermayenin yetersizliği																											
Sosyal yardımların kurgusu ve elde edilmek istenen sonuçlar revize edilmelidir.																											
HES yapımı başlamıştır																											
İstikrarsız tarım politikaları																											
Yerel sermayenin bölgede tutulamaması																											
İlköğretim kız öğrencilerin okula gönderilmemesi																											
Kırsal nüfus göçü ve yaşanan nüfus girişimciliğin yeterince gelişmemesi																											
Mevcut nüfusun tarımla uğraşmak istememesi																											
Sosyal sermaye, güven ve ortak iş yapma becerisinin az oluşu																											
Yem fiyatlarının istikrarsız oluşu																											

6. ANKETLER ve RAPORLAR

Planın “İçeriden TRA1” bölümünün ikinci kısmını bölge geneliyle ilgili olmak üzere düzenlenen anket çalışmaları (yapılan organizasyonlar sırasında ve internet üzerinden), 9 ve 10’uncu Kalkınma Kurulu toplantısı sonuçları, bölgede saha gezilerinden elde edilen görüşler (yerli ve yabancı tur operatörlerinin saha gezileri, tur operatörlerinin yerinde ziyaret edilmesi, İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı Uygulama Komitelerinin saha gezileri sonrası ve doğrudan görüşleri sonucunda elde edilen raporlar), büyük konferansların sonuçları, Ajans tarafından hazırlanan raporlar, KUDAKA dışındaki kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlar ve tezler ve KUDAKA “Bir Uzman Bir Rapor Uygulaması”ndan elde edilen raporlar oluşturmaktadır. Envanteri tutulan bütün bu dokümanlardan ve anketlerden planın içeriği oluşturulurken yararlanılmıştır. Bu kapsamda bölge içerisinde bölgeyi değerlendiren toplam 72 raporun envanteri tutulmuştur.

7. SEKTÖREL ODAKLANMALAR

TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde öne çıkan sektörler tarım, turizm, sanayi ve hizmetler sektörleridir. Bu sektörlerle ait mevcut durum ve alt sektörler aşağıda verilmiştir.

7.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIMI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarım sektörü incelenirken bölgede et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, organik tarım, su ürünleri, yem bitkileri üretimi, tıbbi aromatik bitkiler, arıcılık ve arı ürünleri ile tohumculuk sektörü ayrı ayrı ele alınarak üniversite, STK ve kamu kurumlarının temsilcilerinin ve uzmanlarının katıldığı 8 adet sekörel komisyon oluşturulmuş, bu komisyonların koordinasyonunda 6 adet çalıştay düzenlenmiş, 2 adet Doğrudan Faaliyet Desteği Projesi çıktısı ele alınmış, her sektör için 2 adet bilgilendirme toplantısı, 4 adet köy ve 10 adet işletme ziyareti ve yaklaşık 100 kişinin katıldığı anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların sonuçlarından yararlanılarak raporlamaya gidilmiş ve her sektör için TRA1 Düzey 2 Bölgesi’ni özel olarak ele alan raporlar üretilmiştir. Bu raporlar plan için referans belge olarak alınmış ve komisyon katılımcılarının listesi bu raporların ekinde verilmiştir.

7.1.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ET VE ET ÜRÜNLERİ SEKTÖR ANALİZİ

Bölgede yapılan saha çalışmaları sonucu et sektörünün et üretim ve et işleme olarak iki kategoriye ayrılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Her iki sektörün kendine ait sorunları ve bu sorunların kendine ait çözümleri mevcuttur. Ayrıca her iki alt sektör arasında karşılıklı olarak sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

7.1.1.1. BÖLGEDE ET ÜRETİM SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

Et üretim sektöründe belirlenen sorunların analizi ile öncelik sıralamaları belirlenmiştir. Et üretim sektöründe sorunların öncelik durumu ve öncelik puanı sırasıyla Tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37. TRA1 Düzey 2 Bölgesi et üretim sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Girdi maliyetlerinin yüksekliği	2,93

2	Sermaye yetersizliği	4,00
3	Barınak koşullarının yetersiz olması	4,53
4	Yeterli kalite ve miktarda hammadde temini	4,75
5	Kaliteli karkas verecek ırk kullanılmaması	5,79
6	Ürün fiyatlarının düşüklüğü	6,00
7	Sektörde yaşanan rekabetteki sorunlar	6,64
8	Entansif besi hayvancılığı yapılmaması	6,73
9	Verim düşüklüğü	6,85
10	Kalifiye eleman ve bilgi yetersizliği	7,09
11	Veteriner hizmetlerinden faydalanma imkânlarının düşük olması	7,67
12	Yüksek teknolojinin kullanılamaması	8,45

Buna göre bölgedeki et üretim “sektörünün girdi maliyetleri” sorunu diğer sorunlardan öncelikli çıkmıştır. Sıralamada dördüncü olarak görülen sorun "yeterli kalite ve miktarda hammadde temini" sorunu da birinci sorunla ilişkilidir ve beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Sıralamada ikinci ve üçüncü sorunlar da birbirleriyle etkileşimde olduklarından beraber düşünülmesi gerekmektedir. Sıralama da 6, 7, 8 ve 9. önceliklerdeki sorunların birbirleriyle sebep - sonuç ilişkisi içinde olmaları dolayısıyla çözümleri de birlikte düşünülmelidir. Et üretim sektörü sorunları kategorize edildiğinde sermayeye bağlı sorunlar, pazarlamaya dayalı sorunlar ve bilgi eksikliğine dayalı sorunlar olarak sıralanabilir.

Et sektöründe sorun önceliklendirme analizi sonucu ilk önceliğin 1.00 puan ve son önceliğin 12.00 puan alması beklenirken, dağılımın 2,93 ile 8,45 aralığına sıkışmış olması düşündürücüdür. Sektörün ittifak ettiği en önemli sorunun "girdi maliyetlerinin yüksekliği" 2.93 puan alarak aslında öncelik sıralamasında sektördeki herkesin birincil sorunu olmadığını, yine en az öneme sahip sorunun "yüksek teknolojinin kullanılamaması" 8,45 puan almış olması da sektördeki herkes tarafından en önemsiz sorun olarak görülmediği anlamına gelmektedir. Bu durum sektördeki tüm sorunların kendi aralarında belli bir etkileşime (interaksiyon) sahip olduklarını, her bir sorunun başka bir sorunla ilişkili o sorunun ya sebebi ya da sonucu olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum sektördeki tüm sorunların beraber ele alınarak çözüm üretilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Yapılan analiz sonucu et üretim sektörünü olumsuz etkileyen faktörler arasında "et ithalatının yapılması" 2,20 puanla sektörün geri gitmesinde en önemli etken olmuştur. Sektörün geri gitmesinde ikinci sırayı ise "yanlış canlı hayvan ithalat politikaları" (3,07) almıştır. Teşvik, sübvansiyon ve destekleme araçlarının yanlış kullanılması sektörün sorunları arasında önemli etkilere sahipken, belki de göz ardı edilmemesi gereken en stratejik konu, sektörde arz-talep

planlamasının yapılmaması ve buna bağlı olarak piyasada stabilizasyonun sağlanamaması ve sözleşmeli besici modelinin oturtulamamasıdır. Analizler sonucu bu sektörde pazarlama sorununun öne çıkmaması ise anlamlıdır.

7.1.1.2. BÖLGEDE ET İŞLEME SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

Et üretim sektöründe belirlenen sorunların yapılan analizler sonucu öncelik sıralaması belirlenmiştir. Et üretim sektöründe sorunların öncelik durumu ve öncelik puanı sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Tablo 38. TRA1 Et İşleme Sektörünün Sorun Önceliklendirme Analiz Sonuçları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Sermaye yetersizliği	3,00
2	Girdi maliyetlerinin yüksekliği	3,00
3	Tesislerin düşük kapasiteyle çalışması	3,38
4	Yeterli kalite ve miktarda hammadde temini	4,00
5	Ürün pazarlamasında karşılaşılan güçlükler	4,00
6	Bilinçsiz tüketici	5,56
7	Sektörde yaşanan rekabetteki sorunlar	6,00
8	Ürün fiyatlarının istikrarsız olması	6,33
9	Kalifiye eleman yetersizliği	7,33
10	Yüksek teknolojinin kullanılamaması	7,71
11	Denetim yetersizliği	7,71
12	Piyasadaki ürün gamının geniş ve standartların belirsiz oluşu	8,29
13	Verim düşüklüğü	9,43

Yukarıda sonuçları görülen analizde bölgedeki et işleme sektörünün "sermaye yetersizliği" sorunu (3.00) ve "girdi maliyetlerinin yüksekliği" sorunu (3,00) birinci sırada öncelikli çıkmıştır. İkinci sıradaki "tesislerin düşük kapasiteyle çalışması" sorunu (3,38) mevcutta atıl kalmış kurulu kapasitenin varlığına işaret etmektedir. Sıralamada üçüncü ve dördüncü olarak görülen "yeterli kalite ve miktarda hammadde temini" ve "ürün pazarlamasında karşılaşılan güçlükler" sorunları birbirleriyle aynı puanları (4,00) alarak bu iki sorunun beraberce ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Et işleme sektöründe bilgi ve teknolojik eksikliklerin nispeten önemsiz sorunlar arasında sayılması sektörün bilgi ve kurulu işleme kapasitesiyle et üretim sektörünün arzını eritebilecek kabiliyette olduğunu göstermektedir. Et işleme sektörüne

standartlara uygun ve kaliteli et sağlandığında, sektörün kısa sürede diğer eksikliklerini tamamlayarak ihracat eşğine ulaşacağı düşünülmektedir.

Et işleme sektöründeki "girdi maliyetlerinin yüksekliği" ve "yeterli kalite ve miktarda hammadde temini" sorunları kendi içinde analiz edilerek bu sorunları doğuran alt faktörler belirlenmiş ve öncelik sırasına konulmuştur. Yapılan analiz sonucu bu sorunlara etki eden alt faktörler öncelik durumu ve öncelik puanına göre sırasıyla; et ithalatı yapılması dolayısıyla üretimin azalması (2,20), uygulanan ithal canlı hayvan politikaları dolayısıyla sektöre giren canlı hayvan sayısındaki artış ve ithal hayvanlarda meydana gelen ölümler (3.07), besi yeminin (girdi maliyeti) pahalı olması ve dolayısıyla et üretim sektörünün olumsuz etkilenmesi olarak tespit edilmiştir.

7.1.1.3. BÖLGEDEKİ ET SEKTÖRÜNÜN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Et sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılacak sorunlar belirlenmiştir. Et sektöründeki bu kategoriler; girdi maliyetlerine bağlı sorunlar, işletme yapısına bağlı sorunlar, satış ve pazarlama sorunları ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Her bir kategori, kendi içerisinde detaylandırılacak farklı sebeplere dayalı fazla sayıda faktörün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar ise bölgede profesyonel ve entansif hayvancılıktan ziyade çayır-meraya veya yaylacılığa dayalı geçimlik hayvancılık yapılmasına dayanmaktadır. Ayrıca hayvanların sürekli gezmesi de et veriminde düşüşe sebep olmaktadır. Ekonomik olarak getirisi yeterli olmayan bu hayvancılık tipinde verim düşüşüne bağlı olarak girdi maliyetleri artmaktadır.

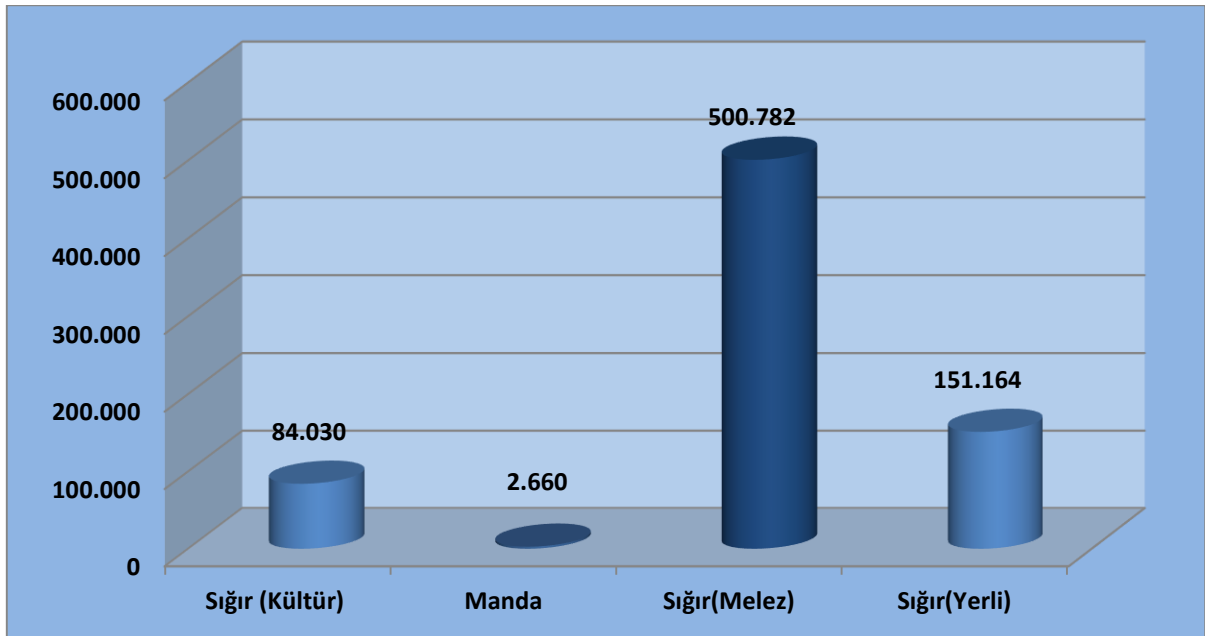
TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarımında başat sektörlerden biri olan et üretim ve et işleme sektörünün mevcut durumda en önemli sorunu girdi maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Özellikle geleneksel olarak yapılan hayvancılık faaliyetlerinde çalışan çiftçilerin yaş ortalamalarının 43 civarında olması ise bölgedeki geçimlik olanlar başta olmak üzere hayvancılık işletmelerini tehdit eden en önemli sorundur. Bölgede et işleme alt yapısı yeni kurulan tesislerle iyileşmeye başlamıştır. Bölgedeki et işleme altyapısı kurulu kapasitesiyle mevcut et üretimine cevap verebilecek durumda olmasına rağmen et üretiminin yıllara göre değişen miktarları ve mekânsal olarak dağılımı atıl kapasitenin ve yetersizliklerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Bölgede üretilen etin görece daha kaliteli ve lezzetli olduğu gerçeği en önemli pazarlama aracıdır. Yapılan çalışmalar sonucunda ülkesel tarım politikalarının tarım sektörü üzerindeki olumlu veya

olumsuz etkisinin diğer tüm faktörlerden daha önemli olduğunu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tarımın diğer alt sektörlerini de etkileyecek olan et sektörüne yönelik tarım politikalarının uygulanması hızlı bir şekilde bölgedeki et sektörünü yeniden canlandıracak ve çarpan etkisiyle tarımın diğer alt sektörleri de nispi gelişim göstereceklerdir.

7.1.2. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE SÜT ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ

7.1.2.1. SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

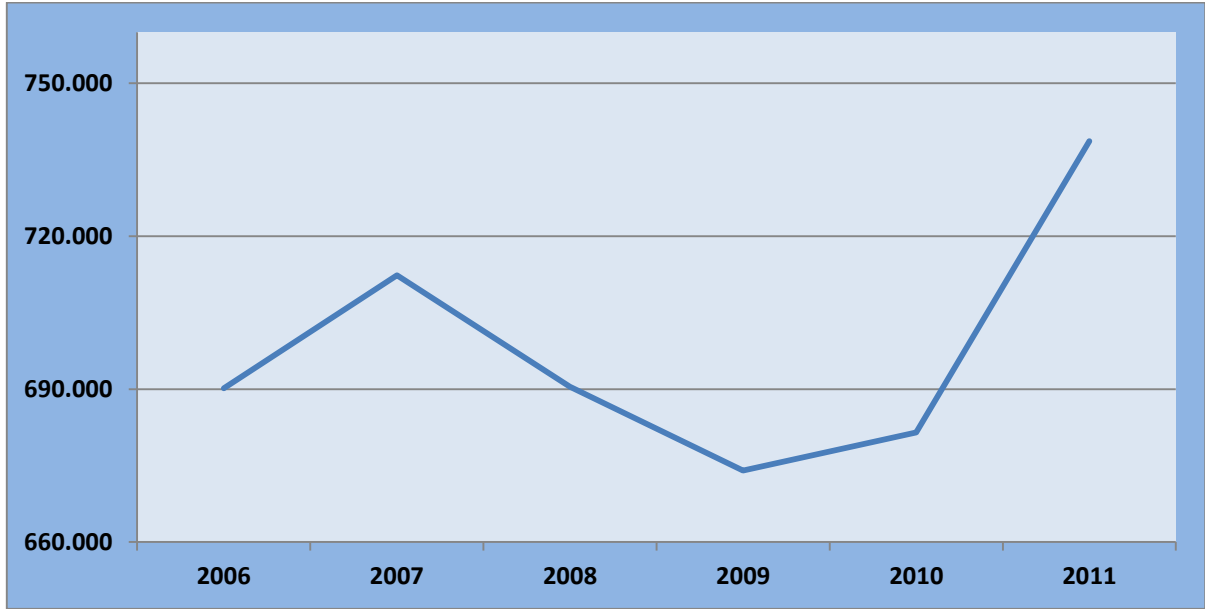
TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki büyükbaş hayvan varlığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel yapısından biraz farklılık göstermektedir. Kültürel ırka geçişin daha yüksek düzeyde olduğu bölgede melez ırklar toplam popülasyonun %72'sini oluşturmaktadır. Son 5 yıllık süreçte kültür ırkı sayısı 46 binden 84 bine ve melez ırk sayısı 322 binden 500 bine çıkarken yerli ırk sayısı 317 binden 151 bine gerilemiştir (Şekil 54). Yapısal dönüşümün başarılı bir şekilde ilerlediğini gösteren bu veriler benzer olarak üretime de yansımıştır. Süt üretimi 2006 yılında 483 bin ton iken 2011 yılı süt üretimi 720 bin tona çıkmıştır. Bölgede uygulanan ıslah ve suni tohumlama çalışmaları ve eğitimler günümüzde etkilerini göstermeye başlamış kalite ve verimi yükseltmiştir.



Şekil 54. TRA1 Düzey 2 Bölgesi büyükbaş hayvan sayısı

TRA1 Düzey 2 Bölgesi büyükbaş hayvan varlığı son yıllarda ortalama 700 bin civarında seyretmektedir (Şekil 55). 2008 – 2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizin etkileri hayvan sayılarına da yansımış olmakla birlikte 2010 yılından itibaren yeniden artış eğilimine girmiştir. Bölge toplam hayvan varlığı bakımından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında ilk 5 içinde yer

almakta ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin ise %27,26'lık kısmını teşkil etmektedir (Tablo 39). Doğu Anadolu Bölgesi 2,7 milyon büyükbaş hayvan varlığına sahip olup bu konuda özellikle Erzurum, Kars, Ağrı, Ardahan ve Muş ön plana çıkmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde büyükbaş hayvan varlığının %79,61'i Erzurum'da bulunmaktadır (588 bin baş).



Şekil 55. Büyükbaş hayvan sayısındaki yıllar itibariyle değişim

Tablo 39. Düzey 2 Bölgeleri büyükbaş hayvan mevcudu

	Düzey2 kod	Düzey2 adı	Büyükbaş Hayvan Sayısı
1	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1.068.193
2	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	922.919
3	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	806.269
4	TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	785.043
5	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	738.636
6	TR22	Balıkesir, Çanakkale	713.478
7	TR32	Aydın, Denizli, Muğla	679.128
8	TR52	Konya, Karaman	564.419
9	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	544.213
10	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	498.355

Son yıllarda bölgede uygulanan başarılı ıslah çalışmaları süt üretimini olumlu yönde etkilemiştir. 2006 yılında 219 bin hayvan sağılırken 2011 yılında sağılan hayvan sayısı 276 bine çıkmıştır. Bu artışla birlikte süt üretimi 483 bin tondan 720 bin tona çıkmıştır. Sağılan hayvan sayısındaki %26,32'lik artışa karşılık süt üretiminde %48,96'lık bir artışın yaşanması kültürel ve melez ırklarla birlikte gelen verim artışına bağlıdır. Bölgede süt verimi (süt üretimi/sağılan hayvan) de benzer biçimde yıllık 2,21 tondan 2,61 tona yükselmiştir. Ancak bu değerler Türkiye ortalamasından (2011 yılı için Türkiye ortalaması 2,88 ton/yıl) düşüktür (TÜİK 2012).

Süt ürünleri üretiminde Erzurum bölge üretiminin büyük bir kısmını karşılamaktadır. Bayburt ve Erzincan süt ürünleri üretimi konusunda zayıf durumundadır. Ancak yöresel ürünler noktasında bazı üretimler önem kazanmış olup marka değeri taşımaktadır. Özellikle tulum peyniri ve civil peyniri bu anlamda bölgede markalaşmış tarımsal bir üretilerdir. Bölgede özellikle beyaz peynir, yoğurt, kaşar ve yöresel peynir üretimleri ağırlıktadır (Tablo 40).

Tablo 40. Süt ürünleri üretim miktarları (Erzurum, Erzincan ve Bayburt GTHB İl Müdürlükleri, 2012)

Ürün	Üretim (ton/yıl)			
	Erzurum	Erzincan	Bayburt	TOPLAM
Beyaz Peynir	1750	4	----	1754
Kaşar	780	33	108	921
Yoğurt	2000	573	8	2581
Krema	----	----	----	0
Tereyağı	400	60	28,8	488,8
Ayran	150	400	7	557
Süt Tozu	----	----	----	0
Diğer (Tulum peyniri).	----	1384	16	1400

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde, 46'sı Erzurum'da, 6'sı Erzincan'da ve 2'si Bayburt'ta olmak üzere toplam 54 süt ürünleri işleme tesisi yer almaktadır. Ancak faal işletme sayısı resmi kayıtlı işletme sayısından düşüktür. Ayrıca bölge işletmelerinde kalite sistemleri ve sertifikalandırmaya yönelik uygulamalar mevcut değildir.

7.1.2.2. BÖLGEDE SÜT ÜRETİM VE İŞLEME SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

Bölgede yapılan saha çalışmaları sonucu süt sektörünün süt üretim ve süt işleme olarak iki kategoriye ayrılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Her iki süt sektörünün kendilerine ait sorunları ve bu sorunların kendilerine ait çözümleri vardır. Ayrıca her iki alt sektör arasında karşılıklı olarak sebep sonuç ilişkisi vardır.

Süt üretim sektöründe belirlenen sorunların yapılan analizler sonucu öncelik sıralaması belirlenmiştir (Tablo 41). Süt üretim sektöründe sorunların öncelik durumu ve öncelik puanı sırasıyla; pazarlama sorunu (1,00), bilgi eksikliği (2,69), süt ve süt ürünlerinin fiyatının düşük olması (2,79), işletmelerin finansal açıdan yetersizliği (2,79), hayvan barınaklarının tekniğe uygun olmaması (3,53), verimi düşük yerli ırklarla çalışma (3,83), hastalıklarla mücadelenin yetersizliği (4,50), kesif yem fiyatlarının yüksek olması (4,92), yanlış rasyon hazırlanması (5,00),

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve üniversitenin yeterli düzeyde vatandaşa ulaşamaması (7,00) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 41. TRA1 Düzey 2 Bölgesi süt üretim sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Pazarlama sorununun olması	1,00
2	Bilgi eksikliği	2,60
3	Süt ve süt ürünlerinin fiyatının düşük olması	2,79
4	İşletmelerin finansal açıdan yetersizliği	2,79
5	Hayvan barınaklarının tekniğe uygun olmaması	3,53
6	Verimi düşük yerli ırklarla çalışma	3,83
7	Hastalıklarla mücadele yetersiz	4,50
8	Kesif yem fiyatlarının yüksek olması	4,92
9	Yanlış rasyon hazırlanması	5,00
10	GTHİM ve üniversitenin vatandaşa ulaşamaması	7,00

Tablo 41’de sonuçları görülen analizde bölgedeki süt üretim sektörünün pazarlama sorunu diğer sorunlardan açık ara önde çıkmıştır. Sıralamada üçüncü ve dördüncü olarak görülen sorunlar da dolaylı olarak pazarlama sorununa dayanmakta ve öncelik olarak birbirleriyle beraber düşünülmesi gerekmektedir. Analizler sonucu son sırada belirlenen "Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve üniversitenin yeterli düzeyde vatandaşa ulaşamaması" sorunu, sıralamada ikinci olarak görülen "bilgi eksikliği" sorunuyla çelişiyor gibi görülmektedir. Bir tarafta bilgi eksiğinin önemli bir sorun olması diğer taraftan bilgi kaynağı olarak kabul edilen il tarım müdürlükleri ve üniversitelerin vatandaşa ulaşmasında bir sorun görülmemesi de bir sorun olarak ele alınmaktadır.

Süt üretim sektöründeki pazarlama sorunu kendi içinde analiz edildiğinde, pazarlama sorununu doğuran alt faktörler belirlenmiş ve bu sorunlar öncelik sırasına koyulmuştur. Yapılan analiz sonucu pazarlama sorununa etki eden alt faktörler öncelik durumu ve öncelik puanına göre sırasıyla; süt üreticilerinin örgütlenememesi (1,00), çiğ sütün depolama imkânlarının yeterli olmaması (2,25), çiğ süt işleme tesislerinin yetersizliği (2,57), yeterli süt hacmine ulaşılamaması (2,67), bölgede süt toplayıcıların olmaması (yeterli olmaması) (2,71), hayvan doğumlarının tüm yıla yayılamaması (3,00), ürün kayıplarının fazla olması (3,92), küçük

aile işletmelerinin yaygın olması nedeni ile üretilen sütün satışı için bir değere sahip görülmemesi ve yöresel olarak küçük işletme (geçimlik) sahibi ailelerin süt satışının ayıp karşılanması (5,00) olarak tespit edilmiştir. Pazarlama sorununda örgütlenme sorununun diğer faktörlerden açık ara önde çıkması sektörel bakımdan öncelik hakkında bilgi vermektedir. Sıralamada ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci faktörler ise aralarında öncelik bakımından önemli farkın olmadığı ve bu faktörlerin beraber düşünülmesi gerektiği bilgisini vermektedir.

Bölgede süt işleme sektöründe belirlenen sorunların yapılan analizler sonucu öncelik sıralaması belirlenmiş ve Tablo 42’de verilmiştir.

Tablo 42. TRA1 Düzey 2 Bölgesi süt işleme sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Yeterli kalite ve miktarda hammadde temini	2,57
2	Süt toplamadaki zorluklar (soğuk zincir sorunu)	3,00
3	Sermaye yetersizliği	4,31
4	Girdi maliyetlerinin yüksekliği	4,38
5	Yüksek teknolojinin kullanılamaması	4,82
6	Ürün pazarlamasında karşılaşılan güçlükler	4,85
7	Sektörde yaşanan rekabetteki sorunlar	5,54
8	Verim düşüklüğü	6,14

Tablo 42’de sonuçları görülen analizde bölgedeki süt işleme sektörünün "yeterli kalite ve miktarda hammadde temini sorunu" öne çıkmıştır. İkinci sıradaki "süt toplamadaki zorluklar (soğuk zincir sorunu)" temelde birinci sorunu tetikleyen sebeplerden birisidir. Dolayısıyla süt işleme sektöründe yeterli kalite ve miktarda ham madde temini önemli bir sorun olarak ilk sırayı almaktadır. Sıralamada "sermaye yetersizliği" ve "girdi maliyetlerinin yüksekliği" sorunları üçüncü ve dördüncü sırada olması ve birbirlerine yakın puanlar alması nedeniyle beraber ele alınmalıdır. Süt işleme sektöründe "pazarlama sorunu"nın analizler sonucu altıncı sırada ve "sektörde yaşanan rekabet sorunları"nın yedinci sırada çıkmış olması ham madde sorunu çözüldüğünde bu sektörün hızlı bir gelişme gösterebileceğini ifade etmektedir.

Süt işleme sektöründeki pazarlama sorunu kendi içinde analiz edildiğinde, pazarlama sorununu doğuran alt faktörler belirlenmiş ve bu sorunlar öncelik sırasına konulmuştur. Yapılan analiz sonucu pazarlama sorununa etki eden alt faktörler öncelik durumu ve öncelik

puanına göre sırasıyla yeterli süt hacmine ulaşılamaması (2,00), bölgede süt toplayıcıların olmaması (yeterli olmaması) (2,29), çiğ sütün depolama imkânlarının yeterli olmaması (2,44), çiğ süt işleme tesislerinin yetersizliğı (2,93), ürün kayıplarının fazla olması (4,45) şeklinde tespit edilmiştir. Pazarlama sorununda ilk dört sırada nceliğıne sahip olan faktörlerin ham madde teminine dayalı konular olması bu sektördeki asıl sorun ekseninin ham madde temininde yaşanan sıkıntılar olduğunu ortaya koymaktadır. Süt işleme sektöründe "bilgi eksikliğı" konusunun sorun olarak ortaya çıkmamış olması ihtiyaç duyulduğunda işletmenin bu eksikliğini gidermenin yolunu bulduğu şeklinde anlaşılmıştır.

7.1.2.3. BÖLGEDEKİ SÜT SEKTÖRÜNÜN GENEL DEğERLENDİRİLMESİ

Süt sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılabilir sorunlar belirlenmiştir. Süt sektöründeki bu kategoriler; fiziki şartların yetersizliğıne bağlı sorunlar, örgütlenme sorunları, satış ve pazarlama sorunları ve beşeri sermaye yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Her bir kategori, kendi içerisinde detaylandırılacak farklı sebeplere dayalı, fazla sayıda faktörün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar aşağıya alınmıştır.

7.1.2.3.1. FİZİKİ şARTLARIN YETERSİZLİğİ

Bölgede profesyonel ve entansif hayvancılıktan ziyade ayır- meracılığa veya yaylacılığa dayalı geçimlik hayvancılık yapılmaktadır. Bu nedenle sürekli gezen hayvanlarda verim düşüşü yaşanmaktadır. Ekonomik getirisi yeterli olmayan bu hayvancılık tipinde fiziki şartlar çok fazla dikkate alınmamakta ve önemsenmemektedir. Bundan dolayı çoğu barınakta yem deposu ve gübrelik olanakları bulunmamakta, hayvanların temiz hava, sıcaklık ve nem gibi evre isteklerinin en iyi biçimde karşılanmasına dikkat edilmemekte, sağım, gübre temizliği ve yemleme gibi bakım işlerine yönelik uygun bir ortam bulunmamaktadır. lke genelinde hayvancılık için belirlenmiş standartların kontrol altında olmaması, politik sebeplerle üreticiye yaptırımların uygulanmaması bu konudaki duyarlılığı azaltmaktadır.

7.1.2.3.2. ÖRGÜTLENME SORUNLARI

Bölgede ve genel olarak ülke genelinde örgütlü yaşam kültürü çok gelişmemiştir. Türkiye'deki dernek sayısı ile nüfus oranlandığında örgüt başına kişi sayısında Türkiye ortalaması 1200 kişi civarındadır. Bu sayı Doğu Anadolu Bölgesi için 1 derneğe 1619 kişi, Ege Bölgesinde 799 kişi Karadeniz Bölgesi'nde ise 722 kişi olarak görülmektedir. Bölgenin rgtlenme kültürünün

zayıflığı süt sektöründeki ortak hareket edebilme organizasyonlarında kendisini olumsuz olarak göstermektedir. Ayrıca bölge ülke geneline göre sosyokültürel bakımından gelişmekte olan grup içerisinde yer aldığından sosyal sermaye olarak ortak hareket edebilme profesyonelliğini yeterince geliştirememiş durumdadır. Bu durum süt sektöründe de karşılaşılan diğer bir sorundur.

7.1.2.3.3. SATIŞ VE PAZARLAMA SORUNLARI

Ülke süt verimi, sağılan hayvan başına yıllık 2,88 ton iken TRA1 Düzey 2 Bölgesi hayvan başına süt üretimi yıllık 2,61 ton olarak gerçekleşmektedir (TÜİK 2012). Bu durumun ana etmeni, kültür ve melez ırklarının TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yaygın olmasıdır. Yine de TRA1 Düzey 2 Bölgesi sağılan hayvan varlığının %10,09'unu temsil etmesine rağmen süt üretiminin %9,14'ünü karşılaması (TÜİK 2012) hayvan süt veriminin düşük kaldığını göstermektedir. Verimin düşük olduğu işletmelerde girdi maliyetleri birim üretim başına artmakta ve ekonomik olarak sürdürülemeyen işletmelere dönüşmektedir.

Süt işleme sektöründe üretimi yapılan ürün çeşidinin azlığı pazar sorununa olumsuz etki etmektedir. Örneğin Türkiye'de 193 adet peynir çeşidi varken bölgede üretimi yapılan peynir çeşidi 7'yi geçmemektedir. Aynı şekilde yoğurt, ayran ve yağ üretiminde de bölgede çeşitlilik oldukça sınırlıdır. Bölge genelinde pazarda farklılaşan tercihlere hitap etmek açısından gerekli ve yeterli çeşitte mal üretimi sağlanamamakta ve bu nedenle de pazardan aldığı pay düşmektedir.

Sektörde sözleşmeli tarım uygulamalarının yeterince yaygın olmaması karşılaşılan diğer bir sorundur. Sözleşmeli tarım, işletmelere belirli bir üretimi gerçekleştirme sorumluluğu yüklerken firmalara da elde edilecek ürünü önceden belirlenmiş koşullarda almayı garanti ettiren, üreticiyle pazarlayıcıyı bir araya getiren bir yapıdır. Ülke genelinde 1980'li yıllarda başlayan ve halen gelişme sürecinde olan bu organizasyon yapısının bölgede yeterince yaygın olmaması süt sektörünü olumsuz etkilemektedir. Özellikle bölgedeki organizasyon etkinliğinin düşük olması, örgütlenmenin yeterli olmaması ve büyük şirketlere yeterince ulaşamıyor olması sektörün pazar sorununda etkili olduğu düşünülmektedir.

Süt ve süt ürünleri, diğer birçok gıda ürününe oranla daha fazla kontaminasyon (bulaşma - kirlenme) riski taşıyan, bileşimleri nedeniyle çok daha kolay bozulabilen, dolayısıyla sağlığa zararlı ve hastalık etmeni olabilecek maddelerdendir. Sütün sağım ve ürüne dönüştürme

koşulları, kullanılan alet ve ekipman, ürünlerin taşıma ve saklama şartları gibi faktörler kirlenmeye sebep olarak hammadde ve ürünün kalitesini düşürmektedir. Bölgede süt üretilen ürünlerin kalite seviyesi pazarlama sorununu tetikleyen konulardandır.

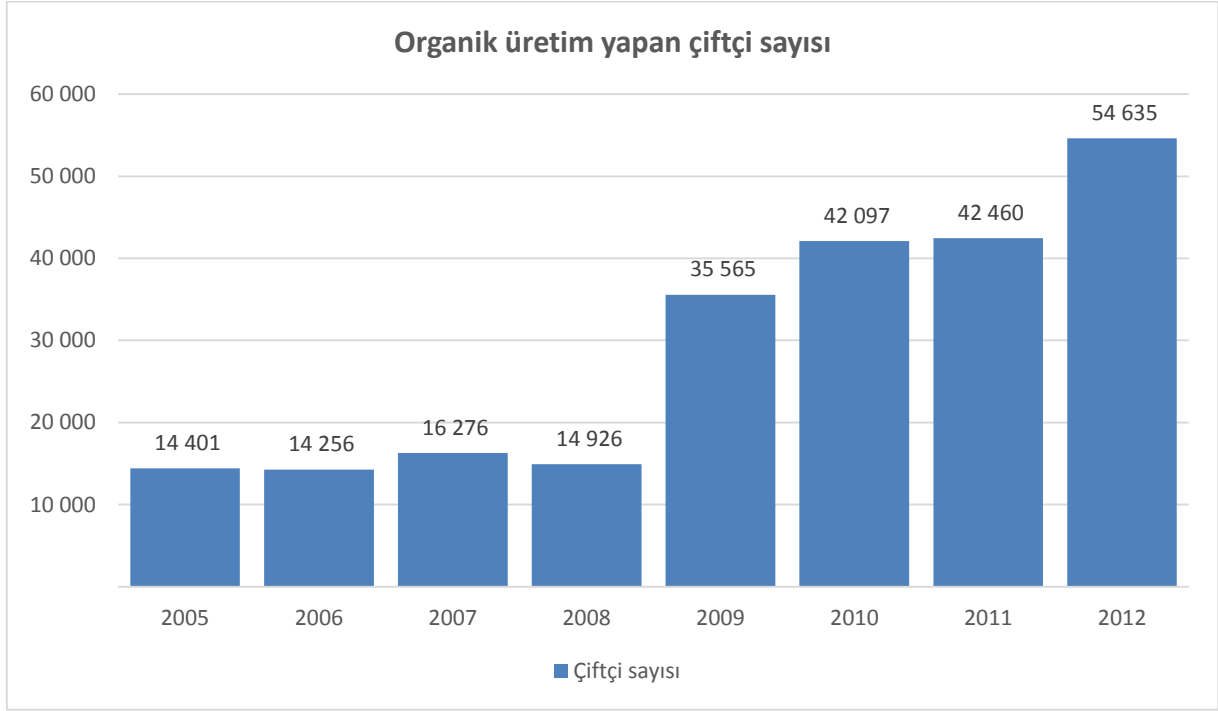
Bölge yıllık 7700 ton/yıl süt ürünleri üretim miktarı ile oldukça az sayılacak bir arz sağlamaktadır. Arzın yetersiz olması pazarlamada olumsuz bir etki doğurmakta ve büyük pazarlara açılmamada etken olmaktadır. Böylece pazarın doğuracağı talebi ve bu talebe senkron gelişmesi beklenen bölgesel süt sektörünü olumsuz etkilemektedir.

7.1.2.3.4. BEŞERİ SERMAYE YETERSİZLİĞİ

Türkiye'de tarımla iştigal eden nüfusun ortalama yaşı 40 olmasına karşın mevsimlik sigortalı çalışan işgücü devre dışı bırakıldığında bu sayı 50'lere yükselmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde ise tarım sektöründe çalışanların yaş ortalaması erkeklerde 39, bayanlarda 36 olmasına rağmen tarımda çalışan nüfusun %23'ü 50 yaş üzerindedir. Ayrıca tarımda çalışan nüfusun sadece %16,56'sı profesyonel olarak tarım yapmaktadır. Tarım sektöründe nispi olarak yaşlıların (50 yaş üzeri %23) çalışıyor olması bilgi eksikliği konusunun en önemli sebeplerindendir. Yıllardır tarımla uğraşan bu kesim yeni gelişen bilgilerden ya haberdar olmamakta ya da yeni bilgileri öğrenme ve uygulamada direnç göstermektedirler. Bilgi eksikliği profesyonel işletme kurma konusunda, üretici birlikleri kurarak çalışma konusunda daha verimli üretimler yapma konusunda ve ürünlerin pazar organizasyonlarını yapma konularında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bölgede yeniliklere açık 20 – 30 yaş arasındaki genç çiftçi sayısı (%21,5) oldukça az olduğundan yakın gelecekte tarım sektörü yaşlılık sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Sektördeki yaşlılık arttıkça bilgi eksiği ve yeniliklerden uzaklaşma sorunu daha da derinleşecektir.

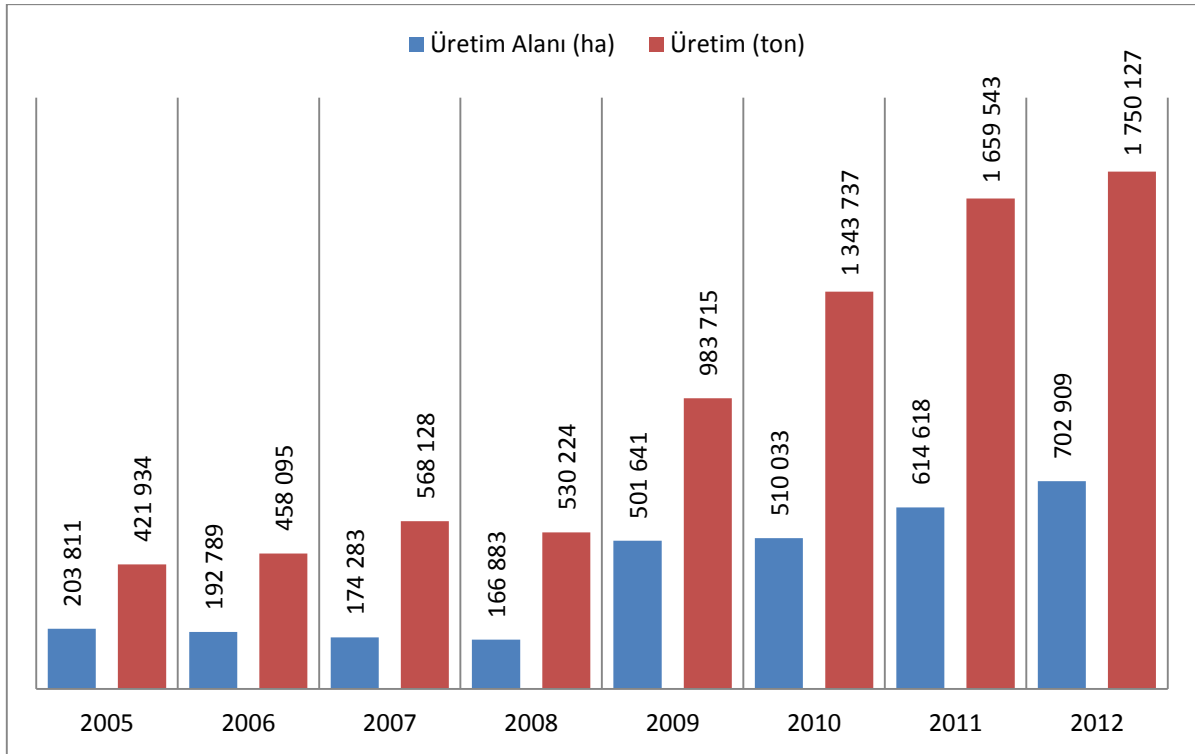
7.1.3. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE ORGANİK TARIM SEKTÖRÜ

Türkiye’de 1984-85 üretim sezonunda başlayan organik tarım uygulamaları özellikle dış pazara yönelik olarak yapılırken son yıllarda artan talepler doğrultusunda iç pazara da yönelmiştir (Kantar vd. 2011). Türkiye’de organik tarım üretimi yapan üretici sayısı son dönemde hızla artmaktadır (Şekil 56).



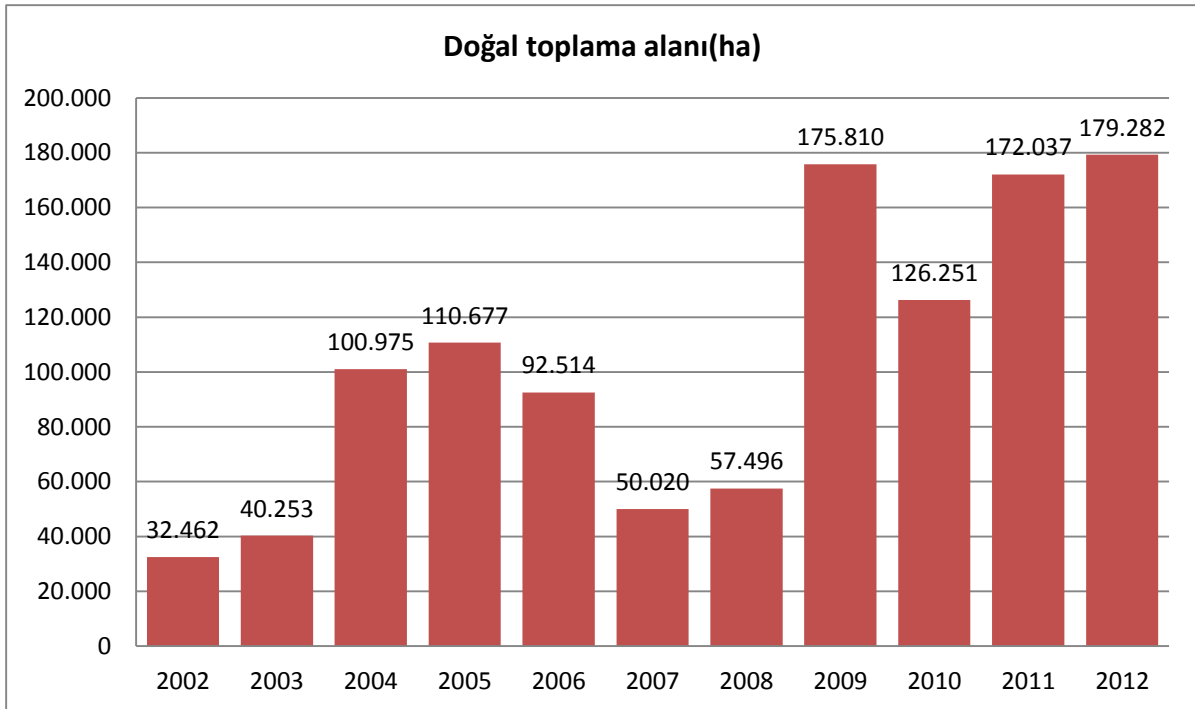
Şekil 56. Yıllara Göre Organik Üretici Sayılarındaki değişim (GTHB 2013)

Yine ülke genelinde artan üretici sayısına paralel olarak organik üretim yapılan alan miktarında da artış gözlenerek organik tarım bilinci arttıkça yeni alanların katılımıyla bu rakam 2012 yılında 702.909 hektara ulaşmıştır (Şekil 57; GTHB 2013).



Şekil 57. Yıllara göre organik üretim alanları (ha) ve üretim (ton) miktarları (GTHB 2013)

Organik üretimde önemli bir kaynak olan doğadan toplama alanları da 2002 ile 2012 yılları arasında önemli derece artış göstermiştir (Şekil 58). Doğadan toplamadaki artış hem organik ürünlere olan talebin artması hem de tıbbi aromatik bitkilere karşı artan talebin bir sonucu olarak görülebilir.



Şekil 58. Yıllara Göre Doğadan Organik Ürün Toplama Alanları (ha) (GTH 2013)

TRA1 Düzey 2 Bölgesi organik tarım için oldukça uygun toprak, su ve çevre şartlarına sahiptir. Bununla beraber, bölgede organik tarım faaliyetleri istenilen seviyede yapılmamaktadır. Bölgede her geçen gün organik üretim için gereken ilgi artmakta ve bölge şartları dolayısıyla geleneksel tarımdan daha fazla katma değer imkanı sunacak olan sektörde girişimci sayısı da artmaktadır. Bölgede buğday, yonca, yem bitkileri, çayırotu, meyve, bal, arpa, fiğ, korunga, mısır, patates, elma, erik, dut, ceviz gibi organik ürünlerin üretimi yapılmaktadır.

Erzincan ilinde organik hayvancılık daha önceden başlamış ve 2012 yılı itibariyle 3 işletmede toplam 323 büyükbaş hayvan sayısına ulaşılmıştır (Tablo 43). Erzurum'da ise organik hayvancılık faaliyeti geçiş sürecindedir. Erzurum, 2 işletmede 792 büyükbaş hayvan ile geçiş sürecini devam ettirmektedir (Tablo 44). Bayburt'ta ise henüz organik hayvancılık faaliyeti başlamamıştır.

Tablo 43. 2012 yılı organik hayvancılık verileri (GTHB 2013)

İller	Hayvan Türü	Çiftçi sayısı Toplamı	Hayvan Sayısı Toplamı	Süt(ton) Toplamı
Erzincan	Buzağı	0	51	
	Dana	0	105	
	İnek (Süt)	3	167	891,36
Toplam Erzincan		3	323	891,36

Tablo 44. 2012 Yılı Geçiş Süreci Hayvancılık Verileri (GTH, 2013)

İller	Hayvan Türü	Çiftçi sayısı	Hayvan Sayısı Toplamı
Erzurum	Buzağı		49
	Dana		69
	Et üretimi için büyükbaş hayvanlar	2	201
	İnek (Süt)		473
Toplam Erzurum		2	792

Bölgede organik bal üretimi özellikle Erzurum'da hızlı bir artış göstermektedir. Benzer artışın Erzincan ve Bayburt'ta da gerçekleşmesi durumunda bölgenin organik bal havzalarından birisi olmasına katkı sağlayacaktır.

Tablo 45. 2012 yılı organik arıcılık verileri (GTHB 2013)

İller	Ürün	Çiftçi sayısı Toplamı	Toplam Kovan Sayısı	Toplam Üretim Miktarı(ton)
Erzurum	Bal	92	19112	66,745
	Polen			0,080
Toplam		92	19112	66,825

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin bitkisel organik üretimi ise Bayburt'ta 161, Erzincan'da 248 ve Erzurum'da 1.988 çiftçi ile toplam 27.878,03 ha alanda 110.484,81 ton olmak üzere organik üretimi bulmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerine ait organik bitkisel üretim istatistikleri Tablo 46'da verilmiştir.

Tablo 46. 2012 yılı organik tarımsal üretim verileri (GTHB 2013)

İller	Ürün adı	Çiftçi sayısı	Gerçek üretim alanı (ha)	Doğal toplama alanı (ha)	Nadas Alanı (ha)	Toplam alan (ha)	Üretim miktarı (ton)
Bayburt	Arpa						161,33
	Buğday						363,95
	Çavdar						52,30
	Çayır						164,76
	Fasulye						0,41
	Fiğ						537,05
	Korunga						1.746,62
	Lahana						0,50
	Mercimek						5,28
	Mısır						7,30
	Mısır(Silaj)						414,50
	Nadasta olan						0,00
	Patates						7,00
	Tritikale						28,46
	Yonca						6.687,73
	Yulaf						20,70
	Toplam	161	1.757,227	0	116	1.873,261	10.197,89792
Erzincan	Arpa						279,24
	Buğday						3.852,14
	Ceviz						1,51
	Çavdar						11,09
	Çayır						372,87
	Dut						5,28
	Fasulye						10,59
	Fasulye(kuru)						67,30
	Fiğ						1.141,08
	Kayısı						1,70
	Korunga						295,27
	Mercimek						3,94
	Mısır(Silaj)						654,09
	Nadasta olan						0,00
	Pancar						31,50
	Patates						66,42
	Tritikale						23,68
	Üzüm						1,20
	Yonca						2.856,06
	Toplam	248	2.549,850	0	947	3.496,611	9.674,95

İller	Ürün adı	Çiftçi sayısı	Gerçek üretim alanı (ha)	Doğal toplama alanı (ha)	Nadas Alanı (ha)	Toplam alan (ha)	Üretim miktarı (ton)
Erzurum	Armut						157,00
	Arpa						1.346,22
	Atkuyruğu						4,30
	Ayçiçeği						8,30
	Buğday						15.179,00
	Ceviz						7,90
	Çavdar						550,63
	Çayır						14.674,74
	Dut						139,78
	Elma						2.010,85
	Erik						243,36
	Fasulye						8,64
	Fasulye(kuru)						6,76
	Fiğ						4.996,55
	Kayısı						33,07
	Korunga						14.747,81
	Lahana						3,50
	Mercimek						7,68
	Mısır						4.558,82
	Mısır(Silaj)						509,25
	Nadasta olan						0,00
	Nohut						10,54
	Pancar						25,19
	Patates						160,14
	Şalgam						20,00
	Tritikale						76,00
	Vişne						78,25
	Yonca						30.964,43
	Yulaf						83,25
	Toplam	1.988	21.830,75	0	677	22.508,16	90.611,96
TRA1 Düzey 2 Bölgesi Genel Toplam		2.397	26.137,83	0	1.740,20	27.878,03	110.484,81

Tablo 46’da verilen organik üretim miktarlarına ek olarak TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin organik üretime geçiş sürecinde olan bitkisel üretimi ise Bayburt’ta 124, Erzincan’da 58 ve Erzurum’da 2.067 çiftçi ile toplam 33.935,97 ha alanda 111.435,36 ton üretimi bulmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerine ait geçiş sürecindeki organik bitkisel üretime ait veriler Tablo 47’de verilmiştir.

Tablo 47. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2012 yılı organik tarım geçiş süreci üretim verileri (GTHB 2013)

İller	Ürün adı	Çiftçi Sayısı Toplamı	Üretim alanı (ha) Toplamı	Doğal toplama alanı(ha)	Nadas Alanı(ha)	Toplam alan(ha)	Üretim miktarı (ton) Toplamı
Bayburt	Arpa						144,54
	Ayva						0,00
	Buğday						551,30
	Çavdar						110,81
	Çayır						48,87
	Dut						0,00
	Elma						14,40
	Erik						0,00
	Fasulye						2,34
	Fiğ						823,12
	Kiraz						0,00
	Korunga						1.515,27
	Mısır(Silaj)						1.542,81
	Nadasta olan						0,00
	Patates						10,50
	Tritikale						18,00
	Yonca						5.531,68
	Yulaf						6,00
	Toplam	124	1.795,29	0	290,4	2.085,72	10.319,63
Erzincan	Armut						1,00
	Arpa						92,86
	Badem						8,00
	Buğday						1.713,02
	Ceviz						2,00
	Çayır						578,46
	Elma						107,50
	Fasulye						6,73
	Fasulye(kuru)						30,69
	Fiğ						861,01
	Kayısı						0,50
	Kayısı(Fidan)						0,00
	Kiraz						1,60
	Korunga						313,41
	Kuşburnu						22,20
	Mercimek						14,36
	Mısır(Silaj)						810,79
	Nadasta olan						0,00
	Patates						79,31
	Şeftali						0,00
	Tritikale						99,43
	Üzüm						6,60
	Yonca						1.122,12
	Zerdali						2,00
	Toplam	58	1.431,891	0	320,3	1.752,21	5.873,59
Erzurum	Armut						11,85
	Arpa						1.647,19
	Ayçiçeği						12,84
	Buğday						25.293,08
	Ceviz						21,90
	Çavdar						1.106,15

	Çayır						13.031,12
	Dut						11,30
	Elma						216,67
	Erik						20,45
	Fasulye						57,81
	Fiğ						4.921,51
	Kabak						4,00
	Kayısı						3,60
	Korunga						12.870,45
	Marul						1,00
	Mercimek						4,55
	Mısır						215,63
	Mısır(Silaj)						1.316,22
	Nadasta olan						0,00
	Nohut						2,00
	Pancar						24,90
	Patates						154,76
	Şalgam						1,00
	Tritikale						34,00
	Vişne						20,30
	Yonca						34.066,20
	Yulaf						171,65
	Toplam	2.067	29.398,99	0	699,0	30.098,03	95.242,13
Genel Toplam		2.249	32.626,18	0	1.309,79	33.935,97	111.435,36

7.1.3.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİNDE ORGANİK TARIM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI

Organik tarım sektöründe belirlenen sorunlar analiz edilerek öncelik sırasına konulmuş ve Tablo 48’de verilmiştir.

Tablo 48. Organik tarım sektöründe belirlenen sorunlar ve öncelik puanları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Üreticilerin sermaye (gelir),eğitim (bilinç, bilgi eksikliği) ve örgütlenmede yetersizlik,	1,60
2	Ürün işleme tekniği, tanıtım ve pazarlama eksikliği,	5,00
3	Organik girdi temininde büyük oranda dışa bağımlılık ve girdi yetersizliği	5,25
4	İşleme ve koruma tekniklerinin geliştirilmemesi,	5,63
5	Organik tarıma uygun alanlarda arazilerinin ve işletmelerin çok küçük ve parçalı olması,	5,67
6	Yerel ürün fiyatlarının yüksekliği ve organik olarak yetiştirilmesi	6,22
7	Biyolojik mücadele ve biyolojik gübre preparatlarının bulunmaması veya yetersiz olması,	6,29
8	Ekolojik olarak üretilmiş tohum ve diğer üretim materyalleri yetersizliği	6,50
9	Pazar sıkıntısı, iç ve dış pazarın dengeli gelişmemesi, bulunacak pazarlara düzenli olarak yeterli miktarda ürün pazarlanma sıkıntısının bulunması	6,90
10	Kompost ve hayvan gübresi kullanımı, malçlama, ara ve örtü bitkileri yetiştiriciliği, yeşil gübreleme ve rotasyon yapma alışkanlığının yaygın olmaması,	7,25
11	Bitkisel ve hayvansal üretimin entegrasyon eksikliği,	8,57
12	Ürün analizlerinin yapılabildiği laboratuvarların olmaması,	8,89
13	Organik tarım konusunda yürütülen AR-GE çalışmalarının yetersiz olması ve sonuçların uygulamaya konulmaması,	9,00
14	Sermaye, organizasyon, sözleşmeli yetiştiricilik, bilgi eksikliği nedeniyle küçük çiftçi sorunları	9,67
15	İstatistiki bilgi eksikliği,	10,22
16	Kamu örgütlenme yapısının dağınıklığı,	10,25

Tablo 48’den anlaşıldığına göre bölgede organik tarım sektörünün en önemli sorunu eğitime dayalı bilinç ve bilgi eksikliği olarak ortaya çıkmıştır. Yine aynı gerekçeyle örgütlenme yetersizliği ve buna bağlı sektörden elde edilen gelirin azalması da önemli bir problemdir. Sektörde oluşan eksikliklerin kelebek etkisi oluşturarak diğer konuları da olumsuz etkilediği ve bu durumun bazen içinden çıkılması zor bir sarmala dönüştüğü de bir gerçektir. Özellikle 1,6 sıralama puanı alarak birincil sorun olarak tespit edilen konu ile bu konuya en yakın ikinci konunun 5,00 puan almış olması sektördeki ana sorunun eğitim ve bilinçlendirme kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla birinci sorunun aşılması ile hem mevcut olumsuz sarmaldan kurtulmaya hem de diğer sorunların göreceli olarak ortadan kalkmasına imkân sağlayacağı düşünülebilir. Ayrıca yapılan analizde sektöre ait 16 adet sorun 1 ile 16 arasında puan alması gerekirken 1,6 ile 10,25 arasında dağılmıştır. Özellikle birinci sıradaki sorun dikkate alınmazsa bu dağılımın 5,00 ile 10,25 arasında dağılmıştır. Bu dağılım sektördeki aktörlerin sektöre ait tüm sorunları birbirine yakın önemde gördüklerini, sektördeki sorunların (birinci sorun istisna) birbirleriyle yakın ilişkili olduğunu ve aralarındaki hiyerarşinin keskin olmadığını göstermiştir.

Organik tarım sektöründe bugüne kadar yapılmış ya da yapılması mümkün hatalar analiz edildiğinde Tablo 49’da verilen öncelik sıralaması elde edilmiştir.

Şimdiye kadar sektörde parçacı yaklaşımların yeterli ve etkili sonuçlar vermediği tespit edilmiştir. Organik tarım sektörüne havza bazında bütüncül yaklaşarak ve gerek birlik gerekse kooperatiflerin kurulmasını teşvik ederek, katılımcı bir modelin kullanılmasının daha uygun bir yaklaşım olacağı görülmektedir. Kontrol ve sertifikasyon konusunun yaygınlaştırılması ve üreticinin konuya olan olumsuz yaklaşımının ortadan kaldırılması bu duruma katkı sağlayacaktır. Ayrıca bölgenin göreceli olarak üstün olduğu ve önemli bir organik pazar potansiyeline sahip biyoçeşitlilik konusunda koruma ve doğru kullanma uygulamalarının başlatılması ve yaygınlaştırılması hayati öneme sahiptir.

Tablo 49. Organik tarım sektöründeki hatalı uygulamalar öncelik sıralaması

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Yörede köy, vadi, havza bazında bütüncül yaklaşımların olmaması çiftçilerin kooperatif veya birlikler oluşturarak arazilerini toptan kontrol ettirip ürünlerini sertifikalandırmaması	1,73
2	Kontrol ve sertifikasyon sisteminin etkin ve uygulanabilir olmaması	2,38
3	Doğayı kirleten faaliyetlerden organik tarım ve biyoçeşitliliğin korunması adına tedbirlerin alınmaması	2,71
4	Bölgedeki vadilerdeki kıt olan temiz su kaynakları üzerinde ekolojik dengeyi bozacak, vadileri kurutacak ve insan erozyonunu daha da hızlandıracak uygulamalar yapılması	3,71
5	Bölge için uygun olabilecek tamamen organik baharat, pekmez, bal, meyve suyu, kekik suyu, bitkisel yağ, bitkisel çay, bitki kimyasalları ve gıda katkısı üretimi, organik ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması konularındaki organizasyon eksikliği	3,75
6	Doğa dostu teknikleri uygulayan insanların çevre programları içerisinde desteklenmemesi	4,57

Bölgede üretilen organik tarım ürünlerinin pazar sorununu analiz edildiğinde (Tablo 50) birincil (1,44) pazar sorununun teknik bilgi eksikliğine dayanan üretim, işleme, gelişmemiş pazarlama metotlarından kaynaklandığı görülmüştür. Hangi ürünün yetiştirileceği, hangi pazarların ve dağıtım ağının kullanılacağına dair bilgi ve organizasyon eksikliği sorunu ise ikinci sırada (2,20) yer almıştır. Arz, talep, rekabet ve tüketici tercihleri gibi konularda saha bilgisi eksikliği sorunu 2,44 puanla üçüncü öncelikli olarak çıkmıştır. İhracat pazarlarında pazara girişte teknik engeller ve yörede pazarlama bilincinin zayıflığı 2,71 puan ile dördüncü öncelikli sorun olarak gözlenmiştir. Bölgede üretilecek ürünlerin teknik anlamda işlenmesi ve pazarlanması için gerekli bilginin eksik olduğu ve organik tarım pazarı sorunun büyük oranda bilgi eksikliğinden ve yeterli tanıtımın yapılmamasından kaynaklandığı görülmüştür.

Tablo 50. Bölgede üretilen organik tarım ürünlerinin pazar sorununu önceliklendirmesi

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Teknik bilgi eksikliği (üretim, işleme, pazarlama metotları)	1,44
2	Hangi ürünün yetiştirileceği, hangi pazarların ve dağıtım ağının kullanılacağına dair bilgi ve organizasyon eksikliği,	2,20
3	Arz, talep, rekabet ve tüketici tercihleri gibi konularda saha bilgisi eksikliği	2,44
4	İhracat pazarlarında pazara girişte teknik engeller ve yörede pazarlama bilinci zayıftır.	2,71

Organik tarımda pazar sorununun çözülmesi için üretici birliklerinin oluşturulması ve bu ürünlerin satışının yapılacağı satış yerlerinin kurulması (kümelenme), gerekli tanıtımın

yapılması ve doğrudan satış ağının genişletilmesi çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Pazarlama tekniklerinin bölgedeki organik ürünlerin satışında önemli olacağı görülmüştür. Bölge çiftçisinin organik üretimden uzak durması konusu değerlendirilmiş bölge çiftçisinin organik ürünlerin getirisine inanmadığı ve bu üretim yoluyla yaptıklarının kendisine zarar vereceğini düşündükleri gözlemlenmiştir. Genelde üretime dayalı ve çevreye duyarlı hedefler orta vadeli olarak görülmüştür. Bu durum bölge çiftçisinin yakın vadede konuyla ilgili bir getiri beklemediği ve yine konuya yeterince güvenmediğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde organik tarım sektörünün GZFT analizi Tablo 51'de verilmiştir.

Tablo 51. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Organik Tarım Sektörü GZFT Analizi (KANTAR ve Ark, 2011)

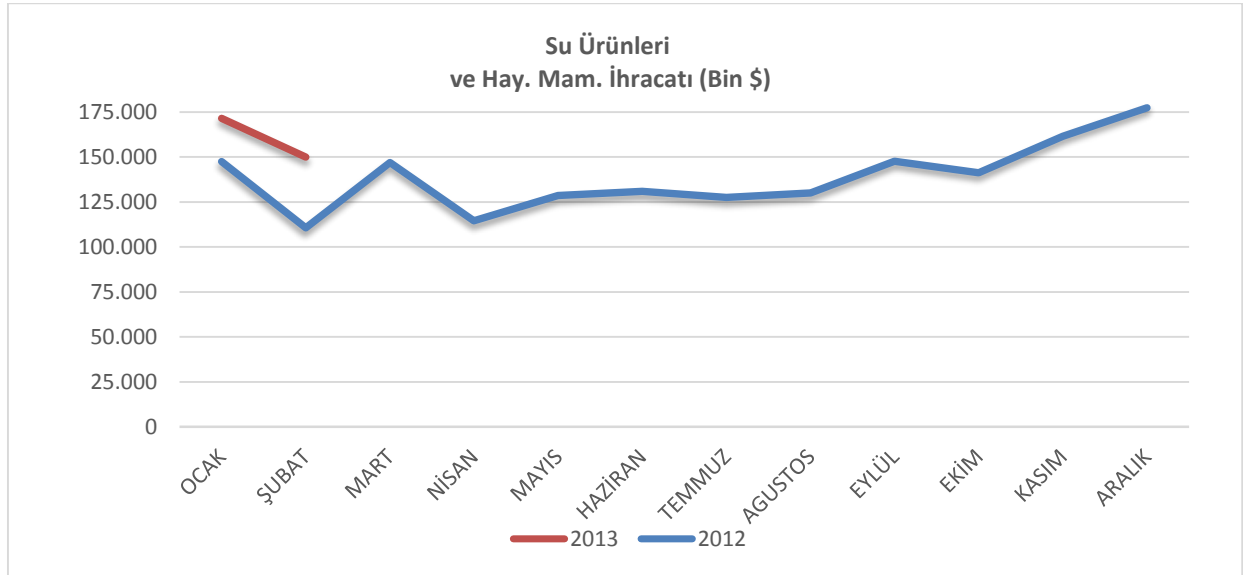
GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
Doğal kaynaklar ve biyoçeşitliliğin zenginliği	Üreticilerin bilinç, eğitim, bilgi eksikliği ve organizasyonda yetersizlik
Toprak ve su kaynaklarının kirlenmemiş olması	Organik ürün fiyatının yüksekliği sonucu talep yetersizliği ve pazarlama sorunu
Organik hayvancılığa uygun çayır ve meraların olması	Pazara yönelik ticari ve modern işletmelerin az olması
Organik üretim için uygun ekoloji ve rakımın olması	Tarım arazilerinin çok küçük ve parçalı olması
Zengin su varlığı (Özellikle su ürünleri açısından)	Markalaşmanın olmaması
İşgücü maliyetinin düşük olması	Pazar sıkıntısı, iç ve dış pazarın dengeli gelişmemesi
Çevreye zararlı sanayi tesislerinin az olması	Organik tarım konusunda yürütülen AR-GE çalışmalarının yetersiz olması
Kimyasal ilaç ve gübre kullanımının düşük düzeyde olması	Organik tarımın geliştirilmesi için yerel destekleme politikalarının olmayışı
Organik tarımı destekleyici geleneksel bilgi ve tecrübenin varlığı	Yenilikleri geç benimseyen yaşlı çiftçilerin çokluğu
Ziraat fakültesinin olması (Bilgiye ulaşma ve paylaşma kolaylığı)	İstatistiki bilgilerin yetersizliği, eksikliği ve güvenilirliğinin düşük düzeyde olması
Diğer bölgelere oranla hastalıkların daha az görülmesi	Eğitim ve yayım konusunda teknik eleman eksikliği
Ulaşım imkânlarının artması	Organik girdi temini sıkıntısı ve maliyetinin yüksek olması
Bölgeye has yerel ürünlerin olması ve bu ürünlerin ülke genelinde tanınıyor olması	Organik tarımla uğraşan işletmelerin ölçeklerinin küçük olması
	Ürün analizlerinin yapılabildiği akredite bir laboratuvarın olmaması
	Kamu örgütlenme yapısında koordinasyon eksikliği
	Hastalık ve zararlılara karşı dayanıklı çeşitlerin az olması

	Sermayenin yetersizliği ve finansman sorunu Pazarlara uzak bir konumda olması Aracıların çok olması
FIRSATLAR Tüketici bilincinin gelişmesi ile dünyada sağlıklı, kaliteli organik ürünlere olan talebin artması Organik ürünlerin daha yüksek fiyatla alıcı bulması Agro-ekoturizm ve sağlık turizmüne yönelik taleplerin artması Uzmanlaşmaya bağılı olarak maliyetlerin düşerek kalitenin artması Sulanabilen arazi miktarının artması Havza bazlı üretim deseninin oluşturulması Organik tarıma destek verilmesi Organik tarım sektöründe istihdamın artması ve köyden kente göçün önlenmesi Dış pazarlara erişim imkanının güçlenmesi Tarım nüfusunun giderek azalması Komşu ülkelerle ilişkilerin gelişmesi Kalkınma Ajanslarının organik tarımı bölgenin öncelikli sektörleri arasında görmesi Yerel ürünlerin markalaşması ve pazarlamasına yönelik desteklerin artması Kullanılmayan organik tarıma uygun büyük arazilerin varlığı	TEHDİTLER Kontrol ve denetim konusundaki eksiklikler Organik girdi temininde büyük oranda dışa bağımlılık Organik gıda fiyatlarının konvansiyonel ürünlere oranla yüksek olması Bürokrasi ve formalitelerin çok olması Hastalık ve zararlılarla mücadeledeki yetersizlikler ve verim düşüklüğü İhracat pazarlarında pazara girişteki teknik engellerin artması Rakip ülkelerde devlet desteklerinin artması Pazarlamada yaşanan sorunlar Serbest bölgeler aracılığıyla Türkiye'ye giren organik ürünler Aracı firmaların yüksek kar oranları Organik tarımsal üretimin merkezden şekillendirilmeye çalışılması

7.1.4. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi su ürünleri sektörü Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi öğretim görevlileri, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Erzurum, Erzincan ve Bayburt il müdürlükleri temsilcileri ve özel sektörün iştirakiyle gerçekleştirilen toplantılar ve görüşmeler dizisi ile ele alınmış ve plana referans belge olarak raporlanmıştır.

Türkiye genelinde su ürünleri üretimi ve ihracatı giderek artmaktadır. 2011 yılı içerisinde 1,5 milyar dolarlık ihracat yapan sektör 2012 yılı içerisinde %17,05'lik büyüme ile 1,7 milyar dolarlık bir ihracat rakamına ulaşmıştır (Şekil 59). Ülke ihracatında ise toplam ihracatın %1,24'ü su ürünleri sektörünce gerçekleştirilmektedir.



Şekil 59. Su ürünleri ihracat rakamları, TİM 2013.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi su ürünleri üretim ve pazarlamasında istenilen düzeyde olmamakla birlikte mevcut su kaynakları potansiyeli üretim açısından avantaj olduğu gibi yüksek rakıma bağlı olarak su sıcaklığında aşırı yükselmelerin yaşanmaması üretimi kolaylaştırmakta ve özellikle yavru üretiminde ayrıca avantajlar sağlamaktadır. Bölgede iç su balıkları yetiştiriciliği yapılmakta olup alabalık üretimi söz konusudur. İşletmeler genel olarak küçük ve aile işletmesi şeklindedir. Gerek ülke içindeki payı gerekse mevcut potansiyellerin kullanımı noktasında bölge yeterli düzeyde değildir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi Türkiye'nin en zengin akarsu havzalarının başlangıç noktasında bulunduğu için bölgenin tamamında su ürünleri üretimi yapılabilecek alanlar mevcuttur. Bölgenin su kaynakları ve yetiştiricilik imkanları ile ilgili detaylı bilgi referans dokümanda verilmiştir.

7.1.4.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ PAYI

Türkiye'nin iç su ürünleri potansiyeli yüksek olmasına rağmen üretim miktarı oldukça düşüktür. Son 10 yıllık verilere göre toplam üretimin %7-10'u iç sulardan karşılanmaktadır. İç sulardaki üretimin toplam üretime katkısı düşük olmakla birlikte kırsal alanlarda istihdam açısından önemi büyüktür. Su ürünleri üretiminde avcılık ve yetiştiricilik üretimi olmak üzere iki tip üretim mevcut olup ülke genelinde iki üretim tipi arasında ters bir ilişki ortaya çıkmıştır. Son yıllarda avcılık üretimi ülke genelinde yaklaşık %10 azalmaya başlamış yetiştiricilik ise %150 oranında artmıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi özelinde sektöre bakıldığında Erzurum'da resmi kayıtlara göre ticari olarak avcılık yapılmamakta üretimin tamamı yetiştiricilikten sağlanmaktadır. Erzurum ilinde su ürünleri yetiştiriciliği yapan 26 adet işletme bulunmaktadır (işletmelere ait liste referans dokümanda verilmiştir). İç su balıkları yıllık toplam üretim kapasitesi 1.943 ton/yıl'dır. İlde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunu düşük üretim kapasitesine sahip olan küçük aile tipi işletmeler oluşturmaktadır. Proje aşamasında olan tesislerin faaliyete geçmesiyle yaklaşık olarak yıllık 4.000 tonluk üretim artışı beklenmektedir. 2014 yılı itibariyle ön izin almış müteşebbislerin projelerini tamamlamaları halinde toplam kapasite 6.000 tona ulaşacaktır. İşletmelerin tamamı alabalık üretmekte olup 1640 ton/yıl üretim kafes işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu da üretimin yaklaşık %85'lik kısmına tekabül etmektedir. 2011 yılında iç sularda Türkiye alabalık üretimi 100.239 ton'dur. Erzurum ili alabalık üretimi ise 2012 yılında 1.943 ton'dur. Erzurum iline ait alabalık üretimi Türkiye üretiminin yaklaşık olarak %1,94' lük kısmını oluşturmaktadır.

Erzincan'da resmi kayıtlara göre ticari olarak avcılık Keban Baraj Gölü 1. avlak sahasında yapılmakta olup avcılıktan yıllık 26.000 kg ürün elde edilmektedir. Erzincan ilinde su ürünleri yetiştiriciliği yapan 26 adet işletme bulunmaktadır (işletmelere ait liste referans dokümanda verilmiştir). İç su balıkları yıllık toplam üretim kapasitesi 4.391,6 ton/yıl'dır. Proje aşamasında olan tesislerin faaliyete geçmesi ile yaklaşık olarak 5.391,6 ton/yıl üretime ulaşması hedeflenmektedir. İşletmelerin tamamı gökkuşağı alabalığı üretmekte olup 4.109 ton/yıl üretim kapasitesi ile kafes işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu rakam üretimin yaklaşık %93,5'lik bir tekabül etmektedir. 2012 yılında Erzincan ili alabalık üretimi ise 4.391,6 ton'dur. Erzincan iline ait alabalık üretimi ülke genelindeki üretiminin yaklaşık olarak %4,38'lik kısmını oluşturmaktadır.

Bayburt'ta su ürünleri yetiştiriciliği yapan 12 adet işletme bulunmaktadır (işletmelere ait liste referans dokümanda verilmiştir). İç su balıkları yıllık toplam üretim kapasitesi 491,5 ton/yıl'dır. İlde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunu düşük üretim kapasitesine sahip olan küçük aile tipi işletmeler oluşturmaktadır. İşletmelerin tamamı alabalık üretmekte olup 491,5 ton/yıl üretim kapasitesi kafes ve havuz balıkçılığı işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde su ürünleri yatırımlarında uygulanabilecek desteklerle ilgili ayrıntılı bilgiler, TRA1 Düzey 2 Bölgesi Su Ürünleri Sektör Raporu hazırlığı için oluşturulan komisyon listesi, sektörün gelişme eksenleri ve hedefleri referans dokümanda verilmiştir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde su ürünleri sektörüne ait GZFT analizi sonuçları Tablo 52'de verilmiştir.

Tablo 52. TRA1 Düzey 2 Bölgesi su ürünleri sektörü GZFT analizi tablosu

<u>GÜÇLÜ YÖNLER</u>	<u>ZAYIF YÖNLER</u>
Temiz su kaynakları Kirlenmemiş çevre Yüksek rakıma bağlı ürün lezzet ve kalitesi Su sıcaklıklarının üretimi engellemeyecek şekilde seyretmesi Destek ve teşviklerini bölge yatırımcısını cezp etmesi Bölgede bulunan su ürünleri fakültesinin bilgi ve donanım olarak sektöre yoğun olarak hizmet vermesi, mühendis yetiştirmesi, yatırımcıya yardımcı olması, yavru ve yumurta gibi canlı materyal temini	Sektörde güçlü ve öncü firmaların olmayışı Düzenli ve sürekli üretimin yapılmaması ve üretim dalgalanmaları Pazarlama kanallarının etkin kullanılamaması İhracata yönelik çalışmaların olmayışı Ulaşım ve nakliye bedellerinin fazla oluşu Kuluçkahane kültürünün yeterince bilinmemesi İşleme sektörünün Bölgede bulunmaması Üretim ve yatırım konularında resmi kurumlar ve müteşebbisler arası koordinasyon eksiklikleri
<u>FIRSATLAR</u>	<u>TEHDİTLER</u>
Yüksek rakıma bağlı ürün lezzet ve kalitesi Yavru alabalık ihtiyacına yönelik artan talep Yapılmakta olan ulaşım hatlarının tamamlanması ile limanlara ulaşım imkanı İşlenmiş ürünlerin yüksek katma değeri Uygulanmakta olan destek ve teşvik mekanizmaları Bölgedeki su ürünlerine yönelik fakülte ve araştırma enstitüleri	Sektörün hızla büyümesi ve büyümeyle artan talebi karşılayacak alt yapının olmaması Enerji ihtiyacı için su kaynaklarında yapılan baraj ve HES'lerin olumsuz etkileri Uzun kış periyodu ve bakım masraflarının yüksek oluşu Su ürünleri üretim ve satış politikalarının yetersiz oluşu ve iç su üretimine yönelik stratejilerin eksikliği Sektörün teşvik sistemlerinde önceliklendirilmede geri kalması Üretim alanlarının milli park, sit alanı, vb gibi özel durumlarla karşı karşıya kalması Sektörde büyük ölçekli işletmelerin oluşturduğu rekabet

Tablo 52'ye göre bölgede su ürünleri sektörü ile ilgili olarak söylenebilecek şeyler şu şekildedir. Bölge su ürünleri sektörünün gelişmesinde doğal yapısı ve iklimi ile önemli bir avantaja sahiptir. Ayrıca, uygulanmakta olan destek ve teşvik sistemleri de olumlu katkı sağlamaktadır.

Mevcut durumda devam eden ulaşım alt yapısına ilişkin projelerin tamamlanmasıyla pazar imkanı güçlenecek ve sektörün gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Bölgede su ürünleri sektörünün karşılaştığı sorunlar şu şekildedir;

Bölgenin su envanteri çıkarılmadığı için yavru ve yetiştiricilik için uygun su kaynaklarının yeri ve kapasitesinin bilinmemesi,

Su ürünleri sektöründe örgütlenme eksikliği,

Balık yemi dağıtıcılarının ve bayilerinin bölgede olmayışı,

Su ürünleri yetiştiricilik alanları genellikle kamuya ait arazi ve su alanlarıdır. Bu alanlarda su ürünleri yetiştiriciliği yapacak olanlara mevzuatla ilgili sorunların caydırıcı olması,

Bölge insanının su ürünleri tüketiminin azlığı ve öneminin yeterince bilinmemesi,

Mevcut kalifiye işgücünden ve teknik kapasiteden yeterince faydalanılamaması,

Pazarlama ve dış ticaret konularındaki zayıflıklar,

Üretimde yıl boyunca istikrarlı arzın sunulamaması,

Sert iklim koşulları nedeniyle üretimin düşmesi,

Üreticilerin kapasitelerinin destek ve teşvikler için uygun olmaması ve destek ve teşviklerden üreticilerin yeterince haberdar olmaması,

Baraj göllerinin kullanım kapasitelerinin %3 oranında tutulması,

Üzerinde halihazırda yetiştiricilik yapılan baraj göllerinin yetiştiricilerin bilgisi dışında sulama amaçlı kontrolsüz kullanılması.

7.1.5. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ YEM BİTKİLERİ ÜRETİMİ SEKTÖRÜ

Yem bitkileri, hayvansal ürün üretiminde en önemli girdidir. Hayvansal üretiminin ihtiyaç duyduğu yem ihtiyacı çayır-mera alanlarından ve yem bitkileri tarımından karşılanmaktadır. Türkiye mera alanları bakımından zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen bu potansiyelden hayvansal ürün üretiminde yeterince faydalanılamamaktadır.

Türkiye’de 2012 yılı büyükbaş hayvan varlığı 14,02 milyon baştır (TÜİK 2012). Bu hayvan varlığının ihtiyaç duyduğu besin maddesi gereksiniminin kaba yemlerden karşılanması için yılda ortalama 71,35 milyon ton kaliteli kaba yeme gereksinim duyulmaktadır. Ülkede kaliteli kaba yem üretimi 34,42 milyon ton düzeyinde kalmaktadır. Ülke genelinde en fazla üretimi yapılan yem bitkileri mısır (%44,33), yonca (%33,52) ve fiğdir (%12,3; Tablo 53; TÜİK 2012).

Tablo 53. Türkiye Yem Bitkisi Üretimi Verileri (TÜİK, 2012)

Yem Bitkisi	Üretim Miktarı ton/yıl	Üretim Oranı %
Mısır	302.014 (hasıl) + 1.495.6457 (silajlık) = 15.258.471	44,33
Yonca	11.536.328	33,52
Fiğ	4.245.417	12,3
Korunga	1.459.570	4,24
Burçak	42.894	0,12
Hayvan Pancarı	125.610	0,36
Üçgül	3.018	0,0088
Diğerleri (tritikle, mürdümük, sorgum, yem şalgamı vb.)	1.762.125	5,12

TRA1 Düzey 2 Bölgesi dağlık ve engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Bu coğrafya dolayısıyla karlı tarımsal üretim alanı daralmaktadır. Bölgede tarım yapılan alanların yaklaşık %32,4'ü her yıl nadasa bırakılmaktadır. Tarla arazisi olarak kullanılan alanın %62,7'si tahıl üretimine ayrılmıştır. Yem bitkileri ise tarla arazisinin %33,5'ini oluşturmaktadır (Tan 2012).

Türkiye'nin yaklaşık %5,43'ünü kapsayan TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde tarım yapılan alanlar 500 – 2.000 m yükseklikler arasında değişmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde de mera alanlarının fazlalığına rağmen Türkiye geneline benzer olarak mera alanlarından yeterince faydalanılamamaktadır. Dolayısıyla bölgede hayvansal üretimde ihtiyaç duyulan yem, kaba yemden karşılanmak zorundadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki 802.612 adet olan büyükbaş hayvan varlığının (TÜİK 2012) ihtiyaç duyduğu kaba yem ihtiyacı yaklaşık olarak 3,67 milyon tondur. Bölge meralarının ortalama ot verimi yaklaşık 60 kg/da (DATAE 2012) olduğu kabul edilirse TRA1 Düzey 2 Bölgesi meralarının yaklaşık 750.000 ton ot üreteceği görülür. Bölgede çayır-meradan ve yem bitkileri üretimden elde edilen üretim bölgenin ihtiyacının ancak %84,5'ini karşılayabilmektedir.

Tablo 54. Doğu Anadolu Bölgesi'nde toplam kaba yem üretiminin ihtiyacı karşılama oranı (TÜİK 2011)

Kaba Yem Kaynakları	Alan (Da)	Verim (Kg/Da)	Üretim (Ton)	%
Yem Bitkileri	5.823.034	350	2.038.062	19
Çayır Alanları	6.629.213	300	1.988.764	18
Mera Alanları	48.692.937	60	2.921.576	27
Ara Toplam	61.145.184		6.948.402	64
Sap Ve Saman	11.252.827	200	2.250.565	21
Toplam Kaba Yem Üretimi			9.198.967	84
Kaba yem İhtiyacı			10.889.255	100
Kaba yem Açığı			1.690.287	15,5
Kaliteli kaba yem Açığı			3.940.853	36,19

Saha çalışmaları ile belirlenen yem bitkileri üretimi sektörüne ait sorunların öncelik analizi yapılmış ve sorunlar sıralamaya sokulmuştur. Sektörün öncelik sırasına göre sorunları; mera ve çayır alanlarına dönük problemler, üretici bilinçsizliği, nadas alanlarının daraltılması (ekim nöbeti), yem bitkileri yetiştiriciliğindeki sorunlar, tohumluk - çeşit sorunu ve pazarlama sorunları olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında yem bitkileri sektörünün hayvancılık sektörüyle yakından ilgili olması hayvancılık sektöründeki sorunların çözümünün yem bitkileri sektörünün gelişmesi ve sorunlarının çözümüne katkı sağlaması anlamına gelmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi yem bitkileri üretimi sektörü GZFT analizi sonuçları Tablo 55'te verilmiştir.

Tablo 55. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yem bitkileri üretimi sektörü GZFT Analizi

Güçlü Yönler Geniş tarım arazisi varlığı ve kirlenmemiş olması Arazilerin hastalık ve zararlardan uzak olması Çayır-mera alanlarının fazlalığı Bitkisel üretimin bölgede ön planda olması Hayvancılığın bölge ekonomisinde önemli olması Yem bitkileri üretimi için uygun yağış rejimi ve iklim İklim ve rakım şartları dolayısıyla kaliteli yem bitkisi üretimi Tohum üretimi için uygun koşulların (düşük nem) varlığı Bölgede tarım kültürünün köklü bir geçmişe sahip olması Bölgeye dışardan yem bitkileri talebinin fazla olması Sulama suyu imkânlarının yeterli olması Bölgedeki Yem bitkileri ürün grubunun karlı olması	Zayıf Yönler Tarımla uğraşan nüfusun giderek azalması Mekanizasyonda meydana gelen problemler Kayıt sisteminin yetersizliği Parçalı arazi Verimsiz üretim Vejetasyon süresinin kısa olması Ticari tohumluk geliştirilememesi Bilgi, bilinç ve tecrübe eksikliği Üreticilerin ekonomik düzeyinin düşük olması Üretici birliklerinin olmaması/ etkili olmaması Koordinasyon ve organizasyon yapılamaması Tarımla uğraşan insanların sosyal yardımlar dolayısıyla üretimden çekilmeleri
Fırsatlar Hayvancılık potansiyelinin yüksek olması Üretim için yeterli arazi varlığı Yetişmiş uzman/elaman varlığı Yeniliklere açık ve ilgi kişilerin olması Büyük ve modern hayvancılık işletmelerinin bölgede artıyor olması Yem bitkilerine verilen destek ve teşvikler	Tehditler İklimin; yetiştirme süresi için risk oluşturmaları (donlar, kuraklık vb.) Hayvancılığın dalgalanan popülerliği Fiyat politikaları

7.1.6. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TIBBİ AROMATİK BİTKİLER SEKTÖRÜ

Türkiye, Mediterranean, İrano – Turanian ve Euro – Siberian olmak üzere üç fitocoğrafik bölgenin kesiştiği bir noktada bulunması nedeniyle oldukça zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Türkiye'nin barındırdığı yaklaşık 12.000 bitki türünden 3.000'e yakını endemiktir (dünyanın başka yerinde yoktur) ve Avrupa'daki bitki çeşitliliğinin %75'i tek başına Türkiye'dedir. Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye içerisinde bitki çeşitliliği bakımında 862 endemik bitkiye sahip Akdeniz Bölgesi'nden sonra 471 endemik tür ile ikinci sıradadır. Bu bitkilerin çoğunluğu bitki ile ilgili kimya sektöründe (kozmetik ve parfümeri sanayi gibi) hammadde olarak kullanılabilecek niteliktedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerden ilaç hammaddesi olarak yararlanılmasına ilaveten değişen sağlık anlayışı nedeniyle de alternatif ürünler geliştirilmekte ve tüm dünyada önemli bir ticari potansiyele sahip hale gelmektedir.

Tüm dünyada yaklaşık 20.000 bitki türünün tıbbi amaçla kullanıldığı, Türkiye'de ise iç ve dış ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin alt türler de dahil olmak üzere sayısının 350 civarında olduğu ve bunlardan 150 kadarının dış satımının yapılmakta olduğu belirtilmektedir (Yılmaz vd. 2010).

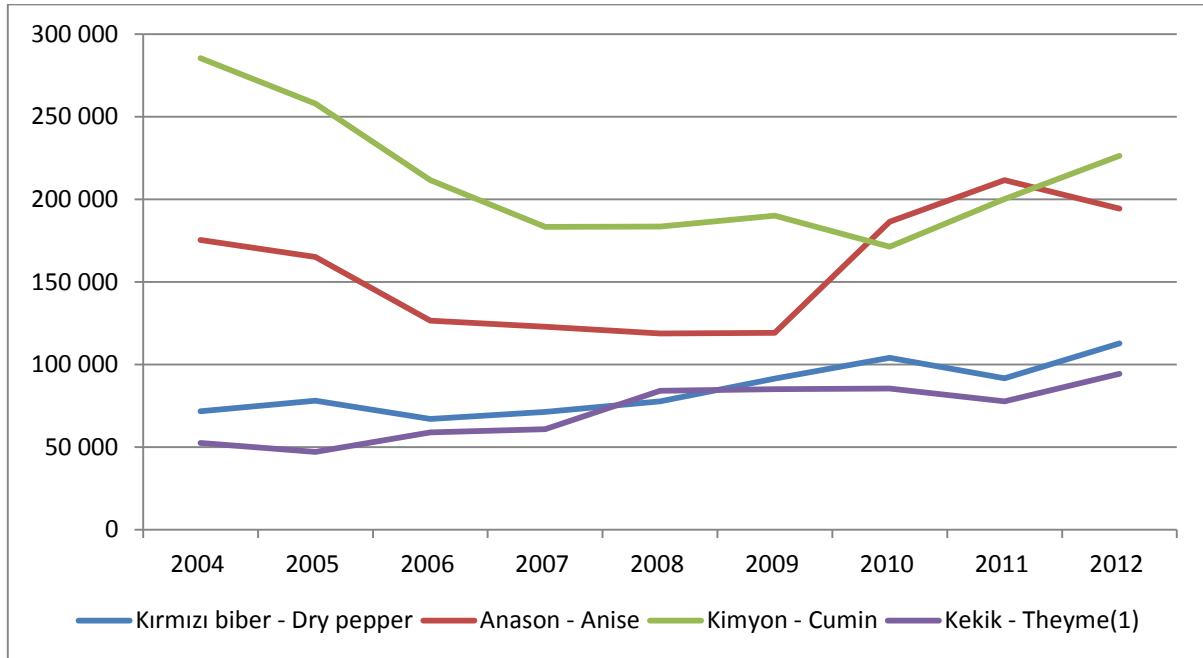
Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerin bir kısmının tarımı yapılmakta bir kısmı ise dünyanın birçok yerinde olduğu gibi doğadan toplama yoluyla temin edilmektedir. Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerden kimyon, anason, kekik, çemen, haşhaş, rezene, nane ve kişnişin tarımı yapılmaktadır. Defne, mahlep, ıhlamur çiçeği, adaçayı, biberiye, meyan kökü ve ardıç kabukları doğadan toplanmaktadır. Tarımı yapılan ve doğadan toplanan bu bitkiler iç ve dış ticarete konu olmaktadır (Yücer 2012). Türkiye, çok zengin doğasına rağmen hala işlenmemiş bir bitki ihracatçısı olmaya devam etmektedir. Ülkede bitkisel ilaç sanayinin gelişmemesi, bunun yanında parfümeride kullanılan sentetik ürünlerin daha ucuz olması gibi nedenlerle doğal uçucu yağların ikinci planda kalması tıbbi ve aromatik bitkilerin üretim olanaklarını kısıtlamıştır (Öztürk vd. 2012).

Ülkede en fazla üretilen üç ürün kırmızıbiber, anason ve kimyondur. Bu üç ürün 1988 yılından itibaren üretim kayıtlarında mevcuttur. Kekik üretimi ise 2004 yılından itibaren, çörekotu, rezene, kişniş, süpürge otu ise 2012 yılından itibaren kayıtlara girmiştir (Tablo 56, 57; Şekil 60). Dünyanın en büyük kaliteli defne üreticisi olan Türkiye, aynı zamanda defneyaprağı dışsatımı

yapan birkaç ülkeden birisidir. Türkiye dünya defne ihracatında hemen hemen tek ihracatçı ülke konumunda olup, toplam ihracatın %90'ını karşılamaktadır (Öztürk vd. 2012).

Tablo 56. Bazı ürünlerin 2012 yılına ait üretim alan ve miktar değerleri (TÜİK,2012)

Yıllar	Ürünler							
2012	Kırmızı biber		Anason		Kimyon		Kekik	
	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim
	(Dekar)	(Ton)	(Dekar)	(Ton)	(Dekar)	(Ton)	(Dekar)	(Ton)
	112.677	165.527	194.430	11.023	226.294	13.900	94.283	11.598
	Çörekotu		Rezene		Kişniş		Süpürge Otu	
	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim
	(Dekar)	(Ton)	(Dekar)	(Ton)	(Dekar)	(Ton)	(Dekar)	(Ton)
	2.299	161	15.775	1.862	11	1	19.059	2.798



Şekil 60. Baharat ürünlerinin yıllar itibariyle üretim alanlarındaki (dekar) değişim (TÜİK 2012)

Tablo 57. Bazı ürünlerin birim ihracat değerleri ve değişim oranları (YÜCER, 2012).

	2000 (\$/kg)	2011 (\$/kg)	Değişim Oranı %
Çay	0,91	4,62	410
Rezene tohumları	0,87	2,82	226
İhlamur	3,68	11,85	222
Haşhaş tohumu	0,92	2,53	174
Anason tohumları	1,68	3,97	137
Adaçayı	2,21	3,93	78
Sarımsaklar	0,79	1,36	73
Defne	1,8	2,79	55
Kimyon	1,9	2,79	46
Kekik	2,08	2,26	9
Genel Ortalama	1,47	2,73	86

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı son yıllarda tıbbi aromatik bitkiler konusunda araştırma enstitüleri aracılığıyla faaliyetlerini artırmış ve yaklaşık 13 enstitüde konuyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Enstitülerde yürütülen çalışmalar genel olarak incelendiğinde bu çalışmaları doğadan toplama, kültüre alma, adaptasyon, ıslah, çeşit geliştirme ve yetiştirme teknikleri başlıkları altında toplandığı görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde tıbbi aromatik bitkilerle ilgili üniversite, STK ve kamu kurumlarının temsilcilerinin katıldığı saha gezisi ve ardından yerinde toplantı ile konu ilgilileri ile bire bir görüşmeler yapılmıştır. Çalışma grubu listesi referans doküman içerisinde verilmiştir. Elde edilen sonuçları içeren bir rapor hazırlanarak raporun referans dokümanı olarak plana katkı sağlamıştır. Yapılan çalışmalar analiz edilerek tıbbi aromatik bitkiler sektörünün sorunları tespit edilmiş ve öncelik sırasına konulmuştur (Tablo 58).

Tablo 58. Tıbbi aromatik bitkiler sektöründe belirlenen sorunlar ve öncelik puanları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Doğal olarak yetişen dağ meyvelerinden yaş ve kurutulmuş organik meyve, meyve suyu ve çiçek çayı üretimi ve pazarlanması yapılamaması.	3,13
2	Bölgede mevcut türler (kardelen, karçiçeği, lale, ters lale vb.) başta olmak üzere uluslararası ticarete önem taşıyan türlerin üretimi ve ihracının yapılamaması.	3,29
3	Bölgedeki tıbbi-aromatik bitkilerin ekonomik analizinin yapılmamış olması	3,60
4	Yöresel eko tiplerin ve yabani meyvelerin ve benzer yerel ürünlerin tescili ve standardizasyonu olmaması	3,88
5	Pazar garantili bahçe veya köy uygulamalarının olmaması	3,89
6	Bölgenin hiçbir tıbbi aromatik üründe marka haline getirilememiş olması	4,00
7	Aşamalı olarak uygun köy veya yörelerde tıbbi-aromatik sektör için bitkilerin seçilmemiş olması.	4,11

Tablo 58 incelendiğinde tıbbi aromatik bitkiler sektöründe sorunların öncelik durumu ve öncelik puanı sırasıyla; doğal olarak yetişen dağ meyvelerinden yaş ve kurutulmuş organik meyve, meyve suyu ve çiçek çayı üretimi ve pazarlamasının yapılamaması (3,13), bölgede mevcut türler (kardelen, karçiçeği, lale, ters lale vb.) başta olmak üzere uluslararası ticarete önem taşıyan türlerin üretimi ve ihracının yapılamaması (3,29), bölgedeki tıbbi-aromatik bitkilerin ekonomik analizinin yapılmamış olması (3,6), yöresel eko tiplerin ve yabani meyvelerin ve benzer yerel ürünlerin tescili ve standardizasyonu olmaması (3,88), pazar garantili bahçe veya köy uygulamalarının olmaması (3,89), bölgenin hiçbir tıbbi aromatik

üründe marka haline getirilememiş olması (4,00), aşamalı olarak uygun köy veya yörelerde tıbbi-aromatik bitkiler sektörü için bitkilerin seçilmemiş olması (4,11) olarak tespit edilmiştir.

Bölgede tıbbi aromatik bitkiler sektörünün en önemli sorunu var olan ve halihazırda üretilen tıbbi aromatik ürünlerin yeterince değerlendirilememesi ya da yerel seviyede kalarak toplanan ve yerelde tüketilen tıbbi aromatik ürünlerin gerektiği seviyede ele alınamıyor olmasıdır. Yapılan analiz sonucu 1 ile 7 puan arasında değişmesi gereken puanlar, 3,13 ten başlayıp 4,11 puanları arasında sıkışması oldukça manidardır. En yüksek puan alan sorun ile en düşük puan alan sorun arasında sadece 0,98 puanlık farkın; bölgede tıbbi aromatik sektörden bahsedilemez olması anlamına geldiği düşünülmektedir. Ayrıca bu düşük puan farkı sektördeki tüm sorunların önceliklerinin birbirlerine çok yakın olduğunun, bu sıralamanın değişebileceğinin göstergesidir.

Bölgede üretilen tıbbi aromatik bitkilerin pazar sorunu analiz edildiğinde birincil (1,43) pazar sorunu olarak etkin bir pazarlama stratejisi uygulanmaması görülmüştür. İhracat pazarlarında yer alacak girişimlerin zayıflığı ise ikinci sırada (2,63) yer almıştır. Özellikle ilaç, baharat, kozmetik, parfüm, gıda ve meşrubat sanayi için uygun bitkilerin ve farklı amaçlı bitki çaylarının organik olarak üretiminin ve pazarlanmasının yapılmaması 3,50 puanla üçüncü öncelikli olarak çıkmıştır. Bölgede büyük çoğunluğu gıda ve içecek, tıp, ecza, kozmetik, doğal renklendirici, doğal tatlandırıcı, doğal stabilizatör, doğal katı ve sıvı yağlar, doğal koruyucular, doğal antioksidanlar, bitkisel çay, baharat, boya ve süs bitkisi olarak kullanılabilecek yabani bitki türleri ortaya konulmaması ve bu bitkilerin koruma ve üretim olanakları araştırılmaması 4,50 puan ile dördüncü öncelikli sorun olarak gözlenmiştir. Diğer sorunlar Tablo 59'da detaylı olarak verilmiştir. Bölgede üretilecek ürünlerin teknik anlamda işlenmesi ve pazarlanması için gerekli bilginin eksik olduğu ve tıbbi aromatik bitkiler sektörünün pazar sorununun büyük oranda organizasyonsuzluk, işleme tesislerinin olmaması ve ürün standartlarından kaynaklandığı görülmüştür.

Tablo 59. Tıbbi aromatik bitkiler sektörünün pazar sorunu önceliklendirme tablosu

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Etkin bir pazarlama stratejisi uygulanmaması	1,43
2	İhracat pazarlarında yer alacak girişimlerin zayıflığı	2,63
3	Özellikle ilaç, baharat, kozmetik, parfüm, gıda ve meşrubat sanayi için uygun bitkilerin ve farklı amaçlı bitki çaylarının organik olarak üretiminin ve pazarlanmasının yapılmaması	3,50
4	Bölgede büyük çoğunluğu gıda ve içecek, tıp, ecza, kozmetik, doğal renklendirici, doğal tatlandırıcı, doğal stabilizator, doğal katı ve sıvı yağlar, doğal koruyucular, doğal antioksidanlar, bitkisel çay, baharat, boya ve süs bitkisi olarak kullanılabilecek yabani bitki türleri ortaya konulmaması ve bu bitkilerin koruma ve üretim olanakları araştırılmaması	4,50
5	Bölgede büyük çoğunluğu dağınık ağaçlar halinde tarla kenarlarında bulunan ve yerel çeşitler olan armut, ayva, kırmızı ve beyaz dut, elma, erik, vişne, kiraz, kayısı, zerdali, şeftali, nar, ceviz, kızılıçık ve üzüm gibi kültürü yapılan meyveler uluslararası standartlara uygun olarak değerlendirilememesi	5,17
6	Biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlayacak yatırımların yapılmaması	5,33
7	Bölgedeki zengin biyolojik çeşitlilikten pazarlanabilir yüksek kaliteli ürünler geliştirilecek tesislerin kurulmaması	5,70
8	Bölgede yem ve süs bitkileri yetiştiriciliği, organik orman ürünleri, doğal hastalık ve zararlı kontrolünde kullanılabilecek uçucu yağ benzeri doğal ürünler ve gıda katkı madde üretimi olanakları bilinmemesi	6,00
9	Az yer kaplayan tarımsal faaliyetlerden reyhan, kekik, nane, ahududu, çilek, böğürtlen, kantaron, adaçayı, oğulotu, kapari, kuşburnu ve benzeri bitkilerin kültür olarak yetiştirilmemesi	6,57
10	Organik olarak üretilip pazarlanabilecek Hınıs ve İspir fasulyesinden, pekmeze, kömeden bala kadar birçok bölgesel ürün; kurulacak organik bitkisel çay, uçucu yağ ve meyve suyu sanayi tesislerinin olmaması	6,86
11	Endemik türlerin korunmasına dönük faaliyetlerin yeterli olmaması ve yeni türlerin tanı ve teşhisi yapılmaması	7,29
12	Bölgede bitkisel çay, uçucu yağ ve meyve suyu sanayi tesislerinin olmaması	7,43
13	Bölgede yaygın genotip ve ekotiplerin özelliklerindeki varyabilite belirlenerek, gıda kontrolü, sağlık ve endüstriyel olarak kullanım olanaklarının ortaya konulmaması	7,43
14	Küçük alanlarda karlı olan ve pazar imkânı bulunan tıbbi ve baharat bitkilerinin yetiştiriciliği, kültürü, pazar ve sanayiye yönelik tanıtımının yapılmaması	7,57
15	Kapari ve kuşburnu üretimi desteklenmelidir	7,57
16	Doğal florada yaygın olan türler, elma, kiraz, nar ve sayısız tıbbi ve baharat bitkisi uluslararası standartlara uygun olarak değerlendirilmemesi	8,57

TRA1 Düzey 2 Bölgesi tıbbi aromatik bitkiler sektörü GZFT analizi Tablo 60'ta verilmiştir.

Tablo 60. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tıbbi aromatik bitkiler Sektörü GZFT analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
---------------------	---------------------

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin çok farklı bitki türlerine ev sahipliği yapması, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde çok sayıda tıbbi ve aromatik bitkinin doğal olarak bulunması, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde kültüre alınabilecek birçok türün bulunması, Pek çok bitkinin vatandaşlar tarafından tanınması ve tıbbi amaçlı olarak kullanılması, Ülkede doğal-bitkisel tedaviye ilginin giderek artması, Türkiye'nin bazı tıbbi-aromatik türlerde dünya ticaretinin önemli bir yere sahip olması.	TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde tıbbi-aromatik bitkilerde dünya ticaretini bilen özel sektörün bulunmaması, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde hala işleme, paketlenme ve pazarlama sektörünün yeterince gelişmemiş olması, Bazı bitkilerin aşırı toplama nedeniyle doğada çok azalması ve yetiştirilmesinde karşılaşılan güçlükler, Tıp fakültelerinde ve ziraat fakültesinde fitoterapi dersinin olmaması, Bitkilerden elde edilen ruhsatlı ilaçların doktorlarca reçetelere yazılamayışı, Tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliğinin bölgede yeterli olmaması, Halk arasında bilinen bazı bitkisel tedavi yöntemlerinin kayıt altına alınmadan ve klinik deneyleri yapılmadan yok olup gitmesi, Tıbbi ve aromatik bitki ihracatının büyük bir kısmının işlenmemiş ürünlerden oluşması, sektörde ham madde üretiminin ikincil ürünlere dönüştürülememesi.
FIRSATLAR Ülkenin dünyada tıbbi-aromatik bitki ihraç eden ülke konumunda olması TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin sosyal yapısının sektör için uygun olması, İşlenecek yeter miktarda her yıl tıbbi ve aromatik bitkinin toplanıyor olması.	TEHDİTLER Tıbbi-Aromatik Bitki sektöründeki kayıt dışı faaliyetler, Mera alanlarının korumasının olmaması ve kontrolsüz toplama dolayısıyla bazı türlerin tehlikeye girmesi Tıbbi bitkilerin doğadan toplanması, depolanması ve kullanılması ile ilgili mevzuatın eksikliği, Doğadan toplanan yada yetiştiriciliği yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerde belirli bir standardizasyonun olmayışı.

7.1.7. TRA1 BÖLGESİ ARICILIK ve ARI ÜRÜNLERİ

Türkiye doğal koşulları, uygun iklimi ve zengin florası ile büyük bir arıcılık potansiyeline sahiptir. Arıcılık, bitkisel üretime olan katkısı ve insan sağlığı açısından önemi nedeniyle Türkiye'nin en yaygın ve geleneksel tarımsal etkinliklerden biridir. Dünyada 2012 yılı itibariyle yılda 1,6 milyon ton bal üretilmektedir. Bu miktarın 2015 yılına kadar 1,9 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir (GIA, 2011). Bal üretimi çoğu zaman bir ülkenin arıcılık sektörü hakkında temel gösterge olmaktadır. Dünyadaki bal üretiminin %26'sını karşılayan Çin dünyada birinci, Türkiye %5,3'lük üretimle ikinci üretici durumundadır (Tablo 61).

Tablo 61. Dünya bal üreticileri sıralaması (FAO, 2011)

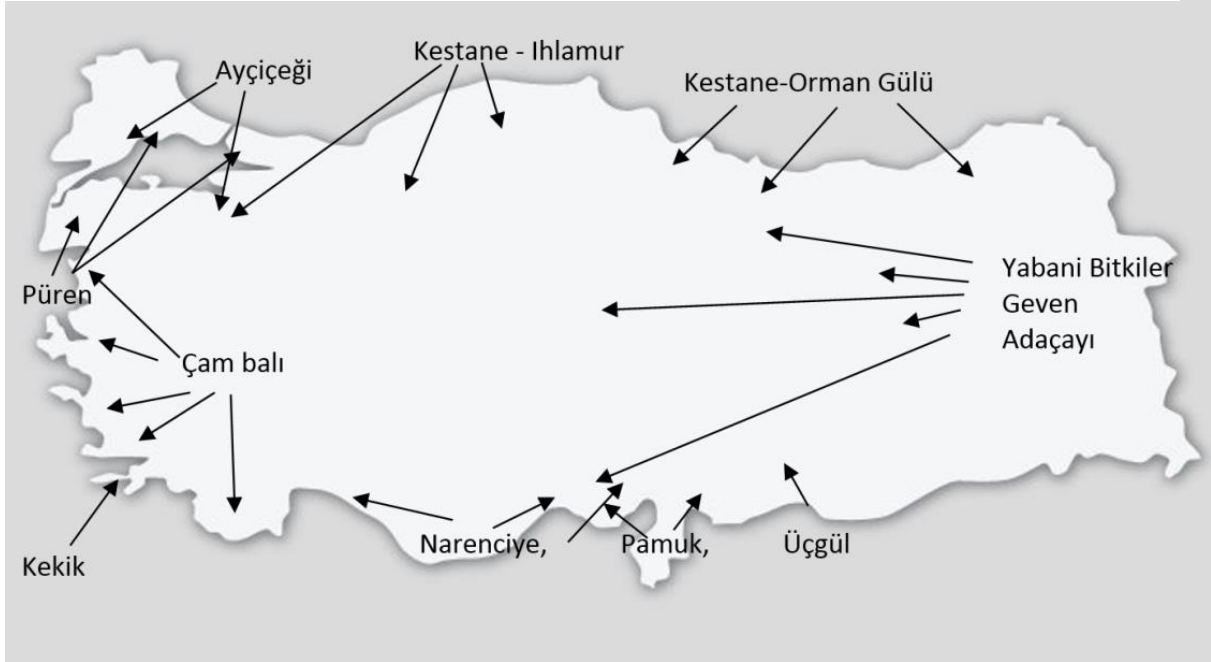
Sıralama	Ülke	Üretim Değeri (x 1000\$)	Üretim Miktarı (ton)
1	Çin	1.119.427	446.089
2	Türkiye	236.500	94.245
3	Ukrayna	176.412	70.300
4	ABD	168.131	67.000
5	Rusya	150.590	60.010
6	Hindistan	150.565	60.000
7	Arjantin	148.056	59.000
8	Meksika	145.002	57.783
9	Etiyopya	134.693	53.675
10	Iran	117.943	47.000

Bununla beraber Türkiye'de arıcılık yeterince verimli değildir. Kovan başına bal verimi ortalama 15,68 kg'dır (GTHB, 2012). Bu değer Çin'de 46,4 kg iken dünya ortalaması 23,5 kg'dır (MTO, 2012). Türkiye yıllık olarak ürettiği 94.245 ton balın yaklaşık 87.000 tonunu iç pazarda tüketmektedir. Buna rağmen kişi başına bal tüketimi sadece 1.200 gr kadardır. Bu yönüyle düşünüldüğünde ülke iç pazarının oldukça yüksek bir pazar potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Dünya'nın en çok bal ithal eden ülkeleri tüm dünya ithalatının %48'ini temsil eden Almanya, İngiltere, Suudi Arabistan, Fransa, İtalya ve İspanya'dır (TIBS, 2010). Bununla beraber Türkiye, Almanya'nın aldığı yıllık bal miktarının sadece %1,8'ini, Suudi Arabistan'ın aldığı yıllık bal miktarının ise sadece %3,6'sını karşılamaktadır.

Türkiye’de bulunan 6,01 milyon koloninin yaklaşık 5,4 milyonu gezgincidir. Ülkenin farklı flora ve iklim özellikleri dolayısıyla yılın her döneminde farklı polinizasyon kaynakları gezilebilmektedir. Bu anlamda yapılan yer değiştirmelerin oluşturduğu olumsuzluklarla beraber gezginci arıcılık ülke arıcılığında vazgeçilmez olarak görülmektedir. Gezginci arıcılığın ülkenin farklı bölgelerinde farklı kaynakları Şekil 61’de verilmiştir.

Şekil 61. Türkiye bal yetiştirme alanları (MTO, 2012)



Bal üretiminde oldukça önemli olan bitkiler ağırlıklı olarak Şekil 61’de gösterildiği gibi dağılmaktadır. Ülkede ayçiçeği, pamuk, narenciye, püren, korunga, yabani çilek grubu, mera bitkileri, kekik, geven, bal veren meyve ağaçları; akasya, çam, köknar, ladin, ihlamur, kestane bulunmaktadır. Dünya’daki bal verimi yüksek olan bitkilerden 3.000’i endemik tür olmak üzere 12.000 çeşidi ülkede bulunmaktadır. Bu yönüyle üretilcek arı ürünlerinin çeşit ve kalitesi rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Arı ürünleri balın yanında polen, propolis, arı zehri, mum ve arı sütü olarak sıralanabilir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi 224.503 adet koloni varlığı ile 3.760 ton bal ve 180 ton bal mumu üretmektedir. Bölgede koloni başına bal verimi 16,72 kg/koloni ile Türkiye ortalamasına (15,68 kg/koloni) yakındır. Koloni başına bal mumu üretimi 1,05 kg/kolonidir. Bu değer Türkiye ortalamasının (0,7 kg/koloni) üzerindedir (GTHB, 2012). TRA1 Düzey 2 Bölgesi koloni sayısı olarak Türkiye koloni varlığının %3,73’ünü, bal üretiminin %3,98 ve bal mumu üretiminin %4,2’sini karşılamaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre oluşturulan

illerin arıcılık sektöründeki gelişmişlik sıralamasına göre (Tablo 62) koloni varlığı bakımından Erzurum 10'uncu, Erzincan ve Bayburt sırasıyla 23 ve 60'ıncı sırada yer almaktadır.

Tablo 62. 2011 Yılı Koloni Sayısına Göre İl Sıralaması (GTHB, 2012)

Sıra	İl Adı	Köy Sayısı	Koloni Sayısı (ad)	Bal Üretimi (ton)	Balmumu Üretimi (ton)	Bal Verimi (kg/koloni)	Balmumu Verimi (kg/koloni)
1	Muğla	333	687.185	11.115,94	653,173	16,18	0,95
2	Ordu	448	458.273	11.820,23	212,834	25,79	0,46
3	Adana	350	378.544	7.437,09	334,501	19,65	0,88
4	Aydın	261	202.105	2.984,23	147,544	14,77	0,73
5	Sivas	890	189.806	3.841,03	231,753	20,24	1,22
6	Antalya	485	182.997	2.488,29	156,435	13,6	0,85
7	İzmir	342	169.480	2.521,08	104,36	14,88	0,62
8	Mersin	273	166.272	2.714,40	229,165	16,33	1,38
9	Balıkesir	506	136.239	2.418,08	72,184	17,75	0,53
10	ERZURUM	547	122.486	2.103,79	81,086	17,18	0,66
23	ERZİNCAN	342	76.046	1.213,70	51,46	15,96	0,68
60	BAYBURT	99	25.971	442,36	47,512	17,03	1,83

Bal üretimi bakımından iller sıralandığında Erzurum yine 10'uncu sırada yer alırken Erzincan 18, Bayburt ise 58'inci sırada yer almaktadır. Bal verimliliği sıralamasında ise Erzurum ve Bayburt sırasıyla 16 ve 17'inci sırada yer alırken Erzincan 24'üncü sırada yer almaktadır. Türkiye bal üretimi verimliliği koloni başına 16,72 kg iken Erzurum, Bayburt ve Erzincan illerinin verimlilik değerleri sırasıyla 17,18, 17,03 ve 15.96 kg'dır. Dünyada ileri düzeyde arıcılık yapan ülkelerin koloni başına bal üretimi ortalaması 35 kg/koloni olduğu düşünüldüğünde ülkenin ve TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yapılan arıcılığın verim bakımından iyi durumda olmadığı görülür.

Yapılan saha çalışmaları ile belirlenen arıcılık sektörüne ait sorunların, yapılan analizler sonucu öncelik sırası belirlenmiştir (Tablo 63). Arıcılık sektöründe sorunların öncelik durumu ve öncelik puanı sırasıyla; pazarlama problemleri (4,00), damızlık materyal eksikliği (4,14), uygun konaklama alanı (mera) bulunmasında zorluklar yaşanması (5,14), piyasanın belirsiz olması (5,17), göçer arıcılık (5,20), piyasada denetimin olmaması (5,33), organizasyon eksiklikleri (5,50), sermaye yetersizliği (6,00), üreticinin bilinçli olmaması (6,00), piyasa standardının olmaması (çeşitli standartlarda ürün olması; 6,25), tüketicinin bilinçsiz oluşu (6,83) ve girdilerin pahalı olması (7,60) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 63. TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılık sektörünün sorun önceliklendirme analiz sonuçları

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Pazarlama problemleri	4,00

2	Damızlık materyal eksikliği	4,14
3	Uygun konaklama alanı (mera) bulunmasında zorluklar yaşanması	5,14
4	Piyanın belirsiz olması	5,17
5	Göçer arıcılık	5,20
6	Piyasada denetimin olmaması	5,33
7	Organizasyon eksiklikleri	5,50
8	Sermaye yetersizliği	6,00
9	Üretici bilinçli değil	6,00
10	Piyasa standardının olmaması (çeşitli standartlarda ürün olması)	6,25
11	Tüketicinin bilinçsiz oluşu	6,83
12	Girdilerin pahalı olması	7,60

Yukarıda sonuçları görülen analizde bölgedeki arı ürünleri üretim sektörünün “pazarlama problemleri” diğer sorunlardan öncelikli çıkmıştır. Sıralamada dördüncü olarak görülen "piyanın belirsiz olması", yedinci sıradaki “organizasyon eksiklikleri” ve onuncu sıradaki “piyasa standardının olmaması (çeşitli standartlarda ürün olması)” da birinci sorunla ilişkilidir ve beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Arıcılık sektörü sorunları kategorize edildiğinde; pazarlamaya dayalı sorunlar, kontrol-denetlemeye bağlı sorunlar ve bilgi eksikliğine dayalı sorunlar olarak sıralanabilir.

Arıcılık sorun önceliklendirme analizi sonucu ilk önceliğin 1,00 puan ve son önceliğin 12,00 puan alması beklenirken dağılımın 4,00 ile 7,60 aralığına sıkışmış olması, sektördeki tüm sorunların birbirleriyle oldukça ilişkili ve etkileşim içinde olduklarını göstermektedir. Sektörün ittifak ettiği en önemli sorunun "pazarlama problemi" 4,00 puan alarak aslında öncelik sıralamasında sektördeki herkesin birincil sorunu olmadığını, yine en az öneme sahip sorunun (girdi maliyetlerinin yüksek olması) 7,60 puan almış olması da sektördeki herkes tarafından en önemsiz sorun olarak görülmediği anlamına gelmektedir. Bu durum sektördeki tüm sorunların kendi aralarında belli bir etkileşime sahip olduklarını, her bir problemin başka bir sorunla ilişkili, o problemin ya sebebi ya da sonucu olduğu anlamına gelmektedir. Bu sebeple sektördeki tüm sorunların beraber ele alınarak çözüm üretilmesi gerekmektedir.

Bölgedeki arıcılık ürünlerinin pazar sorunu değerlendirildiğinde bu sorunu etkileyen alt faktörler ortaya çıkmıştır. Bu alt faktörler ve önem sırası aşağıdaki Tablo 64’te verilmiştir.

Tablo 64. Arıcılık sektörü pazarlama sorununa etki eden alt faktörler önem sıralaması

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Standart olmayan kaliteli ürün çeşitliliği	1,67
2	Organizasyondan kaynaklı sorunlar	2,14

3	Farklı fiyatlandırma sorunu	2,29
4	Ambalajlama ve paketleme sorunları	3,50

Analiz sonuçlarına göre arıcılık sektörünün “pazar sorunu”na etki eden en önemli faktör “standart olmayan kaliteli ürün çeşitliliği (1,67)” sorunudur. Piyasada oldukça farklı standart ve kalitede ürünlerin olması, üçüncü sırada yer alan farklı fiyatlandırma sorununa sebep olmakta ve sektöre güveni sarsmaktadır. Bu durumdan hem üreticiler hem de tüketiciler olumsuz etkilenmektedir. “Sektördeki organizasyon sorunları” 2,14 puan alarak ikinci sırada etkili faktör olmuştur. Bölgedeki ortak hareket edebilme kültürünün zayıflığı bu sektörde de önemli olmaktadır. Pazar sorununda etkili olan diğer bir faktör ise “ambalajlama ve paketleme sorunu (3,50)”dur. Bölgede üretilen arıcılık ürünleri çoğunlukla paketlenmeden, ham madde olarak pazara sunulmaktadır.

Arıcılık sektöründe üretilen ürünlerin kalite ve standart sorunlarına etki eden alt faktörler incelendiğinde beş faktörün etkili olduğu görülmektedir. Yapılan etki değerlendirmesinde ilk sırayı 1,5 puanla “ürünlerin üretimi ile ilgili bilgi eksikliği” almıştır. Sahada teknik elemanların yeterince bulunmaması birinci sırada önemli bulunan bilgi eksikliği sorunuyla örtüşmektedir. İkinci sırada etkili olan faktör ise konuyla ilgili bir kalite ve standart mevzuatının olmaması (2,63) görülmektedir. Dördüncü ve beşinci sırada yer alan üretim kontrolleri ve sertifikalı üreticilik faktörleri de ikinci faktörle yakından ilgilidir.

Tablo 65. Arıcılık sektörü kalite ve standart sorununa etki eden alt faktörler önem sıralaması

Öncelik Sırası	Tespit Edilen Sorun	Öncelik Puanı
1	Ürün üretimi ile ilgili bilgi noksanlığı	1,50
2	Üretilen ürünlerde kullanılan ilaç, kimyasal vb. maddelerin kullanılmasına yönelik düzenlemenin olmaması	2,63
3	Teknik elemanların sektörde yer alması sağlanmalı	2,83
4	Yapılan kontrollerin daha etkin hale getirilmesi gerekir	3,00
5	Üreticilerin sertifikasyonlu ürünlere yönlendirilmesi gerekir	4,00

Arıcılık ürünlerinin kalite ve standartlara uygun hale getirilmesi sektörün tamamında yapılacak düzenlemeler ve iyileştirmelerle mümkün olacaktır. Bu düzenlemelerin tüm sektörün toparlanmasına ve kalkınmaya dönük daha etkili bir araç haline gelmesine sebep olacağı düşünülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılığı yapılan analizlere dayalı olarak değerlendirildiğinde bölgede arıcılığın yeterince etkili ve verimli yapılamamasının ve bölge arıcısının genelinde eğitim eksikliği bulunmasının üretilen ürün kalitesinden verimine, ürün çeşidinden pazarlama

organizasyonuna kadar çok geniş bir yelpazede etkili olduğu görülmektedir. Bölgede km²'ye düşen kovan sayısının uygun olmaması (yerleşim problemi), koloni yönetiminin yapılamaması, damızlık sorunu, hastalık ve zararlılar, arıların kışlatma kayıpları ve erken dönem kayıpları, sonbahar hazırlıklarının uygun yapılmaması başlıca sorunlar arasında sayılabilir. Bu sorunların sonucu olarak bölge arıcılık sektöründe; yeterli olmayan verimlilik, standart olmayan ürün, ürün çeşidinin azlığı, pazarda dengeli olmayan fiyatlar oluşmaktadır. Yeterli organizasyonun yapılamıyor olması da diğer sorunların daha da kemikleşmesine sebep olmaktadır. Bölgenin potansiyeli düşünüldüğünde sektörün mevcut durumu gelişmeye ve geliştirilmeye açık bir alan olarak görülmektedir. Özellikle arıcılık ürünlerinin çeşitlerinin azlığı ve ikincil ürünlere dönüştürülememesi bölgeye ve sektöre olumsuz yansımaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılığının GZFT analizi sonuçları Tablo 66'da verilmiştir.

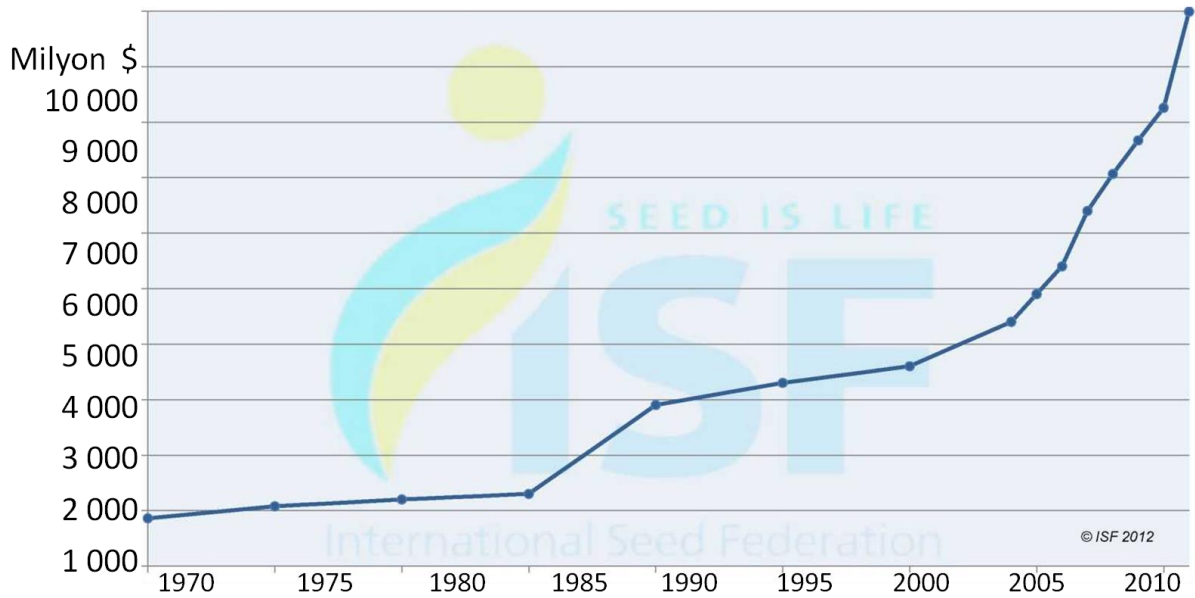
Tablo 66. TRA1 Düzey 2 Bölgesi arıcılığının GZFT analizi tablosu

Güçlü Yönler Çayır-mera alanlarının fazlalığı Arılı kovan sayısının fazla olması Bölge ballarının tercih ediliyor olması Bölge zirai mücadeleden ari olması Profesyonel arıcılığın gelişmeye başlaması Arıcılar birliğinin olması Kirlenmemiş toprak-su ve çevre	Zayıf Yönler KontROLSÜZ göçer arıların bölgeye gelmesi ve doğru yerleştirilememesi Ana arı (damızlık) problemi Arıcılık kayıt sisteminin yetersiz olması Kaçak bal girişinin olması Koloni kayıplarının önlenememesi Eğitimsizlik-bilgisizlik Piyasadaki dengesizlik-pazarlamadaki yetersizlik
Fırsatlar Yüksek potansiyel (zengin flora) Arı ürünlerinin tercih ediliyor olması Arı ürünlerinin ikincil ürünlere dönüştürülerek katma değerinin artırılması Arı ürünlerinin değerli olması	Tehditler Hastalıklar-zararlılar Sabit arıların kış kayıpları Hileli ballar – denetim yetersizliği Bilinçsiz ilaç kullanımı (naftalin vs.) Arıcılıklar uğraşan kesimin yaş ortalamasının (43) yüksek oluşu

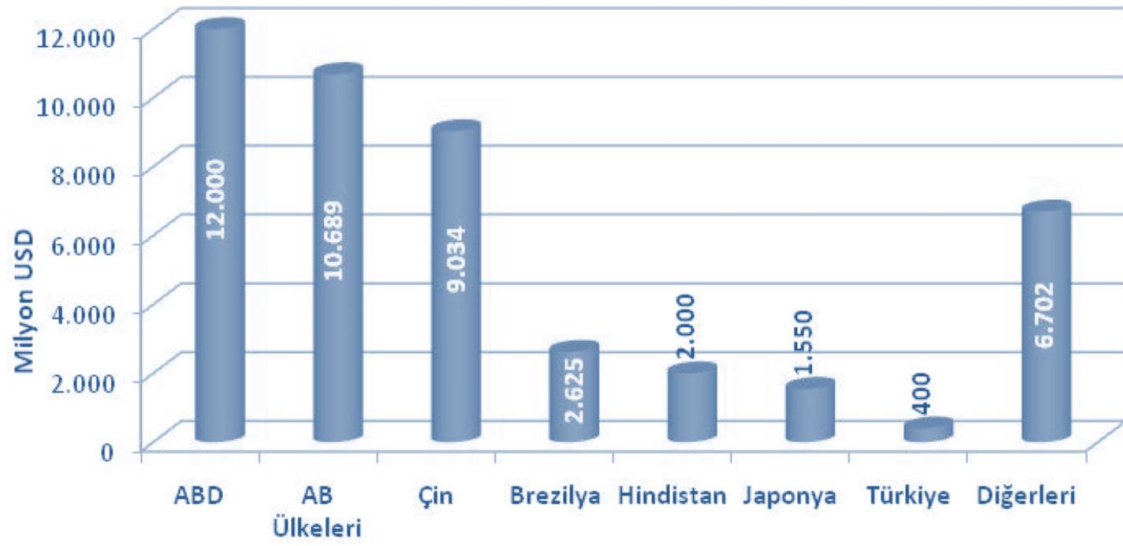
7.1.8. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TOHUMCULUK SEKTÖRÜ

Dünya'da tohumculuk sektörü ileri teknoloji ürünlerine dönüştürülmüş ve ekonomik getirisi çok yüksek, stratejik bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Sertifikalı tohumluk, verimliliğin ve üretimin artırılmasında ve üretim maliyetinin düşürülmesinde tarım sektörünün en temel ve en önemli girdisi durumundadır. Kaliteli bir sertifikalı tohumluğun verimi artırmadaki

payının buğday ve fasulye gibi kendine döllen bitkilerde %20–30 seviyesinde, mısır ve ayçiçeği gibi yabancı döllen bitkilerde ise %100’lerin üzerinde olduğu bilimsel araştırmalarla ortaya konulan bir gerçektir (DATAE,2012). Tohumculuk sektörü, bir ülkenin kendi kendine yetebilirliği ve bağımsızlığı için vazgeçilmez bir alandır ve 20. yüzyılda tamamıyla ticari bir sektör haline gelmiştir. Tohumculuk sektörünün geliştiği ülkelerde özel sektör girişimciliğine dayalı tohumculuk kuruluşları yaygınlaşmış tohumluk üretimi ve dağıtım alanlarını üstlenmişlerdir. Devletler ise tohumculuğun uluslararası stratejik temellerini planlama tarafını tercih etmişlerdir. 1970’li yılların sonunda dünya tohumluk ticareti yaklaşık 10 milyar dolar iken 2011 yılında 45 milyar dolara çıkarak 4 kattan fazla artış göstermiştir (Şekil 62; TİGEM 2011). Türkiye 400 milyon dolarlık tohumluk pazarının sadece 61 milyon dolarını ihraç edebilmektedir (ISF, 2012). Türkiye 61 milyon dolarlık ihracatıyla tohumculuk sektöründe 26. sırada yer almaktadır (Şekil 63).



Şekil 62. Yıllara göre dünyadaki tohum ticaretindeki değişim (ISF, 2012)



Şekil 63. Dünya’da 2011 yılı tohumluk pazarı- milyon dolar (TIGEM 2011)

Türkiye’de ilk bitki ıslah çalışmaları ve kaliteli tohumluk üretimleri 1926 yılında tohum ıslah istasyonlarının kuruluşu ile başlamıştır. İzleyen yıllarda kamu araştırma programları ile tohumluklar üretilmiş, 1980’li yılların başlarında ise kamu esaslı bir tohumluk tedarik sisteminden özel girişimi esas alan bir tohumluk endüstrisi modeline geçmiştir (Turk-Ted, 2009). Türkiye tohum üretiminde 2002’den 2012’ye gelinceye kadar 143.978 ton üretimden 644.790 tona ulaşmıştır. Özellikle şekerpancarı ve kuru fasulye konusunda diğer tohumlarda olduğu kadar bir gelişme olmamıştır. Ayrıca kanola tohumu üretimi 2006 yılında önemli derecede (18 kat) artmış ancak bu artış sürekli devam etmemiştir (Tablo 67).

Tablo 67. Türkiye'nin yıllara göre sertifikalı tohum üretimi miktarları (ton) (TDB, 2012)

YILLAR	BUĞDAY	ARPA	MISIR	ÇELTİK	HİBRİT AYÇİÇEĞİ	SOYA	YER FISTIĞI	ŞEKER PANCARI	PATATES	PAMUK (Delinte+Havlı)	NOHUT	KURU FASULYE	MERCİMEK	KANOLA	Toplam ton
2002	80.107	4.376	15.896	1.293	4.575	595	1	1.421	21.375	11.585	198	29	14	20	141.485
2003	100.101	11.194	21.399	1.298	5.267	373	20	1.241	27.885	11.253	181	8	15	20	180.255
2004	223.094	19.074	27.108	1.221	5.358	292	81	2.450	45.870	18.957	162	0	356	15	344.038
2005	176.202	22.307	30.167	3.505	6.522	201	101	2.720	63.901	19.581	157	30	285	0	325.679
2006	211.848	28.351	16.107	3.241	7.670	969	61	582	75.138	18.855	161	19	628	321	363.951
2007	210.044	20.645	14.592	3.645	6.190	752	100	1.448	44.919	14.323	143	3	1.113	175	318.092
2008	158.452	20.180	34.097	3.410	8.727	1.274	50	947	45.651	10.985	127	3	380	72	284.355
2009	227.852	36.144	28.921	5.025	9.298	1.169	30	1.005	58.877	10.811	459	3	38	148	379.780
2010	315.676	34.416	35.234	5.521	11.854	1.982	70	466	70.654	15.679	253	0	107	107	492.018
2011	410.766	48.401	31.338	8.649	14.137	2.274	114	1.479	96.295	16.911	309	0	589	63	631.324
2012	327.924	43.162	32.796	8.627	14.732	2.248	147	1.166	185.485	23.074	1.239		894	12	641.5088
YILLAR	SUSAM	YONCA	KORUNGA	FİĞ (Adi+Macar)		SORGHUM	SUDAN OTU	SORGHUM X SUDANOTU	ASPIR	YEM ŞALGAMI	YEMLİK PANCAR	ÇİM VE ÇAYIR OTLARI		DİĞERLERİ	Toplam
2002	3	269	411	1.246		0	6	117	0	0	22	406		13	2.493
2003	2	279	682	1.558		0	5	51	0	2	23	353		45	3.000
2004	0	446	942	1.891		4	10	50	0	5	35	499		0	3.882
2005	0	476	1.232	2.050		2	13	145	0	5	10	636		0	4.569
2006	1	508	929	2.172		2	21	192	0	2	21	656		10	4.514
2007	1	678	125	2.206		5	25	335	0	5	11	799		0	4.190
2008	0	517	698	2.024		0	0	5	0	0	8	454		0	3.706
2009	0	864	22	1.057		263	0	0	248	1	18	50		0	2.523
2010	1	349	56	858		180	0	0	397	0	26	56		1.523	3.447
2011	14	473	200	876		6	0	220	269	14	33	3		1.686	3.793
2012	0	670	2	876		12	1	120	250	12	44	208		1.087	3.282

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının sertifikalı tohumun hem üretim hem de kullanımına verdiği destekler Tablo 68’de verilmiştir.

Tablo 68. GTHB’nin verdiği tohumculuk destekleri (TDB, 2013).

SERTİFİKALI TOHUM KULLANIM DESTEKLEMESİ BİRİM FİYATLAR	
Buğday, yonca	6 TL/da
Arpa, tritikale, yulaf, çavdar	4,5 TL/da
Çeltik, yerfıstığı,	8 TL/da
Nohut, kurufasulye, mercimek	7 TL/da
Susam, kolza (kanola), aspir	4 TL/da
Patates, soya	20 TL/da
Korunga, fiğ	3 TL/da
SERTİFİKALI TOHUM ÜRETİM DESTEKLEMESİ BİRİM FİYATLAR	
Buğday	0,10 TL/kg
Arpa, tritikale, yulaf, çavdar, patates	0,08 TL/kg
Çeltik	0,25 TL/kg
Nohut, kuru fasulye, mercimek, aspir, korunga, fiğ	0,50 TL/kg
Soya	0,35 TL/kg
Kanola (kolza)	1,20 TL/kg
Susam	0,60 TL/kg
Yonca	1,50 TL/kg
Yer fıstığı	0,80 TL/kg

Türkiye’nin tohum ihracatı 2002 yıllarında 8112 ton iken 2012 yılı itibariyle 4,6 kat artarak 37.439 tona ulaşmıştır. İhracat yapılan ürünlerin önde gelenleri buğday, mısır, ayçiçeği ve pamuktur. Türkiye’nin yıllara göre tohum ihracat rakamları Tablo 69’da verilmiştir.

Tablo 69. Türkiye’nin yıllara göre tohum ihracat rakamları (ton) (TDB, 2012).

T ÜRÜ	200	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	2012
BUĞDAY	20	300			5070	3305	5333	1567	4825	3444	9768
ARPA					49				86	350	48
MISIR	469	1255	9135	6120	8533	5231	9602	1092	8874	9428	9628
AYÇİÇEĞİ	141	1844	3723	3271	4666	4958	5466	4719	8017	10810	1164
ÇELTİK							10	10	10	10	11
SOYA			189			18	10	40	0	2	15
YER FISTIĞI							2		0	0	0
KANOLA						146			0	22	0
PAMUK	185	1263	2420	3884	4298	5919	3197	2622	3123	4552	4113
PATATES					30	100			156	173	149
Ş. PANCARI						28	10	2	92	84	6
SEBZE	100	102	126	515	1193	1485	949	678	2093	319	240
YONCA	1				7	17	248	385	43	6	9
FİĞ						4	67	50	196	8	25
KORUNGA							60		0	24	0
SORGUM						2	6	30	19	7	5
SUDANOTU						34	75		0	0	0
YEMLİK								10	10	11	30
YEM BİTKİSİ								6	1088	225	324
ÇİM VE	27	31	65	24	95	88	317	174	144	165	250

DİĞERLERİ							893	602	809	914	1170
TOPLAM	811	1609	1565	1381	2394	2133	2624	2181	29586	30554	3743

*2010 yılına ait miktarlar DTM verileridir. Rep kolza(diğer), keçiyoynuzu, arpacık soğan ve kuru sarımsak dâhil değildir.

*2011 yılı verilerinde rep/kolza,kabak(veri tabanı hariç),kuru sarımsak ve meyve ağaçları tohumları hariçtir.

Türkiye'nin tohum ihracatının 2002 yılında 1.7320.000 dolar iken 2012 yılı itibariyle 6,9 kat artarak 120.795.972 dolara ulaşmıştır. İhraç edilen birim ton başına elde edilen gelir 2002 yılında 2.135 dolar iken yıllar itibariyle artmış 2012 yılında 3.565 dolara yükselmiştir. Bu yükseliş ülkedeki tohumculuk sektörünün katma değer bakımından her geçen gün daha iyi bir noktaya gittiğini göstermektedir. Ayrıca ürün bazında değerlendirme yapıldığında birim ton başına en düşük gelir patates (450 dolar) iken en yüksek gelir getiren tohum ise şeker pancarı (55.667 dolar) olarak görülmektedir (Tablo 70).

Tablo 70.Tohumlukların birim ton başına ihraç geliri sıralaması

Tohum Çeşidi	Gelir \$/ton
Patates	450
Arpa	521
Buğday	693
Çeltik	1.364
Soya	1.800
Diğerleri*	1.836
Pamuk	1.951
Yem bitkileri	3.031
Hasıllık mısır	3.031
Çim ve çayırotu tohumluğu toplam	4.640
Hasıllık ayçiçeği	5.115
Sebze bitkileri (SDT+HİB)	51.163
Şekerpancarı	55.667

Türkiye tohumculukta yaptığı ihracatının yanı sıra önemli miktarlarda ithalat da yapmaktadır. Türkiye'nin tohum ithalatı 2002 yıllarında 19.227 ton iken bu oran 2012 yılı itibariyle 1,7 kat artarak 33.160 tona ulaşmıştır. İthalat yapılan tohumlukların içerisinde patates yıllık yaklaşık 20.000 ton ile diğer tohumluklardan açık ara öndedir. Çim ve çayır otu, hibrit mısır ve yonca ise yıllık 2-3 bin ton seviyelerinde ithal edilmektedir. Türkiye'nin yıllara göre tohum ithalat rakamları Tablo 71'de verilmiştir. Türkiye'nin tohumluk ithalatı incelendiğinde, patatesin önemli bir yer tuttuğu, ilave olarak kanola, korunga, çim ve çayır otu ithalatının da 2008 yılından sonra azalmaya başlasa da öneli olduğu görülmektedir. Tohum ithalatında 2012 yılına gelindiğinde hemen hemen tüm tohumluk çeşitleri ithalatında azalma yönündedir. Ancak sebze, kanola, yonca ve fiğde yeniden yükselme gözlenmektedir.

Tablo 71. Türkiye'nin Yıllara Göre Tohum İthalat Rakamları (ton) (TDB, 2012).

T Ü R L E R	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	2012
Buğday	129	1.453	802	563	638	1.146	789	719	3.434	1.269	612
Arpa				20	35	500	423	123	58	133	93
Hibrit Mısır	784	2.607	4.616	4.568	1.333	1.695	4.538	4.018	3.164	2.462	2.667
Çeltik		30	30		32				17	109	1
Ayçiçeği	177	203	103	125	160	266	340	529	387	196	157
Soya	6		8		0	4		3	0	10	0
Yerfıstığı						35			0	0	0
Şeker Pancarı	86	130	25	8	23	175	602	754	895	314	159
Patates	14.147	7.570	8.580	9.712	17.893	17.606	12.845	9.590	22.025	20.788	18.997
Pamuk	166	79	418	290	109	271	212	257	147	148	60
Sebze	1.148	764	2.034	1.691	1.475	1.620	1.927	2.498	3.185	1.056	1.223
Kanola (Kolza)	50	15	23	51	335	60	137	22	81	88	152
Yonca	70	81	338	2.464	3.007	2.941	935	314	197	818	1.613
Fiğ (Macar)	50		60	100	140	183	101	10	0	0	60
Fiği (Adi)					509	856			0	0	
Korunga	260	360	380	756	1.261	2.795	200		0	0	0
Sorghum		38		193	48	28	21	60	136	201	123
Sorgum-Sudan Otu	20	13	310	256	472	20	100	752	0	0	0
Yem Şalgamı		4		9	28	15	47	2	0	0	0
Yem Bitkisi								199	746	1.086	917
Yemlik Pancar	3	5	27	136	67	30	16	8	0	42	49
Çim Ve Çayırotu	2.131	2.809	2.084	2.859	5.089	4.128	4.185	3.216	3.522	4.373	3.848
Diğerleri*							16.160	7.193	2.617	3.661	2.429
Toplam (Ton)	19.227	16.161	19.838	23.801	32.654	34.374	43.578	30.267	40.610	36.754	33.160

*2010 yılına ait miktarlar DTM verileridir. Rep kolza(diğer), keçiyoynuzu, arpacak soğan ve kuru sarımsak dâhil değildir.

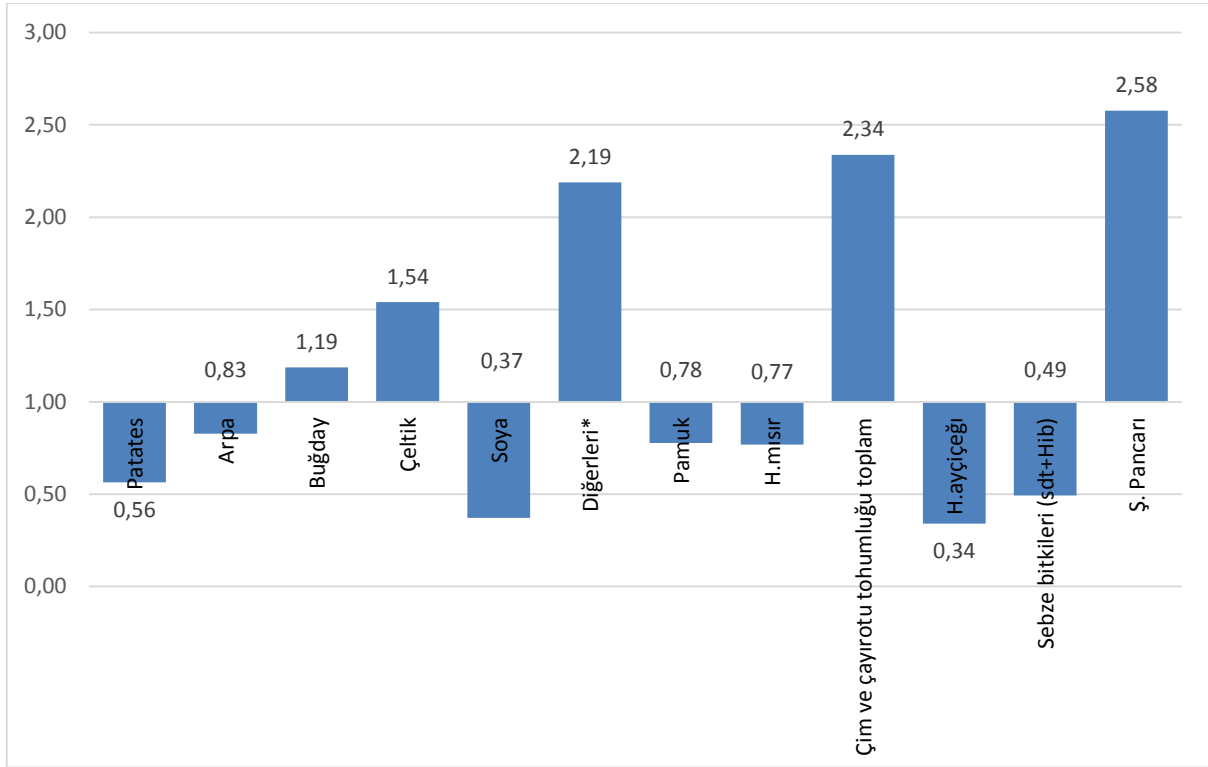
2011 yılı verilerinde rep/kolza,kabak(veri tabanı hariç),kuru sarımsak ve meyve ağaçları tohumları hariçtir.

Türkiye'nin tohum ithalatının parasal karşılığı 2002 yılında 55.200.000 dolar iken 2012 yılı itibariyle 3,6 kat artarak 197.648.000 dolara ulaşmıştır. İthal edilen birim ton başına elde edilen gider 2002 yılında 2.857 dolar iken yıllar itibariyle artmış 2012 yılında 5.960 dolara yükselmiştir. Ayrıca ürün bazında değerlendirme yapıldığında birim ton başına en düşük gider buğday (584 dolar) iken en yüksek gidere sebep olan tohum ise hibrit sebze (95.944 dolar) olarak görülmektedir (Tablo 72).

Tablo 72. Tohumlukların birim ton başına ithalat gideri sıralaması

Tohum Çeşidi	Gider \$/ton
Buğday	584
Arpa	630
Patates	797
Diğerleri*	839
Çeltik	886
Çim ve çayırotu tohumluğu toplam	1.985
Yerfıstığı	2.000
Pamuk	2.511
Hasıllık mısır	3.944
Soya	4.839
Kanola	5.606
Standart sebze	7.916
Hasıllık ayçiçeği	14.988
Şekerpancarı	21.595
Hibrit sebze	95.944

Türkiye’de tohumculuk sektöründe ihraç edilen tohumluk gelirlerinin ithal edilen tohumluk giderlerini karşılama oranlarına her bir tohum türü için ithal miktarın parasal değerini aynı tohumun ihraç miktarının parasal değerine bölerek elde edilen grafikten (Şekil 64) bakıldığında birim ton başına ödenen parasal değer ile birim ton başına alınan parasal değerler bazı tohumluklarda oldukça olumlu iken bazılarında olumsuzdur.



Şekil 64. Tohum ihracatının parasal değeri ile ithalatının parasal değerlerini karşılama oranı

TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde tohumculuk konusunda çalışan ilk kurumsal yapı 1938 yılında kurulan Tohum Islah İşletmesidir. Daha sonra Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde tohumculuk çalışmaları araştırma seviyesinde devam etmiştir. TAGEM Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü bünyesinde ıslah ve çeşit geliştirme faaliyetleri devam etmiştir. DATAE tarafından şimdiye kadar 9 adet yem bitkileri çeşidi, 7 adet serin iklim tahılı çeşidi ve 8 adet yemeklik dane baklagil çeşidi olmak üzere bölge şartlarına uygun 24 çeşidi tescil ettirmiştir (ÇAKAL, 2011). Yine DATAE bünyesinde kurulan “Soğuğa Dayanıklılık Test Merkezi” bölgenin, ülkenin ve hatta ülke dışındaki tohumculuk şirketlerinin tohumlarını test ettirebilecekleri bir merkez olma yolundadır. Bu merkez aracılığıyla bölgeye bazı tohumculuk şirketlerinin ilgisinin artması muhtemeldir.

Bölgede özellikle Erzurum ve Bayburt için ağırlıklı tahıl ve yem bitkisi tohumluğu geliştirme faaliyetleri yürütülmekte ve sebze ve meyve tohumu geliştirme yoluna gidilmektedir. Erzincan

ili için meyve ve sebze tohumu geliştirilmesi bir ihtiyaç olarak görülmesine rağmen henüz bu konuda yeterli bir faaliyet bulunmamaktadır. Tohumculuk Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Erzurum'da 2 adet, Erzincan'da 1 adet tohumculuk firması bulunmaktadır. Ancak bölgede tohumculuk sektörü genelde alım satım yapan ticarethaneler seviyesinde yürümektedir. Bölgede baharatçılar, bakliyatçılar, yem satıcıları ve bakkallar gibi ilgili ilgisiz birçok işletme tarafından tohum satışının yapıldığı görülmektedir. Sertifikalı tohumculuk üretimi bölgede hemen hemen mevcut değildir. Bölgenin yüksek rakım ve düşük nem şartları gibi avantajları tohumculuk faaliyetlerini bölge ekonomisine katkıya dönüştürülebilir. Özellikle tohumların soğuğa dayanımının önemli olduğu düşünüldüğünde bölgenin bu konudaki önemi daha da ön plana çıkmaktadır. Çiftçiler çoğu zaman tohumu tohumluk olarak algılamakta ve işlem görmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi tohumculuk sektörünün GZFT analizi sonuçları Tablo 73'te verilmiştir.

Tablo 73. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tohumculuk sektörünün GZFT analizi sonuçları

Güçlü Yönler Geniş tarım arazisi varlığı ve kirlenmemiş olması Arazilerin hastalık ve zararlardan uzak olması İklim ve rakım şartları dolayısıyla kaliteli tohumluk üretimi Tohum üretimi için uygun koşulların (düşük nem) varlığı Çeşit geliştirmede soğuk iklimin tercih ediliyor olması Bölgede Ar-Ge yapan kuruluşların varlığı (DATAE, Üniversiteler) Bölge için geliştirilmiş çeşitlerin olması Bölgede ulusal soğuğa dayanıklılık test merkezi varlığı Ulusal tohumculuk endüstrisinin giderek güçlenmesi Bitkisel üretim kültürünün yaygın olması, üretici deneyimi	Zayıf Yönler Tohumculuk sektörünün yeterince gelişmemiş olması Organizasyon –örgütlenme eksikliği Tanıtım ve yayım eksikliği Bölgede sertifikalı tohum kullanımının düşük olması Tarımsal biyoteknoloji konusuna yetersizlik Tohumculuk Sektörün kalifiye elaman eksikliği Tohumculuk firmaları ile üniversite arasındaki fikri ve bilimsel iletişimin azlığı
Fırsatlar Üretim için yeterli arazi varlığı Yetiştirilmiş uzman/elaman varlığı Yeniliklere açık ve ilgi kişilerin olması Tohumculuğa verilen destekler Sektörde KDV'nin düşük olması Bitki ıslahının karlı bir alan olması Yeni bir çeşit tohumluk geliştirmek için gereken 12-15 yıllık sürenin bölgede daha kısa olması, Bölgedeki tohumluk açığı Bölge şartlarının bölge için geliştirilen çeşitlerin kullanımını gerektirmesi Yeni açıklanan Yatırım Teşvik Modeli Ucuz işgücü Bölgenin kalkınmada öncelikli alanlar arasında olması	Tehditler Fiyat politikaları Yasal düzenlemelerin yetersizliği Yüksek maliyetler Çiftçilerin uygun (sertifikalı) tohumluk kullanma bilincinin gelişmemiş olması Ulusal ve uluslararası rekabet

7.2. SANAYİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde sanayileşme 1950 yılından sonra başlamıştır. 1953 yılında, Erzurum Et Kombinası ve Erzincan Şeker Fabrikasının kurulması ile başlayan sanayileşme süreci daha sonraki yıllarda Erzincan Sümerbank Bez Fabrikası (1954), Erzurum Şeker Fabrikası (1956) ve Erzurum Yem Fabrikası'nın (1959) kurulması ile devam etmiştir. Bölgede artan çimento talebini karşılamak üzere 1970 yılında kurulan Aşkale Çimento Fabrikası, bölgede gerçekleştirilen son ciddi kamu yatırımı olarak göze çarpmaktadır. 1993 yılında özelleştirilen Aşkale Çimento Fabrikası bu tarihten sonra Trabzon, Van, Erzincan, Gümüşhane Çimento Fabrikaları, Gümüşhane ve Erzincan öğütme tesisleri ile Ilıca, Aşkale, Ağrı, Giresun ve Trabzon Hazır Beton Tesisleri, Erzincan Alçı Fabrikası ve Batum Dolum Tesisini bünyesine katmıştır. Ülkede faaliyet gösteren en büyük 500 şirket içerisinde bölgeden sıralamaya giren tek şirket olan Aşkale Çimento, çimento ve hazır beton üretimi yapmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki sanayi sektörünün mevcut durumu, TÜİK tarafından yayımlanan Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD) verileri ile ortaya konulmuştur. 2013 yılında yayınlanan çalışmaya göre, Bölge'nin sanayi sektörü payının ülke geneline oranı 2008 yılı itibarıyla %0,55 olup, GSKD sıralamasında bölge, ülke genelinde yer alan 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 24'üncü sırada yer almaktadır. Bölge içi gayri safi katma değerine ise sanayi sektörü ortalama %17 oranında katkıda bulunmaktadır.

Tablo 74. TRA1 Düzey 2 Bölgesi gayri safi katma değerinin Türkiye ortalamasına oranı (TÜİK 2013)

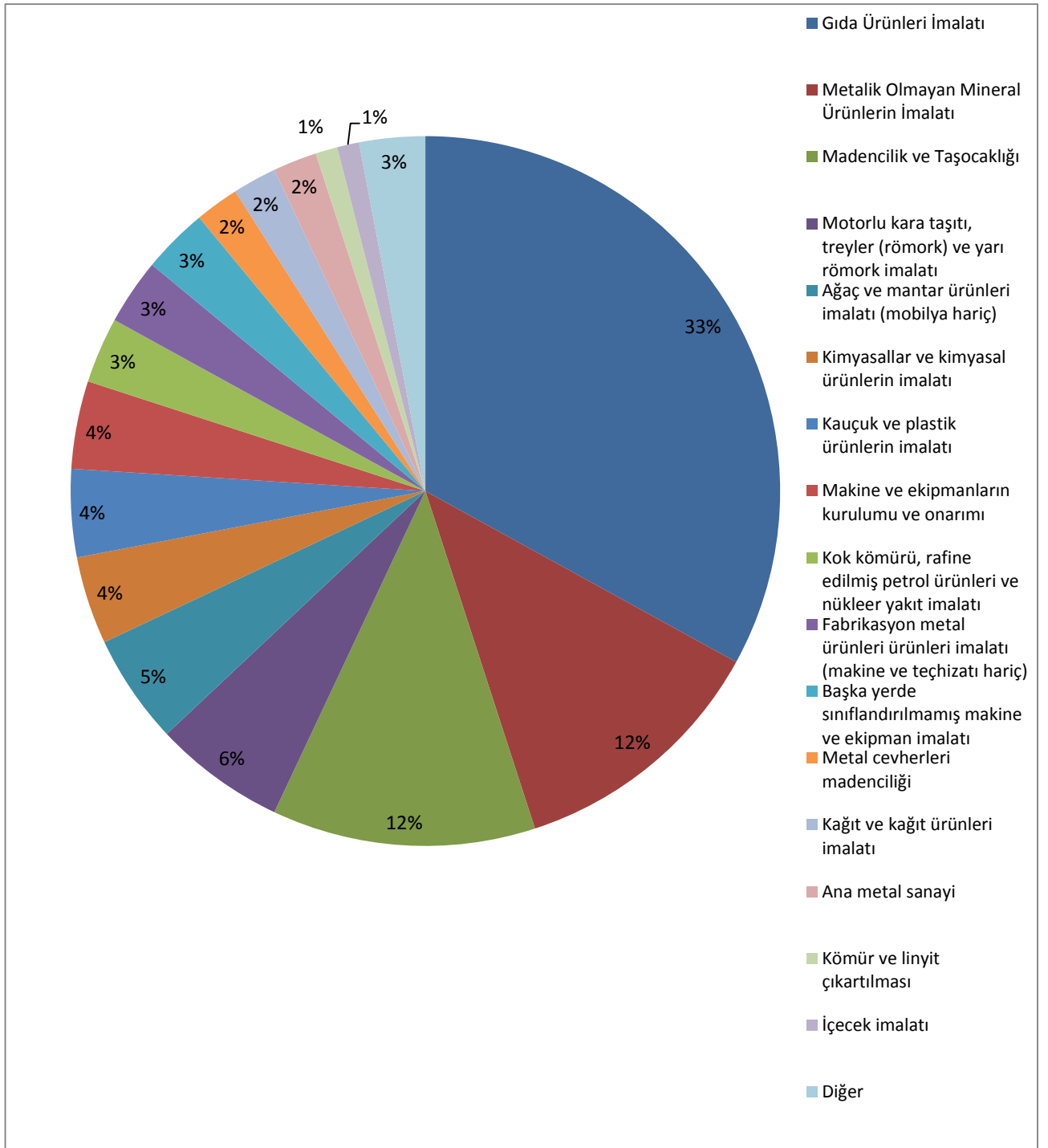
	2006	2007	2008
Tarım	1,79	1,80	1,75
Sanayi	0,53	0,52	0,55
Hizmetler	0,91	0,91	0,91
Toplam	0,89	0,88	0,88

Sanayi sektöründe yapılan iktisadi analizlerde kullanılan önemli verilerden biri, yıllar itibarıyla sanayi işletmelerince tüketilen elektrik miktarıdır. Elektrik tüketiminde meydana gelen artış ile ekonomik canlılık arasındaki ilişki doğru orantılıdır. Diğer bir deyişle, elektrik tüketiminde meydana gelen artış üretimde meydana gelen yükselişi yansıtmaktadır. Bölge sanayisinin bölgenin toplam elektrik tüketimi içerisindeki payı ortalama %22 olup, sanayi elektrik tüketimi bölge genelinde düzenli bir artış göstermektedir (Tablo 75).

Tablo 75. TRA1 Düzey 2 Bölgesi elektrik tüketimi (TÜİK, 2013).

	YIL	Elektrik tüketimi: Toplam tüketim (MWh)	Elektrik tüketimi: Sanayi işletmesi (MWh)	Elektrik tüketimi: Sanayi işletmesi (%)
TRA1	2009	1.139.652	220.947	19
	2010	1.262.720	283.485	22
	2011	1.391.572	353.686	25
Erzurum	2009	838.506	178.965	21
	2010	927.531	226.369	24
	2011	1.010.556	256.847	25
Erzincan	2009	239.713	37.514	16
	2010	265.546	48.021	18
	2011	305.322	84.403	28
Bayburt	2009	61.433	4.468	7
	2010	69.643	9.095	13
	2011	75.694	12.436	16

2012 TÜİK verilerine göre bölgede toplam istihdamın %12,1'ini sanayi sektörü oluşturmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışanların oranı %46,4 iken istihdamın %41,8'ini oluşturan tarım sektörü bölgede öne çıkan sektörler arasındadır. Bölge illerinin ekonomik durumu incelendiğinde; Erzurum ekonomisinin başta tarım olmak üzere hizmetler ve inşaat sektörlerine bağlı olduğu, ilde imalat sanayinin ise henüz istenen düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Sanayi sicil kayıtlarına göre Erzurum'da mevcut sanayi işletmesi sayısı 166 olup ülkenin toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,2'lik bir oran ile Erzurum sanayisi az gelişmiş bir ildir. İlde bulunan sanayi işletmelerinin %32'si mikro ölçekli, %56'sı küçük ölçekli, %10'u orta ölçekli, %2'si büyük ölçekli işletmelerdir (BSTB 2012). Erzurum'da yer alan sanayi firmalarının sektörel dağılımı Şekil 65'te verilmiştir.

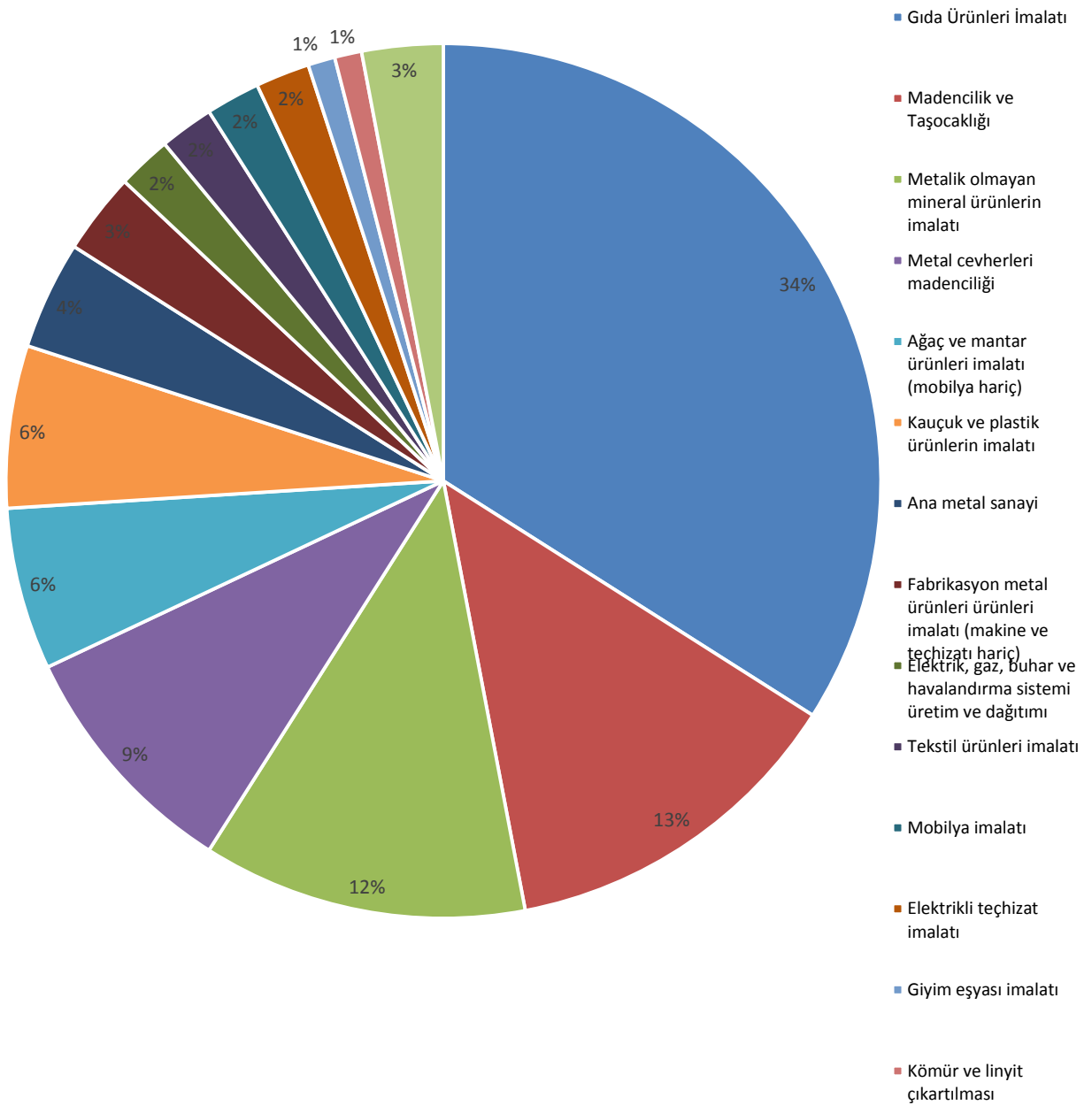


Şekil 65. Erzurum'da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Erzurum'da kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı toplam 5.581'dir. Sanayide çalışanların, %26'sı metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, %17'si gıda ürünleri imalatı sektöründe istihdam edilmektedir.

Erzincan ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 117'dir. Bunların %57'si mikro ölçekli, %36'sı küçük ölçekli, %6'sı orta ölçekli, %1'i büyük ölçekli işletmelerdir. Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,2'lik bir oran ile Erzincan, sanayisi az gelişmiş iller arasında yer

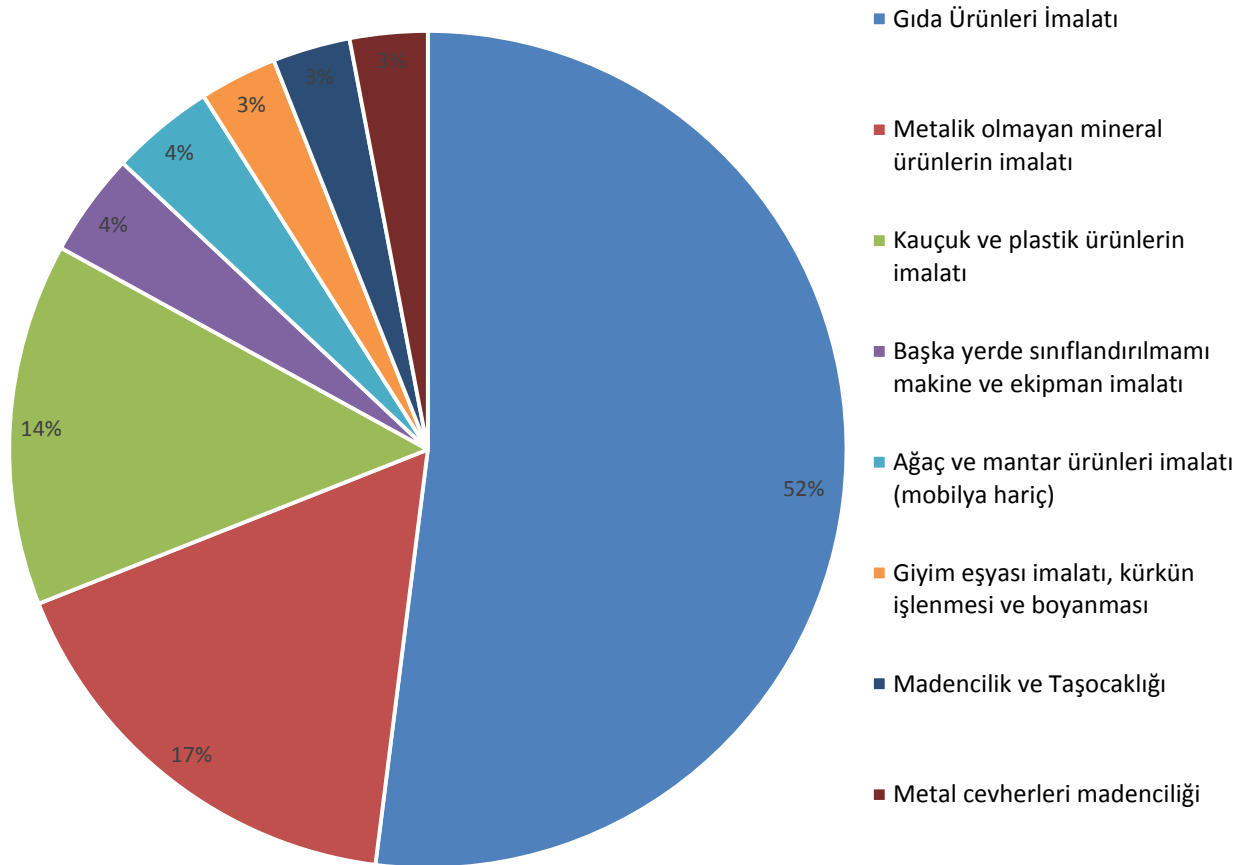
almaktadır. Devlet katkısıyla yapılmış bulunan Erzincan Şeker Fabrikası ve bu kuruluş bünyesinde faaliyet gösteren makine fabrikası en fazla istihdam sağlayan büyük işletmelerdir. Orta büyüklükteki işletmeler ağırlıklı organize sanayi bölgesinde bulunmaktadır. Bunların da büyük bir kısmı tarıma dayalı sanayidir. Bu sanayi kolunu OSB dışında kurulu bulunan un ve yem fabrikaları da desteklemektedir. Şehrin ikinci sanayi kolu ise madencilikçe dayanmaktadır. Diğer işletmeler ise ağaç, cam, toprak, metal ve kimya işkolunda faaliyet göstermektedirler (Şekil 66).



Şekil 66. Erzincan'da yer alan firmaların sektörel dağılımı (BSTB 2012)

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Erzincan'da kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı toplam 2.149'dur. Sanayide çalışanların %36'sı gıda ürünleri imalatı, %11'i ana metal sanayi imalatı, %11'i diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektöründe istihdam edilmektedir.

Bayburt'ta bulunan sanayi, küçük ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. İlde yem, un, kepek, tuğla, çivi, tel, çelik kapı, mermer, taş ocaklığı, giyim ve çuval üretimi yapan sanayi tesisi bulunmaktadır. Sanayi sicil kayıtlarına göre ilde kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 29'dur. Bayburt'taki bulunan sanayi işletmelerinin %52'si mikro ölçekli, %35'i küçük ölçekli, %13'ü orta ölçeklidir. Toplam sanayi işletmesi içerisinde %0,05'lik bir oran ile sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır.



Şekil 67. Bayburt'ta yer alan firmaların sektörel dağılımı

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Bayburt'ta kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı toplam 621'dir. Çalışanların %32'si metal cevherler madenciliği imalatı, %29'u metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı sektöründe istihdam edilmektedir.

7.2.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ İMALAT SANAYİ

İmalat sanayi göstergeleri bakımından TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke geneline göre geri kalmış durumdadır. Bölgede imalat sanayinde faaliyet gösteren toplam 2.761 adet girişim mevcut olup bölge toplamının %8,04'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2011).

DAP Bölgesi ölçeğinde kıyaslandığında Erzurum ve Erzincan'ın görece olarak imalat sanayinde üstünlüğü söz konusudur. Doğu Anadolu Bölgesindeki illerin sanayisine göre bir değerlendirilmesi yapıldığında, Malatya'nın %28'lik bir oran ile bölge illeri arasında birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Malatya'yı sırasıyla Elazığ (%16), Erzurum (%14), Erzincan (%9), Van (%9), Ağrı (%6), Kars (%4), Bingöl (%3), Muş (%2), Iğdır (%2), Bitlis (%2), Hakkâri, (%2), Ardahan (%2) ve Tunceli(%1) takip etmektedir.

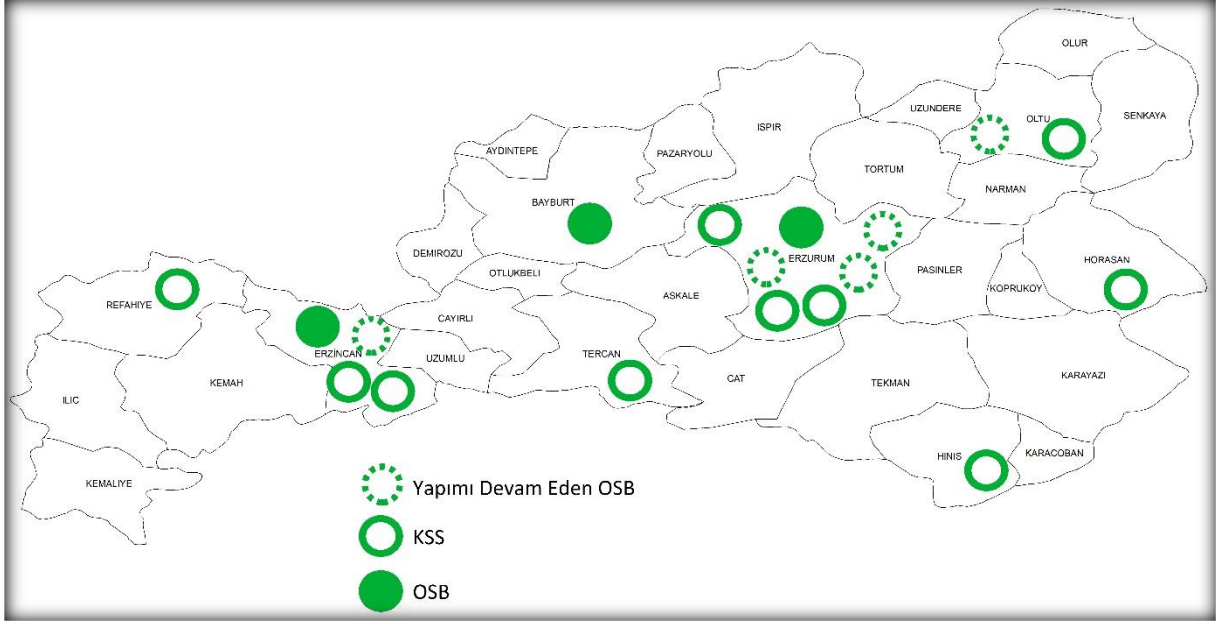
Erzurum'da imalat sanayinde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 1.824 olup bu işletmelerin sağladığı istihdam 3.908 kişidir. İldeki toplam işletme sayısının %8,83'ü, toplam istihdamın da %12,92'si imalat sanayi sektöründe yer almaktadır. İlde yer alan imalat sanayi işletme sayısı, Türkiye genelindeki imalat sanayi işletme sayısının %0,46'sına, imalat sanayi istihdam sayısı ise Türkiye genelindeki imalat sanayi istihdam sayısının %0,18'ine tekabül etmektedir.

Erzincan ilinde, toplam 43 adet sanayi tesisi ile küçük çapta üretim yapan atölyeler bulunmaktadır. İmalat sanayinde faaliyet gösteren işletme sayısı 681 olup il toplamının %8,28'ini oluşturmaktadır. İlin Türkiye içindeki imalat sanayi paylarına bakıldığında iş yerlerinin %0,16, istihdamın ise %0,06 gibi küçük oranda pay aldığı görülmektedir (Erzincan Sanayi Envanteri 2011).

Bayburt'ta faaliyet gösteren işletmelerin %9,42'si imalat sanayinde yer almaktadır. İlde toplam 256 adet işletme imalat sanayinde faaliyet göstermektedir (TÜİK, 2011).

7.2.2. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ VE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ (OSB VE KSS'LER)

Bölge genelinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta olmak üzere 3 adet OSB, il ve ilçe merkezlerinde toplam 8 adet KSS faaliyet göstermektedir. Erzurum Merkez 2. OSB, Erzurum Besi OSB ve Oltu OSB, bölgede kuruluş aşamasında olan OSB'lerdir. Bununla beraber, Erzurum'un Hınıs ilçesinde, Erzincan Merkez ve Üzümlü ilçesinde toplam 3 adet KSS kuruluş aşamasındadır. Bölgedeki OSB ve KSS'lerin dağılımları Şekil 68'de verilmiştir.



Şekil 68. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin Dağılımı

Erzurum, Erzincan ve Bayburt OSB Müdürlükleri ve Sanayi Ticaret İl Müdürlüklerinden elde edilen verilere göre TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki OSB ve KSS'lerin durumu Tablo 76'da gösterilmektedir.

Bölgedeki ilk planlı sanayi alanı olan Erzurum OSB'deki 116 adet parselin 114 tanesi tahsis edilmiştir. Bunların 94 adedi üretim, 2 adedi inşaat, 6 adedi proje aşamasındadır. 14 adet firma ise kapalı durumdadır. İmalat sanayi içerisinde OSB'de ağırlıklı sektörler; un ve yem üretimi, plastik sanayi, demir ve metal işleri sanayi, petrokimya sanayi ve taş ve toprak işleme sanayidir.

Erzincan OSB'deki 219 adet sanayi parselinin, 144 adedi tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin; 44 adedi üretim, 15 adedi inşaat, 85 adedi proje aşamasındadır. 75 adet parsel tahsis edilmemiştir. Ağırlıklı sektör grubu; gıda, mobilya, mermer işleme, beton yapı elemanları ve demir çelik işleme sanayidir.

Bayburt Organize Sanayi Bölgesi'nde üretime geçen parsellerde yaklaşık 150 kişi istihdam edilmektedir. Ağırlıklı sektör grubu; dokuma, plastik ve madeni eşya sanayidir.

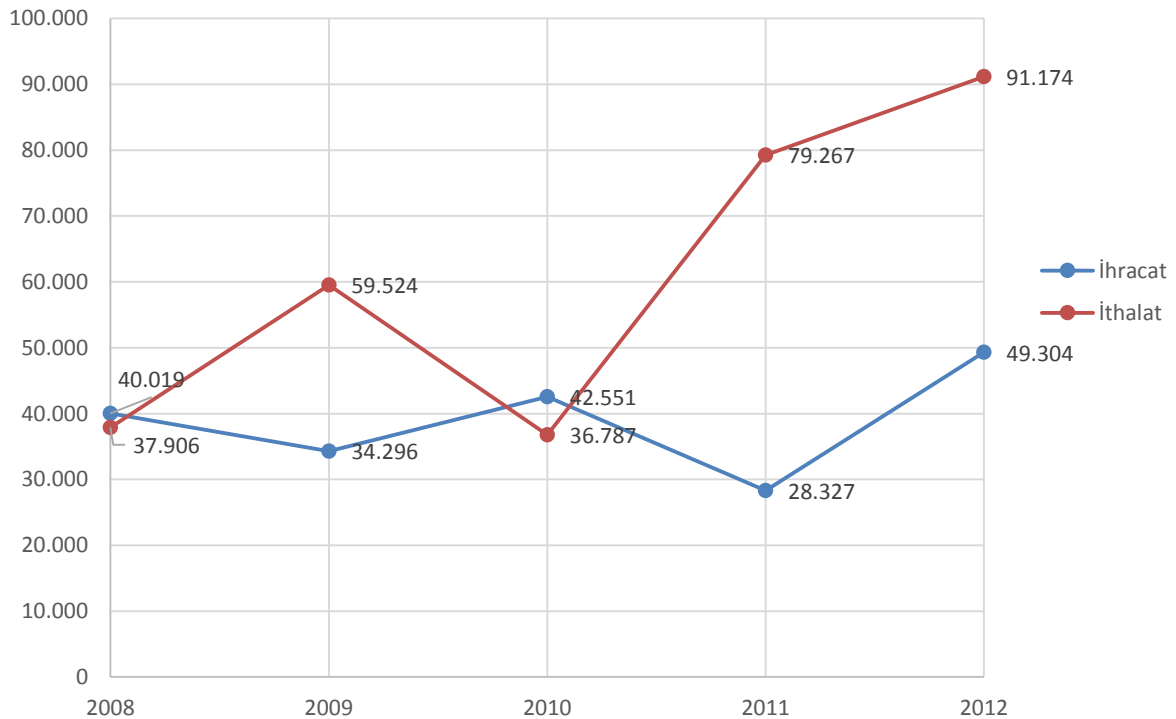
Tablo 76. TRA1 Düzey 2 Bölgesi OSB ve KSS'lerin durumu (BSTB ve OSBÜK 2012)

		OSB1	OSB2	OSB3	OSB4		KSS 1	KSS 2	KSS 3	KSS 4	KSS5	KSS 6
Erzurum	Mevki	Merkez	Merkez	Merkez (Besi OSB)	Oltu	Mevki	Merkez	Merkez (Madeni Sanatkarlar KSS)	Merkez (Bölge Metal İşleri KSS)	Oltu	Aziziye	Hınıs
	Büyüklüğü (Hektar)	132	216	70	71	Toplam işyeri sayısı	528	186	200	150	45	65
	Toplam parsel sayısı	116	İmar planı çalışmaları devam etmektedir.	Kuruluş aşamasında	Kuruluş aşamasında	Dolu işyeri	180	186	180	136	45	Kuruluş aşamasında
	Doluluk oranı %	98				Doluluk oranı %	34	100	90	91	100	
	Toplam istihdam	3.650				Toplam istihdam	360	888	360	272		
Erzincan	Mevki	Merkez				Mevki	Merkez	Merkez (Marangozlar KSS)	Refahiye	Merkez (İmalatçılar KSS)	Üzümlü	
	Büyüklüğü (Hektar)	373				Toplam işyeri sayısı	107	74	42	100	94	
	Toplam parsel sayısı	219				Dolu işyeri	107	65	32	Kuruluş aşamasında	Kurulu aşamasında	
	Doluluk oranı %	66				Doluluk oranı %	100	88	76			
	Toplam istihdam	1.126				Toplam istihdam	280	48	64			
Bayburt	Mevki	Merkez				Mevki	Merkez					
	Büyüklüğü (Hektar)	118				Toplam işyeri sayısı	180					
	Toplam parsel Sayısı	127				Dolu işyeri	148					
	Doluluk oranı %	8				Doluluk oranı %	82					
	Toplam istihdam	150				Toplam istihdam	300					

7.2.3. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ'NDE İTHALAT VE İHRACAT

TRA1 Düzey 2 Bölgesi coğrafi konumu itibarıyla dış ticaret için transit bir alan özelliği göstermektedir. Türkiye'nin batısını doğusu ile kuzeyini güneyi ile bağlayan bir kavşak noktası olan TRA1 Düzey 2 Bölgesi, tarih boyunca askeri ve ticari geçiş güzergâhı olmuştur. Eskiden Sibiryâ-Kafkaslar üzerinden gelen Kürk Yolu ile Çin-Türkistan-İran'dan gelen İpek Yolu ve Hint-İran üzerinden geçen Baharat Yolu gibi tarihi ticaret kervan yollarının Anadolu'ya giriş kapısı olan bu bölge Orta Asya ülkelerine de yakındır. Bu nedenle, Türkiye'den Kafkaslara, İran'a, Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya olabilecek her türlü ticari hareketlilikte bölgenin doğrudan etkilenme olasılığı vardır.

Bölgede geçmişte halkın çoğunlukla ticaretle uğraştığı ve ticaretin burada canlı olduğu bilinirken bugün durum biraz farklılık göstermektedir. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından hazırlanan İller Arası Rekabetçilik Endeksi 2010 yılı verilerine göre ticaret becerisi ve üretim potansiyeli açısından Erzurum 33., Bayburt 76. ve Erzincan 77. sırada yer almaktadır. Bölge ihracatı yıllar bazında incelendiğinde, son beş yıl içerisinde dalgalı bir yapı görülmektedir. TÜİK dış ticaret istatistiklerinden alınan veriler doğrultusunda, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2008 ve 2010 yıllarında ihracat miktarı ithalat miktarının üzerinde gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda bölgenin dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.



Şekil 69. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin son 5 yıllık ihracat-ithalat performansı (1.000 dolar; TÜİK, 2012)

Bölge ihracatının büyük bir bölümünün Erzurum tarafından yapılmasına karşın her üç ilin ülke ihracatına oranı 2012 yılı için sadece %0,032 olup oldukça düşüktür (TİM 2012).

Bölgenin son beş yıllık dış ticaret performansı Tablo 77’de verilmiştir.

Tablo 77.TRA1 Düzey 2 Bölgesi son beş yıllık dış ticaret performansı (Ekonomi Bakanlığı, 2012)

	Yıl	İhracatçı Firma Sayısı	İhracat Değeri (1.000 USD)	İthalatçı Firma Sayısı	İthalat Değeri (1.000 USD)
TRA1	2008	42	40.019	48	37.906
	2009	50	34.296	42	59.524
	2010	48	42.551	52	36.787
	2011	44	28.327	90	79.267
	2012	62	49.304	80	91.174
Erzurum	2008	29	34.105	35	34.069
	2009	37	24.363	27	57.308
	2010	41	38.439	36	25.912
	2011	36	22.907	61	50.336
	2012	51	45.874	54	77.801
Erzincan	2008	10	5.647	10	2.708
	2009	11	9.759	12	1.322
	2010	6	1.351	14	8.984
	2011	7	2.180	24	25.426
	2012	10	3.082	25	8.228
Bayburt	2008	3	267	3	1.129
	2009	2	177	3	894
	2010	1	2.761	2	1.891
	2011	1	3.240	5	3.505
	2012	1	348	1	5.145

Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre 2012 yılı içerisinde Erzurum’da çelik, çimento, cam seramik ve toprak ürünleri, demir ve demir dışı metaller, hazır giyim ve konfeksiyon, elektrik elektronik, kimyevi maddeler ve mamulleri, makine ve aksamı; Erzincan’da hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, meyve ve sebze mamulleri, Bayburt’ta ise taşıt araçları ve yan sanayi ihracatının öne çıktığı görülmektedir (Tablo 78).

Tablo 78. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sektörel ihracat performansı, (TİM 2012)

TRA1 BÖLGESİ SEKTÖR BAZINDA İHRACAT PERFORMANSI (1.000 USD)		
	2011	2012
ERZURUM	23.245	44.858
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	4.601	5.104
Çelik	1.442	14.867
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	2.577	5.097
Demir ve Demir Dışı Metaller	4.839	5.123
Deri ve Deri Mamulleri	191	223
Elektrik - Elektronik	3.330	3.088
Halı	1	2
Hazır giyim ve Konfeksiyon	314	3.443
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	416	0
İklimlendirme Sanayi	1.263	1.160
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	2.114	3.076
Kuru Meyve ve Mamulleri	12	0
Maden ve Metaller	559	597
Makine ve Aksamları	1.096	1.989
Meyve Sebze Mamulleri	61	213
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	58	262
Tekstil ve Hammaddeleri	371	601
Yaş Meyve ve Sebze	0	14
ERZİNCAN	2.756	3.130
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	0	6
Çelik	1	0
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	21	35
Elektrik - Elektronik	0	7
Hazır giyim ve Konfeksiyon	681	0
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	669	1.205
İklimlendirme Sanayi	0	22
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	36	0
Maden ve Metaller	547	5
Makine ve Aksamları	29	94
Meyve Sebze Mamulleri	773	1.756
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	0	0
BAYBURT	2.460	353
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	12	0
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	0	4
Demir ve Demir Dışı Metaller	1	3
Hazır giyim ve Konfeksiyon	0	18
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	11	33
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	2.436	295
GENEL TOPLAM	28.461	48.341

Türkiye İhracatçılar Meclisinin 2012 yılı kayıtlarına göre; Erzurum'un ihracat yaptığı ülkelerin başında; Azerbaycan-Nahcivan (28,4 milyon dolar), Rusya (2,8 milyon dolar) , Gürcistan (2,7 milyon dolar), İran (1,8 milyondolar), Özbekistan (1,8 milyon dolar), Irak (1 milyon dolar) gelmektedir. Erzurum ise başta Irak (1,2milyon dolar), Birleşik Devletler (0,8 milyon dolar),

Fransa (0,6 milyon dolar) ve Kazakistan (0,2 milyon dolar) ihracat yapmaktadır. Bayburt'un ise ihracatının hemen hemen tamamı Almanya'ya (0,3 milyon dolar) gerçekleşmiştir (Tablo 79).

Tablo 79. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ülke bazında ihracat performansı (TİM 2012)

	ERZURUM		ERZİNCAN		BAYBURT		TRA1	
ÜLKE	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Almanya	71	12	1	53	2.460	272	2.532	337
Arnavutluk	88	33	-	-	-	-	88	33
Avusturya	8	4	-	-	-	-	8	4
Azerbaycan	15.871	28.392	24	5	-	-	15.895	28.397
ABD	-	80	143	781	-	-	143	861
Bosna-Hersek	-	8	-	-	-	-	-	8
Bulgaristan	-	-	-	1	-	63	-	64
Çek Cumhuriyeti	3	-	-	-	-	-	3	-
Çin Halk Cumhuriyeti	44	-	547	-	-	-	591	-
Danimarka	-	-	-	-	-	11	-	11
Fransa	-	-	247	543	-	-	247	543
Gürcistan	1.719	2.682	25	59	-	-	1.744	2.741
Hindistan	4	26	-	-	-	-	4	26
Hırvatistan	14	11	-	-	-	-	14	11
Hollanda	-	132	183	156	-	-	183	288
Irak	770	981	699	1.205	-	-	1.469	2.186
İngiltere	46	130	43	20	-	7	89	157
İran	1.246	1.761	-	35	-	-	1.246	1.796
İspanya	23	25	-	-	-	-	23	25
İst.Deri Serb.Bölge	-	144	-	-	-	-	-	144
İtalya	75	141	-	-	-	-	75	141
Katar	29	-	-	-	-	-	29	-
Kazakistan	-	-	131	194	-	-	131	194
Kırgızistan	137	390	-	-	-	-	137	390
Kosova	25	11	-	-	-	-	25	11
Kuveyt	-	3	-	-	-	-	-	3
Kuzey Kıbrıs Türk Cum.	3	5	-	-	-	-	3	5
Libya	-	335	-	-	-	-	-	335
Lübnan	-	13	-	-	-	-	-	13
Macaristan	-	2.143	-	-	-	-	-	2.143
Makedonya	22	-	3	-	-	-	25	-
Mersin Serbest Bölge	-	41	-	-	-	-	-	41
Mısır	14	49	-	-	1	-	15	49
Özbekistan	1.002	1.767	-	-	-	-	1.002	1.767
Polonya	-	357	-	-	-	-	-	357
Portekiz	14	-	-	-	-	-	14	-
Romanya	-	359	681	-	-	-	681	359
Rusya Federasyonu	1.825	2.894	-	-	-	-	1.825	2.894
Sırbistan	65	28	-	-	-	-	65	28
Slovenya	49	59	-	-	-	-	49	59
Sudan	-	2	-	-	-	-	-	2
Tacikistan	10	243	-	-	-	-	10	243
Tunus	-	-	29	-	-	-	29	-
Türkmenistan	60	14	-	-	-	-	60	14
Ukrayna	-	1.578	-	78	-	-	-	1.656
Yunanistan	8	6	-	-	-	-	8	6

7.2.4. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ İNŞAAT SEKTÖRÜ

İnşaat sektörü; madencilik, imalat sanayi, ulaştırma ve enerji gibi sektörlerden girdi temin ettiği için bu sektörlerin gelişmesine de öncülük etmektedir. Sektör, Türkiye'de 2011 yılında toptan perakende ve ticaretten (%11,4) sonra en yüksek büyüme gerçekleştiren ikinci sektör (%11,2) olmuştur. İnşaat sektörü aynı zamanda ülkenin istihdam potansiyeline önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye çapında 2011 yılında istihdam edilenlerin %25,5'i tarım, %19,5'i sanayi, %7'si inşaat, %48,1'i ise hizmetler sektöründe yer almıştır (Türkiye Müteahhitler Birliği, 2012).

Ekonomik faaliyetlere göre inşaat sektöründe çalışanların sayısı Türkiye'de 872.453, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde ise 8.356 kişidir. İnşaat sektöründe istihdam edilenler, bölgenin toplam istihdamının %11,07'sini oluşturmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı 623 olup bölge toplamının %2,54'ünü oluşturmaktadır (TÜİK 2010). Bölgede kış mevsiminin uzun sürmesinden dolayı inşaat mevsimi kısadır. Herhangi bir finans sıkıntısı çekilmese bile başlanan inşaatların bitirilebilmesi için iki inşaat sezonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ise maliyetleri artırıcı bir etki yapmaktadır. İnşaat girdilerini teşkil eden demir ve tuğla üretiminin büyük çoğunluğunun bölge dışında olması da taşıma maliyetlerini artırmaktadır. Ayrıca bölgedeki kalifiye iş gücü inşaat sezonunun uzun ve talebinin yüksek olduğu diğer bölgelere göç etmektedirler. Sektörün temel girdi maddesi olan çimento ihtiyacını karşılayan sanayinin bölgede yeterli potansiyele sahip olmasının yanı sıra, çimento sanayisinin gelişmesi için de gerekli potansiyel mevcuttur.

7.2.5. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ YERALTI KAYNAKLARI

Üretimin zamanla tarımdan sanayiye kayması, sanayi için gerekli olan hammadde ve nitelikli ve ekonomik olarak elde edilmesini gerekli kılmıştır. Madencilik sektörü sanayileşmenin temel girdilerini üreten bir sektör olarak bu ihtiyacı karşılamaktadır. Gelişmiş bir madencilik sektörü, üretim, istihdam vb. ekonomik göstergelere yaptığı katkının yanı sıra, doğru politika ve planların takip edilmesi durumunda imalat sanayinin gelişimi için önemli bir itici güç oluşturabilmektedir.

Gelişmiş sanayi bölgelerinin kalkınma stratejileri incelendiğinde hemen hepsinde madencilik sektörünün ekonomik kalkınmayı başlatan öncü sektör görevini üstlendiği görülmektedir. Maden sektörünün geliştirilmesinin TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde hem imalat sanayinin gelişimine hem de Bölgenin ekonomik kalkınmasına ivme kazandıracaktır.

yatağı geçmiş yıllarda bir süre işletilmiştir. Aşkale ilçesi ile Palandöken silsilesi ise krom bakımından önemli potansiyele sahiptir (MTA,2013).

Endüstriyel hammaddeler bakımından Erzurum ili özellikle jips, perlit, tuğla-kiremit ve mermer açısından önem arz etmektedir. Aziziye, Aşkale ve Pasinler ilçeleri tuğla-kiremit ve perlit bakımından önemli potansiyellere sahiptir. Bu ilçelerde iyi kalitede toplam 15 milyon ton jeolojik tuğla-kiremit rezervi bulunmaktadır. Pasinler ilçesi ise özellikle perlit bakımından zengin rezerve sahiptir. İlçede genişleme oranı 4,5 ile 12 arasında değişen yaklaşık 117 milyon ton perlit rezervi bulunmaktadır. Jips yatakları il genelinde genellikle Oltu, Aşkale, Narman ve Tortum ilçelerinde yoğunlaşmış olup toplam rezerv 20 milyon ton civarındadır.

İspir ilçesinde mermer olarak değerlendirilebilecek potansiyele sahip volkanik ve magmatik kayaların varlığı bilinmektedir. Karayazı ilçesinde de Şakirköy sahasında kaplama ve döşeme taşı olarak kullanılabilecek nitelikte 4,5 milyon ton görünür mermer rezervi bulunmaktadır. Bunların dışında Oltu ilçesinde siyah renkli, parlak, organik kökenli ve süs eşyası olarak kullanılan Oltu taşı ilin bir diğer doğal zenginlik kaynağı olarak göze çarpmaktadır.

Erzurum ili tuz rezervleri bakımından da zengindir. Erzurum-Oltu ve Erzurum-Tortum'da bulunan kaya tuzları ve kaynak tuzları bölge için önemli bir potansiyel arz etmektedir. Kaya tuzu rezervleri Erzurum ve bölgesinde yaygın olarak bulunmaktadır. 2009 yılında Erzurum-Tortum-Sağırkaya mevkiinde özel sektörde faaliyet gösteren bir sondaj şirketi tarafından yapılan jeofizik rezistivite ölçümleri sonucu yaklaşık 200 milyon ton tuz rezervi olduğu tespit edilmiştir. Bu miktar, bölge için önemli bir potansiyel arz etmektedir. Erzurum-Oltu ilçesinde de yapılan ölçümler neticesinde 30 milyon ton kaya tuzu rezervinin olduğu tespit edilmiştir.

Erzincan ili krom ve demir açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Tercan ilçesi (Coşan, Eren, Ezan Ocakları) ile Refahiye, Üzümlü ve Çayırılı yörelerinde irili ufaklı ve genellikle yüksek tenörlü krom yatakları bulunmaktadır. İldeki önemli demir yatak ve zuhurları ise Kemaliye-Bizmişen, Çaltı-Kurudere, İliç-Akdoğdu, Çaltı-Sultanmurat, İliç-Karakaya ve Fındıklı deresi bölgesinde bulunmaktadır. Tüm bunların toplam görünür rezervi 23.769.000 tondur. Ayrıca, bölge MTA tarafından manyezit ve mangan yönüyle de detaylı olarak incelenmiş ve önemli zuhurlar belirlenmiştir. Çayırılı ilçesinde yer alan bu sedimanter manyezit yatağında yaklaşık 5 milyon ton manyezit rezervi tespit edilmiştir.

1990'lı yıllarda MTA tarafından belirlenen İliç-Çöpler bakır-altın sahası, o günkü güvenlik koşulları nedeniyle detaylı olarak çalışılmamış ve terk edilmiştir. Günümüzde ise özel sektör tarafından sondaj çalışmaları yapılan sahanın altın ve bakır açısından önemli potansiyele sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sahada 1,7 gr/ton tenörlü 72 milyon ton altın rezervi bulunmaktadır. Bu rezervin metal altın içeriği ise yaklaşık 100 tondur.

Erzincan'daki endüstriyel hammadde kaynakları ise İliç, Tercan ve Çayırılı ilçelerindeki jips, merkez ilçe, Mollatepe sahasında halen işletilmekte olan iyi kaliteli perlit ve Tercan ilçesindeki iyi kaliteli tuğla-kiremit hammaddeleridir.

Bayburt ilindeki metalik madenler bakır ve krom yatak ve zuhurlarıdır. Merkez-Helvaköyve Anzarya bakır sahasında 200 bin ton potansiyel kaynak belirlenmiştir. Kopdağı Bölgesi'nde ise çok sayıda krom yatak ve zuhurları tespit edilmiştir.

Bayburt ili ve civarında bulunan ve "Bayburt taşı" olarak bilinen Bayburt tuf ve tüfitleri il ekonomisinde, özellikle yapı taşı olarak kullanılması ile ticari bir öneme sahiptir. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü tarafından Toptepe, Sırataşlar, Gevenli, Konakdağ ve Gümüşdamla sahalarında yaklaşık 2,5 milyon ton görünür rezerv tespit edilmiştir. Ayrıca Bayburt ili ve çevresinde Bayburt taşı dışında traverten yatakları da bulunmaktadır. İldeki açık, koyu bej renkli ve resifal özellikli Jura kireçtaşları ile oniks ve granitler de önemli doğaltaş potansiyelleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, ilde bulunan bir diğer endüstriyel hammadde kaynağı ise Demirözü ilçesindeki toplam 386 bin ton rezervli Edire ve Gümüşgöze kil sahalarıdır.

Tablo 80. TRA1 Düzey 2 Bölgesi maden ve doğaltaş potansiyeli (MTA, 2013)

ERZURUM			ERZİNCAN			BAYBURT		
Maden	Lokasyon	Rezerv (Ton)	Maden	Lokasyon	Rezerv (Ton)	Maden	Lokasyon	Rezerv (Ton)
Bakır-Kurşun Çinko	İspir (Ulutaş)	73,6 milyon	Altın	İliç (Çukurdere)	71,6 milyon (~100 ton metal altın)	Bakır Kurşun Çinko	Merkez (Helvaköy, Anzarya)	200 bin
Civa	Narman (Soğurmak Köyü)	Belirsiz	Asbest	İliç (Yakuplu, Avarcık, Sarıkonak, Nergislik, Dostal, Sorgun Çeşmesi, Bağlıca)	53,3 bin (görünür) 5.300 (muhtemel) 214 bin (mümkün)	Kil	Demirözü (Edire)	93,6 bin
							Demirözü (Gümüşgöze)	292,5 bin
Diyatomit	Tortum (Taşbaşı)	50 milyon	Bakır	Tercan (Karacakışla Köyü, Karakulak İliç (Çöplerköy, Yakupluköy, Handere Zuhurları)	Belirsiz	Krom	Merkez (Kop Dağı)	360 bin
Jips	Aşkale (Bayburt Yolu), Oltu (Sabatuk Köyü), Narman (Beyler Köyü), Tortum (Karapınar)	20 milyon	Demir	Kemaliye (Bizmişen)	24 milyon	Mermer	Merkez, Aydıntepe (Sırataşlar, Toptepe, Gevenli, Gümüşdağ)	2,5 milyon (görünür) 643 bin (muhtemel) 599 bin (mümkün)
				Çaltı Kurudere	310 bin			
				İliç (Akdoğan)	312 bin			
				İliç (Fındıklı)	125 bin			
				İliç (Yakuplu)	11,5 bin			
Krom	Aşkale (Canvıran, Dencik, Pırnakapan, Saptıran ve Taşlıyayla) Palandöken (Toptepe)	300 bin	Jips	Çayırılı (Pullukköy), Tercan (Ciknes), İliç (Boyalık, Bozoğlak,Armutlu)				
Manganez	Oltu (İnciköy)	31 bin	Krom	Merkez, Refahiye, İliç, Kemah, Tercan, Çayırılı	4 milyon			
Manyezit	Aşkale	1.250 (görünür) 389 bin (muhtemel)	Manganez	Çayırılı (Karakulak)	100 bin			
				İliç (Çöpler)	135 bin			
				Kemaliye (Dilli, Kekikpınarı, Elekören)	9 bin			
Mermer	Karayazı-Şakirköy	4,5 milyon	Manyezit	Merkez (Çayırılı)	4,9 milyon			
				Refahiye (Yukarıyeniköy)	224 bin (görünür) 198 bin (mümkün)			
Perlit	Pasinler-Tımarköy, Maşatlık, Yeniköy, Tuztaşı ve Kotandüzü	116 milyon	Perlit	Erzincan (Mollatepe)	71,5 milyon			
	Pasinler-Yukarı Kalbulaşlar Köyü	91 milyon						
Şelit	Narman-Soğurma Köyü Zuhurları	Belirsiz	Tuğla-Kiremit	Tercan	1 milyon			
Tuğla-Kiremit	İlica, Aşkale ve Pasinler	15 milyon						

Bölgedeki maden ocakları ve taşocaklarında üretilen bazı maden rezervlerinin yurtdışına ihracı son yıllarda büyük oranda artmıştır. Bölgenin toplam ihracatının 2011 yılında %46,4'ü, 2012 yılında ise %32,4'ü madencilik sektöründen karşılanmıştır.

7.2.6. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİNİN YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNDEKİ YERİ

16/07/2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı'na göre yatırımlarda uygulanacak teşvikler açısından 4 (dört) bölge oluşturulmuş, TRA1 Düzey 2 Bölgesi 4.bölgede yer almıştır.

19/06/2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı (yeni teşvik mevzuatı) kapsamında ise yatırımlarda uygulanacak teşvikler açısından iller sosyoekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak 6 (altı) adet bölgeye ayrılmıştır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yer alan Erzurum ve Bayburt illeri 5'inci, Erzincan ise 4'üncü bölge kapsamında yer almaktadır (Şekil 71).

Yeni teşvik mevzuatı kapsamında genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar teşvik edilmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde genel teşvikten faydalanacak yatırımcılara gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası; bölgesel teşvikten yararlanacak yatırımcılara ise gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi ve faiz desteği imkânları sunulmaktadır.

Bölgede yapılacak asgari 500 bin TL tutarındaki yatırımlar genel teşvikten; yatırımın sektörüne göre asgari 500 bin veya 1 milyon TL sabit yatırım tutarına sahip yatırımlar ise bölgesel teşviklerden yararlanabilmektedir. Organize sanayi bölgeleri içerisinde yapılacak yatırımlar bir alt bölge desteklerinden faydalanabilmektedir.



Şekil 71. Türkiye yatırım teşvik haritası

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde 2009-2012 yılları arasında sabit yatırım tutarı olarak Türkiye çapında düzenlenen teşvik belgesi tutarının %1,13'ü (2.317 milyon TL) oranında yatırım, teşvik belgesine bağlanmıştır. Teşvik belgesine bağlanan yatırımların %45,5'i Erzurum'da, %50,3'ü Erzincan'da, %4,1'i ise Bayburt'ta bulunmaktadır. Sektörel olarak il bazında teşvik belgesine bağlanan sabit yatırım tutarları açısından ise Erzurum'da enerji (%43,7) ve imalat sanayi (%30,5); Erzincan'da enerji (%48,6) ve imalat sanayi (%20,1); Bayburt'ta ise enerji (%60,4) ve tarım (%23,9) sektörleri ön plana çıkmaktadır.

2009-2012 yılları arasında TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu aşağıdaki Tablo 81'de belirtildiği şekildedir.

19/06/2012 tarihinde yürürlüğe giren yeni teşvik mevzuatı kapsamında 2013'ün ilk çeyreğine kadar olan dönemde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde toplam 798.282.916 TL'lik sabit yatırım tutarında 30 adet yatırım, teşvik belgesine bağlanmıştır.

Tablo 81. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin teşvik sisteminden yararlanma durumu (Ekonomi Bakanlığı, 2012)

Sektörü	Alt Sektörü	ERZURUM			ERZİNCAN			BAYBURT		
		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
Enerji	Enerji	16	471	170	10	579	153	2	58	30
Hizmetler	Altyapı-Belediye Hizmetleri	17	39	77	14	25	49	5	6	11
	Diğerleri	3	6	40	3	26	68	-	-	-
	Eğitim	2	9	155	-	-	-	-	-	-
	Sağlık	1	6	115	1	12	278	-	-	-
	Ticaret-Depolama	2	2	5	6	4	57	-	-	-
	Turizm	7	97	436	7	22	105	1	4	63
İmalat	Cam	-	-	-	3	89	205	-	-	-
	Dokuma ve Giyim	1	2	100	2	1	196	1	1	12
	Elektrikli Makinalar	-	-	-	2	9	80	-	-	-
	Elektronik	1	169	350	1	3	26	-	-	-
	Gıda ve İçki	18	85	310	11	39	186	1	1	15
	Kâğıt	-	-	-	1	10	90	-	-	-
	Kimya	1	1	15	-	-	-	-	-	-
	Lastik-Plastik	3	2	29	4	5	77	-	-	-
	Madeni Eşya	3	4	25	3	10	58	-	-	-
	Makine İmalat	1	3	15	1	20	30	-	-	-
	Orman Ürünleri	4	7	101	2	2	35	-	-	-
	Pişmiş Kil ve Çimento Gereçleri	11	36	61	3	20	89	1	1	25
	Diğerleri	6	20	84	5	31	55	-	-	-
Madencilik	İstihraç ve İşleme	9	59	186	12	273	427	2	2	10
Tarım	Hayvancılık	12	60	180	2	10	15	4	23	91
TOPLAM		118	1.078	2.454	93	1.190	2.279	17	96	257

7.2.7. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SANAYİ SEKTÖRÜNÜN SORUNLARININ TESPİTİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin ekonomisinin tarıma dayalı olması, imalat sanayinde katma değeri düşük olan ürünlerin üretilmesi, ürün yelpazesinin çeşitlenememiş olması, OSB ve KSS'lerdeki altyapı yetersizlikleri, eğitilmiş ve nitelikli iş gücü yetersizliği, ulusal veya uluslararası kalite standartlarında üretimin yapılamaması, pazarlama faaliyetlerine gerekli önemin ve kaynağın ayrılamaması gibi temel sıkıntılar ülke genelinde olduğu gibi Bölge'de de imalat sanayisinin gelişmemesindeki temel etkenlerdir.

Diğer taraftan, TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde coğrafya ve iklim koşullarının olumsuzluğu, Bölge'nin başlıca ithal ve ihraç pazarlarına olan uzaklığı, Bölge'deki ham madde çeşit ve miktarının sınırlılığı, kişi başına gelirin düşük olması gibi nedenlerle bölgesel ve yerel pazarların yeterince güçlü olamaması da, Bölge'nin kendi cazibesi ile sanayi yatırımı çekmesine engel olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, Doğu Anadolu Projesi, 2000).

Bölgedeki firmaların büyük çoğunluğu teknik kapasite ve finansman sıkıntısı çekmektedir. Firmaların en çok karşılaştığı sorunlardan bazıları şu şekildedir;

7.2.7.1. SERMAYE YETERSİZLİĞİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki işletmelerin büyük bir kısmı sınırlı sermayeye sahiptir ve daha çok öz kaynağa dayalı yatırım yapma çabası içerisinde. Bankalar nezdinde ülke genelindeki ticari kuruluşlar mevduatının yalnızca %0,47'si bölgede bulunmaktadır ve bölge, bu anlamda Düzey 1 sıralamasına göre son sırada yer almaktadır (TBB 2012).

Sermaye yetersizliği işletmeler tarafından yeni yatırımların yapılmasını ve yüksek teknoloji teminini engellemektedir. Düşük teknoloji kullanımı ise ürün kalitesi ve maliyetini olumsuz etkileyerek bölgedeki firmaların pazarlama ve rekabet gücünü zayıflamaktadır.

Bölgede alternatif finansman kaynaklarının (kredi, girişim sermayesi, hibe, fon vs.) kullanım oranı da düşüktür. Türkiye Bankalar Birliği'nin 2012 yılı verilerine göre ülke genelinde kullanılan ihtisas kredilerin yalnızca %2,45'i bölgeden kullanılmıştır. Bölgede kredi garanti sistemi de yeterince etkin değildir.

Öte yandan bölgedeki işletmelerin proje hazırlama ve uygulama konusundaki yetersizlikleri, bu kesimin projeye dayalı destek veren kalkınma ajansı, KOSGEB, TÜBİTAK gibi kurumlar ve AB fonlarından yeterince faydalanamamalarına da neden olmaktadır.

Bölgede kredi garanti sistemi, girişim sermayesi, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları gibi alternatif finansman yöntemleri konusundaki uygulamaların geliştirilmesine, işletmelerin bu konularda bilgilendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca işletmelerin proje hazırlama kültürünün geliştirilmesi de bölgenin ulusal ve uluslararası desteklerden daha fazla faydalanması adına önemlidir.

7.2.7.2. ORTAKLIK BİLİNCİNİN GELİŞMEMİŞ OLMASI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde sanayi işletmeleri arasında birlikte çalışma kültürü ve ortaklık bilinci yeterince gelişmemiştir. Oysa gelişmiş sanayilerde satın almadan dağıtım, ortak laboratuvarlardan şirket evliliklerine kadar birçok işbirliği örneği bulunmaktadır. Bu işbirliği modelleri işletmelerin küresel pazarda rekabet gücünü arttırmaktadır.

Bölge firmalarının tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümünde zorlandıkları ortak sorunlara ortak çözümler üretmek için bir araya gelmeleri gerekmektedir.

Öte yandan bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bölge işletmelerinin ortak kullanımına yönelik laboratuvar, araştırma merkezi gibi altyapıları oluşturacak çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

7.2.7.3. KÜMELENME MODELİ EKSİKLİĞİ

Aynı iş kolunda faaliyet gösteren firmaların aynı coğrafi bölgede yoğunlaşmasını ifade eden kümelenme yaklaşımı yenilikçiliği ve gelişmeyi besleyerek işletmelere ciddi bir rekabet avantajı sağlamaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisinde herhangi bir kümelenme modeli bulunmamaktadır.

Bölgenin rekabet gücünü artırmak amacıyla kümelenme potansiyeli olan alanlar başta üniversiteler olmak üzere bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarınca tespit edilmeli ve söz kümelerin hayata geçirilmesi için gereken çalışmalar yapılmalıdır.

7.2.7.4. YETERSİZ KURUMSALLAŞMA

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisini oluşturan firmaların büyük çoğunluğunda kurumsal altyapı henüz oluşmamıştır. Firmaların çok büyük bir çoğunluğu şahıs işletmesi statüsünde olup genellikle aile bireyleri tarafından yönetilmektedir. Nitekim, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2012 yılı verilerine göre bölgede yeni açılan işletmelerin %64,8'i gerçek kişi işletmesi, %31,3'ü şirket statüsündedir.

Öte yandan bölgede yer alan işletmelerin önemli bir kısmı küçük ve mikro ölçekli olduğundan fonksiyonel bir departmanlaşma da görülmemektedir. Kurumsallaşmanın yetersiz oluşu işletmelerin üretim, yönetim, pazarlama ve müşteri memnuniyeti konularında problemler yaşamasına neden olarak rekabet güçlerini zayıflatmaktadır.

Bölgedeki firmaların kurumsallaşamama nedenleri olarak sermaye yetersizliği, yöneticilerin bilinç düzeyinin yetersizliği, ortaklık kültürünün yerleşmemiş olması, nitelikli personel eksikliği sayılabilir.

KOBİ'lerin yönetim becerilerinin ve kurumsal yetkinliklerinin geliştirilmesi konusunda Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, Milli Prodüktivite Merkezi, Türk Patent Enstitüsü, Türk Standartları Enstitüsü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ve Kalkınma Ajansları gibi farklı kurum ve kuruluşlar tarafından eğitim, danışmanlık, pazarlama, sınai mülkiyet hakları, nitelikli istihdam, kalite geliştirme, verimlilik, test-analiz, bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirmeye yönelik hizmet ve destekler sunulmaktadır. Bölgedeki işletmelerin bu desteklerden aktif bir şekilde faydalandırılması için bölge aktörlerince işbirliği yapılması gerekmektedir.

7.2.7.5. NİTELİKLİ İŞGÜCÜNE ULAŞAMAMA

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde yeterli ölçüde nitelikli eleman yetiştirilememekte, yetişen sınırlı ölçüdeki insan kaynağı da daha gelişmiş bölgelerde yaşamayı ve çalışmayı tercih etmektedir. Bölgede nitelikli işgücünün yetersiz olması ve diğer gelişmiş bölgelere yaşanan beyin göçü bölge sanayisinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 2012 yılı verilerine göre bölgedeki sanayi işletmelerinde çalışan personelin %82 si işçi, %3'ü mühendis konumundadır.

Nitelikli işgücünün yetersiz olması bölgedeki sanayi işletmelerinde kurumsallaşamama, Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin düşük olması, üretim kalitesinin yetersiz olması, pazarlama ve rekabet gücünün zayıf olması gibi sonuçlara neden olmaktadır.

Nitelikli yeni eleman istihdamı ve mevcut çalışanların niteliğinin geliştirilmesi maliyetlerinin bölgedeki KOBİ ölçeğindeki işletmeler için yüksek olması nedeniyle bölgenin işgücü potansiyeli düşük kalmaktadır. Bölgenin nitelikli işgücü kapasitesini geliştirmek için en az dört yıllık eğitim veren fakülte veya yüksekokul mezunu yeni eleman istihdamı için bölgedeki KOBİ'lere destek verilmesi gerekmektedir.

Öte yandan bölgedeki işletmelerde çalışanlara işbaşında mesleki yeterlilik kazandırmaya yönelik çalışmalar arttırılmalıdır. Bölge bazında işgücü piyasası ihtiyaç analizleri yapılarak İŞKUR tarafından yürütülmekte olan meslek edindirme faaliyetlerinin ve özellikle teknik alanlardaki mesleki eğitimin etkinlik ve verimliliğinin artırılması sağlanmalıdır.

Ayrıca; bölgedeki işletmelerde çalışanlara ise genel ve mesleki alanlarda eğitimler verilmelidir. Bu konuda başta bölge üniversiteleri olmak üzere KOSGEB, kalkınma ajansı, İŞKUR, halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları gibi bölge aktörlerinin daha aktif rol alması gerekmektedir.

7.2.7.6. HAMMADDEYE UZAKLIK VE NAKLİYE MALİYETLERİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi hammaddeye uzakta olan bir bölge olup bu durum bölge dışında bulunan yatırımcılar için negatif bir unsur teşkil etmektedir. Öte yandan TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde üretilen ürünlerin batıdaki pazarlara uzaklık dolayısıyla nakliye maliyetleri oldukça yüksek olmakta bu da firmaların pazardaki rekabet gücünü azaltmaktadır.

7.2.7.7. DIŞ TİCARET KAPASİTESİNİN DÜŞÜK OLMASI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayisi çoğunlukla iç pazara yönelik üretim yapmaktadır. 2012 yılı içerisinde bölgeden yalnızca 62 adet firma ihracat gerçekleştirmiş olup bölge ihracatının ülke ihracatına oranı yalnızca %0,032'dir. Bu gösterge bölgedeki firmaların büyük çoğunluğunun dışa açılma derecesinin düşük olduğunu ve küreselleşme sürecine giremediklerini ortaya koymaktadır.

Bölgede dış ticaret konusunda tecrübe ve bilgi yetersizliği bulunmaktadır. İşletmelerin ihracat danışmanlığı destelerinden yararlanmaması, yurtdışı pazarlarda güçlerini artıracak yeni ve yabancı ortaklıklara sıcak bakmamaları, nakliye maliyetlerinin yüksekliği ve finansal kaynaklara erişimdeki sorunlar ihracatı engelleyen önemli nedenlerdir.

Bölgenin dış ticaret kapasitesini geliştirmek amacıyla bölgede yer alan işletmelerin uluslararası pazarlara erişim becerileri geliştirilmelidir. Bu amaçla işletmelerin ihracata başlama, hedef yurt dışı pazar sahasını genişletme ve bu pazarlardaki rekabet gücünü artırma konularında desteklenmesi gerekmektedir.

Belirlenecek plan dahilinde bölgedeki iller bazında ihracata yönelik devlet destekleri hakkında bilgilendirme toplantılarının yanı sıra ihracat, dış ticaret, uluslararası pazarlama ve e-ticaret konularında eğitimler düzenlenmelidir. Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, ihracatçı birlikleri gibi kurum ve kuruluşlar ihracatı geliştirmek adına eğitim, danışmanlık, yurt dışı fuarlara katılım, yurt dışı iş gezisi, tanıtım, eşleştirme destekleri sunmaktadır. Bölgede ihracat yapan ve ihracat potansiyeli bulunan işletmelerin söz konusu desteklerden daha etkin bir şekilde faydalanması sağlanmalıdır.

Ülke odaklı çalışma stratejisi paralelinde, gerek ülkenin ihracatında gerekse dünya ithalatında öne çıkan pazarların düzenli olarak izlenmesi, bu pazarlardaki ekonomik gelişmelerin öngörüler de içerecek şekilde hızlı ve etkin biçimde bölge ihracatçılarına duyurulması, potansiyel arz eden ürün ve ürün gruplarının tespit edilerek ihracatın bu alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir.

Bölge ihracatında ön sıralarda yer alan Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Irak gibi ülkelerin tanıtımı ile ilgili ülke günlerinin yanı sıra uluslararası iş görüşmeleri organize edilmesi gerekmektedir. Ayrıca potansiyel pazarların olduğu ülkelerde Türk işletmelerini yönlendirecek ağ yapıların kurulması da bölge ihracatının geliştirilmesine olumlu katkı sağlayacaktır.

7.2.7.8. AR-GE VE YENİLİKÇİLİK KAPASİTESİNİN DÜŞÜK OLMASI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin sanayisi yeterli düzeyde Ar-Ge çalışması gerçekleştirmemektedir. Firmalar kaynak yetersizliği, bilgi eksikliği, yetersiz kurumsallaşma, nitelikli insan kaynağı eksikliği gibi nedenlerden dolayı yeterli düzeyde Ar-Ge faaliyeti gerçekleştirememektedir.

Bölge illerinden Erzurum'da 12 adet işletmede, Erzincan'da 7 adet işletmede, Bayburt'ta ise 2 adet işletmede Ar-Ge birimi bulunmaktadır (BSTB 2012).

Öte yandan Türk Patent Enstitüsü'nün 2012 yılı verilerine göre ülke genelinde yapılan patent başvurularının yalnızca %0,24'ü TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nden yapılmıştır. Başvuru sayılarına göre Erzurum 10 adet patent başvurusu ile 25. sırada, Bayburt 1 adet patent başvurusu ile 33. sırada yer almıştır. Erzincan ise herhangi bir patent başvurusunda bulunmayıp listede 34. sırada yer almıştır.

Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından 2010 yılında yapılan markalaşma ve yenilikçilik alt endeksi ülke sıralamasında ise Erzurum 47., Erzincan 69., Bayburt ise 77. Sırada yer almıştır.

Bölgedeki işletmelerin Ar-Ge, yenilik, tasarım konusundaki farkındalıklarının artırılması ve faaliyetlerinin desteklenmesi gerekmektedir.

Öte yandan bölgedeki işletmeler Ar-Ge konusundaki destekleri yeteri kadar bilmemektedir ve bu konuda yapılan bilgilendirme faaliyetleri yetersizdir. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansı, Avrupa Birliği Yedinci Çerçeve Programı gibi ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca Ar-Ge ve inovasyon konusunda destekler verilmektedir. Bölge işletmelerinin bu desteklerden daha aktif şekilde faydalanması sağlanmalıdır.

Bölgedeki işletmeler Ar-Ge ve yenilik konusunda nitelikli eleman çalıştırmakta zorlanmakta ve bu nedenle, teknolojik yenilikleri izleme, teknolojik bilgiye erişme konularında zayıf kalmaktadır. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 2012 yılı verilerine göre bölge işletmelerinin Ar-Ge birimlerinde toplam 18 adet personel istihdam edilmektedir. İşletmelerin Ar-Ge çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmek üzere nitelikli eleman istihdam edebilmeleri desteklenmelidir.

Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge potansiyelinin artırılmasında üniversiteler önemli rol oynamaktadır. Ancak, bölgedeki işletmeler ile üniversiteler arasındaki işbirliği yetersizdir. Bölgedeki işletmeler ve üniversiteler arasındaki işbirliğinin artırılması için işletmeler ve üniversitelerin bir araya gelmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir.

7.2.7.9. EĞİTİM VE DANIŞMANLIK HİZMETİ ALIMINDA YETERSİZLİK

Bölge sanayisinde üretim, yönetim, pazarlama veya proje yönetimi alanlarında eğitim ve/veya danışmanlık hizmet alımı neredeyse yok denecek kadar az ölçüde gerçekleşmektedir. Bunun en önemli sebebi eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ayrılması gereken finansmanın firmaların büyük çoğunluğu için bir külfet olarak görülmesidir.

Bölge işletmelerinin eğitim ve danışmanlık konularında daha fazla önem vermesi adına bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Bölgedeki valilikler, kalkınma ajansı, KOSGEB, İŞKUR, meslek odaları, belediyeler, üniversiteler, mahalli idareler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri gibi kurum ve kuruluşların firmaların ihtiyaç duyduğu eğitim ve danışmanlık hizmetlerini sunmak üzere işbirliği içerisinde hareket etmesi gerekmektedir.

7.2.7.10. GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜNÜN GELİŞMEMİŞ OLMASI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde girişimcilik kültürü yeterince gelişmemiştir. 2012 yılında bölgede toplam 636 adet yeni girişim kurulmuş olup bu rakam ülke toplamının yalnızca %0,59'unu oluşturmaktadır. Yeni girişim sayılarına göre Erzurum 42., Erzincan 48., Bayburt ise 80.sırada yer almıştır (TOBB,2012).

Bölge sanayinin gelişimini sağlayabilmek ve rekabet gücünü arttırmak mevcut işletmelerin desteklenmesinin yanında büyük ölçüde yeni girişimlerin oluşturulmasına bağlıdır. Bölgede girişimciliğin özendirilmesi için girişimci adaylarına eğitim, danışmanlık, başlangıç sermayesi, kredi garantisi, yer temini ve bilgi kaynaklarına erişim alanlarında destek sağlanması gerekmektedir.

Bölgede potansiyel girişimcilerin başarılı ve iş planına dayalı iş kurma konusundaki bilgi ve bilinç düzeyi yeterli düzeyde değildir. Potansiyel girişimci adaylarına eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi gerekmektedir. Girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak ve girişimcilerin bir iş planına dayalı olarak kuracakları işletmelerin başarı düzeylerini artırmak amacıyla uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin bölge il ve ilçelerinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu konuda bölgede valilikler, belediyeler, üniversiteler, mahalli idareler, KOSGEB, İŞKUR, kalkınma ajansları, kaymakamlıklar gibi yerel aktörlerin daha aktif olması gerekmektedir.

Öte yandan bölgede bulunan örgün ve yaygın eğitimde girişimcilik konusuna yeterince yer verilmemektedir. Öncelikle mesleki eğitim veren okullarda olmak üzere ilk, orta ve

yükseköğretim ile ustalık eğitiminde girişimcilik konusunda zorunlu veya seçmeli girişimcilik eğitimi verilmelidir.

Bölgedeki işletmeler, başlangıç döneminde işyeri mekanı bulmakta ve maliyetleri karşılamakta zorlanmaktadır. Yeni kurulan işletmelerin başarı şansının artırılması, işletmenin iş planına dayalı olarak kurulmasını sağlamak ve kritik başlangıç evresinde uygun destekleri sağlamak ile mümkün olabilecektir. İş geliştirme merkezleri (İŞGEM), girişimcilerin en kırılgan dönemi olan başlangıç evresinde işlik tahsisi, ortak ofis ekipmanı ve ofis hizmetleri, iş planı hazırlama, danışmanlık ve yönlendirme gibi hizmetlerle girişimcilere destek olmaktadır. Bölgede yalnızca Erzincan ilinde kalkınma ajansı desteğiyle kurulmakta olan İŞGEM mevcuttur. İş geliştirme merkezlerinin bölge çapında yaygınlaştırılması bölgenin girişimcilik düzeyine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

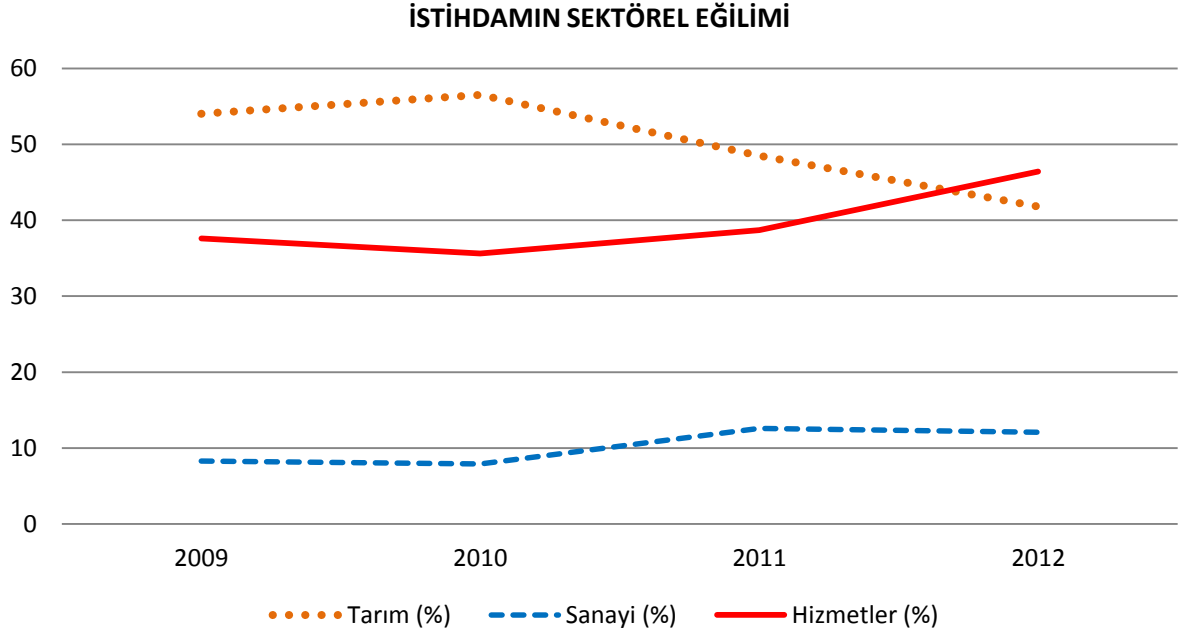
7.3. HİZMETLER

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde hizmetler, tarım ve hayvancılıktan sonra bölge ekonomisine yön veren kilit sektördür. Bölge illerinden Erzurum geçmişten günümüze coğrafi yapısı ve ulaşım altyapısının gelişmiş olması özellikleri ile çevre bölgeler için önemli bir ticaret merkezi konumundadır. Üniversitelerin, kamu kurumlarının ve özel sektör kuruluşlarının bölge idarelerinin bölgede bulunması nedeniyle kentlerde yaşayan yoğun öğrenci, memur ve asker nüfusun ihtiyaçlarının karşılanarak bölge dışından gelen sermayenin bölge içinde birikimini sağlaması nedeniyle hizmetler sektörünün ekonomik yapı içinde önemi artmaktadır. Çevre bölgelere hizmet verecek sağlık merkezi, lojistik merkez ve çağrı merkezlerinin kurulmasına yönelik yatırımlar ve gelişen turizm faaliyetleri sektörün bölge için gelecekte de önemini sürdüreceğini göstermektedir.

Bölgedeki istihdamın 2009-2012 yılları arasındaki sektörel dağılımına bakıldığında hizmetler sektöründe çalışan işgücünün %8,8'lik bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum daralan tarım sektöründen ayrılan işgücünün büyük bir bölümünün ticaret ve hizmetler sektörüne geçişinden kaynaklanmaktadır (Şekil 72).

Bölgenin ürettiği katma değer içinde tarım sektörünün payı %16,8 iken, bölge GSKD'sinin %66,4'ünü hizmetler sektörü oluşturmaktadır. Sektörün toplam katma değer içindeki payının Türkiye ortalaması için %64,3 olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında bölge ekonomisi için

Hizmetler sektörü hayati önem taşımaktadır. Bölge için öne çıkan alt hizmet sektörleri ticaret, otel ve lokantacılık, lojistik ve çağrı merkezleri olarak verilebilir.



Şekil 72. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde istihdamın sektörel eğilimi

7.3.1. TİCARET OTEL VE LOKANTACILIK

Bölgede ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık ürünlerinin alım satımının yapıldığı içe dönük bir ticari yapı bulunmaktadır. Bölge içinde üretilen ürünlerin pazarlanması yanında bölge dışından getirilen mamullerin perakende ve toptan satışının yapıldığı sektörün bölge içine hizmet verdiği söylenebilir.

2003 yılı itibariyle fertlerin elde ettiği gelir türleri açısından; bölgede ticaret sektörü verileri incelendiğinde sektörden elde edilen gelirin Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bölgede ticaret sektöründen elde edilen gelir toplam gelirin %11,4'üne denk gelmektedir. Bu oran, Türkiye genelinde ise %10,5'tir. Görüldüğü gibi ticaret sektörü bölgede Türkiye geneline oranla daha yoğun olarak kullanılan bir gelir kaynağıdır.

Bölgenin ticari hayatını yönlendiren en önemli faktör; kent merkezlerinde yaşanan yoğun üniversite öğrencisi ve kamu görevlisi nüfustur. Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin tüketim alışkanlıkları ve harcama eğilimlerinin belirlenmesine yönelik olarak 2012 yılında yapılan araştırmada öğrencilerin aylık tüketim harcamalarının %37'sinin ticaret sektörüne yapıldığını,

yiyecek ve içecek harcamalarının ise toplam harcamalarının %15'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin kentin ticari hayatında önemli rol oynadıklarının göstergesidir.

Bunun yanında lokanta ve oteller için yapılan harcamalar Türkiye genelinde 2011 yılında toplam hane halkı tüketim harcamalarının %5,7'sini oluştururken, bu oran bölgede 2009-2011 döneminde %3,8'dir. Otel ve lokanta sektörü için bölgede yapılan harcamaların Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı kadar olduğu göz önüne alınırsa bu sektördeki yoğunlaşmanın düşük sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 82. 2011 yılı iş kayıtlarına göre girişim sayıları karşılaştırması

YIL	Bölge Adı	Toptan ve perakende ticaret		Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	
		Girişimci Sayısı	Toplam Girişimci Sayısı içindeki Payı	Girişimci Sayısı	Toplam Girişimci Sayısı içindeki Payı
2011	Türkiye	1.256.855	64,39	291.616	14,94
2011	TRA1 Düzey 2 Bölgesi	13.531	67,79	3.037	15,21

Bölgede ticaret, lokanta ve otelcilik sektörlerine ait girişimlerin toplam girişimciler içindeki payına bakıldığında Türkiye değerine yakın bir değer görülmektedir. Turizm değer zinciri içinde önemli bir yeri olan sektörün en önemli dar boğazı kaliteli hizmet ve nitelikli insan gücü ihtiyacıdır.

7.3.2. ÇAĞRI MERKEZLERİ

Bilgi teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak sayıları ülkede hızla artan çağrı merkezleri 2011 yılı itibari ile 1,4 milyar dolarlık pazara ulaşmıştır. Türkiye’de 2 bin kişiye 1 müşteri temsilcisi düştüğü göz önünde bulundurulduğunda sektörün önümüzdeki yıllarda daha da genişlemesi beklenmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi; bölgenin karayolu, demiryolu ve havayolu ulaşım yatırımlarıyla son yıllarda bölge dışı ve sınır ötesi ekonomik merkezlere erişilebilirliğinin artması ve sahip olduğu düşük maliyetli işgücü ile çağrı merkezleri yatırımları için idealdir. Bölgeye yapılacak çağrı merkezi yatırımları, 2011 yılında yayınlanan devlet yatırımları hakkındaki kararla teşvik belgesi verilecek yatırımlar kapsamına alınmıştır.

Erzurum’da 2006 yılında faaliyete geçen çağrı merkezi yatırımı ile sağlanan istihdamın 2009 yılında iş hizmetleri sektörü içindeki payı %6,9 olarak gerçekleşmiştir. İlk çağrı merkezine yönelik yapılan teknoloji ve altyapı yatırımları ve oluşturulan nitelikli işgücü havuzu özel sektör açısından Erzurum’un cazibesini artırmış, diğer özel sektör yatırımlarının bölgeye gelmesini sağlamıştır. Erzurum’da halihazırda sektörde istihdam edilen kişi sayısı 2.000 civarındadır. Bölge illerinden Erzincan da çağrı merkezleri yatırımlarından en çok faydalanan Doğu Anadolu Bölgesi illerindendir. Aktif olarak ilde faaliyet gösteren çağrı merkezlerinde yaklaşık 1.300 kişi istihdam edilmektedir.

Genç nüfusun ve üniversitelerin mevcudiyeti çağrı merkezleri için bölgede oluşturulan nitelikli insan gücünün sürekliliğini sağlamaktadır. Yetişmiş işgücü ise bölgenin hizmet sektörünün gelişmesi yönünde önemli bir potansiyeldir.

7.3.3. LOJİSTİK MERKEZ

Lojistik köyler demiryolunun yanı sıra kara yolu, hava yolu ve deniz yolu ulaşımının bütünleşerek kombine taşımacılığın sağlandığı, lojistik ile ilgili tüm faaliyetlerin ortak bir alanda kümелendiği merkezlerdir. Dünyada gelişen yeni lojistik anlayışına paralel biçimde Türkiye’de Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından; karayolu, havayolu, liman bağlantılarının olduğu, yük taşıma potansiyelinin yüksek olduğu ve özellikle de organize sanayi bölgelerine yakın olan Türkiye genelinde 16 farklı noktasında lojistik merkezlerin kurulması çalışmaları yapılmaktadır.

Hem ulusal hem de uluslararası tüm nakliye, lojistik ve dağıtım faaliyetlerinin bir arada yürütüleceği lojistik merkezlerin tamamlanmasıyla TCDD yılda yaklaşık 6 milyon ton (%35) daha fazla yük taşımayı hedeflemektedir.

Yapılacak olan 16 adet lojistik merkezden bir tanesi de Erzurum Palandöken Lojistik Merkezi’dir. Erzurum Organize Sanayi Bölgesi’ne komşu olarak yapılacak olan lojistik merkez toplamda 327.000 metrekare alan üzerine kurulacak olup yıllık 437.000 ton yük kapasiteli olacak şekilde inşa edilecektir. Kurulacak lojistik merkezin yaklaşık 400 kişiye istihdam sağlayacağı düşünülmektedir. Lojistik merkezde yükleme alanlarının yanında her türlü gümrük, bankacılık, iletişim ve sosyal hizmetlerin verileceği alanlar yer alacaktır. Palandöken Lojistik Merkezi inşaatı ile ilgili ihale 2012 tarihinde yapılmış ve inşaat çalışmaları başlamıştır.

Erzurum'un lojistik merkez için seçilmesinde en önemli etken ilin hava, kara ve demiryolu ulaşımı açısından bağlantı noktasında yer almasıdır. Yurt genelinde ulaşım alanında yapılan yatırımlardan önemli ölçüde istifade eden Erzurum'un sahip olduğu doğu-batı doğrultusundaki güçlü karayolu ve demiryolu ulaşım bağlantısı ile batıda ülkenin gelişmiş bölgeleri ve Avrupa ile doğuda Orta Doğu ve Kafkaslar ile bağlantısı kurulmaktadır. Bölgenin kuzey-güney bağlantısının geliştirilmesine yönelik yapılan ulaşım yatırımları şöyledir:

Rize'yi İkizdere ve İspir üzerinden Erzurum'a olan Ovit Geçidi, Karadeniz bölgesini Güneydoğu Anadolu bölgesine bağlayacak olan Rize-Mardin kuzey güney karayolu bağlantısının en önemli noktalarından bir tanesidir. Ovit Tüneli tamamlandığında Rize'yi, Kuzey Kafkasya'yı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, oradan Orta Asya ve İran'a bağlayacak önemli bir geçiş güzergâhı tamamlanmış olacaktır.

Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon karayolu üzerinde yapımına başlanan Doğu Karadeniz'i güneye ve doğuya bağlayan önemli bir geçiş noktasında yer alan Kop Dağı Tüneli'nin tamamlanmasıyla Erzurum'un özellikle Trabzon Limanı ile olan bağlantısı yaz kış kesintisiz sağlanmış olacaktır.

Trabzon-Erzincan-Malatya karayolu projesi, Trabzon'u Gümüşhane ve Erzincan üzerinden Malatya'ya bağlayarak bölge illerinin Güneydoğu'ya kadar ulaşımı sağlanacaktır.

Bölge illerine kısa sürede ve kolay erişim imkanı sunacak Ankara – Sivas – Erzincan – Erzurum – Kars yüksek hızlı tren hattı yapım çalışmalarının Sivas –Erzincan bölümü sürdürülmektedir.

Mevcut ulaşım imkanlarının yanında yapımı devan eden ve planlanan söz konusu yatırımların hayata geçmesiyle TRA1 Düzey 2 Bölgesi, Karadeniz'den Güneydoğu Anadolu'ya, Kafkasya'dan ve İran'dan, ülkenin batısına sağlanacak kesintisiz ulaşım ağının merkezi konumunda olacaktır. Lojistik merkezin faaliyete geçmesiyle birlikte Erzurum, bölge illerinin ve diğer bölgelerin sınır ötesi pazara açıldığı bir ticaret merkezi olma özelliğine kavuşacaktır.

7.4. KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE TURİZM PERFORMANSI VE SEKTÖRÜN MEVCUT DURUMU

Küresel ekonominin en büyük endüstri kollarından biri olan turizm, ekonomik büyümeyi tetikleyen itici güçlerin başında gelir. Toplamların sosyal ve kültürel gelişiminde önemli yer tutan sektör, yaşam kalitesinin yükseltilmesinde de etkilidir. Turizm, Türkiye ekonomisi için de önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de yaklaşık 1,7 milyon kişiye istihdam sağlayan sektör (toplam istihdamın %7,2’si), 2009 yılında 95,3 milyar TL değerinde ekonomik faaliyette (GSYH’nın %10,2’si) bulunmuştur².

Turizm, sağladığı ekonomik ve toplumsal kazanımların büyüklüğü ve kalkınma sürecini hızlandırma özelliğinden dolayı, TRA1 Düzey 2 Bölgesi için öncelikli sektörlerin başında gelmektedir. Sektörün diğer bir özelliği ise, değer zincirinde diğer bazı kritik sektörleri barındırmasıdır. Kuzeydoğu Anadolu için bu sektörlerin başında, bölgenin ekonomisinde önemli yer tutan tarım, gıda ve hayvancılık gelmektedir.

Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan bölge, başta 4000 yılı aşkın tarihi geçmişi, özgün iklimi ve coğrafi yapısı, zengin su kaynaklarının başlangıç noktasında bulunması ve termal kaynakları nedeniyle farklı turizm tipleri için çok yönlü ve oldukça geniş bir yelpazede değer ve varlık potansiyeli sunmaktadır.

2011 yılında Erzurum’da düzenlenen UNIVERSIADE oyunlarının ardından bölgenin bu potansiyeli uluslararası platformda da tanınmaya başlamıştır. Turizmin insanlara istihdam ve geçim imkanı sunabilen ve ayrıca diğer sektörleri de destekleyen lokomotif bir sektör haline getirilmesi amacıyla; bölgede var olan turistik potansiyelin harekete geçirilmesi için 2011 yılında bir yol haritası niteliğinde olan ve bölgenin geleceğine yön verecek İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Strateji hazırlığı için katılımcı; stratejinin uygulanması için de zemin hazırlayıcı bir süreç olarak yapılandırılan bu çalışma, dokuz ay süren bir proje şeklinde yürütülmüştür. Bölgede turizm değer zincirini oluşturan alanlarda kamu, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve üniversite arasında işbirliğini, koordinasyonu, bilgi alışverişini ve ortak hareket etme anlayışını tesis etmek amacıyla her ilde “İl Çalışma Grupları” oluşturulmuştur. Bu çalışma gruplarında, bölgesel paydaşlardan 300’ü

²WEF (2009) The Travel & Tourism Competitiveness Report

aşkın kişi görev almıştır. Strateji hazırlık aşamasında görev alan 2.000'i aşkın paydaşın aktif katılımıyla gerçekleşen faaliyetlerle, istenen dönüşümün yaşanabilmesi için atılması gereken adımlar belirlenmiş; bölgenin turizme ilişkin mevcut durumu farklı boyutlarıyla ortaya konmuştur.

7.4.1. MEVCUT TURİZM VARLIK VE DEĞERLERİ

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde turizm değer zincirindeki çalışma gruplarının katkılarıyla ve yapılan çalıştaylarla bölgeye ait 1.290 adet turizm varlık ve değeri tespit edilmiş ve bölgenin turizm değer ve varlıklarının listesi oluşturulmuştur (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Turizm Değer ve Varlıkları Listesi). Kar ve kış sporları; kongre, incentive ve fuar turizmi; tarih ve kültür turizmi; macera ve doğa sporları turizmi; eko-turizm ve sağlık turizmi açısından önem arz eden bu değer ve varlıklar, bölgenin sahip olduğu yüksek potansiyele ve dört mevsim turizm için zengin ürün çeşitliliğine işaret etmektedir.

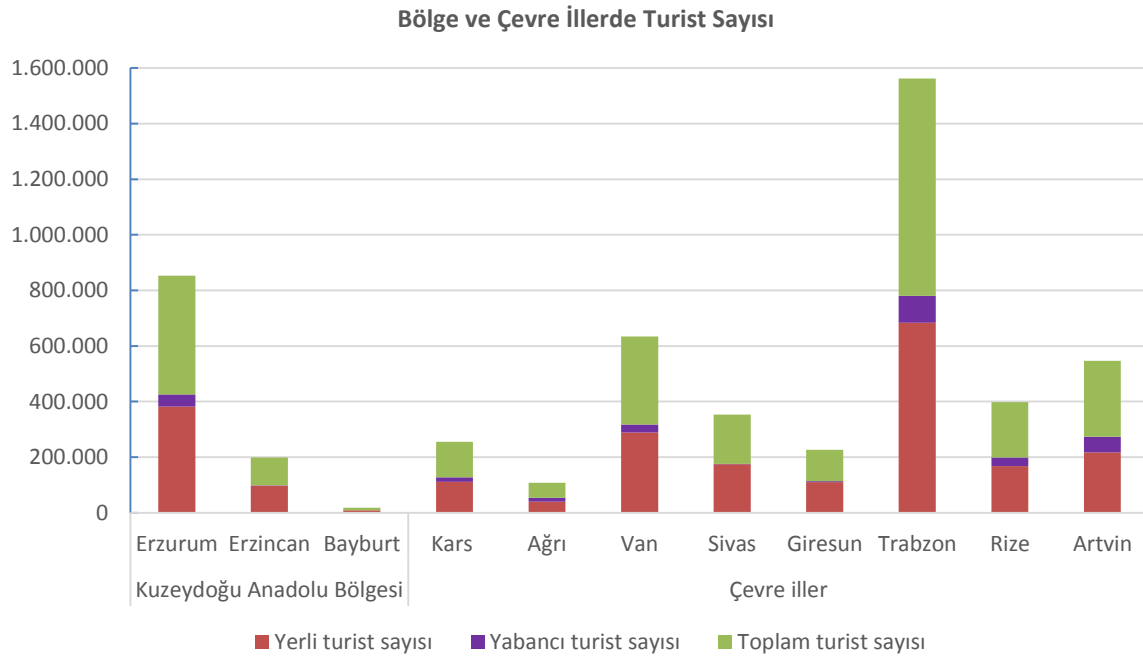
7.4.2. MEVCUT TURİZM PERFORMANSI

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin mevcut turizm performansı Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistikleri, bölgeye tur düzenleyen operatörlerle yapılan mülakat sonuçları ve strateji çalışması kapsamında Temmuz – Ağustos 2011 döneminde bölgede gerçekleştirilen turist memnuniyet anketinin sonuçları ele alınarak değerlendirilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri derlenerek yapılan karşılaştırmalı üstünlük analizinde, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki üç ilin ve karşılaştırmalı olarak çevre illerin (Kars, Ağrı, Van, Sivas, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin) mevcut turizm performansı belirlenmiştir. Analize dahil edilen iller belirlenirken Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne yakın olup, bölge destinasyonuna girebilecek olanlar dikkate alınmıştır. Mevcut veriler, güncellik ve kapsam bakımından bölgedeki turizm faaliyetine yönelik detaylı bir analiz için yetersiz olmakla birlikte, bölgeye ilişkin genel resmi ortaya koymaktadır.

2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi dahil yukarıda bahsi geçen 11 ili kapsayan bölgeye gelen toplam turistlerin %21'ini (535.077 turist) Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelen turistler oluşturmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu'da en fazla sayıda turist çeken il Erzurum olup, bölgenin Türkiye genelinde turist sayısı bazında sahip olduğu payı ciddi oranda yükseltmektedir.

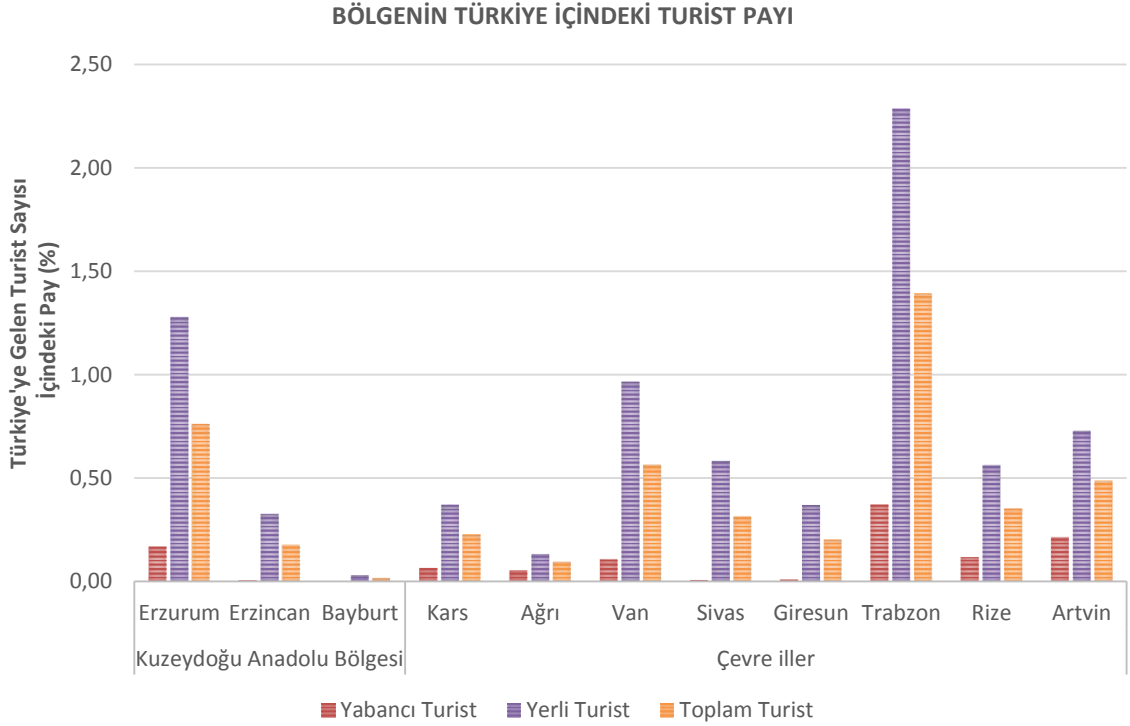
Erzurum, Türkiye’deki toplam turist sayısının %0,76’sına sahip olması ile Trabzon’dan sonra (%1,39) çevre illerde en fazla turist çeken ildir. Bununla birlikte Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi illerinden Bayburt, Türkiye’deki toplam turist sayısı içinde sahip olduğu %0,02’lik pay ile çevre iller içinde en düşük orana sahiptir. Erzurum ise, Türkiye’ye gelen toplam turistlerin %0,18’ini çekmektedir (Şekil 73).



Şekil 73. 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’ne ve çevre illere gelen turist sayısı

Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, 2011 yılında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’ne gelen turist sayısı, Türkiye’ye gelen turistlerin %0,96’sını oluşturmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu’nun ve çevre illerin turizm performansına birlikte bakıldığında ise bu oran oldukça düşük seviyede olup, 11 ilin tamamına gelen turist sayısı, Türkiye’ye gelen turistlerin ancak %4,60’ına tekabül etmektedir (Şekil 74).

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’ne gelen turistlerin çok büyük bir kısmını (%91,43) yerli turistler oluşturmaktadır. Yabancı turist oranı bakımından, Türkiye’ye gelen turistlerin sadece %0,18’i Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’ni tercih etmektedir. Bölgeye gelen yabancı turistlerin %96’sını Erzurum’a gelen turistler oluşturmaktadır. Çevre illere bakıldığında, Trabzon (%0,37) ve Artvin’e (%0,21), Erzurum’dan (%0,17) fazla yabancı turist geldiği görülmektedir.

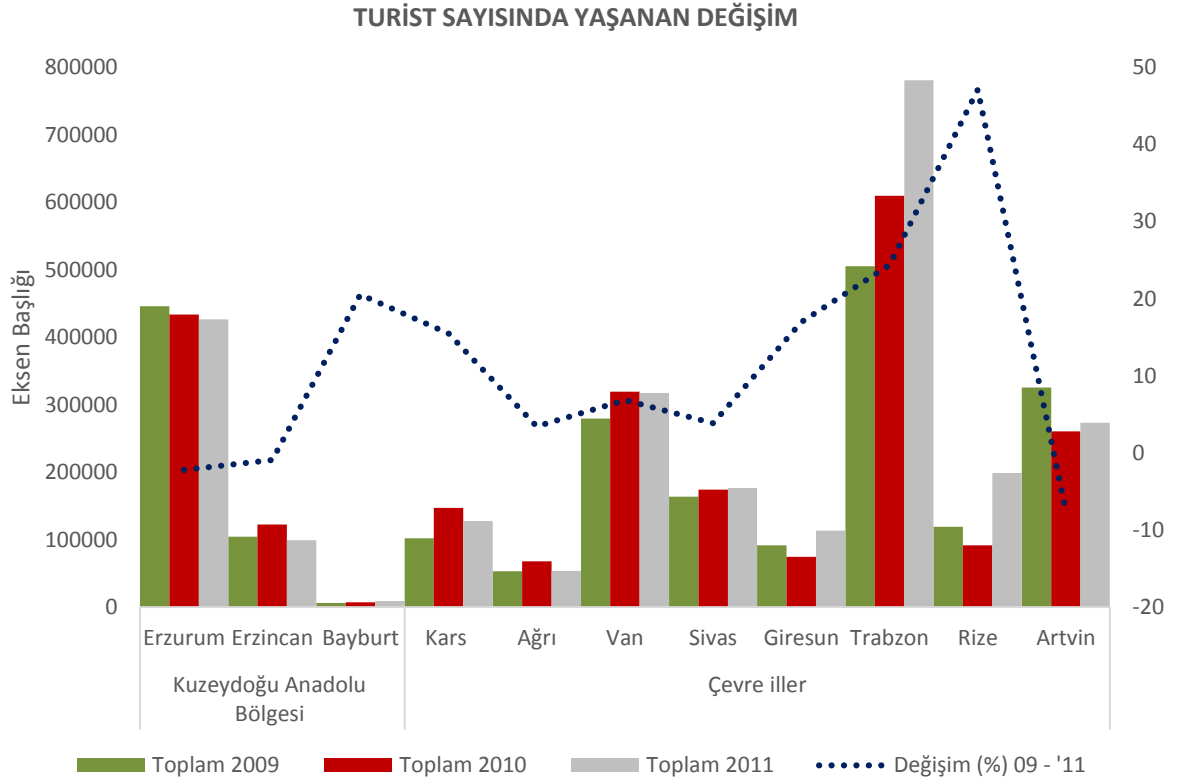


Şekil 74. Bölgenin Türkiye'ye gelen turist sayısı içindeki payı

Türkiye'ye gelen turist sayısı, 2010-2011 yılları arasında yıllık ortalama %11,69 artış göstermiştir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ve çevre illerin oluşturduğu bölgeye gelen toplam turist sayısında ise %16,28'lik bir artış yaşanmıştır. Ancak Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi özeline bakıldığında ise aynı dönemde gelen toplam turist sayısında yıllık ortalama %1,94 düşüş gözlenmektedir (Şekil 75).

Ortalama geceleme süreleri ele alındığında, bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin ortalama kalış sürelerinin Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Türkiye'de yerli turistlerin ortalama geceleme süresi 1,8 gece iken, bu süre Erzurum için 1,3; Erzincan için 1,6 ve Bayburt için 1,1'dir. Yabancı turistler için bu sayılar, Türkiye genelinde 3,9 iken, Erzurum'da 1,9 ve Erzincan'da 3,2 gecedir (Tablo 83).

TÜRSAB'dan elde edilen bilgilere göre, Eylül 2011 itibarıyla 3'ü Bayburt'ta, 10'u Erzincan'da ve 16'sı Erzurum'da olmak üzere bölgede toplam 29 seyahat acentesi bulunmaktadır. Bu acentelerden 28'i hem yerli hem yabancı turistler için tüm seyahat acenteliği hizmetlerini verebilmekte (A grubu), 1'i ise yalnızca yerli turistler için yurt içi tur düzenleme hizmeti verebilmektedir (C grubu).



Şekil 75. 2009-2011 yılları arasında bölge ve çevre illere ait turist sayısındaki değişim

Tablo 83. Turistlerin ortalama geceleme ve kalış süreleri (TÜİK 2013)

	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME SAYISI			ORTALAMA KALIŞ SÜRESİ (gece)		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
Erzurum	44.050	382.354	426.404	85.081	491.230	576.311	1,9	1,3	1,4
Erzincan	1.787	97.541	99.328	5.761	160.432	166.193	3,2	1,6	1,7
Bayburt	0	9.345	9.345	0	10.454	10.454	0,0	1,1	1,1
TRA1 Düzy 2 Bölgesi	45.837	489.240	535.077	90.842	662.116	752.958	2,0	1,4	1,4
Türkiye	26.110.532	29.915.244	56.025.776	101.551.112	54.683.603	156.234.715	3,9	1,8	2,8

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin turizm işletme belgeli, turizm yatırım belgeli ve belediye belgeli tesislerinin sayısı, turizm alanı bazında benzer ürün ve hizmetler sunan illerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplam konaklama tesisi ve yatak sayısı, Türkiye toplamının %0,81'ini ve %0,78'ini oluşturmaktadır. Bölge'deki turizm işletme belgeli tesis ve yatak sayısının Türkiye toplamına oranı daha düşük olup, sırasıyla, %0,37 ve %0,36'dır. Bölgedeki turizm yatırım belgeli işletmelerin sayısının Türkiye toplamına

oranı daha yüksek olup %1,19'dur. Ayrıca Türkiye toplamında turizm yatırım belgeli tesislerin, turizm işletme belgeli tesislere oranı %29 iken bu oran Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi için %75'tir. Erzurum, sahip olduğu tesis ve yatak sayısı ile de bölgede lider konumundadır. Kuzeydoğu Anadolu'daki turizm işletme belgeli tesislerin %91,67'si ve belediye belgeli işletmelerin %67,7'si Erzurum'da bulunmaktadır. İlde 1 adet 5 yıldızlı, 2 adet 4 yıldızlı, 3 adet 3 yıldızlı, 4 adet 2 yıldızlı ve 1 adet 1 yıldızlı olmak üzere toplam 11 turizm işletme belgeli tesis bulunmaktadır. Erzincan'da 3 adet 4 yıldızlı, 1 adet 3 yıldızlı olmak üzere toplam 4 turizm işletme belgeli tesis bulunmaktadır. Ayrıca Erzurum ve Erzincan'da son iki yılda birer adet beş yıldızlı otel daha açılmıştır. Bayburt'ta turizm işletme belgeli tesis bulunmamakla birlikte, belediye belgeli tesislerin sayısı bölge toplamının ancak %3'ünü oluşturmaktadır. Bölgede işletme belgesi almış konaklama tesislerinin tümü otel olup; pansiyon, butik otel, çiftlik/köy evi, dağ evi veya termal otel gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgelendirilebilen ve hâlihazırda belgelenmiş diğer konaklama tesis türleri bulunmamaktadır. Tesislerin doluluk oranına bakıldığında Erzurum %32,6 ortalama ile belediye işletme belgeli tesislerde Türkiye ortalamasına (%32,8) yakın seyrederken turizm işletme belgeli tesislerde %30,5 ile Türkiye ortalamasının (%48,9) altında olduğu görülmektedir (Tablo 84). Bayburt'ta turizm işletme belgeli tesis bulunmadığı için ilgili değer bulunmamakla birlikte belediye işletme belgeli tesislerde doluluk oranı (%17,1) Türkiye ortalamasının (%32,8) oldukça altındadır. Erzincan'da da aynı şekilde gerek turizm gerekse belediye belgeli konaklama tesislerinin doluluk oranı Türkiye ortalamasının altındadır.

Tablo 84. Bölge illeri ve Türkiye'nin 2009 yılı tesis doluluk oranları (KTB 2011)

	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Türkiye
Belediye işletme belgeli konaklama tesisleri (%)	32,6	29,4	17,1	32,8
Turizm işletme belgeli konaklama tesisleri (%)	30,5	23,0	-	48,9

Turizm alanları itibarıyla Türkiye'deki rakip illerle karşılaştırıldığında, bölgenin turizm tesisi alanında lider ili Erzurum'un, kültür turizmi alanında Mardin ve Van, doğa sporları/eko-turizm alanında da Artvin ile aynı sayıda turizm işletme belgeli tesise sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yatak sayısı bazında Erzurum sayılan illerin neredeyse 2 katı kapasiteye sahiptir. Belediye belgeli konaklama tesisleri bazında Erzurum rakip illerle karşılaştırıldığında kar ve kış turizmi alanında Bolu'dan; kültür turizmi alanında da Mardin, Kars ve Van'dan daha fazla sayıda tesise sahiptir. Kar ve kış turizmi bazında, rakip illerin tamamı Erzurum'un en az 2 katı sayıda turizm işletme belgeli tesise sahiptir (Tablo 85).

Tablo 85. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve turizm alanlarında bölgeye rakip olan illerdeki konaklama tesisi kapasiteleri (KTB 2011)

	Turizm İşletme Belgeli (2009)			Belediye Belgeli (2010)			Turizm Yatırım Belgeli (2010)			Toplam		
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Erzurum*	11	933	1.941	64	1.428	2.881	6	999	2.256	75	3.360	7.078
Erzincan**	6	297	542	28	533	1.091	3	122	246	34	830	1.633
Bayburt	-	-	-	3	83	159	-	-	-	3	83	159
Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Toplam	12	1.062	2.211	96	2.086	4.191	9	1.121	2.502	108	4 269	8.904
Kar ve Kış Turizmi												
Bursa	47	3.046	6.254	124	4.052	9.162	21	1.940	4.036	171	9.038	19.452
Bolu	19	1.455	3.026	54	1.147	2.804	5	501	1.012	73	3.103	6.842
Kocaeli	27	1.456	2.942	64	1.148	2.727	7	405	862	91	3.009	6.531
Kültür Turizmi												
Mardin	10	528	1.071	12	185	430	6	489	1.027	22	1.202	2.528
Nevşehir	44	3.852	8.324	220	4.946	12.581	10	784	1.774	264	9.582	22.679
İzmir	128	11.977	25.482	527	11.596	26.340	51	6.597	15.917	655	30.170	67.739
Kars	9	496	1.022	22	477	905	2	130	260	31	1.103	2.187
Van	10	537	1.088	26	870	1.683	-	-	-	36	1.407	2.771
Sağlık ve Kaplıca Turizmi												
Afyonkarahisar	11	1.547	3.272	101	2.810	6.626	7	1.710	4.053	112	6 067	13.951
Denizli	21	2.615	5.332	177	3.993	8.486	6	481	908	198	7.089	14.726
Balıkesir	71	4.383	9.183	514	10.548	25.226	8	703	1.979	585	15.634	36.388
Doğa ve Doğa Sporları-Ekoturizm												
Antalya	663	136.065	290.232	1.028	39.889	97.015	122	24.593	53.108	1.691	200.547	440.355
Artvin	10	520	1.039	100	1.416	2.816	4	93	193	110	2.029	4.048
Muğla	378	40.559	87.130	1.881	49.452	108.450	130	19.197	46.900	2.259	109.208	242.480
Türkiye	2.625	289.383	608.765	9.185	232.658	527.712	754	103.119	231.456	11.810	522.041	1.136.477

*Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011. **: Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011

Erzurum Havalimanı'ndan bölgeye gelen yabancı turistlerin büyük kısmını Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan gelen turistler oluşturmaktadır. Büyük oranda bu ülkelerden gelen turistlerin sayısındaki azalmaya bağlı olarak, 2010'dan sonra havalimanından bölgeye giriş yapan toplam yabancı ziyaretçi sayısında düşüş yaşanmıştır. Bunun yanında; özellikle Almanya, Polonya, Hollanda olmak üzere Avrupa'dan ve İran'dan gelen turistlerin sayısında artış gözlenmektedir.

Tablo 86. Erzurum Havalimanı'ndan giriş yapan yabancı turist sayısı ve uyrukları (TÜİK 2013)

UYRUK	Erzurum			Türkiye		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Rusya Federasyonu	2.101	1.045	668	3.107.043	3.468.214	3.599.925
Ukrayna	1.329	1.072	602	568.227	602.404	634.663
Almanya	640	833	1.221	4.385.263	4.826.315	5.028.745
Hollanda	95	268	259	1.073.064	1.222.823	1.273.593
Polonya	-	-	452	428.275	486.319	428.440
Belçika	68	138	112	543.003	585.860	608.071
Fransa	11	18	31	928.376	1.140.459	1.032.565
Çek Cumhuriyeti	2	88	-	174.426	223.369	223.986
Litvanya	-	73	-	71.992	76.036	69.520
İngiltere	10	2	13	2.673.605	2.582.054	2.456.519
İtalya	1	-	34	671.060	752.238	714.041
İran	-	-	75	1.885.097	1.879.304	1.186.343
K.K.T.C	-	31	-	191.993	203.272	211.828
Avusturya	-	2	27	500.321	528.966	505.560
Beyaz Rusya	10	24	2	152.421	123.607	138.007
Yunanistan	-	29	7	670.297	702.017	669.823
Diğer Avrupa Ülkeleri	16	40	12	3.308.723	4.048.769	4.183.911
Diğer Ülkeler	19	115	12	25.323.481	27.407.307	27.598.921
Toplam	4.302	3.778	3.527	28.632.204	31.456.076	31.782.832

7.4.3. BÖLGEDEKİ MEVCUT TURİZM FAALİYETLERİNE İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN MÜLAKATLARDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde turizm stratejilerinin belirlenmesi için elde edilen verilerin doğru yorumlanması için mevcut turizm faaliyetlerine ilişkin nicel saha verilerine başvurulmuştur. Bu amaçla, bölgeye tur düzenleyen tur operatörleri ve rehberlerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili 22 aktif tur operatörü tespit edilmiş ve bunlardan erişilebilen 18'yle görüşmeler yapılmıştır. Bu operatörler, tarih ve kültür turizmi, kış sporları turizmi ve

macera ve doğa sporları turizmi olmak üzere üç alanda faaliyet göstermektedir. Operatörlerce bölgeye en yoğun gerçekleştirilen turlar, kültür turlarıdır. Bunu kış sporları ve doğa sporları turları izlemektedir.

Bölgenin mevcut turizm faaliyetlerine yönelik belirtilen konular şu şekildedir;

Kültür turizmi özelinde bölgedeki illerden tur programı kapsamına en fazla dahil edilen il Erzurum olup Erzincan ve Bayburt turların büyük kısmında kapsamamaktadır. Bunun ana nedeni olarak Bayburt ve Erzincan'ın turizm için gerekli çekim faktörlerine ve yeterli altyapıya henüz sahip olmaması gösterilmiştir.

Erzurum'un da dahil edildiği bölgesel turlar, 3 günden 10 güne kadar değişen sürelerde gerçekleştirilmekte ve Erzurum'daki konaklama süresi bir gece ile sınırlı kalmaktadır.

Erzincan'da Kemaliye'nin doğal güzellikleri ile ilgi çekme potansiyelinin yüksek olduğu operatörlerce ifade edilmiştir.

Bölgeye sadece Mayıs ve Ekim aylarını kapsayan dönem arasında kültür turları düzenlenmektedir.

Bölge, İstanbul, Ankara ve İzmir'den özellikle üst gelir grubundaki kesimlerce tercih edilmektedir. Gelen yerli turistlerin büyük kısmını 35 yaş üzeri, üniversite mezunu, özel sektörde çalışan, gelir seviyesi yüksek ve kültürel değerlere meraklı kişilerin oluşturduğu belirtilmiştir.

Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz turlarının kapsamında yer alan Erzurum, tur güzergâhı içinde konaklama için pek tercih edilmemektedir. Bunun sebebi olarak turisti yeterince çekecek ve kalış süresini uzatacak alternatiflerin olmayışı ve tanıtım eksikliği gösterilebilir.

Erzurum, doğu turlarının geçiş noktası olup cazibe ve talep eksikliğinden dolayı, sadece Erzurum'u kapsayan butik turlar düzenlenmemektedir. Erzurum kendine has kültürel mirasa, konaklama tesislerinin makullüğüne ve yeme-içme alternatiflerine rağmen, tek başına bir tur programı oluşturacak popüleriteye ulaşamamıştır.

Kış turizmi özelinde bölgenin İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlere uzaklığı, uçak fiyatlarının yüksek olması ve uygun ulaşım imkanına sahip alternatiflerin varlığından dolayı bölgeye kış turizmi için iç pazarda yeterli talep oluşmamaktadır. Kar kalınlığının fazla ve mevcut pistlerin diğer alternatiflere göre daha uzun olması gibi üstün özelliklere sahip Erzurum için ulaşım maliyetlerinin yüksek olması dış pazar açısından da engel oluşturmaktadır.

Palandöken'e gelen turistlerin Erzurum'a ekonomik ve sosyal katkıda bulunmasını sağlayacak çekim alanları ve etkinliklerin oluşturulmasına yönelik yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Erzurum'daki kış turizminin özellikle konumundan dolayı Orta Asya'da tanıtılması ve pazarlanması önemlidir. Kış turizmine yönelik malzemelerin ve araçların fiyatlarının kontrol altında tutulmasının, diğer kayak merkezleri ile fiyat eşitliği sağlayacaktır.

Macera ve doğa sporları turizmi özelinde bölgede özellikle Erzincan'ın Kemaliye ilçesi doğa sporları açısından yüksek potansiyele sahiptir. İlçe, rafting, yamaç paraşütü gibi ekstrem sporlar alanında yüksek potansiyeli olmasının yanında bitki örtüsü ve böcek çeşitliliği açısından da doğaseverlerin ilgisini çekmektedir.

7.4.4. BÖLGEDEKİ MEVCUT TURİZM FAALİYETLERİNE İLİŞKİN YAPILAN MEMNUNİYET ANKETLERİNDEN ELDE EDİLEN BULGULAR

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin kapsadığı Bayburt, Erzincan ve Erzurum'a Temmuz ve Ağustos 2011 döneminde gelen turistlere uygulanan memnuniyet anketi kapsamında, 14'ü yabancı, 111'i yerli olmak üzere toplam 125 ziyaretçiye ulaşılmıştır. Ankete katılan turistlerin %75'i asıl ziyaret yerlerinin Erzurum olduğunu belirtirken, %15'i Erzincan, %10'u ise Bayburt'u ziyaret etmek için bölgeye geldiklerini söylemişlerdir.

Ziyaretçilerin büyük bölümü (yerli ziyaretçilerin %47'si ve yabancıların %48'i), bölgeye iş amaçlı olarak gelmiştir. Yabancı ziyaretçilerin %35'i ise bölgeye asıl geliş amaçlarının gezi ve kültürel aktiviteler olduğunu ifade etmişlerdir. Yerli ziyaretçilerde bu oran %21'dir. Yerli ziyaretçilerin %13'ü ise bölgeye dinlenme amacıyla geldiklerini belirtmişlerdir.

Bölgeye gelen ziyaretçiler Erzincan'ın yemeklerini, Bayburt ve Erzurum'un doğasını ve coğrafyasını beğenmişlerdir. Ziyaretçilerin rahatsızlık duyduğu hususlar Bayburt'ta tarihi yerlerin bakımsızlığı, Erzincan'da vakit geçirebilecekleri sosyal alanların yetersizliği, yerel halkın turiste karşı tutumu kent estetiği/temizliğindeki sorunlar olarak tespit edilmiştir.

7.4.5. SEKTÖREL DURUM

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde turizm sektörü değer zincirinde faaliyet gösteren kuruluşlara ve bu kuruluşların oluşturduğu sisteme yönelik mevcut durumun değerlendirilmesi amacıyla sosyal ağ analizi, arz ve talep durumu araştırması ve GZFT analizi gerçekleştirilmiştir.

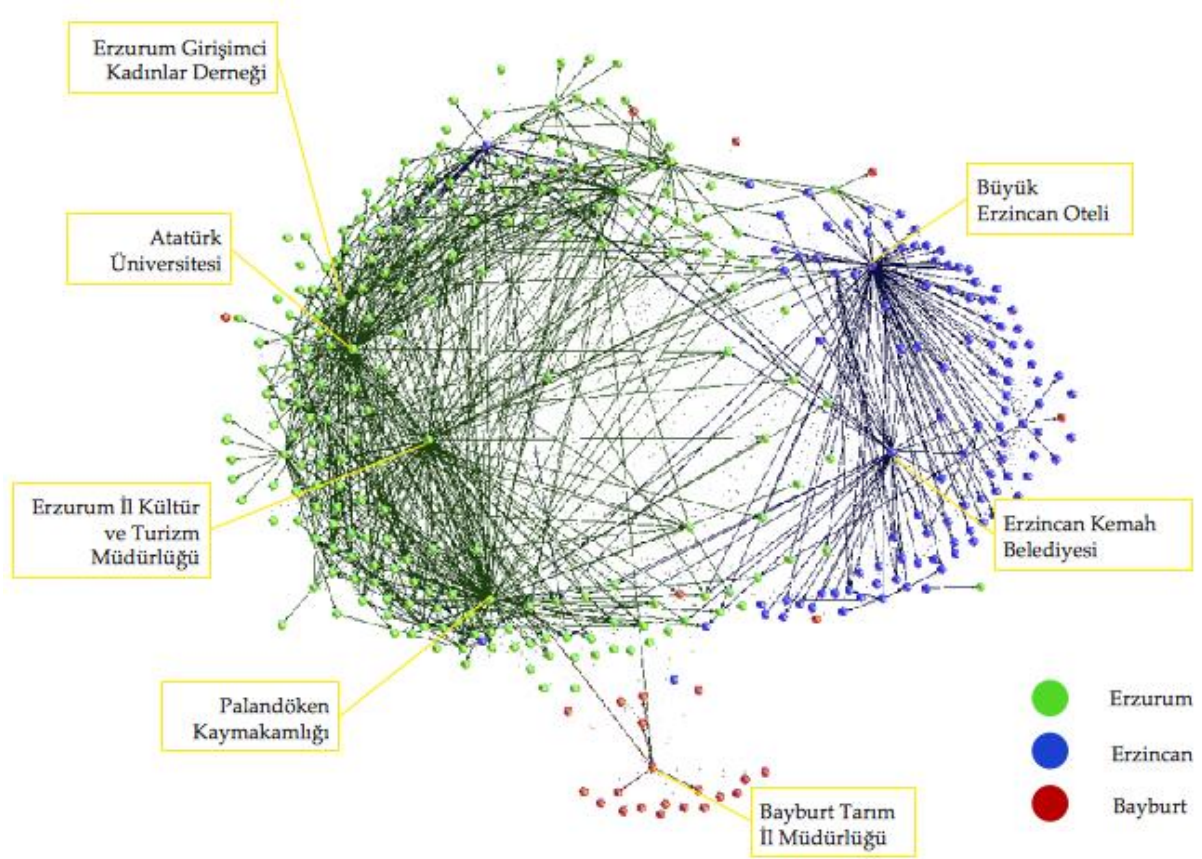
7.4.6. BÖLGEDEKİ MEVCUT TURİZM DEĞER ZİNCİRİNDEKİ KURULUŞLARIN OLUŞTURDUĞU SOSYAL AĞIN ANALİZİ

Bir bölgede turizm değer zincirini oluşturan kuruluşlar arasındaki iletişim ve işbirliğini ifade eden bağlantılar ile bu bağlantıların yoğunluğu, kalitesi ve çıktıları sektörün bölgede ziyaretçi ekonomisinin gelişiminde anahtar rol oynamaktadır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde de kuruluşlar arasındaki bu bağlantıların mevcut durumunun incelenmesi ve izlenecek stratejinin bir parçası olarak geliştirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen analizde; bölgede sektörel değer zincirinde yer alan 411 kuruluşun birbirleriyle olan bağlantıları incelenmiştir. Bu kuruluşların illere göre oransal dağılımı; Bayburt, Erzurum ve Erzurum için sırasıyla %12,5, %31 ve %56,5'tir.

Analiz sonucunda, bölgedeki kuruluşlar arasındaki bağlar ve ilişkilerin genel olarak kısıtlı düzeyde olduğu görülmüştür. İller bazında kuruluşlar arasındaki bağlantıları ortaya koyan sosyal ağ diyagramı Şekil 76'da verilmiştir.

Bölgede bulunan kuruluşların bulundukları iller dışındaki diğer iki ilde çok güçlü bağlantılarının bulunmadığı görülmektedir. Erzurum'da sosyal ağ içindeki kuruluşların kendi aralarında da çok güçlü ilişkiler kurmadıkları; bu anlamda Erzurum'da daha dinamik bir ilişkiler ağı olduğu dikkat çekmektedir. Bayburt'ta ise mevcut bağlantıların çok sınırlı olduğu görülmektedir.

Sektörün gelişiminde lokomotif görev üstlenmesi gereken özel sektörün kendi arasında ve diğer kuruluşlarla yaptığı işbirliklerine bakıldığında, firmalar arasındaki bağlantıların yetersiz seviyede olduğu görülmektedir. Firmaların üniversitelerle olan ilişkilerine bakıldığında da arzu edilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Analiz kapsamında, kuruluşların bu bağlantılardan elde ettikleri yararlar ele alındığında, genel olarak işbirliği ve iletişim halinde olanlar, bu etkileşimden fayda sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, bölgede genel ortamın iletişime ve işbirliği yapmaya elverişli olduğu ortaya çıkan sonuçlar arasındadır.



Şekil 76. En güçlü bağlantılara göre Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyal ağ diyagramı

Sektörün hızlı ve sağlıklı gelişimi için, özellikle özel sektör kuruluşlarının kendi aralarında ve üniversitelerle olan işbirliklerinin artırılmasına büyük ihtiyaç olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, bölgedeki iller arasında da kurumsal iletişim ve işbirliklerinin kurulması ve güçlendirilmesi gerekmektedir.

7.4.7. BÖLGEDEKİ TURİZM DEĞER ZİNCİRİNDE YERALAN KURULUŞLARIN İNOVASYON ARZ VE TALEP DURUMU

Bölgede turizm değer zincirinde faaliyet gösteren firmaların yarattıkları değeri en yüksek seviyeye çıkarabilmek için inovasyona odaklanmaları önem taşımaktadır. Firmaların inovasyon faaliyetlerine yönelik olarak taleplerine ve bölgede inovasyona yönelik hizmet ve altyapı imkanı sunan kuruluşların arzlarına yönelik durumun incelenmesi sonucu sektördeki firmalar için öncelikle ele alınması gereken konuların başında mevcut pazar payının artırılması; yeni pazarlara girilmesi ve yeni ürün/hizmet geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Sektör firmaları, performanslarının artırılması ve rekabet güçlerinin yükseltilmesinde en fazla nitelikli insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu amaçla sektör için yüksek kaliteli insan gücü

yetiştiren bir altyapıya sahip olunması ve var olan insan kaynağının niteliğinin artırılmasına olan ihtiyaç dikkat çekmektedir.

Firmaların, bölgede iyileştirilmesine ihtiyaç duydukları konuların başında, ulaşım imkanlarının iyileştirilmesi ve maliyetlerin azaltılması gelmektedir.

Sektör firmaları, inovasyon faaliyetlerini mevcut hizmetlerin iyileştirilmesi alanına yoğunlaştırmaktadır. Sektörde fark yaratacak ve bölgeyi ön plana çıkaracak inovasyon faaliyetlerine yatırım için inovasyon konusunda mentorluk, eğitim ve finansal desteklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Arz tarafına bakıldığında, sektöre yönelik hizmet ve altyapı imkanı sunan kuruluşların görüşleri, firmalardan yeterli talebi alamadıkları yönünde birleşmektedir.

Sektör firmalarında rekabetçilik ve değeri yaratmaya odaklanma yönünde farkındalığın artmasıyla hizmetlere olan talebin artacağı görüşü hakimdir. Aynı zamanda, firmalarda nitelikli insan gücünün istihdamına önem verilmesi ve teknoloji yatırımlarının artmasının da sektör firmalarıyla bu firmalara hizmet sunan kuruluşlar arasındaki etkileşimi artıracağı ifade edilmektedir.

7.4.8. KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ TURİZMİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YANLARI İLE FIRSATLARI VE TEHDİTLERİNİN (GZFT) VE DIş FAKTÖRLERİN ANALİZİ

Bölgede turizmin mevcut durumuna ilişkin güçlü ve zayıf yanlar ile fırsatlar ve tehditler, iller düzeyinde gerçekteştirilen ve yerel aktörlerin katıldığı çalıştaylarla belirlenmiştir. Stratejide, Kuzeydoğru Anadolu Bölgesi bir bütün olarak ele alındığından iller düzeyinde elde edilen sonuçlardan bölgesel GZFT tablosu elde edilmiştir (Tablo 87).

Tablo 87. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi turizminin GZFT tablosu

GÜÇLÜ YANLAR	ZAYIF YANLAR
• Ender bulunan özelliklerde ve turizm açısından albenisi yüksek bir doğa (dağlar, nehirler, yaylalar, kanyonlar, vb.) • Hem halkın kullanımına hem de profesyonel sporculara yönelik yüksek kalitede kış sporları altyapısı • Tarihi önem ve değere sahip bina ve yapıtlar • Sağlık turizmine yönelik olarak kullanılabilir doğal kaynakların (örn. termal kaynaklar, temiz hava vb.) ve altyapının (örn. Erzurum'daki hastane altyapısı) varlığı • Konferans ve toplantı turizmine elverişli tesislerin varlığı • Topluma dayalı turizm faaliyetlerinin varlığı (Uzundere, Kemaliye ve Kemah'ta) • Doğa sporlarına yönelik faaliyetlerin ve imkanların varlığı • Güçlü kültürel miras	• Genel olarak, ulusal ve uluslararası uçuşların turistler için yeterince etkin ve uygun maliyetli olmaması; özele, yurt dışından direkt uçuşların olmaması • Yerel halkın turizm konusundaki farkındalık ve sahiplenme düzeyinin düşüklüğü • Bölgedeki sektörel aktörlerin rakip bölgelerin standartları konusunda farkındalığının yetersizliği • Kentsel temizlik, bakım ve güvenlik ihtiyacı • Şehir merkezlerinde turizm için gerekli kalite ve standartta restoran ve diğer etkinlik ve hizmet alanlarının sayıca yetersizliği • Tarihi ve kültürel değerlerin/varlıkların korunmasına yönelik yetersizlikler • Tarihi binaların ve yapıtların öykülerine bağlı işlevselleştirmelerin eksikliği • Bölge içi toplu taşıma olanaklarının yetersizliği • Turizm sektörüne yönelik kurumsal kapasiteyi ve insan gücü kapasitesini geliştirme ihtiyacı • Özel sektör faaliyetlerinin ve girişimcilik seviyesinin yetersizliği • Özel sektörün kendi içinde ve üniversiteler ile ortak çalışma deneyiminin ve kültürünün yeterince gelişmemiş olması • Yörenin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımına yönelik faaliyetlerin yetersizliği • Bölgenin mevcut turizm faaliyetlerine yönelik güvenilir istatistik verinin yetersizliği
FİRSATLAR	TEHDİTLER
• Kış sporları tesislerinin yakın ülkelerdeki (Rusya, İran, Akdeniz ülkeleri, vb.) halka ve profesyonel sporculara tanıtım ve pazarlanmasına yönelik plan ve programların yapılması • Palandöken'deki otellerin toplantı ve konferans turizmi için ortak hareket etme imkanını yakalaması • Bölgenin "Türkiye Turizm Stratejisi (2023)" çerçevesinde "Kış Turizmi Koridoru" nadahil edilmiş olması • Turizme yönelik teşviklerdeki artış ve bölge illerinde proje ve fon arama kültürünün yayılması • Bölgenin kalkınmasında turizmi ön plana çıkaran politik sahiplenme • Doğa sporları alanının yüksek gelişme potansiyeli • Turizm girişimciliğini ve özel sektörü geliştirme potansiyeli • Çevre illerde artan turizm bilinci ve faaliyetleri sayesinde Kars gibi gelişen destinasyonlara bölgenin dahil edilmesi imkanı • Yörede açık hava (outdoor) rekreasyon imkanlarının çeşitliliği, gelişme potansiyeli ve bu potansiyeli değerlendirmek üzere yürütülen çalışmalar • Tarihi varlıkların ve yapıtların restorasyonu, korunması, turizme kazandırılması ve tanıtımına yönelik koordineli plan ve projelerin hazırlanmış ve başlatılmış olması • Turizm sektörüne dahil edilebilecek genç nüfusun (özellikle üniversite öğrencilerinin) sayıca çokluğu (bölgedeki üniversitelerde yaklaşık 89.000 öğrenci bulunmaktadır) • Sağlık turizmi potansiyelinin harekete geçirilmesi • Öncelikle yerel halkın; ardından yurt içi ziyaretçilerin kış sporları tesislerini aktif ve yoğun olarak kullanmalarını sağlayacak programların geliştirilmesi (yerel halkın aktif ve yoğun kullanımının sağlanması, tesislerin sahiplenilmesi ve sürdürülebilirliği için elzemdir) • Bölgenin eşsiz jeolojik, coğrafik, jeomorfolojik, biyolojik, ornitolojik, vb. özelliklerinin araştırma ve eğitim amaçlı kullanımı için dünyada bu alanda çalışan üniversiteler ve uzman tur operatörleri ile organizasyon, koordinasyon ve işbirliğini sağlayacak bir merkezin kurulması • Bölgenin tarım ve hayvancılık potansiyel ve performansının turizmle entegre edilmesi • Topluma dayalı turizm faaliyetlerinin planlı şekilde gelişmesi ve sürdürülebilir hale gelmesi için gerekli desteğin sağlanması • Bölgede oluşturulan çalışma gruplarının genişletilip güçlendirilmesiyle turizm iş ağlarına ve turizm kümelenmesine dönüştürülmesi (bu sayede, kapasite geliştirme, bilgi paylaşımı, iyi uygulamalardan öğrenme ve yeni turizm ürünleri geliştirme, pazarlama ve satış konularında işbirliklerinin geliştirilmesi)	• İklim değişikliğine bağlı olarak kış sporları için gerekli kar miktarının ve karlı günlerin sayısının azalması riski • Kış sporları tesislerinin bakımı ve sürdürülebilirliğine dair maliyetlerin yüksekliğinden kaynaklanabilecek riskler • Turizm sektöründe çalışabilecek eğitimli insan gücünün bölge dışına göç etmesi • Her bir ilin kendi içinde ve üç il arasında kurumlar arası koordinasyon yetersizliği ve bunun sonucu olarak turizme yönelik faaliyetlerde önceliklendirme, sorumluluk paylaşımı ve kaynak verimliliği sorunlarının yaşanması • Restorasyonların gecikmesi ve/veya restorasyon sırasında eserlerin orijinal dokusuna ve özgünlüğüne zarar verecek uygulamaların yapılması; gerekli hassasiyet ve uzmanlığın uygulanmaması • Yatırımların turizm değerlerine zarar vermesi • Küresel finansal kriz nedeniyle turizm faaliyetlerindeki azalma • Önemli turizm pazarlarına uzaklık (yurt içinde turizm faaliyetine en yoğun katılan büyük illere; yurt dışında Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'ya) • Ülkedeki belli başlı turizm destinasyonlarına uzaklık (Akdeniz, İstanbul, Kapadokya gibi) ve bu nedenle turiste çok-merkezli paketleri sunma güçlüğü

- | | |
|---|--|
| <ul style="list-style-type: none">• Özel sektör girişimcilerinin doğa sporları faaliyetlerini geliştirme ve yaygınlaştırma; tur operatörlüğü hizmetleri sunma ve tur gruplarına yerel ulaşım imkanları sağlama gibi çeşitli alanlarda faaliyete geçme konusunda teşvik edilmesi | |
|---|--|

GZFT'ye benzer şekilde, her bir il için sektörün gelişimine yönelik dış faktörlerin analiz edildiği politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, çevresel ve yasal boyutlar da (PESTEL) çalıştaylarda tespit edilmiştir. Diğer tüm bölgelerde olduğu gibi, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi de hem bir turizm destinasyonu olarak hem de ziyaretçi ekonomisi bağlamında bazı dış faktörlerden etkilenecektir. Bu faktörlerin farkında olunması ve sürekli olarak izlenmesi, ortaya çıkacak fırsatların zamanında yakalanmasını ve tehditlerin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır. Bölgenin geneli için elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmektedir.

Politik yönden Türkiye'nin iç ve dış kaynaklarla (özellikle Avrupa Birliği entegrasyon süreci kapsamında sağlanan fonlarla) kalkınmada öncelikli illere daha fazla teşvik sağlıyor olması ve bölgedeki illerin de bu iller arasında yer alması, nitelikli ve kalkınma odaklı projelere yönelik finansman imkanlarını artırmaktadır. Bölgenin yakınındaki ülkelerle politik ilişkilerin güçlendirilmesi turizmin gelişimine yönelik fırsatların daha da artmasını sağlayacaktır.

Ekonomik yönden küresel ekonomik şartlar, ziyaretçi ekonomisinin gelişimi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. 2009-2010 döneminde yaşanan küresel ekonomik kriz, uluslararası turizm üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Benzer krizlerin turizme yönelik yerli ve yabancı özel ve kamu yatırımlarına da etkisi olumsuz olmaktadır. Dünyadaki turizm destinasyonları arasındaki rekabetin de göz önünde bulundurulmasıyla, ekonomik tehditlerin ortadan kaldırılmasını ve fırsatların yakalanmasını sağlayacak şekilde güçlü ve tutarlı bir turizm markalaşması önem taşımaktadır.

Sosyal ve demografik yönden özel ilgi gruplarının çeşitlenmesi, ziyaretçi sadakatinin azalması (dolayısıyla aynı ziyaretçinin tekrar bölgeye gelme ihtimalinde azalma); sosyal ağların güçlenmesi gibi değişimler, sektörün gelişiminde uygulanacak stratejileri etkilemektedir. Benzer şekilde, bölge içindeki sosyal yapı ve kültür ile turist ve turizm farkındalığı da sektörün gelişimi üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu bağlamda görünen en önemli değişim gelişmiş ülkelerde nüfusun hızla yaşlanması ve daha geç yaşlarda çocuk sahibi olması olarak kendini göstermektedir. Yapılan çalışmalar orta yaşın üzerindeki hedef kitlenin sağlık turizmine ve rekreasyonel aktivitelere daha fazla kaynak ayırdığını; turizm aktivitesi sırasında daha fazla harcama yaptığını göstermektedir. Bu yaş grubunun yanı sıra gençler de artan gelir kaynakları ve yükselen yaşam standardına paralel olarak önemli bir hedef kitle haline gelmeye

başlamıştır. İnsanların genel olarak daha sağlıklı ve doğal beslenmeye ve yaşam tarzına yöneliyor olması da sektörel yönelim için fırsatları beraberinde getirmektedir.

Teknolojik açıdan bakıldığında bilişim ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler sektör üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu etkilerin başında, internet üzerindeki müşteri ve turist yorumlarının ve sosyal ağların, yeni/potansiyel ziyaretçiler tarafından önemli bir bilgi kaynağı olarak kullanılması gelmektedir. Mobil iletişim araçları da benzer şekilde bilgi kaynağı olarak kullanılırken turizm faaliyetini destekleyici bir rol de üstlenebilmektedir. Hem bilgisayar hem de mobil cihazlar üzerinden rezervasyon, satın alım ve ödemelerin yapılıyor olması da sektörde teknolojinin yaygınlaşmasıyla ilişkilidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanıldığı ulaşım araçları da destinasyonlar açısından önem arz etmektedir.

Çevresel açıdan iklim değişikliği nedeniyle bazı turizm alanlarının popülaritesi artarken bazılarının düşmesi beklenmektedir. Deniz seviyesindeki mekanların, kış turizm alanlarının bu değişimden etkileneceği düşünülmektedir. Bunun yanında; çevre ve hava kirliliği, doğal ve bozulmamış yerlerin değerini artıracaktır. Ayrıca doğa ve eko-turizmin de popülaritesinin giderek artması beklenmektedir. Destinasyonlarda konaklama tesislerinden ulaşım araçlarına kadar sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesi, bölgenin korunmasına katkı yaptığı gibi olumlu ve çevre dostu bir imajın oluşumunu da sağlamaktadır.

Bölgede sektörün gelişimini etkileyen dış faktörlerden biri de hukuki ve idari ortamla ilgilidir. Sektörde özel sektör yatırımlarının önünü açan ve girişimciliği teşvik eden yasal ve idari altyapının varlığı önem taşımaktadır. Girişimcilerin önündeki bürokrasinin azaltılması; kamu süreç ve prosedürlerinin özel sektörün gelişimini hızlandıracak şekilde uygulanması; devlet desteklerinin bölgenin ihtiyacına göre şekillendirilmesi ve sektörün gelişimini sağlayacak projelerin uygulanması için kullanılması gerekmektedir.

7.4.9. KUZEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ’NİN TURİZM AÇISINDAN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nin turizm açısından sahip olduğu ayırt edici özellikler;

7.4.9.1. DOĞAL VE COĞRAFİ AYIRT EDİCİLİK

- Bölgenin Alp-Himalaya Dağ Sistemi’nde yer alıyor olması,
- Dağların jeolojik ve jeomorfolojik açılarından taşıdığı önem ve uluslararası düzeyde sahip olduğu özgünlük,
- Kemaliye’de, ABD’deki Grand Canyon’dan sonra dünyanın ikinci en derin kanyonunun (Karanlık Kanyon) bulunması,
- Hava kalitesi ve iklimin özgünlüğü,
- Zengin termal kaynakları (termal su, şifalı çamur vb.),
- Dünya’nın en hızlı akan ve en derin nehirlerinden birisi olan Çoruh Nehri,
- Bölge’de en yüksek akış hızına ulaşan Fırat Nehri,
- Şelaleler (Tortum, Erzurum; Girlevik, Erzincan; Sırakayalar, Bayburt) ve mağaralar (Elmalı Çam, Cunni Mağaraları, Helva Köyü Buz, Çımağıl ve Ala Mağaraları)
- Eşsiz yaylalar, zengin biyoçeşitlilik, kuş, kelebek ve yaban hayatı zenginliği.

7.4.9.2. MEVCUT TURİZM ÜRÜNLERİNE YÖNELİK AYIRT EDİCİLİK

- 2011 UNIVERSIADE tesisleriyle daha da gelişkin bir altyapıya sahip olan, profesyonel ve amatör kullanıma uygun yüksek kalitede kış sporları tesisleri,
- Doğa ve macera sporlarına yönelik faaliyetler (kano, rafting, yamaç paraşütü, vb),
- Erzurum Uzundere ve Erzincan Kemaliye ve Kemah’ta topluma dayalı alternatif turizm faaliyetleri.

7.4.9.3. TARİHSEL VE KÜLTÜREL AYIRT EDİCİLİK

- Erzurum’un Milli Mücadele’de oynadığı anahtar rol ve buna dair var olan ulusal farkındalık ve bilinç,
- Uluslararası seviyeye taşınma potansiyeli yüksek tarihi ve kültürel miras (örneğin, Erzurum’un dadaşlık kültürü ve geleneği; Bayburt’ta Dede Korkut ve sözlü kültürel miras; Erzurum’da Nene Hatun; Erzincan’da Terzi Baba, vb.),
- Eşsiz mimari özelliklere ve değere sahip tarihi yapılar ve anıtlar (örneğin, Erzurum’da Çifte Minareli Medrese, Tabyalar, Kongre Binası, Üç Kümbetler, Öşvank Manastırı,

Haho Kilisesi; Erzincan’da Mamahâtun Külliyesi, Altıntepe, Kemah Kalesi; Bayburt’ta Bayburt Kalesi, Şehit Osman Türbesi, Uğrak Kiliseleri vb.),

- Tarihi İpek Yolu’nun bölgedeki üç ilden de geçiyor olması,
- Bölgenin cirit sporunun merkezi olması.

7.4.9.4. TARIM VE GIDAYA DAYALI AYIRT EDİCİLİK

- Ülke genelinde markalaşmış gıda ürünleri (Erzurum cağ kebabı; Erzincan tulum peyniri, tava leblebisi, Bayburt ketesi vb.);
- Ülke genelinde üne sahip tarım ürünleri (Erzincan Cimin Üzüümü; Erzurum İspir Fasulyesi, vb.);
- Her üç ilde de geleneksel geçim kaynağı olarak hayvan yetiştiriciliğinin yaygınlığı.

ÖNGÖRÜ LİTERATÜRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı için benimsenen planlama yaklaşımında bölgeye dışarıdan ve içeriden bakışla birlikte sektörel odakların yansımalarıyla bölgenin durumunun belirlenmesi ve oluşturulan öngörüler doğrultusunda bölgenin vizyonunun çizilmesi yer almaktadır.

Bölge dışından bölgeye bakış kapsamında literatürde, istatistiki verilerde, planlar ve projeler düzleminde bölge incelenmiştir. Bölge içerisinden bölgeye ve dışarıya bakış ise; plan hazırlık sürecine katılım sağlayan tüm paydaşların bölgeye dair görüşlerinin, Ajansın yürütmüş olduğu strateji ve raporlama çalışmalarının değerlendirildiği aşamadır. Öne çıkan odak sektörler üzerinde yürütülen analiz çalışmalarıyla bölgenin mevcut durumu ortaya konmuştur.

Planlama yaklaşımının en ayırt edici özelliklerinden biri mevcut durumu oluşturan bilgi ve fikirler ışığında bölgeyle ilgili öngörülerin oluşturulmasıdır. Öngörü oluşturulurken TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin öne çıkan özellikleri ile benzer özellikleri bulunan dış merkezlerin kıyaslanması yoluna gidilmiştir. Kıyaslama yapılacak bu merkezlerin seçiminde nüfus, ulaşılabilirlik, coğrafi özellikler ve ekonomik faaliyetler açısından bölge ile benzerlik göstermesi ve gelişmişlik seviyesinin yüksek olması dikkate alınmıştır. Ancak kıyaslamaya gidilen öncü merkezler için aranan en önemli özellik TRA1 Düzey 2 Bölgesi ile benzer üstünlüklere sahip olup mevcut üstünlüklerini ve kazanımlarını kalkınma odaklı kullanan faaliyetler yürütmesidir.

1. ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLERİYLE BÖLGENİN TANIMLANMASI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi, yüzölçümünün büyük bir kısmını dağların ve yüksek platoların kapladığı, sert karasal iklim özelliklerine sahip bir bölgedir. Ülkenin önemli su kaynaklarının başlangıç noktasında yer alan bölgenin zengin bitki çeşitliliği dikkat çekmektedir. İklim özellikleri, bitki çeşitliliği ve yüksek rakımı ile bölge turizm ve hayvancılık faaliyetleri için önemli bir potansiyele sahiptir.

Tarihi geçmişi, özgün iklimi, coğrafi yapısı ve su kaynaklarıyla farklı turizm tipleri için önemli değer ve varlık potansiyeline sahiptir. Kış sporları açısından Türkiye'nin tanınmış kayak merkezlerinden Palandöken Kış Sporları Merkezi bölgede yer almaktadır. 2011 yılında uluslararası bir organizasyon olan Üniversitelerarası Kış Oyunları UNIVERSIADE'nin Erzurum'da yapılması ile bölge özellikle kış turizmi konusunda çok önemli bir altyapı ve tanıtım imkânına

kavuşmuştur. Bunun yanında bölgenin sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerleriyle turizm çeşitliliğinin artırılması ve turizmin yıl boyuna yayılması amacıyla alternatif ve tematik turizm tiplerinin geliştirilmesine yönelik önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Hâlihazırda doğa ve macera turizmi, tarih ve kültür turizmi ve eko-turizm alanlarında topluma dayalı turizm faaliyetleri yürütülmektedir. Ancak turizmi destekleyen diğer hizmetler sektörünün yeterli düzeyde gelişmemiş olması sonucunda yerel halkın turizmden elde ettiği gelir çok düşüktür. Mevcut alternatif turizm faaliyetlerinde turistik aktivitelerin eksikliği de turist geceleme sayısını düşüren önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geniş çayır ve mera alanlarına sahip bölgede entansif üretimden çok geçimlik tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Öz tüketimi karşılayacak hububat üretimi yanında besi ve süt üretimine yönelik küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kirlenmemiş su ve toprak kaynaklarına sahip bölgenin coğrafi özellikleri de organik tarım ve arıcılık faaliyetleri için uygundur. Tarım ve hayvancılıkta istihdam edilen işgücünün oranı çok yüksek olmasına karşın tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfus orta yaş üstü olup yeniliklere açık değildir. Yenilikçilikten uzak, düşük teknolojili ve geleneksel yöntemlerle yapılan üretimde yüksek katma değer sağlanamadığı için bitkisel ve hayvansal ürünlerin ekonomik getirisi düşük olmaktadır. Ülke çapında markalaşmış gıda ürünleri olmasına rağmen birlikte çalışma ve örgütlenme kültürünün gelişmemiş olması nedeniyle üretilen ürünlerin pazarlanmasında sorunlar yaşanmaktadır.

Bölgede gıda sanayinin ağırlıkta olduğu, taşa ve toprağa dayalı sanayinin geliştiği bir imalat sanayi yapısı göze çarpmaktadır. Gelişmiş bölgelerdeki pazara uzaklık, bölge içinde ve çevresinde önemli pazar imkânlarının oluşturulamaması ve yeterli sermaye birikiminin sağlanamaması nedeniyle sanayi üretimi bölge ekonomisinde iz niteliğindedir.

Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan ve geçmişin önemli ticaret merkezleri olan bölge illerinde ticaret önemli bir geçim kaynağıdır. Bölgenin ticari hayatını yönlendiren en önemli faktör; kent merkezlerinde yaşayan yoğun üniversite öğrencisi ve kamu görevlisi nüfustur. Ülkenin önemli üniversitelerinin de aralarında yer aldığı devlet üniversitelerinin varlığı ile Erzurum ve Erzurum üniversite kenti konumuna gelmiştir.

2. ÖNCÜ BÖLGELER

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin mevcut potansiyellerinin kalkınma odaklı kullanılması açısından çeşitli ülkelerde yer alan ve bölge ile benzer üstünlük ve kırılganlıklara sahip merkezler için uygulanan ve başarılı olan toplumsal, ekonomik ve yönetimsel iyi uygulama örneklerinin incelenmesi ve bölgeye aktarılması önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda  nc  bölge olarak TRA1 Düzey 2 Bölgesi ile kıyaslanan merkezler belirlenmiştir. Bu merkezlerin seçiminde; tümüyle bölge ile örtüşmesi yerine coğrafi özelliklerinin,  nc  ekonomik faaliyetlerin ve kent kimliklerinin benzer olmasına  zen gösterilmiştir. Bu anlamda inovasyonu, katılımcılı ı ve yerel uyumluluğu öngören yaklaşımları içeren uygulamalara sahip   renci kenti Edinburg, kış turizm merkezi Andora, alternatif turizm faaliyetleri yürüten Pays Vasco Bölgesi (İspanya)  nc  bölgeler olarak ele alınmıştır.

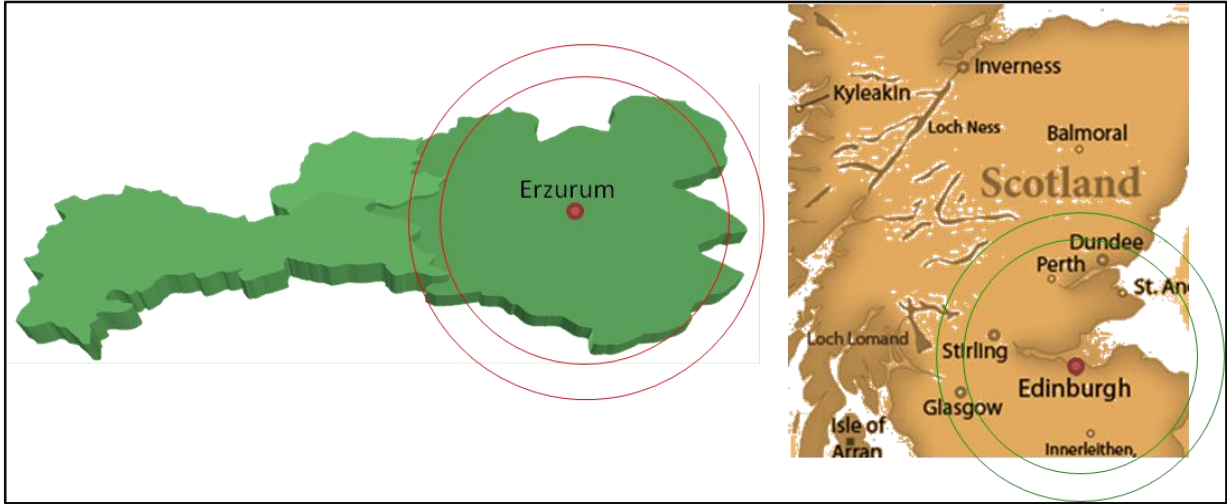
2.1. EDINBURG - İSKOÇYA

Ekonomisinin temelini gemicilik ve petrole dayalı ağır sanayinin oluşturduğu İskoçya'nın başkenti Edinburg, Avrupa'nın önemli finans, eğitim ve bilimsel araştırma merkezidir. Nüfusu 2011 yılı verilerine göre 476.600 kişi olan kentin ekonomisi bankacılık, bilimsel araştırma ve eğitim alanlarında odaklanmıştır. Edinburg'un nüfus verileri incelendiğinde genç nüfusun toplam nüfus içerisinde %20'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Kamu hizmetlerinin yo unla tı ı kent ayrıca ülkenin önemli üniversitelerinin yer aldığı eğitim merkezi konumundadır. 2011 yılı verilerine göre kentte yaşayan  niversite   rencisi sayısı 57.850'dir.

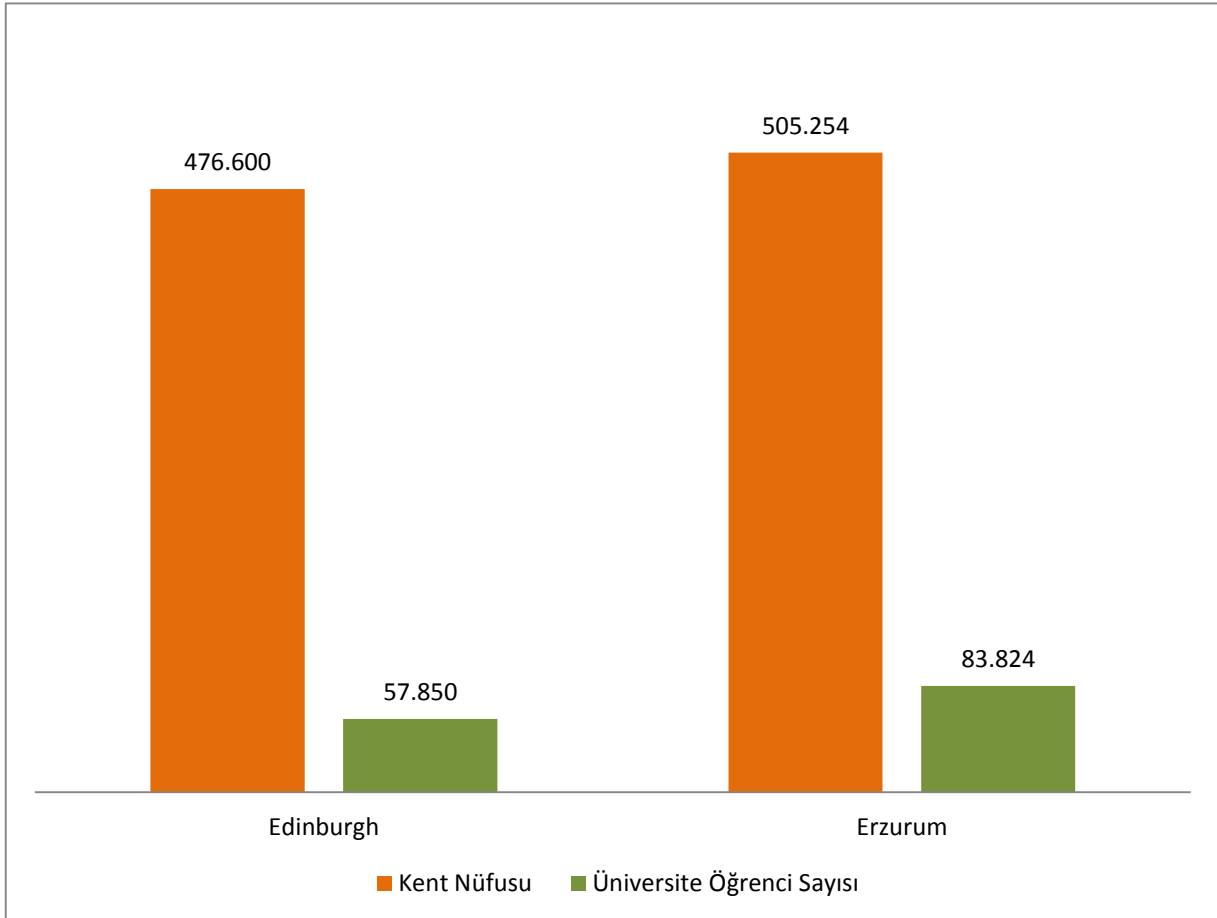
Kişi ba ı gayrisafi gelirin  17,25 olduğu kentte işgücünün iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımına bakıldığında toplam işgücünün %88'inin eğitim, sağlık, finans, teknoloji geliştirme ve diğer hizmetler sektöründe istihdam edildiği görülmektedir.

Ekonomik hayat içinde diğer önemli bir sektör de turizmdir. Sert iklim şartlarına sahip kent, Orta  a 'dan kalma tarihi eserleri, doğal güzellikleri ve her yıl düzenlenen festival ve sanatsal aktivitelerle Britanya Adası'nda Londra'dan sonra en çok turist çeken yerdir. Turizm istatistikleri incelendiğinde 2011 yılında kente gelen toplam 3,69 milyon turistin %63'l k bölümünü yerli turistler oluşturmaktadır.

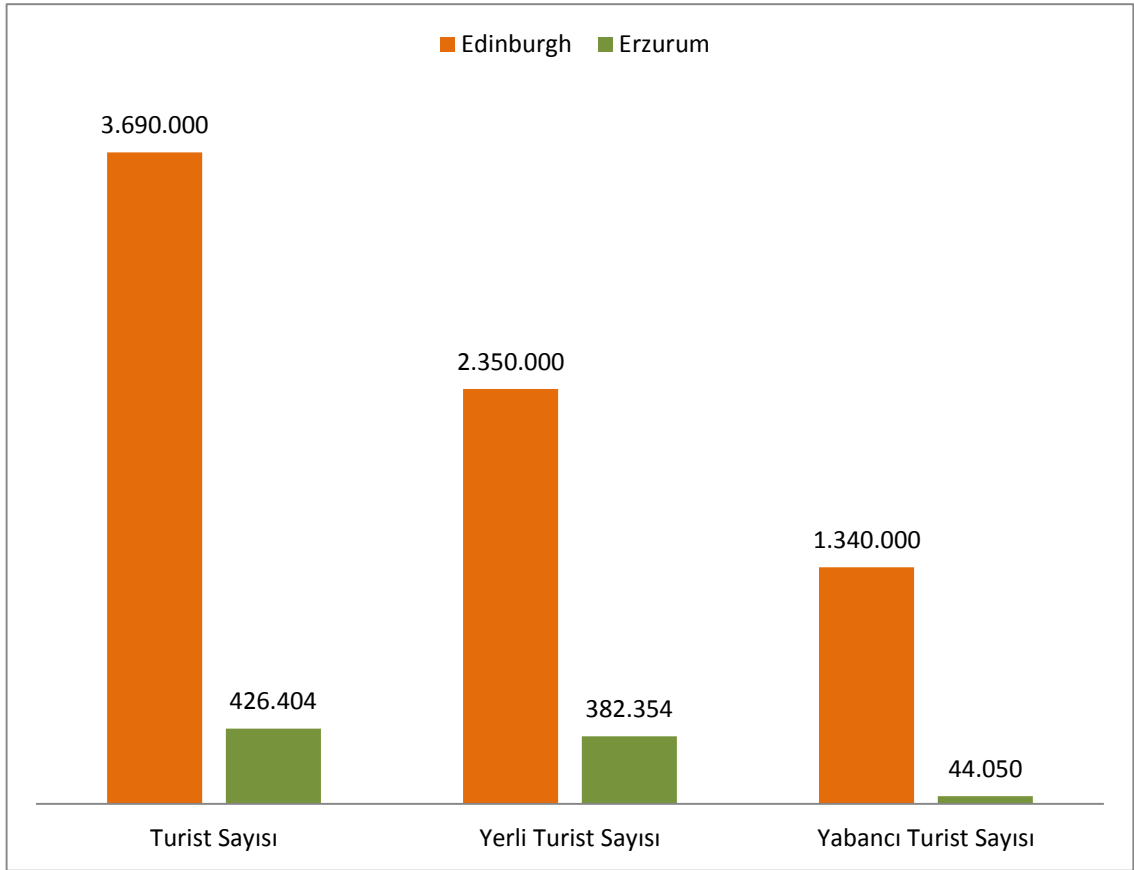
Bu açıdan bakıldığında TRA1 Düzey 2 Bölgesi içinde Erzurum da kamu ve özel sektör hizmetlerin merkezinde, işgücünün %46'sının hizmetler sektöründe istihdam edildiği ve mevcut güçlü üniversiteleriyle yoğun öğrenci nüfusuna sahip ticaret ve öğrenci kentidir. Bunun yanında ilde mevcut kış turizm faaliyetlerinin yanında tarih ve doğa turizmi gibi alternatif turizm faaliyetleri gelişmektedir. Bazı göstergelere göre Erzurum ile Edinburg'un karşılaştırması Şekil 77 – 80 arasında verilmiştir.



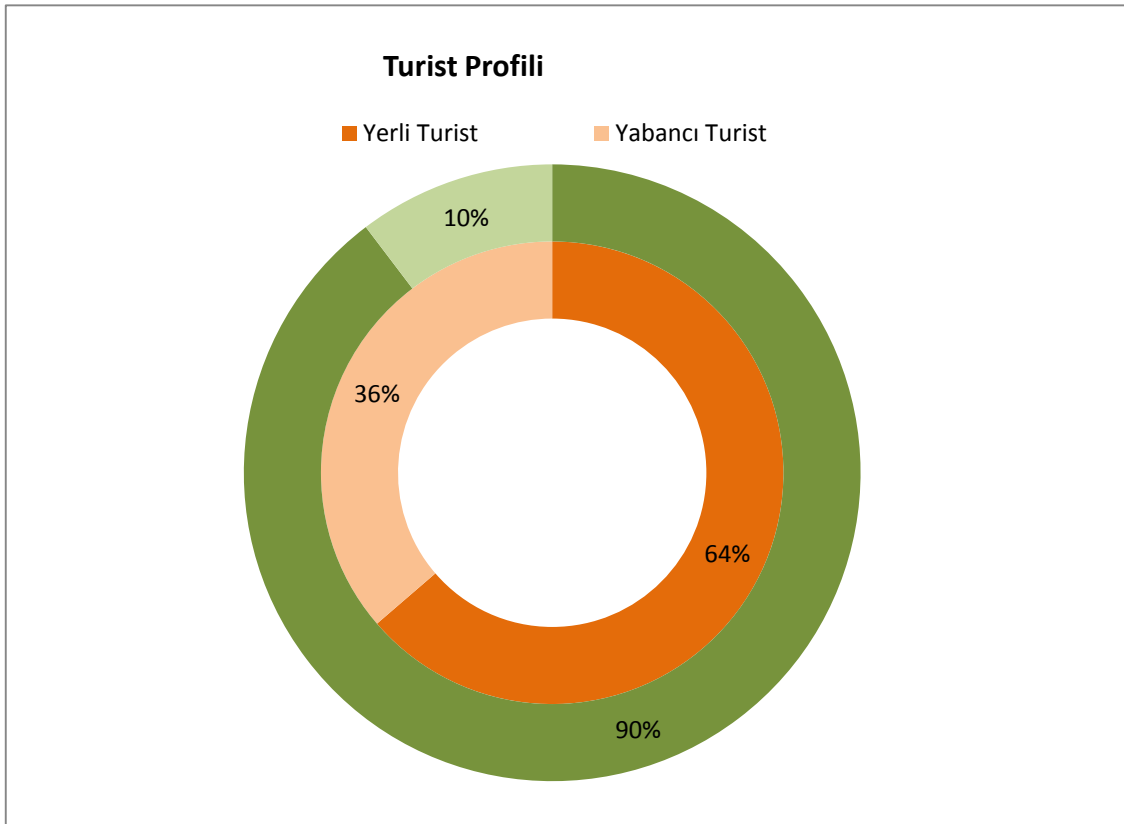
Şekil 77. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ve Edinburg



Şekil 78. Erzurum ve Edinburg nüfus ve öğrenci sayısı



Şekil 80. Erzurum ve Edinburg'un turist sayıları



Şekil 79. Erzurum ve Edinburg'un turist sayısı

2.2. ANDORA

Fransa ve İspanya arasında Pirene Dağlarının batısında uzanan Andora Prenslığı, ortalama 1.996 m. rakımda, dağlık arazi yapısına ve sert iklim özelliklerine sahip küçük bir ülkedir (Şekil 81). Kişi başına düşen gayrisafi gelirin £31.000 gibi çok yüksek bir değerde olduğu ülkenin ekonomisi turizm ve ticarete dayanmaktadır. Toplam turist sayısının 2010 yılı verilerine göre 9 milyonu bulunduğu ülkede temel turistik faaliyet kış turizmi ve alışveriş turizmidir.



Şekil 81. Andora'nın yeri

Ülkede yer alan Grandvalira, Vallnord ve Naturlandia kış turizm merkezleri, 300 km'yi bulan pist uzunluğu ve gelişmiş mekanik lift altyapısı ile Avrupa'nın önemli kış turizm alanlarından. Toplam 2.000 kişinin istihdam edildiği kış turizm sektöründen yıllık yaklaşık 340 milyon Euro gelir elde edilmektedir.

Andora, kış turizminde farklılık yaratan aktivitelere (atlı kızak, kar golfü vb.) sahip bir turizm bölgesidir. Bunun yanında turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması konusunda başarılı çalışmalara sahiptir. Ülkede kış turizm merkezleri yaz aylarında golf, dağ bisikleti, kamp alanları gibi alternatif turizm faaliyetleri için kullanılmakta, sağlık turizmine yönelik termal tesisler ve doğa park alanları işletilmektedir.

Konaklama tesislerinin kayak merkezleri dışında yer aldığı Andora'da 2010 yılında toplam 250 konaklama tesisi bulunmakta olup, yatak kapasitesi 34.400'dür. Turistin yakın yerleşim alanlarında konaklamasıyla yerel halkın turizmden gelir elde etmesi sağlanmıştır.

Kayak merkezlerinin tamamen özel veya özel sektörün ağırlıkta olduğu kamu-özel sektör ortaklığında işletildiği tesislerin yerel halk tarafından kullanılması için özel programlar geliştirilmiş böylelikle halkın turizm faaliyetlerini içselleştirilmesi sağlanmıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi kış turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye'nin önemli kış turizm merkezlerinden Palandöken Kış Turizm Merkezi'nin yer aldığı Erzurum, 2011 UNIVERSIADE Kış Oyunlarının ardından güçlü bir kış turizm altyapısına kavuşmuştur. Bu arada Erzincan'da 2012 yılında Ergon Dağı Kış Turizm Merkezi işletmeye girmiştir. Kış turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, yerel halkın turizmden gelir elde etmesi ve turizmin tüm yıla yayılmasına yönelik Andora'da yürütülen başarılı çalışmalar bölge için örnek olacak niteliktedir.

2.3. PAYS VASCO

Pays Vasco, İspanya'nın farklı bir dile ve kültüre sahip özerk bir bölgesidir (Şekil 82). Nüfusu 2011 yılında 2.179.815 kişi olan bölgenin ekonomisi demir – çelik ve gemicilik sanayisi üzerine kurulmuştur. Ağır sanayinin terk edilmesiyle bölgede ekonomik çeşitliliği artırmak adına turizm altyapısının ve kapasitesinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmektedir.

Bu kapsamda bölgede yer alan şehirlerin tarihi, kültürel, sanatsal ve gastronomik değerleri ile doğal güzellikleri turizmin hizmetine sunulmuştur. Bölgede turizm sektörüne özel yükseköğretim ve özel teknik eğitim kurumları kurulmuş, bölgesel yönetim ile bölgesel kalkınma ajansı tarafından sektörün gelişimine yönelik politikalar uygulamaya başlanmıştır.



Şekil 82. Pays Vasco Bölgesi'nin yeri

Bölgeye 2012 yılında gelen toplam turist sayısı 2.325.161 kişi olup bunun %65'ini yerli turistler oluşturmaktadır. Pays Vasco Bölgesi, İspanya'nın turizmde gelişmiş diğer bölgeleri arasında kendisine yer bulma çabası ve bölge gelişiminde turizme ağırlık vermesi açısından TRA1 Düzey 2 Bölgesi ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca her iki bölgede sunulan turizm ürünlerinin ve turistik aktivitelerin benzerliği söz konusudur.

Ancak Pays Vasco Bölgesi, turizm alanında inovasyon ve teknoloji altyapısının geliştirilmesi ve sektör ile ilgili bilgi birikiminin yaygınlaştırılmasına yönelik üniversite, özel sektör ve kamu kurumu işbirliklerinin sağlanması konularında oldukça gelişmiştir. Turizm hizmetlerinin standardizasyonunun sağlanması, teknoloji altyapısının geliştirilmesi ve turizm kümelenmesinin oluşturulmasına yönelik kurulan sistemlerin TRA1 Düzey 2 Bölgesi turizmi için örnek nitelik taşıdığı düşünülmektedir.

3. VİZYONA GİDEN YOL

TRA1 Düzey 2 Bölgesi için mevcut potansiyellerin kalkınma amaçlı kullanımı konusunda örnek teşkil edecek uygulamalara sahip bölgeler incelendiğinde ekonomik çeşitliliğin geliştirilmesi adına turizm sektörünün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bununla beraber, ele alınan bölgelerde turizm geçmişte önemli bir süre devam eden farklı ekonomik sektörlerin oluşturduğu belirli bir sermaye birikimi üzerine altyapısının oluşturulmasıyla başarılı olmuş bir

sektör olarak görülmektedir. TRA1 Düzey 2 Bölgesi bu bakımdan ele alınan iki bölgeden (Edinburg ve Pays Vasco) farklı olsa da Andora'ya bu açıdan daha çok benzemektedir. Andora modelinde sermaye birikimi önceden sağlanmamış olsa da turizmle senkronize biçimde ticaret son derece etkili biçimde geliştirilmiştir.

Bütün bunlar ele alındığında, TRA1 Düzey 2 Bölgesi için turizm sektörünün tek başına geliştirilerek kalkınmaya motor görevi görebileceği mümkün görünmemektedir. Bu nedenle turizm sektörünü eş zamanlı olarak destekleyebilecek, sermaye birikimi oluşturabilecek, turizmin hizmetine sokabileceği ürünleri olabilecek bir sektörün daha bölgede geliştirilmesi için çaba harcanmalıdır. Bu sektör ilk etapta zaten bölgede potansiyeli ve uğraşan nüfus itibarıyla hayvancılık sektörüdür. Bunun yanında bitkisel üretim de ürün sunumu yapabilecek durumda olan bölgenin katma değeri yüksek, yerel, geleneksel ve marka ürünler oluşturarak turizmin hizmetine sunabilmesi ön görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi ile yine öncü bölgeler kıyaslandığında her üç bölgede de en önemli unsurun insan faktörü olduğu görülmektedir. Her üç alanda da yerle halkın çok sıkı işbirlikleri yürüttükleri bunu kurumsal ve profesyonel olarak yaptıkları gözlenmektedir. Mesleki ve sosyal anlamda sivil toplum birliktelikleri, ortak karar alma ve iş yapma kültür ve becerileri, özel sektörün organize olma kabiliyeti bu bölgelerde son derece üst düzeydedir. Bu birliktelik sağlandığında kaliteli insan kaynağı için ortak eğitimler, ortak hareket ederek mal ve hizmetlerin daha düşük maliyetle ancak yüksek karlılıkla sunumu mümkün olmuştur. Yerel yönetimler, özel sektör STK'ları ve merkezi idarenin temsilcileri arasında oluşturulan çok sıkı bir işbirliğinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu işbirliği vasıtasıyla büyük ölçekli marka projeler uygulanarak hem turizm hem de ağır sanayi dışındaki daha çok bilgiye dayalı sektörlerde yatırım yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında TRA1 Düzey 2 Bölgesi de altyapı yatırımları açısından merkezi bütçeden önemli derecede pay alabilmektedir. Bu konuda bölgede eksik olan kısım yerel yönetimlerin ve bölge sivil inisiyatifinin girişimcilik örneği gösterememesidir.

Öncü bölgelerde önemli bir özellik de üretilen az miktardaki malın katma değerinin yüksek oluşu ve daha çok bilgi ve danışmanlık hizmetlerinin oturtulmuş olmasıdır. Bu durumda ise TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde bu yönde bir uygulama için altyapının da oluşturulması gerekecektir.

VİZYON

TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2023 vizyonu, gelişme eksenleri, öncelikleri, tedbirleri ve proje başlıkları belirlenirken iki yönlü bir yaklaşım benimsenmiştir. İlk aşamada mevcut durumun analizinden ortaya çıkan bölge portresinin öngörü literatüründe dünya çapındaki bölge emsalleri ile kıyaslaması yapılmıştır. İkinci aşamada ise uygulanan anketlerden ve Kalkınma Kurulu toplantılarından elde edilen görüşler değerlendirilmiştir. Anketler sosyal medya ve mail mesajları yoluyla ve KUDAKA ve diğer kurumların bölgede gerçekleştirdiği büyük katılımlı organizasyonlarda (Proje Teklif Çağrısı bilgilendirme toplantıları vb.) yapılmış ve bu süreç yaklaşık dokuz ay sürmüştür. Bu şekilde yürütülen bir süreçte görüşüne başvurulmuş toplam kişi sayısı 1350 olup bu sayıya 2011 yılında yapılan çalışmalara katılanlar dahil edilmemiştir. Ancak görüşleri değerlendirmeye alınmıştır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi vizyonu belirlenirken katılımcılar tarafından yazılan vizyon cümleleri bir araya getirilerek gruplandırılmıştır. Yapılan gruplandırmadan sonra üst ölçeklendirmeye gidilerek her bir grubun hizmet edeceği bir üst ölçek cümle seçilerek nihayetinde TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin vizyonu "2023 yılında üreten, kazanan ve yaşanan bir bölge olmak" şeklinde belirlenmiştir. Bunun yanında bölgeyle ilgili akılda kalıcı olması açısından slogan olarak "üret, kazan, yaşa" şeklinde bir cümle vizyondan farklı olarak benimsenmiştir.

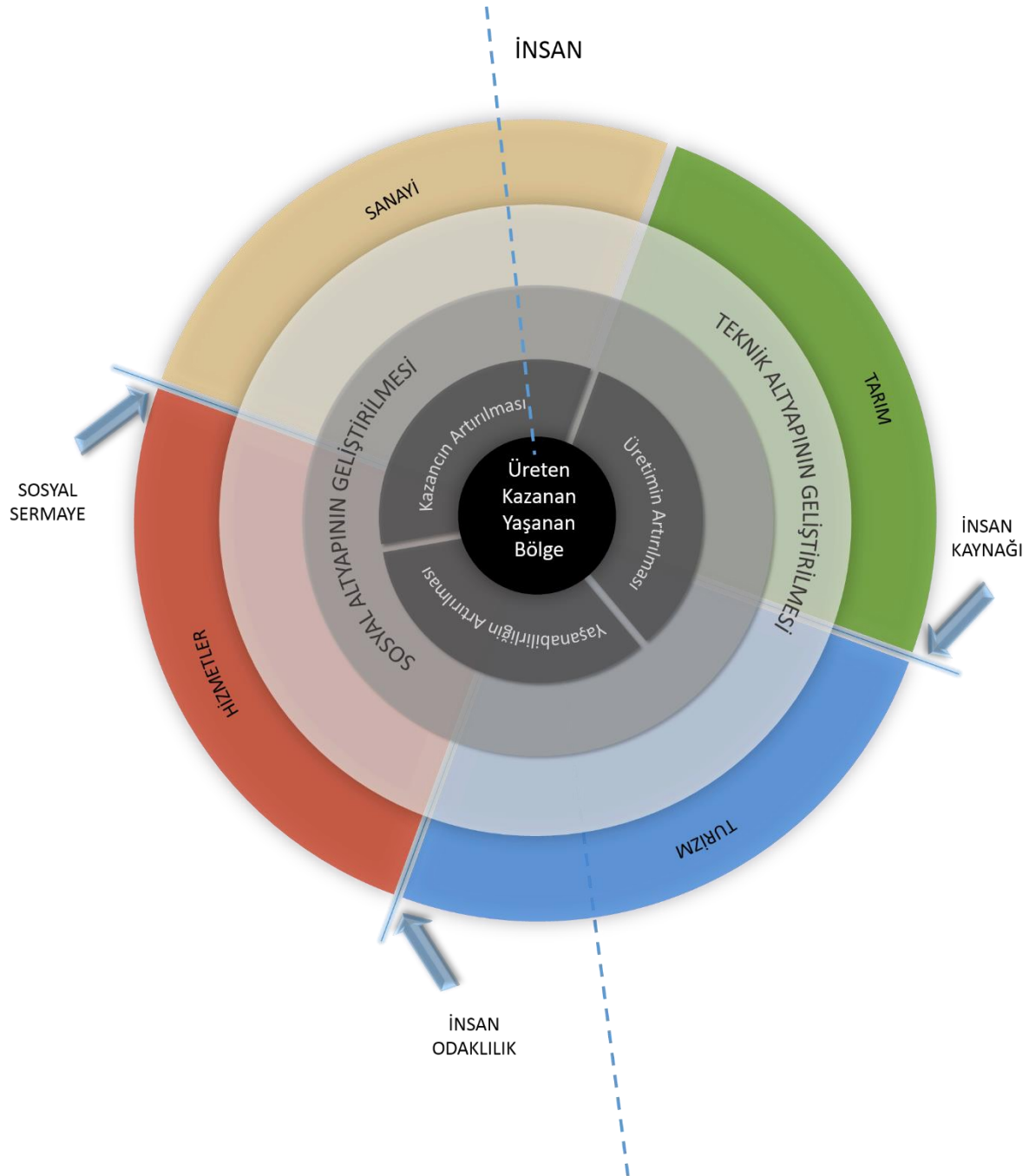
1. GELİŞME EKSENLERİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin gelişme eksenlerinin çıkış noktası vizyon cümlesindeki üretim, kazanç ve yaşam kelimeleridir. Bölge özelinde yapılan detaylı sektörel analizler ve saha verilerinden ortaya çıkan sonuçlar da bölgenin gerçeklerinin üretme konusunda daha fazla performans harcanması, üretilen ürünlerin değerinde pazarlanması ve bölgenin tamamında yerleşim yerlerinde yaşanabilirlik göstergelerinin iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

2. ÖNCELİKLER

Belirlenen vizyon ve eksenlere göre önceliklendirmenin yapılabilmesi için bölgenin özelliklerine göre bir değerlendirme yapılarak üretim, kazanç ve yaşamın odağındaki faktör olan insan ortak bileşen olarak ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında insan üretim için kaynak, kazanç için sermaye, yaşam için de odak kabul edilmiştir. Bölgede mal ve hizmet üreten (üretken) sektörler olan tarım, turizm, sanayi ve diğer hizmetler sektörlerinde kaliteli insan

kaynağı olmadan nitelikli üretimin olmayacağı, nitelikli üretimin kazanca dönüşebilmesi için düşük maliyetin ve yüksek karlılığın sağlanması açısından sosyal sermayenin geliştirilmesi gerekliliği ve son olarak da bölgede ekonomik ve sosyal canlılığı sağlamak ve sürdürmek için odağına insanı koyan ve iç ve dış çevresine yönelik cazibesi olan yerleşim mekanlarına sahip bir bölgenin oluşturulması gerekliliği tespit edilmiştir. Vizyon, eksenler ve önceliklerin ilişkisi Şekil 83'te verilmiştir.



Şekil 83. Vizyon, eksenler ve öncelikler ilişkisi

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı içerisinde bölge için belirlenmiş vizyona katkı sağlayacak eksenlerin şekillenmesiyle bu eksenler çerçevesinde ele alınan öncelikler; üretken sektörlerde sosyal altyapının geliştirilmesi ve üretken sektörlerde teknik altyapının geliştirilmesi şeklindedir. Bu iki ana öncelik grubu altında sektörlere ait toplam 14 öncelik ve 37 tedbir yer almaktadır.

3. TEDBİRLER

Sahadan elde edilen anketler, Kalkınma Kurulu görüşleri, ilçe, sektör ve komisyon toplantılarının çıktıları ve analiz sonuçlarının vizyon için harmanlanması ve gruplandırılması sırasında elde edilen kırılımlı cümle sıralamalarında sektörel sorunlar da dikkate alınarak önceliklerin ardından tedbirler seviyesine inilmiştir. Tedbirlerin kırılım seviyesi belirlenirken bir destek programına konu olabilecek ölçekteki çözüm önerileri tedbir kabul edilmiştir.

Ortaya çıkan tedbirler genel olarak bölge açısından değerlendirildiğinde; bölgenin üretken sektörlerinde mal ve hizmet üreticilerinin uygulamalı eğitim ve iyi uygulama örnekleri gösterilerek eğitilmesi ile yapacakları bilinçli üretim ile tarımsal hammaddenin, ortaya çıkan ürünün ve hizmetin kalitesi ve değeri artacaktır. Tarım, sanayi ve hizmet üreticilerinin örgütlenmelerinin sağlanması; sosyal sermayenin geliştirilmesi ve ortak iş yapma kültürünün oluşturulması ile bölgede kümelenmeye giden yolda büyük mesafe kat edilmiş olacaktır. Bu sayede girdi maliyetlerinin azaltılması ve üretici lehine uygun fiyattan tarımsal ürün işleme tesislerine hammadde arzı sağlanabilecek ve işleme tesislerinin ve sanayi ve hizmet üreticilerinin de yine uygun fiyattan hammadde ve mal ihtiyaçları karşılanacaktır. Oluşturulacak birlikte hareket etme kültürü ile tarımsal üretime gençlerin de dahil olmasına katkı sağlanabilecektir. Süt toplama tankları, soğutma ekipmanları, soğuk hava depoları, canlı hayvan kesimhaneleri, bal paketleme üniteleri gibi işleme tesisi altyapısının oluşturulması ve organizasyonu sayesinde hammaddenin bozulmadan standartlar dahilinde toplanacağı ve işleneceği merkezlere ulaştırılması sağlanacak ve üreticinin kaybı azalacaktır. İşleme tesisleri de kaliteli hammadde temininde sıkıntı çekmeyecektir. Hayvancılık girdi maliyetlerini artıran yem üretiminin ve piyasasının istikrarsız oluşunun önüne geçebilmek için mevcut durumda bölgede atıl durumda bulunan arazilerin kullanılmasının sağlanması ve bu noktadan hareketle üretici desteklerinin yeniden kurgulanması ve düzenlenmesi gerekmektedir. Mevcut durumda çeşitli nedenlerle ekilmeyen arazilerin kullanılmasının ve parçalı arazilerin toplulaştırılmasının sağlanması gerekmektedir.

4. ÖNCELİK, TEDBİR VE PROJELER

4.1. PLANIN ÖNCELİKLERİ

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nın (2014- 2023) öncelikleri üretken sektörlerde sosyal ve teknik altyapının geliştirilmesi kurgusuna dayanarak bu sektörlerin altında değerlendirilmeye alınmıştır. Plan akışı içerisinde sektörel sorunlardan ve çözüm önerilerinden kısaca bahsedilip ardından öncelikler, tedbirler ve projelere değinilmiştir.

4.2. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TARIM SEKTÖRÜ

Bölge planı hazırlıkları kapsamında bölgede tarım sektörünün alt sektörlerinde üniversite, STK ve kamu kurumlarının temsilcilerinin ve uzmanlarının katıldığı komisyonlar kurulmuş 6 adet çalıştay, 2 adet bilgilendirme toplantısı, 4 adet köy ziyareti, 7 adet işletme ziyareti, 2 adet Doğrudan Faaliyet Desteği projesi çıktısı elde edilerek sonuçları çalışmalara dahil edilmiş, her alt sektör için yaklaşık 100 kişinin katıldığı anket çalışması yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların sonucunda her alt sektörün sorun ve çözüm önerileri elde edilmiş ve planın sektörel öncelik, tedbir ve proje konuları tespit edilmiştir. Her bir alt sektörün özet sorun ve çözüm önerileri önceliklere zemin hazırlaması açısından aşağıdaki şekilde verilmiştir.

4.2.1. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ET ÜRETİM VE İŞLEME SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi et sektörü genel olarak değerlendirildiğinde dört ana kategoride sınıflandırılacak sorunlar belirlenmiştir. Bunlar; girdi maliyetlerine bağlı sorunlar, işletme yapısına bağlı sorunları, satış ve pazarlama sorunları ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar olarak sayılabilir. Bölgede profesyonel ve entansif hayvancılıktan ziyade çayır-meraya veya yaylacılığa dayalı geçimlik hayvancılık yapılmaktadır. Ayrıca sürekli gezen hayvanlarda verim kaybı olmaktadır. Ekonomik olarak getirisi yeterli olmayan bu hayvancılık tipinde verim düşüşüne bağlı olarak girdi maliyetleri de artmaktadır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi et sektörünün gelişmesi için kısa vadede yapılması gerekenler; üretim yapılan hayvan barınaklarının şartlarının iyileştirilmesi ve hastalıklara karşı daha etkin mücadele, bakım ve besleme şartlarının iyileştirilmesi şeklindedir. Orta vadede ise; kademeli olarak kaliteli karkas veren hayvanlara geçilmelidir. Böylece birim girdi başına verim artırılmalıdır. Mera hayvancılığının hangi yörelerde, hangi işletme tiplerinde ve hangi ırk hayvanlarla yapılacağı planlanmalı ve mera yönetimi düzenlenmelidir. İşletmelerdeki ırkların homojen olması sağlanmalıdır. İlgili personellerin eğitilmesi, sektörle ilgili denetimlerin

yaygınlaştırılması kalite ve verimde etkili olacaktır. Besiye alınacak hayvanın yaşı ve kesim zamanı iyi tespit edilmelidir. Besi hayvanları entansif besiye tabi tutulmalıdır. Üretim, hastalıklar, rasyon hazırlama ve hayvanların sağlık takipleri konularında teknik destek ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir. Kaliteli kaba yem temin edilmesi garanti altına alınmalıdır. Et üretim tesisleri için alet ekipman desteği verilmelidir. Bölgede hızlı bir şekilde sözleşmeli üretici modeli yaygınlaştırılmalıdır. Besi yeminin teminine destek verilmelidir. Ticari et üretimi yatırımları desteklenmelidir. Orta-Uzun vadede ise; büyük ölçekli işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi ve ülke çapındaki büyük yatırımcının bölgeye çekilmesi gerekmektedir. Bölgede üretilen etin kalitesi vurgulanarak markalaşma çalışmaları başlatılmalıdır. Beraber çalışma kültürünü geliştirecek faaliyetler yürütülerek, üretici birliklerinin kurulması, kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması sağlanmalı ve buna bağlı etkin pazarlama ağının organize edilmesi gerekmektedir. Ülkede ve bölgede üretilen etin arz-talep analizi yapılarak pazar stratejisi belirlenmeli, ihracatı hedefleyen üretim planlaması yapılmalıdır. Üreticiye pazar garantisi ve teşviki verilmelidir. Et üretiminde koyun-keçi etinin oranı yükseltilmelidir. Et sektörüne verilecek desteklerde genç çiftçi yetiştirmenin teşvik edilmesi ve ekonomik olarak desteklenmesi gerekmektedir. Genç çiftçi yetiştirilmesi sektörün devamlılığı, gelişimi ve üretkenliği açısından hayati önem taşımaktadır. Et işleme sektörü için özellikle etin yıllar itibarıyla yeterli ve kaliteli arzına yönelik tedbirler uygun olacaktır. Hijyen ve kalite konularında eğitimlerle bilinç düzeyinin artırılması yanı sıra verilecek teşviklerle ortaklık kültürü ve kooperatifçilik özendirilerek toplu et arzı için oluşumlar sağlanmalıdır. İlerleyen dönemlerde ise yenilikçi yaklaşımlar ile farklı et ürünlerinin üretimi ve pazarlanması, markalaşma ve tanıtıma yönelik uygulamalar sektör için önem kazanacaktır.

4.2.2. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SÜT ÜRETİM VE İŞLEME SEKTÖRÜ

Tarım sektörünün çarpan etkisi bakımından en önemli alt sektörü süt üretim ve süt işleme sektörüdür. Süt sektörünün mevcut durumda en önemli sorunu süt temininde yaşanan sıkıntılardır. Bu sorunların halledilmesi ve sektörün gelişmesiyle tarım sektörünün diğer alt sektörlerinin gelişmesine de katkıda bulunulmuş olacaktır.

Bölge mevcut durumda süt işleme sektöründe kurulu tesis kapasitesiyle süt ürünleri üretimine cevap verebilecek durumdadır. Bununla beraber, sürekli hammadde temini ve mevsimsel dalgalanmalar nedeniyle atıl kapasitenin oluşması en önemli sorundur. Ayrıca süt kalitesi ve miktarı da benzer şekilde sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla süt işleme sektörü için özellikle

sütün yıl boyunca yeterli ve kaliteli arzına yönelik tedbirler uygun olacaktır. Hijyen ve kalite konularında eğitimlerle bilinç düzeyinin artırılması yanı sıra verilecek teşviklerle ortaklık kültürü ve kooperatifçilik özendirilerek toplu süt arzı için oluşumlar sağlanmalıdır. İlerleyen dönemlerde ise yenilikçi yaklaşımlar ile farklı süt ürünlerinin üretimi ve pazarlanması, markalaşma ve tanıtıma yönelik uygulamalar sektör için önem kazanacaktır.

Bölgede süt sektörü için kısa vadede yapılacaklar; Hijyenik ve kaliteli süt için alet ekipman kullanımı yaygınlaştırılmalı, böylece süt üretim aşamasında hijyen sağlanmalı ve bu alet ekipmanlara ekonomik destek vermeli, teknik yetiştiricilik ve besleme konusunda eğitim desteği verilmeli, küçük müdahalelerle ahırların havalandırma, nem ve ısı standartlarının iyileştirilmesi sağlanmalıdır. Orta vadede, süt üreticileri ile süt işleme tesisleri arasında koordinasyon sağlanmalı ve yeni ahırların yapılması sağlanmalıdır. Uzun vadede ise; markalaşma, kümelenme ve etkin pazar ağları oluşturma amacıyla süt üreticilerinin organize edeceği üretim birlikleri desteklenmelidir.

Yapılan çalışmalar tarım politikalarının tarım sektörü üzerindeki olumlu/olumsuz etkisinin diğer tüm faktörlerden daha önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla tarımın diğer alt sektörlerini de etkileyecek olan süt sektörüne yönelik tarım politikalarının uygulanması hızlı bir şekilde bölgedeki süt sektörünü yeniden canlandıracak ve çarpan etkisiyle tarımın diğer alt sektörleri de nispi gelişim göstereceklerdir.

4.2.3. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ORGANİK TARIMI

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin temiz toprak ve su potansiyeline sahip olması nedeniyle bölgede üretilen çoğu ürün organik standartlara yakındır. Bu nedenle organik üretime geçiş daha kolay ve hızlıdır. Bunun yanında bölgenin doğadan toplanan organik ürün potansiyeli de değerlendirilmeye alınmalıdır. Bölge içerisinde havza hatta köy bazlı çalışmalar yapılmalı üretim, depolama, pazarlama gibi tarladan sofraya her aşamada bilinçli üretim yapılması sağlanmalıdır.

Yakın vadede; organik ürünlerin getirisine inanmayan bölge çiftçisinin konuya cesaretlendirilmesi, sistemin getirisi konusunda ikna edilmesi gerçekleştirilmelidir. Bölge çiftçisinin bu üretim yoluyla kendisine zarar vereceğini düşüncesinden kurtarılmalıdır. Seçilmiş havzalarda topyekûn bir faaliyet olarak organik üretime geçilmelidir. Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki yörede konunun ekonomik olup olmadığı konusunda ve üretilen ürünün

pazarlanabileceği konusunda şüpheler önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla seçilecek havzalarda ürünlerle ilgili ekonomik analizler yapılarak yöre çiftçisine gösterilmelidir. Ayrıca sözleşmeli üretim faaliyetleri organize edilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

4.2.4. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi su ürünleri sektöründe sorunlar ve çözüm önerileri genel hatlarıyla pazarlamaya ve işbirliği kültürünü geliştirmeye yönelik olmakla beraber devlet destek ve teşvikleriyle mevzuata ilişkin konular da elde edilen sorunlar arasındadır.

4.2.5. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ YEM BİTKİLERİ ÜRETİMİ SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sahip olduğu bitki çeşitliliği, geniş çayır-mera alanları, kirlenmemiş toprak ve su kaynakları ve yem bitkileri için uygun iklimi ile bu sektörde kendisine yeterken bölge dışına da ürün gönderecek durumdadır. Bölgede hayvancılık faaliyetlerinin karlı bir şekilde yapılabilmesi için kaliteli kaba yem üretimi hayati önemdedir. Bununla beraber bölgede hayvan varlığının özellikle klasik çiftçilik yapan işletmelerde yeterli ve verime uygun beslenemediğini söylemek de mümkündür. Bölgede yem bitkileri üretimi sektörünün geliştirilerek gerek hayvancılıkta girdi maliyetlerinin azaltılması, hayvansal ürün miktar ve kalitesinin artırılması ve üretilen kaba yemin pazarlanması suretiyle ekonomik fayda sağlanması gerçekleştirilmesi gereken bir amaçtır.

4.2.6. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TIBBİ ve AROMATİK BİTKİLERİ

Bölgenin bitki çeşitliliği potansiyeline rağmen bu potansiyelden yeterince faydalanılamadığı bir gerçektir. Tıbbi ve aromatik bitkiler sektörünün bölge genelindeki sorunları sahip olunan potansiyelin boyutunun bilinmemesi, yerel halkın bitkileri tanıması ve üretime geçilememesidir.

4.2.7. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ ARICILIK SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde arıcılık faaliyetlerinin verimli yapılamadığı görülmektedir. Bölge arıcısının genelinde görülen bilinç ve eğitim eksikliği sektörde ürün kalitesinden verimine, ürün çeşidinden pazarlama organizasyonuna kadar çok geniş bir yelpazede etkili olmaktadır. Bölgede km²'ye düşen kovan sayısının uygun olmaması (yerleşim problemi), koloni yönetiminin yapılamaması, damızlık sorunu, hastalık ve zararlılar, arıcıların kışlatma kayıpları ve erken dönem kayıpları, sonbahar hazırlıklarının uygun yapılmaması en önemli sorunlar

arasındadır. Bu sorunların sonucu olarak bölge arıcılık sektöründe yeterli olmayan verimlilik, standart olmayan ürün, ürün çeşidinin azlığı, pazarda dengeli olmayan fiyatlar oluşmaktadır. Yeterli organizasyonun yapılamıyor olması da diğer sorunların daha da kemikleşmesine sebep olmaktadır. Bölgenin potansiyeli düşünüldüğünde sektörün mevcut durumu gelişmeye ve geliştirilmeye açık bir alan olarak görülmektedir. Özellikle arıcılık ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve ikincil ürünlere dönüştürülmesi bölge ve sektöre yapacağı katkılar bakımından oldukça önemlidir. Ancak bölgede ortak çalışma kültürünün yeterince gelişmemiş olması markalaşma ve ikincil ürünlerin üretiminde ayrıca bir sorun oluşturmaktadır.

4.2.8. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TOHUMCULUK SEKTÖRÜ

Bölge sertifikalı tohum üretimi açısından coğrafi ve iklim avantajına sahiptir. Bu avantajını ekonomik katkıya dönüştürmesi için bölgede tohumculuk sektörü ile ilgili olarak sertifikalı tohum kullanımının yaygınlaştırılması, ulusal ve bölgesel büyük tohumculuk firmalarının bölgeye çekilmesi ve sözleşmeli tohumluk üretimi sisteminin geliştirilmesi ve yakın coğrafyadan başlamak üzere üretilen tohumlukların hedef pazarının belirlenmesi ve pazarlama stratejileri geliştirilmesi gibi konularda çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç olarak aşağıda verilen öncelik, tedbirler ve projeler ele alındığında; üreticilerin uygulamalı eğitim ve iyi uygulama örnekleri gösterilerek eğitilmesi ile yapacakları bilinçli üretim ile hammaddenin kalitesi ve değeri artacaktır. Çiftçi örgütlenmelerinin sağlanması, sosyal sermayenin geliştirilmesi ve ortak iş yapma kültürünün oluşturulması ile girdi maliyetlerinin azaltılması ve üretici lehine uygun fiyattan işleme tesislerine hammadde arzı sağlanabilecek ve işleme tesislerinin de yine uygun fiyattan hammadde ihtiyaçları karşılanacaktır. Oluşturulacak birlikte hareket etme kültürü ile tarımsal üretime gençlerin de dahil olmasına katkı sağlanabilecektir. Süt toplama tankları, soğutma ekipmanları, soğuk hava depoları, canlı hayvan kesimhaneleri, bal paketleme üniteleri gibi altyapının işleme tesisi altyapısının oluşturulması sayesinde hammaddenin bozulmadan standartlar dahilinde toplanacağı ve işleneceği merkezlere ulaştırılması sağlanacak ve üreticinin kaybı azalacak ve işleme tesisleri de kaliteli hammadde temininde sıkıntı çekmeyecektir. Hayvancılık girdi maliyetlerini artıran yem üretiminin ve piyasasının istikrarsız oluşunun önüne geçebilmek için mevcut durumda bölgede atıl durumda bulunan arazilerin kullanılmasının sağlanması ve bu noktadan hareketle üretici desteklerinin yeniden kurgulanması ve düzenlenmesi gerekmektedir. Mevcut durumda çeşitli nedenlerle ekilmeyen arazilerin kullanılmasının ve

parçalı arazilerin toplulaştırılmasının sağlanması önemlidir. Büyük özel sektör işletmelerinin bölgeye olan ilgilerinin çekilmesi için ilk bir veya iki yıl taşımacılık masrafları gibi bölge şartlarından kaynaklanan bazı masraflarının teşvikler dışında özel olarak karşılanmasıyla ilgili çalışmalar yapılması gerekebilir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarım sektörüne ait öncelik, tedbir ve projeler Tablo 88’de verilmiştir.

Tablo 88. TRA1 Düzey 2 Bölgesi tarım sektörü öncelik, tedbir ve projeleri

ÖNCELİK 1 İnsan kaynağının niteliğinin artırılması	
SOSYAL ALTYAPININ GELİŞTİRİLMESİ	TEDBİR 1.1 Bilinçli üretimin sağlanması
	• Üreticilerin eğitim, bilinç ve görgü artırımı
	• Tarım danışmanlığı sisteminin yaygınlaştırılması
	• Sözleşmeli üretim modeline geçilmesi
	• Yenilikçi yaklaşımlar ile farklı ürünlerin üretilmesi
	• Çobanlık mesleğinin şartlarının iyileştirilmesi, nitelikli çoban yetiştirilmesi
	• Teknik yetiştiricilik ve üretim, hastalıklar, hayvan besleme ve hayvanların sağlık takipleri konularında teknik destek ve danışmanlık hizmetleri verilmesi
	• Ulusal büyük perakendecilerle onların kendi organik markaları adı altında sözleşmeli pazarlama yapılmasının sağlanması
	• Bölge için markalaşma potansiyeline sahip ürünlerde coğrafi tescil işlemlerinin tamamlanması ve ürünü en iyi temsil edecek çeşitlerin geliştirilmesi
	• Organik ürünlerde hem bölge içi pazara hem de dış pazara dönük ayrı ayrı bölgesel lokomotif ürünler tespit edilmeli ve bu ürünlerin üretiminde branşlaşmaya gidilmesi
	• Üreticilerin yem bitkileri yetiştiriciliği, mera kullanımı, hayvan besleme, kaba yem kalitesi ve önemi, yem bitkileri tarımı ve teknikleri, yem konserve teknikleri konularında bilinç artırma faaliyetlerine tabi tutulmaları
	• Tıbbi aromatik bitkiler konusunda yerli halkta bilinç oluşturularak ve ulusal firmaların bölgeye dikkati çekilerek doğadan toplanmayla üretime başlanması
	• Bölgede bütün tarımsal üretim kollarında genç üreticilerin (Genç Çiftçi Programı ile) yetiştirilmesi ve teşvik edilmesi
	• Üreticilerin sertifikalı üretime ve kalite kontrolüne özendirilmesi
	• Bölgedeki arıcıların bal dışındaki ürünleri de üretmelerinin özendirilmesi
	• Yerel üreticilerin sertifikalı tohum kullanımına özendirilmesi ve konuyla ilgili destekler ve avantajlar konusunda bilinçlendirilmesi
	• Bölgede faaliyet gösteren tüm tarımsal işletmelerin kendi faaliyetlerine ilave arıcılık yapmalarının da sağlanması
	TEDBİR 1.2 Bölgede organik ürün üretim ve pazarlamasının yaygınlaştırılması
	• Organik ürünlerin getirisine inanmayan bölge çiftçisinin organik tarıma girişim konusunda cesaretlendirilmesi
	• Bölgede organik üretim yapan çiftçilere yönelik TV programları hazırlanarak, organik tarım uygulama esasları hakkında çiftçilerin bilinçlendirilmesi
	• Küçük alanlarda karlı bitkilerin yetiştirilmesi konusunda tanıtımlar yapılması
	• Özellikle arı ürünleri üreticilerinin patent ve marka konusunda bilinçlendirilmesi
	• Organik tarımın bölgede geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için bölgede yer alan kurum ve kuruluşların koordinasyonunun sağlanması

	• Çiftçiler arasında organik tarımın yaygınlaştırılması için üreticilerin ulusal ve uluslararası organizasyonlara dâhil edilmesi
	• Organik üretimi destekleyecek ve dışı açılımını sağlayacak tarıma dayalı sanayinin canlandırılması için gerekli girişimlerin ve çalışmaların yapılması
	• Sözleşmeli yetiştiriciliğin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması
	• Genç çiftçilere organik tarım konusunda eğitim ve destek verilmesi
ÖNCELİK 2 Bitkisel ve hayvansal üretimde sosyal altyapının iyileştirilmesi	
SOSYAL ALTYAPININ GELİŞTİRİLMESİ	TEDBİR 2.1 Ortak iş yapma ve işbirliği kültürünün oluşturulması
	• Var olan üretici birlik ve kooperatiflerinin etkin biçimde çalışmasının sağlanması
	• Yeni örgütlenmelerin teşvik edilmesi
	• Girdi maliyetlerinin azaltılması ve üretici lehine uygun fiyatla ürün arzının sağlanması amacıyla ortak hareket etmenin sağlanması
	• Su ürünleri üretimi açısından ilgili kamu kuruluşlarının koordineli bir şekilde su kaynaklarının tespiti çalışmalarını gerçekleştirmesi ve haritalandırılması
	• Bölgede toplu pazar oluşumuna yönelik kamu kurumları, askeri birliklerin aylık menülerinde su ürünlerine daha fazla yer verilmesinin sağlanması
	• Özel sektör ve STK'lar kanalıyla yurtdışı pazarlarının araştırılması ve satış bağlantılarının kurulması
	• Meraların özel sektördeki profesyonel yatırımcılara sürdürülebilir yöntemlerle kiralanmasının teşvik edilmesi
	• Tıbbi aromatik bitkiler konusunun her yönüyle ele alınması ve takip edilmesi amacıyla STK, kamu ve özel sektör uzmanlarının yer aldığı farklı disiplinlerden müteşekkil bir komitenin kurulması
	• Piyasa denetimleri, üretici ve tüketici bilinçlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi
	• Özel sektör ve birlikler kanalıyla ürünlerin etkin pazarlanması için organizasyonların yapılması
	• Arıcılık ürünleri üreticileri arasında işbirliği kültürünün oluşturulması ile ortak işleme ve paketlenme tesislerinin kurulması
	• Ulusal ve bölgesel büyük tohumculuk firmalarının bölgeye çekilmesi
	• Sözleşmeli tohumluk üretimi sisteminin geliştirilmesi
	• Yakın coğrafyadan başlamak üzere üretilen tohumlukların hedef pazarının belirlenmesi ve pazarlama stratejileri geliştirilmesi
	• Bölgede ürün (örneğin organik et, organik kuru fasulye, organik çilek), havza ve köy bazlı üretici birliklerinin oluşturulması
	TEDBİR 2.2 Modern hayvancılık uygulamalarının yaygınlaştırılması
	• Mevcut hayvan barınaklarının modernizasyonu
	• Hastalıklara karşı daha etkin mücadele yapılması
	• Canlı hayvan pazarlarının kurulması
	• Mera ıslahı çalışmalarının yapılması
	• Üretim yapılan alanın şartlarına uygun hayvan ırklarının yaygınlaştırılması
	• Alternatif ürün arzı, kapalı yaylacılık, mandacılık gibi yenilikçi uygulamaların yaygınlaştırılması
	• Kanatlı hayvan yetiştiriciliği konusunda uygun ilçelerde yatırımın teşvik edilmesi
	• Mevcut işletmelerin kurumsallaşma, markalaşma, pazarlama ve Ar-Ge konularında geliştirilmesi

	TEDBİR 2.3 Modern bitkisel üretim uygulamalarının yaygınlaştırılması
	Silaj ve silajlık bitkisel üretimin yaygınlaştırılması
	Doğal ve kültürel meyvelerden yararlanma yöntemlerinin araştırılması ve uygulanması ile meyvelerin alternatif kullanım ve pazarlama fırsatlarının oluşturulması
	Orman varlığından kereste dışında daha etkin yararlanılması
ÖNCELİK 3 Hayvansal üretimde teknik altyapının oluşturulması	
TEKNİK ALTYAPININ GELİŞTİRİLMESİ	TEDBİR 3.1 Hammaddenin elde edilmesi, taşınması ve işlenmesine yönelik alt yapı ve organizasyon eksikliklerinin giderilmesi
	Süt toplama, nakil ve depolama ekipmanları, canlı hayvan kesimhaneleri gibi hammaddenin bozulmadan standartlar dahilinde toplanacağı ve işleme merkezlerine ulaştırılacağı altyapının sağlanması
	Modern organize hayvancılık bölgelerinin oluşturulması
	Hayvansal ürünlerin işleme, paketlenme ve ürün marka tescilinin yapılması
	Arı ürünlerinin toplanma, paketlenme ve ikincil ürünler haline getirilmesi
	Mevcut üreticilerin kapasitelerinin artırılması ve üretilen ürün çeşitliliğinin artırılması
ÖNCELİK 4. Bitkisel üretimde teknik altyapının oluşturulması	
TEKNİK ALTYAPININ GELİŞTİRİLMESİ	TEDBİR 4.1 Hammaddenin elde edilmesi, taşınması ve işlenerek dayanıklı ürünlere dönüştürülmesine yönelik alt yapı ve organizasyon eksikliklerinin giderilmesi
	Meyvelerin ikincil ürüne dönüştürülebileceği küçük ölçekli işleme tesislerin özel sektör eliyle kurulmasının sağlanması
	Sebze ve meyveler için nakil ve depolama ekipmanları gibi hammaddenin bozulmadan standartlar dahilinde toplanacağı ve işleme merkezlerine ya da pazara ulaştırılacağı altyapının sağlanması
	Seracılık yapılabilecek yerlerin bu potansiyelinden daha etkin yararlanılması
	Atıl durumda bulunan meyve bahçelerinin yenilenmesi ve üretime dahil edilmesi
	Toplanmayan yabani meyvelerden yararlanılması
	Mevcut işletmelerin kurumsallaşma, markalaşma, pazarlama ve Ar-Ge konularında geliştirilmesi
	Kaba Yem Ofisi ve borsası kurularak kaba yem ticaretinin yaygınlaştırılması
	Tüm DAP Bölgesi'ne hitap edebilecek Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Ar – Ge Merkezinin kurulması
	Bölgenin tıbbi aromatik bitki potansiyeli, bitki türleri ve hangi türlerin sektöre hizmet edebileceğinin belirlenmesi
	TRA1 Düzey 2 Bölgesinin tıbbi aromatik bitki ürünleri üretim planlama çalışmalarının yapılması
	Bölgede arı ürünleri araştırma geliştirme ve apiterapi merkezi/laboratuvarı kurulması
	Arıcılık ürünlerinin işlenerek kozmetik, ilaç sanayi vb. alanlarda kullanılacak ikincil ürünlere dönüştürüldüğü işleme sektörünün oluşturulması
ÖNCELİK 5. Bölgenin temiz toprak ve su potansiyeli dolayısıyla organik üretime geçişin hızlandırılması	

	TEDBİR 5.1 Organik tarım altyapısının iyileştirilmesi
	• Organik tarım sertifikasyon ve tescilleme çalışmalarının yaygınlaştırılması, kamu ve özel tam teşekküllü laboratuvarların sayı ve kalitesinin artırılması
	• Bölgede belirlenecek bazı havzaların organik üretim havzası olarak markalaştırılması
	• Bölgenin doğadan toplanan organik ürün potansiyelinin değerlendirilmesi ve özel sektör ve birliklerin teşvik edilmesi
	• Bölgenin organik tarıma uygun alanlarının haritalandırılması ve bu alanların sertifikalandırılması
	• Bölgede bulunan koruma alanları, baraj havzaları, hazine arazileri ve organik tarıma uygun atıl durumda olan arazilerin tespit edilerek organik üretime açılması
	• Organik tarımın model eko-köyler vasıtasıyla eko-turizmin hizmetine sunulması
	• Örnek entegre organik tarım işletmelerinin kurulmasının desteklenmesi
	• Arı ürünleri üretimi gibi özel ürünler konusunda yerleşim planlarının ve kümelenme çalışmalarının ilgili STK'lar eliyle yapılması
	• Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Arıcılar Birliği gibi ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bal ormanlarının oluşturulması konusunda çalışmalar yapılması
	• Yine benzer kuruluşlar tarafından botanik orijinli ürün tanımlamasının yapılması
	• Sektörle ilgili Ar-Ge çalışmalarının yapılması için özel sektör veya kamu tarafından bir araştırma ve geliştirme merkezi kurulması
	• Bölgeye yönelik ve ekonomik anlamda getirisi olan organik ürünlerin envanterinin çıkarılması
	• TRA1 Düzey 2 Bölgesinin uygun bir bölümünün organik üretim bölgesi haline getirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi
	• Bölgenin belli alanlarının ve havzalarının ulusal düzeyde "Organik Ürün Yetiştirme Bölgesi" olarak değerlendirilmesinin sağlanması
	• Eko köyler veya ekolojik havzalar gibi alanlara ve diğer organik ürün üreten çiftçi birlikleri veya kooperatiflere ait bölge içi ve dışında satış yerlerinin ve yalnızca organik ürün satan noktaların oluşturulması
	• Bölge içi ve dışında hammaddesini organik yetiştiricilik yapan çiftçilerin sağladığı restoranların teşvik edilmesi
	• Organik ürün pazarlarının belediyeler tarafından kurulması
	• Büyük marketlerde organik ürün standı açılması konusunda çalışmalar yapılması
	• E-ticaret ve internet yoluyla pazarlamanın yaygınlaştırılması için gerekli girişimlerin yapılması
	• Farklı zamanlarda ürün arz edebilmek için depolama imkânlarının genişletilmesi ve bu sayede benzer ürünü üreten ve pazarlayan ülke ve bölgelerden farklı zamanlarda pazara ürün arz edilmesi ile ulusal ve uluslararası rekabet gücünün artırılması
ÖNCELİK 6. Bölgenin su sıcaklığı ve yükseltisi nedeniyle su ürünleri üretimi açısından sağladığı avantajlardan yararlanılması	
TEKNİK ALTYAPININ GELİŞTİRİLMESİ	TEDBİR 6.1 Üretim ve pazarlamanın güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması
	• Bölgede su ürünlerinin yıl boyunca pazarlanabilmesi için işleme teknolojilerinin ve soğuk hava depolarının oluşturulması
	• Yavru üretimi ve işlenmiş ürünlerle katma değer yükseltilerek gelirin artırılması
	• Bölgedeki su ürünleri yetiştiriciliği çeşitliliğinin artırılması ve Ar-Ge çalışmalarının güçlendirilmesi
	• Kapasite artırımı, yavru talebinin karşılamasına yönelik kuluçkahanelerin tesisi ve mevcutların modernizasyonu

4.3. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ SANAYİ SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesinin sanayi sektöründe; yatırım altyapısının eksikliği, teknoloji üretimi ve kullanımında yetersizlik, nitelikli işgücü noksanlığı, yüksek katma değerli ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, firmaların üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacı, yatırımcıların bilgiye erişimindeki zorluklar, organize sanayi bölgeleri ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması, ihracat düzeyinin yetersizliği gibi gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunlar bulunmaktadır. Söz konusu sorunları gidermek adına aşağıda belirtilen öncelikler ve tedbirler önerilmiştir.

4.3.1. BÖLGEYE DOĞRUDAN YATIRIM ÇEKİLMESİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesinin sanayi envanteri incelendiğinde, işletme sayısı ve istihdam açısından sanayi sektörünün bölge toplamının çok düşük bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Sanayi sicil kayıtlarına göre bölgede mevcut sanayi işletmesi sayısı 312'dir. İstihdam açısından ise ülkemizde sanayi sektörü, toplam istihdamın %26'sını oluşturmakta iken TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde de bu oran yalnızca %12,1'dir.

19/06/2012 tarih 28328 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar uyarınca TRA1 Düzey 2 Bölgesi illerinden Erzurum ve Bayburt en avantajlı ikinci bölge olan 5.bölgede; Erzincan ise 4.bölgede yer almaktadır. Söz konusu illerin organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlar ise bir alt bölge desteklerinden (Erzurum ve Bayburt için 6.bölge; Erzincan için 5.bölge) yararlanabilmektedir.

Teşvik sisteminin bölge için sunduğu avantajlı koşullara rağmen bölgeye bu kapsamda gelen yatırımlar yeterli düzeyde değildir. Nitekim 2008-2012 yılları arası 5 yıllık dönemde bölgede teşvik sistemi kapsamında yapılan sabit yatırımların tutarı 2.889 milyon TL olup ülke toplamının % 1,22'si düzeyindedir.

Bölgenin uluslararası yatırımcıların ilgisini çekme konusundaki cazibesi de yetersizdir. Son 5 yıl içerisinde teşvik sistemi kapsamında ülkeye gelen yabancı sermayeli yatırımların yalnızca %1,35'i (576 milyon) TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde gerçekleşmiştir.

Bu doğrultuda bir yandan bölge ekonomisini güçlendirmek bir yandan da istihdam olanaklarını artırmak üzere bölgede sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısının artırılması gerekmektedir. Bu çerçevede gerekli fiziksel ve bilgi altyapının oluşturulması, tanıtımların

gerçekleştirilmesi, bölgenin erişilebilirliğinin güçlendirilmesi, bölgedeki girişimcilik düzeyinin artırılması ve bölgenin madencilik potansiyelinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

4.3.1.1. BÖLGEDE YATIRIM CAZİBESİ OLUŞTURACAK ALTYAPININ OLUŞTURULMASI

TRA1 Bölgesi'ndeki işletmelerin daha etkin faaliyet sürdürmelerinin yanı sıra bölgeye yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılara uygun yatırım yerleri sunabilmek amacıyla bölgede yer alan organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

TRA1 Bölgesi'nde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta 1'er adet olmak üzere faaliyette olan 3 adet Organize Sanayi Bölgesi ve 9 adet Küçük Sanayi Sitesi mevcuttur. Ancak; bölgede yer alan OSB ve KSS'lerin altyapı ihtiyaçları giderilmesi, elektrik, su ve arıtma tesisleri gibi altyapıların iyileştirilmesi gerekmektedir.

Erzurum il sınırları içerisinde işletmede Organize Sanayi Bölgesinde oluşan atık sular Erzurum Büyükşehir Belediyesi kanalizasyonuna bağlı olup, hiçbir arıtmaya tabi tutulmadan Karasu'ya verilmektedir. Benzer şekilde Erzincan ve Bayburt'ta bulunan OSB'lerin de atık arıtma sistemi mevcut değildir. Bölgede yer alan endüstri kuruluşlarının ve organize sanayi bölgelerinin sıvı, katı ve gaz atıklar için yönetim planının oluşturularak ortak arıtma tesisleriyle atıkların bertaraf edilmesi gerekmektedir.

Bölgede yatırım aşamasında olan OSB ve KSS'lerin hızlı bir şekilde tamamlanarak faaliyete geçmesi bölgeye yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılara uygun yer temini açısından son derece önemlidir. Nitekim Erzurum'da bulunan Organize Sanayi Bölgesi yüksek doluluk oranına sahip olmasına rağmen parsellerinin önemli bir kısmı çağrı merkezi ve depo gibi imalat dışı sektörler tarafından kullanılmaktadır. İle yatırım yapmak isteyen girişimcilere yatırım yeri tahsisinde uygun yatırım alanı sunulamamaktadır. 19/06/2012 tarih 28328 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yatırımların organize sanayi bölgelerinde gerçekleştirilmesi halinde bir alt bölge desteğinden yararlanılabileceği kararı alınmıştır. Hali hazırda 5.bölgede bulunan Erzurum'da yeni yatırım yapılacak olanlara uygun yatırım alanı sunulamaması ve OSB'ye yatırım yapacak olanların teşvik sistemindeki en avantajlı bölge olan 6.bölge desteklerinden yararlanabilmesi açısından Pasinler Yolu üzerinde yapılması planlanan 2.OSB'nin bir an önce tamamlanarak faaliyete geçmesi elzemdir.

4.3.1.2. BÖLGENİN YATIRIM İMKÂNLARININ ULUSAL VE ULUSLARARASI ALANLARDA TANITILMASI

TRA1 Düzey 2 Bölgesindeki yatırım fırsatlarının kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile tanıtım faaliyetlerinin artırılması gerekmektedir. Nitekim Bölgesel Gelişme Uyum Stratejisinde uluslararası doğrudan yatırımlar ile yerli yatırım sürecinin kolaylaştırılması ve bölge yatırım imkânlarının tanıtımının her bölgenin öncelikleri arasında yer alması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede potansiyel yatırımcılar için bilgi üretilmesi, yayınlanması ve tanıtım yoluyla yatırımcıların bölgeye teşvik edilmesi bölge adına önemlidir.

Öte yandan bölgenin mevcut imkânlarının ve potansiyellerinin değerlendirerek bölgeye çekilmek istenen hedef sektörlerin ve uygun yatırım alanlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bölgenin il ve ilçe düzeyinde yatırım yapılabilecek alanların envanterinin çıkarılması ve OSB, KSS, diğer sanayi bölgelerindeki imkânlar tespit edilmesi sağlanmalıdır.

Ayrıca bölgenin potansiyeli olan ancak henüz yeterli yatırım yapılmamış alanlarının fizibilite etütlerinin hazırlanarak proje bazında yatırımcıya tanıtılması yeni yatırımların çekilmesi açısından son derece önemlidir.

Bölgede yerli ve yabancı işadamlarına yönelik bölge yatırım potansiyellerini tanıtacak ve işbirliği yapılmasına olanak sağlayacak ulusal ve uluslararası organizasyonlar düzenlenmelidir. Ayrıca bölgesel ürünlerin markalaşmasına dönük iletişim, tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ve bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtacak panel, konferans, sempozyum ve fuar gibi organizasyonların düzenlenmesi veya katılım sağlanması gerekmektedir.

4.3.1.3. BÖLGEYE YATIRIM YAPACAK İşLETMELERE YOL GÖSTERECEK B LG  ALTYAPISININ OLUşTURULMASI

TRA1 Bölgesi'nde hedef alınan sektörlerde yatırımcıya bölgenin potansiyeli hakkında doğru güncel ve görsel veriler sunulamamakta, sunabilecek kurumların kapasite ve insan kaynakları eksikliği görülmekte ve sonuç olarak hem bölge içinden hem de bölge dışından potansiyel girişimcilerin ikna edilmesi ve bölgeye çekilmesi zorlaşmaktadır.

Bölge ve bölge dışından işletmelerin yatırım yapabilecekleri uygun sektörleri ve bu sektörlerdeki mevcut durumu görebilmeleri, bu yatırımlar için bulabilecekleri destekleri takip edebilmeleri gibi konularda yatırımcılara yol gösterecek bilgi alt yapısına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölgesel düzeyde ihtiyaç duyulan verilerin hazırlanması ve güncellenmesi, bölgenin yatırım potansiyelinin ortaya konularak yatırımcıların yatırım yapabileceği alanların tespit edilmesi; bölgede uygulanabilir yatırım projelerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır.

4.3.1.4. BÖLGENİN ERIŞİLEBİLİRLİĞİNİN ARTIRILMASI VE LOJİSTİK MERKEZİ OLMA KONUSUNDA BAĞLANTISININ GÜÇLENDİRİLMESİ

TRA1 Bölgesi hammaddeye uzakta olan bir bölge olup bu durum bölge dışında bulunan yatırımcılar için negatif bir unsur teşkil etmektedir. Öte yandan TRA1 Bölgesinde üretilen ürünlerin batıdaki pazarlara uzaklık dolayısıyla nakliye maliyetleri oldukça yüksek olmakta bu da firmaların pazardaki rekabet gücünü azaltmaktadır.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nde bölge içi ve bölgeler arası ekonomik işlevselliği artıracak ulaşım altyapılarının güçlendirileceği; geri kalmış bölgelerin limanlara, metropollere, sınır kapılarına ve turizm bölgelerine olan bağlantılarının geliştirileceği öngörülmektedir.

Bu kapsamda; Trabzon Limanı'nı Bölge üzerinden demiryolu ile İran'a bağlayacak olan Trabzon-Erzurum-Tebriz Demiryolu Projesi'nin; Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars Hızlı Tren Projesi'nin ve Avrupa'dan Çin'e direkt olarak demiryolu ile ulaşım bağlantısını sağlayacak olan Erzurum-Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi'nin hayata geçirilmesi durumunda bölgenin nakliye maliyetleri önemli ölçüde azalacaktır.

Ayrıca GAP Bölgesi ürünlerinin bölge üzerinden Trabzon limanına ulaştırılmasını ve Rize limanının ticaret kapasitesinin artırılmasını sağlayacak ve bu sayede Rusya, Ukrayna, Gürcistan gibi ülkelere ihracatı kolaylaştıracak olan Ovit Geçidi Tüneli'nin yanı sıra bölgeyi Karadeniz'e ve Karadeniz'i bölge üzerinden İran'a bağlayacak olan Kop Geçidi Tüneli'nin tamamlanması durumunda bölgenin erişilebilirliği önemli ölçüde geliştirilmiş olacaktır.

Öte yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesi arasında ekonomik ve ticari canlanmayı sağlayacak Diyarbakır-Bingöl-Erzurum Bölünmüş Yol Projesi'nin tamamlanması da bölgenin nakliye maliyetlerinin azalmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Erzurum Havalimanının uluslar arası kargo taşımacılığına açılması ve bölgedeki demiryolu ağlarının havaalanlarına ve organize sanayi bölgelerine entegre edilmesi, bölgenin Karadeniz Limanıyla ve sınır kapılarıyla bağlantılarının iyileştirilmesi durumunda bölgedeki yük taşımacılığında karayolu ağırlıklı tek ulaştırma türü yerine çoklu sistemlerden yararlanılarak

karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu türlerinin birlikte hizmet sunmaları sağlanacak ve işletmelerin nakliye giderleri düşürülmüş olacaktır.

2013-2015 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Program’da lojistik sektöründe güvenli, ucuz ve hızlı hizmet sağlayan demiryolunu daha yoğun kullanan bir yapılanma geliştirileceği; önemli üretim ve tüketim bölgelerinde bölgesel ve küresel ihtiyaçlara cevap verebilecek, ülkemizin ana ihracat sektörlerinin rekabet gücünü destekleyecek lojistik merkezler oluşturulacağı belirtilmektedir.

Bölgede yapılması planlanan Palandöken Lojistik Merkezi Projesi’nin hayata geçirilmesi bölgenin erişilebilirliğinin artırılması ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi uyarınca “Bölgesel Büyüme Odağı” olarak belirlenen Erzurum’un çevre illere ve bölgelere hizmet kapasitesinin artırılması adına önemlidir.

4.3.1.5. BÖLGENİN GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ

Türkiye’de orta düzeyde gelişmiş bölgeler ve dönüşüm kentleri politikasının temel amacı, bölgelerde üretim yapıları ve organizasyonunun yenilenmesi, ekonomide sektörel çeşitlenmenin sağlanması ve yeni istihdam alanlarının oluşturulmasıdır. Temel amaca ulaşma yolunda en önemli adım girişimcilik kültürünün geliştirilmesi ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesidir. Dolayısıyla bu bölgelerin rekabet gücünün ve ulusal ekonomiye katkılarının en üst düzeye çıkması planlanmaktadır. Bu temel amaca yönelik önceliklerin hayata geçirilmesinde genel esas; alternatif iş sahalarının oluşturulması ve yenilikçi sektörel oluşumların desteklenmesi yoluyla ekonomideki tek sektör bağımlı istihdam yapısının dönüştürülmesidir (Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi).

TRA1 Bölgesinde girişimcilik kültürü yeterince gelişmemiştir. 2012 yılında bölgede toplam 636 adet yeni girişim kurulmuş olup bu rakam ülke toplamının yalnızca % 0,59’unu oluşturmaktadır. Yeni girişim sayılarına göre Erzurum 42., Erzincan 48., Bayburt ise 80.sırada yer almıştır (TOBB,2012).

Bölge sanayinin gelişimini sağlayabilmek ve rekabet gücünü arttırmak mevcut işletmelerin desteklenmesinin yanında büyük ölçüde yeni girişimlerin oluşturulmasına bağlıdır. Bu bakımdan bölgede gelişme gösteren sektörlerde yeni işletmelerin oluşmasının desteklenmesi ve var olan işletmelerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bölgede yeni işletmelerin faaliyete geçmesi istihdam, yerel kalkınma ve vergi geliri açısından olumlu etkiler oluşturmaktadır. Ancak girişimciliğe ilişkin politikaların sadece işletme kurulmasını değil, kurulan işletmelerin hayatta kalmasını sağlamayı da amaçlaması gerekmektedir.

Bölgede girişimciliğin özendirilmesi için girişimci adaylarına eğitim, danışmanlık, başlangıç sermayesi, kredi garantisi, yer temini ve bilgi kaynaklarına erişim alanlarında destek sağlanması gerekmektedir.

Bölgede potansiyel girişimcilerin başarılı ve iş planına dayalı iş kurma konusundaki bilgi ve bilinç düzeyi yeterli düzeyde değildir. Potansiyel girişimcilerin rekabet güçlerini artırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için iş kurma ve iş geliştirme aşamalarında eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede bölgedeki girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak ve girişimcilerin bir iş planına dayalı olarak kuracakları işletmelerin başarı düzeylerini artırmak amacıyla verilen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri bölge il ve ilçelerinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu konuda bölgede valilikler, belediyeler, üniversiteler, mahalli idareler, KOSGEB, İŞKUR, kalkınma ajansları, kaymakamlıklar gibi yerel aktörlerin daha aktif olması gerekmektedir.

Öte yandan bölgede bulunan örgün ve yaygın eğitimde “girişimcilik” konusuna yeterince yer verilmemektedir. Öncelikle mesleki eğitim veren okullarda olmak üzere ilk, orta ve yükseköğretim ile ustalık eğitiminde girişimcilik konusunda zorunlu veya seçmeli girişimcilik eğitimi verilmelidir.

Bölgedeki işletmeler, başlangıç döneminde işyeri mekânı bulmak ve maliyetleri karşılamakta zorlanmaktadır. Girişimcilerin kuracakları yeni işletmeler için iş yeri mekânı, ofis hizmetleri, eğitim ve danışmanlık gibi hizmetler sunarak büyümelerinin sağlanması gerekmektedir. İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM), girişimcilerin en kırılgan dönemi olan başlangıç evresinde işlik tahsisi, ortak ofis ekipmanı ve ofis hizmetleri, iş planı hazırlama, danışmanlık ve yönlendirme gibi hizmetlerle girişimcilere destek olmaktadır. Bölgede yalnızca Erzincan ilinde kalkınma ajansı desteğiyle kurulmakta olan İŞGEM mevcuttur. İş geliştirme merkezlerinin bölge çapında yaygınlaştırılması bölgenin girişimcilik düzeyine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde belirtildiği üzere bölgesel potansiyeli ve yerel işgücü piyasası özelliklerini dikkate alan ve yerel düzeyde ekonomik dönüşümü destekleyen girişimcilik kuluçka merkezi modellerinin (GirişimPark-üretim içermeyen girişimlere yönelik, GirişimOfis-kent merkezinde üretim içermeyen girişimlere yönelik, GirişimAkademi-üniversiteler bünyesinde öğrenci ve akademisyenlere yönelik) bölgede yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

4.3.1.6. BÖLGENİN MADENCİLİK POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

TRA1 Bölgesi, madencilik konusunda endüstriyel hammadde, metaller ve değerli madenler bakımından zengindir. Bölgedeki işlenmemiş yer altı kaynaklarının varlığı, yüksek miktardaki bakır, perlit, pomza taşı, mermer, krom, demir ve altın varlığı bölgenin gelişme sürecini destekleyici önemli bir fırsattır. Bu nedenle başta madenler olmak üzere bölgenin yer altı kaynaklarının işlenerek endüstriye kazandırılması gerekmektedir.

Ancak bölgenin rekabet potansiyelinin yüksek olduğu madenlerin işlenmesine yönelik faaliyetler bölgede yer alan işletme sayısının az olması nedeniyle düşük düzeydedir.

Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğüne bölgede yapılan maden araştırmaları sonucu bir kısım madenlerde zuhur ve mümkün gibi kesin olmayan miktar ve tenörler belirlenmiştir. Oysaki bölgede büyük ölçekli ve detaylı maden arama ve rezerv tespiti çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Söz konusu arama ve analiz işlevlerini yerine getirecek ve bölgedeki madenlerden katma değeri yüksek ürünler elde edilmesine yönelik araştırma çalışmaları yapacak Madencilik Araştırma ve Geliştirme Enstitüsünün oluşturulması gerekmektedir.

Orta Vadeli Program'da madencilik sektöründe; maden ve jeotermal kaynak arama faaliyetleri ile yurtiçinde ve yurtdışında petrol ve doğal gaz arama-üretim çalışmalarının hızlandırılacağı, madenlerin katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesine önem verileceği belirtilmektedir.

Bölgede çıkarılan madenlerin önemli bir kısmı kapasite eksikliği nedeniyle herhangi bir işleme tabi tutulmadan ham olarak pazarlanmaktadır. Bu bakımdan bölgedeki endüstriyel hammaddelerin bölgede işlenmesini sağlayacak tesislerin kurulması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Bölge'de var olan az sayıdaki işletme finansal yetersizlikler nedeniyle kısıtlı sayı ve nitelikteki makine ve ekipmanlarla madencilik faaliyetlerini yürütmektedir. Bu bakımdan kamu-özel

sektör işbirliğiyle işletmelerin ortak kullanıma yönelik tesis ve laboratuvarların oluşturulması gerekmektedir. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı kapsamında Bayburt İl Özel İdaresi koordinasyonunda yürütülen ve ilde doğaltaş sektöründe faaliyet gösteren firmaların ortak kullanıma yönelik kurulacak olan Doğaltaş Üretim Tesisi Projesi bu duruma güzel bir örnektir. Söz konusu projeye benzer örneklerin bölge genelindeki madencilik ve doğaltaş sektörü için yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

4.3.2. BÖLGEDEKİ ORTAKLIK BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ

TRA1 Bölgesi'nde sanayi işletmeleri arasında birlikte çalışma kültürü ve ortaklık bilinci yeterince gelişmemiştir. Oysa gelişmiş sanayilerde satın almadan dağıtım, ortak laboratuvarlardan şirket evliliklerine kadar birçok işbirliği örneği bulunmaktadır. Bu işbirliği modelleri işletmelerin küresel pazarda kolektif rekabet düzeylerini arttırmaktadır. Bölgedeki ortaklık bilincinin geliştirilmesi adına işbirliği ağlarının ve kümelenmelerin oluşturulması, ortak kullanıma yönelik altyapıların tesis edilmesi ve komşu bölgelerle işbirliğine gidilmesi gerekmektedir.

4.3.2.1. ORTAK ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ VE İŞBİRLİĞİ AĞLARININ OLUŞTURULMASI

Bölge firmalarının tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümünde zorlandıkları ortak sorunlara ortak çözümler üretmek için bir araya gelmeleri gerekmektedir.

Bölgede yer alan küçük işletmelerin bir araya gelerek ortak hizmet almalarının, ortak yatırım yapmalarının ve ortak pazarlama ağları kurmalarının teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

Bölgedeki işletmelerin gelişmesini desteklemek ve rekabet güçlerini artırmak üzere özel sektör, üniversite ve kamu kuruluşları ile yerel aktörleri kapsayan işbirliği ağlarının oluşturulması önem arz etmektedir.

4.3.2.2. BÖLGENİN ORTAK KULLANIMINA YÖNELİK ALTYAPILARIN OLUŞTURULMASI

TRA1 Bölgesi'nde yer alan işletmelerin ortak kullanımına yönelik tesisler yaygın değildir. Oysaki bölgenin rekabet düzeyinin yükseltilmesi, teknoloji kullanımının artırılması, işletmelerin yenilikçilik seviyesinin geliştirilmesi için böyle tesislere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bölge

işletmelerinin ortak kullanımına yönelik laboratuvar, araştırma merkezi gibi altyapıları oluşturacak çalışmaları yapmaları gerekmektedir.

KOSGEB (işbirliği Güçbirliği Programı), AB Programları (Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı), Kalkınma Ajansı (Güdümlü Proje Desteği), Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Kümelenme Destek Programı) gibi kurum ve kuruluşlar ortak tesis kurulmasına yönelik destekler sunmaktadır. Bölgenin söz konusu desteklerden daha aktif şekilde faydalanması sağlanmalıdır.

AB Programları kapsamında yer alan Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı erevesinde Bayburt'ta yer alan ve doğaltaş sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ortak kullanımına yönelik doğaltaş işleme tesisi kurulmaktadır. Söz konusu tesis başarılı bir örnek olup bölge çapında potansiyel arz eden diğer sektörler için de böyle projelerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

4.3.2.3. KOMşU BÖLGELERLE işBİRLİğİNİN ARTIRILMASI

Gerek bölgeye ulusal ve uluslararası yatırım çekme noktasında gerekse bölgenin dış ticaret kapasitesinin artırılması amacıyla bölgeyle benzer özellikler ve potansiyeller taşıyan komşu bölgelerle de işbirliğine gidilmesi gereklidir.

Ülkemizde sınır bölgelerinin sınırın diğer tarafı ile işbirliği içinde ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlanması amacıyla bazı sınır ötesi işbirliği programları başlatılmıştır. TRA1 Bölgesine komşu olan Artvin, Ardahan, Iğdir, Ağrı ve Van (İran) illerinde Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin mevzuat çerçevesinde Gürcistan, Nahcivan, İran ile ticaret yapma imkânı kolaylaştırılmıştır.

Bu ervede söz konusu sınır illerinde yerleşik tacir ve esnaf komşu ülkelerle belirlenen limitler çerçevesinde doğrudan ihracat ve ithalat yapabildiği gibi, sınır ticaret merkezinde mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilmektedirler. Ağrı-Sarısu, Van-Kapıky ve Iğdir-Dilucu'nda sınır ticaret merkezi kurulmuş olup sınır ticareti yapabilmek için bu merkezlerde mağaza kiralanabilmekte veya kiralama yapmadan da sınır ticareti yapılabilir. Bölgenin söz konusu programlara entegre edilmesi adına komşu bölgelerle işbirliği kurması gerekmektedir.

4.3.2.4. REKABET GÜCÜ OLAN VE KÜMELENME POTANSİYELİ TAŞIYAN ALANLARDA KÜMELENMELER OLUŞTURULMASI

Aynı iş kolunda faaliyet gösteren firmaların aynı coğrafi bölgede yoğunlaşmasını ifade eden kümelenme yaklaşımı yenilikçiliği ve gelişmeyi besleyerek işletmelere ciddi bir rekabet avantajı sağlamaktadır. TRA1 Bölgesi sanayisinde herhangi bir kümelenme modeli bulunmamaktadır. Ayrıca bölgede öne çıkan herhangi bir sektörel yığılma mevcut değildir.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde ulusal ve bölgesel düzeyde uygulanacak kümelenme programları ile mevcut ve potansiyel kümelerin yenilik yapma kapasitesinin geliştirilmesi, bilgiye dayalı ve yüksek katma değerli üretim yapısına geçmeleri amaçlanmaktadır.

Bölgenin rekabet gücünü artırmak amacıyla kümelenme potansiyeli olan alanlar başta üniversiteler olmak üzere bölgede yer alan yerel yönetimler, kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcileri işbirliğinde tespit edilmeli ve söz kümelerin hayata geçirilmesi için gereken çalışmalar yapılmalıdır.

4.3.3. BÖLGEDEKİ KOBİ'LERİN YÖNETİM BECERİLERİNİN VE KURUMSAL YETKİNLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

TRA1 Bölgesi sanayisini oluşturan firmaların büyük çoğunluğunda kurumsal altyapı henüz oluşmamıştır. Firmaların çok büyük bir çoğunluğu şahıs işletmesi statüsünde olup genellikle aile bireyleri tarafından yönetilmektedir. Nitekim Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2012 yılı verilerine göre bölgede yeni açılan işletmelerin % 64,8'i gerçek kişi işletmesi, % 31,3'ü şirket statüsündedir.

Öte yandan bölgede yer alan işletmelerin önemli bir kısmı küçük ve mikro ölçekli olduğundan fonksiyonel bir departmanlaşma da görülmemektedir. Kurumsallaşmanın yetersiz oluşu işletmelerin üretim, yönetim, pazarlama ve müşteri memnuniyeti konularında problemler yaşamasına neden olarak rekabet güçlerini zayıflatmaktadır.

Bölgedeki firmaların kurumsallaşamama nedenleri olarak sermaye yetersizliği, yöneticilerin bilinç düzeyinin yetersizliği, ortaklık kültürünün yerleşmemiş olması, nitelikli personel eksikliği sayılabilir.

4.3.3.1. SERMAYE BİRİKİMİNİN OLUŞTURULMASI VE ALTERNATİF FİNANSMAN KAYNAKLARINA ERİŞİMİN KOLAYLAŞTIRILMASI

TRA1 Bölgesindeki işletmelerin büyük bir kısmı sınırlı sermayeye sahiptir ve daha çok öz kaynağa dayalı yatırım yapma çabası içerisinde. Bankalar nezdinde ülke genelindeki ticari kuruluşlar mevduatının yalnızca %0,47'si bölgede bulunmaktadır ve bölge, bu anlamda Düzey1 sıralamasına göre son sırada yer almaktadır (TBB, 2012).

Sermaye yetersizliği işletmeler tarafından yeni yatırımların yapılmasını ve yüksek teknoloji teminini engellemektedir. Düşük teknoloji kullanımı ise ürün kalitesi ve maliyetini olumsuz etkileyerek bölgedeki firmaların pazarlama ve rekabet gücünü zayıflamaktadır. Genellikle yerel ve bölgesel talebe yönelik üretim yapan bölgedeki işletmeler, sermaye malı donanımı bakımından yetersiz bir yapıya sahiptirler ve içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin eksikliğinden ötürü, bölge dışından gelen rekabete karşı koyamamakta ve ulusal ekonomideki dönemsel durgunluklardan son derece olumsuz bir biçimde etkilenmektedirler.

Bölgede alternatif finansman kaynaklarının (kredi, teşvik, hibe, girişim sermayesi, hibe, iş melekleri vs.) kullanım oranı da düşüktür. Türkiye Bankalar Birliğinin 2012 yılı verilerine göre ülke genelinde kullanılan ihtisas kredilerin yalnızca %2,45'i bölgeden kullanılmıştır. Bölgede kredi garanti sistemi de yeterince etkin değildir.

Bölgede kredi garanti sistemi, teşvik sistemi, girişim sermayesi, iş melekleri ağı, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları gibi alternatif finansman yöntemleri konusundaki uygulamaların geliştirilmesine, işletmelerin bu konularda bilgilendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca işletmelerin proje hazırlama kültürünün geliştirilmesi de bölgenin ulusal ve uluslararası desteklerden daha fazla faydalanması adına önemlidir.

Öte yandan bölgedeki işletmelerin proje hazırlama ve uygulama konusundaki yetersizlikleri, bu kesimin projeye dayalı destek veren ulusal kurumların yanı sıra AB fonlarından yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır. Bu kapsamdaki desteklerden bölgenin yararlanma oranını artırmak için KOBİ'lerin proje kültürünün geliştirilmesi gerekmektedir.

4.3.3.2. BÖLGENİN İHTİYAÇ DUYDUĞU İŞGÜCÜNÜN NİTELİKLERİNİN VE BECERİ DÜZEYİNİN ARTIRILMASI

TRA1 Bölgesinde yeterli ölçüde nitelikli eleman yetiştirilememekte, yetişen sınırlı ölçüdeki insan kaynağı da daha gelişmiş bölgelerde yaşamayı ve çalışmayı tercih etmektedir. Bölgede

nitelikli işgücünün yetersiz olması ve diğer gelişmiş bölgelere yaşanan beyin göçü bölge sanayisinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Sanayi Bakanlığının 2012 yılı verilerine göre bölgedeki sanayi işletmelerinde çalışan personelin % 82 si işçi, % 3'ü mühendis konumundadır.

Eğitim seviyesi açısından sanayi sektöründe çalışanların %67'si lise altı ve okuma yazma bilmeyenlerden oluşmaktadır (İŞKUR, 2012).

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi kapsamında yapılan çalışmada da bölgenin istihdam başına ciro değerleri açısından 26 bölge içerisinde son sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; bölgenin rekabet düzeyinin artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla bölgedeki işgücünün becerilerinin geliştirilmesi ve ekonomiye entegrasyonu gerekmektedir.

Nitelikli işgücünün yetersiz olması bölgedeki sanayi işletmelerinde kurumsallaşamama, Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin düşük olması, üretim kalitesinin yetersiz olması, pazarlama ve rekabet gücünün zayıf olması gibi sonuçlara neden olmaktadır.

Bölgenin işgücü piyasasına yönelik ihtiyaç analizinin yine bölgedeki özel sektörün sürece etkin katılımı ile yapılması belirlenen alanlarda mesleki eğitim programlarının hazırlanması ve bölgenin ihtiyaçlarına uygun arz ve talebin buluşturulması gerekmektedir.

Nitelikli yeni eleman istihdamı ve mevcut çalışanların niteliğinin geliştirilmesi maliyetlerinin bölgedeki KOBİ ölçeğindeki işletmeler için yüksek olması nedeniyle bölgenin işgücü potansiyeli düşük kalmaktadır. Bölgenin nitelikli işgücü kapasitesini geliştirmek için en az dört yıllık eğitim veren fakülte veya yüksekokul mezunu yeni eleman istihdamı için bölgedeki KOBİ'lere destek verilmesi sağlanmalıdır.

Öte yandan bölgedeki işletmelerde çalışanlara işbaşında mesleki yeterlilik kazandırmaya yönelik çalışmalar arttırılmalıdır. Bölge bazında işgücü piyasası ihtiyaç analizleri yapılarak İŞKUR tarafından yürütülmekte olan meslek edindirme faaliyetlerinin ve özellikle teknik alanlardaki mesleki eğitimin etkinlik ve verimliliğinin artırılması sağlanmalıdır.

Ayrıca; bölgedeki işletmelerde çalışanlara ise genel ve mesleki alanlarda eğitimler verilmelidir. Bu konuda başta bölge üniversiteleri olmak üzere KOSGEB, Kalkınma Ajansı, İŞKUR, halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları gibi bölge aktörlerinin daha aktif rol alması gerekmektedir.

4.3.3.3. BÖLGEDEKİ KOBİ'LERE YÖNELİK EĞİTİM VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN YAYGINLAŞTIRILMASI

Bölge sanayisinde üretim, yönetim, pazarlama veya proje yönetimi alanlarında eğitim ve/veya danışmanlık hizmet alımı neredeyse yok denecek kadar az ölçüde gerçekleşmektedir. Bunun en önemli sebebi eğitim ve danışmanlık hizmetlerine ayrılması gereken finansmanın firmaların büyük çoğunluğu için bir külfet olarak görülmesidir. Bölge işletmelerinin eğitim ve danışmanlık konularında daha fazla önem vermesi adına bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Bölgedeki valilikler, kalkınma ajansı, KOSGEB, İŞKUR, meslek odaları, belediyeler, üniversiteler, mahalli idareler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri gibi kurum ve kuruluşların firmaların ihtiyaç duyduğu eğitim ve danışmanlık hizmetlerini sunmak üzere işbirliği içerisinde hareket etmesi gerekmektedir.

Öte yandan bölgede; yönetim, organizasyon, finansal ve stratejik planlama, fizibilite, iş planı, toplam kalite yönetimi, inovasyon ve AR-GE gibi başlıklarda bölgedeki aktörlere yönelik eğitimlerin verilmesi ve iyi uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

KOBİ'lerin yönetim becerilerinin ve kurumsal yetkinliklerinin geliştirilmesi konusunda Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, Milli Prodüktivite Merkezi, Türk Patent Enstitüsü, Türk Standartları Enstitüsü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ve Kalkınma Ajansları gibi farklı kurum ve kuruluşlar tarafından eğitim, danışmanlık, pazarlama, sınai mülkiyet hakları, nitelikli istihdam, kalite geliştirme, verimlilik, test-analiz, bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirmeye yönelik hizmet ve destekler sunulmaktadır. Bölgedeki işletmelerin bu desteklerden aktif bir şekilde faydalandırılması için bölge aktörlerince işbirliği yapılması gerekmektedir.

4.3.4. BÖLGENİN DIŞ TİCARET KAPASİTESİNİN ARTIRILMASI

TRA1 Bölgesi sanayisi çoğunlukla iç pazara yönelik üretim yapmaktadır. 2012 yılı içerisinde Bölgeden yalnızca 62 adet firma ihracat gerçekleştirmiş olup bölge ihracatının ülke ihracatına

oranı yalnızca % 0,032'dir. Bu gösterge bölgedeki firmaların büyük çoğunluğunun dışa açılma derecesinin düşük olduğunu ve küreselleşme sürecine giremediklerini ortaya koymaktadır.

Bölgede dış ticaret konusunda tecrübe ve bilgi yetersizliği bulunmaktadır. İşletmelerin ihracat danışmanlığı destelerinden yararlanmaması, yurtdışı pazarlarda güçlerini artıracak yeni ve yabancı ortaklıklara sıcak bakmamaları, nakliye maliyetlerinin yüksekliği ve finansal kaynaklara erişimdeki sorunlar ihracatı engelleyen önemli nedenlerdir.

4.3.4.1. BÖLGEDE İHRACAT KÜLTÜRÜNÜN OLUŞTURULMASI

Bölgenin dış ticaret kapasitesini geliştirmek amacıyla bölgede yer alan işletmelerin uluslararası pazarlara erişim becerileri geliştirilmelidir. Bu amaçla işletmelerin ihracata başlama, hedef yurt dışı pazar sahasını genişletme ve bu pazarlardaki rekabet gücünü artırma konularında desteklenmesi gerekmektedir.

Öte yandan e-ticaret gibi güncel pazarlama teknikleri ve bölgeye uyarlanabilecek örnek uygulamalar hakkında işletmelerin eğitilmesi ve teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, ihracatçı birlikleri gibi kurum ve kuruluşlar ihracatı geliştirmek adına eğitim, danışmanlık, yurt dışı fuarlara katılım, yurt dışı iş gezisi, tanıtım, eşleştirme destekleri sunmaktadır. Bölgede ihracat yapan ve ihracat potansiyeli bulunan işletmelerin söz konusu desteklerden daha etkin bir şekilde faydalanması sağlanmalıdır.

Bölgede ihracat potansiyeli taşıyan ürünlerin ve hedef pazarların tespitine yönelik analizlerin yapılması ve ülke odaklı çalışma stratejisi paralelinde, gerek ülkemizin ihracatında gerekse dünya ithalatında öne çıkan pazarların düzenli olarak izlenmesi, bu pazarlardaki ekonomik gelişmelerin öngörüler de içerecek şekilde hızlı ve etkin biçimde bölge ihracatçılarına duyurulması, potansiyel arz eden ürün ve ürün gruplarının tespit edilerek ihracatın bu alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı özel işletmelerin kurulması teşvik edilmelidir.

Bölge illerinin cazibesini artırmak, ulusal ve uluslararası entegrasyonu artırmak ve bölge kalkınmasını tetiklemek üzere ulusal ve uluslararası etkinlikler gerçekleştirilmelidir. Bölge ihracatında ön sıralarda yer alan Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Irak gibi ülkelerin tanıtımı ile ilgili ülke günlerinin yanı sıra uluslararası iş görüşmeleri organize edilmesi gerekmektedir.

Ayrıca potansiyel pazarların olduğu ülkelerde Türk işletmelerini yönlendirecek ağı yapıların kurulması da bölge ihracatının geliştirilmesine olumlu katkı sağlayacaktır.

4.3.5. BÖLGENİN AR-GE VE YENİLİKÇİLİK KAPASİTESİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ

TRA1 Bölgesinin sanayisi yeterli düzeyde Ar-Ge çalışması gerçekleştirmemektedir. Firmalar kaynak yetersizliği, bilgi eksikliği, yetersiz kurumsallaşma, nitelikli insan kaynağı eksikliği gibi nedenlerden dolayı yeterli düzeyde Ar-Ge faaliyeti gerçekleştirememektedir.

Nitekim bölge illerinden Erzurum'da 12 adet işletmede, Erzincan'da 7 adet işletmede, Bayburt'ta ise 2 adet işletmede ar-ge birimi bulunmaktadır (Sanayi Bakanlığı, 2012).

Öte yandan Türk Patent Enstitüsü'nün 2012 yılı verilerine göre ülke genelinde yapılan patent başvurularının yalnızca % 0,24'ü TRA1 Bölgesi'nden yapılmıştır. Başvuru sayılarına göre Erzurum 10 adet patent başvurusu ile 25. sırada, Bayburt 1 adet patent başvurusu ile 33. sırada yer almıştır. Erzincan ise herhangi bir patent başvurusunda bulunmayıp listede 34. sırada yer almıştır.

Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından 2010 yılında yapılan markalaşma ve yenilikçilik alt endeksi ülke sıralamasında ise Erzurum 47., Erzincan 69., Bayburt ise 77. sırada yer almıştır.

Bölgede kurulu bulunan işletmelerin ürün çeşitliliğini ve kalitesini artırarak değişen dünya şartlarında rekabet etmelerini sağlayacak Ar-Ge ihtiyaçlarının olduğu, bununla beraber, bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik bilinç düzeyinin yanı sıra teknoloji kullanım düzeyi ve markalaşma kültürünün yetersiz olduğu, araştırma merkezlerinin eksikliği ve üniversite-sanayi işbirliğinin düşük olduğu belirgindir.

4.3.5.1. BÖLGEDEKİ ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN ALTYAPILARININ GELİŞTİRİLMESİ

Bölgedeki araştırma ve geliştirme faaliyetleri dikkate alındığında, AR-GE, inovasyon ve teknoloji tabanlı faaliyet yürüten üniversite, araştırma merkezi, kurum ve işletme sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Bölgede 4 adet üniversitenin yanı sıra Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan 1 adet teknokent yer almaktadır. Sanayi sicil kayıtlarına göre bölgede Ar-Ge birimi olan toplam 21 adet firma bulunmaktadır.

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca üniversitelerde yenilikçiliğin ve girişimciliğin tetiklenmesi amacıyla politika araçlarının geliştirilmesi kararı kapsamında oluşturulan ve üniversitelerin bilimsel ve teknolojik araştırma yetkinliği, fikri mülkiyet havuzu, işbirliği ve etkileşim, girişimcilik ve yenilikçilik kültürü, ekonomik katkı ve ticarileşme düzeyleri dikkate alınarak hazırlanan “Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi” sıralamasında Atatürk Üniversitesi 33. sırada yer almıştır. Bölgedeki diğer üniversiteler ise sıralamaya girememiştir.

İleri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların üniversite olanaklarından yararlanarak teknoloji veya yazılım ürettikleri/geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyet gösterdikleri teknoloji geliştirme bölgeleri KOBİ’lerin inovatif yönlerinin geliştirilmesinde ön plana çıkmaktadır. Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde 1 adet teknoloji geliştirme bölgesi (Ata Teknokent) bulunmasına rağmen teknokent bünyesinde aktif olarak çalışan firma sayısı son derece düşüktür.

Bu bakımdan bölgenin yenilikçilik kapasitesini geliştirmek amacıyla bölgedeki araştırma altyapılarının (üniversite, teknoloji geliştirme bölgesi, araştırma merkezleri) kurumlar arası eşgüdüm içinde geliştirilmesinin yanı sıra ulusal ve yerel ihtiyaçlar doğrultusunda etkin kullanımlarının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca üniversitelerde bölgenin sanayi ihtiyaçlarını ve yerel özelliklerini de dikkate alan tematik olarak yapılanmış araştırma merkezlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

4.3.5.2. ÜNİVERSİTE SANAYİ İŞBİRLİĞİNİN SAĞLANMASI

Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge potansiyelinin artırılmasında üniversiteler önemli rol oynamaktadır. Ancak, bölgedeki işletmeler ile üniversiteler arasındaki işbirliği yetersiz düzeydedir.

Bölgede Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini kendi bünyesinde gerçekleştiren KOBİ’lerin üniversite ve araştırma kurumlarıyla ortak proje üretme kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Bu kapsamda bölge üniversitelerinin sahip oldukları araştırma imkânlarını bölgedeki özel sektör kurumlarının daha fazla kullanımına açması sağlanmalıdır.

Öte yandan bölgedeki işletmeler ve üniversiteler arasındaki işbirliğinin arttırılması için işletmeler ve üniversitelerin bir araya gelmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda sanayicilerin ihtiyaçlarına cevap verecek temel ve uygulamalı

araştırma projelerinin teşvik edilmesi ve üniversite-sanayi arasında eğitim-staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

4.3.5.3. FİRMALARIN AR-GE VE YENİLİK KONULARINDA BİLİNÇLENDİRİLMESİ

TRA1 Bölgesi'nde yer alan işletmelerin Ar-Ge ve yenilik yapabilme yetkinliğinin geliştirilmesi amacıyla KOBİ Ar-Ge ve yenilik destekleri ile fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda bilgiye ulaşımının kolaylaştırılması, bilgilendirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Bölgedeki işletmeler Ar-Ge konusunda verilen ulusal ve uluslararası destekleri yeteri kadar bilmemekte ve takip etmemektedir. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, kalkınma ajansları, Avrupa Birliği Yedinci Çerçeve Programı gibi ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca Ar-Ge ve inovasyon konusunda destekler verilmektedir. Bölge işletmelerinin bu desteklerden daha aktif şekilde faydalanması için gerekli bilinçlendirme sağlanmalıdır.

Ayrıca bölgedeki işletmelerin güncel trendleri takip etmelerinin ve sektörel yenilikçi modelleri uygulamalarının sağlanması gereklidir. Bölgedeki işletmeler Ar-Ge ve yenilik konusunda nitelikli eleman çalıştırmakta zorlanmakta ve bu nedenle, teknolojik yenilikleri izleme, teknolojik bilgiye erişme konularında zayıf kalmaktadır. Sanayi Bakanlığı'nın 2012 yılı verilerine göre bölge işletmelerinin Ar-Ge birimlerinde toplam 18 adet personel istihdam edilmektedir. İşletmelerin Ar-Ge çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmek üzere nitelikli eleman istihdam edebilmeleri desteklenmelidir.

Öte yandan büyük ölçekli işletmelere, 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun ile Ar-Ge merkezi kavramı altında kendi Ar-Ge birimlerini kurmaları durumunda önemli teşvikler sağlanmaktadır. Bu kapsamda bölgede yer alan işletmeler, kendi Ar-Ge birimlerini kurmaları yönünde teşvik edilmelidir.

4.3.5.4. BÖLGEDEKİ İŞLETMELERİN TEKNOLOJİ KULLANIM DÜZEYİNİN GELİŞTİRİLMESİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi imalat sanayinin teknoloji yığılması düşük seviyededir. Bölgede geleneksel sanayi olarak da adlandırılan tarım ve hammaddeye bağlı düşük teknolojili sektörler ön plandadır (BGUS).

TRA1 Bölgesi'nde düşük teknoloji içeren geleneksel sanayilerde şirket ölçeğinin küçük ve verimliliğin düşük olduğu görülmektedir. Söz konusu işletmeler yetersiz teknoloji nedeniyle Ar-Ge çalışmalarında geride kalmaktadır. Bölgedeki işletmelerin verimliliklerin ve rekabet düzeylerinin geliştirilmesi, Ar-Ge ve yenilikçilik kültürlerinin artırılması için teknoloji kullanım seviyeleri artırılmalıdır. Bu kapsamda bölgede uzmanlaşılan sektörlerde kapasite artırımının sağlanması, imalat sanayinde modernizasyon ve teknoloji transferi desteklenmesi gerekmektedir.

4.3.5.5. BÖLGEDE MARKALAŞMA KÜLTÜRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ

TRA1 Düzey 2 Bölgesinde markalaşma düzeyi yeterli seviyede değildir. Nitekim Türk Patent Enstitüsü'nün 2012 yılı verilerine göre gerek marka başvurusunda gerekse marka tescillerinde bölge alt sıralarda yer almaktadır. 2012 yılı içerisinde bölge illerinden Erzurum'dan 174, Erzincan'dan 126, Bayburt'tan ise 10 adet marka başvurusunda bulunulmuş olup bunlardan Erzurum'da 94, Erzincan'da 38 ve Bayburt'ta 4 adedi tescil edilmiştir. Marka tescili sırlamasında göre Erzurum 39., Erzincan 53., Bayburt ise 70.sırada yer almıştır.

Bölgede doğal yollarla üretilen ve kalite açısından da oldukça iyi olan ürünlerin pazarlarda yer bulabilmesi ve kolay pazarlanması için insanların güvenini kazanmış ve belirli standartları karşılayan markaların oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla ambalajından üzerinde bulunan işarete kadar detaylı bir çalışmanın yapılması ve insanların güvenebilecekleri markaların oluşturulması gerekmektedir.

Bu çerçevede bölgedeki işletmelerin marka, patent, faydalı model, coğrafi işaret vb. konularda işletmelerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca bölgede uluslararası normlara uygun ürün ve hizmet kalitesinin sağlanması (gıda güvenliği, hijyen ve sanitasyon, HACCP vb.) ve işletmelerde kurumsal kaynak planlaması kullanımının ve sertifika alımlarının teşvik edilmesi (ISO 9001, Toplam Kalite Yönetimi, İş Güvenliği, vb.) ve bölgeye özgü ürünlerin coğrafi işaretlerinin ve patentlerinin alınması ve sertifikasyonlarının yapılması sağlanmalıdır.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayi sektörüne ait öncelik, tedbir ve projeler Tablo 89'da verilmiştir.

Tablo 89. TRA1 Düzey 2 Bölgesi sanayi sektörü öncelik, tedbir ve projeleri

ÖNCELİK 7. Bölgeye doğrudan yatırım çekilmesi	
	TEDBİR 7.1 Bölgede yatırım cazibesi oluşturacak altyapının oluşturulması
	Hem yerli hem de bölge dışı potansiyel sanayi yatırımcısına uygun yatırım yerleri sunabilmek amacıyla bölgede yer alan organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin geliştirilmesi
	Atıl bulunan sanayi tesislerinin, kamu binalarının ve eski yatırımların aktive edilmesi
	Tekstil atölyeleri gibi kırsal alanda yeni gelişmeye başlayan sektörlerin sayısının ve niteliğinin artırılması
	Merkez ilçelere yakın ilçelerde KSS ve OSB alanlarının merkez ilçelere hitap edebilmesi
	Geliştirilen bağlantı yollarının avantajından yararlanılarak yeni sanayi kollarının bölgeye çekilmesi
	Bölgede yer alan OSB ve KSS'lerin altyapı ihtiyaçları giderilmesi, elektrik, su ve arıtma tesisleri gibi altyapıların iyileştirilmesi
	Bölgede yer alan endüstri kuruluşlarının ve organize sanayi bölgelerinin sıvı, katı ve gaz atıklar için yönetim planının oluşturularak ortak arıtma tesisleriyle atıkların bertaraf edilmesi
	Bölgede yatırım aşamasında olan OSB ve KSS'lerin hızlı bir şekilde tamamlanarak faaliyete geçmesi
	İlçelerde bulunan sanayi altyapısı ile ilgili iyileştirmelere ve ilave yatırımlara gidilmesi
	KSS'lerin merkez ilçelere en yakın ilçelerde ve cazibe odağı haline getirilmesi düşünülen ilçelerde kurulması
	TEDBİR 7.2 Bölgenin yatırım imkânlarını ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtılması
	TRA1 Düzey 2 Bölgesi'ndeki yatırım fırsatlarının kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile tanıtım faaliyetlerinin artırılması
	Bu çerçevede potansiyel yatırımcılar için bilgi üretilmesi, yayınlanması ve tanıtım yoluyla yatırımcıların bölgeye teşvik edilmesi
	Bölgenin mevcut imkânlarının ve potansiyellerinin değerlendirerek bölgeye çekilmek istenen hedef sektörlerin ve uygun yatırım alanlarının belirlenmesi
	Bölgenin il ve ilçe düzeyinde yatırım yapılabilecek alanların envanterinin çıkarılması ve OSB, KSS, diğer sanayi bölgelerindeki imkânlar tespit edilmesi
	Bölgenin potansiyeli olan ancak henüz yeterli yatırım yapılmamış alanlarının fizibilite etütlerinin hazırlanarak proje bazında yatırımcıya tanıtılması yeni yatırımların çekilmesi
	Bölgede yerli ve yabancı işadamlarına yönelik bölge yatırım potansiyellerini tanıttak ve işbirliği yapılmasına olanak sağlayacak ulusal ve uluslararası organizasyonlar düzenlenmesi
	Bölgesel ürünlerin markalaşmasına dönük iletişim, tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ve veya katılım sağlanması
	Bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıttak panel, konferans, sempozyum ve fuar gibi organizasyonların düzenlenmesi

	TEDBİR 7.3 Bölgeye yatırım yapacak işletmelere yol gösterecek bilgi altyapısının oluşturulması - Bölge ve bölge dışından işletmelerin yatırım yapabilecekleri uygun sektörleri ve bu sektörlerdeki mevcut durumu görebilmeleri, bu yatırımlar için bulabilecekleri destekleri takip edebilmeleri gibi konularda yatırımcılara yol gösterecek bilgi alt yapısının oluşturulması - Bölgesel düzeyde ihtiyaç duyulan verilerin hazırlanması ve güncellenmesi, bölgenin yatırım potansiyelinin ortaya konularak yatırımcıların yatırım yapabileceği alanların tespit edilmesi
	TEDBİR 7.4 Bölgenin erişilebilirliğinin artırılması ve lojistik merkezi olma konusunda bağlantısının güçlendirilmesi - Trabzon Limanı'nı Bölge üzerinden demiryolu ile İran'a bağlayacak olan Trabzon-Erzurum-Tebriz Demiryolu Projesi'nin; Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars Hızlı Tren Projesi'nin ve Avrupa'dan Çin'e direkt olarak demiryolu ile ulaşım bağlantısını sağlayacak olan Erzurum-Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi'nin hayata geçirilmesi - GAP Bölgesi ürünlerinin bölge üzerinden Trabzon limanına ulaştırılmasını ve Rize limanının ticaret kapasitesinin artırılmasını sağlayacak ve bu sayede Rusya, Ukrayna, Gürcistan gibi ülkelere ihracatı kolaylaştıracak olan Ovit Geçidi Tüneli'nin yanı sıra bölgeyi Karadeniz'e ve Karadeniz'i bölge üzerinden İran'a bağlayacak olan Kop Geçidi Tüneli'nin tamamlanması - Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesi arasında ekonomik ve ticari canlanmayı sağlayacak Diyarbakır-Bingöl-Erzurum Bölünmüş Yol Projesi'nin tamamlanması - Erzurum Havalimanının uluslar arası kargo taşımacılığına açılması ve bölgedeki demiryolu ağlarının havaalanlarına ve organize sanayi bölgelerine entegre edilmesi - Bölgenin Karadeniz Limanıyla ve sınır kapılarıyla bağlantılarının iyileştirilmesi - Bölgede yapılması planlanan Palandöken Lojistik Merkezi Projesi'nin hayata geçirilmesi
	TEDBİR 7.5 Bölgenin girişimcilik kültürünün geliştirilmesi - Bölgede gelişme gösteren sektörlerde yeni işletmelerin oluşmasının desteklenmesi ve var olan işletmelerin güçlendirilmesi - Girişimciliğe ilişkin politikaların sadece işletme kurulmasını değil kurulan işletmelerin hayatta kalmasını sağlamayı da amaçlaması - Bölgede girişimciliğin özendirilmesi için girişimci adaylarına eğitim, danışmanlık, başlangıç sermayesi, kredi garantisi, yer temini ve bilgi kaynaklarına erişim alanlarında destek sağlanması - Potansiyel girişimcilerin rekabet güçlerini artırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için iş kurma ve iş geliştirme aşamalarında eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi - Uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin bölge il ve ilçelerinde yaygınlaştırılması - Uygulamalı girişimcilik konusunda bölgede valilikler, belediyeler, üniversiteler, mahalli idareler, KOSGEB, İŞKUR, kalkınma ajansları, kaymakamlıklar gibi yerel aktörlerin daha aktif olması - Bölgede mesleki eğitim veren okullarda olmak üzere ilk, orta ve yükseköğretim ile ustalık eğitiminde girişimcilik konusunda zorunlu veya seçmeli girişimcilik eğitimi verilmesi - Girişimcilerin kuracakları yeni işletmeler için iş yeri mekânı, ofis hizmetleri, eğitim ve danışmanlık gibi hizmetler sunarak büyümelerinin sağlanması - İş geliştirme merkezlerinin bölge çapında yaygınlaştırılması - Bölgesel potansiyeli ve yerel işgücü piyasası özelliklerini dikkate alan ve yerel düzeyde ekonomik dönüşümü destekleyen girişimcilik kuluçka merkezi modellerinin (girişim-park-üretim içermeyen girişimlere yönelik, girişim ofis-kent merkezinde üretim içermeyen girişimlere yönelik, girişim akademi-üniversiteler bünyesinde öğrenci ve akademisyenlere yönelik) bölgede yaygınlaştırılması

	TEDBİR 7.6 Bölgenin madencilik potansiyelinin değerlendirilmesi
	Başta madenler olmak üzere bölgenin yer altı kaynaklarının işlenerek endüstriye kazandırılması
	Bölge ilçelerinin doğal kaynakların rezerv durumları, kullanılabilirlikleri ve bölge ekonomisine olabilecek katkılarının en yüksek seviyeye getirilmesi ile ilgili saha ve strateji geliştirme çalışmalarının yapılması
	Yeraltı kaynaklarının kullanımı ve alternatif enerji üretimi ile ilgili araştırma, fizibilite ve strateji geliştirilmesi ve uygulanması
	Bölgede mevcut olan doğal taşlardan (Tercan, Bayburt, Narman taşı vd.) işlenmiş ürün olarak yararlanılması
	Maden, maden suyu, yer altı su kaynakları, tuz rezervleri ve termal su varlığından yararlanılması
	Alternatif enerji kaynakları potansiyelinin (rüzgar, güneş ve biyogaz) araştırılması
	Oltu taşının değer zincirinde bulunan bütün sektörlerle beraber mümkün olan en yüksek faydayı sağlaması
	Bölgede büyük ölçekli ve detaylı maden arama ve rezerv tespiti çalışmalarının yapılması
	Arama ve analiz işlevlerini yerine getirecek ve bölgedeki madenlerden katma değeri yüksek ürünler elde edilmesine yönelik araştırma çalışmaları yapacak Madencilik Araştırma ve Geliştirme Enstitüsünün kurulması
	Bölgedeki endüstriyel hammaddelerin bölgede işlenmesini sağlayacak tesislerin kurulması ve yaygınlaştırılması
	Yetersiz makine ve ekipmanlarla madencilik faaliyetlerini yürütmekte olan işletmelerin kamu-özel sektör işbirliğiyle ortak kullanıma yönelik tesis ve laboratuvarların oluşturulması
	ÖNCELİK 8. Bölgedeki ortaklık bilincinin geliştirilmesi
	TEDBİR 8.1 Ortak çalışma kültürü ve işbirliği ağlarının oluşturulması
	Bölgedeki ortaklık bilincinin geliştirilmesi adına işbirliği ağlarının ve kümelenmelerin oluşturulması
	Ortak kullanıma yönelik altyapıların tesis edilmesi ve komşu bölgelerle işbirliğine gidilmesi
	Bölge firmalarının tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümünde zorlandıkları ortak sorunlara ortak çözümler üretmek için bir araya gelmelerinin sağlanması
	Bölgede yer alan küçük işletmelerin bir araya gelerek ortak hizmet almalarının, ortak yatırım yapmalarının ve ortak pazarlama ağları kurmalarının teşvik edilmesi
	Bölgedeki işletmelerin gelişmesini desteklemek ve rekabet güçlerini artırmak üzere özel sektör, üniversite ve kamu kuruluşları ile yerel aktörleri kapsayan işbirliği ağlarının oluşturulması
	TEDBİR 8.2 Bölgenin ortak kullanımına yönelik altyapıların oluşturulması
	Bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bölge işletmelerinin ortak kullanımına yönelik laboratuvar, araştırma merkezi gibi altyapıları oluşturacak çalışmalar yapmalarının sağlanması
	Bölgenin KOSGEB (İşbirliği Güçbirliği Programı), AB Programları (Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı), Kalkınma Ajansı (Güdümlü Proje Desteği), Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Kümelenme Destek Programı) gibi kurum ve kuruluşlarca sağlanan ortak tesis kurulmasına yönelik desteklerden daha aktif şekilde faydalanmasının sağlanması
	TEDBİR 8.3 Komşu bölgelerle işbirliğinin artırılması

	Gerek bölgeye ulusal ve uluslararası yatırım çekme noktasında gerekse bölgenin dış ticaret kapasitesinin artırılması amacıyla bölgeyle benzer özellikler ve potansiyeller taşıyan komşu bölgelerle işbirliğine gidilmesi
	Bölgenin sınır ötesi iş birliği programlarına entegre edilmesi adına komşu bölgelerle işbirliği kurması
	Sınır ticaretinin geliştirilmesi maksadıyla Kars, Bakü, Tiflis demiryolunun Ardahan üzerinden Hopa'ya bağlanması ve Erzurum – Trabzon demiryolu hattının oluşturulması ile BTK demiryolu hattının Trabzon limanına bağlanması
	TEDBİR 8.4 Rekabet gücü olan ve kümelenme potansiyeli taşıyan alanlarda kümelenmeler oluşturulması
	Bölgenin rekabet gücünü artırmak amacıyla kümelenme potansiyeli olan alanların başta üniversiteler olmak üzere bölgede yer alan yerel yönetimler, kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcileri işbirliğinde tespit edilerek kümelenmelerin hayata geçirilmesi
	ÖNCELİK 9. Bölgedeki KOBİ'lerin yönetim becerilerinin ve kurumsal yetkinliklerinin geliştirilmesi
	TEDBİR 9.1 Sermaye birikiminin oluşturulması ve alternatif finansman kaynaklarına erişimin kolaylaştırılması
	Bölgede kredi garanti sistemi, teşvik sistemi, girişim sermayesi, iş melekleri ağı, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları gibi alternatif finansman yöntemleri konusundaki uygulamaların geliştirilmesi
	İşletmelerin proje hazırlama kültürünün geliştirilmesi ve bölgenin ulusal ve uluslararası desteklerden daha fazla faydalanmasının sağlanması
	Desteklerden bölgenin yararlanma oranını artırmak için KOBİ'lerin proje kültürünün geliştirilmesi
	TEDBİR 9.2 Bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünün niteliklerinin ve beceri düzeyinin artırılması
	Bölgenin rekabet düzeyinin artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla bölgedeki işgücünün becerilerinin geliştirilmesi ve ekonomiye entegrasyonu
	Bölgenin işgücü piyasasına yönelik olarak yapılan analizlerin özel sektörün daha fazla dahil edilmesiyle yapılması ve İŞKUR'un yaptığı çalışmalar dikkate alınarak mesleki eğitim programlarının hazırlanması ve bölgenin ihtiyaçlarına uygun arz ve talebin buluşturulması
	Bölgenin nitelikli işgücü kapasitesini geliştirmek için en az dört yıllık eğitim veren fakülte veya yükseköğretim mezunu yeni eleman istihdamı için bölgedeki KOBİ'lere destek verilmesi
	Üniversite öğrencilerinin nitelikli iş gücü olarak değerlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması
	Bölgedeki işletmelerde çalışanlara işbaşında mesleki yeterlilik kazandırmaya yönelik çalışmaların artırılması
	Bölge bazında işgücü piyasası ihtiyaç analizlerinin periyodik olarak yapılarak İŞKUR tarafından yürütülmekte olan meslek edindirme faaliyetlerinin ve özellikle teknik alanlardaki mesleki eğitimin etkinlik ve verimliliğinin artırılması
	İşletmelerde çalışanlara genel ve mesleki alanlarda eğitimler verilmesi
	Başta bölge üniversiteleri olmak üzere KOSGEB, Kalkınma Ajansı, İŞKUR, halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları gibi bölge aktörlerinin genel ve mesleki eğitim konusunda daha aktif rol almasının sağlanması
	TEDBİR 9.3 Bölgedeki KOBİ'lere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması

	- Bölge işletmelerinin eğitim ve danışmanlık konularında daha fazla önem vermesi adına bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları yapılması - Bölgedeki valilikler, Kalkınma Ajansı, KOSGEB, İŞKUR, meslek odaları, belediyeler, üniversiteler, mahalli idareler, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri gibi kurum ve kuruluşların firmaların ihtiyaç duyduğu eğitim ve danışmanlık hizmetlerini sunmak üzere işbirliği içerisinde hareket etmesinin sağlanması - Bölgede yönetim, organizasyon, finansal ve stratejik planlama, fizibilite, iş planı, toplam kalite yönetimi, inovasyon ve Ar-Ge gibi başlıklarda bölgedeki aktörlere yönelik eğitimlerin verilmesi ve iyi uygulamaların yaygınlaştırılması - Bölgedeki işletmelerin farklı kurum ve kuruluşlar tarafından eğitim, danışmanlık, pazarlama, sınai mülkiyet hakları, nitelikli istihdam, kalite geliştirme, verimlilik, test-analiz, bilgilendirme, bilinçlendirme ve yönlendirmeye yönelik hizmet ve desteklerden aktif bir şekilde faydalandırılması için bölge aktörlerince işbirliği yapılması
--	--

ÖNCELİK 10. Bölgenin dış ticaret kapasitesinin artırılması

	TEDBİR 10.1 Bölgede ihracat kültürünün oluşturulması
	- Bölgenin dış ticaret kapasitesini geliştirmek amacıyla bölgede yer alan işletmelerin uluslararası pazarlara erişim becerilerinin geliştirilmesi - Bu amaçla işletmelerin ihracata başlama, hedef yurt dışı pazar sahasını genişletme ve bu pazarlardaki rekabet gücünü artırma konularında desteklenmesi - E-ticaret gibi güncel pazarlama teknikleri ve bölgeye uyarlanabilecek örnek uygulamalar hakkında işletmelerin eğitilmesi ve teşvik edilmesi - Bölgede ihracat yapan ve ihracat potansiyeli bulunan işletmelerin Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, ihracatçı birlikleri gibi kurum ve kuruluşların ihracatı geliştirmek adına verdiği eğitim, danışmanlık, yurt dışı fuarlara katılım, yurt dışı iş gezisi, tanıtım, eşleştirme desteklerinden daha etkin bir şekilde faydalanması - Bölgede ihracat potansiyeli taşıyan ürünlerin ve hedef pazarların tespitine yönelik analizlerin, stratejilerin ve bilgilendirmelerin yapılmasının sağlanması, - Komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı özel işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi - Bölge illerinin cazibesini artırmak, ulusal ve uluslararası entegrasyonu artırmak ve bölge kalkınmasını tetiklemek üzere ulusal ve uluslararası etkinliklerin düzenlenmesi - Bölge ihracatında ön sıralarda yer alan Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Irak gibi ülkelerin tanıtımı ile ilgili ülke günlerinin yanı sıra uluslararası iş görüşmelerinin organize edilmesi - Potansiyel pazarların olduğu ülkelerde Türk işletmelerini yönlendirecek ağ yapıların kurulması

Öncelik 11. Bölgenin AR-GE ve yenilikçilik kapasitesinin güçlendirilmesi

	TEDBİR 11.1 Bölgede araştırma merkezlerinin altyapılarının geliştirilmesi
	- Bölgenin yenilikçilik kapasitesini geliştirmek amacıyla bölgedeki araştırma altyapılarının (üniversite, teknoloji geliştirme bölgesi, araştırma merkezleri) kurumlar arası eşgüdüm içinde geliştirilmesi - Üniversitelerde bölgenin sanayi ihtiyaçlarını ve yerel özelliklerini de dikkate alan tematik olarak yapılanmış araştırma merkezlerinin yaygınlaştırılması
	TEDBİR 11.2 Üniversite sanayi işbirliğinin sağlanması
	- Bölgede Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini kendi bünyesinde gerçekleştiren KOBİ'lerin üniversite ve araştırma kurumlarıyla ortak proje üretme kapasitesinin artırılması - Bölge üniversitelerinin sahip oldukları araştırma imkânlarını bölgedeki özel sektör kurumlarının daha fazla kullanımına açılmasının sağlanması

- Bölgedeki işletmeler ve üniversiteler arasındaki işbirliğinin artırılması için işletmeler ve üniversitelerin bir araya gelmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi - Sanayicilerin ihtiyaçlarına cevap verecek temel ve uygulamalı araştırma projelerinin teşvik edilmesi ve üniversite-sanayi arasında eğitim-staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması
TEDBİR 11.3 Firmaların Ar-Ge ve yenilik konularında bilinçlendirilmesi
- Bölgede yer alan işletmelerin Ar-Ge ve yenilik yapabilme yetkinliğinin geliştirilmesi amacıyla KOBİ Ar-Ge ve yenilik destekleri ile fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda bilgiye ulaşmalarının kolaylaştırılması, bilgilendirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması - Bölge işletmelerinin Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Avrupa Birliği Yedinci Çerçeve Programı gibi ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca verilen Ar-Ge ve inovasyon konusundaki desteklerden daha aktif şekilde faydalanması için gerekli bilinçlendirmenin sağlanması - Bölgedeki işletmelerin güncel trendleri takip etmelerinin ve sektörel yenilikçi modelleri uygulamalarının sağlanması - İşletmelerin Ar-Ge çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmek üzere nitelikli eleman istihdam edebilmelerinin sağlanması - Bölgede yer alan işletmelerin kendi Ar-Ge birimlerini kurmaları yönünde teşvik edilmesi
TEDBİR 11.4 Bölgedeki işletmelerin teknoloji kullanım düzeyinin geliştirilmesi
- Bölgedeki işletmelerin verimliliklerinin ve rekabet düzeylerinin geliştirilmesi, Ar-Ge ve yenilikçilik kültürlerinin artırılması için teknoloji kullanım seviyelerinin artırılması - Bölgede uzmanlaşılan sektörlerde kapasite artırımının, imalat sanayinde modernizasyon ve teknoloji transferinin desteklenmesi
TEDBİR 11.5 Bölgede markalaşma kültürünün geliştirilmesi
- Bölgede doğal yollarla üretilen ve kalite açısından da oldukça iyi olan ürünlerin pazarlarda yer bulabilmesi ve kolay pazarlanması için insanların güvenini kazanmış ve belirli standartları karşılayan markaların oluşturulması - Bölgedeki işletmelerin marka, patent, faydalı model, coğrafi işaret vb. konularda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi - Bölgede uluslararası normlara uygun ürün ve hizmet kalitesinin sağlanması (gıda güvenliği, hijyen ve sanitasyon, HACCP vb.) ve işletmelerde kurumsal kaynak planlaması kullanımının ve sertifika alımlarının teşvik edilmesi (ISO 9001, Toplam Kalite Yönetimi, İş Güvenliği, vb.) - Bölgeye özgü ürünlerin coğrafi işaretlerinin ve patentlerinin alınması ve sertifikasyonlarının yapılması

4.4. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ TURİZM SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde turizmin gelişmesi ve yerel halka istihdam olanakları sağlayabilmesi için 2011 yılında oldukça önemli bir katılım ve inovatif yöntemlerle hazırlanan ve 2012 yılı başından itibaren yerel aktörlerin katılımıyla oluşturulan proje komiteleri eliyle uygulanan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2012 – 2023) TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'na (2014 -2023) referans belge olarak girmesi ve uygulamasının devam ettirilmesinin öncelik olarak planda yer alması bölge için son derece önemlidir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi turizm sektörüne ait öncelik, tedbir ve projeler Tablo 90'da verilmiştir.

Tablo 90. TRA1 Düzey 2 Bölgesi turizm sektörü öncelik, tedbir ve projeleri

Öncelik 12. TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nde mevcut turizm potansiyelinin harekete geçirilerek değer zincirindeki tüm sektörlerle beraber mümkün olan en yüksek soyo-ekonomik faydanın sağlanması	
	TEDBİR 12.1 Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı’nın (2012 – 2023) 2012 yılında başlayan uygulamasının devam ettirilmesi
	• Kış ve Spor Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Tarih ve Kültür Mirası Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Macera ve Doğa Sporları Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Ekoturizm ve Agroturizm Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Medikal ve Sağlık Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Tanıtım, Pazarlama ve Markalaşma Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Özel Sektör, Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Toplum ve Turizm Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi
	• Doğa ve Macera Sporları Koridorunun oluşturulması
	TEDBİR 12.2 Çevre Düzey 2 Bölgeleri ile tematik turizm koridorlarının oluşturulması ve ortak tanıtım yapılması
	• Doğa ve macera turizmi koridorunun altyapısının geliştirilmesi
	• İnanç turizmi koridorunun altyapısının geliştirilmesi
	• Kültür turizmi koridoru
	• Tematik turizm koridorları üzerinde sosyal altyapının oluşturulması
	• Doğu Anadolu Bölgesi turizm markasının oluşturulması
	• Kış turizmi koridorunun altyapısının geliştirilmesi

4.5. TRA1 DÜZEY 2 BÖLGESİ HİZMETLER SEKTÖRÜ

TRA1 Düzey 2 Bölgesi’nin 2023 yılında yakın coğrafyası için (Kafkaslar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve İran) eğitim, sağlık, kültür – sanat ve turizmde en önemli cazibe merkezi

olması hedefi bir o kadar önemli bir o kadar da gerçekleşmesi gereken ve gerçekleşebilecek bir hedeftir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için geliştirilmesi gereken en önemli sektör hizmetler sektörüdür. Bölge özelinde hizmetler sektörünün odağında üç grup hedef kitle yer almaktadır. Bunlar yerel ve çalışmak için gelen yerleşik halk, bölge ve ülke dışından gelen yüksek öğrenim öğrenciler ve turistler şeklindedir.

Bu nedenle bölgede hizmetler sektörünün gelişme yönelimi de bu üç grubun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak oluşturulmuştur. Yerel halkın ve dışarıdan gelen çalışanların yaşam standardını ve mutluluklarını artırmaya, öğrencilerin bölgeden memnun ayrılmasına ve bölgede bulundukları sürece kaliteli insan kaynağı olarak yararlanılmasına, turistlerin ise iyi izlenimle dönüp tavsiye etmesine neden olacak şekilde hizmetler sektörünün kurgulanması yapılmıştır. İlçe merkezlerinde ve kırsal alanda sosyal aktivite ve genel altyapı olarak yetersizlikler nedeniyle gerek yerli halkın gerekse dışarıdan gelen çalışan ve öğrencilerin yaşam memnuniyetleri azalmakta ihtiyaçlarını daha büyük merkezde giderme isteği olduğu için bu durumdan ilçe ekonomisi olumsuz etkilenmektedir. Bunun yanında kırsal alanda yerleşimlerin kalitesiz yapılaşması ve temel hizmetlere erişimdeki sıkıntılar özellikle gençlerin kırsal alanda kalmak ve tarımsal faaliyetlerle uğraşmak istememelerinin sebepleri arasındadır. Ayrıca önceden kırsal alandan göç etmiş ve emeklilik yaşına gelmiş ve geri dönmek isteyenlerin de dönüşlerinin hızlandırılması için kırsal yerleşimlerin olumlu özelliklerinin artırılması gerekmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi hizmetler sektörüne ait öncelik, tedbir ve projeler Tablo 91’de verilmiştir.

Tablo 91. TRA1 Düzey 2 Bölgesi hizmetler sektörü öncelik, tedbir ve projeleri

Öncelik 13. Hizmetler sektöründe sosyal altyapının geliştirilmesi	
	TEDBİR 13.1 Bölgede yerli halk ve bölge dışından çalışmak için gelen yerleşikler, üniversite öğrencileri ve turistler için doğrudan temas halinde olan hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin insan kaynaklarının geliştirilmesi
	• Sürdürülebilir (kariyer ve ücretlendirme sistemi oluşturmuş) biçimde kaliteli insan gücünün istihdam edilmesinin sağlanması
	• Bölge halkının hizmetler sektörüne yatkınlığına dair sosyolojik araştırmalar yapılarak çıkan sonuçlara göre eğitimlerin verilmesi
	• Bölgede yeni gelişmesi beklenen (lojistik, sağlık turizmi ve sporcu kampları gibi) hizmet kollarında yetişmiş iş gücünün sağlanması
	• Çağrı merkezlerinde oluşan hizmetler sektörü için niteliği artırılmış iş gücünün bölgede tutularak hizmetler sektöründeki başka iş kolları için de bir kaynak havuzu oluşturmasının sağlanması
	• İş verenler de dahil olmak üzere hizmetler sektöründe uygulamalı, iş başı, istihdam garantili ve uygulama örneği gösterilen eğitimlerin yaygınlaştırılması
	• Sunum, satış vb. dallarda bölgede inovasyon kültürünün oturtulması ve gelişimin desteklenmesi,
	• Başta turizm değer zincirinde yer alan hizmetler sektörü olmak üzere sektörde yer alan çalışan ve işverenlere turizm bilinci ve yabancı dil konusunda eğitim verilmesi
	TEDBİR 13.2 Hizmetler sektöründeki işletmelerin ortak iş yapma bilincinin oluşturulması ve becerilerinin geliştirilmesi
	• Sektörde sivil toplum örgütlenmesinin sağlanması (otelciler birliği vb.)
	• Mevcut STK'ların güçlendirilmesi
	• Mevcut ve oluşturulan STK'ların turizm değer zincirinde yer alan hizmetler sektöründen başlamak üzere kalite güvence sistemi oluşturmalarının sağlanması
Öncelik 14. Hizmetler sektöründe teknik altyapının geliştirilmesi	
	TEDBİR 14.1 Bölgede yerli halk ve bölge dışından çalışmak için gelen yerleşikler, üniversite öğrencileri ve turistler ile doğrudan temas halinde olan hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin fiziki altyapısının geliştirilmesi
	• Üniversite öğrencilerinin bölgeden memnun ayrılmasını sağlayacak, zorunlu ihtiyaçları ve faaliyetleri dışında iyi vakit geçirmeleri için gerekli hizmet sektörü altyapısının oluşturulması ve var olanların iyileştirilmesi
	TEDBİR 14.2 Bölgenin sosyal, kültürel ve rekreasyonel yönden cazibesinin artırılması
	• Merkez ve diğer ilçeler ile kırsal alanda yerleşim yerlerinin restorasyon, renovasyon, sokak sağlıklaştırma, peyzaj uygulamaları ile estetiğinin artırılması,
	• Merkez ilçe ve diğer ilçe merkezlerinde rekreasyon amaçlı park ve işletmelerin sayı ve hizmet kalitesinin artırılması
	• Bölgede erişilebilir sosyal ve kültürel donatıların (spor salonu ve kültür merkezi) sayı ve kalitesinin artırılması
	• Belediye hizmetleri, temel hizmetler ve ulaşım ile ilgili bütün hizmetlerin eksiksiz yerine getirilmesinin sağlanması
	TEDBİR 14.3 Bölgenin yakın dış coğrafya için cazibe merkezi haline getirilmesi
	• Yakın dış coğrafya içerisine giren ülkeler ile dış ticaretin ve turizm hareketliliğinin geliştirilmesi (Azerbaycan, Gürcistan ve İran)
	• Bölgenin bahsi geçen yakın coğrafyasına dönük olarak yapılacak ve mal ve insan akışını artırıp hızlandıracak kurumsal (üniversite değişim programları vb.) ve sektörel işbirliklerinin tamamının desteklenmesi
	• Bölgede özellikle Erzurum ve Erzincan'da oluşan çağrı merkezleri altyapısının genişletilmesi yeni ve yurtdışı özellikli hizmetler verilmesi
	• Yakın dış coğrafyadan nitelikli insan gücünün ve yeni ve yaratıcı fikirlerinin bölgeye çekilmesi için mevzuat altyapısının ve teknik altyapının oluşturulması

Öncelik 14. Hizmetler sektöründe teknik altyapının geliştirilmesi

TEDBİR 14.4 Bölgenin tersine göçü hızlandıracak cazibeye kavuşturulması
- Kırsal alanın (köyler ve ilçe merkezlerinin) sosyal ve ekonomik yönden çekiciliği yüksek huzur veren mekanlar haline getirilmesi - Özellikle bölgeden ayrılan 65 yaş üstü nüfusun emeklilik sonrası bölgeyi tercih etmesi için günlük fizik hareketleri ile gerçekleştirilebilecek ve ekonomik olarak karlı hafif tarımsal üretim yöntemlerinin kırsal alanda tasarlanması - Tasarlanan hafif üretim yöntemlerinin uygulandığı geleneksel köy yaşamını organik köy kavramı ile birleştiren daha çok emeklilere hitap eden model köylerin oluşturulması
TEDBİR 14.5 Bölgede merkez ilçeler dışında yaşanabilirliğin artırılması
- İlçe merkezine dışarıdan görevli olarak gelen çalışanların veya öğrencilerin burada temel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacakları alanların oluşturulması (çocuk bakım evleri, yurt vs.) - İlçe merkezlerinde hem ilçe merkezlerine hem de kırsal alana hitap edecek şekilde temel hizmetlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesinin sağlanması (sağlık, eğitim, ulaşım, belediye ve barınma hizmetleri vs.) - İlçe merkezlerinde kırsalda üretilen ürünlerin satılabileceği halk pazarlarının belirli günlerde açılması sağlanarak sosyal ve ekonomik aktivite imkanı sunulması - Oluşturulacak halk pazarları, rekreasyon alanları, kültür merkezleri gibi alanlarla uyumlu ve entegre biçimde sosyal faaliyetlere (sinema, tiyatro, konser vb.) imkân sağlanması - İlçelerin kırsal alanlarında temel altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi (ağaçlandırma, erozyonla mücadele, dere ıslahı, yayla, köy, mezra, ilçe ulaşım bağlantıları, içme suyu altyapısı, yeni kısa ve ekonomik yol güzergahlarının) değerlendirilmeye alınması vs.) - Köy yerleşim planlarının çıkarılması ve yapılaşmanın daha nitelikli hale getirilmesi - Bölgenin çevre kalitesini korumak adına TRA2 ve TRB2 Düzey 2 Bölgeleriyle ortak geri dönüşüm tesislerinin kurulması

5. ÜRETKEN SEKTÖRLERE AİT MARKA PROJE ÖNERİLERİ

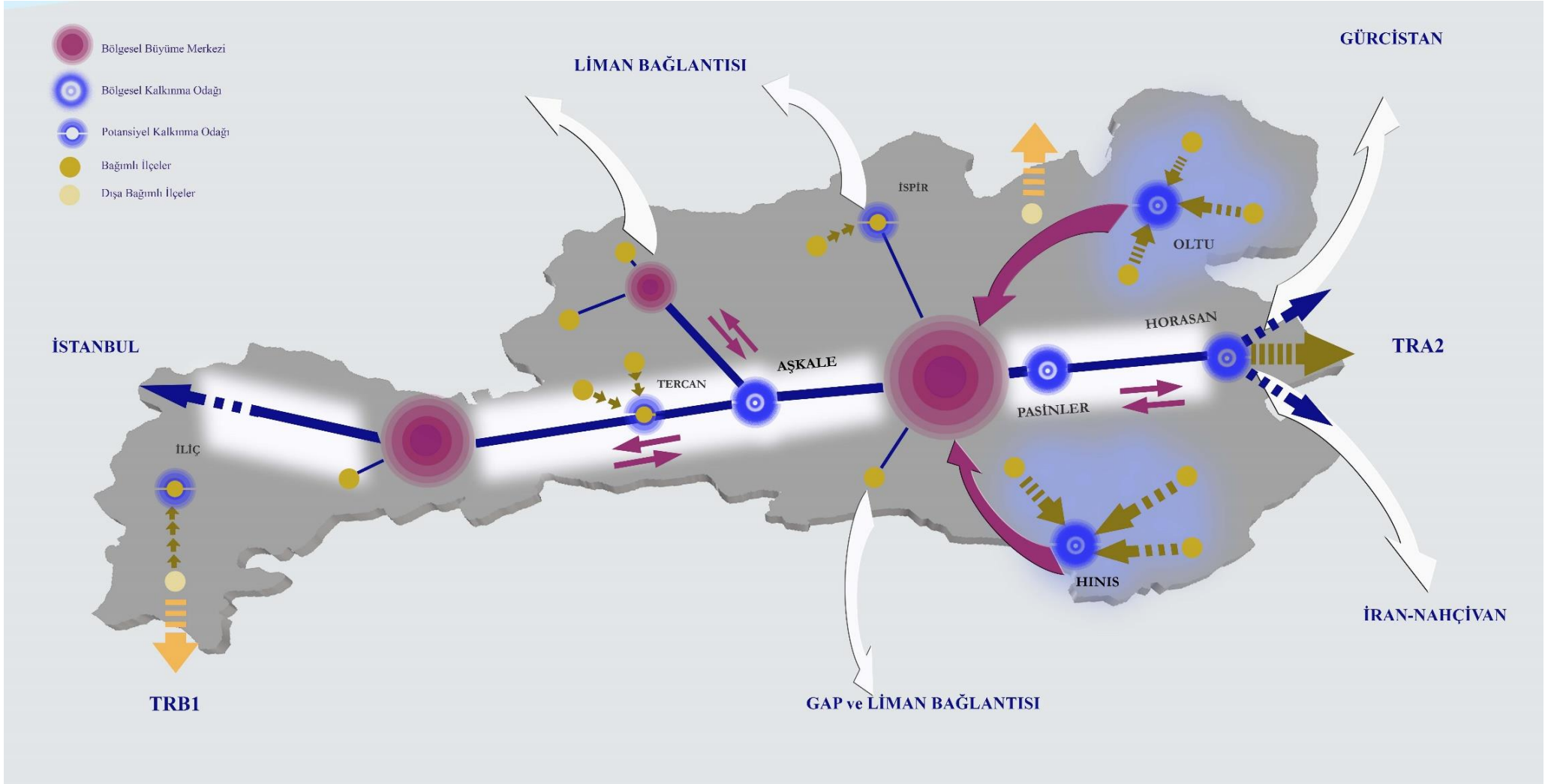
NO	PROJENİN ADI*	YÜRÜTÜCÜSÜ	SEKTÖR	TAHMINİ BÜTÇE
1	Oltu Taşının Değer zinciriyle geliştirilmesi Projesi	Oltu Taşı Sanatını Geliştirme, Sanatkarlarını Koruma ve Kalkındırma Derneği	Maden İşleme	
2	Genç Çiftçi Yetiştirme Projesi	Tarım Sektörüyle İlgili Kamu, STK ve Özel Sektör İşbirlikleri	Tarım	
3	Yüksek Verimli İnce Film Güneş Pillerinin Fabrikasyonu Projesi	Ata Teknokent	Sanayi	
4	Kafkasya Esaslı Fuar Merkezi		Sanayi	
5	Tarımsal Ürünler Satış Merkezi (TARMEG)	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	
6	Jeotermal suyun etkin kullanımı projesi	Pasinler, Horasan, Çat, Olur İlçeleri	Tarım/Turizm/Sanayi	
7	Arazi Toplulaştırılması	İl Tarım Müdürlüğü DATAE Üniversite	Tarım	
8	Örtü Altı Sebze Yetiştiriciliği Projesi	İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	
9	Organik Yumurta Tavukçuluğunun Geliştirilmesi	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	
10	Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi	Erzurum Ticaret Borsası	Tarım	
11	Besi Sığırcılığının Geliştirilmesi	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	
12	Koyunculüğün Geliştirilmesi	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	1.000.000 TL
13	Arıcılığın Geliştirilmesi Projesi	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	6.000.000 TL
14	Su Kaynaklarındaki Su Ürünleri Stoklarının Tespiti, Geliştirilmesi ve Rasyonel Avcılığın Desteklenmesi	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	
15	Yavru Balık Üretimi	Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri İl Tarım Müdürlüğü	Tarım	
16	Su Ürünleri İşleme Sanayi Tesisleri		Tarım	
17	Meyve Suyu Üretim Tesisleri		Tarım	
18	Erzurum Süt ve Süt Ürünleri Organize Üretim Bölgesi (ESÜTOB)	Erzurum Ticaret Borsası	Tarım	
19	Erzurum Organize Besi Bölgesi Projesi (EROBB)		Tarım	10.000.000 TL

20	Erzurum Gıda İhtisas Organize Sanayi Bölgesi	Erzurum Ticaret Borsası Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası	Tarım	
21	Doğu Anadolu'da Kültür ve İnanç Turizminin Güçlendirilerek Turizm Sektöründe Rekabet Edebilirliğin Geliştirilmesi	Ajanslar Arası İşbirliği	Tarım	
22	Tarımsal ve Hayvansal Ürün Üreticiliği ve Bağlı Ürünlerin İşlenmesi Projesi		Tarım	5. .000.000 TL
23	Çoruh Havzası Gen Merkezinin Kurulması		Tarım	
24	Çoruh Havzası Atıl Meyve Bahçelerinin Ekonomiye Geri Kazandırılması ve Tersine Göçün Hızlandırılması (Organik Tarım Köyleri) Projesi		Tarım	
25	Erzurum'da Taş Ambarların Restorasyonu ve İşlevselleştirilmesi	Erzurum Büyükşehir Belediyesi	Turizm	4. .000.000 TL
26	Palandöken Kayak Merkezi Rekreasyon ve Eğlence Alanı	Erzurum Büyükşehir Belediyesi	Turizm	
27	Tunceli ve Kemaliye Doğa ve Su Sporları Turizmi Koridorunun Geliştirilmesi	KUDAKA FKA	Turizm	
28	Kemaliye'nin Turizm İle Kalkındırılması	Kemaliye Belediyesi	Turizm	
29	Bayburt Kalesi'nin Onarımı ve Restorasyonu	Bayburt Belediyesi	Turizm	
30	Erzurum-Erzincan-Bayburt Turizm Köprüsü	Bayburt İl Özel İdaresi	Turizm	
31	Erzincan – Refahiye Üçler Vadisi Turizm Geliştirme Projesi			
32	Geleneksel Erzurum Buz Şehir - Heykel Festivali	Erzurum Büyükşehir Belediyesi Üniversite	Turizm	
33	Erzurum Kültür Yolu Projesi 2. Etap	Erzurum Büyükşehir Belediyesi	Turizm	
34	Pulur Çayı Rekreasyon Alanı	Aziziye Belediyesi	Turizm	
35	Tortum Şelalesi Peyzaj Düzenlemesi	Uzundere Kaymakamlığı Uzundere Belediyesi	Turizm	
36	Dünyanın En Yüksek Yapay Şelalesi Projesi	Erzurum Büyükşehir Belediyesi	Turizm	
37	Kemaliye Su Sporları Merkezi	Kemaliye Belediyesi Kemaliye Kaymakamlığı	Turizm	
38	Kent Merkezi ile Palandöken Arasına Raylı Sistem veya Teleferik Kurulması		Turizm	
39	2020 Kış Olimpiyatlarının Organize Edilmesi		Turizm	
40	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turistik İşletmeler Birliğinin Kurulması (KUDATİB)		Turizm	
41	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Turistik Eşya Üretici ve Pazarlamacıları Birliği (KUDATEB)		Turizm	

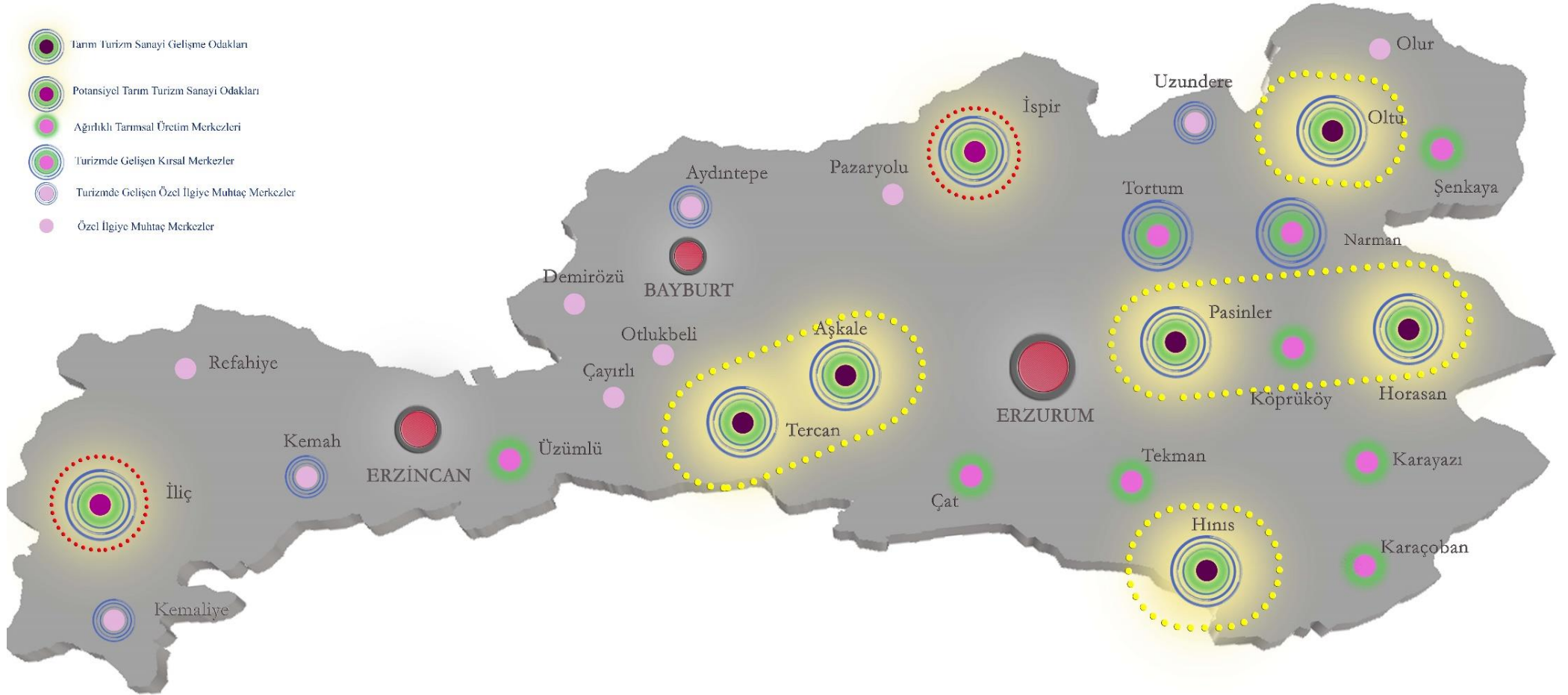
42	Bayburt Bayraktar (Baksı) Köyü, Erzurum Konaklı, Erzincan Kemah Bölgelerinin Konaklama Altyapısının Oluşturulması Projesi	İlgili Kamu Kurumları	Turizm	
74	Doğa ve Macera Sporları Rotaları ve Altyapısının Oluşturulması	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	
75	Horasan Hızırilyas Köyü Kaplıcasının Turizme Kazandırılması		Turizm	
76	Turistik Aktivitelerin Takvimlendirilmesi ve Sürdürülebilirliğinin Sağlanması		Turizm	
77	Doğa ve Macera Sporları Koridorunun Oluşturulması	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	
78	İnanç Turizmi Koridorunun Altyapısının Geliştirilmesi	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	
79	Kültür Turizmi Koridoru;	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	
80	Tematik Turizm Koridorları Üzerinde Sosyal Altyapının Oluşturulması	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	
81	Doğu Anadolu Bölgesi Markasının Oluşturulması;	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	
82	Kış Turizmi Koridoru:	Ajanslar Arası İşbirliği	Turizm	

* Projeler öneri ve fikir aşamasında olup geliştirilebilir durumdadır. Proje önerilerine İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nda yer alan projeler dahil edilmemiştir.

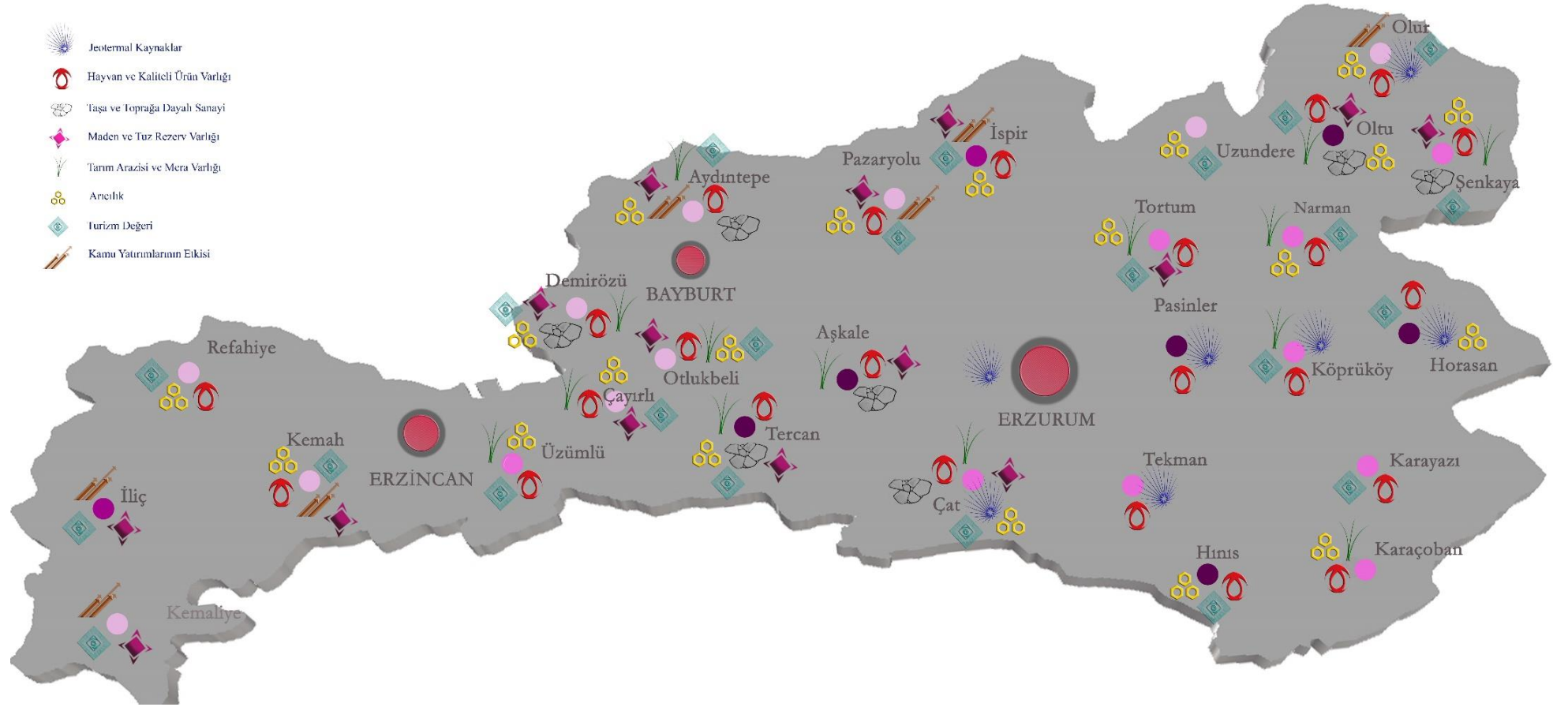
6. MEKANSAL GELİŞME ŞEMALARI



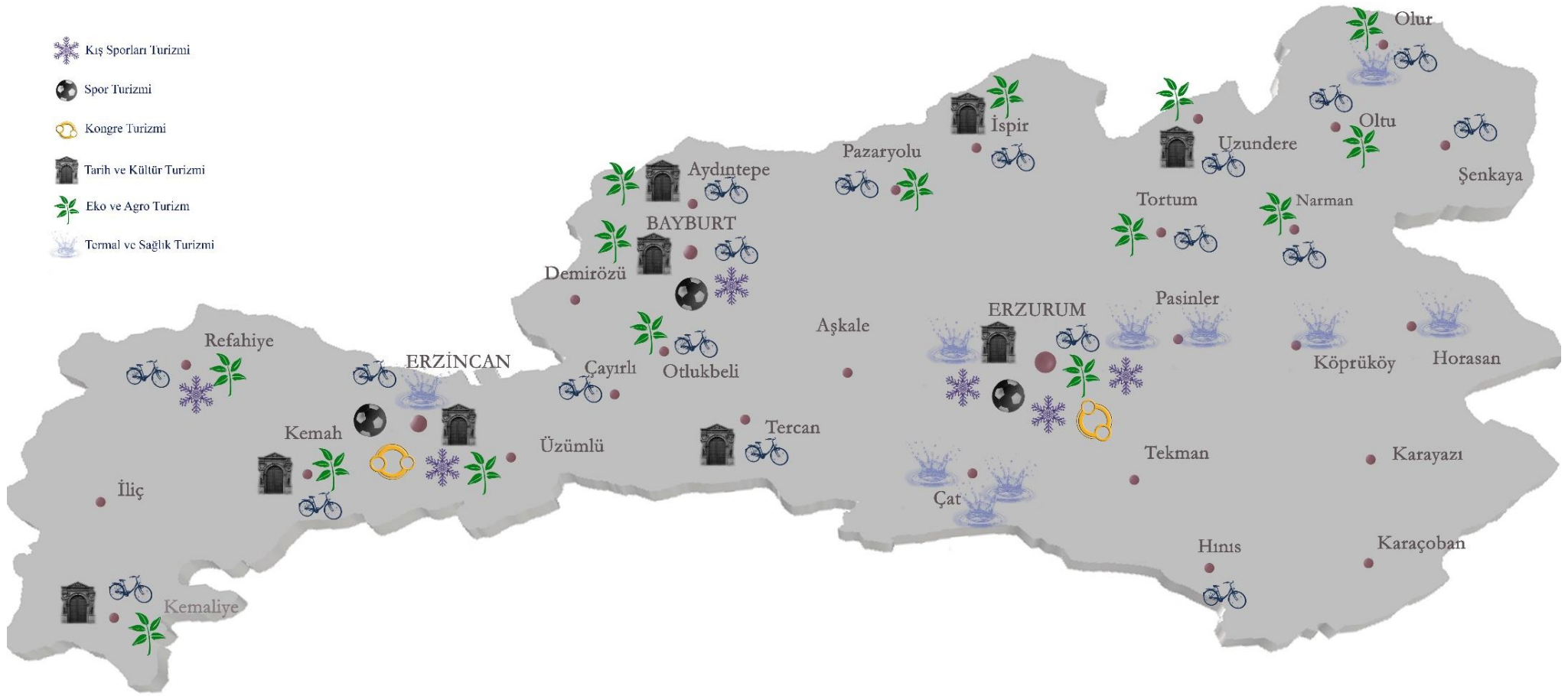
Şekil 84. Yerleşimlerin fonksiyonları ve bağlantıları



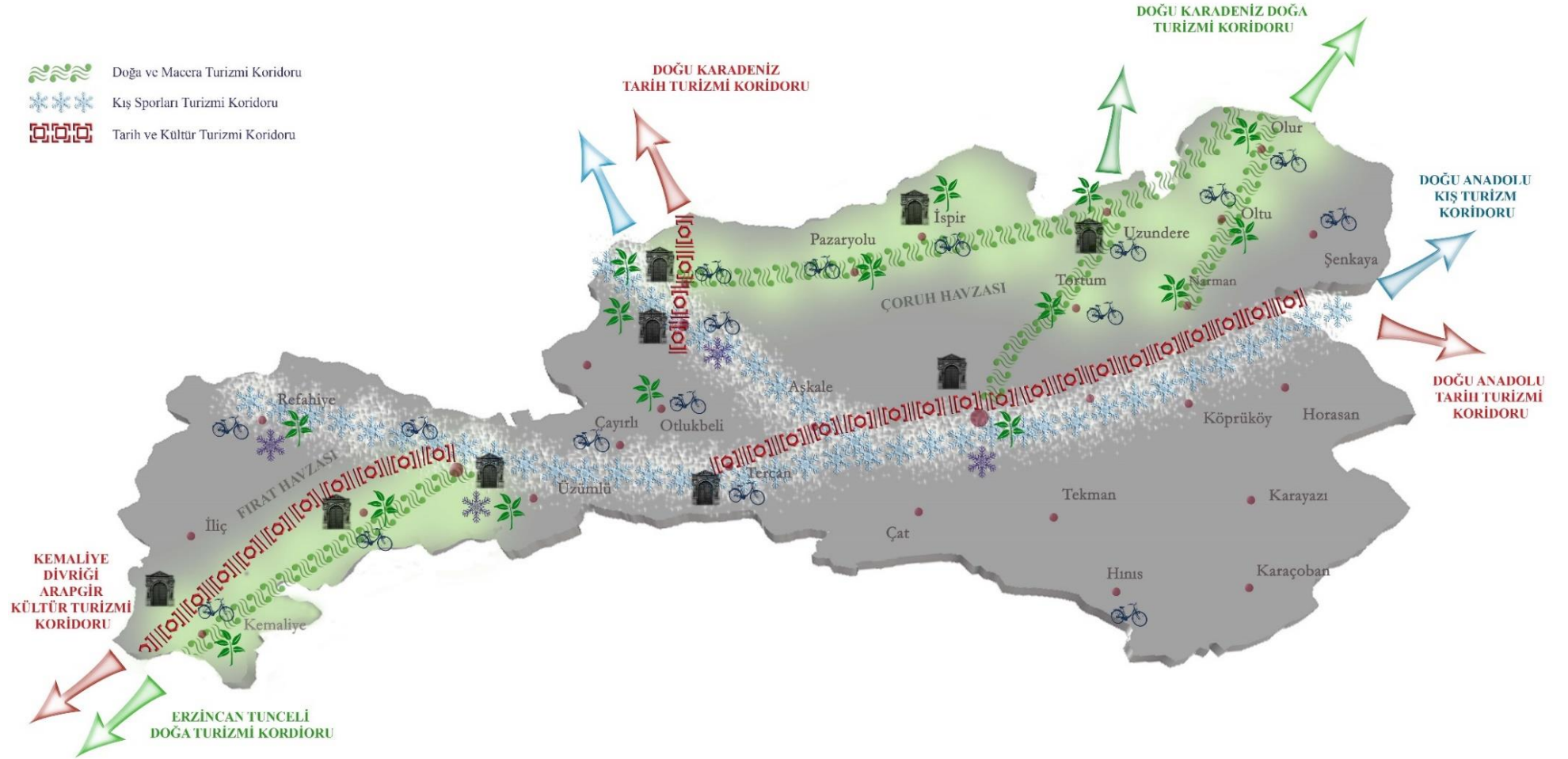
Şekil 85. TRA1 Düzey 2 Bölgesi ilçe kademeleri



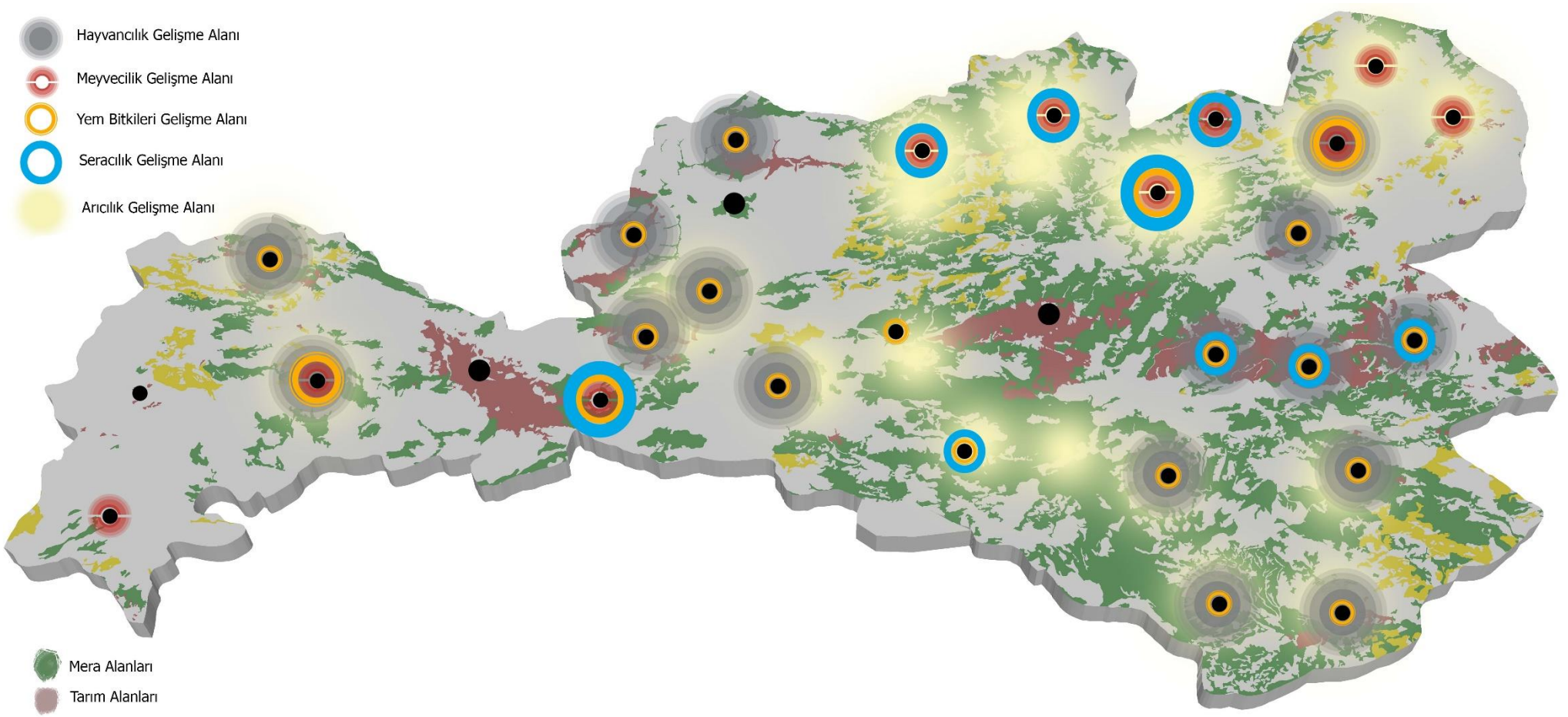
Şekil 86. TRA1 Düzey 2 Bölgesi yerleşim yerleri kimlikleri



Şekil 87. TRA1 Düzey 2 Bölgesi turizm değerleri ve varlıkları dağılımı



Şekil 88. TRA1 Düzey 2 Bölgesi DAP ve DOKAP'la entegre olabilecek turizm koridorları



Şekil 89. İlçelerin tarımsal üretim kimlikleri

7. FİNANSMAN İMKÂN LARI

Plan çalışmaları çerçevesinde öngörülen amaç, hedef ve önceliklerin hayata geçirilmesi için belirli miktarlarda finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 yıllarını kapsayan bölge planının uygulanması sürecinde gerekli olan finansman, genel olarak kurum kuruluşların bütçeleri, hibe ve kredi desteklerinden oluşmaktadır.

Bölge planında belirtilen alanlarda bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunacağı düşünülen finansman kaynakları aşağıdaki şekildedir.

7.1. KUZEYDOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI KAYNAĞI

KUDAKA'nın mali destek araçları bölge planında öngörülen strateji ve önceliklerin hayata geçirilmesinde en önemli finansman kaynağıdır. Bu kapsamda ajans, mevzuatı gereği tüm destek türlerini açacağı programlarla yararlanıcılara sağlayacaktır. 2014-2023 yılları arasında, tahakkuk eden ajans gelirlerinin tahsilâtının tümünün gerçekleşmesi durumunda TRA1 Düzey 2 Bölgesi ekonomisine eş finansmanla birlikte toplamda 400 milyon TL'lik mali kaynak katkısı öngörülmektedir.

7.2. KAMU YATIRIMLARI

Kamu yatırımları, bölgede sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan altyapıyı oluşturma niteliği taşımaktadır. 2002-2012 yılları arasında kamu yatırım programları göz önüne alındığında, TRA1 Bölgesine yaklaşık 2,80 milyar TL kamu yatırımı yapılmış olup, son yıllarda bölgeye yapılan kamu yatırımlarında hızlı bir artış görülmektedir.

Tablo 92. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son üç yıllık kamu yatırım tahsisleri (bin TL)

	2011	2012	2013
Erzurum	184.219	248.984	360.246
Erzincan	132.389	175.727	177.671
Bayburt	24.484	33.790	46.929

Bu bağlamda 2014-2023 yılları arasında, bölgede yaklaşık 8 milyar TL'lik kamu yatırımı gerçekleşmesi öngörülmekte olup, eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme alanlarındaki eksikliklerin giderilebilmesi için bu yatırımların önemli oranda katkısı olacaktır.

7.3. DOĞU ANADOLU PROJESİ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN PROJELER

Kalkınma Bakanlığı'nın sorumluluğunda Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğünün denetimi ve koordinasyonu altında bölgede yer alan Erzurum Atatürk, Elazığ

Fırat, Malatya İnönü, Kars Kafkas ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin oluşturduğu ortak girişim tarafından 2000 yılında hazırlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP) planının hayata geçirilmesi için 8 Haziran 2011 tarihli 642 sayılı KHK kapsamında kurulan ve merkezi Erzurum’da bulunan Doğu Anadolu Projesi Bölge İdaresi Başkanlığı, bölge kalkınmasına önemli katkı sağlamaktadır.

2014-2023 arasındaki on yıllık süreçte Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresinin bölgenin kalkınmasına yönelik yapacağı çalışmalara yaklaşık 500 milyon TL aktaracağı tahmin edilmektedir.

7.4. CAZİBE MERKEZLERİNİ DESTEKLEME PROGRAMI

Görece az gelişmiş bölgelerde, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek kent merkezlerinin, mevcut kamu yatırımlarına ilave olarak sağlanan stratejik proje ve faaliyet destekleriyle ekonomik ve sosyal kalkınmasına ivme kazandırılmasını ve nihayetinde kalkınmanın çevre merkezlere de yayılarak iç göçün kendi bölgesi içinde tutulmasını amaçlayan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamında Erzurum ili için üç yılda sağlanacak kaynak 60 milyon TL’dir.

7.5. YATIRIM TEŞVİKLERİ

19/06/2012 tarih ve 28328 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı (yeni teşvik mevzuatı) kapsamında ise yatırımlarda uygulanacak teşvikler açısından iller sosyoekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak 6 (altı) adet bölgeye ayrılmıştır. TRA1 Bölgesi’nde yer alan Erzurum ve Bayburt illeri 5.bölge; Erzincan ise 4.bölgede yer almaktadır.

Yeni teşvik mevzuatı kapsamında genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar teşvik edilmektedir. TRA1 Bölgesinde genel teşvikten faydalanacak yatırımcılara gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası; bölgesel teşvikten yararlanacak yatırımcılara ise gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsis ve faiz desteği imkânları sunulmaktadır.

Bölgede yapılacak asgari 500 bin TL tutarındaki yatırımlar genel teşvikten; yatırımın sektörüne göre asgari 500 bin veya 1 milyon TL sabit yatırım tutarına sahip yatırımlar ise bölgesel teşviklerden yararlanabilmektedir. Organize sanayi bölgeleri içerisinde yapılacak yatırımlar bir alt bölge desteklerinden faydalanabilmektedir.

TRA1 Bölgesi'nde 2009-2012 yılları arasında sabit yatırım tutarı olarak Türkiye çapında düzenlenen teşvik belgesi tutarının % 1,13'ü (2.317 milyon TL) oranında yatırım teşvik belgesine bağlanmıştır. 19/06/2012 tarihinde yürürlüğe giren yeni teşvik mevzuatı kapsamında ise 2013'ün ilk çeyreğine kadar olan dönemde TRA1 bölgesinde toplam 798.282.916 TL'lik sabit yatırım tutarında 30 adet yatırım teşvik belgesine bağlanmıştır.

Bölgeye yeni yatırım çekilmesi ve bölge işletmelerinin finansman ihtiyacının karşılanabilmesi için, Yeni Teşvik Mevzuatı kapsamında 4.ve 5. bölgede yer almanın sağladığı avantajdan faydalanılarak Ekonomi Bakanlığı'nın sunduğu yatırım teşviklerinden etkin şekilde yararlanılabilir.

7.6. İHRACAT DESTEKLERİ

Ekonomi Bakanlığınca dahilde işleme ve hariçte işleme rejimleri uyarınca ihracat yapan firmalara çeşitli vergi istisnaları ve indirimleri sağlanmaktadır.

Öte yandan uluslararası nitelikteki yurt içi ihtisas fuarlarının dış tanıtımının yapılması, uluslararası düzeyde katılımın artırılması amacıyla tekstil, konfeksiyon, halı, deri (ayakkabı dahil), taşıt araçları ve yan sanayi, gıda ve gıda teknolojisi, elektrik/elektronik sanayi, madeni eşya sanayii, toprak sanayi, inşaat malzemeleri, mobilya sektörlerinde fuar organize eden firmalara Ekonomi Bakanlığınca % 50 oranında karşılıksız destek sunulmaktadır.

Ayrıca yurtdışında düzenlenecek fuar ve sergilere katılımının artırılarak üretim ve ihracat artışının sağlanması amacıyla üretici firmalar, pazarlamacı firmalar, organizatör firmalar, sektörel dış ticaret şirketlerine fuar katılım destekleri sağlanmaktadır. Benzer şekilde sektörel nitelikli ticaret heyeti ve alım heyeti programlarına ulaşım, konaklama, tanıtım ve organizasyon destekleri sağlanmaktadır.

7.7. KÖYDES

2005 yılında, köylerin ekonomik ve sosyal gelişmesinin sağlanması amacıyla içme suyu ve yolu bulunmayan veya yetersiz olan köy bağlılarının yeterli içme suyuna kavuşturulması ve köy yollarının standardının yükseltilerek hayat kalitesinin artırılması temel hedefleri doğrultusunda başlatılan Köylerin Altyapısının Desteklenmesi (KÖYDES) Projesi kapsamında TRA1 Bölgesi'nde 2005-2013 yılları arasında toplamda 378.147.714 TL ödenek aktarılmıştır.

Tablo 93. TRA1 Düzey 2 Bölgesi son üç yıllık KÖYDES proje ödenekleri

	2011	2012	2013
Erzurum	13.514.698	13.515.000	14.573.000
Erzincan	6.637.944	7.348.000	7.088.000
Bayburt	3.600.546	3.601.000	3.685.000

Bölgenin kırsal alanının altyapı ihtiyaçlarının giderilmesinde önem arz eden KÖYDES projeleri kapsamında 2014-2023 arasında TRA1 Bölgesi'ne yaklaşık 300 milyon TL'lik ödenek aktarılacağı tahmin edilmektedir.

7.8. SODES PROGRAMI

İstihdam, sosyal içirme ve kültür, sanat ve spor alanlarında göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçların karşılanmasına, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılmalarını sağlamaya yönelik projeleri destekleyen ve başlıca yararlanıcıları başta kadınlar, çocuklar, gençler ve yoksullar olmak üzere tüm dezavantajlı kesimler olan Sosyal Destek Programı (SODES), 2010 yılından itibaren Erzurum, Erzincan ve Bayburt'un da dahil olduğu DAP illerinde de uygulanmaya başlanmıştır.

2010-2012 yılları arasındaki 3 yıllık dönemde SODES Programı'nda TRA1 Bölgesinde toplam 438 adet projeye yaklaşık 50 milyon TL tutarında destek sağlanmıştır.

2014-2013 yılları arasında SODES Programı kapsamında bölgeye yaklaşık 200 milyon TL tutarında destek sağlanacağı tahmin edilmektedir.

7.9. KOSGEB DESTEKLERİ

KOSGEB tarafından KOBİ, Tematik Proje, İşbirliği Güçbirliği, Ar-Ge İnovasyon ve Endüstriyel Tasarım, Girişimcilik, Gelişen İşletmeler Piyasası, Kredi Faiz ve Genel Destek Programı olmak üzere KOBİ'lere farklı alanlarda karşılıksız destekler sunulmaktadır.

2012 yılında KOSGEB tarafından TRA1 Bölgesindeki toplam 221 adet KOBİ'ye 2.366.548 TL tutarında destek sağlanmıştır.

KOBİ'lerin rekabet güçlerini ve girişimcilik kültürünü geliştirmeye yönelik farklı başlıklardaki destek programları ile hibe ve kredi sağlayan KOSGEB destekleri, TRA1 Bölgesi KOBİ'lerinin rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmeleri ve etkinliklerini artırmaları için değerlendirilebilecekleri önemli bir finansman kaynağıdır.

7.10. AB DESTEK PROGRAMLARI

IPA (Instrument for Pre-accession Assistance), Avrupa Birliği'nin aday ve potansiyel aday ülkelere sağladığı katılım öncesi mali yardımların tamamının tek bir başlık altında toplandığı program adıdır. IPA Katılım Öncesi Mali Yardım Aracının temel amacı aday ülkeleri üyelik sonrası yapısal ve uyum fonlarının programlaması, yönetimi ve uygulamasına hazırlamaktır.

IPA kapsamında Merkezi Finans ve İhale Birimi tarafından yürütülen destek programları incelendiğinde, TRA1 Bölgesi 150 adet projeyle 16,1 milyon Avro hibe desteği almış olup, Türkiye ölçeğinde aldıkları pay ve proje hazırlayabilme kapasitesi açısından bölge illeri başarılı durumdadır. MFİB tarafından yürütülen IPA programlarından TRA1 illerinin faydalanma durumu aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 94. TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin MFİB tarafından yürütülen IPA programlarından yararlanma durumu

	Türkiye Sırası	Sözleşme Adedi	Hibe Tutarı (Euro)
Erzurum	9	80	6.268.282,34
Erzincan	29	37	4.714.584,87
Bayburt	31	33	5.082.823,55

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, Kırsal Kalkınma Politikası ve ilgili politikalarına aday ülkelerin hazırlanması amaçlayan IPARD programının uygulanmakta iller arasında Erzurum ve Erzincan yer almaktadır. IPARD Programı kapsamında 2011-2013 yılları arasında ilk 7 çağrı döneminde TRA1 Bölgesi'nde toplam 7 adet projeye yaklaşık 7 milyon TL tutarında mali destek sağlanmıştır.

7.11. GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI DESTEKLERİ

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, ulusal tarım stratejisi kapsamında kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amacı çerçevesinde hayvancılık desteklemeleri, biyolojik ve biyoteknik mücadele desteği, organik tarım ve iyi tarım desteği, mazot gübre ve toprak analiz desteği, sertifikalı tohum fidan kullanım ve sertifikalı tohum üretim destekleri, tarımsal danışmanlık

sistemi katılım çiftlik muhasebe veri ağı sistemi kayıt araştırma geliştirme projeleri ve patates siğili hastalığı alternatif destekleri, türkiye tarım havzaları üretim ve destekleme modeli fark ödemesi destekleri sunmaktadır.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Projesi Kapsamındaki İllerde Kurulacak Damızlık Sığır İşletmesi Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında TRA1 Bölgesinde büyükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulması, et ve süt üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak üreticilerin, etçi ve kombine ırklarla kuracakları damızlık amaçlı sığır işletmesi yatırımları desteklenmektedir. Bu kapsamda bölgedeki üreticilerin bireysel veya bir arada yapacakları öz sermayeye dayalı, en az 50 baş en fazla 300 baş kapasiteye sahip projeli damızlık sığır işletme yatırımlarına hibe desteği sunulmaktadır. Projelerde yer alan inşaat yatırımlarına % 30 oranında; makin ve hayvan alımlarına ise % 40 oranında karşılıksız destek sağlanmaktadır.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklemesi Programı kapsamında 2011-2015 yılları arasında ekonomik yatırımlar destekleme programı, toplu basınçlı sulama sistemleri yatırımları ve makine ekipman alımlarının desteklemesi programı uygulanmaktadır.

Ekonomik Yatırımlar Destekleme Programı çerçevesinde tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik yeni yatırım tesislerinin yapımı, tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik mevcut faal olan veya olmayan tesislerin kapasite artırımı ve teknoloji yenilenmesine yönelik yatırımlar, tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik kısmen yapılmış yatırımların tamamlanmasına yönelik yatırımlar, alternatif enerji kaynakları kullanan yeni seraların yapımına yönelik yatırımlar ve alternatif enerji kaynaklarından jeotermal, biyogaz, güneş ve rüzgâr enerjisi üretim tesisleri, hibe desteği kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu yatırımlara gerçek kişi başvurularında 150.000 TL, tüzel kişi başvurularında 600.000 TL yi geçmemek üzere %50 oranında mali destek sağlanmaktadır.

Toplu basınçlı sulama sistemi yatırım konuları, kamu kurumlarınca yapılmış mevcut sulama tesislerinin basınçlı sulama tesisine dönüştürüldüğü, toplu basınçlı sulama tesisi yatırımlarına yönelik proje başvurularını kapsamaktadır. Hibeye esas proje tutarı 600.000 TL geçmemekte ve Köylere hizmet götürme birlikleri ve sulama kooperatiflerince hazırlanan projelere hibeye esas proje tutarının % 75'ine hibe yoluyla destek verilmektedir.

Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklemesi Programı kapsamında anıza direkt ekim makinesi, arıcılık makine ve ekipmanı, balya makinesi, basınçlı sulama sistemi kurulması, canlı balık nakil tankı, çayır biçme makinesi, çeltik fide dikim makinesi, el traktörü, file sistemi kurulması, biçer bağlar, hububat harman makinesi, lazerli tesviye aleti, hasat tablası, mibzer, motorlu tırpan, pamuk toplama makinesi, pancar söküm makinesi, patates söküm makinesi, pülverizatör, rüzgar makinesi, sap parçalama makinesi, sap toplamalı saman makinesi, silaj makinesi, soğuk hava tesisatlı taşıma aracı, süt sağım ünitesi ve soğutma tankı, gübre dağıtma makinesi, taş toplama makinesi, diskli tırmık, yem hazırlama makinesi, zeytin hasat makinesi, koyun kırma makinesi, tambur filtre, su ürünlerinde buzlama makinesi, balıkçı gemilerinde soğuk depo, su ürünleri için kuluçka dolabı gibi makine ekipmanlara gelecek kişiler için mal başına 50.000 TL; tüzel kişiler için 100.000 TL'yi geçmemek üzere %50 oranında hibe desteği sağlanmaktadır.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Bireysel Sulama Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı uyarınca tarla içi damla sulama sistemi kurulması, tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, lineer sistem yağmurlama sulama makinesi alınması, center pivot sistem yağmurlama makinesi alınması, tamburlu sistem yağmurlama sulama makinesi alınması, güneş enerjili sulama sistemleri kurulması gibi tarımsal sulama sistemlerine %50 oranında karşılıksız mali destek sunulmaktadır.

7.12. İŞKUR DESTEKLERİ

İŞKUR; istihdamın artırılması, işsizliğin azaltılması, işsizlerin mesleki niteliklerinin artırılması amacıyla aktif istihdam politikaları çerçevesinde kurslar programları, girişimcilik ve iş başı eğitimleri, toplum yararına çalışma programları ve çalışanlara mesleki eğitim programları düzenlemektedir.

7.13. TÜBİTAK DESTEKLERİ

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Başkanlığı; yeni bilgiler üretilmesi, bilimsel yorumlar yapılması, teknolojik problemlerin çözülmesi, teknolojinin toplumsal faydaya dönüşme sürecinin hızlandırılması, özel sektör kuruluşlarının araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilik faaliyetlerinin artırılması amacıyla çeşitli destekler sunmaktadır.

Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı, Proje Pazarları Destekleme Programı, KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı, Teknoloji ve Yenilik Odaklı Girişimleri (TEKNOGİRİŞİM) Destekleme Programı, Uluslararası Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı, Hızlı Destek Programı, Kamu Ar-Ge Destekleme Programı, İŞBAP Programları gibi destek programları ile kamu, üniversite ve özel sektörün araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önemli miktarda karşılıksız destekler sağlanmaktadır.

7.14. BİLİM SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI DESTEKLERİ

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklemesi Hakkında Kanun uyarınca firmaların, organizasyon yapıları içinde ayrı bir birim şeklinde örgütlenmiş, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan ve en az elli adet tam zamanlı Ar-Ge personeli istihdam eden “Ar-Ge Merkezi” kurmaları durumunda Ar-Ge indirimi, gelir vergisi stopaj indirimi, sigorta primi teşviki ve damga vergisi istisnası tanımaktadır.

Öte yandan San-Tez Programı kapsamında üniversite-sanayi-kamu işbirliğini geliştirmek, akademik çalışmaların katma değer yaratacak ürün veya üretim yöntemi olarak uygulanmasını, akademik bilginin ticarileşmesini, KOBİ’lerin teknolojik ürün üretimini artırmak amacıyla KOBİ’lere %75’e kadar karşılıksız hibe desteği sağlanmaktadır.

7.15. TÜRKİYE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VAKFI DESTEKLERİ

TTGV, kuruluşların sahip olduğu teknoloji geliştirme potansiyelinden azami faydayı sağlamaların olanak vererek geliştirdikleri teknolojiler ile küresel pazarlarda rekabet eden işletmeler haline gelmelerini sağlamak amacıyla kavram geliştirme, teknolojik/teknik ve ekonomik yapılabirlik etütü, geliştirilen kavramdan tasarıma geçiş sürecinde yer alan laboratuvar çalışmaları, tasarım ve çizim çalışmaları, prototip üretimi, pilot tesisin kurulması, deneme üretimi, patent ve lisans çalışmaları, satış sonrasında ürün tasarımından kaynaklanan sorunların çözümü faaliyetlerinin yanı sıra araştırma ve geliştirmeye dayalı, teknolojik yenilik içeren, sanayide uygulanabilir ekonomik değeri olan projelere en fazla 1 milyon dolar tutarında ve %50 oranında geri ödemeli destek sağlamaktadır.

Ayrıca TTGV tarafından çevre teknolojileri (temiz üretim/ sürdürülebilir üretim), enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji alanlarında sanayi kuruluşları tarafından gerçekleştirilen

projelere en fazla 1 milyon dolar tutarında ve %50 oranında geri ödemeli mali destekler sunulmaktadır.

7.16. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI DESTEKLERİ

Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu uyarınca Bakanlıktan Turizm Yatırım Belgesi veya Turizm İşletmesi Belgesi alan işletmelere yatırım yeri tahsisi, elektrik, havagazı ve su ücretlerinde indirim, haberleşme kolaylıkları, yabancı personel çalıştırabilme imkanı gibi teşvikler sağlamaktadır.

Öte yandan Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya iştirak edilen turizm fuarlarına bireysel veya ilgili sektör meslek birliğinin/derneğinin öncülüğünde katılım olması durumunda, fuara katılım masraflarının bir kısmı karşılanmaktadır. Ayrıca; bölge tanıtımı yapacak işletmelerin ve ilgili sektör STK'larının, yurt dışında gerçekleştirecekleri tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine ilişkin giderlerinin bir kısmı da karşılanmaktadır.

Ayrıca 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu ile kültür yatırımı veya kültür girişimi belgelerine sahip merkezlerin yapımı, onarımı ve işletilmesi, kütüphane, arşiv, müze, sanat galerisi, sanat atölyesi, film platosu, sanatsal tasarım ünitesi, sanat stüdyosu ile sinema, tiyatro, opera, bale, konser ve benzeri kültürel ve sanatsal etkinliklerin ya da ürünlerin yapıldığı, üretildiği veya sergilendiği mekânlar ile kültürel ve sanatsal alanlara yönelik özel araştırma, eğitim veya uygulama merkezlerinin yapımı, onarımı veya işletilmesi esnasında çeşitli indirimlerin yanı sıra yer tahsisi, sigorta primi indirimi, gibi destekler sunulmaktadır.

8. UYGULAMA, KOORDİNASYON, İZLEME VE DEĞERLENDİRME

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı'nın (2014 – 2023) uygulamasına yönelik olarak bölgede bir yıldır uygulamaya konulan ve ilk yıl uygulamaları başarılı olan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nın uygulama modeline benzer bir yapılanmanın oluşturulması önerilmektedir.

Bu noktadan hareketle;

1. Planın uygulanmasının koordinasyon, rehberlik ve izleme değerlendirme olmak üzere üç temel alanda gerçekleştirilmesi, ilk olarak planda yer alan önceliklerin gerçekleştirilmesinde koordinasyonu sağlamak amacıyla Ajans ve belirlenecek kurumlardan bir "Bölgesel Koordinasyon Grubu"nun oluşturulması,
2. Yerel ve ulusal karar vericilerin plan ve yapılacak işlerle ilgili bilgilendirilmesi,
3. Uygulama faaliyetleriyle doğrudan ve dolaylı ilişkisi olan kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin iştirakiyle toplantılar gerçekleştirilmesi,
4. Bu toplantılarda iller ve bölge düzeyinde uygulama faaliyetlerini yürütecek komitelerin oluşturulması,
5. Komitelerin sekretarya, raporlama ve toplantılarının koordinasyon işinin Ajans tarafından üstlenilmesi,
6. Rehberlik konusunda, komitelerinin plan çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetleri değerlendirecek, değişen şartlara göre çalışmaları yönlendirecek, bölgedeki kilit aktörlerin ve ulusal düzeyde konuyla ilgili deneyime sahip temsilcilerin katılımıyla ilk yıllık uygulama dönemlerinin değerlendirilmesinin yapılacağı bir "Danışma Kurulu"nun oluşturulması,
7. İzleme ve değerlendirmenin ise bölge genelinde oluşturulan komitelerden gelen faaliyet raporları sonucunda Ajans Yönetim Kuruluna ve Kalkınma Bakanlığına sunulan raporlarla takip edilmesi önerilmektedir.

9. PERFORMANS GÖSTERGELERİ

Tedbir/Proje	Performans Göstergesi
TEDBİR 1.1. Bilinçli üretimin sağlanması	
Üreticilerin eğitim, bilinç ve görgü artırımı	Bölgedeki üreticilere verilecek uygulamalı eğitimler sonrasında bilinç ve görgü artırımına yönelik testlerin uygulanması ve düzenli olarak üreticilerin tesislerinde araştırma anketleri
Sözleşmeli üretim modeline geçilmesi	Sözleşmeli üretimle yapılan ticaret miktarları ve yapılan sözleşme sayıları
Teknik yetiştiricilik ve üretim, hastalıklar, hayvan besleme ve hayvanların sağlık takipleri konularında teknik destek ve danışmanlık hizmetleri verilmesi	Her sene sonunda verilen teknik destekler ve danışmanlık hizmetlerinin sayıları ve bir önceki yıla göre hayvan sağlığı istatistikleri,
Bölge için markalaşma potansiyeline sahip ürünlerde coğrafi tescil işlemlerinin tamamlanması ve ürünü en iyi temsil edecek çeşitlerin geliştirilmesi	Yılsonundaki tescilli ürün sayısı ve çeşit sayısı
Üreticilerin yem bitkileri yetiştiriciliği, mera kullanımı, hayvan besleme, kaba yem kalitesi ve önemi, yem bitkileri tarımı ve teknikleri, yem konserve teknikleri konularında bilinç artırma faaliyetlerine tabi tutulmaları	Bu faaliyetlerin ve uygulamaların sayıları, düzenli aralıklarla da üreticilere anket uygulanarak gelişim aşamalarının ölçülmesi
Tıbbi aromatik bitkiler konusunda yerli halkta bilinç oluşturularak ve ulusal firmaların bölgeye dikkati çekilerek doğadan toplamayla üretime başlanması	Yıl sonunda üretilen tıbbi aromatik ürün miktarı ve istihdam edilen personeldeki artış
Bölgede bütün tarımsal üretim kollarında genç üreticilerin (Genç Çiftçi Programı ile) yetiştirilmesi ve teşvik edilmesi	Her yılın sonundaki 35 yaş altındaki çiftçi sayısı toplamı
Üreticilerin sertifikalı üretime ve kalite kontrolüne özendirilmesi	Her yılın sonundaki kalite damgası alan ürün sayısı
Bölgedeki arıcıların bal dışındaki ürünleri de üretmelerinin özendirilmesi	Bölgede, arıcıların bal dışında ürettiği ürünlerin miktarları
Bölgede faaliyet gösteren tüm tarımsal işletmelerin kendi faaliyetlerine ilave arıcılık yapmalarının da sağlanması	Her yılın sonunda arıcılık sektörüne giren işletme sayısı ve ürettikleri ürün miktarı
TEDBİR 1.2 Bölgede organik ürün üretim ve pazarlamasının yaygınlaştırılması	Her yılın sonunda üretilen organik ürün çeşit sayısı miktarları ve pazarlanan miktarı
Organik ürünlerin getirisine inanmayan bölge çiftçisinin organik tarıma girişim konusunda cesaretlendirilmesi	Her yılın sonunda organik tarıma başlayan çiftçi sayısı ve ürettikleri organik tarım ürünleri miktarları

Bölgede organik üretim yapan çiftçilere yönelik TV programları hazırlanarak, organik tarım uygulama esasları hakkında çiftçilerin bilinçlendirilmesi	2023 yılına kadar çiftçilere yönelik bilinçlendirme programları ve faaliyetlerinin sayısı ve bunlardan yararlanan çiftçi sayıları
Özellikle arı ürünleri üreticilerinin patent ve marka konusunda bilinçlendirilmesi	2023 yılına kadar her yılın sonunda patentli ve markalı arı ürünlerinin sayıları
Küçük alanlarda karlı bitkilerin yetiştirilmesi konusunda tanıtımlar yapılması	Her yılın sonunda üretilen karlı bitkileri için yapılan tanıtım (internet sitesi, reklamlar vb.) sayıları
Organik tarımın bölgede geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için bölgede yer alan kurum ve kuruluşların koordinasyonunun sağlanması	Her yılsonunda koordinasyona yönelik toplantı, çalıştay vb. çalışmaların sayısı
Çiftçiler arasında organik tarımın yaygınlaştırılması için üreticilerin ulusal ve uluslararası organizasyonlara dâhil edilmesi	Bölgedeki çiftçilerin yılsonunda katıldıkları organizasyonların sayıları
Organik üretimi destekleyecek ve dışa açılımını sağlayacak tarıma dayalı sanayinin canlandırılması için gerekli girişimlerin ve çalışmaların yapılması	Her yılın sonunda organik üretimi destekleyecek ve dışa açılımını sağlayacak tarıma dayalı sanayinin canlandırılması için gerekli girişimlerin ve çalışmaların sayısı
Sözleşmeli yetiştiriciliğin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması	Her yılsonunda sözleşmeli yetiştiricilik yapanların sayısı
Genç çiftçilere organik tarım konusunda eğitim ve destek verilmesi	Her yılsonunda genç çiftçilere organik tarım konusunda verilecek eğitim ve desteklerin sayıları
TEDBİR 2.1 Ortak iş yapma ve işbirliği kültürünün oluşturulması	2023'e kadar Ortak iş yapma ve işbirliği kültürü oluşturulması konusunda üreticilere verilen uygulamalı eğitimlerin ve katılımcıların sayısı
Girdi maliyetlerinin azaltılması ve üretici lehine uygun fiyatla ürün arzının sağlanması amacıyla ortak hareket etmenin sağlanması	Her yılın sonunda girdi maliyetlerinin bir önceki yıllara karşılaştırılması ve girdi maliyetlerinin hesaplanması
Su ürünleri üretimi açısından ilgili kamu kuruluşlarının koordineli bir şekilde su kaynaklarının tespiti çalışmalarını gerçekleştirmesi ve haritalandırılması	Yılsonundaki tespit edilen yeni su kaynak sayısı ve harita sayıları
Bölgede toplu pazar oluşumuna yönelik kamu kurumları, askeri birliklerin aylık menülerinde su ürünlerine daha fazla yer verilmesinin sağlanması	Yıllık olarak kamu kurumlarının ve askeri birliklerin satın aldıkları yıllık su ürün miktarı ve buna harcanan miktar
Özel sektör ve STK'lar kanalıyla yurtdışı pazarlarının araştırılması ve satış bağlantılarının kurulması	Yıllık kurulan satış bağlantılarının sayısı
Meraların özel sektördeki profesyonel yatırımcılara sürdürülebilir yöntemlerle kiralanmasının teşvik edilmesi	Yıllık kiralanılan mera sayısı
Piyasa denetimleri, üretici ve tüketici bilinçlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi	Piyasa denetimleri, üretici ve tüketici bilinçlendirme faaliyetlerinin yılsonundaki toplam sayıları
Özel sektör ve birlikler kanalıyla ürünlerin etkin pazarlanması için organizasyonların yapılması	Her yıl özel sektör ve birlikler kanalıyla ürünlerin etkin pazarlanması için organizasyonların sayısı

Arıcılık ürünleri üreticileri arasında işbirliği kültürünün oluşturulması ile ortak işleme ve paketleme tesislerinin kurulması	2023 e kadar her yıl kurulan ortak işleme ve paketleme tesislerinin sayısı
Ulusal ve bölgesel büyük tohumculuk firmalarının bölgeye çekilmesi	Her yılın sonundaki tohumculukla uğraşan firmaların sayısı
Sözleşmeli tohumluk üretimi sisteminin geliştirilmesi,	Her yılın sonunda üretilen sözleşmeli tohumun miktarı
Bölgede ürün (örneğin organik et, organik kuru fasulye, organik çilek), havza ve köy bazlı üretici birliklerinin oluşturulması	2023'e kadar her yılın sonunda Bölgede ürün (örneğin organik et, organik kuru fasulye, organik çilek), havza ve köy bazlı üretici birliklerinin sayısı
Modern hayvancılık uygulamalarının yaygınlaştırılması	
Hastalıklara karşı daha etkin mücadele yapılması,	Her yılın sonunda Hayvan hastalıkları TÜİK'ten ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık ve Bakanlığında elde edilen istatistikler
Canlı hayvan pazarlarının kurulması,	
Mera ıslahı çalışmalarının yapılması	Her yılın sonunda toplam ıslah edilen mera yüz ölçümü
Üretim yapılan alanın şartlarına uygun hayvan ırklarının yaygınlaştırılması	2023'e kadar bölgeye getirilen çeşitli hayvan ırklarının sayısı ve getirilen hayvan sayısı
Kanatlı hayvan yetiştiriciliği konusunda uygun ilçelerde yatırımın teşvik edilmesi	Her yıl bölgede yapılan yatırımların sayısı ve hacmi
Mevcut işletmelerin kurumsallaşma, markalaşma, pazarlama ve Ar-Ge konularında geliştirilmesi	Her yıl mevcut işletmelerin kurumsallaşma, markalaşma, pazarlama ve Ar-Ge konularında aldıkları eğitimler ve bunlara katılanların sayısı
TEDBİR 3.1 Modern bitkisel üretim uygulamalarının yaygınlaştırılması	
Silaj ve silajlık bitkisel üretimin yaygınlaştırılması,	Yıllık silaj ve silajlık bitkisel üretim miktarı
Doğal ve kültürel meyvelerden yararlanma yöntemlerinin araştırılması ve uygulanması ile meyvelerin alternatif kullanım ve pazarlama fırsatlarının oluşturulması	Her yılın sonunda doğal ve kültürel meyvelerden yararlanma yöntemlerinin sayısı
Orman varlığından kereste dışında daha etkin yararlanılması	Kereste dışında bölgede üretilen yıllık orman ürünleri istatistikleri (miktar)
Hammaddenin elde edilmesi, taşınması ve işlenmesine yönelik alt yapı ve organizasyon eksikliklerinin giderilmesi	
Modern organize hayvancılık bölgelerinin oluşturulması	2023 e kadar oluşturulan modern organize hayvancılık bölgelerinin sayısı
Hayvansal ürünlerin işleme, paketleme ve ürün marka tescilinin yapılması	Her yılın sonunda tescillenen ürün istatistikleri
Arı ürünlerinin toplanma, paketlenme ve ikincil ürünler haline getirilmesi	Her yılın sonunda toplanan, paketlenen ve ikincil ürün haline getirilen arı ürünlerinin miktarı.
Mevcut üreticilerin kapasitelerinin artırılması ve üretilen ürün çeşitliliğinin artırılması	Her yılın sonunda mevcut üreticilerin kapasite miktarları ve üretilen ürünlerin çeşit sayıları

TEDBİR 4.1 Hammaddenin elde edilmesi, taşınması ve işlenerek dayanıklı ürünlere dönüştürülmesine yönelik alt yapı ve organizasyon eksikliklerinin giderilmesi	
Meyvelerin ikincil ürüne dönüştürülebileceği küçük ölçekli işleme tesislerin özel sektör eliyle kurulmasının sağlanması	Yılsonunda, özel sektör tarafından kurulan meyvelerin ikincil ürüne dönüştürülebileceği küçük ölçekli işleme tesislerin sayısı
Sebze ve meyveler için nakil ve depolama ekipmanları gibi hammaddenin bozulmadan standartlar dahilinde toplanacağı ve işleme merkezlerine ya da pazara ulaştırılacağı altyapının sağlanması	Her yıl sonunda Sebze ve meyveler için hammaddenin bozulmadan standartlar dahilinde toplanacağı ve işleme merkezlerine ya da pazara ulaştırılacağı altyapının sağlanmasını sağlayacak ekipmanların sayısı
Seracılık yapılabilecek yerlerin bu potansiyelinden daha etkin yararlanılması	2023 yılına kadar her yıl kurulan toplam sera yüzey alanı
Mevcut işletmelerin kurumsallaşma, markalaşma, pazarlama ve Ar-Ge konularında geliştirilmesi	Firmaların kurumsallaşma, markalaşma, pazarlama ve Ar-Ge konularında yaptıkları parasal harcamalar ve bu konularda alınan eğitimler
Kaba Yem Ofisi ve borsası kurularak kaba yem ticaretinin yaygınlaştırılması	
Tüm DAP Bölgesi'ne hitap edebilecek Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Ar – Ge Merkezinin kurulması	
Bölgede arı ürünleri araştırma geliştirme ve apiterapi merkezi/laboratuvarı kurulması	
Arıcılık ürünlerinin işlenerek kozmetik, ilaç sanayi vb. alanlarda kullanılacak ikincil ürünlere dönüştürüldüğü işleme sektörünün oluşturulması	2023 yılına kadar Arıcılık ürünlerinde işlenerek oluşturulan kozmetik, ilaç vb. ürünlerin miktarı
TEDBİR 5.1 Organik tarım altyapısının iyileştirilmesi	
Organik tarım sertifikasyon ve tescilleme çalışmalarının yaygınlaştırılması, kamu ve özel tam teşekküllü laboratuvarların sayı ve kalitesinin artırılması	2023 yılına kadar bölgedeki toplam organik tarım sertifikasyon ve tescillenme sayısı ve özel tam teşekküllü laboratuvarların sayısı
Bölgenin doğadan toplanan organik ürün potansiyelinin değerlendirilmesi ve özel sektör ve birliklerin teşvik edilmesi	Her yılın sonunda bölgede toplanan organik ürün miktarı ve özel sektör ve birliklere verilen desteklerin miktarı
Bölgenin organik tarıma uygun alanlarının haritalandırılması ve bu alanların sertifikalandırılması	2023 yılına kadar bölgede bulunan toplam organik tarıma uygun alanların harita ve sertifika sayıları
Örnek entegre organik tarım işletmelerinin kurulmasının desteklenmesi	2023 yılına kadar kurulan toplam entegre organik tarım işletme sayısı
Arı ürünleri üretimi gibi özel ürünler konusunda yerleşim planlarının ve kümelenme çalışmalarının ilgili STK'lar eliyle yapılması	2023 yılına kadar STK'lar tarafından arı ürünleri üretimi gibi özel ürünler konusunda yapılacak olan yerleşim planları ve kümelenme çalışmalarının sayıları
• Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Arıcılar Birliği gibi ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bal ormanlarının oluşturulması konusunda çalışmalar yapılması	2023 yılına kadar Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Arıcılar Birliği gibi ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından oluşturulacak bal ormanı yüz ölçümü

Yine benzer kuruluşlar tarafından botanik orijinli ürün tanımlamasının yapılması	2023 yılına kadar tanımlanan botanik orjinli ürün sayısı
• Sektörle ilgili Ar-Ge çalışmalarının yapılması için özel sektör veya kamu tarafından bir araştırma ve geliştirme merkezi kurulması	2023 yılına kadar sektörle ilgili kurulacak Ar-Ge merkezi sayısı
• Eko köyler veya ekolojik havzalar gibi alanlara ve diğer organik ürün üreten çiftçi birlikleri veya kooperatiflere ait bölge içi ve dışında satış yerlerinin ve yalnızca organik ürün satan noktaların oluşturulması	Bölge içi ve dışında oluşturulan satış yeri ve organik ürün satan noktaların sayısı
• Bölge içi ve dışında hammaddesini organik yetiştiricilik yapan çiftçilerin sağladığı restoranların teşvik edilmesi	Bu tipte açılan restoran sayıları
• Büyük marketlerde organik ürün standı açılması konusunda çalışmalar yapılması	2023 yılına kadar büyük marketlerde açılan organik ürün stant sayısı
E-ticaret ve internet yoluyla pazarlamanın yaygınlaştırılması için gerekli girişimlerin yapılması	2023 yılına kadar e-ticaret ve internet yoluyla pazarlamanın yaygınlaştırılmasına yönelik yapılan girişim sayıları
TEDBİR 6.1 Üretim ve pazarlamanın güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması	
Bölgede su ürünlerinin yıl boyunca pazarlanabilmesi için işleme teknolojilerinin ve soğuk hava depolarının oluşturulması	2023 yılına kadar Bölgede su ürünlerinin yıl boyunca pazarlanabilmesi için işleme teknolojilerinin ve soğuk hava depolarının sayısı
• Yavru üretimi ve işlenmiş ürünlerle katma değerın yükseltilerek gelirin artırılması	2023 yılına kadar yavru üretimi ve işlenmiş ürünlerin miktarı
Bölgedeki su ürünleri yetiştiriciliği çeşitliliğinin artırılması ve Ar-Ge çalışmalarının güçlendirilmesi	2023 yılına kadar Bölgedeki su ürünleri yetiştiriciliği çeşitliliği sayısı ve yapılan Ar-Ge çalışmalarının sayısı
Kapasite artırımı, yavru talebinin karşılamasına yönelik kuluçkahanelerin tesisi ve mevcutların modernizasyonu	2023 yılına kadar kuluçkahanelerin kapasite sayıları, yavru talebine yönelik kuluçkahane tesis sayısı ve modernize edilen tesis sayıları
TEDBİR 7.1 Bölgede yatırım cazibesi oluşturacak altyapının oluşturulması	
• Hem yerli hem de bölge dışı potansiyel sanayi yatırımcısına uygun yatırım yerleri sunabilmek amacıyla bölgede yer alan organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin geliştirilmesi	2023 yılına kadar yerli ve yabancı yatırımcılara sunulan uygun yatırım yerleri sayısı
Atıl bulunan sanayi tesislerinin, kamu binalarının ve eski yatırımların aktive edilmesi	2023 yılına kadar aktive edilen atıl bulunan sanayi tesislerinin, kamu binalarının ve eski yatırımların sayısı
Tekstil atölyeleri gibi kırsal alanda yeni gelişmeye başlayan sektörlerin sayısının ve niteliğinin artırılması	
Geliştirilen bağlantı yollarının avantajından yararlanılarak yeni sanayi kollarının bölgeye çekilmesi	Yeni sanayi tesislerinin sayısı

Bölgede yatırım aşamasında olan OSB ve KSS'lerin hızlı bir şekilde tamamlanarak faaliyete geçmesi	2023 yılına kadar bölgede yapılacak OSB ve KSS'lerin sayısı
İlçelerde bulunan sanayi altyapısı ile ilgili iyileştirmelere ve ilave yatırımlara gidilmesi	2023 yılına kadar ilçelerde sanayi altyapısı ile ilgili iyileştirmeye harcanan miktar ve yatırım miktarları
TEDBİR 7.2 Bölgenin yatırım imkânlarını ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtılması	
TRA1 Düzey 2 Bölgesindeki yatırım fırsatlarının kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile tanıtım faaliyetlerinin artırılması	2023 yılına kadar yapılan TRA1 Düzey 2 Bölgesindeki yatırım fırsatlarının kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile tanıtım faaliyetlerinin sayısı
Bu çerçevede potansiyel yatırımcılar için bilgi üretilmesi, yayınlanması ve tanıtım yoluyla yatırımcıların bölgeye teşvik edilmesi	2023 yılına kadar bu çerçevede Bölgeye gelen yatırımcıların sayısı ve bunların yaptığı yatırım miktarları
Bölgenin il ve ilçe düzeyinde yatırım yapılabilecek alanların envanterinin çıkarılması	2023 yılına kadar yatırımcıya yol gösterecek materyal sayısı
Bölgenin potansiyeli olan ancak henüz yeterli yatırım yapılmamış alanlarının fizibilite etütlerinin hazırlanarak proje bazında yatırımcıya tanıtılması yeni yatırımların çekilmesi	2023 yılına kadar bölgede potansiyeli olan ancak henüz yeterli yatırım yapılmamış alanları için hazırlanacak fizibilite etütlerin, hazırlanacak projelerin sayıları ve bölgeye gelen yatırım miktarları
Bölgede yerli ve yabancı işadamlarına yönelik bölge yatırım potansiyellerini tanıttak ve işbirliği yapılmasına olanak sağlayacak ulusal ve uluslararası organizasyonlar düzenlenmesi	2023 yılına kadar bölgede düzenlenen bölgede yerli ve yabancı işadamlarına yönelik bölge yatırım potansiyellerini tanıttak ve işbirliği yapılmasına olanak sağlayacak ulusal ve uluslararası organizasyonların sayısı
Bölgesel ürünlerin markalaşmasına dönük iletişim, tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ve veya katılım sağlanması	2023 yılına kadar bölgesel ürünlerin markalaşmasına dönük iletişim, tanıtım faaliyetlerinin sayısı ve bunlara katılan paydaş sayıları
Bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıttak panel, konferans, sempozyum ve fuar gibi organizasyonların düzenlenmesi	2023 yılına kadar düzenlenen Bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıttak panel, konferans, sempozyum ve fuar gibi organizasyonların sayısı
TEDBİR 7.3 Bölgeye yatırım yapacak işletmelere yol gösterecek bilgi altyapısının oluşturulması	
Bölge ve bölge dışından işletmelerin yatırım yapabilecekleri uygun sektörleri ve bu sektörlerdeki mevcut durumu görebilmeleri, bu yatırımlar için bulabilecekleri destekleri takip edebilmeleri gibi konularda yatırımcılara yol gösterecek bilgi alt yapısının oluşturulması	Yatırımcılara yol gösterecek bilgilendirme materyali (doküman, internet siteleri, toplantılar vb.) sayıları
Bölgesel düzeyde ihtiyaç duyulan verilerin hazırlanması ve güncellenmesi, bölgenin yatırım potansiyelinin ortaya konularak yatırımcıların yatırım yapabileceği alanların tespit edilmesi	2023 yılına kadar hazırlana bölgesel düzeyde veriler ve bölgenin yatırım potansiyelinin ortaya konularak yatırımcıların yatırım yapabileceği alanların sayısı
TEDBİR 7.4 Bölgenin erişilebilirliğinin artırılması ve lojistik merkezi olma konusunda bağlantısının güçlendirilmesi	
TEDBİR 7.5 Bölgenin girişimcilik kültürünün geliştirilmesi	
Bölgede gelişme gösteren sektörlerde yeni işletmelerin oluşmasının desteklenmesi ve var olan işletmelerin güçlendirilmesi	2023 yılına kadar bölgede gelişme gösteren sektörlerde gelişme gösteren yeni işletme sayısı

Bölgede girişimciliğin özendirilmesi için girişimci adaylarına eğitim, danışmanlık, başlangıç sermayesi, kredi garantisi, yer temini ve bilgi kaynaklarına erişim alanlarında destek sağlanması	2023 yılına kadar bölgede girişimciliğin özendirilmesi için girişimci adaylarına eğitim, danışmanlık, başlangıç sermayesi, kredi garantisi, yer temini ve bilgi kaynaklarına erişim alanlarında sağlanan destek sayısı
Potansiyel girişimcilerin rekabet güçlerini artırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için iş kurma ve iş geliştirme aşamalarında eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi	2023 yılına kadar potansiyel girişimcilerin rekabet güçlerini artırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için iş kurma ve iş geliştirme aşamalarında verilen eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin sayısı
Uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin bölge il ve ilçelerinde yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar verilen uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin sayıları
Bölgede mesleki eğitim veren okullarda olmak üzere ilk, orta ve yükseköğretim ile ustalık eğitiminde girişimcilik konusunda zorunlu veya seçmeli girişimcilik eğitimi verilmesi	2023 yılına kadar bölgede mesleki eğitim veren okullarda olmak üzere ilk, orta ve yükseköğretim ile ustalık eğitiminde girişimcilik konusunda verilen zorunlu veya seçmeli girişimcilik eğitim sayısı
Girişimcilerin kuracakları yeni işletmeler için iş yeri mekânı, ofis hizmetleri, eğitim ve danışmanlık gibi hizmetler sunarak büyümelerinin sağlanması	2023 yılına kadar girişimcilerin kuracakları yeni işletmeler için iş yeri mekânı, ofis hizmetleri, eğitim ve danışmanlık gibi verilen hizmetlerin sayısı
İş geliştirme merkezlerinin bölge çapında yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar oluşturulan iş geliştirme merkezlerinin sayıları
Bölgesel potansiyeli ve yerel işgücü piyasası özelliklerini dikkate alan ve yerel düzeyde ekonomik dönüşümü destekleyen girişimcilik kuluçka merkezi modellerinin (girişimpark-üretim içermeyen girişimlere yönelik, girişim ofis-kent merkezinde üretim içermeyen girişimlere yönelik, girişim akademi-üniversiteler bünyesinde öğrenci ve akademisyenlere yönelik) bölgede yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar Bölgesel potansiyeli ve yerel işgücü piyasası özelliklerini dikkate alan ve yerel düzeyde ekonomik dönüşümü destekleyen girişimcilik kuluçka merkezi modellerinin (girişimpark-üretim içermeyen girişimlere yönelik, girişim ofis-kent merkezinde üretim içermeyen girişimlere yönelik, girişim akademi-üniversiteler bünyesinde öğrenci ve akademisyenlere yönelik) sayısı
TEDBİR 7.6 Bölgenin madencilik potansiyelinin değerlendirilmesi	
Başta madenler olmak üzere bölgenin yer altı kaynaklarının işlenerek endüstriye kazandırılması	2023 yılına kadar başta madenler olmak üzere bölgenin işlenerek endüstriye kazandırılan yer altı kaynaklarının sayısı
Bölge ilçelerinin doğal kaynakların rezerv durumları, kullanılabilirlikleri ve bölge ekonomisine olabilecek katkılarının en yüksek seviyeye getirilmesi ile ilgili saha ve strateji geliştirme çalışmalarının yapılması	2023 yılına kadar Bölge ilçelerinin doğal kaynakların rezerv durumları, kullanılabilirlikleri ve bölge ekonomisine olabilecek katkılarının en yüksek seviyeye getirilmesi ile ilgili yapılan saha ve strateji geliştirme çalışmalarının sayıları
Yeraltı kaynaklarının kullanımı ve alternatif enerji üretimi ile ilgili araştırma, fizibilite ve strateji geliştirilmesi ve uygulanması	2023 yılına kadar Yeraltı kaynaklarının kullanımı ve alternatif enerji üretimi ile ilgili geliştirilen araştırma, fizibilite ve strateji sayıları
• Bölgede mevcut olan doğal taşlardan (Tercan, Bayburt, Narman taşı vd.) İşlenmiş ürün olarak yararlanılması	2023 yılına kadar Bölgede mevcut olan doğal taşlardan (Tercan, Bayburt, Narman taşı vd.) yararlanılan miktar
• Maden, maden suyu, yer altı su kaynakları, tuz rezervleri ve termal su varlığından yararlanılması	2023 yılına kadar yararlanılan Maden, maden suyu, yer altı su kaynakları, tuz rezervleri ve termal su varlığının miktarı

• Bölgede büyük ölçekli ve detaylı maden arama ve rezerv tespiti çalışmalarının yapılması	2023 yılına kadar Bölgede yapılan büyük ölçekli ve detaylı maden arama ve rezerv tespiti çalışmalarının sayısı
• Bölgedeki endüstriyel hammaddelerin bölgede işlenmesini sağlayacak tesislerin kurulması ve yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar Bölgede kurulan endüstriyel hammaddelerin bölgede işlenmesini sağlayacak tesislerin sayısı
Yetersiz makine ve ekipmanlarla madencilik faaliyetlerini yürütmekte olan işletmelerin kamu-özel sektör işbirliğiyle ortak kullanıma yönelik tesis ve laboratuvarların oluşturulması	2023 yılına kadar yetersiz makine ve ekipmanlarla madencilik faaliyetlerini yürütmekte olan işletmelerin kamu-özel sektör işbirliğiyle ortak kullanıma yönelik oluşturulan tesis ve laboratuvarların sayısı
TEDBİR 8.1 Ortak çalışma kültürü ve işbirliği ağlarının oluşturulması	
Bölgedeki ortaklık bilincinin geliştirilmesi adına işbirliği ağlarının ve kümelenmelerin oluşturulması	2023 yılına kadar bölgede ortaklık bilincinin geliştirilmesi adına oluşturulan işbirliği ağlarının ve kümelenmelerin sayısı
Ortak kullanıma yönelik altyapıların tesis edilmesi ve komşu bölgelerle işbirliğine gidilmesi	2023 yılına kadar Ortak kullanıma yönelik tesis edilen altyapıların ve komşu bölgelerle gidilen işbirliği sayıları
Bölge firmalarının tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümünde zorlandıkları ortak sorunlara ortak çözümler üretmek için bir araya gelmeleri	2023 yılına kadar Bölge firmalarının tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümünde zorlandıkları ortak sorunlara ortak çözümler üretmek için bir araya gelme sayıları
Bölgede yer alan küçük işletmelerin bir araya gelerek ortak hizmet almalarının, ortak yatırım yapmalarının ve ortak pazarlama ağları kurmalarının teşvik edilmesi	2023 yılına kadar Bölgede yer alan küçük işletmelerin bir araya gelerek ortak hizmet almalarının, ortak yatırım yapmalarının ve ortak pazarlama ağları kurmalarına yönelik verilen teşviklerin sayısı ve miktarı
Bölgedeki işletmelerin gelişmesini desteklemek ve rekabet güçlerini artırmak üzere özel sektör, üniversite ve kamu kuruluşları ile yerel aktörleri kapsayan işbirliği ağlarının oluşturulması	2023 yılına kadar bölgedeki işletmelerin gelişmesini desteklemek ve rekabet güçlerini artırmak üzere özel sektör, üniversite ve kamu kuruluşları ile yerel aktörleri kapsayan işbirliği ağlarının sayısı
TEDBİR 8.2 Bölgenin ortak kullanımına yönelik altyapıların oluşturulması	
Bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bölge işletmelerinin ortak kullanımına yönelik laboratuvar, araştırma merkezi gibi altyapıları oluşturacak çalışmalar yapmaları	2023 yılına kadar Bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bölge işletmelerinin ortak kullanımına yönelik yapılan laboratuvar, araştırma merkezi sayıları
KOSGEB (İşbirliği Güçbirliği Programı), AB Programları (Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı), Kalkınma Ajansı (Güdümlü Proje Desteği), Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Kümelenme Destek Programı) gibi kurum ve kuruluşlar ortak tesis kurulmasına yönelik destekler sunmaktadır. Bölgenin söz konusu desteklerden daha aktif şekilde faydalanması	2023 yılına kadar söz konusu desteklerin miktarı

TEDBİR 8.3 Komşu bölgelerle işbirliğinin artırılması	
Gerek bölgeye ulusal ve uluslararası yatırım çekme noktasında gerekse bölgenin dış ticaret kapasitesinin artırılması amacıyla bölgeyle benzer özellikler ve potansiyeller taşıyan komşu bölgelerle de işbirliğine gidilmesi	2023 yılına kadar Gerek bölgeye ulusal ve uluslararası yatırım çekme noktasında gerekse bölgenin dış ticaret kapasitesinin artırılması amacıyla bölgeyle benzer özellikler ve potansiyeller taşıyan komşu bölgelerle de gidilen işbirliği sayısı
Bölgenin sınır ötesi iş birliği programlarına entegre edilmesi adına komşu bölgelerle işbirliği kurması	2023 yılına kadar Bölgenin sınır ötesi iş birliği programlarına entegre edilmesi adına komşu bölgelerle kurulan işbirliği sayısı
TEDBİR 8.4 Rekabet gücü olan ve kümelenme potansiyeli taşıyan alanlarda kümelenmeler oluşturulması	
TEDBİR 9.1 Sermaye birikiminin oluşturulması ve alternatif finansman kaynaklarına erişimin kolaylaştırılması	
Bölgede kredi garanti sistemi, teşvik sistemi, girişim sermayesi, iş melekleri ağı, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları gibi alternatif finansman yöntemleri konusundaki uygulamaların geliştirilmesi	2023'e kadar Bölgede kredi garanti sistemi, teşvik sistemi, girişim sermayesi, iş melekleri ağı, kredi faiz destek sistemleri, hibe mekanizmaları gibi alternatif finansman yöntemleri konusundaki uygulamaların sayısı
Ayrıca işletmelerin proje hazırlama kültürünün geliştirilmesi de bölgenin ulusal ve uluslararası desteklerden daha fazla faydalanması	2023 yılına kadar işletmelerinin hazırladıkları proje sayıları ve aldıkları destek miktarları
Desteklerden bölgenin yararlanma oranını artırmak için KOBİ'lerin proje kültürünün geliştirilmesi	2023 yılına kadar KOBİ'lerin sundukları proje sayısı
TEDBİR 9.2 Bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünün niteliklerinin ve beceri düzeyinin artırılması	
Bölgenin rekabet düzeyinin artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla bölgedeki işgücünün becerilerinin geliştirilmesi ve ekonomiye entegrasyonu	Bölgedeki işsizlik oranları
Bölgenin işgücü piyasasına yönelik ihtiyaç analizinin yine bölgedeki özel sektörün sürece etkin katılımı ile yapılması belirlenen alanlarda mesleki eğitim programlarının hazırlanması ve bölgenin ihtiyaçlarına uygun arz ve talebin buluşturulması	2023 yılına kadar Bölgenin işgücü piyasasına yönelik ihtiyaç analizinin yine bölgedeki özel sektörün sürece etkin katılımı ile yapılması belirlenen alanlarda mesleki eğitim programlarının sayısı
Bölgenin nitelikli işgücü kapasitesini geliştirmek için en az dört yıllık eğitim veren fakülte veya yüksekokul mezunu yeni eleman istihdamı için bölgedeki KOBİ'lere destek verilmesi	2023 yılına kadar Bölgenin nitelikli işgücü kapasitesini geliştirmek için en az dört yıllık eğitim veren fakülte veya yüksekokul mezunu yeni eleman istihdamı için bölgedeki KOBİ'lere verilen destek miktarları
Bölgedeki işletmelerde çalışanlara işbaşında mesleki yeterlilik kazandırmaya yönelik çalışmaların artırılması	2023 yılına kadar Bölgedeki işletmelerde çalışanlara işbaşında mesleki yeterlilik kazandırmaya yönelik çalışmaların sayısı
Bölge bazında işgücü piyasası ihtiyaç analizleri yapılarak İŞKUR tarafından yürütülmekte olan meslek edindirme faaliyetlerinin ve özellikle teknik alanlardaki mesleki eğitimin etkinlik ve verimliliğinin artırılması	2023 yılına kadar Bölge bazında işgücü piyasası ihtiyaç analizleri yapılarak İŞKUR tarafından yürütülmekte olan meslek edindirme faaliyetlerinin ve özellikle teknik alanlardaki mesleki eğitimlerin sayıları
İşletmelerde çalışanlara genel ve mesleki alanlarda eğitimler verilmesi	2023 yılına kadar İşletmelerde çalışanlara verilen genel ve mesleki alanlarda eğitimlerin sayıları

Bu konuda başta bölge üniversiteleri olmak üzere KOSGEB, Kalkınma Ajansı, İŞKUR, halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları gibi bölge aktörlerinin daha aktif rol alması	2023 yılına kadar Bu konuda başta bölge üniversiteleri olmak üzere KOSGEB, Kalkınma Ajansı, İŞKUR, halk eğitim merkezleri, yerel yönetimler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları gibi bölge aktörlerinin sayıları
TEDBİR 9.3 Bölgedeki KOBİ'lere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması	
Bölge işletmelerinin eğitim ve danışmanlık konularında daha fazla önem vermesi adına bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları yapılması	2023 yılına kadar Bölge işletmelerinin eğitim ve danışmanlık konularında daha fazla önem vermesi adına yapılan bilinçlendirme ve farkındalık çalışmalarının sayıları
Bölgede yönetim, organizasyon, finansal ve stratejik planlama, fizibilite, iş planı, toplam kalite yönetimi, inovasyon ve AR-GE gibi başlıklarda bölgedeki aktörlere yönelik eğitimlerin verilmesi ve iyi uygulamaların yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar Bölgede yönetim, organizasyon, finansal ve stratejik planlama, fizibilite, iş planı, toplam kalite yönetimi, inovasyon ve AR-GE gibi başlıklarda bölgedeki aktörlere yönelik verilen eğitimlerin ve iyi uygulamaların sayıları
TEDBİR 10.1 Bölgede ihracat kültürünün oluşturulması	
Bölgenin dış ticaret kapasitesini geliştirmek amacıyla bölgede yer alan işletmelerin uluslararası pazarlara erişim becerilerinin geliştirilmesi	2023 ' e kadar her yılki Bölgenin Dış Ticaret İstatistikleri
Bu amaçla işletmelerin ihracata başlama, hedef yurt dışı pazar sahasını genişletme ve bu pazarlardaki rekabet gücünü artırma konularında desteklenmesi	2023 yılına kadar işletmelerin ihracata başlama, hedef yurt dışı pazar sahasını genişletme ve bu pazarlardaki rekabet gücünü artırmaya yönelik verilen desteklerin sayıları ve miktarları
E-ticaret gibi güncel pazarlama teknikleri ve bölgeye uyarlanabilecek örnek uygulamalar hakkında işletmelerin eğitilmesi ve teşvik edilmesi	2023 yılına kadar E-ticaret gibi güncel pazarlama teknikleri ve bölgeye uyarlanabilecek örnek uygulamalar hakkında verilecek eğitimlerin sayıları
Bölgede ihracat yapan ve ihracat potansiyeli bulunan işletmelerin Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, ihracatçı birlikleri gibi kurum ve kuruluşlar ihracatı geliştirmek adına eğitim, danışmanlık, yurt dışı fuarlara katılım, yurt dışı iş gezisi, tanıtım, eşleştirme desteklerinden daha etkin bir şekilde faydalanması	2023 yılına kadar Bölgede ihracat yapan ve ihracat potansiyeli bulunan işletmelerin Ekonomi Bakanlığı, KOSGEB, ihracatçı birlikleri gibi kurum ve kuruluşlar ihracatı geliştirmek adına eğitim, danışmanlık, yurt dışı fuarlara katılım, yurt dışı iş gezisi, tanıtım, eşleştirme desteklerinden yararlanılma miktarı
Bölgede ihracat potansiyeli taşıyan ürünlerin ve hedef pazarların tespitine yönelik analizlerin yapılması ve ülke odaklı çalışma stratejisi paralelinde, gerek ülkemizin ihracatında gerekse dünya ithalatında öne çıkan pazarların düzenli olarak izlenmesi,	2023 yılına kadar Bölgede ihracat potansiyeli taşıyan ürünlerin ve hedef pazarların tespitine yönelik yapılan analizlerin sayısı
Ayrıca komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı özel işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi	2023 yılına kadar komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı özel işletmelerin kurulması için harcanan teşvik miktarları
Bölge ihracatında ön sıralarda yer alan Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Irak gibi ülkelerin tanıtımı ile ilgili ülke günlerinin yanı sıra uluslararası iş görüşmeleri organize edilmesi	•2023'e kadar Bölge ihracatında ön sıralarda yer alan Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Irak gibi ülkelerin tanıtımı ile ilgili ülke günlerinin yanı sıra uluslararası iş görüşmelerinin sayısı

Potansiyel pazarların olduğu ülkelerde Türk işletmelerini yönlendirecek ağ yapıların kurulması da bölge ihracatının geliştirilmesi	2023' kadar Potansiyel pazarların olduğu ülkelerde Türk işletmelerini yönlendirecek ağ yapıların sayısı ve bölge ihracat istatistikleri
TEDBİR 11.1 Bölgede araştırma merkezlerinin altyapılarının geliştirilmesi	
Üniversitelerde bölgenin sanayi ihtiyaçlarını ve yerel özelliklerini de dikkate alan tematik olarak yapılanmış araştırma merkezlerinin yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar Üniversitelerde bölgenin sanayi ihtiyaçlarını ve yerel özelliklerini de dikkate alan tematik olarak yapılanmış araştırma merkezlerinin sayısı
TEDBİR 11.2 Üniversite sanayi işbirliğinin sağlanması	
Bölgede Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini kendi bünyesinde gerçekleştiren KOBİ'lerin üniversite ve araştırma kurumlarıyla ortak proje üretme kapasitesinin artırılması	2023 yılına kadar Bölgede Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini kendi bünyesinde gerçekleştiren KOBİ'lerin üniversite ve araştırma kurumlarıyla ortak proje sayısı
Sanayicilerin ihtiyaçlarına cevap verecek temel ve uygulamalı araştırma projelerinin teşvik edilmesi ve üniversite-sanayi arasında eğitim-staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar Sanayicilerin ihtiyaçlarına cevap verecek temel ve uygulamalı araştırma projelerine verilen teşvik miktarı ve üniversite-sanayi arasında eğitim-staj faaliyetlerinin sayısı
TEDBİR 11.3 Firmaların Ar-Ge ve yenilik konularında bilinçlendirilmesi	
Bölgede yer alan işletmelerin Ar-Ge ve yenilik yapabilme yetkinliğinin geliştirilmesi amacıyla KOBİ Ar-Ge ve yenilik destekleri ile fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda bilgiye ulaşmalarının kolaylaştırılması, bilgilendirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar bölgede yer alan işletmelerin Ar-Ge ve yenilik yapabilme yetkinliğinin geliştirilmesi amacıyla KOBİ Ar-Ge ve yenilik destekleri ile fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda bilgilendirme faaliyetlerinin sayısı
Bölge işletmelerinin Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, kalkınma ajansları, Avrupa Birliği Yedinci Çerçeve Programı gibi ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca verilen Ar-Ge ve inovasyon konusundaki desteklerden daha aktif şekilde faydalanması için gerekli bilinçlendirme sağlanması	2023 yılına kadar bölge işletmelerinin Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, kalkınma ajansları, Avrupa Birliği Yedinci Çerçeve Programı gibi ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca verilen Ar-Ge ve inovasyon konusundaki desteklerden yararlanma sayıları ve miktarları
İşletmelerin Ar-Ge çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmek üzere nitelikli eleman istihdam edebilmeleri desteklenmelidir.	2023 yılına kadar İşletmelerin Ar-Ge çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmek üzere nitelikli eleman istihdam sayısı ve bunun için verilen destek miktarı
Bölgede yer alan işletmeler, kendi Ar-Ge birimlerini kurmaları yönünde teşvik edilmesi	2023 yılına kadar Bölgede yer alan işletmelerin Ar-Ge birim sayıları
TEDBİR 11.4 Bölgedeki işletmelerin teknoloji kullanım düzeyinin geliştirilmesi	
TEDBİR 11.5 Bölgede markalaşma kültürünün geliştirilmesi	
Bu amaçla ambalajından üzerinde bulunan işarete kadar detaylı bir çalışmanın yapılması ve insanların güvenebilecekleri markaların oluşturulması	2023'e kadar oluşturulan marka sayıları

Bu çerçevede bölgedeki işletmelerin marka, patent, faydalı model, coğrafi işaret vb. Konularda işletmelerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi	2023'e kadar işletmelere marka, patent, faydalı model, coğrafi işaret vb. Konularda verilecek eğitim sayıları
Bölgede uluslararası normlara uygun ürün ve hizmet kalitesinin sağlanması (gıda güvenliği, hijyen ve sanitasyon, HACCP vb.) Ve işletmelerde kurumsal kaynak planlaması kullanımının ve sertifika alımlarının teşvik edilmesi (ISO 9001, Toplam Kalite Yönetimi, İş Güvenliği, vb.)	2023 'e kadar Bölgede uluslararası normlara uygun ürün ve hizmet kalitesinin sağlanması (gıda güvenliği, hijyen ve sanitasyon, HACCP vb.) Ve işletmelerde kurumsal kaynak planlaması kullanımının ve sertifika alımlarına yönelik teşvik sayısı ve miktarı(ISO 9001, Toplam Kalite Yönetimi, İş Güvenliği, vb.)
TEDBİR 12.1 Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2012 – 2023) 2012 yılında başlayan uygulamasının devam ettirilmesi	
Kış ve Spor Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Tarih ve Kültür Mirası Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Macera ve Doğa Sporları Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Ekoturizm ve Agroturizm Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Medikal ve Sağlık Turizmi Geliştirme Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Tanıtım, Pazarlama ve Markalaşma Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Özel Sektör, Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Toplum ve Turizm Komitesinin faaliyet alanındaki projelerin gerçekleştirilmesi	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
Doğa ve Macera Sporları Koridorunun oluşturulması	Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İnovasyona Dayalı Turizm Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde performans göstergeleri mevcuttur
TEDBİR 12.2 Çevre Düzey 2 Bölgeleri ile tematik turizm koridorlarının oluşturulması ve ortak tanıtım yapılması	
TEDBİR 13.1 Bölgede yerli halk ve bölge dışından çalışmak için gelen yerleşikler, üniversite öğrencileri ve turistler için doğrudan temas halinde olan hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin insan kaynaklarının geliştirilmesi	
Sürdürülebilir (kariyer ve ücretlendirme sistemi oluşturmuş) biçimde kaliteli insan gücünün istihdam edilmesinin sağlanması	2023 yılı istihdam istatistikleri(işsizlik oranı, istihdam oranı vb.)

İş verenler de dahil olmak üzere hizmetler sektöründe uygulamalı, iş başı, istihdam garantili ve uygulama örneği gösterilen eğitimlerin yaygınlaştırılması	2023 yılına kadar İş verenler de dahil olmak üzere hizmetler sektöründe uygulamalı, iş başı, istihdam garantili ve uygulama örneği gösterilen eğitimlerin sayıları
Sunum, satış vb dallarda bölgede inovasyon kültürünün oturtulması ve gelişimin desteklenmesi,	2023 yılı satış rakamları
TEDBİR 14.1 Bölgede yerli halk ve bölge dışından çalışmak için gelen yerleşikler, üniversite öğrencileri ve turistler ile doğrudan temas halinde olan hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin fiziki altyapısının geliştirilmesi	
Üniversite öğrencilerinin bölgeden memnun ayrılmalarını sağlayacak, zorunlu ihtiyaçları ve faaliyetleri dışında iyi vakit geçirmeleri için gerekli hizmet sektörü altyapısının oluşturulması ve var olanların iyileştirilmesi	Öğrencilerin yaptıkları harcamalar
TEDBİR 14.2 Bölgenin sosyal, kültürel ve rekreasyonel yönden cazibesinin artırılması	
Merkez ve diğer ilçeler ile kırsal alanda yerleşim yerlerinin restorasyon, renovasyon, sokak sağlıklaştırma, peyzaj uygulamaları ile estetiğinin artırılması,	2023 yılında gelen turist istatistikleri
TEDBİR 14.3 Bölgenin yakın dış coğrafya için cazibe merkezi haline getirilmesi	
Yakın coğrafya içerisine giren ülkeler ile dış ticaretin ve turizm hareketliliğinin geliştirilmesi (Azerbaycan, Gürcistan ve İran)	2023 yılı dış ticaret istatistikleri ve turizm istatistikleri
Bölgede özellikle Erzurum ve Erzincan’da oluşan çağrı merkezleri altyapısının genişletilmesi yeni ve yurtdışı özellikli hizmetler verilmesi	Çağrı merkezlerinin istihdam sayıları
TEDBİR 14.4 Bölgenin tersine göçü hızlandıracak cazibeye kavuşması	
Kırsal alanın (köyler ve ilçe merkezlerinin) sosyal ve ekonomik yönden çekiciliği yüksek huzur veren mekanlar haline getirilmesi	Göç oranları ve gelen turist sayıları
TEDBİR 14.5 Bölgede kent merkez ilçeler dışında yaşanabilirliğin artırılması	
İlçe merkezine dışarıdan görevli olarak gelen çalışanların veya öğrencilerin burada temel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacakları alanların oluşturulması (çocuk bakım evleri, yurt vs.)	Göç ve memnuniyet oranları
İlçelerin kırsal alanlarında temel altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi (ağaçlandırma, erozyonla mücadele, dere ıslahı, yayla, köy, mezra, ilçe ulaşım bağlantıları, içme suyu altyapısı, yeni kısa ve ekonomik yol güzergahlarının) değerlendirilmeye alınması vs.)	Altyapıya dair (yol uzunlukları, metrajlar) ölçüm istatistikleri

10. BÖLGE PLANININ TANITIM STRATEJİSİ

TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023) bölge için son derece önemli bir strateji belgesi olması nedeniyle, bölge genelinde ve bölge dışında bölgeyle ilgili paydaşlara da tanıtılması, içeriğinden haberdar edilmesi ve uygulama boyutunda görev paylaşımı yapılması gerekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında planın tanıtımına ve uygulamasına dair bir iletişim stratejisi dahilinde faaliyetler yürütülmesi gerekli bir konudur. Bu amaçla planın onayından sonra başlayan ve bir takvim çerçevesinde bir yıl boyunca süren bir İletişim ve Tanıtım Stratejik Eylem Planı ile planın bölge içi aktörlere ve bölge dışı diasporaya tanıtılması planlanmıştır. Başlangıç olarak planın uygulanmasını etkileyecek ve etkilenecek olan paydaşların tespiti, bunlara ulaşım kanalları ve uygulanacak yöntemden oluşan bir plan hazırlanarak referans belge olarak verilmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ulaştırma Bakanlığı 2011. Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023
- Parlak, B. 2011. Yaşanabilir Bir Samsun: Kentsel Yaşanabilirlik Analizi, http://www.samsunsempozyumu.org/Makaleler/1385584071_01_Prof.Dr.Bekir%20Parlak.pdf
- DASİDEF 2012. TRA 1 Turizm Potansiyelinin, Girişimciliğin, İnsan Kaynaklarının Araştırılması ve Geliştirmesi Projesi
- Ankara-Tarım. (2013). Dünyada Ve Türkiye’de Organik Tarım. <http://www.gidacilar.net/dunyada-ve-turkiyede-organik-tarim/dunyada-ve-turkiyede-organik-tarim-35.html>.
- Faik KANTAR, A. B. (2011). Vizyon 2023 Kuzey Doğu Anadolu Organik Tarım Sektörü Mevcut Durum, GZFT ve Strateji Analizi.
- FIBL, A. R. (2013). Organic Agriculture World-wide. <http://www.fibl.org/en/themen/themen-statistiken.html>.
- GTH. (2013). Organik Tarım Verileri. Ankara: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Erzurum, Erzincan ve Bayburt İl Müdürlüğü İstatistikleri, 2013
- TÜİK Su Ürünleri İstatistikleri, 2013
- Doğu Anadolu Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü Toprak ve Su Kaynakları Verileri, 2013
- Hazine Müsteşarlığı Devlet Destekleri, 2013
- Ekonomi Bakanlığı Destek Programları, 2013
- Kalkınma Ajansları Destekleri, 2013
- DATAE. 2012. Doğu Anadolu Bölgesi Kaba Yem Üretimini Artırma Potansiyeli. Erzurum : Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 2012.
- FAO. 2013. AGP - Grasslands, Rangelands and Forage Crops. <http://www.fao.org/agriculture/crops/core-themes/theme/spi/grasslands-rangelands-and-forage-crops/en/>, 2013.
- TAN, Mustafa. 2012. Erzurum ZMO Tarım Raporu. Erzurum : Erzurum ZMO, 2012.
- TUIK. 2012. 2012 Tarım Verileri. Ankara / www.tuik.gov.tr : Türkiye İstatistik Kurumu, 2012.
- TUIK. 2012. Yem Bitkileri Verileri. Ankara : Türkiye İstatistik Kurumu, 2012.
- YOLCU, TAN. 2008. Ülke Yem Bitkileri Tarımına Genel Bir Bakış, Halil YOLCU ve Mustafa TAN,., basım yeri bilinmiyor : TARIM BİLİMLERİ DERGİSİ 2008, 14 (3) 303-312 ANKARA ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ, 2008
- Ahmet YÜCER, A. A. (2012). Türkiye’nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Politikaları. Tokat: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.
- Ahmet YÜCER, G. A. (2012). Türkiye’nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.
- Basri, K. H. (2012). Gediz (Kütahya) İlçesinde Etnobotanik Özellikler. Tokat: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.
- Emel İNAN, S. T. (2012). Doğrudan Değmeli Kurutucuda Kurutulan Reyhanın (Ocimum Basilicum L.) Kuruma Kinetiği Ve Özgül Kurutma Enerji Tüketimi. Tokat: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.
- Emine BAYRAM, S. K. (2008). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları,, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/09e9d4bcc8157c0_ek.pdf.
- Emine FAYDAOĞLU, M. S. (2011). Geçmisten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi. Kastamonu: Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi, 2011, 11 (1): 52 - 67.

Harun YILMAZ, G. K. (2010). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Yetiştirilmesi. DÜZCE: MYO-ÖS 2010- Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu.

Mustafa ÖZTÜRK, M. T. (2012). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Dış Ticaretimizdeki Yeri. Tokat: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu Bildiri Kitabı S.33-44 13-15 Eylül 2012 Tokat.

TUIK. (2012). Baharat bitkileri . Ankara: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=72.

FAO. 2000. <http://faostat.fao.org>, 2000.

FAO. 2011. Top Production of Honey. <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>, 2011.

GIA. 2011. Honey product of World. GIA Global International Analysis, 2011.

GTHB, 2012. 2012. Gıda Tarım ve HAYvancılık Bakanlığı Arıcılık Verileri. Ankara : Gıda Tarım ve HAYvancılık Bakanlığı, 2012.

Korkmaz, Kumova ve. 2007. Arı ürünleri tüketim davranışları üzerine bir araştırma. Adana : Ulviye KUMOVA Çukurova Üniversitesi ve Ali KORKMAZ Alata Bahçe Kültürleri Araşt. , 2007.

Kütüphanesi, Tarım. 2012. ARI URUNLERI ve OZELLIKLERI. basım yeri bilinmiyor : http://www.tarimkutuphanesi.com/ARI_URUNLERI_VE_OZELLIKLERI_00472.html, 2012.

MTO, 2012. 2012. Türkiye Arıcılığı. Marmaris Ticaret Odası, 2012.

S., BÖLÜKTEPE F.A ve YILMAZ. 2008. ARI ÜRÜNLERİNDEN BÖLÜNDÜRLÜĞÜ VE SATIN ALINMA SIKLIĞI. Bursa : Uludağ Arıcılık Dergisi Mayıs 2008 / Uludag Bee Journal May 2008, 8 (2): 53-62, 2008.

SMITH, R. 2002. TÜRKİYE BAL ARILARINDA GENETİK FARKLILIKLAR. Kansas Üniversitesi, Ekoloji ve Evrimsel Biyoloji Bölümü, Kansas, ABD : Uludağ Arıcılık Dergisi Ağustos 2002 Doç.Dr. Deborah R. SMITH, 2002.

TIBS. 2010. Trade Information Brief:HONEY. Trade and Industrial Policy Strategies (TIBS), Australian Government AUSAID, 2010.

ÇAKAL, Şerafettin. 2011. Bölgesel Kalkınmada Tohumculuğun Önemi-Sunu. Erzurum : Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müd., 2011.

DATAE. 2012. Türkiyede Tohumculuk. Erzurum : Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müd., 2012.

Hüseyin AKDEMİR, Özlem ALAN, Hikmet SOYA. 2005. Tohumluk Pazarlamasındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Adana : Türkiye Iı. Tohumculuk Kongresi 9-11 Kasım 2005 Adana, 2005.

ISF. 2012. Exports of seed for sowing by country - Calendar year 2011. Switzerland : International Seed Federation, 2012.

ITO. 2004. İstanbul Ticaret Odası sektör araştırması-Tohumculuk. İstanbul : İstanbul Ticaret Odası, 2004.

MART, Dürdane. 2005. Kademeli Nohut (Cicer Arietinum L.) Tohumluk Üretimi Ve Teknolojisi. Adana : TÜRKİYE II. TOHUMCULUK KONGRESİ 9-11 KASIM 2005 , 2005.

TDB. 2012. Tohumculuk Daire Başkanlığı - İstatistikler. Ankara : TC. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı- Tohumculuk Daire Başkanlığı , 2012.

TDB. 2013. Yetkilendirilmiş Tohumcu Kuruluşlar. http://www.tohum.bugem.gov.tr/pdf/tohumcu_kuruluslar.pdf : Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı-Tohumculuk Daire Başkanlığı, 2013.

TIGEM. 2011. Tohumculuk Sektör Raporu. Ankara : Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2011.

Türk-Ted. 2009. Türkiye Tohum Sektörü. Ankara : Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği, 2009

MFPG 2011. Government of Andorra Ministry of Finance and Public Function Andorra in Figures (2011). 75 sayfa.

CECCG 2013. City of Edinburgh Council Corporate Governance Edinburgh By Numbers 2013/14. 19 sayfa

VS 2011. Visit Scotland Insight Department Tourism in Eastern Scotland 2011. 26 sayfa

KUDAKA 2012. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu İspanya Çalışma Ziyareti Notları.

KUDAKA 2011. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu İskoçya, Kuzey İrlanda ve İngiltere Çalışma Ziyareti Notları.

<http://www.estadistica.ad/serveiestudis/web/index.asp?lang=4#>

<http://www.eustat.es/indice.asp?idioma=i#axzz2X4l1BZiU>

BİB 1995. <http://www.deprem.gov.tr/sarbis/Shared/DepremHaritalari.aspx>

Ek 1.İDBTSEP uygulama komiteleri ve danışma kuruluna

No	Adı	Soyadı	Komite Adı
1	Abdurrahman	FETTAHOĞLU	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
2	Ali	LEK	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
3	Alpaslan	KATIRCI	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
4	Avni	BİRİNCİ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
5	Aydın	BOROĞLU	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
6	Bayram	IŞIK	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
7	Çetin	BEKTAŞ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
8	Egemen	ÇAKIR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
9	Enes	MERSİNLİOĞLU	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
10	Erkan	GÜNEŞ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
11	Erkan	EFEKAN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
12	Erkan	SAĞLIK	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
13	Faris	KARAHAN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
14	Fatih	AKSÜT	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
15	Fatih	ÜSTÜNDAĞ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
16	Fatma	AKÇAYIR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
17	Gizem	YERDELEN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
18	Gül	AÇA	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
19	Habib	YILDIZ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
20	İbrahim	ÜNVER	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
21	İbrahim	KOPAR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
22	Mahmut	YALÇINER	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
23	Mahmut	DAŞÇI	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
24	Mehmet	TURAN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
25	Mehmet	BAZYAR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
26	Mehmet	ÖNAL	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
27	Mehtap	YARBAŞI	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
28	Mesut	KARASU	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
29	Mikail	TOPDAŞ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
30	Musa	HAN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
31	Musa	KIZILKAYA	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
32	Nabi	AKÇAYIR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
33	Okan	DEMİR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
34	Salih	ATAR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
35	Selahattin	KAYNAK	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
36	Selahattin	KARAMAN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
37	Semiha	KIZILOĞLU	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
38	Şerafettin	ÇAKAL	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
39	Taner	BAYIR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
40	Taner	ŞAKAR	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
41	Tekin	MEMİŞOĞLU	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
42	Vehbi	DİNÇ	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
43	Yusuf	TURAN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi

44	Yücel	İŞLEYEN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
45	Zeki	YALÇIN	Ekoturizm ve Agroturizm Komitesi
46	Abdulkadir	ERGÜN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
47	Abdulkadir	KOÇAN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
48	Ahmet	TURAN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
49	Alper	NARDEMİR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
50	Alper	AYDOĞDU	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
51	Altuğ	KARGI	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
52	Amir	BADUR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
53	Aynur	BABAGİL	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
54	Emin	BERK	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
55	Erhan	PERGEL	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
56	Erkan	GÜNEŞ	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
57	Erol	AKSAKAL	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
58	Esengül	TAN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
59	Gökçe	ERENDOR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
60	Hami	AKBABA	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
61	Hanifi	ASLANTÜRK	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
62	Hikmet	ÖZDEMİR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
63	Hükmü	YILMAZ	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
64	Leyla	MUTLUTÜRK	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
65	Mehmet Nuri	ALİM	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
66	Mehtap	YARBAŞI	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
67	Muhyettin	GÜNGEN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
68	Mustafa	ÖZGÜLER	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
69	Naci	CEVİZ	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
70	Osman	AYDIN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
71	Ömer	AKCA	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
72	Özkan	SARIER	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
73	Rufai	ÇINAR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
74	Ruşen	YILDIRIM	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
75	Salih	YILDIZ	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
76	Sebahattin	BEYİT	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
77	Selahattin	CODUR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
78	Selçuk	SEVİN	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
79	Serhat	SARAÇOĞLU	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
80	Seyfettin	SAKA	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
81	Uğur	ORAL	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
82	Yener	SİLAHŞOR	Kış Ve Spor Turizmi Komitesi
83	Devrim	KAYMAZ	Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi
84	Egemen	ÇAKIR	Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi
85	Erol	ÇAKMAK	Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi
86	Faris	KARAHAN	Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi
87	Münir	AKTEPE	Kongre, Incentive ve Fuar Turizmi
88	Abdulkadir	ERGÜN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi

89	Abdulkadir	KARACA	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
90	Abdurrahman	Zeynal	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
91	Abdurrezzak	AYDIN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
92	Abdülcelil	KAHVECİ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
93	Adem	AKSOY	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
94	Adnan	OKUMUŞ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
95	Ahmet	ÇELİK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
96	Ahmet	RÜŞEN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
97	Ahmet M.	HAZAR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
98	Ahmet Özgür	GÜVENÇ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
99	Ali	ÇELİK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
100	Amir	BADUR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
101	Ayhan	GÜL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
102	Bahri	AKBULUT	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
103	Burak	MUMCU	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
104	Bünyami	AKTAŞ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
105	Cemalettin	ÇİYDEM	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
106	Cemil	İLBAŞ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
107	Cevat	BAŞARAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
108	Dede Musa	BAŞTÜRK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
109	Dursun Ali	EMİR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
110	Engin	ÖNDER	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
111	Enver Can	ADANIR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
112	F. Nazan	SOYSAL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
113	Fadime	ÇETRES	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
114	Fatih	DÜNDAR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
115	Gökhan	ÇAKMAK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
116	Gökhan	HANCI	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
117	Gökhan Önder	KARAOĞLU	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
118	Gürkan	ALAGÖZ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
119	Haldun	ÖZKAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
120	Halil İbrahim	AKKOYUNLU	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
121	Halis	ÖZSOY	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
122	Haluk	ZORBA	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
123	Hamza	GÜNDOĞDU	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
124	Hasan	BOZDEMİR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
125	Hıdır	ŞAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
126	Hüsamettin	KOÇAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
127	Hüsamettin	ŞANAL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
128	İbrahim	İPEK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
129	İrfan	BAKARTEPE	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
130	İsmet	ÇAKAL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
131	Kenan	UNGAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
132	Leyla	KARABULUT	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
133	Lokman	KEMALOĞLU	Macera ve Doğa Sporları Komitesi

134	Mehmet	ÖNAL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
135	Mehmet	YILMAZ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
136	Mehmet Emin	ÖZ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
137	Mehmet Fuat	GÜLER	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
138	Melikşah	TEKİN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
139	Mete	EMİR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
140	Metin	KEKEÇDİL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
141	Metin	DEMİR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
142	Metin	BİLGİN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
143	Mikail	BUDAK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
144	Mikail	TOPDAŞ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
145	Muharrem	BEKMEZCİ	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
146	Murat Sultan	ÖZKAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
147	Musa	HAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
148	Mustafa	HAZNEDAR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
149	Mustafa	ERKMEN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
150	Mustafa Ergun	SANALAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
151	Nazan	SOYSAL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
152	Ögr.Gör.Yener	SİLAHŞÖR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
153	Özgür	ASLAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
154	Özkan	TOPÇU	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
155	Özkan	SARIER	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
156	Özkan	SARIER	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
157	Özkan	SARIER	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
158	Sami	MOLLAOĞULLARI	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
159	Sebahattin	KARANLIK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
160	Sebahattin	BEYİT	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
161	Sedat	ŞENGÜL	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
162	Serhan	HAŞLAK	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
163	Ufuk	DEMİR	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
164	Uğur	POLAT	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
165	Yusuf	CANBABA	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
166	Zarif	ARSLAN	Macera ve Doğa Sporları Komitesi
167	Abdullah Umut	PEKOK	Medikal ve Sağlık Turizmi
168	Ali	ASLAN	Medikal ve Sağlık Turizmi
169	Atilla	KOÇER	Medikal ve Sağlık Turizmi
170	Erdoğan	ÖZTÜRK	Medikal ve Sağlık Turizmi
171	Esalettin	GÜL	Medikal ve Sağlık Turizmi
172	Fatih	TAŞTI	Medikal ve Sağlık Turizmi
173	İsmail	BEKTAŞ	Medikal ve Sağlık Turizmi
174	M.Ali	YILDIRIM	Medikal ve Sağlık Turizmi
175	Mehmet Sefa	ÇÖGEN	Medikal ve Sağlık Turizmi
176	Mehtap Y	ARBAŞI	Medikal ve Sağlık Turizmi
177	Muhittin	GÜL	Medikal ve Sağlık Turizmi
178	Necdet	NARDEMİR	Medikal ve Sağlık Turizmi

179	Neslihan	SERÇEOĞLU	Medikal ve Sağlık Turizmi
180	Okan	DEMİR	Medikal ve Sağlık Turizmi
181	Özkan	SARIER	Medikal ve Sağlık Turizmi
182	Ramazan	ÇAKMAKÇI	Medikal ve Sağlık Turizmi
183	Selçuk	GÜNDEŞ	Medikal ve Sağlık Turizmi
184	Selçuk	BABAGİL	Medikal ve Sağlık Turizmi
185	Ünsal	SARIOĞLU	Medikal ve Sağlık Turizmi
186	YAŞAR	ALTIN	Medikal ve Sağlık Turizmi
187	Yunus	CİHAN	Medikal ve Sağlık Turizmi
188	Zuhal	GÜVENAL	Medikal ve Sağlık Turizmi
189	Adem	KILIÇ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
190	Adnan	OKUMUŞ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
191	Ahmet	KARA	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
192	Ayhan	ÇARLIOĞLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
193	Aynur	BABAGİL	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
194	Ayşe	GÜRCAN	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
195	Cüneyt	GÜVENLİ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
196	Derya	KAYACI	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
197	Derya	ERKMEN	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
198	Erdal	SEZGİNER	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
199	Erkan	SAĞLIK	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
200	Esra	SİNCAR	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
201	Fatik	KILIÇ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
202	Gökhan Önder	KARAOĞLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
203	Gülseren	EKİNCİ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
204	Hakkı	HINISLIOĞLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
205	Haktan	ÖMEROĞLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
206	Halim	GÖKÇE	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
207	Hülya	SALTUKLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
208	İnciser	AZAK	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
209	M.Fatih	GÜLLÜCE	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
210	Mehmet	DÖNMEZ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
211	Mehmet Nuri	ALİM	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
212	Metin	ABUŞOĞLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
213	Mikail	GUNLER	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
214	M. Dursun	KAYA	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
215	Murat	Karakurt	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
216	Nihal	BARUTÇU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
217	Osman	DEMİRDÖĞEN	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
218	Özlem	DUMLU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
219	M.Dursun	KAYA	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
220	Rasim	FIRAT	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
221	Rıdvan	KILIÇ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
222	Sadullah	EFE	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
223	Saniye	TOKCE	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi

224	Sebahattin	BEYİT	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
225	Selma	SAĞSÖZ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
226	Sevim	ÇEBİ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
227	Sunay	YILDIRIM	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
228	Tülin	AKSU	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
229	Vesile Şule	ARSLAN	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
230	Yasemin	KILIÇ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
231	Zekiye	ÇOMAKLI	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
232	Zeynep	KELEŞ	Özel Sektör,Girişimcilik ve İnsan Kaynakları Komitesi
233	Abdülkadir	ERGÜN	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
234	Ahmet	POLAT	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
235	Bahri	AKBULUT	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
236	Bırol	KAYA	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
237	Burak	GÖRGÜLÜ	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
238	Erol	ÇAKMAK	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
239	Ersin	DEMİRCİ	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
240	Fazlı	ERDOĞAN	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
241	Feridun Fazıl	ÖZSOY	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
242	Fikret	ÖZTÜRK	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
243	Kadir	SABUNCUOĞLU	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
244	Leyla	MUTLUTÜRK	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
245	Mehmet	AKKAYA	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
246	Mehmet Emin	ÖZ	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
247	Mete	EMİR	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
248	Metin	ÇANKAYA	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
249	Muhammet	İSPİRLİ	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
250	Nejdet	NARDEMİR	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
251	Öztürk	AKKÖK	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
252	Süreyya	ÇARBAŞ	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
253	Zekeriya	KAYA	Tanıtım,Pazarlama ve Markalaşma Komitesi
254	Abdurrahman	Zeynal	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
255	Abdurrahman	OKUYAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
256	Abdülcelil	KAHVECİ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
257	Adnan	OKUMUŞ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
258	Alpaslan	CEYLAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
259	Bahri	AKBULUT	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
260	Bahri	AKBULUT	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
261	Burak	ŞENER	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
262	Cumhur	CÖRÜT	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
263	Çağlar Kadir	ÖZHAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
265	Dursun Ali	EMİR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
266	E. Ahmet	TERZİOĞLU	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
267	Ednan	YAZICI	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
268	Egemen	ÇAKIR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
269	Envar	YÜCEL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi

270	Erdal	GÜZEL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
271	Erol	KÜRKÇÜOĞLU	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
272	Ethem	KILIÇ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
273	F. Nazan	SOYSAL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
274	Faris	KARAHAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
275	Fatih	DÜNDAR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
276	Fatih	TAŞTI	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
277	Gökhan Önder	KARAOĞLU	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
278	Gürkan	ALAGÖZ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
279	Hacer	ÇORUH	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
280	Haldun	ÖZKAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
281	Hüsamettin	KOÇAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
282	Hüsamettin	ŞANAL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
283	Hüsamettin	ŞANAL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
284	İbrahim	İPEK	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
285	İrfan	BAKARTEPE	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
286	Kadir	ERGÜN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
287	Kenan	ÜNGAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
288	Leyla	KARABULUT	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
289	Lokman	KEMALOĞLU	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
290	M. Oğuz	MERSİNLİOĞLU	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
292	Mehmet	DAĞISTANLI	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
293	Mehmet	YILMAZ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
294	Mehmet	ÖLMEZ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
295	Mehmet Emin	ÖZ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
296	Mehtap	YARBAŞI	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
297	Mete	EMİR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
298	Metin	TURAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
299	Metin	BİLGİN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
300	Metin	ÇANKAYA	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
302	Murat	YEŞİL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
303	Musa	HAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
304	Mustafa	ERKMEN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
305	Mustafa	HAZNEDAR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
306	Mustafa Ergun	Sanalan	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
307	Oğuz	YILMAZ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
308	Orhan	TAŞKESEN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
309	Orhan	ERARSLAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
310	Ömer	FETTAHOĞLU	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
311	Özge	ALMAZ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
312	Özkan	SARIER	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
313	Öztürk	AKKÖK	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
314	Rıdvan	CANIM	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
315	Sami	MOLLAOĞULLARI	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
316	Sancak	ASLAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi

317	Sebahattin	KARANLIK	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
318	Seher	UÇKUN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
319	Serhan	HAŞLAK	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
320	Songül	GENÇ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
321	Suat	BAKIR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
322	Süreyya	TEMEL	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
323	Tahir Erdoğan	ŞAHİN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
324	Taner	TÜRK	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
325	Ufuk	KAYA	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
326	Yakup	GÖKDAŞ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
327	Yener	SİLAHŞÖR	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
328	Yüksel	AKTAŞ	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
329	Zafer	SEVİM	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
330	Zarif	ARSLAN	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
331	Zeynel Abidin	ÖZTÜRK	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
332	Züleyha	KARABULUT	Tarih ve Kültür Mirası Turizmini Komitesi
333	Abdulkadir	ERGÜN	Toplum Komitesi
334	Abdulkadir	KOÇAN	Toplum Komitesi
335	Alper	AYDOĞDU	Toplum Komitesi
336	Çetin	ŞENGÜL	Toplum Komitesi
337	Gökçe	ERENDÖR	Toplum Komitesi
338	Gülseren	İNCİ	Toplum Komitesi
339	Hami	AKBABA	Toplum Komitesi
340	Hükmü	YILMAZ	Toplum Komitesi
341	Hüseyin	BEKMEZ	Toplum Komitesi
342	Leyla	MUTLUTÜRK	Toplum Komitesi
343	Mehtap	YARBAŞI	Toplum Komitesi
344	Osman	AYDIN	Toplum Komitesi
345	Ömer	AKCA	Toplum Komitesi
346	Sebahattin	BEYİT	Toplum Komitesi
347	Selçuk	SEVİN	Toplum Komitesi
348	Uğur	ORAL	Toplum Komitesi